

pá Δ **A:** 1791 *Pá!* (Nyr. 76: 307); 1791 *pát* (ItK. 3: 471); 1793 *Pa! Pa!* (MNY. 28: 116) **J:** '(gyakran kézzel való intéssel kísért köszönő) búcsúzó szó | (oft durch einen Wink mit der Hand begleiteter) Grußwort (besonders beim Abschied)'

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *ba*, (B.) *pa*, (N.) *baba!* '«a gyerekek köszönése, ill. kézzel való integetése»' [onomatopoetikus eredetű]. Vö. még ném. (B.) „*ba*“ *sag'n* 'pá-t mond'. (Δ) A szó a 19. sz. közepéig azonos volt a fr. *adieu* 'istenhozzád' kifejezéssel, később inkább a nők és gyerekek köszönő szavává vált. Ismétlődő *pápá* (1793: MNY. 28: 116) alakban is előfordul.

📖 MNY. 27: 187, 29: 178; TESz.; EWUng.

pác → *pácol*

paca **A:** 1871 *poczás* [sz.] (Hon 1871. okt. 6.: [1]); 1942 *paca* (Kelemen B.: MNMSz.) **J:** 'írás közben ejtett tintafolt | Tintenklecks' **Sz:** ~s 1871 (↑)

■ Szóhasadás. | (Δ) A *poca* 'malac' (1838: Tsz.) szóból jött létre, amely szóhasadás a → *koca* szóból. Az alábbi 'malac, disznó' > 'paca, folt' jelentésváltozáshoz vö. → *disznó*, → *malac*. Hasonló szemlélethez vö. ném. *Sau* 'anyadisznó, koca; paca, folt'; vö. még → *pacni*.

📖 Nyr. 62: 130; TESz., *poca* a. is; EWUng. • Vö. *koca*

pacák **A:** 1943 *pacákat* (Zolnay–Gedényi) **J:** 'az argóban ember, férfi | Mann, Kerl (im Arg.)'

■ Bizonytalan eredetű, esetleg szóhasadás eredménye. | (Δ) A *pacek* 'arc az argóban' (1924: Szirmay: TolvSz.), amely a *pacef* 'ua.' (1888: Zolnay–Gedényi) szóból talán a → *balek* végződésének hatására keletkezett. A *pacef* jiddis jövevényszó; jidd. *parzef* 'fintor, grimasz', *parzuph* 'arc' [< arámi (talm.) *paršūf* 'ua.' < gör. *πρόσωπον* 'ua.; álarc, maszk, szerep; személy']. Vö. még ném. (argó) *patzuf* 'arc'. (Δ) A *pacák* alak a → *melák*, → *pupák* stb. analógiájára keletkezhetett. (≈) Tisztázatlan idetartozású: *Paczák* [szn.] (1880: Nyr. 9: 96).

📖 TESz.; NytudÉrt. 71: 61; EWUng.

pacal **A:** 1355 ? *Pachal* [HN.] (AnjOkm. 6: 310); 1613 *pacalt* (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 320); 1838 *Paczó* (Tsz.); NYJ. *pocó* (MTsz.) **J:** 1. 1613 'tisztított marha- v. juhgyomor | Kaldaunen' # (↑); 2. 1783 'egy fajta metélt tészta | Art Nudeln' (NSz.); 3. 1795 'formátlan, felismerhetetlen dolog | formloses, unerkenbares Ding' (NSz.); 4. 1973 'disznósajt | Preßkopf' (Nyat. 434)

■ Ismeretlen eredetű. | (Δ) Az 1. jelentés alapján a (N.) *pucor* 'gyomor; disznósajt' (1832: NSz.) a *pacal* szóból szóhasadással keletkezett tájszó lehet.

📖 TESz., *pucor* a. is; EWUng.

paci **A:** 1838 *Paczi* (Tsz.) **J:** 'csikó, lovacska | Füllen, Pferdchen'

■ Származékszó. | (Δ) Az alapszó a lovak állatcsalogató szava lehet, esetleg a *mac* '«a lovak hívószava»' (1834: Kassai: Gyökerésző 3: 334) szóval áll összefüggésben. A szóvég -i tréfás

kicsinyítő képző; hasonló szemlélethez vö. *maci* 'lovacska' (1834: Kassai: Gyökerésző 3: 334).

☉ Gyermeknyelvi szó.

📖 TESz.; EWUng.

páciens **A:** 1564 k. *patiens* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 266); 1775 *paciens* (MNY. 38: 57); 1786 *pátzienst* (NSz.) **J:** 'vizsgálatban, kezelésben részesülő' beteg | Patient'

■ Latin jövevényszó. | ☉ Lat. (tud.), (h.) *patiens* 'beteg' [< lat. *pati* '(el)szenved']. ☹ Megfelelői: ném. *Patient*; fr. *patient*; stb.: 'beteg, páciens'. ☹ A szóvégi *s*-hez vö. →*evidens* stb. A magyarban főnevesülés ment végbe.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *passió*

packa × **A:** 1539 *pachkara* [R.] (KL. 178.); 1616 *paczkok* [*pack* □] (NySz.) **J:** 1. 1539 'ugratás, viccelődés | Neckerei' (↑); 2. 1616 'ütés, csapás; a nyitott tenyérre mért ütés, tenyeres | Hieb; Schlag auf die Hand' (↑); 3. 1784 'bot, pálca | Stock' (Baróti Szabó: KisdedSz. 68) **R:** ~**ra** 1539 'lekicsinylően, lekezelően (bánik vkivel); félvállról (vesz vmit) | geringschätzig (behandeln); auf die leichte Achsel (nehmen)' (↑)

packál Δ **A:** 1539 *pachkalni* [sz.] (MNY. 6: 230); 1616 *paczokálását* [sz.] (NySz.) **J:** 'méltatlanul, félvállról, ugratva, játszadozva bánik vkivel | mit jemandem umspringen'

packázik **A:** 1558 *paczikázott* [?] (MNY. 64: 227); 1592 *poczkazna* (NySz.); 1788 *patzkázik* [▽] (NSz.) **J:** 1. 1558 'méltatlanul, félvállról, ugratva, játszadozva bánik vkivel | mit jemandem umspringen' # (↑); 2. 1891 '⟨két szemben álló gyerek játékból⟩ egymás kezére csapkod | einander auf die Hände schlagen⟨zwei gegenüberstehende Kinder aus Spaß⟩' (MTsz.)

■ A szócsalád időrendben legkorábbi tagjai, valószínűleg egy déli szláv vagy nyugati szláv nyelv jövevényszavai. | ☉ Szbhv. (Kaj) *packa* 'ág, bot; szíj; ostor, korbács'; cseh *pac*, *packa* 'kézre ütés'; szln. *pacati* 'csattanó hangot adva üt'; szlk. *packat'* 'odacsap' [valószínűleg onomatopoetikus]. ☹ Emellett a származtatás mellett lehetséges az is, hogy az átvétel vagy csak a főnévre vagy csak az igére vonatkozott; az első esetben a *packál* származékszó -*l* igeképzővel, a második esetben a *packa* elvonással jött létre a *packál*-ból. A *packa* 1. jelentése metonímia a 2. jelentés alapján.

■ A **packázik** származékszó. | ☹ A *packázik* valószínűleg a *packa* igeképzős származékszava.

☐ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ☹ Onomatopoetikus értelmezése kevésbé valószínű.

📖 TESz. *packázik* a.; EWUng.

packál → *packa*

packázik → *packa*

pacni **A:** 1886 *pacnival* (PestiH. 1886. okt. 21.: 5); 1910 *paczni* (MNY. 6: 100) **J:** 'folt (szennyfolt, tinta-folt stb.) | Klecks, Fleck'

■ Német (au.) jövevényszó. | ☉ Ném. (au.) *Patzen* 'folt', (B.) *bätz'n:* 'koszfolt' [< ném. *patzen* 'ragacsos, puha']. Vö. még ném. *patzig* 'beképzelt', (f.-ném.) 'ragacsos, pépes'. ☹ A *ni*

szóvéghez vö. →*dózni*, →*fecni* stb.

TESz.; EWUng.

pácol **A:** 1690 *páczolt* [sz.] (Radvánszky: Csal. 2: 399); 1736 *paczult* [sz.] (Nyr. 66: 24); NYJ. *pászol* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1690 'bútort, fatárgyat' páccal bevon, színez | 'Möbelstücke' beizen' (↑); 2. 1763 'fűszeres, savanyú lében áztatva húst' porhanyósít, ízesít; | pökeln, beizen, lohen, ätzen' # (NSz.); 3. 1802 'vetőmagot' csáváz | 'Saagut' desinfizieren' (NSz.); 4. 1811 'szagosító anyagot tartalmazó lével dohányt' bepermetez; 'kevert takarmányt sós vízzel, moslékkal stb.' meglocsol és állni hagy; fülleszt | 'Tabak'beizen; 'Mengfutter mit salzigem Wasser' besprengen und es stehen lassen' (NSz.)

pác **A:** 1787 *pátzba* (NSz.); NYJ. *pász* (ÚMTsz.) **J:** 1. [~*ban van*, ~*ban marad*, ~*ba kerül*] 1787 'baj, kínos helyzet' | Klemme, Notlage' # (↑); 2. 1794 'pácoló lé' | Beize' # (NSz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *pâz·n*, *paissen*, (h. baj.-osztr.) *påttstn*, – ném. *beizen*: 'páccal kezel' [jelentéselkülönülés a ném. (ófn.) *beizen* 'harap; megpuhít' < ném. (ófn.) *bīzzan* 'harap' szóból] | ném. (baj.-osztr.) *pâz*, *paiß*, – ném. *Beize*: 'a fa, fém, hús stb. kezelésének módja'. (≈) Megfelelői: szb hv. *pacati*, *pac*; cseh *pácovati*, *pác*; stb.: 'pácol', 'pác'. (△) A *pácol* változatai és jelentései többszörös átvételre utalnak a különböző bajor-osztrák mesterségek szaknyelvéből. – A *pác* elterjedéséhez esetleg a *pácol*-ból való elvonás is hozzájárulhatott. Az 1. jelentéshez vö. ném. (baj.-osztr.) *Ich bin rehd in da Baz* 'jól benne vagyok a pácban'. (⊕) Nem tartozik ide: (R.) *pac* 'egy fajta ezüstérme' (1530: MNy. 83: 250), ez a ném. *Batzen* 'egy fajta régi pénzérmé' szóra megy vissza (vö. →*pacni*).

TESz.; EWUng.

pacuha **A:** 1775 *Pucziha* (MNy. 58: 108); 1803/ *paczuha* (NSz.) **J:** <FN> 1. 1775 'ruhanemű' | Kleidungsstück' (↑); 2. 1816 'holmi, limlom' (Kassai: Bef. 303) | <MN> 1. 1803/ 'lusta, rest' | faul, träge' (↑); 2. 1870 'lompos, rendetlen öltözetű' | schlampig' (CzF.)

■ Ismeretlen eredetű. | (△) A 'limlom, ócskaság', ill. a 'lusta, rendetlen, lompos' jelentésekkel való összefüggéshez vö. →*lomp*, →*loncsos*.

TESz.; EWUng.

pacsi **A:** 1791 *pácsét* (NSz.); 1809/ *pácsit* (NSz.); 1838 *Pacsi* (Tzs.); 1871 *pacscs* (NSz.) **J:** 1. 1791 'tenyérbe csapás (üdvözlésként)' | Schlag in die Hand (als Begrüßung)' (↑); 2. 1885 'kezecke, kacsó' | Händchen' (↑)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Patsch* 'csattanó hang; tenyérbe csapás', (f.-ném.) 'ügyetlen, csetlő-botló', *Patsche* 'ua.' [< ném. *patschen* 'csattanó hangot ad ki']. (⇒△) A szó valószínűleg az osztrák német közvetítésével került a magyarba. (△) A szóvégi *i*-hez vö. →*gázsi*, →*módi* stb.; a szóvég keletkezésében esetleg a kicsinyítő képző is szerepet játszott. (⊖) Idetartozik: *picsipacsi* 'végeredményben' (1926: Zolnay–Gedényi), 'elverés' (1930: Zolnay–Gedényi), 'a kisgyermek egy fajta játéka, ahol összeütik a kezeiket' (1950: NSz.), valószínűleg ikerszó a →*pacsi*-ból.

TESz.; EWUng. • Vö. *ipiapacs*, *pacsní*

pacsir → *pacsirta*

pacsirta **A:** 1338 *Pacirtasteluk* [HN.] (Oklsz.); 1525 k. *pachyrta* (MNY. 11: 82); 1712 k. *pacsértát* (Oklsz.) **J:** 'a verébnél nagyobb, barnásszürke, hasznos, vonuló énekesmadár | Lerche (*Alauda arvensis*)'

pacsir × **A:** 1409 *Pacher* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 2: 206); 1430 k. *pachir* (SchlSzej. 2149.); 1816 *pacsér* (NSz.) **J:** 'a verébnél nagyobb, barnásszürke, hasznos, vonuló énekesmadár | Lerche (*Alauda arvensis*)'

■ A szócsalád alapja, a **pacsir** onomatopoetikus szó. | (⊕) Ugyanazt a madárhangot utánozza mint a *csücsörke* 'pacsirta' (→*csücsörít*) és a →*pityer*.

■ A **pacsirta** származékszó. | (⊕) A *pacsir* szó névszóképzős alakja; vö. →*bóbita*, →*gombóta* stb.

📖 MNY. 69: 453; TESz.; EWUng.

pacsmag¹ **A:** 1576 *paczmagh* (MNY. 2: 74) **J:** 1. 1576 'papucs; saru | Pantoffel; Sandale' (↑); 2. 1837 'ócska, elhordott, rossz cipő | abgetragener, schlechter Schuh' (NSz.)

■ Oszmán jövevényszó, esetleg szerbhorvát közvetítéssel is. | (⊖) Oszm. *başmak*, *paşmak*, (R.) *baçmag*, *paçmag*: 'cipő; papucs, szandál, saru'; – vö. még szbhv. *paşmaga*, *paşmag*, (N.) *bàşmag*, *bàşmak*, *bàşmaka*: 'ua.'. A törökben ismeretlen eredetű. (≈) Megfelelői: blg. (R.) *baumakú*; rom. *paşmac*; le. *baczmag*, *baszmag*; stb.: 'ua.'. (⊕) A magyarba a balkáni-levanti öltözködés termékeként került. A 2. jelentés metafora. (⊕⇒) A magyarból: cseh (N.) *pačmák* 'esetlen, otromba, durva, nagy cipő'; szlk. *pačmag* 'papucs'.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 702; Kakuk: ÉlOsm. 321; TESz.; EWUng.

pacsmag² → *pacsmagol*

pacsmagol **A:** 1787 *patsmagolásaival* [sz.] (NSz.) **J:** 1. 1787 'kenetet, mázol | schmieren' (↑); 2. 1792 'bírálni, pocskondiáz | tadeln, heruntermachen' (NSz.); 3. 1886 'pancsol, kotyvaszt | panschen' (NSz.)

pacsmag² **A:** 1792 *Patsmag* (Baróti Szabó: Kisdedsz.) **J:** 1. 1792 'ecset, pamacs | Pinsel' (↑); 2. 1816 'zagyvalék, kotyvalék | Mischmasch, Pantsch' (NSz.); 3. 1838 'különféle anyagból való köteg vminek a belocsolására, bemázolására | Bündel zum Bespritzen od. Schmieren' (Tsz.)

■ A szócsalád alapja, a **pacsmagol** származékszó egy fiktív töből. | (⊕) A szótó összefüggésben áll a →*pocsaték*, →*pocsékol* szócsalád, ill. a →*paskol* tövével. A szóvég gyakorító képző, amelyben az *m* eredetileg mozzanatos képző.

■ A **pacsmag**² elvonás. | (⊕) A *pacsmagol* szóból lett elvonva.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *paskol*, *pocsaték*, *pocsékol*

pacsni **A:** 1887 *pacsl* (Nyr. 16: 432); 1898 *pacsni* (Nyr. 27: 411) **J:** 1. 1887 'nemezcipő; papucs | Filzschuh; Pantoffel' (↑); 2. 1939 'a vesepecsenye széle; a tőkehús rojtos széle | Rand des Lendenstücks' (MNYTK.); 3. 1958 'egy fajta hosszúkás, lapos péksütemény | Art längliches, flaches Gebäck' (NSz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (⊖) Ném. (baj.-osztr.) *pâdschl* 'nemezcipő', *patschen* 'nagy has, pocak', (h. baj.-osztr.) *pâtšņ* 'nemezcipő; nagy, formátlan dolog' [az eredetéhez vö.

→*pacsi*]. ☐ A *ni ~ li* szóvéghez vö. →*cetli*, →*dózni* stb. A 2., 3. jelentés esetleg a magyarban keletkezhetett. Az 1. jelentés tájszó.

☐ TESz.; EWUng. • Vö. *pacsi*

pacsuli Δ A: 1840 *patschulit* (Athenaeum 1840. máj. 28.: 687); 1842 *patsulit* (MNy. 58: 417); 1843 *poesoli*-szag [o: *pocsoli*-szag] (NSz.) J: 1. 1840 'egy fajta erős szagú illatszer | Patsuli(als Riechmittel)' (↑); 2. 1879 'egy fajta kelet-indiai növény, amelyből az előbbi illatszert készítik | Patschuli (als Pflanze) (Pogostemon cablin)' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | ☐ Ném. *Patschuli*, (R.) *patcholi*: 'egy fajta növény; ebből készített illatszer' [< fr. *patchouli* 'ua.']. Végső soron a tamil *pach*, *pachai* 'zöld' és *ilai* 'levél' szavakra megy vissza, az ang. *patchouli* 'pacsuli' szó közvetítésével. ☐ Megfelelői: ol. *paciuli*; szbhv. *pačuli*; stb.: 'ua.'

☐ TESz.; EWUng.

pad A: 1244/ *Podholm* [HN.] (Oklsz.); 1265/ *Pad* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 179); 1405 k. *pad* (SchlSj. 1094.) J: 1. 1244/ 'lapos dombhát | flacher Rücken eines Hügels' (↑); 2. 1405 k. 'padlás | Dachboden' (↑); 3. 1405 k. 'lóca | Bank als Sitzmöbel' # (SchlSj. 1825.); 4. 1577 'körülhatárolt veteményes terület | Beet' (MNy. 59: 94); 5. 1787 'vmilyen munka, művelet elvégzésére szolgáló emelvény | Arbeitsgerät in Form eines Tisches' (NSz.); 6. 1835 'színpad | Bühne' (NSz.); 7. 1838 'tűzhely | Herd' (Tzs.); 8. 1863 'ülőhelyül is szolgáló láda | Kiste, die auch als Sitzmöbel benutzt wird' (Krizsa [szerk.] Vadr. 512); 9. 1870 'padló | Fußboden' (CzF.); 10. 1890–1892 'közetréteg | Gesteinsschicht' (NSz.) Sz: ~ol 1555 meg *pallották* 'pallóz, padlóz, kideszkáz | dielen' (MNy. 64: 89), de vö. →*palló*, *padlás* | ~ka 1716 *patkan* (MNy. 65: 347)

■ Jövevényszó egy déli szláv nyelvből. | ☐ Blg. *nod* 'padló, padlózat', (N.) 'padlás'; szbhv. *pod* 'útburkolat; padló, padlózat; emelet, szint', (Kaj) 'deszkázott hely'; szln. *pod* 'padló, padlózat; szérű', (N.) 'emelet, szint; malompad' [indoeurópai eredetű; vö. óind *pāt*; lat. *pes*; stb.: 'láb']. ☐ Megfelelői más szláv nyelvekben is megtalálhatók. ☐ A 2., 5. és 9. jelentések szláv jelentésre mennek vissza. A 3. és 6. jelentés valószínűleg az 5. jelentés alapján keletkezett. Az 1. jelentés metafora a 3. jelentés alapján; vö. →*nyereg*. A 4. jelentés talán szintén metafora. A 7. jelentéshez vö. or. *nod* 'kemencepadló'. A 8. jelentés önállósodással keletkezett a *padláda* 'láda, mint ülőhely' (1833: NSz.) összetételből. A 10. jelentés átvétel a ném. *Bank* 'ülőhely több személynek; közetréteg stb.' szóból.

☐ Kniezsa: SzlJsz. 369; TESz.; EWUng. • Vö. *fuszekli*, *gyalog-*, *padlás*, *palló*, *pedál*, *pódium*, *számár-*, *vér*-²

pádimentum A: 1416 u./¹ *pagimentomot* (BécsiK. 175); 1519 *pagymontomoth* (JordK. 61); 1533 *Pagimontum* (Murm. 1710.); 1559 *padimontomatis* (Székely I.: Krón. 79a); 1585 *pagyimonton* (Cal. 101); 1594 *padimentom* (MonÍrók. 30: 41); 1638 *Padimontozny* [sz.] (Oklsz.); 1643 *pádimentom* (Comenius: Jan. 108); 1765 *Pádimentuma* (HOklszj. 112); 1799 *pávimentomán* (NSz.); NYJ. *pádamëntomon*, *pádémentom*, *pádementum*, *pádomentom* (ÚMTsz.) J: 'padló; kövezet | Fußboden; Pflasterung' Sz: ~oz 1513 *pagimentomoztac* (NagyszK. 205)

■ Latin jövevényszó. | ☐ Lat. *pavimentum* '(döngölt) padló' [< lat. *pavire* 'döngöl']. ☐ Megfelelői: ném. (R.) *paviment*; ol. *pavimento*; stb.: 'padló, padlózat'. ☐ A szó belseji gy-t tartalmazó változatok feltehetőleg egy lat. (vulg.) **pajimentum* szóra mehetnek vissza. A szó belseji *d*-s alak depalatalizálódás eredménye; vö. →*dió*, →*disznó* stb., azonban a *padló*

(→*palló*) szó *d* hangjának hatásával is számolni lehet. Az *um ~ om* végződés hiányához vö. →*argumentum*.

📖 TESz.; EWUng.

padisah A: 1617 *Padissah* (TörtTár 1881: 620); 1628 *padisáhja* (MonTME. 4: 77); 1692 *patisámhoz* (MonÍrók. 34: 141); 1836 *padisah* (NSz.) **J:** 'a török és perzsa uralkodó címe | Padischah'

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Padischah*; albán *padishah*; szbhv. *padišah, padiša*; blg. *naðuuaax*; oszm. *padišah, patišah, padiša*; stb.: 'török v. perzsa uralkodó'. Az oszmán-törökből terjedt el [< újperzsa *pād-šāh* 'uralkodó']. (⇒△) A magyarba az oszmánból került, később német közvetítéssel is.

📖 Kakuk: ÉIOsm. 317; TESz.; EWUng. • Vö. *basa, sah*

padlás A: 1517 *padlasmelleth* (OkI Sz.); 1519 *pallafth* (JordK. 458); 1784 *padolás* (Baróti Szabó: KisdedSz. 63) **J:** 1. 1517 'az épület tetőzete alatti térség | Dachboden' # (↑); 2. 1554 'szoba mennyezete, plafon | Zimmerdecke' (MNY. 26: 328); 3. 1595 'emelvény, pódium, tribün | Podium, Tribüne' (Ver. 104.); 4. 1774 'padló | Fußboden' (NSz.)

■ Származékszó. | (△) A *padol* (→*pad*) szóból -ás névszóképzővel keletkezett. Az eredeti jelentés 'padlózás, deszkázás' lehetett; vö. még →*pad* 'padlás'. Az 1–4. jelentések valószínűleg az eredeti jelentésre mennek vissza. (∼) Idetartozik: *száj padlása* [birtokos szó szerkezet] 'szájpadlás, íny', tkp. 'a szájüreg boltozata' (1780: NSz.); később összetételként is (jelöletlen birtokos alárendeléssel): *szájpadlás* 'szájpadlás, íny' (1799: Márton J.: MNSz.–NMSz. *Gaum* a.).

📖 Bárczi: SzófSz.; Kniezsa: SzIJs. 369; TESz.; EWUng. • Vö. *pad*

padlizsán A: 1889 *padlizsány* (Századok 23: 475); 1948 *padlizsán* (Ország: AngMKsz. egg a.); NYJ. *padizsán, padlicsány, padlocel, patlezsál* (MNY. 50: 95, 96) **J:** 'tojásdad alakú, lilásfekete termésű, a burgonyával rokon zöldségféle, törökparadicsom | Eierfrucht (*Solanum melongena*)'

■ Bolgár jövevényszó esetleg a románból. | (≡) Blg. *патладжан*, (N.) *патлиджан, патльджан*; rom. *pătlăgea, pătlăgele* [többes szám]: 'tojásgyümölcs, padlizsán' [< oszm. *pathican* 'ua.' < újperzsa *bādingān* 'ua.']. (≈) Megfelelői: szbhv. *patlidžan*; albán *patliğan*; stb.: 'ua.'. (⇒△) A magyarban a zöldség és a szó is főleg a bolgár kertészek által terjedt el. (△) A szóvégi *l*-es változatok a román többes számú alakokra mehetnek vissza.

📖 TESz.; AOH. 32: 165; EWUng.

padló → *palló*

padmaly × A: 1331/ ? *Padmelpotoka* [HN.] (MHH. 2: 96); 1613 *part mallyát* [*l-j*] (Nyr. 2: 356); 1767 *Padmaly* (Pápai Páriz–Bod: Dict.); 1769 *padnalok* (NSz.); 1784 *Padmányos* [sz.] (Nyr. 44: 127); 1787 *padmajos* [sz.] (NSz.); 1792 *Pandal* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1799 *Padmoj* (NSz.); 1835 *Padlan* (Kassai: Gyökerésző 4: 53); NYJ. *pannal* (MTsz.); *podmoly* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1331/ ? 'alámosott part, a part ürege | ausgehöhltes Ufer, Auskolkung' (↑), 1613

'ua.' (↑); **2.** 1331/ ? 'függőleges folyópart, árokpart | Steilufer eines Flusses, steile Grabenseite' (↑), 1839 'ua.' (MTsz.); **3.** 1784 'üreg, oldalüreg (főleg a sírban) | Seitenhöhlung. Nische (haupts. in Gräbern)' (↑); **4.** 1852/ 'szobai mennyezet; padlás | Zimmerdecke; Dachboden' (NSz.)

■ Jövevényszó egy déli szláv vagy nyugati szláv nyelvből. | (≡) Blg. *podmol*; szln. *podmol*; cseh *podmol'*; szlk. *podmol'*: 'vájat' [< szláv **podъ* [ígekövető] 'alul levő, alsó' + **mel-* 'öröl']. (⇒) Átadó nyelvként leginkább a szlovén vagy a szlovák jöhet számba. (⊕) Egyes változatok népetimológiás alakulatok (pl. a →*part*) hatására keletkeztek. A 2., 3. jelentés metonímia, ill. metafora az 1. jelentés alapján. A 4. jelentés a →*padlás* helyetti téves szóhasználat eredménye.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 370; TESz.; EWUng. • Vö. *malom*

paduc × **A:** 1600 k. *paducz* (Radvánszky: Szak. 142); 1795 k. *Potosz* (NSz.); NYJ. *paluszt* [□] (ÚMTsz.); *patic*, *podvizhal*, *potoz* (MTsz.) **J:** 'a pontyfélék családjába tartozó, folyóvízi szálkás hal | Knorpelmaul (Art Karpfenfisch)'

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szln. *podust*, (N.) *podvēst*, *podvist*; le. *podusta*; or. *nodycm*; stb.: 'paduc <pontyfélék>' [< szláv **podъ* [előjárósó] 'alul levő, alsó' + **usta* 'száj' (csak többes számban)']. Az elnevezés azzal magyarázható, hogy ennek a halnak a pófaja lejjebb van mint más halnak. (⊕) A szláv szóvégi *t*-t a magyarban tárgyragnak véltve elhagyták. A változatok keletkezésmódja nem mindig világos. (⊗) Állattani műszóként is él. (⇒) Valószínűleg a magyarból: szbhv. (N.) *patuca*; rom. *poduț*: 'paduc'.

📖 Nyr. 39: 302; Kniezsa: SzlJsz. 371; TESz.; EWUng.

paŋf **A:** 1823 *paŋf* (NSz.); 1853 *Paŋ* (NSz.); 1880 *Páŋf* (NSz.) **J:** **1.** 1823 'meglepetést, meghökkenést kifejező indulatszóként' | (zum Ausdruck der Überraschung, der Verdrutztheit)' (↑); **2.** [~ *vagyok*, ~*á lesz*] 1873 'meghökken, tanácstalan, elképedt | verblüfft, verdrutzt (als Präd.)' (↑)

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *baff* (*sein*), (B.) *paŋf* (*sein*): 'elképedt, meglepett', (R.) 'indulatszó', – ném. *baff* (*sein*) 'elképedt, meglepett' [onomatopoetikus eredetű]. (⊕) Ma mindenekelőtt állítmányként használatos.

📖 TESz.; EWUng.

páfrány **A:** 1209/ ? *Poprat* [HN.] (MNY. 25: 44); 1256/ ? *Paprad* [HN.] (Wenzel: ÁÚO. 2: 268); 1322 *Paprad* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 356); 1370 *Papragwlg* [HN.] (Oklsz. *páprád* a.); 1500 k. *paprag* (CasGl. 37.); 1583 *papragy* (Gombocz E.: BotTört. 128); 1588 *papratz* (NySz.); 1621 *Paprád* (Szenczi Molnár: Dict.); 1741 *Pátráczott* (MNY. 75: 380); 1783 *Páfrány* (NSz.); 1790 k. *Páfrán* (Nyr. 85: 210); NYJ. *pákránc*, *pátrát* (ÚMTsz.) **J:** 'különböző páfrányfélék megnevezéseként' | (zur Benennung versch. Tüpfelfarngewächse)' #

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *paprat*; szlk. *paprad'*; le. *paproć*; or. *nanopomъ*; stb.: 'különböző páfrányfélék megnevezésére' [indoeurópai eredetű; vö. óind *parṇám* 'szárny, toll'; ném. (ófn.) *farn* 'páfrány'; stb.]. (⊕) A különböző változatok szóvége zöngésedéssel, palatalizációval és depalatalizációval keletkezett. A *páfrány* alak feltehetőleg tudatos szóalkotással keletkezett a ném. *Farn* 'páfrány' hatására'.

📖 MNY. 25: 41; Kniezsa: SzlJsz. 385; TESz.; EWUng. • Vö. *párna*

pagát **A:** 1791 *Pagát* (NSz.); 1793/ *Bagátot* (NSz.); 1817 *Paquat* (NSz.); 1853 *pogát* (NSz.)
J: 'az egyes számú kártya a tarotban; bohóc, bohócfigura a pagáton | Pagat (im Tarockspiel); Bajazzofigur auf der Pagatkarte'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Pagat*, (baj.-osztr.) *bagát*, *pogát*: 'a leggyengébb tarotkártya' [< ol. (mil.) *bagatt*, (vern.) *bagat*, (R.) *bagatto*: 'ua.']. Az olaszban bizonytalan eredetű, esetleg az ol. *bagatella* 'csekélység, apróság' szóval van összefüggésben. (≈) Megfelelői: cseh *pagát*; le. *pagat*; stb.: 'egyes számú kártya (a tarotban)'. (Δ) Az olaszból való közvetlen származtatása kevésbé valószínű.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bagatell*

pagoda **A:** 1777 *Pagodába* (NSz.); 1791 *Pagódgayaira* [*d-j*] (NSz.) **J:** 1. 1777 'toronyszerű, jellegzetes alakú buddhista templom | Pagode (Tempel)' # (↑); 2. 1835 '(indiai, kínai stb.) bálványszobor | (indisches, chinesisches usw.) Götzenbild; kleine Buddhafigur' (Tzs. *Pagode* a.); 3. 1844 'egy fajta kerti dízházikó, pavilon | Art Gartenhäuschen' (NSz.)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pagode*; ang. *pagoda*, (R.) *pagod*; fr. *pagode*; port. *pagode*; stb.: 'pagoda (templom, bálványszobor)'. A portugál nyelvi hatás által vált elterjedté [< dravida *pagōdi* 'szentély, templom']. (⇒Δ) A magyarba leginkább a németből, esetleg francia közvetítéssel (*pagód*) kerülhetett. (Δ) A 3. jelentés metafora.

📖 MNy. 32: 216; TESz.; EWUng.

pagony × **A:** 1268/ ? *Bogon* [HN.]; *Pogon* (Györffy: ÁMTF. 2: 534); 1270 ? *Pogan* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 534); 1338 ? *Pogun* [HN.] (Oklsz.); 1428 ? *Pagon* [HN.] (Oklsz.); 1780 *Pagonba* (MNy. 49: 239); 1803 *Págony* (MNy. 43: 307); 1808 *Pagony* (Sándor I.: Toldalék) **J:** 1. 1268/ ? 'erdő; erdőkerület, erdődülő | Wald; Revier, Wahlbezirk' (↑), 1780 'ua.' (↑); 2. 1803 'az erdőnek az a része, amely a vadászok és a hajtók között van | von Jägern und Treibern umstelltes Gebiet' (↑); 3. 1816 'fiatal erdő | junger Forst, Hegewald' (NSz.)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg szláv jövevényszó. | (≡) Vö. szbhv. *pogon* 'elűzés, elhajtás; hajtóerő, hajtómű; üzem, vállalat', (R. Kaj) 'határ, mezsgye'; szlk. *pohon* '(hajtó)vadászat; üldözés, hajsza; hajtóerő, egy gépezet mozgató ereje'; or. (N.), (R.) *nozón* 'hajsza'; stb. [< szláv **po* [igekötő] + **gon-* 'üldöz']. (Δ) Származtatásnak jelentéstani nehézsége van: a szláv megfelelés segítségével a 2. jelentés vélhető eredetinek, viszont ez csak későn és egészen szórványosan fordul elő, miközben a szlávból az 'erdő vadászterület' jelentés nem mutatható ki. A régi helynevek a szláv névadáson is alapulhatnak.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 371; TESz.; EWUng. • Vö. *pogonya*

páhog × **A:** 1612 *puhogast* [sz.] (MNy. 80: 246); 1835 *Pahog* (Kassai: Gyökerésző 4: 54); 1838 *Páhogni* [sz.] (Tsz.) **J:** 1. 1612 'üt, ver, csap | schlagen, prügeln' (↑); 2. 1820 ? 'pufog | paffen' (NSz.), 1835 'ua.' (↑); 3. 1838 'liheg, piheg | keuchen, schnauben' (↑)

páhol **A:** 1758/ meg *páholom* (MNy. 46: 189); 1843 *puhol* (MTsz.) **J:** 1. [ma főleg *el~*] 1758/ 'üt, ver | schlagen, prügeln' # (↑); 2. 1843 'ütögetéssel puhít | durch Klopfen erweichen' (↑)

■ Onomatopoetikus eredetű. | (Δ) A szótó a →*pohos*, →*puha* stb. tövével függ össze. A szóvég gyakorító képző. – A régi helynevek, mint a *Paah* (1259: MNy. 24: 39) csak akkor tartoznak ide, ha (köznévként nem adatolt) tímársági szakszó, amely a bőr ütéssel való előkészítésére vonatkozik.

páhol → *páhog*

***páholy* A:** 1704 *páhót* (MNy. 89: 382); 1799 *Páholom* (Nyr. 32: 166); 1819 *páholyban* (MNy. 3: 272); 1830 *Páhoj* (NSz.) **J:** 1. 1704 'csűr, pajta; raktár | Scheune, Lagerraum; Getreidespeicher' (↑); 2. 1830 'nézőtérén válaszfallal elkerített hely | Loge' # (↑); 3. 1872/ 'a szabadkőművesek legkisebb szervezeti egysége | Freimaurerloge' (NSz.)

■ Ismeretlen eredetű. | (△) A metaforikus 2. jelentés a nyelvújítás korában keletkezett. A 3. jelentés jelentéskölcsönzés a ném. *Loge* 'tornác a nézőtérén; szabadkőműves-páholy' szóból.

📖 Tolnai: Nyelvújítás 206; TESz.; EWUng.

***pajesz* Δ A:** 1875 *pajeszt* (MNv. 1875. szept. 19.: 456); 1884 *pajeszes* [sz.] (NSz.); 1884 *pajeszszébe* (NSz.); NYJ. *pájész* (Bálint: SzegSz.) **J:** 'hajtincs a fül és az arc között | Peies'

■ Jiddis jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Jidd. *peiës* [többes szám], *pajess* [többes szám], (h. jidd.) *pejäs* [többes szám] 'haléntéktincs'; – vö. még ném. *Peies* [többes szám] 'ua.'. A jiddisben a héber *pē'āh*, *pē'ōṯ* [többes szám] 'a haj, ill. a szakáll széle' szóból származik. (≈) Megfelelői: cseh *pejz*; le. *pejs*, *pejsy* [többes szám]; stb.: 'pajesz'.

📖 TESz.; EWUng.

***pajkos* A:** 1595 *pajkosokkal* (MNy. 64: 227) **J:** <FN> 1. 1595 'parázna, feslett életű személy | Person von lockerem Lebenswandel' (↑); 2. 1604 'helytelenül, elvetemülten viselkedő személy; gazember | Bösewicht; Gauner' (Szenczi Molnár: Dict.) | <MN> 1. 1607 ? 'helytelen, erkölcsileg erősen kifogásolható magatartású | Unfug treibend, unsittlich' (MNy. 61: 489), 1615 'ua.' (NySz.); 2. 1756 ? 'sikamlós, pajzán | schlüpfzig, schalkhaft' (NSz.), 1813 'ua.' (NSz.); 3. 1788 'csintalan, játékosan féktelen | lose, ausgelassen' # (MNy. 5: 286); 4. 1832 'büszke testtartással járó | mit stolzer Haltung gehend' (NSz.)

■ Ismeretlen eredetű. | (△) Nem állapítható meg, hogy a főnév vagy a melléknév az elsődleges. Az eredeti jelentése esetleg 'féktelen, szilaj, irányíthatatlan vagy féktelen, zabolátlan személy' lehetett. (⊖) A (R.) *pajk* 'követ, hírnök; követ, küldönc' (1660–1670: TörtTár 1894: 514) idetartozása jelentéstani okokból kevésbé valószínű.

📖 TESz.; EWUng.

***pajor* A:** 1759 *pajod* forma (NSz.); 1795 k. *Pajót* (NSz.); 1833 *Bajod, Pajor* (Kassai: Gyökerésző 1: 235); 1839 *pajoc* (MTsz.) **J:** 1. 1759 'különféle bogarak, különösen a cserebogár puha testű lárvája | Engerling' (↑); 2. 1836 'házatlan csiga | Nacktschnecke' (Kassai: Gyökerésző 5: 184)

■ Szlovák jövevényszó. | (△) Szlk. *pajed* 'lárva, kukac, cserebogárpajor; harag, düh', (N.) 'fekély, kelés, gennyesedés' [< szláv **pa* [pejoratív előtag] + **ědъ* 'evés']. Vö. még cseh *pajed*, *pajed'* 'köröm alatti gyulladás'. (△) A változatok hangrendi kiegyenlítődéssel keletkeztek. A *pajor* alak és a *pajoc* változat talán a →*bogár*, →*rovar*, ill. a →*kukac* hatását mutatják. A 2. jelentés metafora.

📖 MNy. 8: 152; Kniezsa: SzlJsz. 372; TESz.; EWUng. • Vö. *jászol*

pajta **A:** 1363 *Payatasfeye* [sz.] [HN.] (Oklsz.); 1422 *Paythautha* [HN.] (Oklsz.); 1550 *paytanal* (Oklsz.); NYJ. *pòjta* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1363 ? 'csűr | Scheune' # (↑), 1550 'ua.' (↑); 2. 1560 k. 'ól, egyszerűbb istálló | Stall' (GyöngySzt. 3778.); 3. 1584 'raktárpépület, raktározó helyiség | Speicher' (NySz.); 4. 1790 'szőlőbeli kis ház, prэшáz | kleines Haus im Weingarten, Kelterhaus' (NSz.)

■ Déli szláv jövevényszó. | (≡) Blg. *појта, паята* 'karám, juhkarám'; szbhv. *pojata* 'kis (kerti) ház; istálló; csűr, pajta'; szln. *pojata* 'kunyhó, barakk; csűr, pajta; istálló' [< rom. (N.) *poiată*, (R.) *polată* 'karám; kunyhó' < blg. (óblg.) *polata* 'palota'; vö. → *palota*]. A szó a vlach pásztorkodás szavaként terjedt el a Balkánon. A 'palota' : 'pajta' jelentésviszonyhoz, ill. a jelentés értékvesztéséhez vö. blg. *смаја* 'szoba' : szbhv. *staja* 'istálló'. (Δ⇒) A magyarból: szlk. (N.) *pajta* 'pajta, fészter'; ukr. (Kárp.) *ноўма, наўма* 'ua.; épület a dohánylevelek szárítására'; stb.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 372; TESz.; EWUng. • Vö. *palota*

pajtás **A:** 1552 *paytarfom* (Heltai: Dial. A6b); 1570 *paytasoc* (MNY. 10: 187) **J:** 1. 1552 '(főleg szórakozásban, játékban vkivel együtt tartó) barát, cimbora | (Spiel)kamerad' # (↑); 2. 1957 '⟨gyakran megszólításként⟩ az úttörőszervezet tagja | Mitglied der Pionerorganisation (oft als Anrede)' (Halász: MNSz.)

■ Oszmán-török jövevényszó. | (≡) Oszm. *paydaş* 'társ egy dologban, résztvevő' [< oszm. *pay* 'rész, részvétel']. (≈) Megfelelői (a magyar közvetítésével): szbhv. *pajdaş, pajtaş* 'bajtárs, cimbora'; cseh (N.) *pajtáš* 'gazember, semmirekellő'; stb. (Δ) A *pajtárs* utótagja a → *társ* népetimológiai hatását mutatja. (⊖) Idetartozik még: *pajti* 'barátocská' (1797: NSz.), szórövidülés a *pajtás*-ból -i kicsinyítő képzővel; vö. *csoki* (→ *csokoládé*), *diri* (→ *direktor*) stb.

📖 MNY. 53: 480; Kakuk: ÉIOsm. 323; TESz.; MNY. 74: 185; EWUng. • Vö. *bajtárs*

pajzán **A:** 1643 *pajzánok* (MNY. 34: 48); 1790 *pajzányan* (NySz.) **J:** <FN> 1643 'gályarab | Galeerensklave' (↑) | <MN> 1. 17. sz. közepe 'a kocsi mellett szabadon futó (ló); idomítatlan, betöretlen (állat) | beim Wagen frei laufend (Pferd); unabgerichtet, nicht zugeritten' (MNY. 80: 373); 2. 1764 'könnyelmű, léha (személy); egyetlen (beszéd, dolog) | leichtsinnig, licherlich; frivol, pikant' (NSz.); 3. 1835 'pajkos, csintalan | schalkhaft, mutwillig' # (Tzs. *Muthwillig* a.) **Sz:** ~**kodik** 1764 (↑)

■ Oszmán-török jövevényszó. | (≡) Oszm. (R.) *payzen, pāzen* 'gályarabszolga; semmirekellő, mihaszna' [< újperzsa *pāy-zan* 'rabszolga']. (Δ) A melléknévi jelentések a 'semmirekellő, mihaszna' oszmán szó jelentéséből alakultak ki a magyarban.

📖 MNY. 34: 47; Kniezsa: SzlJsz. 899; Kakuk: ÉIOsm. 323; TESz.; EWUng.

pajzs **A:** 1372 u./ *paḡzual* fegyuerkedet (JókK. 147); 1514 *tarpais* (SzapolyaiOkI. 393.) **J:** 1. 1372 u./ 'a test fedezésére szolgáló, táblaszerű védőfegyver | Schild (Schutzwaffe)' # (↑); 2. 1566 'némely állat kemény védőburka | harte Schutzhülle mancher Tiere' (Heltai: Fab. 215); 3. 1780 'címermező | Wappenfeld' (NSz.)

■ Olasz (É.) jövevényszó. | (≡) Ol. (R.) *pavese* 'egy fajta hajópáncél; pajzs mint fegyver', (vel.) *pavèse* 'egy fajta régi fegyverzet, pajzs' [< ol. *Pavia* [HN.]; híres pajzskészítő város a középkorban]. (≈) Megfelelői: fr. *pavois* 'nagy pajzs; jelzőzászlók sora a hajón'; ném. (kfn.) *pavese, pafese* 'egy fajta nagy pajzs; pajzs alakú sütemény'; cseh *pavéza* 'pajzs'; stb. Vö. még

lat. (k.) *pavensis*, *pavesis* 'nagy pajzs', *pavesium* 'egy fajta pajzs'. ☞ A magyarba átkerült alak **pavež* lehetett.

📖 TESz.; NévTÉ. 11: 7; EWUng. • Vö. *gyalog-*

páka **A:** 1121/ ? *Paca* [HN.] (Györffy: DHA. I: 412); 1199 ? *Pakha* [SZN.] (MNL (OL) DL. 201636); 1661 *pálikák* (Nyr. 63: 30); 1729 *pólikák* (MNY. 36: 324); 1781 e./ *Páka* (NSz.); 1793 *Palka* (NSz.); 1798 *pákjás* [sz.] (NSz.); 1816 *Pálka* (Kassai: Bef. 296); 1825 *páklya* (Bálint: SzegSz.); 1838 *Pák* (Tzs.); NYJ. *pârka* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1121/ ? 'káka, nád, gyékény virága, buzogánya | Blütenstand der Rohrkolbengewächse' (↑), 1661 'ua.' (↑); 2. 1793 'hosszú, háromélű, néha hengeres szárú, a sásfélék családjába tartozó egyszikű növény | schwarzbraunes Zyperngras' (↑); 3. 1894 'forrasztásnál használt, vörösrézéből készült, fanyelű szerszám | LötKolben' (PallasLex. *Forrasztás* a.)

■ Valószínűleg szláv jövevényszó, esetleg a szlovákból. | ☞ Szlk. *pálka* 'pálca, bot; labdaütő; keskeny levelű gyékény; torzsa; csutka, torzsa <növénytani>'; – le. *palka* 'bunkós bot, verőpálca; ernyővirágzat, gyékény'; ukr. *налка* 'pálca, bot; bütyök, csomó; fenyőtoboz'; stb. [egy tisztázatlan eredetű alapszóból]. ☞ Ha az első adat idetartozik, az a származtatásban több nehézséget jelent, mivel a szó belseji -l egy ilyen korai adatból hiányzik. A háromszótagú változat keletkezésének alapja nincs tisztázva. A *pák* változathoz vö. →*kolbász*, →*lapát* stb. A *páklya* típusú változatok a →*fáklya* népetimológiai hatását tükrözhetik. A 3. jelentés, amelyben a szó mint a köznyelv eleme van használatban, valószínűleg a ném. *Kolben* 'bunkós bot, ütő; virágzat, buga; stb.', *LötKolben* 'forrasztópáka' mintájára keletkezett.

📖 Nyr. 63: 30; Kniezsa: SzJsz. 377; TESz.; EWUng. • Vö. *pákász*, *pálca*

pákász × **A:** 1326/ ? *Pakaz* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 509); 1607 *pákász* [? ✎] (MNY. 89: 382); 1788 *pakászás* [sz.] (MNY. 71: 125); 1829 *pokász* (↑) **J:** <FN> 1326/ ? 'mocsaras, nádas területen gyűjtögető életmódot folytató ember | von Jagd, Fischfang und Sammeln lebender Sumpflandbewohner' (↑), 1607 'ua.' (↑) | <MN> 1. 1792 'kutató, fürkésző | allem nachspürend, schnüffeln' (Baróti Szabó: KisdedSz. *Pákoftos* a.); 2. 1792 'nyalánk, torkoskodó | naschhaft' (Baróti Szabó: KisdedSz. *Pákoftos* a.)

■ Származékszó. | ☞ A →*páka* 'gyékény virága' szóból keletkezett -sz névszóképzővel. A megnevezés arra utalhat, hogy a mocsárvidék lakói a gyékény buzogányát gyűjtötték és dolgozták fel. A szó belseji á hangzónyúlás eredménye a *lovász* (→*ló*), *halász* (→*hal*²) stb. analógiájára. A melléknévi 2. jelentést a →*pákosztos* szó is befolyásolhatta. A szó főnévi jelentésben néprajzi szakszóként él.

📖 NéprNytud. 2: 33; TESz.; EWUng. • Vö. *páka*

pakéta **Δ A:** 1656 *pakétomban* [*pakétom* □] (Horváth M.: NEI.); 1700 *pakéta* (Nyr. 91: 76); 1704 *pakét* (Horváth M.: NEI.); 1707 *pacjetom* [□] (Horváth M.: NEI.); 1708 *pachetumot* [*pachetum* □] (Pusztai); 1723 *pagéttát* (Nyr. 91: 76) **J:** 1. 1656 'levélköteg, iratcsomó; csomag | Schriftenbündel; Paket' (↑); 2. 1799 'poggyász, málha | Reisegepäck, Bagage' (NSz.)

■ Vándorszó. | ☞ Ném. *Paket*; fr. *paquet*; ol. (vel.) *pachèto*, (fri.) *pachètt*; szbhv. *paket*; szln. *paket*; stb.: 'csomag, poggyász'. A franciából terjedt el [< fr. (kfr.) *pacque* 'bála, köteg' < holl. (kholl.) *pak* 'köteg, csomag, nyaláb']. ☞☞ A magyarba német és olasz közvetítéssel került. ☞ A *pakétom*, *pakétum* változatok latinósított alakok. A *pakéta* végződéséhez vö. →*pálya*, →*datolya* stb.

📖 Nyr. 91: 76; TESz.; Horváth M.: NEI.; EWUng. • Vö. *pakol*, *paksaméta*²

pakk → *pakol*

pakli × **A**: 1765 *Pákl* (MNy. 65: 468); 1826–1827 *pakli* (MNy. 65: 468) **J**: **1.** 1765 'kis csomag; köteg, csomó, rakás | Päckchen; Bündel, Haufen' (↑); **2.** 1899 'összejátszás (haszon, család érdekében) | Abkartung, tückisches Zusammenspiel' (NSz.)

paklizik Δ **A**: 1848 *pakliztak* (Márc15. 1848. júl. 5.: 384); 1875 *kipáklizni* [sz.] (Nyr. 4: 227); 1878 *pakliztam* (NSz.); 1879 *paklizik* [▽] (NSz.) **J**: **1.** 1848 'kártyázik, kártyajátékot játszik | Karten spielen'; **2.** 1875 'becsap, rászed; (kártyajátékban) csal | betrügen, überlisten; falsch spielen (beim Kartenspiel)' (↑); **3.** 1879 'összejátszik, lepaktál vkivel | Ränke spinnen, paktieren' (↑)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (baj.-osztr.) *packel*, (h. baj.-osztr.) *pakkl*: 'kis kéve, nyaláb, kis csomag' [< ném. *Pack* 'nagy csomag'] | ném. (baj.-osztr.) *päckeln* 'titokban csinál', *bakln* 'a kártyapaklit a maga javára keveri', (au.) *packeln* 'megállapodik, szerződik'. ⊗ A *pakli* megfelelői: szbhv. *paklo*; cseh (N.) *paklik*; stb.: 'kis csomag'. ⊕ A *li* végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb. A *pakli* 2. jelentése a *paklizik* 2. jelentése alapján keletkezhetett. A *pakliz* meghonosodása -z igeképzővel történt a megszokott -l helyett, bizonyosan a szó belseji *l* miatt (vö. →*bifláz*, →*csakliz*), de a korábban átvett *pakli* is hozzájárulhatott.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pakol*

paklincs × **A**: 1611 *Pákeléncz*, *Pakilincz* (Szenczi Molnár: Dict.); 1763 *Paklénecs* (NSz.); 1789 *paklintsnak* (NSz.); 1889 *baglinca* [□] (Nyr. 18: 46) **J**: **1.** 1611 'poloska | Wanze' (↑); **2.** 1789 'kullancs | Zecke' (↑); **3.** 1889 'apró légy, muslica | Taufliege' (↑)

■ Ismeretlen eredetű. | ⊕ A háromszótagos változatok lehetnek az elsődlegesek. A 2. jelentés a →*kullancs* hatására, a 3. jelentés a →*muslica* hatására keletkezhetett.

📖 TESz.; EWUng.

paklizik → *pakli*

pakocsa × **A**: 1345 ? *Pakachatelke* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 5: 724); 1365 ? *Pagachteluk* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 5: 724); 1395 k. ? *pogocha* (BesztSzj. 191.); 1402 ? *Pakochateleke* [HN.] (BesztSzj. 191.); 1405 k. *pacocha*, *pakcha* (SchlSzj. 2070., 678.); 1541 *pakocsra* [✍] (NádLev. 70); 1550 k. *pagicsára* [✍] (MNy. 54: 198); NYJ. *pogocsa* (MTsz.) **J**: 'csúfolódás; tréfa | Spott; Scherz' **Sz**: ~s 1405 k. *pakchos*, *pacochás* <MN> 'nevettető | scherzhaft, spaßig' (SchlSzj. 679., 2071.); 1405 k. 'hivatásos mulattató, jokulátor | Spielmann' (SchlSzj. 2019.)

pakocsál × **A**: 1372 u. *p coczaluán* [ɔ: *pococzaluán* v. *pacoczaluán*] [sz.] (JókK. 157); 1500 k. *pakokalo* [sz.] (MNy. 50: 202); 1522 *pakchalok* [sz.] (HorvK. 269); 1531 *pakoczaltal* (ÉrsK. 508); NYJ. *pogocsál* (MTsz.) **J**: **1.** 1372 u./ 'kigúnyol, megcsúfol | verspotten' (↑); **2.** 1522 'tréfál | scherzen' (↑)

■ A szócsalád alapja, a **pakocsál** bizonytalan eredetű, esetleg szlovák jövevényszó. | ⊕ Vö. szlk. *pokúšať* 'kísértésbe visz, csábít; mókázik, tréfát űz' [< szláv **po* [igekötő] + **kus-* 'kerül vmibe; megkísérel, kipróbál']. Vö. még cseh *pokusiti*, *pokoušeti*, *pokušovati* 'kísérletezik, próbára tesz; ingerel, ugrat'. ⊕ A származtatás fő problémája a szlovák jelentés késői adatolása.

■ A **pakocsa** elvonás. | ⊕ A *pakocsa* feltehetőleg elvonással keletkezett a *pakocsál* szóból. A *pakocs* változat szóvégi *a*-jának lekopásához vö. →*kolbász*, →*lapát* stb.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊕ Az ige és a főnév használata is korábban egészen gyakori volt, ma már csak moldáviai tájszóként él.

📖 MNy. 54: 197; TESz.; EWUng. • Vö. *kóstol*

pakocsál → *pakocsa*

pakol A: 1787 *pakolásban* [sz.] (MNy. 65: 468); 1798 *pakkolva* [sz.] (NSz.) J: 1. [főleg *el~*, *fel~*, *meg~*] 1787 ? 'vmit vhová tesz, vhová rakodik; {szállító eszközt} megrak | irgendwohinlegen; beladen, bepacken' # (↑), 1794 'ua.' (NSz.); 2. 1787 ? 'csomagol; vmibe burkol vmit | etwas zum Paket machen; einpacken' # (↑), 1805/ 'ua.' (NSz.); 3. 1793/ 'távozik, kotródik | sich packen, sich fortscheren' (↑); 4. [főleg *be~*] 1801/ 'nagyot eszik | sich satt essen' (NSz.); 5. [főleg *ki~*] 1853 'kiönti a szívét; alapvetően a saját véleményét (meg)mondja | sein Herz ausschütten; gründlich seine Meinung sagen' (NSz.)

pakk × A: 1804/ *pakkját* (NSz.); 1806/ *Pakját* (NSz.) J: 1. 1804/ 'köteg, csomó | Bündel' (↑); 2. 1811/ 'csomag | Paket' (NSz.); 3. 1886 'poggyász | Reisegepäck' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | ⊕ Ném. *packen*, (h. baj.-osztr.) *pokka*: 'megfog, megragad; egybe rak; beburkol, becsomagol; stb.'; vö. még ném. *sich packen* 'szedi a sátorfáját, elmegy' | ném. *Pack*, (h. baj.-osztr.) *pakk*: 'bála, batyu, csomag' [< holl. (kholl.) *pac* 'ua.']. ⊕ Megfelelői: ang. *pack*; szbhv. *pakovati*; stb.: 'csomagol', az angolban 'csomag' is. ⊕ A szó főleg bajor-osztrák közvetítéssel került át a magyarba. ⊕ A *pakol* 4. jelentése a magyarban az 1. jelentés alapján keletkezett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *cakompakk*, *pakéta*, *pakli*

pakompart Δ A: 1803 *Pakenpartomat* (NSz.); 1803 *Pakkenpartokkal* (MNy. 33: 233); 1814 *baekkenbartu* [sz.] (SzT. *bakenbartú* a.); 1825/ *bakonpartok* (NSz.); 1827 *bakumbartot* (SzT.); 1830 *bákenpartja*; *Bakkenportu* [sz.] (MNy. 65: 227); 1846 *pakompartos* [sz.] (MNy. 65: 468); NYJ. *cakompart* (MTsz. *cakompark* a.); *pokumpart*; *pakomparta* [□] (ÚMTsz.) J: 'oldalszakáll, pofaszakáll; barkó | Backenbart; Koteletten'

■ Német jövevényszó. | ⊕ Ném. *Backenbart*, (baj.-osztr.) *pocknport*: 'szakáll (csak) az arcon' [< ném. *Backe* 'arc' + *Bart* 'szakáll']. ⊕ Megfelelője: szbhv. *pokumport* 'pofaszakáll'. ⊕ A változatok többszöri átvételre utalnak. A *cakompart* változat a *cakk* 'cakkos pofaszakáll' (→*cakni*) és →*cakompakk* kifejezéssel való szövegyülésének eredménye.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bárd*¹, *szarkofág*

pákosz → *pákosztos*

pákosztos A: 1661 *pákosztás* (CzF.); 1773 *pákosztos* (NSz.); 1774 *pákostos* (NSz.); NYJ. *pakosztos* (MTsz.) J: 1. 1661 'nyalánk, torkoskodó | naschhaft' # (↑); 2. 1774 'pajzán, csintalan | schalkhaft' (↑); 3. 1862 'rendetlenkedő, kártevő | ausgelassen; schädlich' (NSz.) Sz: ~**kodik** 1791 *pákosztoskodó* (NSz.)

pákosz × **A:** 1792 *Pákoſz* (Baróti Szabó: *KisdedSz. Pákoszotos* a.); NYI. *pakosz* (MTsz.) **J:** 1. 1792 'kutató, fürkésző | allem nachspürend' (↑); 2. 1792 'nyalánk, torkoskodó | naschhaft' (↑); 3. 1792 'rendetlenkedő, kártevő | ausgelassen; schädlich' (↑)

■ Szláv jövevényszó, részben magyar képzéssel. | (≡) Óe. szl. *pakostb* 'kár, baj, vész'; szbhv. *pakost* 'rosszakarat'; szlk. *pakost'* 'kellemetlenség, szerencsétlenség'; or. *nakostb* 'alattomoság, álnokság; mocsok, piszok'; stb. [< szláv **paky* 'bolond, hóbortos']. (△) A *pákosz* a valószínűleg magyar tárgyragként felfogott szóvégi *t* elhagyásával keletkezett, ezzel szemben a *pákosztos* egy -s képzővel a magyar melléknevek rendszerébe illeszkedik. Az eredeti jelentése 'rosszakarat' > 'gonosz, rosszakaratú' lehetett; mindkét szó esetében a fennmaradó jelentések a legközelebb álló 3. jelentésre mennek vissza. A *pákosz* 1. jelentésének keletkezésében a →*pákász* hangalakjának analógiás hatása is szerepet játszhatott. – A *Pákoz*d [HN.] (vö. [1200 k.] *Pacoztu* (An. 48.)) valószínűleg ugyanarra az etimonra megy vissza, de szótörténetileg nem függ össze a magyar melléknévvel, mert egy szláv névadáson alapul.

📖 Nyr. 46: 273; Kniezsa: SzlJsz. 373; TESz.; EWUng.

paksaméta¹ Δ **A:** 1582 *Paffamefát* (MNY. 5: 128); 1624 *Passametat* (MNY. 5: 128); 1673 e. *paskamétát* (RMKtár. 15: 146); 1690 *paksamétát* (Nyr. 44: 324); 1736 *Baxameta* (MonÍrók. 11: 331) **J:** 1. 1582 'egy fajta gyors ütemű, régi olasz menettánc, ill. ennek zenéje | altitalienischer rascher Schreittanz bzw. dessen Musik' (↑); 2. 1872 'tréfa, bolondság | Scherz, Narrheit' (Nyr. 1: 331)

■ Jövevényszó, de az átadó nyelv bizonytalan. | (≡) Bizonyosan összefügg az ol. (R.) *passamezzo* 'régi olasz tánc'; ném. *Passamezzo* 'ua.', (R.) *passamett* 'ua.' szavakkal, egy, a magyar szónak pontosan megfelelő alak azonban nem bizonyítható. (△) A magyar szó belseji *ss* > *ks* hangváltozáshoz vö. esetleg →*passzus*. A 2. jelentés metonimikusan keletkezhetett.

📖 MNY. 5: 127; TESz.; EWUng. • Vö. *médium*, *passzus*

paksaméta² **A:** 1799 *paksaméta* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Päckchen* a.) **J:** '(kis) csomag, batyu; köteg, csomó (különösen iratcsomó) | Stoß, Haufen; Bündel (besonders Aktenbündel, Schriftenbündel)'

■ Játszi szóalkotás. | (△) A →*pakéta* 'iratköteg' szóból keletkezett a →*paksaméta*¹ tréfás analógiájára. (△⇒) A magyarból: szlk. *pakšaméta* 'ua.'.

📖 MNY. 4: 85; TESz.; EWUng. • Vö. *pakéta*

paktál → *paktum*

paktum **A:** 1606 *pactumok* (MNY. 89: 382); 1884 *paktumot* (NSz.) **J:** 'egyezmény, egyezség | Pakt'

paktál **A:** 1704 *pactáltak* (Pusztai); 1848/ *paktálok* (NSz.) **J:** [ma főleg *le~*] '⟨titkolózva⟩ szövetkezik | paktieren'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *pactum* 'egyezség, beleegyezés, szerződés' [< lat. *pacisci* 'megegyezik, megállapodik'] | lat. (k.), (h.) *pactare* 'megállapodik, szerződést köt'. (≈) Megfelelői: ném. *Pakt*, *paktieren*; fr. *pacte*, *pactiser*; stb.: 'szerződés, megállapodás', 'megállapodik, szerződik'. (△) A magyarban mindkét szónak pejoratív felhangja van.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pogány*

pakulár × **A:** 1568 *pakulár* [ʔ] (StCercLingv. 19: 555); 1588 *pokulárokat* [ʔ] (MNY. 61: 489); 1652 *Pokolar* (GyaluiUrb. 111); 1737 *pakurár* (Bakos F.: REL. 218); 1793 *Pekoráréknál* (NyIrK. 11: 18) **J:** 'juhász | Schafhirt'

■ Román jövevényszó. | (≡) Rom. *păcurar* 'juhász' [lat. *pecorarius* 'közlegelő bérője']. (△) A magyar alakváltozatok többszörös átvételre utalnak; a szó belseji *l*-es alakok elhasonulás eredményei.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *feudális*

pakura **A:** 1784 *pakura* (Nyr. 3: 564) **J:** 1. 1874 'kocsikenőcs | Wagenschmiere' (↑); 2. 1901 'petróleum | Petroleum' (Nyr. 30: 206); 3. 1956 'nyersolaj; fűtőolaj | Rohöl; Heizöl' (MNY. 52: 99)

■ Román jövevényszó. | (≡) Rom. *păcură*, [végartikulussal] *păcura* 'kocsikenőcs; nyersolaj, fűtőolaj' [lat. *picula* 'szurok' < lat. *pix* 'ua.']. (≡) Megfelelője: blg. (N.) *nákypa* 'kőszénszurok'. (△) A szóvégi *a*-hoz vö. → *áfonya*.

📖 MNY. 52: 202; TESz.; EWUng. • Vö. *pech*

pala **A:** 1717 e. *palakőnél* (NySz.); 1774 *palla* (NSz.); 1795 *Pálakővel* (NSz.); 1842 *palyakő* (NSz.) **J:** 1. 1717 e. 'egy fajta réteges kőzet | Schiefer' (↑); 2. 1835 'ebből készített, tetőfedésre használt vékony lap | Dachschiefer' # (Tzs. *Dachstein* a.)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg szófajváltással keletkezett egy fiktív tő származékából. | (△) Talán főnevesült folyamatos melléknévi igenév *-a* képzővel; vö. → *csusza*, → *hulla* stb. A tő azonos lehet a *palol* (→ *pall*) tövével. A kapcsolat oka, hogy a pala könnyen darabokra törik.

📖 MNY. 56: 253; TESz.; EWUng. • Vö. *pall*

palack **A:** 1395 k. *palafch* (BesztSzj. 559.); 1405 k. *palazk* (SchlSzj. 1118.); 1550 *palachkostwl* (Oklsz.); 1551 *palack* (RMNY. 2/2: 85); 1560 k. *palach* (GyöngySzt. 1400.); 1585 k. *plasska* [□] (Gl.); NYJ. *poloc* (MTsz.) **J:** 1. 1395 k. 'hosszú nyakú, üvegből v. más anyagból készült tartály, flaska | Flasche' # (↑); 2. 1784 'csutora, kulacs | Feldflasche' (Baróti Szabó: KisdedSz. 91) **Sz:** ~**oz** 1844 *palaczkozás* [sz.] 'egy fajta szerencsejáték | Art Glücksspiel' (NemzetiU. 1844. jan. 27.: 62); 1901 *palaczkozott* (NSz.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *ploska* 'lapos üveg'; szlk. (N.) *plosok* 'lapos korsó, kulacs'; ukr. (N.) *плоска* 'lapos üveg'; stb. [< ném. (ófn.) *flaska* 'palack, üveg' vagy a gör. (biz.) *πλασκή(ον)* 'ua.']. A szláv szó jelentése a szláv **ploskъ* 'lapos' hatására keletkezett. (△) A magyarba átkerült alak **plosky* lehetett, amelynek szóvége a magyarban tövéghangzóként lekopott. A *sz* > *c* affrikálódáshoz és a *palac* változathoz vö. → *barack*, → *tarack*².

📖 MNY. 6: 60; Kniezsa: SzlJsz. 374; TESz.; EWUng. • Vö. *flaska*, *termosz*

palacka × **A:** 1308/ ? *Palazk* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 675); 1577 *palazk* feregh (KolGl.); 1590 *palacka* fu (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 29); 1604 *Palafzka* (Szenczi Molnár: Dict.); 1708 *Palatzk* fereg (Pápai Páriz: Dict.); 1753 *palacsk*-fereg (NSz.); 1789 *palatz*-fereg (NSz.); 1803 *Polotzkák* (NSz.) **J:** 'poloska | Wanze (Hemiptera)'

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Óe. szl. *ploskъ*, *-a*, *-o*; szln. *plosk*, *-a*, *-o*; szlk. *ploský*, *-á*, *-é*; or. *плос(о)к(уѣ)*, *-a*, *-o*; stb.: 'lapos' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *πλάξ* 'síkság'; ném. (ófn.) *flah*

'lapos'; stb.]. ☐ A magyar a nőnemű (vagy esetleg a semleges nemű) alakot vette át. A származtatás egybevetethető azzal, hogy a szófaj a magyarban eltér a szláv szóétól, amely azonban a magyar szó meglehetősen gyakori jelzői szerepével magyarázható. A *palack* típusú változatokhoz vö. →*kolbász*, →*lapát* stb., vagy a szláv hímnemű alakra mennek vissza. Mindkét esetben a →*palack* analógiás hatásával lehet számolni.

☞ MNy. 6: 63; Kniezsa: SzJlsz. 375; TESz.; EWUng. • Vö. *felcser*, *flastrom*, *palacsinta*, *plató*, *poloska*, *polyák*

palacsinta A: 1577 *palaczinta* (KolGl.); 1808 *platsinta* (HOKlSzj. 112); NYJ. *pālácinkā* (MTsz.); *palacsinka*, *placinta* (ÚMTsz.) J: 1. 1577 'lepény; lángos | Kuchen; Art Backwerk aus Brotteig' (↑); 2. 1600 k. 'tej, tojás, liszt híg keverékéből zsírban sült lapos, kerek tészta | gefüllter Eierkuchen' # (Radvánszky: Szak.)

■ Román jövevényszó. | ☐ Rom. *plăcintă*, [végartikulussal] *plăcinta* 'rétes, egy fajta töltött tésztaféle', (N.) 'lepény, palacsinta' [lat. *placenta* 'lapos kalács, lepény']. ☐ A szóvégi *a*-hoz vö. →*áfonya*. A *ka* végű változat játszi szóalkotással vagy a *-ka* kicsinyítő képzős szó hatására keletkezett. ☐⇒ A magyarból: ném. (au.) *Palatschinke* 'palacsinta'; szbhv. *palačinka*; cseh *palačinka*; szlk. *palacinka*: 'ua.'

☞ NyK. 73: 77; TESz.; EWUng. • Vö. *palacka*

palaj × A: 1264 ? *Poley* [HN.] (Szentpétery: KritJ. 1: 430); 1571 *palainak* (TESz.); NYJ. *pálé* (MTsz.) J: 1. 1571 'vizenyős völgy | wäßriges, feuchtes Tal' (↑); 2. 1833 '(folyó menti) iszapos hely | schlammiger Ort (am Flußufer)' (↑); 3. 1878 'mocsár | Sumpfland' (Nyr. 7: 429)

■ Jövevényszó egy szláv nyelvből, valószínűleg a szerbhörvátból vagy a szlovénből. | ☐ Szbhv. *poloj* 'alföld, folyópart, árter'; szln. *poloj* 'zátony, sekély hely homokpaddal; földnyelv' [< szláv **po* [igekötő] + **lojb* 'öntés']. ☐ Szóföldrajzi szempontból más szláv nyelv is szóba jöhet, jóllehet erre semmilyen bizonyíték nincs. A változatok hangalakjához vö. →*gané*, →*paraj* stb.

☞ AECO. 1: 187; Kniezsa: SzJlsz. 375; TESz.; EWUng. • Vö. *léhó*, *ziliz*

palánk A: 1405 k. *plank* (SchlSzj. 1041.); 1470 *palank* (SermDom. 2: 583); 1574 *palánkia* (NySz.); NYJ. *paláng* (MTsz.); *pallank* (ÚMTsz.) J: 1. 1405 k. '(sáncon) leásott gerendákból, cölöpökből készült védőfal | Palisaden' (↑); 2. 1697/ 'cölöpökből, karókból, földdel, sárral épített erőd | Festung mit Palisaden' (NSz.); 3. 1792 'kerítésdeszka; deszka-, léckerítés | Brett; Bretterzaun' (Baróti Szabó: KisdedSz.); 4. 1881 'hajó fedélzetét, bordázatát burkoló deszka | Schiffsplanke' (Ballagi M.: MNMSz. *Planke* a.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ☐ Ném. (kfn.) *planke*, *plank* 'széles deszka; gerenda', *planken* [többes szám] 'palánk; sánckerítéssel körbevett erőd', – ném. *Planke* 'széles deszka; a hajó külső fa borítása' [< lat. (vulg.) **palanca* 'rúd, oszlop, petrencerúd; henger' < lat. *phalanga* 'ua.' < gör. *φάλαγξ* 'ua.; csatasor']. ☐ Megfelelői: ang. *plank* 'deszka'; ol. *palanca* 'cölöp; vastag deszka; palánk; palánkkal megerősített helység'; stb. ☐⇒ A magyarba többszörös átvétellel került. ☐ A (R.) *palánka* 'körülkerített hely; erőd; város; léckerítés' (1672: MonTME. 7: 119) egy későbbi átvétel valószínűleg az olaszból (↑) vagy esetleg a németből (↑). ☐⇒ A magyarból: szbhv. (N.) *palank*; rom. (R.) *palanca*, (N.) *palanc*: : 'léckerítés, deszka'.

☞ Kniezsa: SzJlsz. 900; TESz.; EWUng. • Vö. *bókony*, *falanszter*

palánta **A:** 1372 u./ *palantaja* (JókK. 74–75); 1488 *planth* (OkI Sz.); 1577 k. *plantak* (OrvK. 335); 1585 *Palánta* (Cal. 205); 1693 *plánta* (Ballagi A.: RNySz. 493) **J:** 'magonc, csemete, növényi hajtás | Sämling, Pflänzchen' # **Sz:** ~**z** 1854 *palántázás* [sz.] (GazdL. 1854. szept. 14.: 463); 1947 *palántázás* [sz.] (NSz.)

plántál **A:** 1372 u./ *palantalny* [sz.] (JókK. 125); 1416 u./ *plantaltoc* (BécsiK. 222); 1550 k. *plántáltattunk* [?] [sz.] (RMKT. 5: 3) **J:** **1.** [ma főleg *palántál*] 1372 u./ '〈növénycsemetét〉 ültet, telepít | (an)pflanzen' (↑); **2.** 1550 k. '〈lelki tartalmat〉 beolt, megerősít | (seelischen Gehalt) einimpfen, stärken' (↑); **3.** 1803/ '〈zászlót〉 kitűz | 〈Fahne〉 aufpflanzen' (NSz.) **Sz:** ~**ás** 1416 u./ *plantalas* (BécsiK. 162) | ~**at** 1416 u./ *plantalat* 'növény | Pflanzen' (MünchK. 21vb)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *planta* 'növény; hajtás, rügy, csíra' [tisztázatlan eredetű] | lat. *plantare* 'növénycsemetét átültet'. (≈) Megfelelői: sp. *planta, plantar*; fr. *plante, planter*; stb.: 'növény, növénycsemete', '(át)ültet'. (△) A szó eleji mássalhangzótörlődés feloldásához vö. →*barát*, →*kalász* stb. A *plánt* változathoz vö. →*beszéd*, →*lapát* stb. A *plántál* 1. és 2. jelentése szóhasadással különült el egymástól egyre jobban; a *plántál* alak elvont jelentésben jött létre. A 3. jelentéshez vö. ném. *die Fahne aufpflanzen* 'zászlót kitűz'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *flanc, pláne*

palást **A:** 1156 *plast* [HN.] (MonStrig. 1: 108); 1232 *Palasth* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 226); 1372 u./ *palafit* (JókK. 92); 1481 e. *pallefth* (MNY. 85: 3) **J:** **1.** 1156 ? 'köpenyforma ruhadarab | Mantel 〈Festgewand〉' # (↑), 1372 u./ 'ua.' (↑); **2.** 1566 'leplező, rejtő külsőség, álcázó külszín | Deckmantel' (Heltai: Fab. 200); **3.** 1637 'borítás, burkolat | Hülle, Umhüllung' (OkI Sz.); **4.** 1961 'a henger, a kúp oldalának felülete | Mantel 〈Math〉' (ÉrtSz.) **Sz:** ~**ol** 1510 e. el *palastolnia* [sz.] 'leplez | bemänteln' (Gl.)

■ Bolgár vagy szerbhorvát jövevényszó. | (≡) Blg. *пласт*; szbhv. *plašt*: 'kabát, köpeny' [tisztázatlan eredetű]. Vö. még óe. szl. *plaštъ*; szln. *plašč*; cseh *plášť*; or. *пласт*; stb.: 'ua.'. (△) A jelentésváltozáshoz vö. szbhv. *pod plaštem čega* 'vminek a palástja alatt'; ném. *Mantel* 'egy fajta ruhadarab; köpeny, palást; burok, lepel; kabát, köpeny 〈pl. a cilinderé〉 stb.'; stb. A *palástol* származékszó jelentéshez vö. *leplez* (→*lepel*) és a ném. *bemänteln* 'beburkol; eltussol, elsimít'.

📖 MNY. 6: 398; Kniezsa: SzlJsz. 376; TESz.; EWUng.

palatinus **Δ A:** 1611 *palatinussa* (KárOkI. 4: 74) **J:** **1.** 1611 'nádor | Palatin 〈höchster Würdenträger in Ungarn vor 1848〉' (↑); **2.** 1618 'palotagróf | Pfalzgraf' (NySz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (k.), (h.) (*comes*) *palatinus* 'palota, vár, császári udvar' [< lat. *Palatinus* [HN.], *mons Palatinus* [HN.] 'Palatinus-domb 〈Róma hét dombja közül az egyik〉']. (≈) Megfelelői: ném. *Palatin*; fr. *palatin*; stb.: 'palotagróf, palatinus'. (△) A szóvégi *s*-hez vö. →*ámbitus* stb. (⊙) A történelemtudomány szakszava. (△) Ennek a magyar, magas rangú tisztségviselőnek egyéb megnevezéséhez vö. →*nádor*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *palota*

pálca **A:** 1452 ? *Palcza* [SZN.] (OkI Sz.); 1493 k. *palczamra* (FestK. 394); 1581 *pacza* (OkI Sz.); 1585 *pareza* (Cal. 952) **J:** **1.** 1452 ? 'vékony és rendszerint hajlékony bot | Stab, dünner, haupts. biegsamer Stock' # (↑), 1493 k. 'ua.' (↑); **2.** 1585 'hatalmi jelvény, jogar | Stab als Amtszeichen, Zepter' (↑); **3.** 1672 'egy fajta régi hosszmérték | altes Längenmaß' (MNY. 3: 425); **4.** 1683 'botbüntetés | Prügelstrafe' (MNY. 53: 269) **Sz:** **pálcika** 1594 e. *palczikaiat* (Balassi: Camp. 11) | ~**z** 1604 *Paltzazom* (Szenczi Molnár: Dict.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Óe. szl. *palica* 'bot, pálca; jogar'; szbhv. *palica* 'bot, pálca, rúd, vessző', (R. Kaj) 'egy fajta hossz mérték'; szlk. *palica* 'bot, pálca, rúd, vessző'; or. (N.), (R.) *палуца*, (R.) 'buzogány', (N.) 'sulykolófa' stb. [az eredetéhez vö. →*páka*]. (△) A *pálca* alak a második nyílt szótag magánhangzójának kiesésével és pótlónyúlással keletkezett. A 2. jelentéshez vö. gör. *σκήπτρον* 'bot, pálca; jogar; a juhász, ill. a püspök botja stb.'; lat. *sceptrum* 'bot, pálca; jogar'. A 3. jelentés valószínűleg a szerbhorvátból (Kaj) ered. A 4. jelentés metonímia az 1. jelentés alapján. (⇒) A magyarból: (esetleg visszakölcsönzésként): szlk. (R.) *palcát* 'buzogány, harci csákány'; ez a magyar szó tárgyesetű alakjára megy vissza.

📖 Knieszsa: SzJIsz. 376; TESz.; EWUng. • Vö. *páka*

palette A: 1834 *palette* (Társalkodó 1834. máj. 10.: 151); 1851 *palettet* [*palett* □] (NSz.); 1880 *palétáról* (NSz.); 1882 *palettáját* (NSz.) **J:** 'a festék kikeverésére szolgáló ovális lemez, tábla | Palette'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Palette*; ang. *palette*; fr. *palette*; stb.: 'festőpaletta; hordozókeret'. A festőpaletta jelentés a franciában keletkezett [< fr. *pale* 'kormánylapát; deszka' (lat. *pala* 'ásó, lapát')]. (⇒) A magyarba a francia és német nyelvből került. (△) A szóvégi *a* hanghelyettesítéssel keletkezett.

📖 TESz.; EWUng.

pálfordulás A: 1844 *pálfordulás* (PestiH. 1844. ápr. 14.: 255); 1905 *Pálfordulása* (MNY. 2: 135) **J:** 'hirtelen véleményváltoztatás, váratlan (politikai stb.) irányváltoztatás | plötzlicher Gesinnungswechsel, unerwartete Schwenkung'

■ Összetett szó. | (△) A *Pál* [SZN.] + *fordulás* (→*fordít*) összetételi tagokból, birtokos, jelöletlen alárendeléssel jött létre. A kifejezés azon a hagyományon alapul, amely szerint a Krisztus-ellenes Saul hirtelen megtért és Pálként működött tovább. Az összetétel elődjéhez vö. az ünnepnap jelentését *Szent Pál fordulása* 'pálfordulás' (1564: RMKT. 4: 178); ez tükörfordítás a lat. (e.) *conversio Sancti Pauli* 'ua.' szóból.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fordít*, *pálos*

pálha × A: 1483 ? *Palha* [SZN.] (OkI Sz.); 17. sz. ? *Pálha* (Nyr. 5: 205); 1767 *Pálha* (Pápai Páriz–Bod: Dict.); 1785 *Pajhás* [sz.] (MNY. 65: 468); 1795 k. *páha* (NSz.); 1838 *pálha* (Tsz. *Páha* a.) **J:** 1. 1483 ? 'az ing hónaljába erősítésül betoldott kis darab vászon | Zwickel am Hemd unter der Achsel' (↑), 1767 'ua.' (↑); 2. 1807 'a levélnyel tövén növő kis levélke | Nebenblatt, Afterblatt' (MagyFüvészk. 28)

■ Jövevényszó, valószínűleg a lengyel vagy az ukrán (Kárp.) nyelvekből. | (≡) Le. *pacha*; ukr. (Kárp.) *naxá*: 'hónalj' [tisztázatlan eredetű]. Vö. még cseh *pach* 'ágyék, lágyék'; ukr. *naxea* 'hónalj'; stb. (△) A másodlagos keletkezésű szó belseji *l*-hez vö. →*ács*, →*boldog* stb. A 2. jelentés tudatos szakszóalkotás eredménye. – Tisztázatlan eredetű, mert a jelentés maga tisztázatlan: *pálhas* (1627: TörtTár 1871: 229).

📖 Tamás L.: UEIR. 586; TESz.; EWUng.

pali A: 1888 *palit* (NSz.) **J:** 1. 1888 'könnyen rászédhető ember, balek | Gimpel, Pimpf' (↑); 2. 1930 'szerető, barát | Liebhaber' (Zolnay–Gedényi); 3. 1930 'alak, pasas | Kerl, Typ' (Zolnay–Gedényi) **Sz:** ~*z* [főleg *be~*] 1900 *palizó* [sz.] (Zolnay–Gedényi)

■ Köznévvé vált magyar tulajdonnév. | (⊕) A magyar *Pali* [szN.]-ből keletkezett (a *Pál* személynév becéző alakja). Az 1. jelentést feltehetőleg a →*balek* szó befolyásolta.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pálos*, *pityipalkó*

pálinka **A:** 1572 *balinka* [ʔ ɔ: *palinka*] (Benkő-Eml. 52); 17. sz. eleje *Palenkas* [sz.] (MNY. 80: 374); 1630 *pálinka* (Nyr. 71: 94); 1674 *Palyinka* (Oklsz.); 1678 *Pálénka* (MNY. 61: 489); 1691 *pájinkából* (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 434); 1801 *pállinkán* (MNY. 49: 239) **J:** 'égetett szesz | Schnaps, Branntwein' # **Sz:** ~**zik** 1790 *pályinkázás* [sz.] (NSz.)

■ Szlovák jövevényszó. | (⊖) Szlk. *pálenka* 'égetett szesz, pálinka' [vö. szlk. *pálit* 'éget']. Vö. még szln. (N.) *páljenka*; cseh *pálenka*: 'égetett szesz, pálinka'. A jelentésekhez vö. ném. *Branntwein*; ang. *brandy*; stb.: 'ua.'. (⊕) A szó meghonosodásához hozzájárulhatott az is, hogy eredetileg feltehetőleg más gyümölcsökből, ill. magvakból égetett szeszest italt jelölt, mint az időrendileg korábbi *égett bor* 'ua.', tkp. 'égetett bor' (1544: Oklsz.). Az, hogy egyes változatok első szótagában hogyan keletkezett egy *a*, tisztázatlan. (⊕⇒) A magyarból: rom. (N.) *palínca* 'ua.'.

📖 MNY. 28: 166; Kniezsa: SzlJsz. 377; TESz.; EWUng. • Vö. *vak-*

palizáta **Δ A:** 1683 *Palizadakkal* (MNY. 80: 374); 1690 *palizadot* (Horváth M.: NEL.); 1697/ *palizatával* (NSz.); 17. sz. második fele *Palißátnak* (MNY. 80: 374); 1714 *Paleszátak* (MNY. 80: 374); 1767 *Palizáta* (Pápai Páriz–Bod: Dict.); 1835 *Palissád* (Kunoss: Gyal.) **J:** 'sánckaró; karókból álló, karókkal megerősített sánc, kerítés | Schanzpfahl; Schanzwerk, Palisadenwand'

■ Vándorszó. | (⊖) Ném. *Palisade*; fr. *palissade*; ol. *palizzata*, (vel.), (v.-ven.) *palizada*, (R.) *palizzata*, *palissada*; szbhv. *palisad*; le. *palisada*; stb.: 'kerítés, cölöpsor'. A franciából terjedt el [< prov. (óprov.) *palissada* 'cölöpsor']. Vö. még lat. (k.) *palicium* 'ua.'. (⊕) A magyarba a francia, olasz és német nyelvből került.

📖 TESz.; EWUng.

pall × **A:** 1513 *palolýa* [l-j] (NagyszK. 300); 1546 *pallik* [-ik T/3. személyű igei személyrag] (RMKT. 2: 200); 1663 *zabparlás* [sz.] (NySz.) **J:** 1. 1513 'legyez, szelet csap | fächeln, frische Luft zuführen' (↑); 2. 1546 'üt, ver | schlagen, prügeln' (↑); 3. 1549 'szór, szórással gabonát tisztít; rostál | worfeln; schwingen (Getreide)' (RMKT. 2: 226); 4. 1574 k. 'szétszór | zerstreuen' (NySz.); 5. 1838 'porol, kiporol | (aus)klopfen' (Tsz.)

■ Valószínűleg onomatopoetikus eredetű. | (⊕) Eredetileg feltehetőleg a csapkodás és az azzal előidézett légmozgás hangjának utánzására jött létre. A *palol* elsődleges változat töve a →*páhog* szócsalád tövével függhet össze, a hangtani részletek azonban nem tisztáztak. A változat szóvége -l gyakorító képző. – A *pall* alak létrejöttében a ragozott alakok, ill. a *palolom*, *palolod*, ill. *palolás* stb. típusú szavakból, második nyílt szótagi hangzókiesés által keletkezett származékszavak játszottak szerepet. (⊖) Idetartozik: *pelel* 'szór, szórással gabonát tisztít' (1838: Tsz. *Palolni* a.); ez hangrendi átcsapás eredménye a *palol* szóból.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *páhog*, *pala*

pallér¹ × **A:** 1493 *Paller* (Oklsz.); 1538 *pallérok* [ʔ ɘ] (RMKT. 2: 14); 1639 *Palér* (MNY. 80: 374) **J:** 1. 1493 'munkavezető, munkafelügyelő (különösen a kőműves- és ácsszakmában, mezőgazdasági munkáknál stb.) | Werkmeister, Arbeitsaufseher' (↑); 2. [mezei ~] 1639 'csósz,

mezőőr | Feldhüter' (↑); **3.** 1737 'jobbágyok, zsellérek fő- v. nagybírája | Hauptschultheiß von Leibeigenen, Fronarbeitern' (MNY. 38: 368)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *pal(l)ier*, (h. baj.-osztr.) *palier*, – ném. *Polier*: 'előmunkás (főleg kőművesé, építőmesteré, ácsé); építésvezető' [< fr. (R.) *parlier* 'jól beszélő személy; beszélő ember; stb.' a lat. (kés.) *parabolare* 'beszélni']. (≈) Megfelelői (részben a magyarból): szbhv. *palir*; rom. (N.) *páler*, *pálir*; stb.: 'munkavezető, felügyelő'. (△) A 2. jelentés jelentésbővüléssel keletkezett. A 3. jelentéshez vö. a régi *pallér bíró* 'falusi főbíró, községbíró' (1734: MNY. 38: 304) szókapcsolatot.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *parabola*

pallér² → *palléroz*

palléroz A: 1510/ *Pallérozott* [sz.] (MNY. 80: 374); 1661 *megh Palerozua* [sz.] (MNY. 80: 374); 1706 *palyirozott* [sz.] (Horváth M.: NEI. *pallérlás* a.); 1794 *pállérozatlan* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1510/ 'csiszol, fényesít | polieren' (↑); **2.** 1689 'lelki tulajdonságot, képességet, nyelvet stb.) finomít, kiművel | (Eigenschaften, Fähigkeiten, Sprache usw.) verfeinern, ausbilden' (↑); **3.** 1800 'kicifráz, fölcicomáz; csinosít, szépít | aufputzen; schönmachen' (NSz.) **Sz:** ~**atlan** 1727 *pallérozatlan* (Mikes: TLev. 195)

pallér² Δ A: 1800 *Pallér* (Márton J.: MNSz.–NMSz.) **J:** **1.** 1800 'pallérozottság, műveltség | Geschliffenheit, Bildung' (↑); **2.** [jelzői értékben] 1808 'csiszoló (eszköz) | zum Polieren gebräuchlich, Polier-' (NSz.); **3.** 1870 'fegyver, gyémánt stb. csiszolásával foglalkozó személy | Polierer' (CzF.)

■ A szócsalád alapja, a **palléroz** német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *paliern*, *palliren* 'fényesít, tisztít, simít', – ném. *polieren* 'ua.', (R.) 'csiszol, finomít, kifejleszt, kiképez' [< lat. *polire* 'simít, csiszol; befest; felcicomáz', bizonyosan a fr. (ófr.) *polir* 'ua.; kiképez' hatására]. (≈) Megfelelői: ang. *polish* 'ua.'; szln. *polirati* 'simít'; stb.

■ A **pallér²** elvonás. | (△) A *pallér²* elvonással keletkezett a *palléroz* szóból. A 2. jelentéshez vö. ném. *Poliermittel* 'politúrozó anyag', *Polierstein* 'csiszolókö', stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *politúr*

pállik [1] A: 1560 k. *párlás* [sz.] (GyöngySzt. 3256.); 1630 *megpárlik* [▽] (NySz.); 1785 *párollyék* [l-j] (Nyr. 9: 210); 1790 *pálljon* (NSz.); 1805 *pállik* (NSz.) **J:** **1.** [ma főleg *ki~ik*] 1560 k. 'felpuhul, kisebesedik (bőr, felhám) | wund(gerieben) werden' (↑); **2.** 1621 'forr, gőzölög | sieden (intrans.)' (Szenczi Molnár: Dict.); **3.** 1630 'rothadásnak indul, rothadni kezd | anfaulen, faul werden' (↑)

■ Származékszó. | (△) A →*párol*-ból E/3. személyű, ikes igei *-ik* személyraggal keletkezett, amely itt visszaható képzőként funkcionál. A *pállik* alak az eredeti *párlik* változathoz keletkezett elhasonulással; e folyamat következményeként vált szét a nyelvérzékben a *pállik* az alapjelentésétől. Az 1. és 3. jelentés a →*párol*-ra megy vissza; amelynek jelentéstani alapja az a körülmény, hogy a gőz és a nedvesség sebeket, ill. rothadást okozhat. (△) A magyarázat, miszerint a *pállik* szóhasadás eredménye, téves; a *pállik* és *párlik* változatok között azonban egy részleges szóhasadás figyelhető meg, mivel a 2. jelentés az utóbbihoz kapcsolódik.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *párol*

pallo A: 1478 *Labaspalo* [HN.] (NyIrK. 28: 175); 1512 k. *pallo* (WeszprK. 68); NYJ. *pallu* (ÚMTsz.) J: 1. 1478 'egyszerű híd, stég | einfache Brücke, Steg' (↑); 2. 1546 'vastag deszka | dickes Brett, Bohle' (OkISz.); 3. 1750 'vmely helyiség burkolt alsó felülete | Fußboden' (Wagner: Phras. *Pavimentum* a.); 4. 1767 'a húrok rezgését a hangszer testére átvivő keményfa deszka | Steg bei Streichinstrumenten, bei Klavier und Zither' (Pápai Páriz–Bod: Dict.); 5. 1784 'padlás | Dachboden' (Baróti Szabó: KisdedSz. 63)

padló A: 16–17. sz./ *padló*-deszkája (RMKtár. 15: 212); 1832 *Padoló* (Kreszn.) J: 1. 16–17. sz./ 'vastag deszka | dickes Brett, Bohle' (↑); 2. 1792 'vmely helyiség burkolt alsó felülete | Fußboden' # (NSz.); 3. 1832 'egyszerű híd, gyaloghíd | einfache Brücke, Steg' (↑); 4. 1835 'a húrok rezgését a hangszer testére átvivő keményfa deszka | Steg bei Streichinstrumenten' (Kassai: Gyökerésző 4: 58) Sz: ~zat 1831 *Padlozatok* (HazKülfTud. 1831. máj. 21.: 328); 1836 *padlozaton* (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **padló** egy származékszó szófajváltása. | (⊕) Főnevesült folyamatos melléknévi igenév -ó képzővel a *padol* (→*pad*) szóból. A jelentések metonimikusan, ill. metaforikusan keletkeztek az eredeti 1. jelentés alapján.

■ A **pallo** szóhasadás eredménye. | (⊕) A *pallo* a *padló* szóból keletkezett szóhasadással egy szó belseji *dl* > *ll* hasonulás alapján. A szóhasadás csak a 18. sz. végén zárult le.

📖 NyIrK. 6: 141; TESz. *padló* a.; EWUng. • Vö. *pad*

pallos A: 1575 *pallufok* (Heltai: Krón. 14); 1579 *pallos* hiueli (Radvánszky: Csal. 2: 29); 1590 *pallaft* (MNY. 59: 363); 1707 *Palos* (MNY. 8: 128); 1759/ *pallósom* (NSz.) J: 'széles pengéjű kard; a hóhérnak az elítélt lefejezésére szolgáló eszköze | schwerer Degen; Henkersbeil'

■ Valószínűleg oszmán-török jövevényszó, magyar képzéssel. | (≡) Vö. oszm. *pala* 'nehéz kard; kormánylapát'; – vö. még tar. *palax* 'széles fa ütlegelésre' [valószínűleg iráni eredetű; vö. kurd *pola*; újperzsa *pūlād*: 'acél']. (≈) Megfelelői: blg. *nala*; szbhv. *pala*; stb.: 'rövid szablya, kard'. (⊕) A keletkezésmódja tisztázatlan; a szóvégi *s* egy névszóképzőnek tűnik; vö. →*dákos*; vö. még →*botos*. A szó belseji *ll*-es változatokat a →*pall* szó befolyásolhatta. (⊕⇒) A magyarból: ném. *Pallasch*; szbhv. *paloš*; szlk. *paloš*; stb.: 'széles pengéjű kard'.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 703; TESz.; NytudÉrt. 88: 19; EWUng.

pálma A: 1416 u.¹ *palma* (BécsiK. 204); 1544–1560 *pálma* [? ✎] (RMKT. 5: 103) J: 1. 1416 u.¹ 'meleg égövi, fává növv egyszikű növény | (Dattel)palme' # (↑); 2. 1519 'a győzelem jelképe | Palme (Sinnbild des Sieges)' (CornK. 261); 3. 1870 'egyes fák mellékmegnevezéseként, pl. nyárfa, orgona' | (Nebenbenennung mancher Bäume, zB. Pappel, Flieder)' (CzF.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *palma* 'nyitott tenyér; (datolya)pálma' [valószínűleg indoeurópai eredetű; vö. gör. *παλάμη* 'nyitott tenyér'; iráni (óiráni) *lām* 'nyitott tenyér'; stb.]. A megnevezés azon alaupl, hogy a pálmafajták legyezőszerű levelei egy nyitott tenyérhez hasonlítanak. (≈) Megfelelői: ném. *Palme*; fr. *palme*; stb.: 'pálma, a győzelem jelképe is'. (⊕) A 3. jelentés azzal függ össze, hogy északi tájakon a pálmaágakat ünnepi alkalmakkor más, lombos ágakkal helyettesítették.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pláne*

palóc A: 1656 *palóczoktól* [? ✎] (MonTME. 1: 220); 1818 *Pálótz* (NSz.) J: <FN> 1656 'a magyar nyelvterület északi részén lakó néprajzi csoport tagja | Angehöriger einer ung. ethnischen Gruppe' # (↑) | <MN> 1793 'a palócokhoz tartozó, rájuk jellemző | zu dieser Gruppe

gehörend, sie betreffend' (NSz.) **Sz:** ~**ság** 1819 *Palócszág* (TudGyűjt. 3/6: 4); 1821 *Palócságnak* (NSz.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Cseh (ócseh) *plavci* [többes szám] 'kunok'; or. *половцы* [többes szám], (óor.) *polovci* [többes szám] 'kunok, egy török-tatár törzs Dél-Oroszországban, Moldáviában és a Havasalföldön (1055–1235), amelyet a mongolok majd később a magyarok kiszorítottak' [< szláv **polъ* 'fakó, sápadt']. A megnevezés oka nem egészen tisztázott. (△) A magyar szó és a szláv népnév összefüggése vitathatatlan, tisztázatlan marad azonban, hogy ez a magyar etnikai csoport miért a kunokról kapta a nevét. A viszonylagos késői adatoltság talán azzal magyarázható, hogy a *palóc* sokáig gúnynév volt. (△) A 1220/ *Polouc* [SZN.] (VárReg. 124.) közvetlen kapcsolata a magyar népnévvel kevésbé valószínű.

📖 Melich: SzlJsz. 1/1: 156; AkNyÉrt. 20/3: 91; Kniezsa: SzlJsz. 378; TESz.; EWUng.

palos → *palozsnak*

pálos A: 1850 *pálosok* (AkadÉrt. 10/6: 414); 1883 *Pálosok* (MagyLex. 13: 372) **J:** <FN> 1883 'magyarországi eredetű katolikus szerzetesrend tagja | Paulinermönch' (↑) | <MN> 1896 'pálos rendi | Pauliner-' (PallasLex. *Pálosok* a.)

■ Származékszó. | (△) A *Pál* személynévből keletkezett -s melléknévképzővel, amely itt foglalkozásnév-képzőként is funkcionál; vö. →*bencés*, →*ferences* stb. A szó a régi (R.) *paulinus* 'pálos rendi' (1658: MNy. 89: 382) elnevezés magyarosításával keletkezett, amely a lat. (h.) *paulinus* 'ua.' szóból ered. A tatárjárás (1241) után Magyarországon alapított szerzetesrend a nevét védőszentje, Thébai Szent Pál után kapta. (⊖) Egyéb régebbi megnevezése: *pálremete* (1845: Hierolexicon *Paulinorum ordo* a.).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pálfordulás*, *pali*

palota A: 1279 *Deerspalataya* (Wenzel: ÁÚO. 12: 251); 1331 *palutaya* (OkI Sz.); 1364 *Palota* [HN.] (FNESz. *Rákospalota* a.); 1416 u.¹ *polotaban* (BécsiK. 48); 1544–1546 *palatta* (Nyr. 11: 27); 1575 *Pálottáckal* (Heltai: Krón. 77a); 1734 *pallota* (NSz.) **J:** 1. 1279 'kastély, várkastély; nagy díszes épület | Schloss; Palast' # (↑); 2. 1456 k. 'udvar, tornác | (Vor)hof' (SermDom. 2: 329); 3. 1533 'terem | Saal' (Murm. 1675.); 4. 1595 'nyáron használt fűtetlen helyiség, főleg ebédlő | größerer, im Sommer vor allem als Speisesaal gebrauchter Raum' (Ver. 20.) **Sz:** ~**s** 1403 *Palathas* [SZN.] (OkI Sz.); 1641 *palotásoknak* 'udvari ember | Hofmann' (NySz.); 1827/ 'egy fajta tánc | Art höfischer Tanz' (NSz.)

■ Szláv jövevényszó, esetleg a bolgárból. | (≡) Blg. (N.), (R.) *нолама* 'terasz a felső emeleten; csarnok, terem; lugas, tornác', *налáма* 'nagy, szép épület közcélra; vmely hivatal'; – óe. szl. *polata* 'palota'; szbhv. *palata* 'ua.'; or. (R.) *нолама* 'ua., udvarház; sátor', *налáма* 'kórtetem; törvényszéki kamara vmelyik háza'; stb. [< gör. (biz.) *παλάτιον* 'palota']. Ez a lat. *Palatium* [HN.] 'városrész és császári palota Róma azonos nevű dombján' helynévre megy vissza. (≈) Megfelelői: ném. *Palast*; ang. *palace*; fr. *palais*; stb.: 'palota'. (△) A bolgár származtatás mellett szól az a körülmény, hogy a szó a bizánci kultúra részeként kerülhetett a magyarba. A *palotás* 'udvari tánc' származék jelentésének kialakulásához vö. *palotás tánc* 'ua.' (1748: Kreszn.). (△⇒) A magyarból: szlk. *palota* 'palota'.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 379; MNy. 54: 424; TESz.; EWUng.; Vig: Verancsics 39 • Vö. *pajta*, *palatinus*

palozsna × A: 1799 *Palas'na* (NSz.); 1800 *Palizsna*, *Palozsna* (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 1808 *Polosna* (NSz.); 1837 *Palozsnya* (NSz.); 1838 *Polozna* (Tsz.); 1881 *Paluzsna* (NSz.); NYJ. *palozsmának*, *parisnya* (ÚMTsz.) J: 1. 1799 'tojás, üres tojáshéj v. műtojás, amelyet a tyúk fészkebe tesznek, hogy oda járjon tojni, csalitojás | Locke' (↑); 2. 1838 'záptojás | faules Ei' (↑)

■ Szláv jövevényszó, valószínűleg a szerbhórvátból. | ⊕ Szbhv. *položeno (jaje)* 'félretesz, félrerak (tojást)' [< szbhv. *položiti* 'félrerak, odatesz stb.']. ⊕ Mivel az ige minden szláv nyelvben adatolt, feltételezhető, hogy a befejezett melléknévi igenévnek más szláv nyelvekben is hasonló jelentése van, mint a szerbhórvát szónak, tehát átadó nyelvként nem csupán a szerbhórvát jöhet szóba. Az átvétel iránya szóföldrajzilag meghatározható, mivel a szó egy meglehetősen nagy területen – főleg a magyar nyelvterület közepén – él. A 2. jelentés keletkezése azzal magyarázható, hogy csalogató tojásként gyakran záptojást használnak.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 380; NytudÉrt. 40: 260; TESz.; EWUng. • Vö. *palozsnak*

palozsnak × A: 1577 *poloznok* (KolGl.); 1792 *Polozsnak* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1794 *polosnokat* (NSz.); 1838 *Porosnyak* (Tsz.); 1861 *Palasnyak*, *polozsnag* (MNyszet. 6: 173, 222); 1870 *palozsnak* (CzF.); NYJ. *polosnyik* (MTsz.); *polozsník* (Nyatl. *palozsna* a.) J: 1. 1577 'tojás, üres tojáshéj v. műtojás, amelyet a tyúk fészkebe tesznek, hogy oda járjon tojni, csalitojás | Locke' (↑); 2. 1870 'záptojás | faules Ei' (CzF.)

palos × A: 1795 k. *polosa* [□] (NSz.); 1832 *Pallos* (Kreszn. *polozsnak* a.); 1840 *polozs* (MTsz.); NYJ. *parizs*, *poloz*, *polyos* (ÚMTsz.) J: 1. 1795 k. 'tojás, üres tojáshéj v. műtojás, amelyet a tyúk fészkebe tesznek, hogy oda járjon tojni, csalitojás | Locke' (↑); 2. 1838 'záptojás | faules Ei' (↑)

■ Valószínűleg a szócsalád alapja, a **palozsnak** szláv jövevényszó, valószínűleg a szlovénből. | ⊕ Szln. (N.) *položnik* 'fészekben hagyott tojás' [< szln. *položiti* 'odatesz, hozzátesz stb.']. ⊕ Mivel az ige minden szláv nyelvben adatolt, feltételezhető, hogy a főnév a szlovénen kívül más nyelvekben is létezett. A szlovénből való származtatás ellen szól ugyan, hogy a *palozsnak* szónál egy székely tájszóról van szó, nem közvetlenül, bár szóba jön egyes változatoknál pl. a szlovákból való átvétel lehetősége is tekintettel a szóföldrajzi meghatározásra. A *palozsnak* alak harmadik szótagjának magánhangzójához vö. *asztalnak* (→*asztalnok*), *bajnak* (→*bajnok*) stb.

■ A **palos** származékszó. | ⊕ A főleg dunántúli *palos* tájszó a *palozsnak* szóból keletkezhetett a magyar részeshatározói esetragként felfogott végződés elhagyásával. A *polosa* változat szóvége feltehetőleg egy elhomályosult birtokos személyjel.

📖 NyK. 41: 122; Kniezsa: SzlJsz. 380; NytudÉrt. 40: 260; TESz.; EWUng. • Vö. *lazsnak*, *palozsna*

pálya A: 1424 ? *Palia* [SZN.] (Kázmér: CsnSz.); 1460 k. *palja* (JászGl. 11.); 1533 *paallyat* (NySz.); 1711 *palláját* (ItK. 14: 339); 1820 *pálájára* (NSz.) J: 1. 1460 k. ? 'versenydíj, győzelmi díj | (Sieges)preis' (↑), 1536 'ua.' (Pesti: Fab. 45); 2. 1460 k. ? 'versenyter, sportpálya | Renn-, Kampfbahn, Sportplatz' # (↑), 1585 'ua.' (Cal. 342); 3. 1533 'mérkőzés, verseny, versenyfutás | Wettkampf, -rennen' (↑); 4. 1579 ? 'egy bizonyos (út)szakasz, táv(olság) (hosszmértékként is) | eine bestimmte Strecke (auch als Längenmaß)' (MNy. 89: 382), 1750 'ua.' (Wagner: Phras. *Stadium* a.); 5. 1785/ 'életút, pályafutás | Lebenslauf, Laufbahn' # (NSz.); 6. 1793 'a mozgó test pályája, mozgáspálya | Bewegungsbahn' # (NSz.); 7. 1806/ 'foglalkozás | Beruf' # (NSz.); 8. 1839 'közlekedési eszköz pályateste | Schienenbahn' # (NSz.); 9. 1847 'pályázat | Preisausschreiben' (NSz.) Sz: ~zik 1575 *pályázoc* 'küzdőtéri versenyben részt vesz | an einem Wettkampf teilnehmen' (NySz.); 1805/ 'szellemi versengésben, állásért való

folyamodásban részt vesz | an einem (geistigen) Wettbewerb teilnehmen, sich bewerben' (NSz.) | ~**zat** 1808 *Pályázat* 'küzdőtéri verseny | Wettkampf' (Sándor I.: Toldalék); 1838 'kitűzött jutalommal meghirdetett szellemi versengés; állásért folyamodás | Wettbewerb' (Tzs.)

■ Olasz (É.) jövevényszó. | (≡) Ol. (vel.) *palio* 'a versenyfutás győztesének jutalmul adott szövetdarab', *pallio* [birtokos eset] 'a győztes jutalma', – (R.) *pallio* 'értékes kelme v. szövet' [< lat. *pallium* 'kabát, takaró, terítő']. (⊕) A magyarba a lovagi tornák szakszavaként került be. Az olasz szóvégi *o* > magyar *a* hangváltozáshoz vö. →*datolya*, →*pakéta* stb. – A magyar szó különböző jelentései nagyrészt metonimikusan keletkeztek. Az 5. jelentéshez vö. még *pályafutás* 'életút, pályafutás' (1725–1764/: NSz.).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pályaudvar*, *röp-*, *vas*-²

pályaudvar **A:** 1838 *pályaudvar* (Századunk 1838. ápr. 19.: 250); 1844 *pályaudvar* (NytudÉrt. 71: 63) **J:** 'nagyobb vasúti (vég)állomás a hozzátartozó épületekkel együtt | Bahnhof'

■ Német mintára alkotott tükörfordítás, összetett szó. | (≡) Vö. ném. *Bahnhof* 'vasúti megállóhely' [< ném. *Bahn* 'vasút' + *Hof* 'körülzárt hely']. (⊕) A magyarban: →*pálya* + →*udvar* összetételi tagokból áll. (⌘) Nyelvújítási szó.

📖 NytudÉrt. 71: 63; TESz.; EWUng. • Vö. *pálya*, *udvar*

pamacs **A:** 1747 *pemecsétt* (MNy. 75: 381); 1784 *pamats* (Baróti Szabó: KisdedSz. 67); NYJ. *pomacs* (MTsz.) **J:** 1. 1474 'ecset | Pinsel' # (↑); 2. 1800 'összegöngyölt rongy-, papír-, szőr-, vattacsomó; púderes pamacs | Bausch; Puderquaste' (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 3. 1860 'különálló szőrcomó ember, állat testen | abgesonderter Haarbüschel bei Tieren od. Menschen' (NSz.); 4. 1882 'nyélre erősített, különféle anyagból való köteg törölgetésre, tisztogatásra, vminek a belocsolására | Bündel an einem Holzgriff zum Wischen, Reinigen, Bespritzen' (NSz.)

pamacsol **A:** 1784 *pamatsolni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 67) **J:** 1. 1784 'mázol, ken | anstreichen, pinseln' (↑); 2. 1814 'pepecsel, pizsmog | pusseln' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **pamacsol** szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *pomočiti*; szlk. *pomočiti*; or. *помочить*; stb.: 'megnedvesít, mártogat, beáztat' [< szláv **po* [igekötő] + **moč-* 'megnedvesít' tagokból áll]. (⊕) Bizonyos nehézséget okoz, hogy a *pamacsol* 1. jelentése nem teljesen azonos a szláv jelentéssel, amely azonban azzal hidalható át, hogy a szláv és a magyar jelentések valószínűleg metonimikus kapcsolatban állnak egymással. A 2. jelentés keletkezéséhez feltehetőleg a hangalakilag hasonló →*pepecsel* is hozzájárult.

■ A **pamacs** elvonás. | (⊕) A *pamacs* a *pamacsol* szóból keletkezett elvonással.

■ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊕) A palatális változatok hangrendi átcsapással keletkeztek.

📖 Knieszsa: SzJIsz. 381; TESz. *pamacsol* a.; EWUng. • Vö. *mocsár*

pamacsol → *pamacs*

pamflet **A:** 1796 *Pamphlet* ... írás (NSz.); 1858 *pamphlettek* (NSz.); 1866/ *pamflet* (NSz.) **J:** '(többnyire politikai vonatkozású) gúnyos hangú, támadó jellegű röpirat | Pamphlet'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pamphlet*; ang. *pamphlet*; fr. *pamphlet*; stb.: 'gúnyirat, vitairat', az angolban szintén 'rövid tanulmány; brosúra' is. Az angolban keletkezett [köznev a lat. *Pamphilus* [SZN.] '12. sz.-i szerelmes komédia címszereplője'] alapján; vö. még ang. (R.)

Pamphilet [SZN.], *Panflet* [SZN.]; fr. (ófr.) *Pamphilet* [SZN.]]. Köznévként a franciából terjedt el; a 'vitairat' jelentése ebben a nyelvben keletkezett. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *filkó*

pamlag **A:** 1787 *Pamlagra* (Szily: NyÚSz.) **J:** 'dívány, szófa | Sofa'

■ Belső keletkezésű, valószínűleg tudatos szóalkotással keletkezett származékszó. | (△) Az alapszó tisztázatlan. A szóvég állítólagos *-lag* névszóképző, amely eredetileg egy módhatározórag volt. Ehhez hasonló képzési módhoz vö. →*átlag*. (⌘) Nyelvújítási szó.

📖 TESz.; EWUng.

pampus × **A:** 1604 *Pompos* (Szenczi Molnár: Dict.); 1870 *pampus* (CzF.) **J:** 'egy fajta sült tészta | Art Backwerk'

pampuska × **A:** 1725–1764/ *pomposkában* (NSz.); 1788 *pampuska* (MNY. 5: 286); NYJ. *pampucka* (ÚMTsz.) **J:** 'egy fajta sült tészta; fánk | Art Backwerk; Pfannkuchen'

■ A szócsalád alapja, a **pampuska** szlovák jövevényszó. | (≡) Szlk. *pampúška* 'egy fajta sütemény, fánk' [< szlk. *pampúch* 'ua.'; ennek az alapszónak az eredetéhez vö. →*fánk*]. Vö. még le. *pampuszek*, (N.) *pampuszka*; ukr. *namnyuka*; stb.: 'ua.'

■ A **pampus** elvonás. | (△) A *pampus* elvonással keletkezett a *pampuska* szóból; ez arra utal, hogy a kiinduló elemet már jóval az adatolás előtt átvették.

📖 Nyr. 33: 566; Kniezsa: SzlJsz. 382; TESz.; EWUng. • Vö. *fánk*

pampuska → *pampus*

pamut **A:** 1608–1621 *pamuk* (Kakuk: ÉIOsm. 318); 1631 *pamuttal* (TörtTár 1889: 527); 1654 *pamotzsinort* (MonTME. 1: 191); NYJ. *pámmutot* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1608–1621 'a gyapotcserje magját borító finom szálak együttese; gyapotcserje | Samenhaare des Baumwollstrauches; Baumwollstrauch' (↑); 2. 1631 'gyapotfonal; más anyagból, főleg gyapjából készült fonal | Baumwolle; (Baumwoll)garn' (↑)

■ Oszmán-török jövevényszó. | (≡) Oszm. *pamuk*, (R.) *panmuk*, *pambuk* 'pamut, gyapot' [< újperzsa *pambak*, *pambuk* 'ua.']. (≡) Megfelelői: blg. (R.) *namóyk*, *namýk*; szbhv. *pamuk*; stb.: 'ua.'. (△) A *k > t* hangváltozás a magyarban szokatlan, vö. azonban *Szadmár* ~ *Szatmár* [HN.]. (⇒△) A magyarból: szlk. *pamuk* 'ua.'

📖 Kniezsa: SzlJsz. 705; Kakuk: ÉIOsm. 318; TESz.; EWUng. • Vö. *bombaszt*

pán-

~**szlávizmus** **A:** 1840 *páslávizmus* (FilKözl. 9: 212) **J:** 'minden szláv nép egyesítésére irányuló törekvés | Panslawismus' | ~**szláv** **A:** 1841/ *panszlávok* (NSz.) **J:** <FN> 1841/ 'a pánszlávizmus híve | Panslawist' (↑) | <MN> 1843 'a pánszlávizmussal kapcsolatos, arra vonatkozó | Panslawistisch' (NSz.) | ~**germanizmus** **A:** 1842 *pangermanizmust* (NSz.) **J:** 'minden németnek egy államban való egyesítésére irányuló törekvés | Pangermanismus' | ~**germán** **A:** 1846 *pángermanok* (NSz.) **J:** <FN> 1846 'a pángermanizmus híve | Anhänger des Pangermanismus' (↑) | <MN> 1902 'a pángermanizmussal kapcsolatos, arra vonatkozó | den

Pangermanismus betreffend' (NSz.) | ILYENÉK MÉG: ~**amerikai** 'mindkét amerikai kontinensre vonatkozó, a pánamerikanizmust illető | panamerikanisch' (1889: PestiH. 1889. okt. 16.: 9); ~**európai** 'egész Európát illető | paneuropäisch' (1901: BpHírlap 1901. nov. 2.: 3)

■ Részfordítás előtagja, nemzetközi szó. | (≡) Az összetételek nemzetközi példáihoz vö. ném. *Panslawismus, panslawistisch, Pangermanismus, pangermanisch*; ang. *Panslavism, Pan-Slavic, Pan-German, Pan-Germanistic*; fr. *panslavisme, panslave, pangermanisme, pangermanique*; stb.: 'pánszlávizmus', 'pánszláv', 'pángermanizmus', 'pángermán'. Az előtag a gör. *πᾶν* [semleges nemű] 'teljes, mind' szóra megy vissza.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *filkó, germán, panoráma, pántofely, pantomim, szláv*

panama¹ Δ **A:** 1858 *panámát* (VasárnapiU. 1858. júl. 25.: 360); 1877 *panamát* (NSz.) **J:** 1. 1877 'egy fajta dél-amerikai növény leveleinek rostjaiból készült nyári kalap | Panamahut' (↑); 2. 1951 'egy fajta könnyű, szellős kelme | Gewebein Panamabindung' (Terényi: IdSz.) – De vö. 1861 *panama-kalapomat* 'egy fajta dél-amerikai növény leveleinek rostjaiból készült nyári kalap | Panamahut' (NSz.)

■ Egy összetételi előtag önállósodásával jött létre. | (⊕) A *panamakalap* (↑) részfordítás a ném. *Panamahut* 'finomszövésű, széleskarimájú szalmakalap' szóból. A német összetétel előtagja a *Panama* 'város és állam Közép-Amerikában' helynévre megy vissza. Hasonló összetételekhez vö. ang. *Panama hat*; fr. *chapeau panama*; stb.: 'panamakalap'. (⊕) A 2. jelentés jelentéskölcsönzés a ném. *Panama* 'lyukacsos, ritka szövésű kelme' szóból.

📖 MNy. 14: 206; TESz.; EWUng. • Vö. *kalap, panama*²

panama² Δ **A:** 1893 *panamás* [sz.] (MSzemle 1893. jan. 1.: 9); 1895 *panamás* [sz.] (NSz.) **J:** 'közpénzzel való vesztegetés, ill. nagyarányú sikkasztás | Bestechung, Schwindel' **Sz:** ~**zik** 1893 *panamázás* [sz.] (BpHírlap 1893. jan. 15.: 4); 1901 *Panamázó* [sz.] (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Panama* 'pénzügyi botrány, megvesztegethetőség' [< fr. (R.) *panama* 'vesztegetés, bukás' vagy önállósodással a ném. *Panama-Skandal* 'parlamentari vesztegetési botrány Franciaországban' kifejezésből; mindeket szó a *Panama* helynévre megy vissza; vö. →*panama*¹]. Az elnevezés történelmi oka a Panama-csatorna építési társaságának pénzügyi összeomlása volt 1889-ben. (≈) Megfelelői: cseh *panama*; or. *panama*; stb.: 'megvesztegethetőség, pénzügyi botrány'. (⊖) Idetartozik: (R.) *panamista* 'korrupt személy, csaló' (1907: NSz.), ez a ném. *Panamist* 'ua.' szóból keletkezett latinosított végződéssel.

📖 MNy. 14: 206; TESz.; EWUng. • Vö. *panama*¹

panasz **A:** 1214/ *Ponoz* [HN.] (VárReg. 173.); 1416 u./¹ *panazos* [sz.] (BécsiK. 268); 1522 *panozokath* (KeszthK. 209); 1552 *pananszokat* (NySz.) **J:** 1. 1416 u./¹ 'fájdalom, szomorúság kifejezése, siránkozás, jajveszékelés | Äußerung von Schmerz od. Trauer, Klage, (Weh)klagen' # (↑); 2. 1456 k. 'fájdalom, szenvedés (mint vmely betegség tünete); vki, vmi ellen v. miatt érzett rosszállás, elégedetlenség | Beschwerde (auch med); Mißbilligung' # (SermDom. 1: 281); 3. 1524 'vmely sérelemnek törvényes útra terelése | gerichtliche Klage' # (MNy. 25: 68) **Sz:** ~**os** 1416 u./¹ (↑) | ~**kodik** 1517 *panazkodnak* (DomK. 247)

panaszol [1] **A:** 1372 u./ *panazlat* [sz.]; *panazoluan* [sz.] (JókK. 94, 10); 1566 *pananszolkodássát* [sz.] (Heltai: Fab. 172) **J:** 'panaszodik, panaszt emel | sich beklagen, sich beschweren' #

■ Jövevényszó egy szláv nyelvből, esetleg az óegyházi szlávból. | (≡) Óe. szl. *ponosъ* 'gyalázat, szégyen; szemrehányás'; – szln. *ponos* 'büszkeség, gőg; feddés'; or. *понос*

'hasmenés', (R.) 'káromlás, gyalázás, szidalmazás; elítélés; szégyen'; stb. | óe. szl. *ponositi* 'hord; megszid'; – szln. *ponositi* 'lebont, kopik; helyretesz, vkinek szemrehányást tesz'; szlk. *ponosit'* 'lebont, elhasznál'; or. *nohocumь* 'lehord, szid; zsémbesekedik'; stb. [$\triangleleft$ szláv **po* [igekötő] + **nos-* 'visz, hord']. $\triangle$ Valószínűleg főnévként és igeként is át lett véve. Nem kizárt az sem, hogy csak egy jövevényszó a kettő közül; elsősorban a *panaszol* a *panasz* igeképzős származékszava, utolsósorban a *panasz* a *panaszol*-ból keletkezett elvonással. $\triangleRightarrow$ A magyarból: rom. (N.), (R.) *ponosluí* 'megvádol, megrágalmaz'; valószínűleg a szlk. *ponosa*, (R.) *ponos* 'panasz, panaszkodás' szóból.

$\square$ Kniezsa: SzJIsz. 382; TESz.; EWUng. • Vö. *nyoszolya*

panaszol* → *panasz

páncél **A:** 1354 *Pancel* [SZN.] (Oklsz.); 1372 u./ *panczelual* (JókK. 147); 1384 *Pancerium* [lat. *-ium* végződés] (Oklsz.); 1395 k. *pancyl* (BesztSzj. 103.); 1560 k. *paanchel* (GyöngySzt. 2960.); 1566 *panczely wy* (Oklsz.); 1575 *pántzélt* (Heltai: Krón. 109b) **J: 1.** 1354 'vasból (v. fémfonadékból) készült hadi öltözet (v. ennek része); vért | Panzer; Harnisch, Küraß' ($\uparrow$); **2.** 1585 'mellvéd (sáncon); védelmet nyújtó, vastag vas-, acéllemezzel (harci eszközökön, hadihajón) | Brüstung; Panzerdecke als Schutz gegen Geschosse' # ($\uparrow$); **3.** 1783 'állat testén' mészéből, szaruból, csontból stb. álló védőburok | Schutzhülle von Tieren' (NSz.); **4.** 1838 'egy fajta szűk, fehér női blúz | Art enge, weiße Bluse' (Tsz.) **Sz: ~os** 1355 *Panchelus* [SZN.] (Oklsz.); 1544 'vértés, nehézlovas | Kürassier' (RMKT. 2: 106); 1961 'páncélkocsi, tank | Panzerwagen' (NSz.); 1961 'páncélos katona, harckocsizó | Panzermann' (NSz.) | **~oz** 1626 [SZN.] (NySz.) | **~zat** 1826 (NSz.)

■ Német (f.-ném.) jövevényszó. | $\equiv$ Ném. (kfn.) *panzer*, *panzier* 'vért, páncél; harci eszközök védőpáncélja; állatok páncélzata', (baj.-osztr.) 'vért, páncél; fonott dolog drótból, fémgyűrűkből stb. (harci felszerelésként); rövid fehér gyapjúkabát', (h. kor. úfn.) 'vért, páncél', – ném. *Panzer* 'ua.; védőpáncél; harckocsi, tank; páncélos katona' [$\triangleleft$ fr. (ófr.) *pancier(e)* 'altestet védő páncél, mellvért']. $\approx$ Megfelelői: szbhv. *pancer*; cseh *pancér*; stb.: 'páncél'. $\triangle$ A szóvégi *l ~ ly* váltakozáshoz vö. $\rightarrow$ *borbély*, $\rightarrow$ *erkély* stb. A 4. jelentés esetleg a (N.) *benzer*, *pencil* 'egy fajta kabátka' (MTsz. *benzer* a.) hatására keletkezhetett; ez a ném. (au.) *Spencer*, *Spenser* 'ua.' szóra megy vissza.

$\square$ TESz.; EWUng.

pancs* → *pancsol

pancs **A:** 1888 *pancs* *nek* (BorászatiL. 1888. aug. 25.: 197); 1930 *pancs* (Zolnay–Gedényi) **J:** 'ügyetlen, balkezes ember; hozzá nem értő ember, kontár | ungeschickter Mensch; Stümper'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | $\equiv$ Ném. (baj.-osztr.) *panscher*, *pantscher* 'fogadós, aki a bort és a sört vizezi; ügyetlen ember, kontár' [$\triangleleft$ ném. *panschen* 'vizez (bort, tejet stb.); a vízzel játszik'].

$\square$ TESz.; EWUng. • Vö. *pancsol*

pancsol **A:** 1816 *Pantsol* (Kassai: Bef. 296) **J:** 1. 1816 'ételt, italt kotyvaszt; (bort, tejet stb.) felvizez, összekever | panschen, brauen (Speise, Getränk); verwässern, verfälschen (Wein, Milch usw.)' (↑); 2. 1841 'kontárkodik | pfuschen' (NSz.); 3. [el~, fel~] 1874 'elpazarol | verschwenden' (Nyr. 3: 524); 4. 1936 'vízben játszik a kezével; (tárgyakat) összevizez | im Wasser plätschern; (Gegenstände) naßmachen' # (Csűry: SzamSz.)

pancs **A:** 1831 *pants* bor (NSz.) **J:** 1. 1831 'keverék, kotyvalék (főleg ételről, itálról) | Pantsch, Gemisch (Speise, Getränk)' (↑); 2. 1936 'nyalánkságok készítésével való pepecselés | Herumhantieren an der Zubereitung von Naschwerken' (Csűry: SzamSz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *pántschn* 'összekever (ételt, italt), vizez', (au.) *panschen* 'ua.; a vízzel játszik', (h. baj.-osztr.) *pantšn* 'ua.', – ném. *panschen* 'ua.' [onomatopoetikus] | ném. (baj.-osztr.) *pántsch* 'keverék, kotyvalék'. (⊕) A *pancsol* 2. és 3. jelentése a magyarban az 1. alapján keletkezett. A *pancs* 2. jelentése a *pancsol* 1. jelentése alapján keletkezett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pancser*

pandúr **Δ A:** 1602 *pandur* (MNy. 4: 403); 1790 *Pandúrok*' (NSz.); NYJ. *bandur, pándor* (MTsz.) **J:** 1. 1602 'egy fajta török gyalogos katona | Art türkischer Infanterist' (↑); 2. 1607 'martalóc; rabló | Freibeuter; Räuber' (TörtTár 1900: 431); 3. 1738 'a vármegyék zsandárja | bewaffneter Verfolger der ungarischen Komitate; Häscher' (MNy. 4: 404); 4. 1792 'horvát v. szerb katona | kroatischer od. serbischer Soldat' (NSz.); 5. 1794 'városi v. megyei hajdú | Stadt-od. Komitatsdiener in Ungarn' (NSz.)

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Pandur* 'fegyveres szolgál Magyarországon; magyar gyalogos katona (a 17–18. sz.-ban)'; fr. *pandour, pandoure* 'durva, nyers ember; kalóz'; ol. *panduro*, (R.) 'osztrák katona', (giul.) 'csősz, mezőőr; velencei katona'; rom. *pandur* 'csendőr, zsandár'; stb. Forrása: tisztázatlan. (⊕) Az átadó nyelv és az út a különböző nyelvek szavai között tisztázatlan. Magyar eredetről aligha lehet beszélni, bár a szó elterjedésében ez a nyelv is szerepet játszott; vö. pl. szbhv. *pandur*, (R.) *bandur* 'gyalogos katona; őr; egy fajta csendőr; törvényszéki-, vármegyeszolga; egyenruhás szolgál'; szln. *pandur* 'fegyveres törvényszéki szolgál'. (⊕) A déli szláv nyelvekből való származtatása kevésbé valószínű.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 383; TESz.; GPann. 2: 142; Hadrovics: UEISk. 399; EWUng. • Vö. *banda*

panel **A:** 1953 *panel* (MNémMűszSz.) **J:** 1. 1953 'faburkolatú fal mélyített négyszögletes felülete | vertieftes Feld der Tafelung' (↑); 2. 1957 'előregyártott épületelem | vorgefertige Bauplatte' # (Bakos F.: IdSz.); 3. 1957 'kapcsolótábla-mező | Schalttafelfeld' (Bakos F.: IdSz.)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Paneel*; ang. *panel*; or. *панел*; stb.: 'faburkolat; faburkolat mélyített felülete; szerelőtábla', az oroszban 'előregyártott építőelem' is. Ezek a fr. (ófr.) *panel* 'rongydarab; vmi darabja; stb.' [lat. *panellus* 'kis darab kelme'] szóra mennek vissza. (⇒) A magyarba elsősorban valószínűleg az oroszból került át.

📖 TESz.; EWUng.

pang **A:** 1792 *Pangani* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1816 *pangik* [□] (NSz.) **J:** 1. 1792 'étel' összeszikkad | zusammentrocknen, angehen (Speise)' (↑); 2. 1835/ 'tesped, megreked, nem fejlődik | stagnieren, stocken' (NSz.)

■ Bizonytalan, esetleg onomatopoetikus eredetű. | (⊕) Eredetileg feltehetőleg egy üreges tárgy ütögetése során keletkező hang, zaj utánzására keletkezett. Később metonimikusan egy

’üres; hiányt szenved’ jelentés keletkezhetett, amelyből az 1., 2. jelentések származhatnak. A szóvégi -g gyakorító képző. Az alaktanhoz és a feltételezett jelentésváltozáshoz vö. *kong* (→*kongat*). – Leginkább a 2. jelentésében használatos (orvosi szakszóként).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bong*

panganét Δ **A:** 1746 *Pagnétával* [*pagnéta* □] (MNY. 79: 504); 1784 *baganét* (Baróti Szabó: KisdedSz. 49); 1784 *Panganettel* (MNY. 65: 468); 1787 *panganétok* (MNY. 65: 468); 1800 *Bagonétjával* (Nyr. 88: 466) **J:** ’szurony | Bajonett’

■ Német (f.-ném.) jövevényszó. | (≡) Ném. (f.-ném.) *pankenett*, (baj.-osztr.) *banged*, (R.) *bagonette* [többes szám]: ’egy fajta döfő- és szúrófegyver’ [< ném. *Bajonett* ’ua.’]. (≈) Megfelelői: cseh *bagnet*; le. *bagnet*; stb.: ’ua.’. (△) A *pagnéta* változat szóvége vagy hanghelyettesítéssel keletkezett (vö. →*cérna*, →*ciha* stb.) vagy latinosítás eredménye.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bajonett*

pánik **A:** 1853 *panique* (BpHírlap 1853. szept. 16.: [1]); 1863 *panique* (NSz.); 1892 *pánik* (NSz.) **J:** ’nagy fokú, nyomasztó szorongás, rémület | Panik’

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Panik*; ang. *panic*; fr. *panique*; stb.: ’pánik, rémület’. A francia nyelvből terjedt el [< fr. (*terreur*) *panique* ’páni <borzalom, félelem stb.’ < lat. (ú.) *panicus* ’ua.’; végső soron a gör. *Πάν* ’<a pásztorok istenének neve a görög mitológiában>’ szóra megy vissza]. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át. (◊) Idetartoznak: (R.) *pánika* ’pánik, rémület’ (1830: MNY. 66: 338), a lat. (h.) *panica* ’ua.’ szóból származhat, habár a magyar szó jóval későbbi korból adatolt; *páni* ’hirtelen támadt’ (1832: NSz.), a lat. *Pan* [SZN.] ’<a pásztorok istenének neve a görög mitológiában>’ szóból jött létre -i melléknévképzővel; vö. →*drákói*; vö. még ném. *panisch*; fr. *panique*; stb.: ’aggodalommal teli’.

📖 Nyr. 40: 429; TESz., *páni* a. is; EWUng.

paníroz **A:** 1882 *paniroztassa* (BorsszemJ. 1882. ápr. 30.: 8); 1904 *paniroz* (Radó: IdSz.); 1932 *paníroz* (PHNyr.) **J:** ’<húst, egyéb élelmiszert> sütés előtt bevonattal ellát | panieren’

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *panieren* ’tojásban és örlt zsemleiben meghenterget <halat, húst stb.’ [< fr. *paner* ’ua.’]. (≈) Megfelelői: szbhv. *panirati*; szlk. *panírovať* stb.: ’ua.’. (⇒△) A szó a bécsi német közvetítéssel került át a magyarba.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kompánia*

pannon **A:** 1783 *Páannon* (NSz.); 1790/ *Pannonoknak* (NSz.); 1883 *Pannónok* (MagyLex. 13: 386) **J:** <FN> 1783 ’az ókori Pannónia lakója | Pannonier’ (↑) | <MN> 1803 ’pannóniai, Pannóniából származó | pannonisch’ (NSz.)

■ Latin (h.) jövevényszó. | (≡) Lat. (h.) *Pannon* ’Pannónia lakosa’ [< lat. *Pannonia* [HN.] ’<római tartomány>’, (h.) ’Magyarország’; vö. még lat. *Pannonii* [többes szám] ’pannóniaiak’]. A latin szó valószínűleg indoeurópai eredetű; vö. óporosz *pannean* ’láp’; izl. (óizl.) *fen* ’mocsár’; stb. A névadás eredetileg a Balatontól délnyugatra lévő mocsaras vidékről eredhet. (△) Országnévi használatához a magyarban vö. *Pannónia* ’Magyarország’ (1559: Székely I.: Krón. 149v); vö. még *pannóniai* ’Pannóniából való; pannóniai’ (1604: Szenczi Molnár: Dict. *Scordísci* a.).

📖 MNY. 28: 280; TESz.; Nyr. 97: 85; FNESz. *Pannónia* a.; EWUng.

panoráma **A:** 1817 *Panorámáját* (HazKülfTud. 1817. jún. 6.: 158); 1822 *panorama* (NytudÉrt. 93: 36); 1831 *panoráma* (MNY. 66: 88); 1840 *panorámképe* (NSz.) **J: 1.** 1817 'körkilátás | Rundblik' # (↑), 1843 'ua.' # (MNY. 66: 88); **2.** 1822 'körkép | Rundbild, Rundgemälde' (↑); **3.** 1844 'vásári körképbódé | Bilderschaubude auf Jahrmärkten' (MNY. 66: 89)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Panorama*, (R.) *panoram*; ang. *panorama*; fr. *panorama*; stb.: 'körkép; panoráma', a régi németben 'vásári körképbódé' is. Az angolból terjedt el [tudatos szóalkotás a gör. *παῖν* [semleges nemű] 'minden' + *ὄραμα* 'látás; látnivaló' tagokból]. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pán-*, *teátrum*, *várta*

pánt **A:** 1470 *Panthos* [sz.] [szN.] (Oklsz.); 1520 k. *vaspanthokath* (Oklsz. *vas-pánt* a.); 1585 *Pánt* (Cal. 159); NYI. *pant* (ÜMTsz.) **J: 1.** 1470 'vmit vmihez kapcsoló v. vminek a részeit összetartó, fémből, bőrből, fából stb. készült szalagszerű lap, lemez | Band (als schmaler Streifen), Beschlag' # (↑); **2.** 1892 '(seb)kötés | Verband' (NSz.); **3.** 1906 'ruhadarabot taró v. szegélyező szalag | Band (an Kleidungsstück-ken)' # (NyF. 32: 56) **Sz: ~os** 1470 [szN.] (Oklsz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *pand*, *pant*: 'kendőből készült szalag; vaspánt a hordókra, a léckerítésekre stb.', – ném. *Band* 'keskeny csíkok szövetből, bőrből, fémből stb.' [< ném. *binden* 'megköt, megerősít, összerak stb.']. (≈) Megfelelői (részben magyar közvetítéssel): szbhv. *pant* 'vaspánt'; szlk. *pánt*, *bánt* 'ua.; kakasülő'; stb. (△) A változatok és a jelentések többszörös átvételre utalnak.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pántli*, *pántolódik*, *pendely*, *pintér*

pantallér **Δ A:** 1607 *pantalir* (Oklsz.); 1639 *pantallér* [?🔪] (Horváth M.: NEI.); 1658 *Pantaller* (Horváth M.: NEI.); 1670 *Pantoler* (MNY. 9: 131) **J: 1.** 1607 '⟨karabély, tölténytéska, kard, rendjel stb. hordozására való⟩ vállszíj v. vállon átvett heveder | Schulterriemen, Wehrgehänge' (↑); **2.** 1892 '⟨vállon átvette viselt⟩ köpenykoszorú ⟨a katonaságnál⟩ | Mantelkranz (beim Militär)' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (R.) *bandelier*, *pantalier* 'kardszój' [< fr. *bandoulière* 'ua.' < sp. *bandolera* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ol. *bandoliere*; cseh *bandalír*, *pantalír*; stb.: 'ua.'. (△) A 2. jelentés az osztrák–magyar hadsereg nyelvén keletkezett; ehhez vö. ném. (au.), (R.) *mantel en bandoulière* 'koszorú formára hajtogatott köpeny'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *angyalbőr*, *banda*

pantalló **A:** 1796 *pantalon* nadrágból (NSz.); 1815 *pantallon* (ErdMúz. 1944: 543); 1825 *Bandallont* (MNY. 65: 468); 1829 *pantalóson* [sz.] (MNY. 65: 468); 1830 *Pántalon* (MNY. 65: 468); 1835 *Pantalló* (Kunoss: Gyal.) **J: 1.** 1796 '(cipőhöz viselt) hosszú (férfi)nadrág | Pantalons' (↑); **2.** 1835 'férfi, gavallér | Mann, Kavalier, Seladon' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Pantalons* [többes szám] 'egy fajta hosszú nadrág' [< fr. *pantalon* 'ua.', az ol. *Pantaleone* ~ *Pantalone* [szN.] '⟨figura a comedia dell'artéból⟩']. (≈) Megfelelői: ang. *pantaloons* [többes szám]; ol. *pantalone*; stb.: 'egy fajta hosszú nadrág'. (△) A 2. jelentés esetleg az olasz személynév hatására (↑) vagy metonimikusan keletkezett a magyarban.

📖 MNY. 3: 161; TESz.; EWUng.

pántli Δ **A:** 1607 *pantli* (OklSz.); 1643 *pántlin* (Radvánszky: Csal. 2: 282) **J:** '⟨díszként használt⟩ szalag | Band ⟨als Zierde, meistens an Kleidungsstücken⟩'

pántlika **A:** 1612 *pántlikával* (Radvánszky: Csal. 2: 153); 1651 *pantlikás* [sz.] (Radvánszky: Csal. 2: 314); 1771 *pándlikát* (NSz.); 1841 *pálika* (MTsz.); 1846 *Pántyika* (NSz.); 1892 *bándlikát* (Ethn. 3: 117); NYJ. *pánlikás* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1612 '⟨díszként használt⟩ szalag | Band ⟨als Zierde, meistens an Kleidungsstücken⟩' # (↑); **2.** 1891 '⟨szalaghoz v. pánthoz hasonló tárgyak megnevezésére⟩ | ⟨als Benennung streifenähnl. Gegenstände⟩' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **pántli** német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *bántl*, (h. baj.-osztr.) *pantl*: 'szalag, zsinór ⟨díszként is⟩' [< ném. (baj.-osztr.) *pant* 'ua.'; vö. →*pánt*]. (≈) Megfelelői (részben szláv képzéssel, részben magyar közvetítéssel): szbhv. (N.) *pantlika*; cseh (N.) *pantlik*; szlk. *pantlika*; stb.: 'szalag, zsinór'. (⊕) A *pántli* végződéséhez vö. →*cetli*, →*cucli* stb.

■ A **pántlika** származékszó. | (⊕) A *pántlika* a *pántli*-ből kicsinyítő képzővel alkotott származékszó; változatai hangzókihagyással, palatalizálódással és hangátvetéssel keletkeztek. A 2. jelentés metafora.

📖 TESz. *pántlika* a.; EWUng. • Vö. *pánt*

pántlika → *pántli*

pántofely Δ **A:** 1585 *Pántofali* (Cal. 126); 1604 *Pantofely* (Szenczi Molnár: Dict.); 1647 *pántofél* (NySz.); 1659 *pantofliban* (Horváth M.: NEI.); 1794 k./ *pantoffel* (NSz.) **J:** 'sarú, szandál; nem teljes felsőrésű, könnyű ⟨főleg női⟩ cipő, papucscipő | Sandale; Art Slipper ⟨haupts. von Frauen⟩, Pantoffel'

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Pantoffel*, (baj.-osztr.) *pantofl*; fr. *pantoufle*; ol. *pantofola*, (v.-ven.) *pantófulę*, (rom.) *pantòfla*; szln. *pantofel*, *pantofl*; or. (R.) *παντοφλι* [többes szám]; stb.: 'papucs; egy fajta papucscipő; szandál'. Az olasz nyelvi hatás által vált elterjedtté [? < gör. (biz.) *παντόφελλος 'parafacipő', tkp. 'teljesen parafából']. A papucs eredetileg egy keleti lábbeli, a velencei kézművesek különleges áruja volt. (⇒⊕) A magyarba főleg az olaszból és a németből került. (∼) Idetartozik: (R.) *pántofelyfa* 'parafa' (1604: Szenczi Molnár: Dict.), amely részfordítás a ném. (R.) *pantoffelholz* 'ua.' szóból; a német elnevezés jelentéstani oka az, hogy a szandál és hasonló lábbeli talpa parafából készült.

📖 MNy. 11: 384; TESz.; EWUng. • Vö. *pán-*

pántolkodik → *pántolódik*

pántolódik × **A:** 1562 *pántolódol* [▽] (Heltai: ÚT. r2); 1566 *pampolodnanak* (Heltai: Fab. 232); 1626–1627 *pántolodás* [sz.] (NySz.); 1761 *pántalodnom* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1562 'kötekedik, veszekszik; zsémbeskedik, zsörtölődik | Streit suchen, zanken; poltern' (↑); **2.** 1805 'töpreng, rágódik; aggódik, nyugtalanodik | grübeln; sich beunruhigen' (NSz.)

pántolkodik Δ **A:** 1719 *pántolkodik* [▽] (NSz.); 1766 *pantolkodástól* [sz.] (NSz.) **J:** 'kötekedik, veszekedik | Streit suchen, zanken'

■ A szócsalád alapja, a **pántolódik** német (baj.-osztr.) jövevényszó, magyar képzéssel. | (≡) Vö. ném. (baj.-osztr.) *bántln* 'civakodik, kötekedik; áskálódik, ármánykodik', (Kr.) *pánteln*:

'civakodik, kötekedik, odaköt' [< ném. (baj.-osztr.) *pant* 'szalag, zsinór'; vö. →*pánt*]. ⊕ A *bajor-osztrák* szó -odik visszaható igeképzővel került a magyarba, esetleg a →*vesződik* 'cívódik', *kötődik* (→*köt*) hatására stb. A 2. jelentés egy 'morog, zúgolódik' jelentésből alakulhatott ki; vö. →*évődik*.

■ A **pántolódik** képzőcsere. | ⊕ A *pántolkodik* igeképző-cserével keletkezett a *pántolódik*-ből a →*vesződik* : *veszekedik*, *cívódik* : →*civakodik* stb. analógiájára.

📖 MNy. 69: 294; TESz.; EWUng. • Vö. *pánt*

pantomim A: 1783 *pantomimá-kká* (MNy. 30: 33); 1788 *pantomini* [ʔ ɔ: *pantomim*] (NSz.)
J: 1. 1783 '(művészi) némajáték | Gebärdenschauspiel' (↑); **2.** 1854 'a némajáték előadója | Pantomimendarsteller' (Heckenast: IdSzT.)

■ Nemzetközi szó. | ⊕ Ném. *Pantomime* 'a pantomim művészete; némajáték, pantomim művész'; ang. *pantomime* 'ua.'; fr. *pantomime* 'ua.'; ol. *pantomima* 'a pantomim művészete', *pantomimo* 'pantomim művész'. A francia és olasz nyelvből terjedt el [< lat. *pantomimus* 'a némajáték művészete és művésze', vö. még gör. *παντόμιμος* 'pantomim <mn>']. ⊕ A magyarba a német, a francia és az olasz nyelvből került. ⊕ A szó ma csak 1. jelentésében használatos.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *mimika*, *pán-*

panusa × A: 1813 *panusa* vágónak (NSz.); NYJ. *panus* (MTsz.); *panussa*, *panuzsa*, *pēnus* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1813 'kukoricaszár | Maisstengel' (↑); **2.** 1863 'kukoricacsuhé | Hüßblätter vom Mais' (NyK. 2: 378)

■ Román jövevényszó. | ⊕ Rom. *pănușă*, [végartikulussal] *pănușă*, (N.) *pănuj*, *pănuja*, *panuș*, *penuș*: 'a kukoricacső gallérlevele' [< lat. *pana* 'toll']. ⊕ A szóvégi *a*-hoz vö. →*áfonya*. Az 1. jelentés metonímia az eredeti 2. jelentés alapján.

📖 Balassa I.: Kukorica 117; TESz.; EWUng.

panzió A: 1704 *pensiót* (MNy. 89: 383); 1792 *penziók'* (NSz.); 1816 *Penzsio* (Gyarmathi: Voc.); 1865 *pánszion* (Babos: KözhSzt. *pension* a.); 1937 *panzió* (Sauvageot: MFrSz.) **J: 1.** 1704 'évjáradék, nyugdíj | Jahresrente' (↑); **2.** 1796 'nyugdíjas állapot, nyugállomány | Ruhestand' (NSz.); **3.** 1845 'nyugdíj | Ruhegehalt' (NSz.); **4.** 1854 'teljes ellátást is nyújtó, családias jellegű, vendéglátóipari intézmény | Fremdenheim; Unterkunft und Verköstigung' (Heckenast: IdSzT.)

■ Nemzetközi szó. | ⊕ Ném. (au.) *Pension*; ang. *pension*; fr. *pension*; stb.: 'évjáradék, nyugdíj; szállás és étkeztetés, stb.', a németben 'nyugalomba vonulás' is. Vö. még lat. *pensio* 'kifizetés bér, adó stb.' [< lat. *pendere* '(meg)mér; kifizet stb.']. A francia nyelvi hatás által vált elterjedtté. ⊕ A magyarba a latinból került (a szó belseji *s*-es, *sz*-es változatok), a németen keresztül (a szó belseji *e*-s, *a*-s változatok). A 4. jelentéshez vö. (R.) *penzióintézet* 'panzió' (1831: NSz.), *penzióház* 'ua.' (1844: NSz.).

📖 Msn. 17: 31; TESz.; EWUng. • Vö. *font*, *pendlizik*, *spájz*

panyóka × A: 1792 *panyókául* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Váll* a.); 1800 *Ponyókául* (NSz.); 1838–1845 *Panóka* (MNyTK. 107: 30) **J: <FN> 1.** 1792 'fel nem öltött, csak vállra vetett ruhadarab | umgehängtes, nur um die Schultern geworfenes Kleidungsstück' # (↑); **2.** 1835

'ponyva | Plane' (Kassai: Gyökerésző 4: 145); **3.** 1839 'pongyola | Hauskleid' (MTsz.) | <MN> **1.** 1808/ 'fel nem öltött, csak vállra vetett {ruha(darab)} | umgehängt, nur um die Schultern geworfen (Kleidungsstück)' (NSz.); **2.** 1846 'hanyag, rendetlen | vernachlässigt, unordentlich' (NSz.)

■ Valószínűleg származékszó. | (⊕) Feltehetőleg a *panyó* szóból keletkezett (amely a →*ponyva* változata) kicsinyítő képzővel. Ez a magyarázat úgy az alapszó késői adatoltsága, mint a szláv **ponjavka* 'kis ponyva' származékszó esetleges átvételének lehetősége némileg elbizonytalanító; a feltételezett szláv szó ugyanarra az etimonra vezethető vissza mint a →*ponyva*. Ha a *panyóka* értelmezése a *panyó*-ból igaznak bizonyul, a főnévi 2. jelentés az eredeti; a főnévi 1., 3. jelentés eszerint metafora. A melléknévi 1. jelentés jelzői használatban alakult ki. A melléknévi 2. jelentéshez vö. →*pongyola*. – A *panyókára vet* '(kabátot, dzsekit stb.) csak a vállra vet' (1855: NSz.) szó szerkezetben a szó a bizalmas nyelvhasználatban is él, bár egyre kevésbé használatos.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *ponyva*

pányva A: 1086 *Panauadi* [sz.] [szN.] (Györffy: DHA. I: 253); 1214/ *Panad* [sz.] [HN.] (VárReg. 324.); († 1037) 1330 *Pannauad* [sz.] [HN.] (Györffy: DHA. I: 118); 1428 *Ponyuad* [sz.] [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 3: 556); 1532 *ponwa* (OkI Sz.); 1544 *Pannywa* (OkI Sz.); 1552 *panwa* (OkI Sz.); 1628 *pányvára* [?] (NySz.) **J:** **1.** 1086 'hosszú kötél, amellyel vmely állatot cövekhez kötnek | Halfterleine, Seil zum Anbinden von Tieren' (†); **2.** 1820 'hurkos végű kötél, lasszó | Fangschlinge' (NSz.)

■ Ismeretlen eredetű. | (⊕) Eredetileg háromszótagos lehetett. Az első szótagi magánhangzó a hangzókiesés következtében nyúlhatott meg a második szótagban. A szó belseji *v* kieséséhez egyes változatokban vö. →*pítvar*. A szó belseji *o*-s változat a →*ponyva* hatására utalhat. (⊖) Tisztázatlan idetartozású: [1200 k.] *Ponoucea* [HN.] (An. 44.).

📖 TESz.; EWUng.

pap A: 1211 *Popi* [sz.] [HN.] (OkI Sz.); 1229/ *Popufenerii* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 420); 1239 *Paphomoka* [HN.] (MNL (OL) Dl. 40016); 1372 u./ *pap* (JókK. 80) **J:** **1.** 1211 'az a személy, aki vmely vallási közösségben vallási szertartásokat végezhet | Priester' # (†); **2.** 1759 'keményfa fődél {a borsajtó garatjában}; a nyomtató fa a présben | Deckel aus Hartholz {im Kelterkasten}; Pflöckel {als Bestandteil der Kelter}' (NSz.); **3.** 1770 'a kereszt legfelső (néhol legalsó) kévéje | die oberste (an manchen Orten die unterste) Garbe der Mandel' (NSz.); **4.** 1792 'szalmacsomó a ház v. az asztal, kazal tetején | ein Bündel Stroh auf dem Dach od. auf dem Schober, auf dem Feimen' (Baróti Szabó: KisdédSz.); **5.** [birtokosi szókapcsolatban] 1802 'az, aki a hivatottság érzésével szenteli magát vminek | Priester der Wahrheit, der Künste, der Wissenschaft usw.' (NSz.) **Sz:** ~**os** 1320 *papus* [HN.] (AnjOkm. 1: 566) | ~**i** 1416/¹ *papi* (BécsiK. 211) | ~**ság** 1416/¹ *papfaggal* (BécsiK. 185) | ~**ol** 1713 *papolly* (Kis-Viczay: Sel. 54)

■ Jövevényszó egy szláv, valószínűleg egy déli szláv nyelvből. | (⊖) Blg. *non*; szbhv. *pop*; – óe. szl. *popъ*; or. *non*; ukr. *nin*: 'pap' [< ném. (ófn.) *pfaffo* 'világi lelkész']. Vö. még cseh (ócseh) *pop* 'pap'. (⊖) Megfelelői a szlovénban és a lengyelben is megvannak, bár csupán a keleti egyházra való hivatkozásban. (⇒) A magyarba valószínűleg egy déli szláv nyelvből került, amelynek beszélője a keleti egyházhoz tartozott. (⊕) Az egész nyelvterületen elterjedt, és adatoltságával összehasonlítva a bizonyosan sokkal korábbi 3. jelentés feltehetőleg azzal függ össze, hogy ezt a kévét tizednek szánták. Ehhez és a 2. jelentéshez vö. ném. (h. baj.-osztr.) *pfaff* 'gabonakereszt; a szőlőprés alkotórésze', ehhez vö. ném. *Pfaffe* 'lelkész, pap {lekicsinylő}', (R.) 'világi lelkész', (R.) *pfaff* 'a hordó csapja'. A 4. jelentés a 3. jelentésre megy vissza. Az 5. jelentéshez vö. pl. ném. *Priester der Wahrheit* 'az igazság papja'.

📖 Melich: SzlJsz. 1/2: 335; Kniezsa: SzlJsz. 384; TESz.; EWUng. • Vö. *kis-, pap-, paponya, papramorgó, pópa*

pap-

~**tarsoly** × **A:** 1578 *Pap tassoly* (NySz.) **J:** 'tarsóka | Täschelkraut (Thlaspi)' | ~**macska** × **A:** 1590 *Pap maczka* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 70) **J:** 'élénk színű rajzokkal díszített, szemölcsökön álló szőrökkel sűrűn borított, nagyobb fajta hernyó | Bärenraupe' – De vö. 1577 k. *Pap machkaýarol* 'ua.' (OrvK. 638) | ~**sajt** **A:** 1773 *pap sajt* (Nyr. 19: 42) **J:** 'a mályvafélék családjába tartozó, lilás virágú közönséges gyomnövény | Käsepappel (Malva)' – De vö. 1590 *Pap saitya* 'ua.' (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 21) | ~**zsák** Δ **A:** 1787/ *Pap 'Sák* (NSz.) **J:** '(szólásokban, állandósult szókapcsolatokban a telhetetlenség, kapzsiság jelképeként) | (als Sinnbild der Unersättlichkeit)' – De vö. 1713 *Pap' sákja* 'ua.' (Kis-Viczay: Sel. 520) | ~**tized** Δ **A:** 1835 *Paptized* (Tzs. *Pfarrzehent* a.) **J:** 'az egyház számára a terményből fizetett tized(rész) mint adófajta | Pfarrzehnt' | ~**kéve** × **A:** 1838 *Papkéve* (Tzs.) **J:** 'tizedként az egyház számára beszolgáltatott kéve(mennyiség) mint adófajta | als Zehent dem Pfarrer gegebene Garbe'

■ Összetett szavak előtagja, azonos a →*pap* szóval. | ⊕ A *pap* jelző a *paptarsoly*, ill. *papsajt* összetételben növényekre utal, amelyek egy pénztárcához, ill. valószínűleg egy lelkész fejfedőjéhez hasonlítanak. A *papmacska* tréfás népi elnevezése a hernyónak. A *papzsák* tükörfordításnak tűnik; a feneketlen zsák a pap telhetetlenségét jelképezi; ehhez vö. ném. (R.) *der pfaffensack hat keinen boden* 'paptized'. A *paptized* és a *papkéve* az egyházi adó megnevezései; vö. ném. *Pfarrzehent* 'papi tized'. – A második tag (címszók kivételével): *tized* (→*tíz*).

📖 TESz. *papmacska* a., *papsajt* a., *papzsák* a.; EWUng. • Vö. *kéve, macska, pap, sajt, tarsoly, tíz, zsák*

papa **A:** 1712 *papáját* (Nyr. 87: 358); 1792 *Pápá* (NSz.) **J:** 1. 1712 'apa | Vater' (↑); 2. 1838 'nagyapa; öreg ember (gúnyként is) | Großvater; alter Mann (auch spöttisch)' (Tsz.) **Sz:** **papus** 1853 *papus* (AkadÉrt. 13/6: 339); 1863 *papusom* (NSz.) | **papuska** 1855 *papuska* (BpViszhang 1855. febr. 4.: 147); 1883 *papuskám* (NSz.)

■ Vitatott eredetű. | 1. Onomatopoetikus szó. | ⊕ A kisgyermek első artikulált hangjainak utánzására. Hasonló onomatopoetikus szavakhoz hasonló funkcióban vö. →*baba* esetleg →*mama* stb. A jelentésváltozáshoz vö. →*mama*. – A gyermeknyelvből ered. 2. Valószínűleg német jövevényszó. | ⊕ Ném. *Papa* 'apa' [< fr. *papa* 'ua.'; onomatopoetikus eredetű]. ⊕ Megfelelői: ang. *papa*; ol. *papà*; or. *nana*; stb.: 'apa, papa; apácska'.

📖 TESz.; EWUng.

pápa **A:** 1372 u./ *papa* (JókK. 75); 1559 *Pápara* (Sztárai: ComLep. 39) **J:** 'Róma püspöke, a katolikus egyház feje | Papst' # **Sz:** ~**s** 1469 *papas* [szN.] (MNY. 57: 240); 1535 'katolikus | katolisch' (Ozorai: Vit. Q8a) | ~**ság** 1517 *papafagot* (DomK. 1) | ~**i** 1520 *papay* (GyöngyGl. 17.)

■ Latin jövevényszó. | ⊕ Lat. *papa* 'apa', (e.), (k.) 'püspök; pápa' [< gör. *πάππα* 'apa', amely a gör. *πάπ(π)ας* vokatívusza]. ⊕ Megfelelői: fr. *pape*; ol. *papa*; stb.: 'pápa'. ⊕ A 'püspök' > 'pápa' jelentésfejlődés, a lat. (e.), (k.) *papa (urbis) Romae* 'Róma (városának) püspöke' szószerkezet alapján magyarázható. – A *pápás* 'katolikus' származékszót a →*pápista* kiszorította.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pápaszem, pápista*

papagáj **A:** 1763 *Papagáj* madár (NSz.); 1787 *Papagáj* (NSz.); 1795 *Papagój* (NSz.); 1801 *Papagály* (Nyr. 50: 89); NYJ. *papagál, papagár* (Nyr. 50: 91); *papogány* (ÚMTsz.) **J:** 'jellemzően színes tollazatú, kampós csőrű, rikácsoló hangú, trópusi madárfajta | Papagei' #

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Papagei*, (R.) *papagoy*; fr. (R.) *papegai*; ol. *pappagallo*, (N.) *papagal*; szbhv. *papagaj, papiga*; or. *nonyzaü*; stb.: 'papagáj'. Vö. még gör. (biz.) *παπαγᾶς* 'ua.'. Forrása: bizonytalan, [esetleg egy afrikai nyelv, az arab *babbağā, babğā* 'ua.' közvetítésével]. Az európai nyelvekbe a bizánci görög közvetítésével került. (⇒Δ) A magyarba a németből került át (szóvégi *j*-s alak); a szóvégi *l, ly*-s változatok vagy hiperkorrekt alakok, vagy olasz hatásra utalnak.

📖 TESz.; EWUng.

pápaszem Δ **A:** 1585 *papa zóm* (Cal. 997); 1604 *Pápaszem* (Szenczi Molnár: Dict.) **J:** 'szemüveg | Brille' **Sz:** ~**es** 1791 *Pápaszemes* (NSz.)

■ Összetett szó. | (Δ) A →*pápa* + →*szem* összetételi tagokból keletkezett, jelöletlen, birtokos alárendeléssel. A megnevezés azon nyugodhat, hogy X. Leó pápa (1513–1521) általában szemüveget viselt, mivel nagyon rövidlátó volt. A magyar követek, akik a 16. sz.-ban gyakran megfordultak a pápai udvarban, láthatták a pápát szemüvegben.

📖 TESz.; MNy. 75: 305, 77: 177; EWUng. • Vö. *pápa, szem*

papi **A:** 1705 *papa* (MNy. 74: 415); 1825 *pápa* (NSz.); 1870 *papi* (CzF.) **J:** 'étel (a gyermeknyelvben) | Speise (in der Kinderspr.)'

■ Származékszó egy fiktív töből. | (Δ) A szótő onomatopoetikus eredetű, a kisgyermekek csámcsogásának utánzására jött létre. A palatoveláris párhuzamosság alapján a →*pép*-pel függ össze. A szóvég játszi kicsinyítő képző. Hasonló hangalakú szavak más nyelvekben is vannak: ném. *Papi*; ang. *pap*; stb.: 'kása, pép'; vö. még lat. *pap(p)a* 'ua.'. (∼) Idetartozik a palatális párhuzamosság származékszavaként: *pepe* 'étel (a gyermeknyelvben)' (ÚMTsz.).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pép*

papír **A:** 1595 *Pappir, Papyr* (Ver. 19., 73.); 1811/ *papírpénz* (NSz.); NYJ. *papér* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1595 'növényi rostokból készült vékony lemez, lap: íráshoz, csomagoláshoz stb., papiros | Papier' # (↑); 2. [ma főleg többes számban] 1843 'irat, iromány; okmány, okirat | Schriftstück; Ausweis' (NSz.); 3. 1844 'értékpapír | Wertpapier' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevényt. | (≡) Ném. *Papier*, (h. kor. úfn.) *papír*: 'írásra, nyomtatásra stb. használt lap; irat, okmány; értékpapír' [< lat. *papyrus* 'papirozscserje, papirozsháncs, papír'; vö. →*papiros*]. (≈) Megfelelői: ang. *paper*; fr. *papier*; stb.: 'papír'. (Δ) A szó meghonosodását a →*papiros* szóból való elvonás is elősegíthette.

📖 TESz.; Mollay: NMÉr.; EWUng. • Vö. *papírmásé, papiros*

papírmásé **A:** 1790/ *Papírmásé* pixist (NSz.); 1913/ *papírmáséból* (NSz.); 1930 (*papír*)*massé* (MNy. 26: 57) **J:** 'péppé zúzott papírhulladékból és enyvből álló anyag, amelyet különféle tárgyak készítésére v. ezzel való bevonására használnak | Papiermaché'

■ Francia jövevényt, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *papier mâché* 'formálható massa beáztatott papírból és enyvből'; – vö. még ném. *Papiermaché* 'ua.'. A franciában a *papier*

’papír’ és *mâché* ’rág, rágcsál’ (ez a *mâcher* befejezett melléknévi igeneve) szavakból jött létre.

⊗ Megfelelői: ang. *papier mâché*; le. *papier-mâché*; stb.: ’papírmasé’.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *papír*

papiros A: 1508 *papírost* (NádK. 589); 1518 k. *pappýrosth* (PeerK. 16); 1527 *papyroffathys* (Heyden: Puerilium 32); 1532 *papirust* (TihK. 24); 1585 k. *papýross* (Gl.); 1708 *Papíros* (Pápai Páriz: Dict.); NYJ. *pappiraszba* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1508 ’papír | Papier’ # (↑); 2. 1771 ’irat, iromány; okmány, okirat | Schriftstück; Ausweis’ (NSz.); 3. 1787 ? ’értékpapír | Wertpapier’ (NSz.), 1792 ’ua.’ (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | ⊕ Lat. *papyrus* ’papiuszcserje; annak kérge; papír’ [< gör. *πάπυρος* ’ua.’]. A latin szó eredetileg ugyanarra az egyiptomi vízinövényre vonatkozik, amelynek kérgéből többek között írásra alkalmas anyagot állítanak elő. ⊕ A szóvégi *s*-hez vö. →*ámbitus* stb. A szó használata a →*papír* szót valamelyest kiszorította. – A *papirusz* ’papiuszcserje, ill. ebből előállított, írásra alkalmas anyag; papiusztekercs’ (1604: Szenczi Molnár: Dict. *Papyrus* a.) ugyancsak a latinból ered (↑). Ez utóbbi és a *papiros* között szóhasadás következett be. ⊗ Megfelelői: ném. *Papyrus*; fr. *papyrus*; stb.: ’papiuszt(ekercs)’.

📖 TESz., *papirusz* a. is; EWUng. • Vö. *papír*

pápista Δ A: 1562 *papiftackal* (MNY. 66: 338); 1627 *pápisták* (NySz.) **J:** <FN> 1562 ’a pápát követő, a pápaság híve, követője | Anhänger des Papsttums <meistens pejor.>’ (↑) | <MN> 1570 k. ’a pápaságot illető, a pápaságot érintő, arra vonatkozó <többnyire pejoratív> | das Papsttum betreffend <meistens pejor.>’ (MNY. 64: 468)

■ Latin jövevényszó. | ⊕ Lat. (e.), (k.), (h.) *papista* ’(a pápához hű) katolikus, a pápát követő ember’ [< lat. (e.), (k.) *papa* ’pápa’]. ⊗ Megfelelői: ném. *Papist*; fr. *papiste*; stb.: ’a pápaság követője’. ⊕ A szó belseji *s*-hez a magyarban vö. →*árestál* stb. – A szó tréfás-gúnyos szólásokban is előfordul: *pápista színben van* ’sápadt <pl. a böjtöléstől>’ (1794: NSz.); *pápista varjú* ’varjú <mert fekete, mint egy papi ruha>’ (1820: NSz.). ⊕⇒ A magyarból: szbhv. *papišta* ’katolikus, pápista <többnyire pejoratív értelemben>’.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pápa*

paplan A: 1395 k. *paplon* (BesztSztj. 641.); 1405 k. *paplan* (SchlSztj. 1208.); 1407 *poplan* (MNY. 10: 280); 1418 *pablan* (Oklsz.); 1707 *Paplan* (MNY. 8: 128); 1841 *paklan* (MTsz.) **J:** 1. 1395 k. ’(bélelt, tűzdelt burkolatú) takaródzásra szolgáló ágynemű | Steppdecke’ # (↑); 2. 1395 k. ’párna; derékalj | Polster; Unterbett’ (BesztSztj. 642.)

■ Görög (biz.) jövevényszó. | ⊕ Gör. (biz.) *πάπλωμα* ’(ágy)takaró’, – újgör. *πάπλωμα* ’steppelt paplan’ [a gör. *πέπλωμα* ’csomagolás, ruha’ < gör. *πέπλος* ’szőtt kelme, takaró’ szó változata]. ⊕ A szóvégi *a* hangzóvesztéshez vö. →*beszéd*, →*lapát* stb. A 2. jelentés metonímia. ⊕⇒ A magyarból: szbhv. *poplun*; szlk. *paplón*: ’az ágy alsó része; ágytakaró, paplan; steppelt paplan’.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 902; I.OK. 10: 158; NyK. 69: 196; TESz.; EWUng.

papondekli Δ A: 1807/ *pappendeckelbe* (NSz.); 1857 *pappendeckliből* (NSz.); 1877 *pakunteckliből* (Nyr. 6: 427); 1880 *papondekni* (Nyr. 9: 163); 1895 *papumdekli* (Nyr. 24: 351); 1940 *papondékli* (MNY. 36: 352); NYJ. *pakondékli*, *pakundékli* (ÚMTsz.) **J:** ’kéregpapír, karton(papír), papírlemez | Pappendeckel’

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Pappendeckel* 'egy darab karton' [< ném. *Pappe* 'erős, sík anyag nyerspapírból' + *Deckel* 'lemez a nyitott tartály lefedésére; könyvkötés']. (≈) Megfelelői: szbhv. *papendekl*; rom. *papîndecă*; stb.: 'kéregpapír'. (⊕) A *li* ~ *ni* szóvéghez vö. →*cetli*, →*dózni* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *tégla*

paponya × **A**: 1500 k. *papmonya* (CasGl. 5.); 1590 *Paponya* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 27); 1790 k. *Páponya* (Nyr. 85: 213) **J**: 'különféle, bogyótermést termő növények megnevezésére' | {als Benennung versch. Pflanzen mit Beerenfrucht}'

■ Vitatott eredetű. | 1. Összetett szó. | (⊕) Egy eredeti *papmonya* változatnál: belső keletkezésű, összetétel a →*pap* + →*mony* 'here; tojás' szavakból keletkezett, E/3. személyű -a birtokos személyjellel. Ebben az esetben a *paponya*, *páponya* változatok eufemizmusok. 2. Jövevényszó, az átdó nyelv azonban ismeretlen. | (⊕) Egy eredeti *paponya* változatnál: jövevényszó, de az átdó nyelv azonban ismeretlen. Ez alapján a származtatás alapján a *papmonya* népetimológiás változat.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 903; TESz.; EWUng. • Vö. *mony*, *pap*

papramorgó Δ **A**: 1793 *Papramorgóktúl* (NSz.) **J**: 1. 1793 'papfaló, a papok ellensége | Pfaffenfeind' (↑); 2. 1817 'pálinka | Branntwein' (NSz.)

■ Szófajváltással keletkezett összetett szó. | (⊕) A *papra* szóból jött létre főnevesüléssel (→*pap* szó -ra szublatívuszraggal) + *morgó* (a →*morog* folyamatos melléknévi igeneve); ez határozói alárendelés. A szó keletkezése azon alapulhat, hogy a feudális időkben az adóköteles jobbágyság földesurukra – és a papokra is – a tized miatt nehezteltek. A 2. jelentés metonímia, mivel az emberek rosszkedvüknek leginkább alkoholos állapotban adtak hangot.

📖 MNy. 26: 391; TESz.; EWUng. • Vö. *morog*, *pap*

paprika **A**: 1748 *paprika* (Oklsz.); 1788 *Pipárka* (MNy. 20: 140); 1838 *Papirka* (Tsz.) **J**: 'halvány sárga v. zöld, éretten piros termésű, csípős v. édes ízű (fűszer)növény | Paprika' # **Sz**: ~**s** 1796 *paprikás* <MN> (Pais-Eml. 591); 1825 'egy fajta paprikás húsétel | Art Fleischgericht mit Paprika' (NSz.) | ~**z** 1819 *paprikázott* [sz.] 'paprikával fűszerezett | mit Paprika würzen' (MNy. 46: 189); [fel~] 1841/ [sz.] 'felingerel, felpiszkal, heccel | aufstacheln' (NSz.)

■ Szerbhorvát jövevényszó. | (≡) Szbhv. *paprika*, (N.) *paprka*: 'paprika' [< szbhv. *papar* 'bors'; ennek az alapszónak az eredetéhez vö. →*biber*]. A paprika Amerikából származik; megnevezése néhány nyelvben a 'bors' szót tartalmazza; ném. *spanischer Pfeffer* tkp. 'spanyol bors'; ang. *red pepper* tkp. 'piros bors'; or. *красный перец* tkp. 'piros bors'; stb.: 'paprika'. Vö. még →*török*-. (⊕) A növény a Balkánról került Magyarországra. Mivel a paprika egy nagyon fontos és tipikus fűszere lett a magyar konyhának, érthető módon sok európai nyelv (legalább részben) a magyarból vette át a szót; vö. ném. *Paprika*; fr. *paprika*; cseh *paprika*; stb.: 'paprika'; visszakölcsönzésként is: szbhv. *paprikaš* 'egy fajta húsétel paprikával'.

📖 Nyr. 32: 420; Kniezsa: SzlJsz. 386; TESz.; EWUng. • Vö. *biber*, *édes*-, *paprikajancsi*

paprikajancsi **A**: 1842 *paprikajancsik* (NSz.) **J**: 1. 1842 'vásáron v. bábjátékban szereplő, nagyorrú, piros ruhás, ravasz ötleteivel nevetgető személy v. bábu | Hanswurst' # (↑); 2. 1846 'komolytalan, bohócként viselkedő személy | Spaßmacher' (NSz.); 3. 1848 'szélhámos,

megbízhatatlan kalandor | Hochstapler' (NSz.); 4. 1873 'feltűnően, rikítóan öltözködő személy | sich auffallend kleidende Person' (NSz.)

■ Összetett szó. | ⊕ A → *paprika* + *Jancsi* [SZN.] (< a *János* [SZN.] becéző alakja) tagokból áll, jelzői alárendeléssel keletkezett. Az előtag utalhat a gyakran piros ruhát hordó vicces emberekre és bohócokra. Az utótaghoz mint bohócokat megnevező részhez vö. ném. *Hanswurst* 'tréfás ember, bolond, bohóc'; fr. *Jean Potage* 'ua.'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *paprika*, *szentjánosbogár*

pápua A: 1794 *Pápua* (Molnár J.: MKönyvHáz 6: 51); 1836 *Pápuákkal* (Kállay F.: Nemzetiségről 35); 1854 *Papua* (Heckenast: IdSzT.); 1883 *Pápuák* (MagyLex. 13: 403) **J:** <FN> 1836 'a ma főleg Új-Guineában élő, sötét bőrű nép tagja | Papua' (↑) | <MN> 1896 'a pápuákkal kapcsolatos, őket illető, rájuk vonatkozó | papuanisch' (PallasLex. *Pápuák* a.)

■ Nemzetközi szó. | ⊕ Ném. *Papua*; ang. *Papuan*; fr. *Papou(a)*; holl. *Papoea*; stb.: 'pápuai ember'. A holland nyelvi hatás által vált elterjedté [< maláj *papuah* 'ua.', a maláj *pūah-pūah* 'göndör <haj>' alapján]. ⊕ A magyarba elsősorban a németből került át. ⊖ Idetartozik: (R.) *pápuer* 'pápuai' (1817: Hübner: Lex. *Uj-Guinea* a.), ez a ném. (R.) *papuer* 'ua.' szóból jött létre.

📖 TESz.; EWUng.

papucs A: 1559 *papwchyoth* (LevT. 1: 319); 1570 *papots* (ABpL. 13: 172); 1713 *Papútsban* (Kakuk: CultW. 72) **J:** 1. 1559 'kényelmes, bő, többnyire kéreg nélküli lábbeli | Pantoffel' (↑); 2. 1783 'papucs formájú növény v. állat | pantoffelförmige Pflanze od. ein solches Tier' (NSz.); 3. 1829 'nőuralom a házasságban; felesége uralma alatt álló férj, papucshős | Schürzenregiment; Pantoffelheld' # (NSz.); 4. 1961 'vasúti kocsik elmozdulásának megakadályozása végett a sínre helyezett eszköz, féksaru | Hemmschuh' (ÉrtSz.)

■ Oszmán-török jövevényszó. | ⊕ Oszm. *pabuç*, (R.) *pāpūş*, *papuç*: 'puha cipő' [< újperzsa *pā-poş*, *pā-puş* 'egy fajta cipő, szandál', tkp. 'lábbeli']. ⊕ Megfelelői (részben a magyarból): szbhv. *papuča*; cseh *papuč*; stb.: 'papucs'. ⊕ A 2., 4. jelentés metafora; a 3. idegen nyelvi mintára keletkezett; vö. ném. *Pantoffel* 'házi cipő, papucs; tréfás megnevezése a feleség dominálásának'. ⊖ Idetartozik: *papucsi* 'papucs' (1654: Nyr. 12: 120), esetleg külön átvétel egy szláv nyelvből; vö. blg. (R.) *nanyuu* [többes szám] 'ua.'

📖 Kniezsa: SzIJs. 705; Kakuk: ÉlOsm. 317; TESz.; EWUng.

pár A: 1419 ? *Parus* [SZ.] [SZN.] (OkISz.); 1565 *pár* (NySz.) **J:** <FN> 1. [jelzői értékben is] 1565 'vmilyen szempontból egységet alkotó két ember, állat, tárgy együttese | Paar' # (↑); 2. 1591 'másolat | Abschrift' (MNy. 9: 133); 3. [birtokraggal] 1702 'egymáshoz tartozó két ember, állat, tárgy közül az egyik | Partner, Gegenstück, der/die/das andere der beiden' # (NySz.); 4. [birtokraggal] 1711 ? 'vkihez, vmihez hasonló, hozzá illő, vele versenyképes ember, állat, tárgy | Person, Tier, Sache von gleichem Wert, seinesgleichen' # (ItK. 14: 347), 1771 'ua.' (NSz.) | <SZÁMN> [egy ~ is] 1763 'néhány, kevés számú | einige, ein paar' # (NSz.) **Sz:** ~os 1419 ? [SZN.] (↑); 1683 *Páros* 'párt alkotó | paarig' (Thaly: Adal. 1: 169); 1782 'kettővel maradék nélkül osztható <egész szám> | gerade <Zahl>' (NSz.); 1958 'olyan játék, mérkőzés, versenyszám, amelyben két-két játékos áll egymással szemben | Doppel <Sport>' (NSz.) | ~atlan 1769 *páratlan* 'összehasonlíthatatlan, kivételes | unvergleichbar' (NSz.); 1782 'kettővel maradék nélkül nem osztható <egész szám> | ungerade <Zahl>' (NSz.) | ~zik 1789 *párvás* [SZ.] 'közösül, párvászik, párosodik | sich begatten' (NSz.)

■ Jövevényszó, valószínűleg a németből (feln.). | (≡) Ném. *paar* 'páros, egymáshoz tartozó', (*ein*) *paar* 'néhány', *Paar* 'két összetartozó személy, dolog, állat', (ófn.), (kfn.) *pār* 'ua.' [< lat. *par* 'egyenlő, hasonló; társak, pajtások, egyenlőek']. Vö. még ném. *sich paaren* 'közösül, párizik'. (≈) Megfelelői: ang. *pair*; fr. *paire*; szbhv. *par*; stb.: 'pár'. (△) A németből való származtatás mellett szól a szótörténet és a német és magyar származékszavak jelentéseivel való párhuzam. A számnév bajor-osztrák minta alapján kelekezhetett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kerékpár*, *pár-*, *paríroz*¹, *paroli*, *párt*, *reparál*

pár-

I. ~baj A: 1806 *párbajnak* (NyK. 35: 223) **J:** 'párviadal, páros küzdelem | Zweikampf' **Sz:** ~**ozik** 1838 *párbajozott* (Jelenkor 1838. máj. 5.: 144); 1885 *párbajozó* [sz.] (NSz.) | ~**viadal A:** 1828 *párviadalra* (Aurora 46); 1832 *párviadal* (NSz.) **J:** 'párbaj, páros küzdelem | Zweikampf' | ~**beszéd A:** 1832 *párbeszéd* (Társalkodó 1832. szept. 12.: 290); 1837 *pár-beszédének* (NSz.) **J:** 'két személy beszélgetése, dialógus | Dialog' #

II. ~huzamos A: 1812 *párhuzamos* (Nyr. 3: 410) **J:** 'két v. több egyenes, sík, ill. vonal, lap, amely egymástól minden pontjában egyenlő távolságra van | parallel' # | ~**huzam A:** 1834 *párhuzamba* (NSz.) **J:** 'összehasonlítás (átvitt értelemben is) | Parallele (abstr.)'

■ Összetett szavak előtagja, azonos a →*pár* szóval. | (△) Az 1. csoportban az előtag birtokosi vagy jelzői szerepben és 'egy pár (ember)' jelentésben áll. A *párbaj*, *párviadal* keletkezéséhez a ném. *Zweikampf* 'párbaj' is hozzájárulhatott. A 2. csoportban a *párhuzamos* szó a kiinduló elem; itt az előtag határozószói szerepben és 'párban' jelentésben áll; vö. még *huzamos* 'tartós, huzamos' (→*húz*). – A *párhuzam* elvonásnak látszik. (⌘) Nyelvújítási szóalkotás. (△) A *párbeszéd* korábbi megnevezései: *beszédölés* (1585: Cal. 318); *közbeszélgetés* (1604: Szenczi Molnár: Dict.).

📖 TESz. *párbaj* a., *párhuzamos* a.; EWUng. • Vö. *baj*, *beszéd*, *húz*, *pár*, *vív*

para¹ △ **A:** 1683–1686 ? *para* (LtKözl. 50: 206); 1687 *parán* (MNY. 89: 383) **J:** 1. 1683–1686 ? 'török aprópénz | türkische Scheidemünze' (↑), 1687 'ua.' (↑); 2. 1810 k. 'csekély értékű dolog | minderwertiges Ding' (MNY. 61: 105); 3. 1825 'aprópénz | Kleingeld' (NSz.)

■ Oszmán-török jövevényszó. | (≡) Oszm. *para* 'pénz, pénznem, egy fajta váltópénz' [< újperzsa *pāra* 'töredék, szelet, rész, darabka']. (≈) Megfelelői: blg. (R.) *napá*; szbhv. *para*; rom. *para*; stb.: 'aprópénz; kis értékű pénz'.

📖 Kakuk: ÉIOsm. 319; TESz.; EWUng. • Vö. *parányi*

para² × **A:** 1792 *Para* (Baróti Szabó: KisdedSz.); NYJ. *pala* (MTsz.) **J:** 1. 1792 'a halászháló szélére erősített, az alámerülést megakadályozó könnyű fadarab | leichtes Holzstück am Rande des Fischernetzes, um es vor dem Versinken zu bewahren' (↑); 2. [összetéti előtagként is] 1835 'paraafa | Kork' (Tzs. *Korkstöpfel* a.)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg örökség az uráli korból. | (≡) Vö. vog. (T.) *parā* 'tutaj, komp, rév'; osztj. (V.) *pārā* 'tutaj', (DN.) *pār* 'fából való úszó <a húzóhálón>; gerendatutaj'; zürj. (Sz.) *pur* '(fa)tutaj; komp'; votj. (Sz.) *pur* 'ua.'; ? finn *parvi* 'sereg, csapat, sokaság, tömeg; tetőtér, padlástér'; ? lp. (norv.) *boar're* 'kezdetleges fahíd; egy fajta tutaj'; – jur. *pārī* 'állványzat, állványhíd, pad'; szelk. *pōre* 'faállvány(zat)'; stb. [feltehetőleg uráli **par3* 'faúszó a hálón']. (△) A magyarázat csak akkor helytálló, ha a magyar szó szókezdő *p*-je ősi nyelvjárási különfejlődés vagy a fgr. *p* > m. *f* változással ellentétes regresszív tendencia eredménye; vö. még →*por*. A 2.

jelentés a →*parafa* szóból való önállósulással keletkezett. A szó bizonyosan a nyelvjárásokban rejtőzhetett, kései felbukkanása esetleg ezzel is magyarázható.

📖 Munkácsi: ÁKE. 514; TESz.; UEW. 357, 395; EWUng. • Vö. *parafa*

pára **A:** 1416 u./¹ *paraiat* (BécsiK. 208); 1577 k. *para* [-a birtokos személyjel] (OrvK. 203)
J: 1. 1416 u./¹ 'gőz, kigőzölgés | Dunst, Lufttrübung, Ausdünstung' # (↑); **2.** 1558 'kilehelt levegő, (látható) lélegzet; lélek, {a népi képzeletben} állati lélek | Atem; Seele, Tierseele' # (LevT. 1: 282); **3.** [főleg *szegény* ~ vagy *gonosz* ~] 1772/ 'állati v. emberi) élőlény; teremtmény | Lebewesen; Geschöpf' (NSz.) **Sz:** ~s 1577 k. *párás* (OrvK. 15) | **párolog** 1786 *párolgó* [sz.] (NSz.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *para* 'pára, gőz; lélegzet', (Kaj) 'gőz, pára; lélek, lény'; szlk. *para* 'gőz, pára; lélegzet'; or. *nap* 'gőz, pára'; stb. [szláv eredetű]. (△) A magyarba kerültek a szóvégi *a*-s változatok és a magánhangzó nélküliek is. A 3., 4. jelentés metonímia. A *párolog* származékszó hangalakja az etimológiailag szorosan ideköthető →*párol* hatását mutatja. – A *pár* 'élesztő; kovász' (1839: MTsz.) külön átvétel a szlk. *par* 'korpából készült kovász' szóból. (◊) Ugyanerre az etimonra megy vissza: *parenica* 'egy fajta juhsajt' (1906: NytudÉrt. 71: 64); ez a szlk. *parenica* 'ua.; párolt, gőzölt étel' szóból jött létre.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 388; TESz.; EWUng. • Vö. *párol*

parabola **A:** 1614/ *parabolának* (Pázmány: ÖM. 7: 782) **J: 1.** 1614/ 'példázat, hasonlat | Gleichnis' (↑); **2.** 1777 'egy fajta nyílt görbe vonal {a síkmértanban} | Parabel {Geom}' (Keresztesi: Mat. 145)

parabolikus **A:** 1847 *parabolikus* (ProtestEIL. 1847. dec. 26.: 1425); 1883 *iparabolikus* [o: *parabolikus*] (MagyLex. 13: 405) **J: 1.** 1847 'jelképes, példázatos | symbolisch' (↑), 1883 'ua.' (↑); **2.** 1896 'parabola alakú | parabolisch {Kurve}' (PallasLex.)

■ A szócsalád időrendben korábbi tagja, a **parabola** latin jövevényszó. | (≡) Lat. (e.), (h.) *parabola* 'példázat, hasonlat', (k.) 'parabola <geometriai>' [< gör. *παράβολή* 'egymás mellé dobás; összevetés; parabola <geometriai>', (bibl.) 'példázat']. (≈) Megfelelői: ném. *Parabel*; fr. *parabole*; stb.: 'parabola'.

■ A **parabolikus** nemzetközi szó. | (≡) Vö. ném. *parabolisch*; ang. *parabolic*; fr. *parabolique*; stb.: 'parabolikus'; – vö. még lat. (k.), (h.) *parabolicus* 'jelképes, hasonlatos' [< gör. *παραβολικός* 'jelképes; parabolikus']. (⇒△) A magyarba a magyarországi latinból került.

📖 TESz.; Farkas: GLEl.; EWUng. • Vö. *pallér*¹, *parlament*, *parola*, *probléma*

parabolikus → *parabola*

paracskó † **A:** 1523 *prachko* (OkISz.); 1560 k. *parachko* (GyöngySzt. 3715.) **J:** 'vizsla | Spürhund'

■ Bizonytalan eredetű, esetleg német (feln.) jövevényszó, magyar képzéssel. | (≡) Vö. ném. (kfn.) *bracke*, (kor. úfn.) *prack*, *brack*, – ném. *Bracke*: 'kopó' [tisztázatlan eredetű]. (△) A szóvég talán -csó kicsinyítő képző. Az eredeti változat *prakcsó* lehetett. A *paracskó* alak a szó eleji mássalhangzótorlódás feloldásával és hangátvetéssel keletkezett. – A származtatás nehézsége az, hogy a feltételezhető változat -csó kicsinyítő képzővel a magyarból nem mutatható ki.

📖 TESz.; EWUng.

parádé **A:** 1669 *Paradéban* (NySz.); 1690 *paradat* (Nyr. 63: 12); 1705 *parádával* (RákFLev. 4: 638); 1722 *parádét* (MNY. 60: 117); 1746 *Párada* (NSz.); 1790 *Paráde* (NSz.); 1800 *Parádit* (NSz.); 1807/ *parádokkal* (NSz.); 1823 *prádé* (NéNy. 3: 93); NYJ. *përádi* (MTsz.) **J:** 1. 1669 'katonai díszszemle, díszfelvonulás | Truppenschau, Vorbeimarsch militärischer Verbände' (↑); 2. 1705 'dísz, pompa | Gepränge; großer Aufwand' # (↑); 3. 1764 'látványos, fényűző ünnepség | sehenswürdige, prunkvolle Feier' # (MNY. 60: 117); 4. 1764 'díszruha, díszegyenruha | prunkvolle Aufmachung, Paradeuniform' (MNY. 60: 117); 5. 1811/ 'a ló járásmódjának rövidre fogása; a ló megállítása úgy, hogy az a két hátsó lábára áll | Verkürzen der Gangart; Anhalten des Reitpferdes, wobei es sich auf die Hinterbeine stellt' (NSz.); 6. 1884 'készülődés, vesződség, teketória | Vorbereitung, Mühe, Umstände' (NSz.); 7. 1887 'feltűnés, cirkusz, komédia {átvitt értelemben} | Aufsehen, Zirkus {abstr.}' (NSz.) **Sz:** ~**zik** 1785 *parádézásokkal* [sz.] (NSz.) | ~**s** 1786 *parádás* (NSz.)

■ Olasz (É.) és német jövevényszó. | ⊕ Ol. *parata*, (tr.), (giul.), (v.-ven.) *parada*: 'díszszemle; fényűzés, bőség; előkészület' [< sp. *parada* 'szünet; megszakítás; díszszemle; stb.']; ném. *Parade* 'díszszemle; katonai parádé; a ló megállítása, járásának rövidre fogása' [< fr. *parade* 'ua.' < sp. *parada* (↑)]. ⊗ Megfelelői: ang. *parade*; szbhv. *parada*; stb.: 'ua.'. ⊕ A magyarba katonai műszóként került. A *parádi* változat bajor-osztrák közvetítést mutat.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *majom-*, *reparál*

paradicsom¹ **A:** 12. sz. vége/ *paradifumut* (HB.); 1357 *Paradychun* [HN.] (MNY. 3: 466); 1372 u./ *paradyczomba* (JókK. 33); 1789/ *paraditsonyokrúl* (NSz.) **J:** 1. 12. sz. vége/ 'édenkert | Garten Eden' (↑); 2. 12. sz. vége/ 'mennyország | Himmelreich' (HB.); 3. 1718 'dús növényzetű, buja, szép táj, kert, Eldorádó | Paradise {abstr.}, Eldorado' (Mikes: TLev. 16) **Sz:** ~**i** 1767 (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | ⊕ Lat. (e.) *paradisus* 'édenkert; mennyország', (k.) 'a paradicsom kapuja; paradicsomkert', (h.) 'pompás, paradicsomi kert' [< gör. (bibl.) *παράδεισος* 'védett, körülkerített kis park; édenkert; mennyország' < héber *pardēs* 'ua.'; vö. még kperzsa *pardēz* 'körülfalazás, kerítés'; av. *pairidaēza* 'ua.']. ⊗ Megfelelői: ném. *Paradies*; fr. *paradis*; stb.: 'paradicsom'. ⊕ A magyarba a latin szó gyakran használt tárgyesete került; vö. →*cirkalom* stb. A szó belseji *cs* a magyarban keletkezett; vö. →*grádics*, *Lukács* [SZN.]. ⊕⇒ A magyarból: szbhv. (R.) *paradižum*, *paradižom* 'édenkert; mennyország'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *paradicsom*²

paradicsom² **A:** 1845 *paradicsom* levest (NemzetiU. 1845. szept. 16.: 586); 1856 *paradicsom-mártást* (NSz.); NYJ. *paradicson* (Nyatl. 75); *paradicsony* (OrmSz.) **J:** 1. 1856 'a burgonyafélék családjába tartozó konyhakerti növény termése | Tomato {Frucht}' # (↑); 2. 1922 e. 'a burgonyafélék családjába tartozó konyhakerti növény | Tomato {Gewächs} (*Solanum lycopersicum*)' # (NSz.); 3. [török~] 1942 'padlizsán | Eierfrucht' (ÚiLex. *Tojásgyümölcs* a.) **Sz:** ~**os** 1854 *paradicsomos* (GazdL. 1854. júl. 13.: 353); 1877 *paradicsomos* (Nyr. 6: 234) – De vö. 1783 *Paraditsom-alma* 'a burgonyafélék családjába tartozó konyhakerti növény termése | Tomato {Frucht}' (NSz.)

■ Egy összetételi előtag önállósodásával jött létre. | ⊕ A *paradicsomalma* (↑) (→*paradicsom*¹ + →*alma*) szavakból áll. Ez tükörfordítás a ném. (au.) *Paradeisapfel* 'paradicsom' [< ném. (kor. úfn.) *paradeis* 'édenkert' + *Apfel* 'alma'] alapján. ⊗ Megfelelői: cseh *rajské jablko*, (N.) *paradajske jablko*: 'paradicsom'. Vö. még ném. (au.) *Paradeiser*; szlk. *paradajka*; stb.: 'ua.'. ⊕ A magyarban a *paradicsom* szó különböző dísznövények és

fűszernövények neveként, ill. névelemeként élt már korábban is; vö. *paradicsomalma* 'törpe alma' (1525 k.: MNy. 11: 38); *paradicsom-fa* 'egy fajta dísznövény' (1656: Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 269); *paradicsommag* 'dísznövény termése' (1733: Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 269); stb. Ebben a korai adatban a *paradicsom* jelentéselkülönülés a $\rightarrow$ *paradicsom*¹ szóból, feltehetőleg a szép színe, formája, fényessége alapján. (⊖) Idetartoznak: (R.) *paradicsalma* 'törpe alma' (1784: Baróti Szabó: KisdedSz.); a *paradicska* 'paradicsom' (1902: ÚMTsz.) tájszó, ez utalhat a szlk. *paradajka* (↑) hatására.

📖 MNy. 54: 49; TESz.; EWUng. • Vö. *alma*, *paradicsom*¹

parafa A: 1798 *Parafának* (NSz.); 1884 *paraffa* (NSz.) **J: 1.** 1798 'paratölgy | Korkeiche' (↑); **2.** 1817 'a paratölgy törzsének lehántott könnyű, rugalmas kérge | Kork' # (NSz.)

■ Tudatos szóalkotással keletkezett összetett szó. | (⊕) A $\rightarrow$ *para*² 'könnyű fadarab a halászhálók szélén' + $\rightarrow$ *fa* tagokból áll, jelzői alárendeléssel keletkezett. Az előtag a paratölgy kérgének könnyedségét nevezi meg; a jelentéséhez vö. fr. *liège* 'parafa', a lat. (vulg.) *levius* 'könnyű' alapján. (⌘) Nyelvújítási szóalkotás.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fa*, *para*²

paragrafus A: 1616/ *paragraphusában* (Pázmány: ÖM. 5: 164); 1806/ *paragrafusán* (NSz.); 1813/ *paragraph'* (NSz.); 1863 *palaglafos* (Krizsa [szerk.] Vadr. 167) **J: 1.** 1616/ 'cikkely, szakasz; törvénycikk | Paragraph (bezeichneter Textabschnitt, (Gesetz)artikel)' (↑); **2.** 1891 'paragrafusjel | Paragraphzeichen' (Füredi: IdSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (k.) *paragraphus* '(törvény)cikkely; kézjegy, díszes írás', (kés.) 'S-alakú jel' [< gör. *παράγραφος (γραμμή)* 'szövegtagolás lapszéli jele a tartalmilag új bekezdéseknél; új rész jelzése a szövegben', tkp. 'hozzátett írásjegy']. (≈) Megfelelői: ném. *Paragraph*; fr. *parapgraphe*; stb.: 'paragrafus'. (⊕) A görögöknél létezett erre egy vízszintes vonal ponttal a tetején. A későbbi δ jel feltehetőleg a lat. *subscripsi* 'aláírtam' szó két *s* betűjének jellegzetes összekapcsolása, amely a lepecsételést szolgálta. – A szóvégi *s*-hez vö. $\rightarrow$ *ámbitus* stb. A szó belseji *l*-hez vö. $\rightarrow$ *illik*², $\rightarrow$ *iringál* stb. A *paragraf* változat német hatást mutat.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *grafit*

paráhol × A: 1588 *parahollyak* [*l-j*] (MNy. 62: 236); 1592 *paráhol* (NySz.); 1770 k. *megpárájolta* (MNy. 64: 95); 1874 *práholó* [sz.] (Nyr. 3: 479) **J: 1.** 1588 'permetez, locsol, hint | bespritzen, besprengen' (↑); **2.** 1592 'szemerkél {eső} | es sprüht, es rieselt' (↑); **3.** 1841 'pazarol, tékozol | verschwenden' (MTsz.)

■ Ismeretlen eredetű. | (⊕) A hangtani és alaktani szerkezet alapján jövevényszónak tűnik, azonban erre vonatkozó idegen nyelvi megfelelők nem találhatók. Az elsődleges változat bizonyosan a *práhol*. A 3. jelentés metafora az 1., 2. jelentés alapján. A szó leginkább a keleti nyelvjárásokban ismert.

📖 Knieszsa: SzlJsz. 904; TESz.; EWUng.

paraj A: 1395 k. *paray* (BesztSzj. 411.); 1416 u.¹ *parebol* (BécsiK. 411); 1533 *Poray* (Murm. 1406.); 1536 *parey* (Pesti: Fab. 7a); 1565 *porę* (MNy. 14: 154); 17. sz. *pari* (StUnBB. 1958/1: 167); 1834 *porréból* (NSz.) **J: 1.** 1395 k. 'póréhagyma, párhagyma | Porree' (↑); **2.** 1416 u.¹ 'főzeléknek való növény, különösen spenót; ebből való étel | eßbare Pflanze, haupts.

Spinat; Gericht daraus' # (↑); **3.** 1577 'különféle gyomnövények megnevezésére' | (zur Benennung versch. Unkrautpflanzen)' (KolGl.); **4.** 1577 'cékla | rote Bete' (KolGl.); **5.** 1861 'füves tér, játszótér | Rasenplatz, Spielplatz' (MNysz. 6: 344)

■ Francia (ófr.) jövevényszó. | (≡) Fr. (ófr.) *porrey* 'póréhagyma', *poree* 'póréhagymaleves; zöldség', (ófr.), (kfr.), (N.) *poray* 'póréhagyma' [a lat. *porrum* 'hagyma, póréhagyma' különböző származékszavai alapján]. Vö. még fr. (N.) *porrée rouge* 'cékla', (vall.) *porai* 'póréhagyma'. (≈) Megfelelői: ném. *Porree*; holl. *prei*; stb.: 'ua.'. (△) A szó a 13. sz. folyamán a francia szerzetesek közvetítésével kerülhetett a magyarba. A szóvégi *é ~ i* váltakozáshoz vö. →*karaj*¹, →*taraj*. A 3. jelentés metafora valószínűleg a 2. jelentés alapján; az 5. jelentés metonímia a 3. jelentés alapján.

📖 MNy. 29: 264; TESz.; EWUng. • Vö. *párhagyma*, *póré*

parancs → *parancsol*

parancsol A: 1372 u./ *paranczola* (JókK. 11); 1488 *poroncholok* (MNy. 16: 79) **J:** **1.** 1372 u./ 'parancsként mond, elrendel, rendelkezik; parancsnokként működik | befehlen, gebieten; Befehlsgewalt ausüben' # (↑); **2.** 1792 'kér, kíván (udvariassági formaként) | befehlen, Wünsche äußern (als Höflichkeitsformel)' # (NSz.) **Sz:** ~**at** 1372 u./ *paranczolatbol* 'parancs, utasítás | Gebot' (JókK. 13) | ~**ó** 1416 u./² *Paramololo* 'utasító személy, úr (Krisztus megszólításaként is) | Gebieter (auch als Anrede für Christus), Befehlshaber' (MünchK. 59ra)

parancs A: 1580 *parancsa* [🔪] (RMKT. 2: 402); 1870 *poroncs* (CzF.) **J:** 'utasítás, ajánlás | Befehl, Gebot' # **Sz:** ~**nok** 1829/ *parancsnokai* (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **parancsol** szláv jövevényszó. | (≡) Óe. szl. *porŕčiti* 'kézbesít, átad; rábíz; eljegyez'; szbhv. *poručiti* 'tudat, közöl, jelent; parancsol, utasít, elrendel; megtart, megőriz; stb.'; szlk. *poručit'* 'örökölni hagy, hagyományoz', (R.) 'vkinek az oltalmába ad; parancsol, utasít'; or. *nopyчumb* 'rábíz'; stb. [< szláv **po* [igekötő] + **rŕčiti* 'átad, kézbesít']. (△) A szó belseji *n* vagy arra utal, hogy a szó még a 10. sz. vége előtt, vagy pedig egy bolgáros szláv nyelvváltozatból a 12. sz. végéig került a magyarba; vö. →*abroncs*, →*dorong* stb. A 2. jelentés a ném. *befehlen* 'segít magán, boldogul' hatását tükrözi.

■ A **parancs** elvonás. | (△) Elvonással keletkezett a *parancsol* igéből. (⌘) Ezt az elavult főnevet a nyelvújítás korában elevenítették fel.

📖 Melich: SzlJsz. 1/2: 362; Kniezsa: SzlJsz. 388; TESz.; EWUng.; H.Tóth-Eml. 383 • Vö. *rocska*

parány → *parányi*

parányi A: 1621 *parányi* (Szenczi Molnár: Dict.); 1700 *paránnyi* (NySz.); 1795 *porányi* (NSz.); 1863 *pirányi* (Krizsa [szerk.] Vadr. 64); NYJ. *pērányi* (MTsz.) **J:** <MN> **1.** 1621 'igen kicsi; igen kevés, csekély | winzig; sehr, wenig' # (↑); **2.** 1646 'pillanatnyi, rövid ideig tartó | augenblicklich, kurz' (Ballagi A.: RNySz. 454) | <FN> **1.** 1749 'igen kis dolog; igen kis idő | sehr Weniges (Ding, Zeit usw.)' (NSz.); **2.** 1860 '(főleg megszólításként) szeretett személy, kedves | Liebling, Liebste(r) (bes. als Anrede)' (NSz.)

parány A: 1718 *parányok*-is (Ballagi A.: RNySz. 79); 1870 *porány* (CzF.) **J:** <FN> **1.** 1718 'apró darab(ka) | winziges Stückchen' (↑); **2.** 1753 'rövid idő; pillanat | kurze Zeit; Augenblick' (NSz.); **3.** 1781 'nagyon kis mennyiség; oszthatatlan dolog | winzige Menge; Unteilbares'

(NSz.); **4.** 1800 'mikróba, baktérium | Mikrobe' (Márton J.: MNSz.–NMSz.); **5.** 1848/ '⟨főleg megszólításként⟩ szeretett személy, kedves | Liebling, Liebste(r) ⟨bes. als Anrede⟩' (NSz.); **6.** 1972 'egy fajta töltött ostya | Art Gefüllte Waffel' (ÉKsz.) | <MN> 1763 'igen kicsiny, parányi | winzig' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **parányi** belső keletkezésű, valószínűleg származékszó. | ⊕ Az alapszó a →*para*¹ 'török váltópénz' lehet. A szóvég *-nyi* melléknévképző; vö. *fikarcnyi* (→*fikarc*), →*szemernyi* stb. Az értelmezés amiatt bizonytalan, hogy a *parányi* a magyarban korábban adatolt mint az alapszava, bár ezt a fajta értését a török birodalomban már a 17. sz.-ban is használták.

■ A **parány** elvonás. | ⊕ A *parány* a *parányi* szóból elvonással keletkezett a nyelvújítás korában.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊕ A szócsalád onomatopoetikus magyarázata téves.

📖 MNy. 49: 479; NytudÉrt. 71: 64; TESz.; EWUng. • Vö. *para*¹

paraplé Δ **A:** 1787 *paraplé* (MNy. 30: 31); 1790/ *Paraplü* (NSz.); 1793/ *parupliját* (NSz.); 1796 *paraplü* (NSz.); 1827 *paraple* (MNy. 65: 468); 1882 *párokli* (Nyr. 11: 545); NYJ. *paraplya*, *pereplő* (UMTsz.) **J:** **1.** 1787 ? 'esernyő | Regenschirm' (↑), 1790/ 'ua.' (↑); **2.** 1787 ? 'napernyő | Sonnenschirm' (↑), 1793 'ua.' (↑); **3.** 1811 'lugas, filagória | Gartenlaube' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | ≡ Ném. *Paraplü*, (N.) *paraple*: 'esernyő' [< fr. *parapluie* 'esernyő, ernyő']. ≈ Megfelelői: holl. *paraplu*; cseh (N.) *paraple*; stb.: 'esernyő'. ⊕ A szóvégi *i*-s változatok bajor-osztrák közvetítésre utalnak. A 3. jelentés metafora.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *parazoly*

paraszt **A:** 1291 *Parazth*, *Parozth* [szN.] (OkI Sz.); 1372 u./ *paraftol*, *paraft* (JókK. 80); 1522 *Porostos* [sz.] [szN.] (MNyTK. 86: 33); 1527 *palazty* [sz.] (ÉrdyK. 471); NYJ. *pariszt* (ÚMTsz.) **J:** <MN> **1.** 1291 ? 'egyszerű, becsületes | einfach, rechtschaffen' (↑), 1372 u./ 'ua.' (↑); **2.** 1456 k. 'közönséges, mindennapi | gewöhnlich, alltäglich' (SermDom. 1: 38); **3.** 1538 'világi, nem egyházi | nicht kirchlich od. geistlich' (Pesti: Nomenclatura T2); **4.** 1539 'egyszerű művű, dísztelen ⟨ruha, bútor, fegyver, edény stb.⟩ | schlicht, unverziert ⟨Kleidungsstück, Möbel usw.⟩' (RMNy. 2/2: 35); **5.** 1539 'köznépi, nem nemes | zum Bauernstand gehörig' (RMKT. 2: 37); **6.** 1577 'nyers, durva | grob, ungebildet' (KolGl.); **7.** 1585 'tudatlan, tanulatlan | unwissend, ungelern' (Cal. 500); **8.** 1591 'szimpla, egyszerű ⟨virág⟩ | einfach ⟨Blüte⟩' (NySz.); **9.** 1805 'szelíd | zahm' (NSz.); **10.** 1897 'sovány ⟨hús⟩ | mager ⟨Fleisch⟩' (MTsz.) | <FN> **1.** 1291 ? 'földműves | Bauer, Landmann' # (↑), 1372 u./ 'ua.' (JókK. 97); **2.** 1372 u./ 'durva, faragatlan ember | Grobian, Lümmel' (JókK. 11); **3.** 1456 k. 'világi személy | Laie' (SermDom. 2: 443); **4.** 1481 'megműveletlenül hagyott föld | Brachland' (OkI Sz.); **5.** 1515 k. 'köznép, nem nemesi személy | zum Bauernstand gehörige Person' (AporK. 204); **6.** 1818 'gyalog, mint sakkfigura | Bauer ⟨Schachfigur⟩' (NSz.); **7.** 1832 'üresen, nyersen, megmunkálatlanul hagyott része vminek | leer, unbearbeitet gelassener Teil von etw' (Kreszn.) **Sz:** ~**ság** 1512 k. *paraztfag* (WeszprK. 15) | ~**i** 1522 *Parazthj* [szN.] (MNyTK. 86: 47) | ~**os** 1522 [szN.] (↑)

■ Szláv jövevényszó. | ≡ Óe. szl. *prostъ* 'együgyű; egyszerű; nyílt, őszinte'; szbhv. *prost* 'egyszerű; gonosz, durva, goromba; mentes vmitől'; szlk. *prostý* 'egyszerű; közönséges, szokásos', (R.) 'vmitől független'; or. *npocm(oŭ)* 'egyszerű; természetes, őszinte, egyenes; együgyű; közönséges, szokásos; csekélyebb értékű, silány', (R.) 'alacsony származású ⟨főnévként is⟩', (N.) 'üres'; stb. [< szláv **pro* [igekötő] + **stъ* 'álló, mozdulatlan']. ⊕ A szó a magyarban eredetileg egy személyre vonatkozó melléknév volt. A főnévi 1. jelentés melléknévi jelentéssel való összefüggéséhez vö. lat. *rusticus* 'falusi; esetlen, idétlen; egyszerű, egyenes,

paraszt'; ném. *Bauer* 'paraszt; sakkfigura; stb.', *bäuerisch* 'mint egy földműves, paraszt; egyszerű, faragatlan'; stb. A főnévi 6. jelentés valószínűleg német minta alapján keletkezett. (◌) Ugyanerre az etimonra megy vissza: *proszto* 'földműves, paraszt <pejoratív>, fajankó; faragatlan ember <az argóban>' (1888: NSz.); ez a ném. (argó) *prosto* 'földműves, paraszt' szóból jött létre. (⇒) A magyarból (esetleg visszakölcsönzésként): szbhv. (N.) *parastnik* 'ua.'.

📖 MNy. 6: 64; ALH. 3: 63; Kniezsa: SzlJsz. 389; TESz.; EWUng. • Vö. -*nemű*, *zászló*

parasztnemű* → -*nemű

parazita A: 1832 *parasitusokká* (NTársalkodó 1832. aug. 4.: 70); 1883 *parasitja* (NSz.); 1835 *Parasita* [ES. NEM M.] (Kunoss: Gyal.); 1847 *parasitákként* (NSz.); 1867 *parazita* (NSz.); 1909 *parazita* (Toldy G.: Varázsrontó 225) J: 1. [jelzői értékben is] 1832 'vkin élősködő, tányérnyaló személy; semmittevő, naplopó | Schmarotzer <Person>; Nichtstuer' (↑); 2. 1847/ '(állati v. növényi) élősködő, élősd | Schmarotzer <Bot, Zool>' (NSz.)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Parasit*; ang. *parasite*; fr. *parasite*; stb.: 'élősködő <személy>; élősködő <növény, állat>'. Vö. még lat. *parasitus* 'evőtárs; élősködő', (tud.) 'élősködő', *parasita* 'vkin élősködő nőszemély', (h.), (tud.) 'élősködő' [gör. *παράσιτος* 'aki az asztalnál másét eszi; hízalgő, talpnyaló'; vö. gör. *παρά* 'mellett, -nál/-nél' és a gör. *σῖτέω* 'eszik' tagokból áll]. (⇒) A magyarba a latinból vagy a németből került latin végződéssel. (△) A (R.) *parazit* 'élősködő' (1793: NSz.) külön átvétel a latinból (↑).

📖 TESz.; Farkas: GLEl. *parasitus* a.; EWUng. • Vö. *pázsit*

parázna A: 1372 u./ *paraznanak* (JókK. 125); 1643 *prázna* (NySz.); 1860 *perázna* (MNyszet. 5: 98); NYJ. *pěrázna* (MTsz.) J: <FN> 1372 u./ 'feslett erkölcsű nőszemély | Hure' (↑) | <MN> 1. 1405 k. 'bujálkodó, házasságtörő | buhlerisch, ehebrecherisch' (SchlSjz. 2025.); 2. 1495 e. 'durván illetlen, szemérmes sértő | unzüchtig' # (GuayK. 94) Sz: *~lkodik* 1416 u.¹ *paraznalkodat* (BécsiK. 182) | *~lkodat* 1416 u.¹ *paraznalkodatnac* 'paráznaság, paráznalkodás | Hurerei' (BécsiK. 178) | *~ság* 1416 u.¹ *paraznafagit* (BécsiK. 182)

■ Jövevényszó, valószínűleg a csehből. | (≡) Vö. cseh (R.) *prázdna žena* 'szajha' [ismeretlen eredetű]. Vö. még óe. szl. *prazdnъ* 'üres, hasztalan'; szbhv. *prazan, prazna, prazno* 'ua.'; le. (R.) *dom próžny* 'bordély'; stb. (△) Némileg megnehezíti a származtatást, hogy a csehben csak az idézett szószerkezetekben van a magyarral való egyezés. – A (R.) *paláz* 'erkölcstelen személy' (1519: JordK. 839) és a (R.) *palázolkodik* 'erkölcstelen életet él, fajtalanlkodik' (1519: JordK. 859) bizonyosan összefüggnek a *parázna* szóval, az alaktani kapcsolat azonban tisztázatlan. (△) A szerbhorvátból való származtatás kevésbé valószínű, mert a szerbhorvát melléknévnek megfelelő jelentésű szó nincs a magyarban, holott a szbhv. *praznik* 'kacér, parázna ember' és *praznuvati* 'bujálkodik' valószínűleg a magyarból jött létre.

📖 Melich: SzlJsz. 1/2: 360; Kniezsa: SzlJsz. 390; TESz.; Hadrovics: UElsk. 421; EWUng.

parazoly Δ A: 1787 *Parasol* (NSz.); 1787 *parazol* (MNy. 30: 31); 1790 *Paraszol* (NSz.); 1863 *parizolt* (Krizsa [szerk.] Vadr. 177); 1875 *parazoly* (Nyr. 4: 377); NYJ. *parazló* [□] (MTsz.); *perezol* (ÚMTsz.) J: 1. 1787 'napernyő | Sonnenschirm' (↑); 2. 1865 'esernyő | Regenschirm' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Parasol* 'napernyő' [< fr. *parasol* 'ua.']. (≡) Megfelelői: ang. *parasol*; ol. *parasole*; stb.: 'ua.'. (△) A szóvégi *ly*-hez vö. →*cendely*, →*fertály* stb.

parázs A: 1521 ? *parasztol* (ApMélt. 42); 1577 k. *paraſban* (OrvK. 4); 1585 *Parasaba* [*parazsa* □] (Cal. 426); 1599 *prását* [*prázsa* □] [? ✎] (NySz.); 1727 *parsájában* (MNy. 89: 383); 1816 *Paré'sa* [□] (Gyarmathi: Voc. 100, 108); 1861 *porázsa* [□] (MNyszet. 6: 375); NYJ. *parás* (Nyatl. 233); *párázábó, parazsra* (ÚMTsz.) J: <FN> 1. 1521 ? 'teljesen áttüzesedett, izzó szén, fa stb. | Glut' # (↑), 1577 k. 'ua.' (↑); 2. 1775 'erszény nélküli pénz | Geld ohne Geldbeutel' (MNy. 58: 108) | <MN> 1. 1577 k. 'izzó (átvitt értelemben is) | glühend (auch abstr.); hitzig, heftig' # (OrvK. 89); 2. 1600 k. 'porhanyó, szétomló | locker, mürbe' (Radvánszky: Szak. 18); 3. 1790 'bankjegyekben v. érmékben levő (pénz) | bar (Geld)' (NSz.); 4. 1838 'félig főtt | halb gar' (Tsz.) Sz: ~lik 1817 *parázslik* (NSz.)

parázsol × [1] A: 1604 *Paráfolom* (Szenczi Molnár: Dict.); 1792 *Parázsló* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz.); NYJ. *prázsol* (MTsz.) J: 1. 1604 'pörkööl | rösten' (↑); 2. 1872 'beránt (rántással) | einbrennen (mit Mehlschwitze)' (Nyr. 1: 331)

■ A szócsalád alapja, a **parázsol** szláv jövevényszó. | ≡ Szbhv. *pražiti*; szlk. *pražit'*; or. *пpяжyть*; stb.: 'megpörkööl, megpirít' [onomatopoetikus; esetleg vö. még óind *sphūrjati* 'brummog, morog, zúg, dühörög; kirobban, kitör'; lett *sprāgt* 'elreped, elhasad, kipukkan, szétdurran'; stb.]. ⊕ A *parázsol* 2. jelentése valószínűleg a szlk. *zapražit'* 'beránt (rántással)' hatására jött létre; emellett szól a szóföldrajz is.

■ A **parázs** elvonás. | ⊕ A *parázs* elvonás a *parázsol* szóból. Egyes változatok szóvégi *a* hangja valószínűleg egy elhomályosult birtokos személyjel. A tréfás 2. főnévi jelentés az argóban keletkezett. A melléknévi 2. és 4. jelentés feltehetőleg metonímia.

Knieszsa: SzlJsz. 392; TESz.; EWUng.

parázsol → *parázs*

parcella A: 1834 *Parcellák* (Tudtár 2: 136); 1854 *Parcelle* [ES. NEM M.] (Heckenast: IdSzT.); 1865 *parcella* (Babos: KözhSzt.); NYJ. *parcella* (Bálint: SzegSz.) J: 1. 1834 'birtokrész, telekrész | Parzelle' #, 1865 'ua.' (↑); 2. 1854 ? 'részcseke | Teilchen' (↑), 1865 'ua.' (NSz.) Sz: ~z 1880–1881/ *parcellázni* [sz.] (NSz.)

■ Nemzetközi szó. | ≡ Ném. *Parzelle*; ang. *parcel*; fr. *parcelle (de terrain)*; or. *парцелла*; stb.: 'földsáv, parcella, telekrész', a franciában 'részcseke' is. A franciából terjedt el [< lat. (vulg.) **particella* 'ua.' < lat. *pars* 'rész, darab']. Vö. még lat. (k.) *parcella* 'részcseke'. ⇒⊕ A magyarba a francia és német nyelvből került, latinósított végződéssel.

TESz.; EWUng. • Vö. *párt*

pardon A: 1704 *pardont* (MNy. 89: 383); 1875 *párdon* (NSz.); 1878 *pardomot* (NSz.); 1890 *pardony* (NSz.) J: 1. 1704 'kegyelem | Gnade' (↑); 2. [mondat értékű szóként] 1844 'bocsánatot kérek, bocsánat! | Verzeihung' # (NSz.)

■ Nemzetközi szó. | ≡ Ném. *Pardon*; ang. *pardon*; fr. *pardon*; stb.: 'megkegyelmezés; megbocsátás'. A franciából terjedt el [< fr. *pardonne* 'megkegyelmez, megbocsát' (lat. (kés.) *perdonare* '(át)ad; elenged, kibocsát; megbocsát'). ⇒⊕ A magyarba elsősorban a németből került át. ⊕ A 2. jelentésben bocsánatkérő formulaként használatos.

TESz.; EWUng. • Vö. *dátum*

párduc **A:** 1405 k. *p[ar]dich* (SchlSzj. 1628.); 1519 k. *pardocz* (DebrK. 379); 1527 *pardofok* (ÉrdyK. 311); 1536 *pardufrol* (Pesti: Fab. 57b); 1571 *parduch* Ber (MNY. 64: 227); 1575 *pardusz* (NySz.); 1585 *Párdocz* (Cal. 592); 1643 *Párdutz* (Comenius: Jan. 38) **J:** **1.** 1405 k. 'a macskafélék családjába tartozó, sárga alapon fekete foltos v. tiszta fekete szőrű, ragadozó állat, leopárd | Panther' # (↑); **2.** 1792 'ennek az állatnak a préme, bundája | Pantherfell' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *pardus* 'párduc' [< gör. *πάρδος* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ném. *Pard*; ol. *pardo*; stb.: 'ua.'. (△) A szóvégi *c*-s alak affrikálódással keletkezett →*árboc*, →*lazac* stb.

📖 TESz.; Farkas: GLEl.; EWUng. • Vö. *leopárd*

parfé **A:** 1886 *parfait-t* (Nemzet 1886. ápr. 25.: 9); 1901/ *parfait-t* (NSz.); 1927 *parfé* (NapkeletLex. *parfait* a.) **J:** 'fagylaltszerű édesség | Art Speiseeis, Parfait'

■ Francia jövevényszó, esetleg német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *parfait* 'egy fajta fagylalt' hatására jött létre; – vö. még ném. *Parfait* 'ua.; egy fajta fűszeres likőr'; stb. A franciában jelentés-elkülönüléssel keletkezett a fr. *parfait* 'befejezett, egész, teljes' szóból. Hasonló szemlélethez vö. →*bonbon*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *perfekte*

parfüm → *parfümíroz*

parfümíroz **Δ A:** 1790 *parfümírozta* (NSz.); 1790/ *Parfümírozva* [sz.] (NSz.); 1795 *megparfümírozta* (MNY. 35: 179) **J:** 'illatosít, parfümöt használ | parfümieren'

parfüm **A:** 1792 *Parfunt* (MNY. 35: 179); 1825 *parfümöt* (MNY. 35: 179); 1835 *Parfüm* (Kunoss: Gyal.); 1890 *páfiut* [v: *páfint*] (NSz.); 1935 *parfőn* (MNY. 31: 341); 1938 *parfőm* (Bárczi: FrJsz. 36) **J:** 'tömény, folyékony illatszer | Parfüm' #

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *parfümieren* 'parfümmel bepermetez, illatossá tesz' [< fr. *parfumer* 'ua.', ez a lat. *fumus* 'füst, gőz, pára' szóra megy vissza] | ném. *Parfum*, *Parfüm* 'összeállítás illatanyagokból' [< fr. *parfum* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ang. *perfume*; ol. *profumare*, *profumo*; stb.: 'parfümöz, illatosít', 'parfüm, illatszer'.

📖 Bárczi: FrJsz. 36; TESz. *parfüm* a.; EWUng. • Vö. *fumigál*

párhagyma **A:** 1456 k. *parhagmat* (SermDom. 2: 71); 1500 k. *paar hagyma* (MNY. 21: 141); 1683 *Por Hagima* (Nyr. 40: 112); 1835 *Pórhagyma* (Kassai: Gyökerésző 4: 67) **J:** 'pórégagyma | Porree' – De vö. 1405 k. *par* 'ua.' (SchlSzj. 929–931.)

■ Összetett szó. | (△) A *pár* + →*hagyma* szavakból áll, tautologikus összetétel. A *pár* német (feln.) jövevényszó: ném. (kor. úfn.) *por*, (R.) *pfar*: 'pórégagyma' [< lat. *porrum*, *porrus* 'ua.']. (≈) Megfelelői: szln. *por*; le. *por*; stb.: 'ua.'. (△) A szó belseji *á* hangzónyúlással keletkezett a magyarban.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *hagyma*, *paraj*

pária **A:** 1801 *pariah* (NytudÉrt. 93: 25); 1808 *Pária* (NSz.); 1837 *pariákat* (NSz.) **J:** **1.** 1801 'a kasztokon kívül álló indiai | kastenloser Inder' (↑); **2.** 1808 'az emberi társadalomból

kitaszított, jogfosztott ember | Entrechtete(r)' (↑)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Paria*; ang. *pariah*; fr. *paria*; stb.: 'pária'. Forrása: tamil *paraiyar* [többes szám] 'dobos'. Ez a szó az alacsonyabb indiai társadalmi rétegek személyeit jelöli, akik az ünnepeken – mint örökölt szakma – a dobot ütötték. Később ez a megjelölés a dél-indiai földművesekre, napszámosokra, majd a kaszton kívüliekre is átkerült. Az angolból terjedt el. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át.

📖 TESz.; EWUng.

paripa **A:** 1528 *parypa* (Oklsz.); 1595 *Parippa* (Ver. 120.) **J:** 1. 1528 'büszke tartású, könnyed járású, lovaglásra alkalmas nemes ló | Reitpferd' (↑); 2. 1732 'ménló | Hengst' (MNY. 50: 498); 3. 1786 'herélt ló | verschnittenen Pferd' (MNY. 71: 125)

■ Vándorszó. | (≡) Gör. *πάριππος* 'kísérő lovas; vezetőkló, lógós ló', (biz.) *παρίππιον*, *πάριππα* [többes szám] 'vezetőkló, hitványabb teherhúzó ló; hátasló', (biz.), (N.) *παρίππιν* 'ua.'; lat. (k.) *parhippus* 'vezetőkló', (h.) *parypus* 'ua.'; szbhv. *parip* 'közönséges ló <az arab lóval szemben>'; le. (R.) *parepa*, *parepka* 'gebe, kis ló'; stb. A görögből terjedt el [vö. gör. *παρά* 'mellett, -nál/-nél' + *ἵππος* 'ló']. (⇒△) Az átadó nyelv bizonytalan. A magyarba valószínűleg Dél-Európából került. (△) Egyes szláv nyelvek a magyar szót adhatták tovább. A szlovén *a* esetleg a görög többes számú alakra vezethető vissza. (△) A →*faris* szóval való kapcsolata kizárt.

📖 Melich-Eml. 275; Kniezsa: SzJsz. 707; TESz.; MNY. 83: 199; EWUng. • Vö. *vesszőparipa*

paríroz¹ **Δ A:** 1791 *pariroz* (NSz.); 1835 *Paríroz* (Kunoss: Gyal.) **J:** 'fogad, fogadást tesz | wetten'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. (R.) *parieren* 'fogad' [< fr. *parier* 'ua.', a lat. (k.) *pariare* 'egyenlővé tesz, kiegyenlít; kiegyenlít, kifizet' alapján].

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pár*

paríroz² **Δ A:** 1808 *Parérozni* [sz.] (NSz.); 1835 *Paríroz* (Kunoss: Gyal.) **J:** 'feltétlenül engedelmeskedik | folgen, unbedingt gehorchen'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *parieren* 'feltétel nélkül engedelmeskedik' [< lat. *parere* 'ua.; megjelenik, feltűnik, jelentkezik; stb.']. (≈) Megfelelői: szln. *parirati*; cseh (N.) *parírovati* stb.: '(feltétlenül) engedelmeskedik, szót fogad'. (⊕) Nem tartozik ide: (R.) *paríroz* 'visszautasít, elhárít' (1835: Kunoss: Gyal.), ez a ném. *parieren* 'ua.' [< fr. *parer* 'ua.'] szóból jött létre.

📖 TESz., *paríroz*³ a. is; EWUng.

paritty **A:** 1416 u./¹ *paritfoc* [sz.] (BécsiK. 21); 1416 u./¹ *parittanac* (BécsiK. 308); NYJ. *parintya* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1416 u./¹ 'egy fajta régi hajítófegyver | Schleuder (Wurfgerät)' (↑); 2. 1906 'csúzli | Ziehschleuder (Kinderspielzeug)' (NyF. 33: 22) **Sz:** *~s* 1416 u./¹ 'a hajítófegyvert kezelő, ill. avval rendelkező személy | Person mit einer Schleuder' (↑) | *~z* 1787 *parittyázzon* (NySz.)

■ Szerbhorvát vagy szlovén jövevényszó. | (≡) Szbhv. *praća*; szln. *prača*: 'csúzli' [< szláv **per-* ~ **por-* 'csap, ver, üt']. Vö. még óe. szl. *prašta*; le. *proca*; or. *npau*, *npaua*; stb.: 'csúzli'. (△) A szláv *ć* > m. *ty* hangváltozáshoz vö. →*gaty*, →*kúty* stb. – A szó belseji *i* elhasonulással keletkezett.

parízer A: 1879 *parizer* (Borsod 1879. máj. 1.: 2); 1881 *parízer* (NSz.) **J:** 'egy fajta húsipari termék, felvágott, párizsi | Art Wurst'

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *pariserwurst*, *pariser*: 'finomra darált borjú- és disznóhússal töltött hentesáru' [< ném. *Parizer* 'Párizst érintő, azzal kapcsolatos, onnan származó' + *Wurst* 'egy fajta húsarú']. Ez a fajta hústermék és a megnevezése osztrák nyelvterületen keletkezett, erre utal a szó hangalakja is, amely az egykori osztrák–magyar monarchia idejére tehető; vö. szbhv. *parizer*, *parizerwurst*; szlk. (N.) *parízer*; le. *kielbasa paryska*: 'párizsi (felvágott)'. (△) A magyar szó egy évtizeddel korábbi lehet mint első adata, amely olyan szavakat is sejtet, amelyek a német jövevényszó hatása alapján keletkeztek; vö. *párizsi kolbász* 'párizsi (felvágott)' (1859: NSz.), *párizsi* 'ua.' (1898: NSz.).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *virslí*

park A: 18. sz. első fele *park* (MNY. 30: 25) **J: 1.** 18. sz. első fele 'nagy kiterjedésű díszkert | Gartenanlage, Park' # (↑); **2.** 1865 'járművek, gépek, harci eszközök állománya, ill. telepe | Gesamtbestand bzw. Sammelager von Fahrzeugen, Maschinen, Kriegsvorrichtungen usw.' (Babos: KözhSzt.) **Sz:** ~ol 1918 *parkolási* [sz.] (BpKözlöny 1918. máj. 12.: 12); 1936 *parkolhatnak* [sz.] (NSz.)

parkíroz A: 1865 *parkírozásra* [sz.] (Sürgöny 1865. okt. 22.: [2]); 1892 *parkírozta* [sz.] (NSz.); 1900 *parkíroz* (Tolnai: MagySz. *Park* a.) **J: 1.** 1892 'vmit parkosít | einen Park anlegen' (↑); **2.** 1958 'gépkocsi, gépkocsival' parkol | parken' (NSz.)

■ A szócsalád időrendben korábbi tagja, a **park** nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Park*; ang. *park*; fr. *parc*; stb.: 'park'. A franciából terjedt el [lat. (k.) *parricus*, *parcus* 'bezárt tér, kifutó']. (⇒△) A magyarba főleg a németből került.

■ A **parkíroz** valószínűleg német jövevényszó. | (≡) Vö. ném. (svájci) *parkieren* 'karámba zár; parkol'. (△) Mivel a németben azonban 'gépjárművet ideiglenesen lerak' jelentésben ez a szó nem elterjedt, a magyarban jelentésváltozással kell számolni.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *párkány*¹, *parketta*

párkány¹ A: 1295 *parcan* (OkLSz.); 1470 *parkanjal* (SermDom. 2: 58); 1565 *párkánic* [o: *párkánig*] (NySz.) **J: 1.** 1295 'védfal, sánc | Schutzmauer, Schanze; Geländer' (↑); **2.** 1585 'falnak v. más függőleges felületnek vízszintes irányban húzódó kiszögellése | Gesims' # (Cal. 1016); **3.** 1789 'vminek a széle, szegélye | Rand, Kante' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn.) *parkan*, (h. kor. úfn.) *parchkant*: 'körülkerített hely, kerítés, fal' [< lat. (k.) **parcanus* 'kerítés, sövény']. (≈) Megfelelői: cseh (N.) *parkán*; le. *parkan*; stb.: 'léckerítés; párkány, párkányzat'. (△) A magánhangzónyúlás a magyarban következett be. A 2., 3. jelentés metafora. A szó eredetileg a középkori erődítmények szaknyelvéhez tartozott.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 708; TESz.; EWUng. • Vö. *park*

párkány² Δ A: 1732 *Párkán* szoknyát (MNY. 10: 84); 1734 *Barchanért* (MNY. 79: 507); 1763 *Párkány* (MNY. 60: 372); 1772 *parkány* (NSz.) **J:** 'gyapjúból és kecskeszörből szőtt anyag | aus Wolle und Ziegenhaar gewebter Stoff'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Berkan*, (kor. úfn.) *barkan*: 'fésült gyapjúfonalból készült tartós anyag' [az eredetéhez vö. →*barhent*].

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *barhent*

parkett* → *parketta

***parketta* A:** 1810/ *parqueták* (NSz.); 1894 *parkettára* (NSz.) **J:** 'keményfa lécekből v. keményfa lapokból összerakott padló | Fußbodentäfelung' # **Sz:** ~z 1947 *parkettázását* [sz.] (NSz.)

***parkett* A:** 1817 *parkétot* (NSz.); 1840 *parketen* (NSz.); 1845 *parquette-n* (NSz.); 1857 *parkettek* (NSz.) **J:** 1. 1817 'keményfa lécekből v. keményfa lapokból összerakott padló | Fußbodentäfelung' (↑); 2. 1881 'a táncosok részére elkülönített hely | abgesonderte Tanzfläche' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Parkett* 'padlóburkolat; a nézőtér földszintjének elülső része', (au.) *Parkette* 'parkettadeszka' [< fr. *parquet* 'parketta; elhatárolt terület; stb.']. (≈) Megfelelői: ang. *parquet*; or. *napkem*; stb.: 'parketta'. (⊕) A *parketta* szóvégi *a* hangja hanghelyettesítéssel keletkezett; vö. →*cérna*, →*ciha* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *park*

parkíroz* → *park

***parlag* A:** 1223 ? *porolouc* (Oklsz.); 1238 *purlog* (Oklsz.); 1258 *altalparlac* (Oklsz.); 1265 *Geudenporloga* [HN.] (Oklsz.); 1268 *Cuechesporog* [HN.] (Oklsz.); 1299 *Parlag* (Oklsz.); 1317 *Tuissespalag* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 148); 1405 k. *pārag* (SchlSzj. 707.); 1613/ *pallagban* (Oklsz.); 1684 *parágokat* (MNY. 80: 374); NYJ. *parlang* (Nyatl. 24); *pórag* (MTsz.) **J:** 1. 1223 ? 'műveletlenül hagyott szántóföld; egy évig pihentetett szántföld, ugar | brachliegendes Nutzland; Brachfeld' (↑), 1238 'ua.' (↑); 2. 1777 'gyomnövény, gaz | Unkrautpflanze' (NSz.); 3. 1810 'üresen, megmunkálatlanul hagyott része vminek | leer, unbearbeitet gelassener Teil von etw' (NSz.) **Sz:** ~i 1577 k. *parragy* (OrvK. 475) | ~ias 1841 *parlagiasan* [sz.] (Jelenkor 1841. febr. 20.: [1]); 1854/ *parlagiasan* (NSz.)

■ Jövevényszó egy déli szláv nyelvből vagy a szlovákból. | (≡) Blg. *npenoz* 'nem bevetett föld, parlag'; szbhv. *prijelog* 'ua.; ugar'; szln. *prelog* 'ua. '; szlk. *prieloh* 'ua. ', (Ny.) *préloh* 'nem bevetett föld, parlag' [eredeti jelentése 'átfektetés' < szláv **per* [igekötő] + **logъ* 'fektetés']. (≈) Megfelelői a keleti szláv nyelvekben is megvannak, amelyek származtatáshoz azonban semmilyen kultúrtörténeti alapot nem nyújtanak. (⊕) A magyarban hangrendi kiegyenlítődés ment végbe. A 2., 3. jelentés metonímia, ill. metafora. (⊕⇒) A magyarból (talán visszakölcsönzésként): blg. (N.), (R.) *нанлог* 'sivár szőlőskert'; szbhv. *parlog* 'ugar; nem bevetett föld, parlag'; stb.

📖 NyK. 39: 39; MNY. 46: 113; Kniezsa: SzJsz. 393; TESz.; EWUng. • Vö. *lazsnak*

***parlament* A:** 1612 *Parlamentnec* (Nyr. 94: 350); 1620 *Parlamentum* (Nyr. 92: 345); 1723 *Parlamentomban* (Nyr. 38: 452); 1818 *Parlement*-házaknak (NSz.); NYJ. *pallament* (Bálint: SzegSz.) **J:** 1. 1612 'országgyűlés | Landtag' # (↑); 2. 1620 '⟨Párizsban⟩ a polgári és büntetőperek legfelső feljebbviteli fóruma | oberster Gerichtshof ⟨in Paris⟩' (↑); 3. 1890 'az

országház épülete | Parlamentsgebäude' # (NSz.); 4. 1972 'tanács, konzílium | Beratung' (ÉKsz.)

parlamentáris A: 1794 *parlamentális* (MKurir 1794. máj. 9.: [1]); 1814/ *parlamentaris* (NSz.); 1843 *parliamentáris* (NSz.); 1848/ *parlamentáris* (NSz.) J: 1. 1794 'országgyűlési, az országgyűlésre vonatkozó, azt érintő | den Landtag betreffend' (↑), 1814/ 'ua.' (↑); 2. 1846 'a parlamentarizmusra jellemző {kormány stb.} | dem Parlamentarismus entsprechend {Kabinett usw.}' (NSz.)

parlamentar A: 1798 *Parlamentéró* [□] (NSz.); 1809 *Parlamentér* (NSz.); 1832 *parlamentair* (MNY. 66: 338); 1937 *parlamentar* (Sauvageot: MFrSz.) J: 'harcoló felek közti tárgyalásokra kiküldött katonai személy | Parlamentär'

parlamentarizmus A: 1848 *parlamentárismus* (PestiH. 1848. máj. 17.: 445); 1872/ *parlamentarismus* (NSz.); 1876 *parlamentarizmus* (NSz.); 1895 *parlamentárizmusnak* (NSz.) J: 'az a kormányzati rendszer, amelyben a parlament a legfőbb állami szerv | Parlamentarismus'

■ Nemzetközi szók. | (≡) Ném. *Parlament* 'országgyűlés; parlamenti épület'; ang. *parliament* 'legfelsőbb bíróság Franciaországban 1789 előtt; országgyűlés; tanácskozás'; fr. *parlement* 'legfelsőbb bíróság Franciaországban 1789 előtt; annak ülése; országgyűlés; parlamenti épület'; stb.; – az angolból terjedt el [*<* fr. (R.) *parlement* 'megbeszélés, tárgyalás; legfelsőbb bíróság'] | ném. *Parlamentär*; ang. *parliamentary*; fr. *parlementaire*; or. *парламентер*; stb.: 'parlamentar', az angolban 'az angol parlament tagja' is | ném. *parlamentarisch*; ang. *parliamentary*; fr. *parlementaire*; stb.: 'országgyűlési, parlamenti' | ném. *Parlamentarismus*; ang. *parliamentarism*; fr. *parlementarisme*; stb.: 'parlamentarizmus'. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből kerültek át. (△) A *parlamentum* ~ *parlamentom* változatok latinosítottak, a lat. (k.), (h.) *parlamentum* 'megbeszélés, tárgyalás, gyűlés' alapján. A *parlament* 3. jelentése valószínűleg önállósodás a *parlamentház* 'országház' (1818: ↑) összetételből. A szó 1. jelentésben való használata kiszorította a korábbi →*diéta*¹ alakot.

📖 Nyr. 94: 349; TESz.; EWUng. • Vö. *parabola*, *purparlé*

parlamentáris → *parlament*

parlamentarizmus → *parlament*

parlamentar → *parlament*

parmezán A: 1544 *parmazant* (OkISz.); 1572 *parmasan* (OkISz.); 1593 *parmazánt* [?] (Horváth M.: NEL.); 1612 *Parmazsány* [✓] (Horváth M.: NEL.); 1702 *parmasantott* (MNY. 80: 374); 1816 *Parmazsán-sajt* (Gyarmathi: Voc. 56); 1875 *parmesan-sajthoz* (NSz.); 1886 *parmezán sajt* (NSz.) J: 'Párma városából származó, kissé csípős, kemény sajt | Parmesankäse'

■ Olasz (É.) jövevényszó, valószínűleg német közvetítéssel is. | (≡) Ol. *parmigiano*, (tr.) *parmesan*, (giul.) *parmesan*, (bol.) (párm.) *parmsàn* 'pármai ember, pármai; parmezán'; – vö. még ném. *Parmesan*, (R.) *Parmasaner*, (R. au.) *parmasan* 'ua.'. Az olaszban a *Parma* 'város, ahonnan ez a sajt származik' helynévből jön. (≈) Megfelelői: ang. *Parmesan*, (R.) *Parmasan*; fr. *parmesan*; stb.: 'pármai ember, pármai; parmezán'. (△) A szó belseji z-t és zs-t tartalmazó változatokhoz vö. →*dézsma*, →*dús* stb.

📖 TESz.; Horváth M.: NEL.; EWUng.

párna **A:** 1395 k. *parna* (BesztSzej. 582.); 1552 *párnákon* (Heltai: Dial. C2a) **J:** 1. 1395 k. 'tokba töltött puha, rugalmas anyag (toll, szőr stb.) a rá kerülő huzattal együtt | Kissen, Polster' # (↑); 2. 1395 k. ? 'heverő, dívány; nyugágy | Lotterbett; Ruhebett' (BesztSzej. 571.), 1595 'ua.' (Ver. 42.); 3. 1807 'derékalj, az ágy alsó része | Unterbett' (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 4. 1816 'alátét; fából, fémből készült alátét, amelyen vmely gép, eszköz egy része nyugszik, ill. mozog | Unterlage; Achsschemel' (Gyarmathi: Voc. 100); 5. 1961 'dunyha | Federbett' (ÉrtSz.) **Sz:** ~s 1433 *Parnas* [szN.] (Oklsz.) | ~z 1793 *párnázó* [sz.] (NSz.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *perina*; szlk. *perina*; or. *nepuha*; stb.: 'dunyha, helypaplan' [< szláv **pero* 'toll']. (⊕) A *párna* alak a második nyílt szótag magánhangzójának kiesésével és pótlónyúlással keletkezett. Az eredeti jelentés feltehetőleg 'tollal töltött ágynemű' volt, az 1–3. és az 5. jelentések arra vezethetők vissza. A 4. jelentés a 3. vagy esetleg az 1. jelentésből jött létre; vö. ném. *Polster* 'párna; vastag, puha alátét'.

📖 Nytud. 1: 277; Kniezsa: SzlJsz. 393; TESz.; EWUng. • Vö. *páfrány*

paródia **A:** 1802/ *parodiájával* (I.OK. 30: 256); 1827/ *paródiának* (NSz.) **J:** 1. 1802/ 'szatirikus irodalmi stílusirányzat | satirischliterarische Stilnachahmung' (↑); 2. 1835 'gúnyos utánzás | spöttische Nachahmung' (Kunoss: Gyal.)

parodizál **A:** 1809/ *parodizált* (NSz.); 1869 *paródizál* (NSz.) **J:** 'paródiával utánoz; utánozva kigúnyol | parodieren'

■ A szócsalád időrendben korábbi tagja, a **paródia** latin jövevényszó. | (≡) Lat. *parodia* 'ellendal; tréfás utánzás <szóban v. dalban>' [< gör. *παρωδία* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ném. *Parodie*; ol. *parodia*; stb.: 'kifigurázás, paródia'.

■ A **parodizál** képzőcsere. | (⊕) A *parodizál* szó a magyarban képzőcserével keletkezett a (R.) *parodíroz* 'parodizál; paródiával kigúnyol' (1792: NSz.); az utóbbi a ném. *parodieren* 'ua.' szóból ered.

📖 TESz. *parodizál* a.; EWUng. • Vö. *óda*

parodizál → *paródia*

paróka **A:** 1661 *barrokát* (NySz.); 1697 *Barókat* (Horváth M.: NEI.); 1713 *parokám* (MNY. 79: 247); 1750 *paróka* (Wagner: Phras. *Capillus* a.); 1769 *porokát* (MNY. 71: 125); 1771 *parukatsinálóval* (NSz.); 1776 *Parokot* (MNY. 71: 125); 1883 *perókás* [sz.] (NSz.) **J:** 1. 1661 'vendéghaj, álhaj | Perücke' # (↑); 2. 1799 'maradi gondolkodású személy | Dunkelman, rückständige Person' (NSz.)

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Perücke* 'paróka', (R.) *barucke, parucke* 'ua.', (baj.-osztr.) *baroke* 'ua.'; ol. *parrucca* 'ua.; maradi ember', (vel.), (giul.) *paruca* 'paróka', (v.-ven.) *peruca* 'ua.', (R.) *parrucca* 'ua.; hajtincs, bóbíta'; fr. *perruque* 'paróka'; szbhv. (R.) *pèruka* 'ua.'; rom. *perucă* 'ua.'; stb. Eredete bizonytalan, esetleg egy galloromán 'papagáj' jelentésű szóra mehet vissza; vö. fr. *perroquet* 'papagáj'. Az olaszból és a németből terjedt el. (⇒⊕) A magyarba is német és olasz közvetítéssel került.

📖 FilKözl. 14: 490; TESz.; EWUng.

parókia **A:** 1613 *parochia*hoz (MNY. 79: 246); 1749 *Parókia* (Farkas: GLEl.); 1898 *parokja* (Rell: LatSz. 48) **J:** 1. 1613 'paplak, plébánia | Pfarrhaus' (↑); 2. 1629/ 'egyházközség | Pfarrgemeinde' (MNY. 89: 383); 3. 1754 'templom | Kirche' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (e.), (h.) *paroecia, parochia* 'egyházközösség; egyházkerület, püspökség; plébánia, parókia, lelkészi hivatal' [< gör. *παροικία* '(átmeneti) tartózkodási hely, település', (biz.), (kés.) 'templom, egyházközösség' < gör. *πάρ-οικος* 'határos, szomszédos, közeli']. (≈) Megfelelői: ném. *Parochie*; ol. *parrochia*; stb.: 'parókia, paplak'.

📖 TESz.; Farkas: GLEl.; EWUng. • Vö. *fára, vicinális*

párol [1] **A:** 1570 k. *paroltathny* [sz.] (MNY. 56: 264), de vö. →*pállik*; 1577 k. *parlod* (OrvK. 3) **J:** 1. 1570 k. 'dunsztkötéssel kezel | mit Dunstumschlag behandeln' (↑); 2. 1577 k. 'gőzöl | dämpfen' # (↑); 3. [főleg *le~*] 1835 'desztillál | destillieren' (NSz.) **Sz:** **párlat** 1837 *párlatokkal* 'borogatás (mint gyógymód) | Umschlag (als Heilmittel)' (NSz.); 1870 'lepárlással nyert anyag | Destillat' (CzF.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *pariti* 'melegít, leforráz'; szlk. *parit'* 'párol, gőzöl'; or. *napumь* 'ua.; férget gőzöléssel kiirt; fürdik, izzad (gőzfürdőben)'; stb. [< szláv **parъ ~ *para* 'gőz, pára'; vö. →*pára*].

📖 Kniezsa: SzIJs. 394; TESz.; EWUng. • Vö. *pállik, pára*

parola **Δ A:** 1644 *parol* hitre (Nyr. 73: 82); 1657–1658 *parolajára* (Nyr. 89: 389); 1707 *parollámra* (RákFLev. 5: 486); 1707 *parolyát* (Thaly: RT. 1: 64); 1742 *parulánkra* (NSz.) **J:** 1. 1644 'becsületszó | Ehrenwort' (↑); 2. 1670 k. 'jelszó | Losung' (NySz.); 3. 1710 'engedély | Erlaubnis' (MNY. 6: 271); 4. 1718 'ígéretet nyomósító, erőteljes, lendületes kézfogás | Handschlag' (MNY. 71: 125) **Sz:** **~zik** 1787 *parolázni* [sz.] (NSz.)

■ Olasz (É.) jövevényszó, esetleg német közvetítéssel is. | (≡) Ol. (rom.) *parola* 'ígéret', (vel.) *paròla* 'ua.; határidő, szó', (R.) 'ua.; jelszó, jelige'; – vö. még ném. *Parole* 'jelszó, jelige; jelszó', (R.) '(az adott) szó; beszélgetés, társalgás'. Az olaszban a lat. (k.) *parabola* 'a szó, mint a megegyezés jelképe' alapján; vö. még ol. *dar parola* 'szavát adja'. (≈) Megfelelői: ang. *parole*; fr. *parole*; stb.: 'szó; becsületszó; jelszó, jelige'. (⇒△) A magyarba főleg az olasz kereskedők által került, mint a szóval és kézfogással megerősített szerződés megnevezése. A 2. jelentés részben a németből származhat. A 3. jelentés metonímia az 1. jelentés alapján; a 4. jelentés keletkezésének oka az, hogy egy egyezséget a szóbeli megállapodáson kívül kézfogással is megerősítenek.

📖 D. Éltés: FrSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *parabola*

paroli **Δ A:** 1795 *Parolit* (NSz.); 1886 *parolé* (NSz.) **J:** 1. 1795 '⟨szerencsejátékban⟩ megkétsherezett tét | Verdoppelung des ersten Einsatzes beim Pharaospiel' (↑); 2. 1891 'egyenruha hajtókájára varrt, főleg fegyvernemet jelző szövetdarab | Kragenspiegel' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Paroli* 'az első tét megkettőzése a szerencsejátékban', (R.) 'a kártyán lévő hajtás, mint a tét kettőzésének jele', (au.), (N.) 'hajtóka' [< fr. *paroli* 'a tét megkettőzése a szerencsejátékban']. (≈) Megfelelői: ang. *paroli*; ol. *paroli*; stb.: 'ua.'. (△) A metaforikus 'hajtóka' jelentés valószínűleg az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének katonai nyelvén keletkezett a fentebb említett német szó régi jelentése alapján.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pár*

part A: 1109/ ? *parthmadacha* [HN.] (MNL (OL) DL. 12180); 1227 *Porthmadacha* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 3: 341); 1372 u./ *partyan* [t-j] (JókK. 160) **J:** 1. 1109/ ? 'rév, kikötő | Hafen' (↑); 2. 1322 'a szárazföldnek vízmeder v. árok melletti szegélye | Ufer' # (Györffy: ÁMTF. 1: 877); 3. 1374/ ? 'domb | Hügel' (Oklsz.), 1788 'ua.' (NSz.); 4. 1842 'vminek a széle; a sportpályának az oldalvonalon túli része; a pálya oldalvonala | Rand (im allg); Rand des Spielfelds, Seitenlinie (im Sport)' (NSz.)

■ Olasz (É.) jövevényszó. | ⊕ Ol. (rom.) *pôrt* 'kikötő, öböl', (ferr.) *port* 'kikötő', (bol.) 'ua.; kikötő előtti védett horgonyzóhely, kirakodóhely; menedék, mentsvár', (pol.) 'öböl; mosóhely a parton', (mant.) *port* 'kikötő', (R.) *porto* 'Kikötő; kordon a parton; gát; hosszú keskeny partszakasz', – ol. *porto* 'kikötő előtti védett horgonyzóhely, kikötő' [lat. *portus* 'kikötő előtti védett horgonyzóhely, kikötő; folyótorkolat; raktár, tárház']. ⊕ Az 1., 2. jelentés az olaszból származik, bár a 2. jelentés metonimikusan is kialakulhatott a magyarban. A 3. jelentés metonímia, amelynél a →*mart* hatása sem kizárt. A 4. jelentés metafora a 2. jelentés alapján. ⊖ Tisztázatlan idetartozású: (R.) *part* 'mint szitokszó, káromkodás' (1757 k.: ItK. 12: 531).

📖 Sauvageot-Eml. 15; TESz.; EWUng. • Vö. *porta, portugál, rak-, túl-*

párt A: 1435 ? *Parthos* [sz.] [szN.] (Oklsz.); 1495 e. *partolafocat* [sz.] (GuaryK. 30) **J:** 1. 1435 ? 'pártoskodás; pártütés | Parteisucht; Aufruhr, Empörung' (↑), 1495 e. 'ua.' (↑); 2. 1536 'hasonló gondolkozásúak csoportja, tábor; azonos politikai meggyőződésű személyek szervezete | Gesamtheit von Gleichgesinnten; Partei' # (NySz.); 3. 1560 k. 'kapcsolatban álló személyek egyike, fél | Partner' (GyöngySzt. 1124.); 4. 1559 ? 'védelem, oltalom | Obhut, Schutz' (Székely I.: Krón. 73b), 1585 'ua.' (Cal. 206) **Sz:** ~**os** 1435 ? [szN.] (↑); 1535 k. ? 'lábadó, felkelő, pártoskodó, pártütő személy | Rebell, Parteisüchtiger' (Zay: Lánd. 25); 1551 *pártosokat* 'ua.' (NySz.); 1552/ 'vkinek híve, követője, (párt)híve vkinek v. vmely pártnak | Anhänger, Parteigänger' (Tinódi: Cronica H1b) | ~**ol** 1495 e. [sz.] 'zendülést, lázadást, pártütést, felkelést szít | Aufruhr anstiften' (↑); 1559 [sz.] 'pártfogol, melléáll | beschützen' (Székely I.: Krón. 204b); 1559 [sz.] 'ragaszkodó, hű(séges) | anhänglich sein' (Székely I.: Krón. 75a); [*el~*] 1585 *El partolok* 'hűtlenné, hitszegővé, szakadárá válik | abtrünnig werden' (Cal. 1079); 1830 'támogat, segít | unterstützen, begünstigen' (Szily: NyÚSz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (kfn.) *part, parte* 'részesedés; csoport, párt; osztott mező a címerben', (baj.-osztr.) *part* 'azonos nézetűek csoportja', – ném. *Part* 'részesedés; szerep egy színdarabban' [< fr. (ófr.) *part* 'részesedés' (lat. *pars* 'rész; földrész; környék, vidék', *partes* [többes szám] 'párt, csoport stb.'). ⊖ Megfelelői: ang. *part* 'rész, darab; környék, vidék; oldal, rész, párt; stb.'; szbhv. *partaja* 'csoport'; stb. ⊕ A 2. jelentés lehetett az eredeti. A 1. jelentés a *pártütés, pártütő* (→*párt-*) összetételek alapján keletkezett. A szó 4. negyedik jelentésében ma csak a *vkinek a pártját fogja* 'öriz, megvéd' típusú szószerkezetekben fordul elő; ehhez vö. ném. *für jmdn Partei ergreifen* 'pártját fogja vkinek'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *ellen-², kárt¹, pár, parcella, párt-, parti, partizán, partner, porció, reparál*

párt-

I. ~ütés A: 1506 k. *Partwtesek* (Oklsz.) **J:** 'zendülés, lázadás, felkelés | Aufruhr, Empörung' | ~**ütő A:** 1506 k. *Partwteok* (Oklsz.) **J:** 'zendülés, lázadás, felkelés résztvevője | Aufrührer, Empörer'

II. ~fogó A: 1647 *párt-fogóját* (Geleji Katona: Válts. 2: a3b) **J:** 'védnök | Protektor' # | ~**fogás A:** 1754 *pártfogásodat* (NSz.) **J:** 'védelem, protekció | Protektion' # – De vö. 1719 *pártját-fogásával* [t-j] (NSz.)

■ Összetett szavak előtagja, azonos a →*párt* szóval. | ⊕ Az összetételi tagok között egy tárgyas, szervetlen kapcsolat áll fenn. Az 1. csoportnál az előtag 'ellenpárt' jelentésű, az utótag az →*üt* szó 'készít, alapít, létesít' jelentésére megy vissza. A 2. csoportban az előtag jelentése 'örzés, védelem'. Az összetett szó előfutárai a *pártot üt* 'ellánpártot alapít' (1559: Székely I.: Krón. 196a), *pártját fogja vkinek* (1575: NySz.) stb. típusú szószerkezetek. Az utóbbi szószerkezet megfelelői: ném. *sich zu einer anderen Partei schlagen* 'egy másik párthoz fordul', *für jmdn Partei ergreifen* 'ua.'; stb. ⊕ Az utótag a magyarban (címszók kivételével): *ütés, ütő* (→*üt*), *fogó, fogás* (→*fog*¹).

📖 TESz. *pártfogó* a., *pártütés* a.; EWUng. • Vö. *fog*¹, *párt*, *üt*

párta A: 1330 ? *parta*-azun [szn.] (MNY. 11: 424); 1395 k. *partha* (BesztSzj. 622.); 1565 *pártázatokra* [?] [sz.] (NySz.); NYJ. *bártának, parta, portája* (ÚMTsz.) J: 1. 1395 k. 'szalag; női fejdísz | schmaler Gewebestreifen; Kopfschmuck der Frauen, Art Kranz' # (↑); 2. 1518 k. 'a szüzesség, ill. a leányság jelképeként' | (als Sinnbild der Jungfräulichkeit bzw. des Mädchenstandes)' (PeerK. 339); 3. 1539 'szegély, korc | Saum, Stoffrand' (RMNY. 2/2: 35); 4. 1800 'vmely bolygó körül elhelyezkedő meteoritokból álló anyaghalmoz, gyűrű | Ring um einen Planet, zB. Saturnring' (NSz.); 5. 1858 'a virág szirmainak összessége | Korolla' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ⊖ Ném. (kfn.) *borte* 'szalag, pántlika; perem, szegély; szél, perem, szegély; öv, szíj', (h. kor. úfn.) *parten* 'szalag, amellyel vmit körülfognak' [egyes szám, tárgyeset], (baj.-oszt.) *parte* 'ua.', – ném. *Borte* 'szegély, szegélydísz, hajfonat', (au.) 'szalag, amellyel vmit körülfognak' [germán eredetű; vö. ang. (óang.) *borda* 'szegély, szegélydísz'; holl. (kholl.) *bort* 'szél, perem, szegély; deszka'; stb.]. ⊗ Megfelelői: a.-szorb *borta*; cseh *porta*; stb.: 'szél, perem, szegély, szegélydísz'. ⊕ A szó belseji *á* hangzónyúlással keletkezett a magyarban, a szóvégi *a*-hoz vö. →*cérna*, →*ciha* stb. A 2. jelentés ma már csak a *pártában marad* 'hajadon marad <lány>' típusú szószerkezetben él. A 4., 5. jelentések tudatos jelentésbővüléssel keletkeztek. ⊕⇒ A magyarból: szln. (N.) *párta*; szlk. *parta*; stb.: 'egy fajta női fejdísz'.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 904; TESz.; EWUng. • Vö. *borda*, *pertli*

parti A: 1789 *parthie* (NSz.); 1790 *párti* (MNY. 66: 338); 1792 *parthia* [□] (NSz.); 1801/ *partit* (NSz.); 1808 *parthiát* (NSz.); 1832 *partét* (NSz.) J: 1. 1789 'házasság, házassági lehetőség; házasulandó személy, aki a partnerének házasság esetén anyagi előnyöket nyújthat | Heirat(smöglichkeit); heiratsfähige Person, die dem Partner im Fall der Heirat finanzielle Vorteile bieten kann' (↑); 2. 1793 'játzsma, menet | Spiel, Partie' (NSz.); 3. 1807/ ? 'darab, szakasz, rész | Stück, Teil' (NSz.), 1835 'ua.' (Kunoss: Gyal.)

■ Német jövevényszó. | ⊖ Ném. *Partie*, (R.) *parthy*: 'darab, szakasz; játék mint egyéni játék; házasodási lehetőség; lány, aki házasság esetén anyagi előnyt nyújthat partnerének' [< fr. *partie* 'rész; részesedés; csoport; játék'; stb.]. ⊗ Megfelelői: szbvh. *partija*; cseh *partie*; stb.: 'rész, szakasz; játék; házasság'. ⊕ A *partia* változat latinosítással keletkezett. – A *parti* 'fesztelen mulatság, barátságos együttlét' (1854: NytudÉrt. 93: 59) az ang. *party* 'ua.; párt; társaság; stb.' [< fr. *partie* (↑)] szóból jött létre. ⊗ Megfelelői: ném. *Party*; ol. *party*; stb.: 'buli, parti'.

📖 TESz.; NytudÉrt. 93: 59; EWUng. • Vö. *párt*

partizán A: 1828 *partisánok* (ErdélyiH. 1828. aug. 30.: 150); 1847 *Partisán* vállalatban (MNY. 66: 338); 1865 *pártisán* (Babos: KözhSzt.); 1875 *partizánok* (NSz.) J: 1. 1828 'az

ellenséges csapatok hátában fegyveres harcot folytató személy | *Partisan* # (↑), 1847 'ua.' (↑);
2. 1854 'akinek, vminek a párthíve, híve | *Parteigänger, Anhänger*' (Heckenast: IdSzT.)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Partisan*; ang. *partisan*; fr. *partisan*; ol. *partigiano*; or. *партизан*; stb.: 'gerillaharcos; követő, híve vminek'. Az olaszban keletkezett [< ol. *parte* 'rész, darab']. A francia nyelvi hatás által vált elterjedtté. (⇒△) A magyarba leginkább a németből, később orosz közvetítéssel is kerülhetett.

📖 Msn. 11: 51; TESz.; EWUng. • Vö. *párt*

partner A: 1839 *partner* (Regélő 1839. jún. 9.: 367); 1854 *Partner* (Heckenast: IdSzT.) **J:** 'társ | *Partner*'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Partner*; ang. *partner*; fr. *partenaire*, (R.) *partner*; stb.: 'partner, társ'. Az angolból terjedt el [< ang. (kang.) *parcener* 'résztvevő, társ', amely kölcsönzés az ang. *part* 'rész, darab' alapján]. Végző soron a lat. *partitio, partitionis* [birtokos eset] 'beosztás' szóra megy vissza. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *párt*

partvis A: 1863/ *partvissel* (NSz.); 1884 *portvis* (Mikszáth: ÖM. 35: 77) **J:** 'kefeseprű, hosszú nyelű kefe | *Handbesen, Stielbürste*'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *pörtwiš*, (B.) *bärtwisch*: 'nyeles kefe' [? < ném. *Borste* 'merev, sűrű szőr' + *Wisch* 'kéve, nyaláb']. (≈) Megfelelői: szbhv. (N.) *bärtviš, pòrtviš* 'nyeles kefe'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *borosta, virgács*

pasa A: 1548 *pasa* (LevT. 1: 51); 1557 *passa* (LevT. 1: 221) **J:** 'török tartományi kormányzó (az oszmán-török birodalomban) | *Provinzstatthalter* (in der alten Türkei) '

■ Oszmán-török jövevényszó. | (≡) Oszm. *paša* 'magas rangú tisztségviselő (az oszmán-török birodalom idején)' [az eredetéhez vö. →*basa*]. (≈) Megfelelői: ném. *Pascha*; szbhv. *paša*; stb.: 'török tisztség-, méltóságmegjelölésként'. (△) A magyar szó megfelel a török zöngétlen mássalhangzós változatnak; vö. még →*basa*.

📖 TESz. *basa* a.; Kakuk: ÉlOsm. 320; EWUng. • Vö. *basa*

pasas → *pasasér*

pasasér Δ A: 1835 *Passagier, (passazsér)* (Kunoss: Gyal.); 1849/ *pasasiroktól* (NSz.); 1856/ *pasasérod* (NSz.); 1865 *pásszász* (Babos: KözhSzt.); 1867 *paszazsér-ját* (NSz.) **J:** 1. 1835 'utas, utazó | *Fahrgast, Reisender*' (↑); 2. 1872 '⟨az argóban:⟩ férfi, ember; fickó, alak | *Person*; *Kerl* (im Arg.)' (NSz.); 3. 1881 'vendég; kocsmavendég | (Wirtshaus)gast' (NSz.); 4. 1925–1935 'személyszállító hajó | *Passagierschiff*' (ÚMTsz.)

pasas A: 1897 *pasas* (Nyr. 26: 441) **J:** 1. 1897 'utas | *Reisender*' (↑); 2. 1901 'férfi, ember | *Kerl, Mann*' (Zolnay–Gedényi); 3. 1904 '⟨az argóban:⟩ jó módú vendég; ⟨könnyen kifosztható⟩ áldozat | (wohlsituierter) (Wirtshaus)gast; leicht auszuplündernes Opfer (im Arg.)' (Pais-Eml. 512)

pasi A: 1911 *pasinak* (Zolnay–Gedényi) **J:** 'alak, fickó | *Kerl*'

■ A szócsalád alapja, a **pasasér** francia és német jövevényszó. | (≡) Fr. *passager* 'utazó, utas' [< fr. *passage* 'utazás'] és a ném. *Passagier*, (R.) *passaschiri* [többes szám]: 'utazó, utas' [< ol. (R.) *passagièro* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ang. *passenger*; or. *naccaжup*; stb.: 'ua.'. (△) A 4. jelentés *pasasérhajó* 'utasszállító hajó' típusú összetételéből való önállósulás útján alakult ki; vö. még (N.) *pasasérvonat* 'személyvonat' (1906: ÚMTsz.).

■ A **pasas** szórövidülés. | (△) A *pasas* szórövidüléssel jött létre a *pasasér*-ből. A 2., 3. jelentés az argóban jött létre.

■ A **pasi** szórövidülés. | (△) A *pasi* is tréfás szórövidülés a *pasas*-ból.

📖 MNy. 67: 314; TESz. *pasas* a.; EWUng. • Vö. *hapsi*, *paszomány*

pasi → *pasasér*

paskol A: 1474 *pachkoluã* [sz.] (BirkK. 4); 1542/ *paskolhattyac* (Tinódi: Cronica m1); 1767 *poskolom* (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Pávio* a.); NYJ. *patykol* (MNy. 57: 300) J: 'üt, vereget, csapkod | schlagen, klopfen, klatschen'

■ Onomatopoetikus eredetű. | (△) A tő a →*pocsaték*, →*pocsékol*, ill. a →*pacsmagol* szócsaládjának tövével függ össze; az utóbbihoz vö. a *pacsi mű* 'lágymű veregetéssel és simogatással alakított edény' (1605: MNy. 89: 382) szószerkezetet is. A szóvég gyakorító képző.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pacsmagol*, *pocsaték*, *pocsékol*

páskum × A: 1703 *paskomban* (MNy. 89: 383); 1768–1769 *pascuumunkban* (MNy. 89: 383); 1817 *pascumok* (MNy. 49: 534); 1868 *páskumot* (NSz.); 1891 *paskony* (Nyr. 20: 74); 1898 *páskom* (Rell: LatSz. 49) J: 'füves térség, legelő | Viehweide'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *pascuum* 'legelő' [< lat. *pascere* 'legel <tárgyas>']. (△) A szóvégi *om*-os változathoz vö. →*templom*; a szóvégi *ny*-es változathoz vö. →*paradicsom*¹.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pásztor*

passió A: 1512 k. *passio* (WeszprK. 112); 1855–1856/ *passziót* (NSz.); 1892 *pásszió* (Kovács Gy.: LatEl. 62); NYJ. *paksijó*, *pásió* (ÚMTsz.) J: 1. 1512 k. 'Krisztus kínszenvedése történetének evangéliumi szövege | Leidensgeschichte Christi, Passionsgeschichte' (↑); 2. 1592 'szenvedés, fájdalom | Leiden' (Cisio N3a); 3. 1855–1856/ 'Krisztus kínszenvedésének művészi, dramatizált változata, színi v. zenei előadása | Passionspiel; Passionsmusik' (↑)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (e.), (k.) *passio (Christi, Domini)* 'Krisztus szenvedéseinek evangéliumi ábrázolása', tkp. 'Krisztus kínszenvedése' [< lat. *pati* '(el)szenved']. (≈) Megfelelői: ang. *Passion*; ol. *passio*; stb.: 'Krisztus szenvedéstörténete'. (△) A szó belseji *s*-es ejtés a hazai latinságra vezethető vissza; vö. →*messiás*, →*mise* stb. Az *sz*-es változathoz vö. →*amnesztia*, →*asszisztál* stb. A (N.) *ss* > *ks* elhasonuláshoz vö. →*passzus*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *páciens*, *pasziánsz*, *passzió*, *passzív*, *patetikus*

pástétom A: 1601 *Pastetom* (Horváth M.: NEL.); 1600 k. *pástétomot* [?] (Radvánszky: Szak. 67); 1763 *Pástetom* (NSz.); 1774 *pástitom* (NSz.); 1807 *Pástét* (NSz.); 1816 *Pástétom* (Gyarmathi: Voc.); 1842 *pástetát* (NSz.) J: 1. 1601 'hússal, hallal v. más töltelékkel töltött tésztaféle; hús- v. májkrém | mit Fleisch, Fisch od. anderem gefülltes Blätterteiggebäck; aus

feingehacktem Fleisch od. Leber gekochte Speise' (↑); **2.** 1774 'kellemetlenség | Unannehmlichkeit' (↑)

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kor. úfn.), (baj.-osztr.) *pastetten*, (B.) *paschtet* 'n 'pástétom; kellemetlenség', – ném. *Pastete* 'egy fajta töltött, leveles tészta' [< holl. (kholl.) *pasteide* 'ua.']; végső soron a lat. (k.) *pasta* 'tészta; kása, pép' szóra megy vissza]. (≈) Megfelelői: ang. *pasty*; or. *naumem*; stb.: 'pástétom'. (⊕) Az *om* végződés latinositással keletkezhetett. A *pástéta* változathoz vö. →*cérna*, →*ciha* stb. – A (R.) *pástély* 'ua.' (16. sz. vége: Horváth M.: NEI.) egy -l kicsinyítő képzővel keletkezett bajor-osztrák alak megszerezéséből származhat.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *paszta*

pasziánsz Δ **A:** 1841 *patiencét* (NSz.); 1844 *pacien cere* (NSz.); 1854/ Napoleon-*passiencet* (NSz.); 1889 *pasziánszunk* (NSz.); 1896 *pasziáñsz* (PallasLex. *Patience* a.) **J: 1.** 1841 'egy fajta, egyedül játszható kártyajáték | *Patience*' (↑); **2.** 1934 'egy fajta apró, édes teasütemény | art Teegebäck' (ÚjIdőkRecept. 198)

■ Francia jövevényszó, esetleg német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *patience* 'türelem, pasziánsz; türelemjáték kártyával; egy fajta teasütemény'; – vö. még ném. *Patience* 'türelemjáték kártyával'. A franciába a lat. *patientia* 'türelem'. A francia szó megnevezésének alapja, hogy ehhez a játékhoz és az efféle sütemény készítéséhez sok türelemre van szükség. (≈) Megfelelői: ang. *patience* 'türelem; kártyajáték'; or. *насыанс* 'kártyajáték'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *passió*

paszita × **A:** 1615 *paszitáskodni* [sz.] (NySz.); 1673 *paczitába* (MNY. 89: 383); 1725–1764/ *poczitában* (NSz.); 1792 *Pufzitába* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1798 *Paszit* (MNY. 71: 20); NYJ. *pecéta* (MTsz.); *pocēta* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1615 'lakoma, különösen keresztelői lakoma | Schmaus (haupts. Taufschmaus)' (↑); **2.** 1863 'gyermekágyas asszony meglátogatása, midőn ételt is visznek neki | Besuch bei einer Wöchnerin, wobei sie bewirtet wird' (Krizsa [szerk.] Vadr. 513)

■ Jövevényszó, valószínűleg a szerbhorvátból vagy a szlovénból. | (≡) Szbhv. *posjet*, *posjeta* 'gondoskodás, jóindulat vkivel szemben'; szln. *poset* 'látogatás' [< szláv **po* [igekötő] + **sět-* 'látogat']. Vö. még óe. szl. *posētiti* 'meglátogat, látogatás'; or. (e.) *posěť* 'látogatás'; stb. (⊕) Főleg a Dunántúlon és a székelyek tájszavaként él. A szóföldrajzi kép részleteiben inkább a szlovénra mutat mint átadó nyelvre, mint ahogy az időrend is, mivel a szó a szerbhorvátban először a 19. sz. közepéről adatolt. A magyar szó szóvégi *a* -ja inkább a szerbhorvát átvétel mellett szól, de egy elhomályosult magyar birtokos személyjel is lehet; vö. *doha* (→*doh*). A jelentésváltozás kialakulása feltehetőleg 'látogatás' > 'meghívás, vendégség, lakoma' > 'ünnepi lakoma, lakoma' volt.

📖 Nyr. 38: 279; Kniezsa: SzlJsz. 395; TESz.; EWUng.

pászka **A:** 1574 *pászka* ünnepen [✍] (MNY. 89: 383); 1757 *Páska*-báránynak (NSz.); 1816 *Pászka* (Kassai: Bef. 298); NYJ. *paska* (ÚMTsz.) **J: 1.** [jelzői értékben is] 1574 'húsvét | Ostern' (↑); **2.** 1810 k. 'kalács, különösen húsvéti kalács | Kuchen, bes. Osterkuchen' (NSz.); **3.** 1863 'macesz | Matze' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (e.) *pascha* 'zsidó húsvét, a kovásztalan kenyér ünnepe, pészach; a keresztények húsvéti ünnepe', (h.) *pasqua* 'húsvét' [< gör. (bibl.) *πάσχα* 'ua.' < héber *pēsah* 'tavaszi áldozat az Egyiptomból való menekülés emlékére, tavaszi (húsvéti) ünnep' < héber *pāsah* 'átvonul']. (⊕) A szó belseji *s*-hez vö. →*alabástrom*, →*árestál* stb. Az 1.

jelentéshez vö. *páskabarány* 'húsvéti bárány' (1757: NSz.). A 2. és 3. jelentés különböző összetételekből (pl. *pászkakalács*, *pászkakenyér* 'húsvéti kalács') önállósulással keletkezett. Hasonló jelentésváltozás más nyelvekből is kimutatható: fr. (N.) *paskado* 'húsvéti tojás; kalács'; rom. *pască* 'megszentelt (húsvéti) kenyér; kovásztalan kenyér', (N.) 'húsvéti kalács'. ☞ Az 1211 *Pasca* [SZN.] (PRT. 10: 510) ugyanerre az etimonra megy vissza, de régi magyar személynévként a *páská*-tól független átvétel.

☞ TESz.; EWUng.

paszkonca × **A**: 1504 *Pazkoncza* [SZN.] (OkISz.); 1593 *paszkonczának* [?] (NySz.); 1785 *patkantza* (NSz.); 1794 *poszkontza* (NSz.); 1805 *paszkoncz* (NSz.); 1832 *Paszkona* (HOkISzj. 111); 1838 *Paczkona* (Tsz.); 1870 *paszkócza* (CzF.) **J**: <FN> **1.** 1504 ? 'nemzésre, szaporításra alkalmatlan állat, es. személy | zur Fortpflanzung ungeeignetes Wesen' (↑), 1838 'ua.' (↑); **2.** 1593 'hímkenyer | männliche Hanfpflanze' (↑); **3.** 1832 'kasztrált kakas | kastrierter Hahn' (HOkISzj. 111) | <MN> **1.** 1785 'személy becsmélő, gúnyos jelzőjeként' | {als Attr. der Beschimpfung und Entehrung jmds}' (NSz.); **2.** 1801 'szimpla, egyszerű v. nem teljes {virág} | einfach {Blüte}' (Pápai Páriz–Bod–Eder: Dict.); **3.** 1832 'romlott | verdorben' (Kreszn.)

■ Jövevényszó egy nyugati szláv vagy keleti szláv nyelvből. | ☞ Cseh (R.) *poskonnice* 'hímkenyer'; szlk. *poskonny* 'virágzó {kenyer}', (N.) *posko(n)nica* 'hímkenyer'; or. *посконь* 'ua.', (N.) 'kenderszövet; háziszőttés'; ukr. *поскiнь* 'hímkenyer'; stb. [tisztázatlan eredetű]. ☞ A *paszkonca* alak, valamint a vele szorosan összefüggő változatok, valószínűleg a szlovákból jött létre. A *paszkona* típusú változatok talán egy szláv melléknévre mennek vissza. A főnévi 2. jelentés az eredeti. A többi jelentés keletkezése azzal magyarázható, hogy a kender virágzata (tkp. a porzók) nem hoz magokat, ezáltal értéktelenebbnek tekintik.

☞ Kniezsa: SzIJs. 396; TESz.; EWUng.

pászma × **A**: 1398/ *pazma* (MNY. 89: 383); 1669 *pászma* (MNY. 69: 424); 1708 *pazma* (HOkISzj. 115); 1842 *pázmánként* (NSz.) **J**: **1.** 1398/ 'rész, szakasz, (föld)sáv | Teil, Streifen' (↑); **2.** 1669 'bizonyos számú fonalból álló köteg | Docke {als Garnmaß}' (↑); **3.** 1838 'szőrcsomó, tincs | Haarbüschel' (Tzs.)

■ Szláv jövevényszó. | ☞ Blg. *načmo* 'fonalköteg'; szlk. *pásmo* 'ua.; sáv, csík, szakasz, zóna; öv, szíj'; or. *načmo*, *načma* 'csomag; (fonal)köteg'; stb. [indoeurópai eredetű; vö. ném. (ófn.) *faso* 'rost(szál)'; lett *puõsms* 'két cölöp közti kerítés, két csomó közti fűszál'; stb.].

☞ Kniezsa: SzIJs. 397; MNY. 61: 150; TESz.; EWUng.

paszomány Δ **A**: 1589 *passamant* (OkISz.); 1606 *paszamánnal*, *pázmány* (NySz.); 1618 *paszamanynyal* (Radvánszky: Csal.); 1723 *pazamányozzák* [sz.] (NySz.); 1732 *paszomántos* [sz.] (SzT. *aranypaszomántos* a.); 1763 *paszomány* (NSz.); 1786 *paszszományas* [sz.] (NSz.); 1805 *poszomántya* [t-j] (NSz.) **J**: **1.** 1589 'ruha díszítésére használt zsinór; zsinórdíszítés | Borde, Tresse; Schnurverzierung' (↑); **2.** 1669 'kötés, szalag | Binde, Band' (↑) **Sz**: ~**os** 1732 <MN> (↑); 1790 'paszományos (mester) | Posamentier' (NSz.)

■ Vándorszó. | ☞ Ném. *Posament*; fr. *passement*; ol. *passamano*, (mil.) *pasamèn*, (bre.) *pasamà*, (com.) *pasamàn*; rom. *pasmant*; or. *нозымем*; stb.: 'szegélydísz, szegély'. A franciából terjedt el [< fr. *passer* '(át)megy, húz, elmegy']. ☞ A magyarba főleg az olaszból került. ☞ A szóvégi *t* vagy egy szervetlen járulékhang, vagy a német hatás nyoma.

☞ MNYTK. 73: 20; MNY. 67: 308; TESz.; EWUng. • Vö. *pasasér*, *passzus*

passz → *passzol*²

passzátszél **A:** 1835 *passatszél* (Tzs.); 1852/ *passzatszelek* (NSz.); 1873 *passát széllel* (NSz.); 1896 *passzátszelek* (PallasLex.) **J:** 'az egyenlítő felé áramló, állandó jellegű szél | Passatwind'

■ Német mintára alkotott részfordítás, összetett szó. | (≡) Vö. ném. *Passatwind* 'állandó keleti szél a trópusokon' [< holl. *passaatwind* 'ua.', a holl. *passade wind* 'hajózáshoz alkalmas szél' alapján]. (⊕) A jelentésekhez vö. → *monszun*.

📖 TESz. *passzát* a.; EWUng. • Vö. *passzus*, *szél*²

passzió **A:** 1789 *passióért* (NSz.); 1803/ *passzióm* (NSz.); 1897 *paksziózik* [sz.] (NSz.) **J:** 'szenvedéllyel üzött kedvtelés | Leidenschaft, Liebhaberei' **Sz:** ~**zik** 1881 *passziózni* [sz.] (VasárnapiU. 1881. szept. 18.: 600); 1897 (↑)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Passion*; ang. *passion*; fr. *passion*; stb.: 'kedvtelés', a régi franciában 'izgalom, indulat' is. A franciából terjedt el [< lat. *passio* 'szenvedés, gyöttelelem, kín'; vö. → *passió*]. (⇒) A magyarba a német, francia és olasz nyelvből került latin végződéssel.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *passió*

passzíroz **A:** 1787 *paszirozik* [□] (NSz.); 1835 *Passzíroz* (Kunoss: Gyal.); 1848 *pasirozták* (NSz.); 1890 *paséroznak* (NSz.) **J:** **1.** 1787 '(meg)történik, előfordul | geschehen, sich ereignen' (↑); **2.** 1794 'véghez visz, kivitelez | vollbringen, ausführen' (NSz.); **3.** 1835 'átmegy, átvonul; vmin átkel | hindurchfahren; etw überschreiten' (↑); **4.** 1851 'vmit megkerül, nem tart be | etw umgehen, nicht einhalten' (NSz.); **5.** 1891 '⟨puha élelmiszert szítán⟩ áttör | (weiches Lebensmittel durch ein Sieb) hindurchdrücken' # (Füredi: IdSz.)

■ Német jövevénytörzs. | (≡) Ném. *passieren* 'áthalad, keresztül megy; előfordul, meggesik; áttör stb.' [< fr. *passer* 'ua.']. (≈) Megfelelői: szln. *pasirati* 'ua.'; cseh *pasirovat* 'áttör; megenged'; stb. (⊖) Idetartozik: (R.) *passzírol* 'történik, meggesik' (1722: MNy. 79: 504).

📖 MNy. 67: 312; TESz.; EWUng. • Vö. *passzus*

passzít → *passzol*¹

passzív **A:** 1812/ *passiva* [□] (NSz.); 1842 *passiv* (NSz.); 1873 *passziv* (NSz.); 1885/ *passív* (NSz.); 1895 *passzív* (NSz.) **J:** **1.** 1812/ 'szenvedő ⟨nyelvtani forma⟩ | passiv ⟨Grammatik⟩' (↑); **2.** 1842 'tétlen; közömbös | untätig; gleichgültig' (↑); **3.** 1865 'veszteséges ⟨mérleg⟩ | Verlust aufweisend ⟨Bilanz⟩' (Babos: KözhSzt. *passiv* a.)

passzíva **A:** 1819 *passiva* (HazKülfTud. 1819. jún. 30.: 412); 1835 *Passiva* [ES. NEM M.] (Kunoss: Gyal.); 1880–1881/ *passíváknak* (NSz.); 1891 *passzívája* (NSz.); 1913 *passzívák* (Horváth: HSz.) **J:** 'tartozás(ok), adósság(ok) | Passiva'

passzivitás **A:** 1827 *passivitással* (TudGyűjt. 12/9: 114); 1848/ *passivitás* (NSz.); 1896 *Passzivitás* (PallasLex.) **J:** 'tétlenség, közömbösség | Passivität'

■ Nemzetközi szók. | (≡) Ném. *passiv*; ang. *passive*; fr. *passif*, *passive*; stb.: 'passzív'; – vö. még lat. *passivus* 'szenvedő' [< lat. *pati* 'szenved, tűr'] | ném. *Passiva* [többes szám]; fr. *passif*;

ol. *passivo*; stb.: 'passzívák'; – vö. még lat. (ú.) *debita passiva* 'ua.' | ném. *Passivität*; ang. *passivity*; fr. *passivité*; stb.: 'passzivitás'. (⇒) A magyarba elsősorban a németből kerültek át, részben latinositott végződéssel.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *passió*

passzivitás → *passzíva*

passzol¹ A: 1605 *passelo* [sz.] (Horváth M.: NEI.); 1833 *pászolyanak* [l-j] (NSz.); 1863 *passzolnánk* (NSz.); 1865 *passzolni* [sz.] (Babos: KözhSzt.) J: 'illik vmihez | *passen* (intrans.)'

passzít A: 1881 *összепászítva* (Nyr. 10: 92); 1957 *passzítva* [sz.] (NSz.) J: 'vhová illeszt, igazít | *passen* (trans.)'

■ A szócsalád alapja, a **passzol¹** német jövevényszó. | (≡) Ném. *passen* 'jól illik, passzol vmihez; igazít, pontosan beilleszt' [az eredetéhez vö. →*passzol²*]. (≈) Megfelelői: holl. *passen* 'alkalmas'; le. *pasować* (*do czego*) 'hozzáillő, alkalmas, megfelelő'; stb.

■ A **passzít** származékszó. | (△) A *passzol¹* alapján keletkezett műveltető képzővel a *rándul* : *rándít* (→*ránt²*), *mozdul* : *mozdít* (→*mozog*) stb. analógiájára.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (△) A (N.) *passzent* 'testhezálló, ráillő <ruha>' (Nyr. 39: 82) a ném. *passend* 'ráillő, alkalmas, megfelelő <ruha>' szóból ered.

📖 MNy. 67: 309; TESz. *passzol²* a.; EWUng. • Vö. *passzol²*

passzol² A: 1683 *Pásol* (Nyr. 63: 83); 1803/ *pászoltam* (NSz.); 1865 *passzolni* [sz.] (Babos: KözhSzt.) J: 1. 1683 '⟨kártyában⟩ jelzi, hogy nem vesz részt a licitálásban | *passen* (beim Kartenspiel)' (↑); 2. 1803/ 'vmi átad, továbbad | übergeben, weitergeben' (↑); 3. 1897 '⟨labdarúgásban⟩ a labdát másik játékoshoz továbbítja | den Ball einem anderen zuspielen (im Fußball)' (NytudÉrt. 93: 78)

passz A: 1848 *pászt* (NSz.); 1853 *pasz* (NSz.); 1856 *passz* (NSz.) J: 1. 1848 '⟨kártyajátékban⟩ a licitálás mellőzése; mehet tovább a menet, nem licitálok! (kifejezés a kártyajátékban) | *Passen* (beim Kartenspiel); (zum Ausdruck des Vorübergehenlassens im Kartenspiel)' (↑); 2. 1860 '⟨mondatszóként⟩ vége, elég | Schluß, Punktum (als Präd.)' (NSz.); 3. 1897 'labdaátadás (labdarúgásban) | Ballabgabe (im Fußball)' (NytudÉrt. 93: 78)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *passen* '(figyelmesen) vár; eláll egy játéktól, egy menettől <kártyajátékban>', (au.) 'a labdát egy másik játékosnak juttatja, rúgja <futballban>', (R.) 'megy, célt ér; stb.' [< fr. *passer* 'áthalad, eljut, elér; továbbad; passzol, kihagy <kártyajátékban>; stb.'] | ném. *Paß* 'lemondás egy ütésről <a kártyajátékban>; labdaátadás', (B.) 'annak kifejezésére, mikor vkinek rossz kártyalapjai vannak és nem tud lerakni, játszani' [< ném. *passen* (↑) vagy fr. *passe* 'menet; lemondás egy ütésről <kártyajátékban>; stb.'] (≈) Megfelelői: ang. *pass* 'áthalad, keresztül megy, átadja a labdát', 'átkelés, áthaladás, labdaátadás'; ol. *passare* (*il pallone*) 'labdát átad', *pass* 'lemondás egy ütésről <a kártyajátékban>; stb.' (△) A 3. jelentés mindkét szó esetében jelentéskölcsönzés lehetett az angolból (↑).

📖 MNy. 67: 309; TESz. *passzol¹* a.; EWUng. • Vö. *elpasszol*, *passzol¹*, *passzus*

passzus Δ A: 1573 *paßswft* (MNy. 89: 383); 1707 *pasussal* (MNy. 67: 437); 1736 *pakszussa* (MNy. 50: 501); 1739 *passzus-levele* [? ✎] (Magyary-Kossa: OrvEml. 1: 159); 1788 *pássusokon* (NSz.); 1862 *paszust* (NSz.); 1901/ *pakszusza* (NSz.) J: 1. 1573 'átjáró; hegyi hágó |

Durchgangsweg; Bergpaß' (↑); **2.** 1620 'lépés (hossz(úság)egységként is) | Schritt (auch als Längeneinheit)' (MNY. 74: 511); **3.** [jelzői értékben is] 1693 'útlevel; személyazonosságot igazoló irat | Reisepaß; Personalausweis (zur Reise)' (Pusztai); **4.** 1736 ? 'marhalevel | Viehpaß' (↑), 1794 'ua.' (MNY. 49: 534); **5.** 1801 'hivatalos irat | amlitche Schrift' (NSz.); **6.** 1860/ 'szövegrész, szöveg részlete, szakasza | Textstelle, Abschnitt' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *passus* 'lépés, lábnyom', (k.) 'szoros, hágó, mélyút; átkelésért fizetett illeték, útdíj', (h.) 'hegyszoros; útlevel; írásmű egy része' [< lat. *pandere* 'kinyit, kitár']. (≈) Megfelelői: ném. *Paß* 'hegyszoros; okmány, igazolvány, útlevel', *Passus* 'szövegrész'; ol. *passo* 'hegyszoros; bekezdés, passzus'; stb. (⊕) A korábbi változatok szó belseji *s* ~ *ss*-s ejtéséhez vö. →*passió* stb.; a szó belseji *sz*-es alakhoz vö. →*assisztál* stb. A szóvégi *s*-hez vö. →*ámbitus* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *mér föld, paksaméta*¹, *paszomány, passzátszél, passzíroz, passzol*², *pátens*

paszta **A:** 1818 *pasztából* (NSz.); 1855–1856 *fogpásztával* (NSz.) **J:** **1.** 1818 'tésztaszerű anyag | teigartige Masse' (↑); **2.** 1855–1856 'tisztító- és kozmetikai szerek alapanyagául szolgáló kenhető anyag | Salbe für Reinigungsmittel und Kosmetika' (↑); **3.** 1866 'üvegből készült drágakőutáncat | Nachahmung von Edelsteinen aus Glas' (NSz.); **4.** 1896 'érem gipszlenyomata | Gipsabdruck von Gemmen, Münzen' (PallasLex.)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pasta, Paste* 'tésztaszerű, pépes, kenhető anyag; pénzlenyomat; drágakőutáncat'; ang. *paste* 'ua.'; fr. *pâte* 'tészta; tésztaféleség, tésztaáru; pép, krém, kenőcs'; ol. *pasta* 'tésztaféleség, tésztaáru, édes tésztaütemény'; stb. Vö. még lat. *pasta* 'mindenféle felaprított ételből álló fogás, tál', (k.) 'nyers kenyér, pép, massa' [< gör. *πάσθη* 'tészta; pép']. Főleg a középlelatinból terjedt el. (⇒⊕) A magyarba az olaszból, németből került. (⊕) Ma főleg a 2. jelentésében ismert.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pástétom, pasztell, pasztilla*

pászta × **A:** 1648 *pásztákban* (NySz.); 1787 *posztátos* [sz.] (NSz.); 1816 k. *Posztágy* (Kassai: Bef. 298); NYJ. *poszták* [□] (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1648 'rész, szakasz | Teil, Abschnitt' (↑); **2.** 1716 'sáv, sávyszerű szakasz; különösen szántóföldnek, szőlőskertnek az a sávyszerű szakasza, amelyet a munkások egyszerre fognak át v. amelyhez egyszerre kezdenek hozzá | Strich, Streifen; ein Strich Acker, Weingarten, den die Arbeiter auf einmal in Angriff nehmen' (Kreszn.); **3.** 1863 'meghatározott irányú és meghatározott időben fellépő széláramlat | in bestimmter Richtung und zu bestimmten Zeiten auftretende Windströmung, Windstrich' (NSz.); **4.** 1894 'a fa kettős évgyűrűjében látható gyűrűk egyike | eine der beiden Zuwachszonen in den Jahresringen' (PallasLex. *Évgyűrű* a.)

pásztáz **A:** 1829 *pásztázni* [sz.] (Pák: Vadászattudomány 2: 186); 1832 *pásztázni* [sz.] (NSz.); 1961 *pásztázik* [□] (ÉrtSz.) **J:** **1.** 1832 'csíkonként, sávonként lebont, szétszed, megszüntet, levadász, lekasál, learat | streifenweise abbauen, abjagen, abmähen usw.' (↑); **2.** 1888 'tűzfegyverrel lövést ad le, fénysugár pásztánsként (be)világít | bestreichen mit Schüssen, mit einem Strahl usw.' (TESz.)

■ A szócsalád alapja, a **pászta** jövevényszó valószínűleg egy szláv nyelvből. | (≡) Szbhv. (N.) *pòstāt* 'kaszálásnál' rend, marok, kaszálás, sor'; szlk. (N.) *postat* 'szántóföldnek az a része, amelyen a munkát egy menetben végzik el'; or. (N.) *nocmámь* 'szántó(föld), föld; egy sor, parcella föld, amelyet a munkások egyszerre fognak át; stb.' [eredeti jelentése 'elhelyezkedés, elrendezés' vagy 'bizonyos elrendezés, intézkedés' < szláv **po* [igekötő] + **statb* 'állás']. (⊕) A szóvégi *t*-s, ill. *gy*-s változatok valószínűleg különböző nyelvekből származnak. A szóvégi szláv

t' > m. gy hangváltozás keletkezésének alapja nem tisztázott. Az első szótagbeli *á* a második szótagbeli magánhangzó hatásának következménye. A szóvégi *k*-s változat keletkezése egy $\rightarrow$ *pamut* < *pamuk* típusú, ellentétes hangváltozási folyamat következménye.

■ A **pászta** származékszó. | (⊕) A *pászta* alak végső soron a *posztát*-ból keletkezett a tárgyragként felfogott szóvég elhagyásával.

■ A **pásztáz** származékszó. | (⊕) A *pászta* szóból keletkezett igeképzővel. A 2. jelentés gyakoribb, tágabb körben használt, mint a csak a népnyelvben élő alapszó.

📖 Nyr. 39: 251; Kniezsa: SzlJsz. 398; TESz.; EWUng. • Vö. zászló

pásztáz $\rightarrow$ *pászta*

pasztell A: 1788 *Paftél*-festékek (MNY. 20: 140); 1796 *Pastelnek* (NSz.); 1814 *pasztellfestés* (NSz.) J: 1. 1788 'színes rajzok készítésére használt lágy kréta | Pastellstift' (↑); 2. 1796 'pasztellkrétával készült rajz; pasztellfestészet | Pastellbild; Pastellmalerei' (↑); 3. [jelzői értékben is] 1909 'pasztellkrétával készült v. jellegzetesen ilyen színű | Pastell-' (NSz.)

■ Olasz (É.) jövevényszó, valószínűleg német közvetítéssel is. | (⊕) Ol. *pastello* 'pasztellkép; pasztellceruza', (R.) 'vízfesték; élénk szín', (rom.) *pastell* 'élénk szín; folyékony színezőfesték', (vern.) *pastel* 'pasztellfesték, halvány szín'; – vö. még ném. *Pastell* 'pasztellrajz'. Az olasz szó végső soron a lat. *pastillum* 'zsemle' szóra megy vissza. (≈) Megfelelői: ang. *pastel*; fr. *pastel*; stb.: 'pasztellkréta; pasztellkép'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *paszta*

paszternák A: 1600 k. *pásztornákot*, *Pasztornákkal* (Radvánszky: Szak. 21); 1604 *Paftinacanac* (Szenczi Molnár: Dict. Trygon a.); 1643/ *paszternák* (Horváth M.: NEI. *pasztornák* a.); 1662 *paszterna* (NySz.); 1787 *pásternák*, *peszternák* (NSz.); 1807 *pefzternátz* (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 1816 k. *Pasztirnák* (Kassai: Bef. 320); 1835 *pasztinák* (Tzs. *Pastinake* a.); NYJ. *peszternát*, *pészternák* (ÚMTsz.) J: 1. 1600 k. 'az ernyősök családjába tartozó vastag gyökerű növény | Pastinake' (↑); 2. 1604 'tüskés rája | Stachelrochen' (↑)

■ Latin (k.) jövevényszó, német közvetítéssel is. | (⊖) Lat. (k.) *pastinaca* 'paszternák; tüskés rája', (kés. k.) *pasternata* 'ua.'; – vö. még ném. *Pastinak*, *Pastinake*, (kor. úfn.) *pasternack* 'ernyősvirgázatú karógyökér'. A latinban a lat. *pastinum* 'kétágú kapa' szóból keletkezett. (≈) Megfelelői: ol. *pastinaca*; szlk. *pastrnák*, *paštrnák*; stb.: 'paszternák'. (⊕) A *paszterna* változat a többesjelként felfogott szóvégi *k* elhagyásával keletkezett; vö. $\rightarrow$ *csárda*, $\rightarrow$ *poltura*. A 2. jelentéshez vö. még ném. (R.) *pastinakfisch* 'tüskés rája'.

📖 TESz.; Horváth M.: NEI. *pasztornák* a.; Mollay: NMÉR. *pasztornák* a.; EWUng.

pasztilla A: 1797 *pastillát* (NSz.); 1891 *jég-pasztillák* (Füredi: IdSz.) J: 1. 1797 'tésztamassza, lisztpép | Mehlteig' (↑); 2. 1848 'labdacs, golyócska {a cukrászatban} | Kügelchen, Bonbon {Süßware}' (NSz.); 3. 1865 'pirula, tableta | Pille, Tablette' (NSz.)

■ Nemzetközi szó. | (⊖) Ném. *Pastille*; ang. *pastil*, *pastille*; fr. *pastille*; sp. *pastilla*; stb.: 'pirula'. A spanyolból terjedt el [< sp. *pasta* 'tészta(áru), lisztpép']. (⇒⊕) A magyarba elsősorban a németből került át. (⊕) A szóvégi *a* hanghelyettesítéssel keletkezett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *paszta*

pásztor **A:** 1086 *Paztur* [SZN.] (Györffy: DHA. I: 253); 1283/ *Dyznopasztorwelge* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 788); 1396 k. ekur *paztor* (BesztSzj. 1039.) **J:** **1.** 1086 'állatokat őrző, legeltető személy | Hirt' # (↑); **2.** 1552 'vezető, előljáró | Vorgesetzter' (Heltai: Dial. H6b); **3.** 1590 '(mező)őr | (Feld)hüter' (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 45); **4.** 1626–1627 'lelkész | Seelenhirt' (NySz.) **Sz:** ~**kodik** 1584 *pásztorkodic* (NySz.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Óe. szl. *pastyrъ* 'pásztor'; szln. *pastir* 'ua.', *dušni pastir* 'lelkipásztor'; szlk. *pastier* 'pásztor', *duchovný pastier* 'lelkipásztor'; or. *насмъръ* 'pásztor' (leginkább a költői nyelvben); lelkipásztor'; stb. [< lat. *pastor* 'pásztor' vagy szláv **pas-* 'óv, őriz, legel']. (△) Ahhoz, hogy a kifejezés korábbi szó belseji *sz* hangját gyakran *s*-sel írják (vö. pl. 1330/ *Geznopastor* [SZN.] (MNY. 10: 40); 1395 k. low *pastor* (BesztSzj. 1036.); stb.), a latin szó írásképe (↑) is hozzájárulhatott. A 4. jelentéshez vö. *lelkipásztor* (1552: Heltai: Dial. F4a).

📖 Kniezsa: SzJIsz. 399; TESz.; EWUng. • Vö. *páskum, pástoróra, speciális*

pásztormány × **A:** 1607 *Pasztorman* (MNY. 80: 374); 1626 *pasztormánnak* (MonTME. 1: 15); 1629 *Pasztormányért* (OkISzPótl.); 1632 *pasztormát* (MonTME. 1: 28); 1635 *Pasztorma* (MonTME. 1: 37); 1638 *posztormán* (Kniezsa: SzJIsz. 709) **J:** **1.** 1607 'vágómarha | Schlachtvieh' (↑); **2.** 1626 'füstölt marhahús | geräuchertes Rindfleisch' (↑)

■ Oszmán-török eredetű, szerbhorvát közvetítéssel is. | (≡) Oszm. *pastirma*, (R.) *bastirma*, *pasturma*: 'nyomás alatt szárított sózott hús'; – vö. még szbhv. *pastrma* 'füstölt hús'. Az oszmánban a *bastir-* 'nyom, megnyom' szóból keletkezett. (≈) Megfelelői: albán *pastërma*; blg. (R.) *nacmapmá*, *nacmъpmá* stb.: 'nyomás alatt szárított sózott hús'. (△) A *pásztormány* alakot bizonyosan a →*pásztor* szó befolyásolta; az *ány* ~ *án* végződés analógiás hatáson alapul; vö. →*boszorkány*, →*kormány* stb. A 2. jelentés az eredeti; az 1. jelentés metonímia.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 709; Kakuk: ÉOsm. 319; TESz.; EWUng. • Vö. *baszik*

pásztoróra **A:** 1818 *pásztoróra* (TudGyűjt. 4: 85) **J:** 'szerelmesek bizalmas találkozása | Schäferstündchen'

■ Német mintára alkotott tükörfordítás, összetett szó. | (≡) Vö. ném. *Schäferstunde*, *Schäferstündchen* 'pásztoróra' [a fr. *heure de berger* 'ua.' alapján]. A francia kifejezés a rokokóban népszerű pásztorkölteményre vonatkozik. (△) A magyar összetétel keletkezésénél esetleg a francia kifejezés közvetlen hatásával is lehet számolni. – A magyarban: →*pásztor* + →*óra* összetételi tagokból áll. (⌘) Nyelvújítási szó.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *óra, pástor*

pasztörizál **A:** 1869 *pasteurizálás* [sz.] (BorászatiF. 1/9: 569); 1883 *pasteurizálni* [sz.] (MagyLex. 13: 441); 1904 *pasztörizál* (Radó: IdSz.); 1906 *pasztörizálása* [sz.] (MezLex. *Tej pasztörizálása* a.) **J:** '⟨bort, tejet⟩ az ártalmas baktériumoktól mentesít | pasteurisieren'

pasztöröz **A:** 1886 *pasteuröző* [sz.] (KözpÉrt. 1886. nov. 7.: 668); 1893 *pasteuröző* [sz.] (PallasLex. *Bormelegítés* a.); 1911 *megpasztörözve* [sz.] (RévaiLex. *Bormelegítés* a.); 1928 *pasztörözés* [sz.] (TechnLex. *Pasteur* a.) **J:** '⟨bort, tejet⟩ az ártalmas baktériumoktól mentesít | pasteurisieren'

■ A szócsalád alapja, a **pasztörizál** nemzetközi szó. | (≡) Ném. *pasteurisieren*; ang. *pasteurize*; fr. *pasteuriser*; stb.: 'pasztörizál'. A franciából terjedt el [tudatos szóalkotás a francia

kémikus L. *Pasteur* (1822–1895) családnevéből]. (⇒△) A magyarba főleg a németből került. (△) A szóvéghez vö. *fanatizál* (→*fanatikus*), *monopolizál* (→*monopólium*) stb.

■ A **pasztőröz** származékszó. | (△) A *pasztőröz* képzőcserével keletkezett a *pasztörizál* szóból.

📖 TESz.; EWUng.

pasztőröz → *pasztörizál*

paszuly × **A**: 1769 *Paszujnak*, *Paszúlt* (MNY. 65: 469); 1774 *Paszúlynak* (NSz.); 1787 *Paszúr* (MNY. 65: 469); 1790 k. *paszulykával* [sz.] (Pais-Eml. 591); NYJ. *pacúr* (MTsz.) **J**: 'bab | Bohne'

■ Szerbhorvát jövevényszó. | (≡) Szbhv. *pasulj* 'bab' [< újjör. *φασούλι* 'ua.']. (∼) A *vázsú* 'bab' (1814/: NytudÉrt. 71: 85) délnyugati tájszó ugyanerre az etimonra megy vissza; ez a szln. (N.) *bážol* 'ua.', esetleg a szbhv. (Kaj) *bážul*, *bážulj* 'ua.' szóból ered.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 399; TESz., *vázsú* a. is; EWUng. • Vö. *fuszulyka*

pát **A**: 1791 *mész-spátok* (NSz.); 1837 *Pat* (Bugát: Phys. 2: 247); 1854 *földpát* (NSz.) **J**: 'több ásványfajtára kiterjedő elnevezésként' igen jól hasadó ásvány | *Spat*'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Spat* egy fajta fénytelen, jól hasítható ásvány [indoeurópai eredetű; vö. gör. *σπάθη* 'a takács széles, lapos, fából készült szerszáma; hosszú, széles kard'; izl. (óizl.) *spānn* 'fadarab, forgács, lemez, lap'; stb.]. (≈) Megfelelői: ang. *spat(h)*; fr. *spath*; stb.: 'fadarab, forgács'. (△) A *pát* alak a szó eleji mássalhangzótörklődés tudatos feloldásával keletkezett. A *pat* változat annak a törekvésnek az eredménye, amely a szót a →*pattan* tövéhez köti. A *pát* ma főleg összetételekben fordul elő; vö. *mészpát* (↑), *földpát* (↑).

📖 Szily: NyÚSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *spádé*

pata¹ **A**: [1200 k.] ? *Pota* [szn.] (An. 32.); 1211 *Pata* [szn.] (OklSz.); 1750 *pata* (Wagner: Phras. *Trochus* a.) **J**: **1.** 1200 k. ? 'szaruképződményben végződő állati láb | Huf' # (↑), 1810 'ua.' (Szily: NyÚSz.); **2.** 1750 'körző; kocka | Kreisel; Knobel {zum Würfeln}' (↑); **3.** 1961 'emberi láb {durva szóhasználatban} | menschlicher Fuß {pejor. od. scherzhaft}' (ÉrtSz.) **Sz**: ~s 1835 *patás* (Tzs. *Behuft* a.)

■ Valószínűleg jövevényszó egy szláv nyelvből. | (≡) Óe. szl. *pęta* 'sarok'; szbhv. *peta* 'ua.', (R.) 'pata'; szlk. *pāta* 'sarok; törzs; láb'; or. *пята* 'sarok; láb', (R.) 'pata'; stb. [valószínűleg indoeurópai eredetű; vö. afgán *pūnda*; óporosz *pentis*: 'sarok'; stb.] (△) A magyarázat nehézsége, hogy a hangrendi kiegyenlítődés inkább palatális irányba lehetett volna elvárható, ill. hogy az első biztos adatok viszonylag kései megjelenésűek. Ám végülis ez azzal magyarázható, hogy a *pata* korábbi megnevezésére főleg a →*kapta* szolgált. Talán emellett szól a régi [1237–1240] *Pathan* [szn.] (PRT. 1: 782) személynévi adat idetartozása, aki pásztor volt és egy *Chud* [szn.] (→*csüd*) nevű emberrel együtt fodul elő az oklevelekben. A 2. jelentéshez vö. →*csülök*.

📖 Melich: SzlJsz. 1/1: 118; Kniezsa: SzlJsz. 400; TESz.; EWUng.

pata² × **A**: 1795 k. *pata* (NSz.); NYJ. *pota*-kukac (MTsz.) **J**: 'cserebogár pondrója; kukac, pondró | Engerling; Made'

■ Ismeretlen eredetű. | ⊕ Összefüggése a szórványosan adatolt szb hv. *pata* katicabogár szóval nem zárható ki teljesen, habár ennek eredete tisztázatlan és szóföldrajzi okokból az átadás egyik irányban sem valószínűsíthető.

📖 Kniezsa: SzJsz. 709; TESz.; EWUng.

patak **A:** 1024/ *Akarpataka* [HN.] (MNL (OL) Dl. 207200); 1061/ *Potok* [HN.] (Györffy: DHA. I: 173); 1138/ *Patak* [HN.] (MNY. 32: 135); [1200 k.] *Ketelpotaca* [HN.] (An. 15.); 1135/ *potok* (Györffy: ÁMTF. 3: 183) **J:** 1. 1061/ 'a folyónál kisebb folyóvíz | Bach' # (↑); 2. 1550 k. 'sár | Schlamm' (KolGl.) **Sz:** ~**zik** 1787 *patazik* (NSz.)

■ Szláv jövevényszó. | ⊕ Óe. szl. *potokъ*; szb hv. *potok*; szlk. *potok*; or. *nomok*; stb.: 'patak, csermely' [< szláv **po* [igekötő] + **tek-* 'folyik, fut']. ⊕ A 2. jelentés metonímia.

📖 Kniezsa: SzJsz. 401; TESz.; EWUng.

patália **A:** 1708 *bataliájok* (RákFLev. 14: 460); 18. sz. eleje *batagliából* (Nyr. 63: 10); 1766 *battaliát* (MNY. 60: 110); 1787 *patálián* (NSz.); 1793 *Battáliám* (NSz.) **J:** 1. 1708 'ütközet, csata | großes Gefecht, Schlacht' (↑); 2. 1787 'hangos veszekedés, lármás perpatvar | Lärm, Krawall' (NSz.)

■ Vándorszó. | ⊕ Ném. (R.) *bataille* 'csata, harc', (N.) 'veszekedés', (B.) *patali* 'ua.'; fr. *bataille* 'csata, harc; csatarend; ütközet, harc; verekedés, veszekedés'; ol. *battaglia* 'harc, küzdelem'; cseh (N.) *patálie* 'veszekedés; kellemetlenség'; stb. Forrása: lat. (k.) *battualia*, *battalia* 'harc, csata, ütközet'. Főleg a francia és az olasz nyelvi hatás által vált elterjedté. ⊕ A magyarba az olaszból és a németből került. ⊕ A szó elejéhez vö. →*pagát*, →*piskóta* stb. Ma csak a 2. jelentésében ismert.

📖 Nyr. 63: 9; TESz.; EWUng. • Vö. *battéria*

patécs × **A:** 1705 *peticsen* [□] (RákFLev. 4: 386); 1752 e. *Petécsbe* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 306); 1775 *Patétsos* [sz.] (NSz.); 1809 *pátéccsal* (Nyr. 100: 440); 1818 *patints* (NSz.); 1838 *Petecs* (Tsz.); 1861 *patics* (NSz.); NYJ. *paténcs*, *pécsét*, *pétécs* (ÚMTsz.) **J:** 'a bőrön keletkezett kiütés, elváltozás; ilyen elváltozásokkal járó járványos betegség | Ausschlag, krankhafte Hautveränderung; epidemische Infektionskrankheit mit fleckigem Ausschlag'

■ Vándorszó. | ⊕ Ném. *Petechien* [többes szám] 'pontoszerű véraláfutás', (R.) *petesche*, *petetsche* 'kis piros bőrkiütés', *petetschen* [többes szám] 'flektífusz, kiütéses tifusz'; ol. *petecchia*, *petecchie* [többes szám] 'kiütés'; szb hv. (N.) *pèticì* [többes szám], *pèticì* [többes szám] 'egy fajta kiütés mint gyermekbetegség'; szln. (N.) *petéče* [többes szám] 'flektífusz, kiütéses tifusz'; szlk. (N.) *petéče* [többes szám] 'egy fajta kiütés mint gyermekbetegség'; stb. Az olasz nyelvi hatás által vált elterjedté [< lat. (vulg.) *(*im*)*peticula* 'ua.' < lat. (kés.) (*im*)*petix* 'kiütéses bőrbetegség, hólyagos kiütés']. ⊕ Az átadó nyelv tisztázatlan, habár a legkorábbi magyar adat egy német többes számú alakra vezethető vissza. ⊕ A szó belseji *a* a *pattanás* (→*pattan*), ill. *a* →*patél* hatására keletkezett; a különböző változatok hangátvetésen, hasonuláson, kettőződésen, ill. az inetimologikus *n* betoldásán alapulnak.

📖 MNY. 6: 118; Nyr. 64: 132; Kniezsa: SzJsz. 709; TESz.; EWUng.

patél × **A:** 1585 k. *patéllo* [sz.] (Gl.) **J:** 'sulykol, ver, üt | schlagen, prügeln'

■ Onomatopoetikus eredetű. | ☉ A szótő a →*pattan* szócsaládjának tövével azonos. A szóvég gyakorító képző.

📖 MNy. 49: 397, 57: 168; TESz.; EWUng. • Vö. *pattan*

pátens Δ A: 1614 *patens* leuelet (MNy. 79: 246); 1703/ *pátens*-levelünket (Pusztai) J: <MN> 1614 'vmire (pl. hivatalra) felhatalmazó, kinevező <okirat, okmány> | zu etw (zB. zu einem Amt) ermächtigend <Schriftstück>' (↑) | <FN> 1. 1704 'megbízólevél; kinevezési okmány | Beglaubigungsschreiben; Ernennungsurkunde' (Pusztai); 2. 1705 'dekrétum; rendelet, utasítás | Dekret; Erlaß' (Pusztai); 3. 1865 'szabadalom | Erfindungspatent' (Babos: KözhSzt.)

■ Latin jövevényszó. | ☹ Lat. (k.) *patens* (*litera*) 'kinevező, megbízó <okirat>', 'nyílt (irat)', (h.) *patens* 'rendelet, parancs' [< lat. *patere* 'kiterjed, nyitva van']. ☉ A szóvégi *s*-hez vö. →*evidens* stb. A főnévi 3. jelentéshez vö. →*patent*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *passzus*, *patent*

patent A: 1822 *patentálások* [értsd: *patentálásuk*] [sz.] (HasznMul. 31: 243); 1832 *patent-taxák* (NytudÉrt. 93: 37) J: <FN> 1. 1832 'találmányi szabadalom | Erfindungspatent' (↑); 2. 1835 'nyílt levél; rendelet | offener Brief; Verordnung' (Kunoss: Gyal.); 3. 1935/ 'kétrészes nyomókapocs | zweiteiliger Patentknopf' (ÚMTsz.) | <MN> 1. 1834 'szabadalmazott (iparicikk) | patentiert <Industrieartikel>' (NSz.); 2. 1865 'valódi, hamisítatlan; nagyszerű | echt; großartig' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | ☹ Ném. *Patent* 'okirat adományozott jogról, szerzett hivatási fokozatról', (R.) 'rendelet, parancs', *patent* 'kitűnő, gyakorlatias, hasznavehető' [< lat. (k.) *patens* (*lit(t)era*) 'uralkodói nyílt levél'; vö. →*pátens*]. ☹ Megfelelői: ang. *patent*; cseh *patent*, *patentni*; stb.: 'szabadalom', 'kitűnő'. ☉ A melléknévi 1. jelentés a főnévi 1. jelentésen alapul. A ma ismert főnévi 3. jelentés önállósodás útján jöhetett létre a *patentgomb*, *patentkapocs* típusú összetételből. ☹ Idetartozik: (R.) *patentíroz* 'szabadalmaz' (1846: NSz.), ez a ném. *patentieren* 'a szabadalom védelmét engedi az utánzás ellen' szóból jött létre.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pátens*

páter A: 1585 *páter* [?✓] (MNy. 89: 510); 1603 *Pater* (MNy. 89: 510); NYJ. *pátër* (ÚMTsz.) J: 'katolikus szerzetes pap | Pater'

■ Latin jövevényszó. | ☹ Lat. (e.) *pater* 'apa' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *πατήρ*; óész. germ. *faðir*; stb.: 'ua.']. Az egyházi jelentés keletkezéséhez vö. lat. (e.) *pater ordinis* 'szerzetes atya', *pater spiritualis* 'lelki atya', *pater confessorius* 'gyóntató'. ☹ Megfelelői: ném. *Pater*; cseh *páter*; stb.: 'atya'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fater*, *herkópáter*, *páternoszter*, *pátria*, *pátriárka*, *patrióta*, *patróna*, *piarista*

páternoszter A: 1372 u./ *p[ate]r noftert* (JókK. 14); 1881 *páternostert* (NSz.); 1891 *paternoszter* (Nyr. 85: 229); 1896 *Páternoszter* (PallasLex.) J: 1. 1372 u./ 'a miatyánk (latin nyelven) | Vaterunser <Gebet>' (↑); 2. 1854 'végtelen szalagon futó, kanalas, szállítóberendezés | Becherwerk, Eimerwerk' (NSz.); 3. 1928 'folytonosan járó, ajtó nélküli felvonó, lift | stetig fahrender, türloser Aufzug' (TechnLex. 2: 214)

■ Latin jövevénytyszó. | (≡) Lat. (e.), (h.) *Pater noster* 'miatyánk <Máté 6:9 imájának kezdete alapján>' (k.), (h.) *pater-noster*, *paternoster*'a rózsafüzéren a miatyánkot jelölő nagyobb golyócska; a rózsafüzér egésze'. (≈) Megfelelői: ném. *Paternoster*; ang. *paternoster*; stb.: 'miatyánk; rózsafüzér; vedres szállítómű', a németben 'ajtó nélküli felvonó, ami állandóan jár' is. A jelentés a technikában értelem szerint a rózsafüzér jelentésén alapul, mivel egy folytonosan mozgó szállítómű, ill. emelőgép láncszemei a rózsafüzéren körbefutó gyöngyökre emlékeztetnek. (⇒△) A magyarba bizonyosan a németből került. (△) A korábbi változatok szó belseji *s*-es ejtéséhez vö. →*árestál* stb.; a szó belseji *sz*-es alakhoz vö. →*amnesztia* stb.

📖 TESz.; NytudÉrt. 93: 71; EWUng. • Vö. *páter*

patetikus A: 1788 *patheticusok* (Gáldi: Szótir. 30); 1832 *pathetikus* (NSz.); 1877 *legpathétikusabb* (NSz.); 1896 *Patetikus* (PallasLex.) **J:** 'szárnyaló, ünnepélyesen emelkedett <művészi, irodalmi stb. megnyilvánulás>; kenetteljes, dagályos | *pathetisch*; *übertrieben feierlich*'

pátosz A: 1794/ *pathóoszt* (NSz.); 1804/ *páthósszal* (NSz.); 1814 *páthosza* (NSz.); 1833 *pathossal* (NSz.); 1877/ *pátosszal* (NSz.) **J:** 'nemes szenvedély, emelkedett ünnepélyesség | *Pathos*'

■ Latin jövevénytyszók. | (≡) Lat. *patheticus* 'szenvedélyes, indulatos' [< gör. *παθητικός* 'szenvedő; szenvedélyes, indulatos'] | lat. *pathos* 'szenvedély, indulat' [< gör. *πάθος* 'szenvedés, fájdalom; szenvedély, indulat' < gör. *πάσχω* 'szenved, tűr']. (≈) Megfelelői: ném. *pathetisch*, *Pathos*; fr. *pathétique*, *pathos*; stb.: 'fennkölt, patetikus', 'pátosz, hév'. (△) A *patetikus* szövégi *s*-éhez vö. →*ámbitus* stb. A *pátosz* szó *sz*-s alakjához vö. →*cirkusz* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *antipátia*, *passió*, *szimpátia*

patics × A: 17. sz. második fele *Paticzczal* (MNY. 80: 375); 1860 *patécsvityillóban* (NSz.); NYJ. *pacsít* (MTsz.) **J:** 1. 17. sz. második fele 'font kerítés, sövény | geflochtener Zaun' (↑); 2. 1790 'karó | Pfahl' (NSz.); 3. 1792 'vesszőből, ágakból font fal, kerítés, amelyet kívül-belül (sárral) betapasztanak | Flechtwerk in der Wand eines Bauernhauses' (Baróti Szabó: KisdédSz.); 4. 1913 'vert fal | Piseemauerwerk' (Nyr. 42: 400)

■ Jövevénytyszó egy szláv nyelvből, valószínűleg a szlovákból. | (≡) Szlk. *patyč*, *patýk* 'szárfa, oszlop, karó, bot', *patyčová stena* 'parasztház vesszőből font fala'; – cseh (N.) *patyk* 'husáng, dorong, bunkós bot bot, pálca'; ukr. *namuk* 'bot, pálca, szárfa, oszlop'; stb. [< szláv **pa* [igekötő] + **tkъ* 'szövés']. (△) Az 1., 4. jelentések talán a 3. jelentésre mennek vissza. (⊙) Tájzsó Nógrád vármegyében, attól keletre, továbbá a Tiszántúlon és Erdélyben.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 401; MNY. 58: 85; TESz.; EWUng. • Vö. *takács*

patika A: 1405 k. *patica* (SchlSzj. 1046.); 1416 u./¹ *patikac* (BécsiK. 204); 1600 k. *Apatheka* (BrassSzt.); 1633 *Apatika* (MNY. 80: 375); 1689 *patekákban* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 78); 1727 *apotikából* (Mikes: TLev. 113); 1786 *Apotheca* (MNY. 71: 66) **J:** 1. 1405 k. 'raktár(ház); bolt | Lagerhaus; Laden' (↑); 2. 1416 u./¹ 'magtár | Kornspeicher' (↑); 3. 1544 'gyógynövénybolt; gyógyszerár | Kräuterladen; Apotheke' # (OkISz. *pilula* a.); 4. 1727 ? 'gyógymód; orvosság, gyógyszer | Heilmethode; Arznei' (↑), 1795 'ua.' (NSz.) **Sz:** ~*s* 1560 k. *patykaas* mester <MN> (GyöngySzt. 2071.); 1585 'gyógyszerész, patikus | Apotheker' (Cal. 685)

patikáros A: 1465 *Pathycaros* [SZN.] (OkISz.); 1508 *patikaros* (DöbrK. 479); 1525 *patykarufsch* (MNY. 16: 19); 1554 *apothekarioσ* (MNY. 80: 375); 1569 *patykariosoknak* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 278); 1574 *patikariusnak* (Nyr. 90: 314); 1577 *apatikáriusnak*

(Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 73); 1789 *Apótekáriusnak* (MNY. 11: 183); 1898 *patikáros* (Rell: LatSz. 48) **J:** 'gyógyszertáros, gyógyszerész | Apotheker'

patikus A: 1562 *patikus* (MNY. 61: 489) **J:** <FN> **1.** 1562 'árus, boltos, kereskedő | Händler' (↑); **2.** 1883 'gyógyszerész | Apotheker' # (NSz.) | <MN> 1879 'gyógyszerészeti | apotheker-, pharmazeutisch' (NSz.)

■ A szócsalád időrendben legkorábbi tagjai, a **patika**, **patikáros** latin jövevényszók. | (≡) Lat. *apotheca* 'raktár, tárház', (tud.) 'patika, gyógyszertár', (k.) *potheca*, *potecha* 'műhely, bolt', (h.) *apotheca*, *apotheke*, *patica* 'éléskamra; patika, gyógyszertár' [< gör. *ἀποθήκη* 'raktár, tárház; tároló' < gör. *ἀποτίθημι* 'letesz, tárol, raktároz; elhelyez' | lat. *apothecarius* 'raktárszolga', (tud.) 'patikus, gyógyszerész'. (≈) Megfelelői: ném. *Apotheke*, *Apotheker*; or. *anmeká*, *анмекаръ*; stb.: 'patika, gyógyszertár', 'patikus, gyógyszerész'. (△) A szó eleji *a* nélküli *patika* és a *patikárius* szó részben átvétel a középlatin és magyarországi latin szóváltozataiból, részben a határozott névelőként felfogott *a* elhagyásával magyarázható; ez utóbbihoz vö. →*lombik*. A *patika* 4. jelentése önállósodás a (R.) *patikaszerszám* 'gyógyhatású anyag' (1577: KolGl.) típusú összetételből. A *patikáros* ~ *patikáros* szóvége az *árus* (→*áru*), →*kocsmáros* stb. hatására keletkezett. – A *patikus* a magyarban a *patika* mellett alakult ki a *fizika*: →*fizikus*, →*muzsika*: *muzsikusk* stb. analógiájára. (△⇒) A magyarból: szbvh. (N.) *pateka*, *patika*; rom. (N.) *potica*: 'patika, gyógyszertár'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bodega*, *butik*, *téka*

patikáros → *patika*

patikus → *patika*

patina A: 1833 *patina* (Sas 14: 111); 1876 *patinával* (NSz.) **J:** **1.** 1876 'sötétebb színárnyalat; nemes rozsdá | Farbton; Edelrost' (↑); **2.** 1887 'antik bélyeg, jegy, veret, színezet | antikes Gepräge' (NSz.) **Sz:** ~s 1840 *patinás* (Tudtár 7/5: 318); 1943 *patinás* (Msn. 12: 86)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Patina*; ang. *patina*; fr. *patine*; ol. *patina*; stb.: 'patina', az olaszban 'cipőkrém, bőrszír' is. Az olasz nyelvi hatás által vált elterjedté [< lat. *patina* 'serpenyő' < gör. *πατάνη* 'tál']. A 'tál' > 'burkolat, patina' jelentésképződés tisztázatlan, esetleg a művészeti szaknyelvben ment végbe. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át. (∼) Idetartozik: *patena* ~ *patina* 'tál' (1533: Murm. 1623., 1862.), ez külön átvétel a latinból (↑).

📖 Msn. 12: 86; TESz.; EWUng. • Vö. *fánk*

pating × A: 1577 *pating* (KolGl.); 1808 *Patying* (Sándor I.: Toldalék); 1813 *Patting* (NSz.); NYJ. *potinggal* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1577 'zsineg | Schnur' (↑); **2.** 1577 'gúzs, szíj, lánc, amellyel az ekét a taligához kapcsolják, adott esetben egyéb dolgokat is összekötnek | Riemen, Kette zur Verbindung des Pflugs mit dem Vordergestell, evtl. auch mit etw anderem' (KolGl.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbvh. *potega* 'vasrúd az első kerekek és a felhérc között'; szlk. *poťah* 'lábszíj, a cipész térdszíja; befogott állat, fogat', (N.) 'fahasáb'; or. *nomas* 'visszarántó mozdulat; kutya fogat húzószíja; lábszíj, a cipész térdszíja'; stb. [< szláv **po* [igekötő] + **tęg*- 'húz']. (△) A szó belseji *n* vagy arra utal, hogy a szó még a 10. sz. vége előtt, vagy pedig egy bolgáros szláv nyelvváltozatból a 12. sz. végéig került a magyarba; vö. →*abroncs*, →*dorong* stb. (≈) Tisztázatlan idetartozású: *fatyék* 'eke' (1832: Balassa I.: Eke 227).

📖 Kniezsa: SzJsz. 402; TESz.; EWUng.; H.Tóth-Eml. 383 • Vö. *tézsza*

patkány A: 1138/ ? *Patkan, Pothcan* [SZN.] (MNY. 32: 56, 203); 1292 *Pathkanteluk* [HN.] (Györffy: AMTF. 1: 466); 1395 u. *patkan* (BesztSzj. 1097.); 1595 *Patkany* (Ver. 99.); NYJ. *petkányokrú* (ÚMTsz.); *pockány* (MTsz.); *potykán* (ÚMTsz.) J: 1. 1292 ? 'emberi településeken élő, nagyobb testű, kártékony rágcsáló állat | Ratte (Rattus rattus)' # (↑), 1519 'ua.' (JordK. 95); 2. 1395 k. 'cickány | Spitzmaus' (↑); 3. 1585 'vakond | Maulwurf' (Cal. 1045); 4. [szárazföldi ~] 1870 'szárazföldi lakos, nem tengerész | Landratte' (NSz.); 5. 1882 'aljas, alávaló ember, gyáva ember | niederträchtiger Mensch, Feigling' (TESz.)

■ Vándorszó. | (≡) Újgör. *ποντικός* 'egér, patkány', *ποντίκι* 'egér'; ol. (N.) *pantegána*, *pantekána*, *péntikàna* 'patkány'; szbhv. (N.) *pantàgana* 'ua.'; szln. *podgana* 'ua.', (V.) *podgan* 'ua.'. Ezek a gör. (biz.) *μῦς ποντικός* 'patkány', tkp. 'pontoszi egér' szószerkezet második tagjára mennek vissza. Az olaszból terjedt el. (⇒Δ) A magyarba elsősorban a szlovénből került át. (Δ) A *pockány* változat a →*pocok* hatására jött létre. A 2., 3., 5. jelentések metaforikusan keletkeztek az 1. jelentés alapján. A 4. jelentéshez vö. ném. *Landratte* 'nem tengerész'. (Δ⇒) A magyarból: cseh *potkan*; ukr. (N.) *паткань*; stb.: 'patkány'.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 402; TESz.; EWUng.

patkó A: 1342 ? *Pothkow* [SZN.] (Oklsz.); 1355 ? *Pathko* [SZN.] (Oklsz.); 1388 *Pathkos* [sz.] [SZN.] (Oklsz.); 1395 k. *pathko* (BesztSzj. 735.) J: 1. 1342 ? 'ló, öszvér patájára való vasalat | Hufeisen' # (↑), 1388 'ua.' (↑); 2. 16. sz. 'lábbeli sarkára való vasalás | Stiefeleisen' (MNY. 55: 425); 3. 1845/ 'patkó alakú minta szövött anyagban, felületeken | hufförmiges Muster auf Oberflächen, Stoffen' (NSz.); 4. 1856 '(rég) kétgarasos, négykrajcáros pénzérme | Zweigroschenstück, Vierkreuzerstück' (NSz.); 5. 1858 'mákkal, dióval töltött kalács, bejgli | Art Gebäck' (NSz.); 6. 1870 'elszíneződött, ív alakú duzzanat a szem alatt | verfärbte Schwellung unter dem Auge' (CzF.); 7. 1870 'ezüst tallér | silbener Taler' (CzF.); 8. 1961 'U-alakú kanyarulat | U-förmige Kurve' (ÉrtSz.) Sz: ~s 1388 [SZN.] (↑) | **patkol** 1395 k. *patkolnÿa* [sz.] (BesztSzj. 739.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *potkov* 'felfegyverzés, patkolás; patkó', *potkova* 'patkó'; szlk. *podkova* 'ua.; lábbelire való patkó; patkó alakú kalács'; or. *нодкова* 'patkó; lábbelire való patkó; patkóalak'; stb. [< szláv **podъ* [igekötő] + **kovъ* ~ **kova* 'kovácsolás']. (Δ) A magyarba átkerült alak **podkov* vagy **podkova* lehetett; végül a szlovégi *a* elmaradásához vö. →*kolbász*, →*lapát* stb. A 4., 7. jelentés valószínűleg önállósodással keletkezett a *patkópénz* 'tallér' (1682: MNY. 1: 212), 'csekély értékű pénzérme' (1795: NSz.) összetételből. A *patkol* származékszó eredeti változata *patkól* volt.

📖 NyK. 39: 28; Kniezsa: SzlJsz. 404; TESz.; EWUng. • Vö. *elpatkol*, *kovács*

pátosz → *patetikus*

pátria A: 1795/ *patriája* (NSz.); 1882 *pátriában* (NSz.) J: 'szülőföld, szülőhaza | Heimat, Vaterland'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *patria (terra)* 'haza, szülőföld' [< lat. *patrius* 'atyai' < lat. *pater* 'apa'; vö. →*páter*]. (≈) Megfelelői: fr. *patrie*; ol. *patria*; stb.: 'haza, otthon'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *páter*

pátriárka **A:** 1372 u./ *patriarcha* (JókK. 23); 1527 *patriarkak* (ÉrdyK. 380); 1546/ *Patriarkhac* (HoffgreffEn. M2b); 1603/ *Patriárcha* (Pázmány: ÖM. 1: 23); 1670 *Pátriárchákra* (Nyr. 6: 262); 1754 *Pátriárka* (NSz.) **J:** 1. 1372 u./ 'a zsidó nép ősatyáinak egyike az Ószövetségben | Patriarch im Alten Testament' (↑); 2. 1575 'a főpap címe a keleti keresztény egyházakban | Haupt einer autokephalen Ostkirche' (Heltai: Krón. 41b)

patriarkális **A:** 1694 *patriarchális* (MNY. 79: 246); 1833 *Patriarchalis* (NSz.); 1855/ *patriárkális* (NSz.); 1860 *patriarkális* (NSz.); 1865 *legpatriárkálisabb* (NSz.) **J:** 'hagyományörző; régimódián egyszerű, szokásos, szokott | altväterlich; ländlich, sittlich'

■ Latin jövevénytörzs. | (≡) Lat. *patriarcha* 'ősatya', (e.) 'főpap, érsek' [< gör. *πατριάρχης* 'ősatya, egy nemzetség feje, uralkodó' < gör. *πατρία* 'eredet, származás; nemzedék, nemzetség' + *ἀρχός* 'vezető, uralkodó'] | lat. *patriarchalis* 'pátriárkai'. (≈) Megfelelői: ném. *Patriarch*, *patriarchalisch*; fr. *patriarche*, *patriarcal*; stb.: 'pátriárka', 'patriarkális'. (△) A *patriarkális* szóvégi *s*-éhez vö. →*aktuális*, →*brutális* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *arkangyal*, *páter*

patriarkális → *pátriárka*

patrióta **A:** 1787 *Patriota* (NSz.); 1787/ *Patriota* (NSz.); 1793 *patrióták* (NSz.); 1848 *patriót* (NSz.) **J:** 'hazafi | Patriot'

■ Latin jövevénytörzs. | (≡) Lat. *patriota* 'honfitárs, földi', (h.) 'hazafi, patrióta' [< gör. *πατριώτης* 'honfitárs, földi', 'ugyanabból a nemzetségből, ugyanabból a családból származó']. (≈) Megfelelői: ném. *Patriot*; fr. *patriote*; stb.: 'hazafi'; ez a jelentés valószínűleg a franciából ered. (△) A *patriót* változat a német kiejtést tükrözi.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *páter*

patron **A:** 1765 *patron* Táská (MNY. 60: 373); 1787 *patrantáska* (NSz.); 1863 *patröntáska* (NSz.); 1878 *patrony* (NSz.); 1882 *pátronnal* (NSz.) **J:** 1. 1765 'lőfegyverhez' töltés, töltény | Schießpatrone' (↑); 2. 1829 'töltéstartó táská; töltényhüvely | Patronentasche; Patronenhülse' (NSz.); 3. 1882 'minta, sablon | Muster(form)' (↑); 4. 1957 'szifonpatron; egyéb, tarályszerű alkatrészek megnevezésére | Patrone der Siphonflasche; als Behälter od. Tank dienender Bestandteil' (Bakos F.: IdSz.)

■ Német jövevénytörzs. | (≡) Ném. *Patrone*, (R.) *patron*: 'minta, sablon; robbanószerrel felszerelt tartó; töltényhüvely; stb.' [< fr. *patron* 'pártfogó, oltalmazó minta, sablon']. (≈) Megfelelői: ang. *pattern* 'minta'; or. *nampon* 'ua.; töltény'; stb. (△) A szó az átvétel korában főleg a *patröntáska* 'tölténytartó' (↑) összetételben fordult elő, amely részfordítás a ném. (R.) *patrontasche* 'ua.' szóból. A szó ma leginkább a 4. jelentésben használatos.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *patróna*

patróna **Δ** **A:** 1519 k. *patronaul* (DebrK. 30); 1740 *Pátrónájoknak* (NSz.); 1749 *Pátróna* (NSz.); 1777 *Patróna*-Aszszonyomnak (NSz.) **J:** 'női pártfogó, oltalmazó; női védőszent | Patronin; Schutzheilige'

patrónus **Δ** **A:** 1554 *Patronofomat* (Tinódi: Cronica Ajánlás); 1568 *patronusok* (Nyr. 94: 232); 1587 *patronoszm* (MNY. 63: 95); 1754 *Pátronusúl* (NSz.); 1765 *Pátrónussa* (Honism. 13/1: 29); 1798 *Patrónusok* (NSz.); NYJ. *patrénusodot* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1554 'védő, pártfogó,

oltalmazó, védnök | Schirmherr, Patron' (↑); **2.** 1568 'földesúr; kegyúr | Gutsherr; Patronatsherr' (↑); **3.** 1740 'védőszent | Schutzheilige(r)' (NSz.)

patronál **A:** 1668 *patronál* (MNY. 5: 106) **J:** 'oltalmaz, védelmez; kedvez vkinek, támogat | beschirmen; begünstigen'

■ A szócsalád időrendben legkorábbi tagjai, a **patróna**, **patrónus** latin jövevényszók. | (≡) Lat. *patrona* 'női pártfogó, oltalmazó' | lat. *patronus* 'pártfogó, oltalmazó' [< lat. *pater* 'apa'; vö. →*páter*]. (≈) Megfelelői: ném. *Patrona* 'női védőszent', *Patron* 'védőszent; védnök'; ol. *patrona* 'női pártfogó', *patrone* 'pártfogó, patrónus'; stb.

■ A **patronál** származékszó. | (⊕) A *patronál* a magyarban keletkezett; a szóvéghez vö. →*pauzál*. Vö. még ném. *patronisieren*; fr. *patronner*; stb.: 'patronál'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *páter*, *patron*

patronál → *patróna*

patrónus → *patróna*

patrul **Δ A:** 1704 *patrolunk* (MNY. 89: 511); 1759 *Patroll* (NSz.); 1779 u. *Pátrolok* (NSz.); 1848/ *Patroullok* (NSz.); 1858/ *patrolyozásra* (NSz.); 1860 *patró* (NSz.); 1890 *patrojommal* (NSz.); 1918 *patrulos* [sz.] (NSz.); 1932 *patrujjba* (NSz.) **J:** **1.** 1704 'katonai őrzéjrat, járőr | Patrouille' (↑); **2.** 1819/ '(éjjeli)őr | (Nacht)wächter' (NSz.)

patrullíroz **Δ A:** 1704 *patrollírozás* [sz.] (RákFLev. 4: 190); 1705 *patrollérozóját* [sz.] (RákFLev. 4: 300); 1792 *patrullírozzon* (NSz.) **J:** 'őrzéjratot tart, őrzéjraton van | patrouillieren'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *patroll*, *patrull*, – ném. *Patrouille*: 'őr, őrszem; járőr' [< fr. *patrouille* 'ua.')] | ném. (baj.-osztr.) *patrollieren*, – ném. *patrouillieren*: 'őrzéjratra megy'. (≈) Megfelelői: ang. *patrol*; or. *патруль*, *патрулировать*; stb.: 'őrzéjrat, járőr', 'őrzéjraton van'.

📖 Pais-Eml. 335; TESz. *patrullíroz* a.; EWUng.

patrullíroz → *patrul*

patt → *pattan*

pattan **A:** 1519 k. megh *pattan* (DebrK. 600); 1615 *pattanynyék* [~ik □] [n-j] (NySz.); 1781 *pattonások* [sz.] (NSz.); 1803 *patanással* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** [igekötővel] 1519 k. 'pukkanó hanggal szétnyílik, el-, megreped | platzen, bersten, zerspringen' # (↑); **2.** 1544 u. 'dörren; csattan, kattan | krachen; knallen, knacken <intrans.>' (RMKT. 5: 85); **3.** 1616 'vhonnan, vnova' ugrik, szökken | springen, schnellen' # (NySz.); **4.** [főleg *fel*~] 1618 'felfortyan, indulatosan kitör | auffahren, aufbrausen' # (NySz.); **5.** [főleg *ki*~] 1793/ 'gondolat, ötlet stb. vhonnan' támad, hirtelen keletkezik | plötzlich entstehen <Gedanke, Einfall usw.>' (NSz.); **6.** [gyakran *ki*~] 1865 'rügy, bimbó stb.) kifakad, kifeslik | aufplatzen, aufspringen <Knospe>' (NSz.) **Sz:** ~**ás** 1544 u. *pattanását* 'csattanás, robaj | Knall' (RMKT. 5: 85); 1577 k. 'pörsenés, kelés | Pustel' (OrvK. 523)

patt A: 1550/ *patt* (Tinódi: Cronica h4a) J: '⟨durranást, csattanást, pattogást kifejező indulatszóként⟩ | ⟨Schallw für Krachen, Knallen⟩'

pattant A: 1566 *pattancz* meg [*pattant* □] (Heltai: Fab. 64) J: 1. [*meg~*] 1566 'megfricskáz, megpöcköl ⟨orrot⟩ | einen Nasenstüber geben' (↑); 2. 1585 'okozza, hogy vmi pattanjon | knallen lassen' # (Cal. 332); 3. 1597 '⟨fegyvert⟩ elsüt, kilő; tüzel, lö | abfeuern ⟨Waffe⟩; schießen' (NySz.)

pattog A: 1575 *pattogsz* (NySz.); 1577 k. *pattagozo* [sz.] (OrvK. 461); 1601 *patag* (OkI Sz.) J: 1. 1575 'perlekedik, kiabál | poltern, wettern' (↑); 2. [gyakran igekötővel] 1577 k. 'szétreped, megreped | (ab)schuppen; zerspringen, bersten' (↑); 3. 1604 'csattog, zörög | klappern' (Szenczi Molnár: Dict.); 4. 1708 '⟨tűz, tűzben égő anyag⟩ ropog | knistern, prasseln' # (Pápai Páriz: Dict.); 5. 1787 'gyors egymásutánban pattanó hangot ad | wiederholt knallen' # (NySz.); 6. 1793 'jól tagolva lüktet ⟨tánc, ritmus⟩ | schlagen ⟨Rhythmus, Tanz usw.⟩' (NSz.); 7. 1860 'ugrál, fickándozik | herumspringen, zappeln' (NSz.) Sz: ~zik 1577 k. [sz.] (↑)

pattogat A: 1613 *pattogattyák* [t-j] (NySz.); NYJ. *puttogát* (ÚMTsz.) J: 1. 1613 '⟨érveket, frázisokat stb.⟩ pufogat | Argumente verpuffen, Phrasen dreschen' (↑); 2. 1621 'okozza, hogy vmi pattogjon, csattogtat | knallen lassen' (Szenczi Molnár: Dict.), 1817 '⟨kukoricát⟩ süt, pirít | rösten ⟨Mais⟩' (NSz.)

pattint A: 1838 *megpatintani* [sz.] (Tsz. *Megpatintani* a.); 1839 *pattintá* (NSz.); NYJ. *pattyint* (MTsz.) J: 1. 1838 '⟨eret⟩ vág | öffnen (jmdm eine Ader), jmdn zur Ader lassen' (↑); 2. 1839 'okozza, hogy (el)pattanjon; okozza, hogy szökkenjen | knallen lassen, bersten lassen; springen lassen, schnellen lassen' # (↑); 3. 1842 'csettint, pattanó hangot kelt | schnalzen' # (NSz.)

■ Valószínűleg a szócsalád alapja, az igék onomatopoetikus eredetűek. | ⊕ A szótő a →*patél* tövével azonos. A szóvégek különféle igeképzők. A *pattan* 6. jelentéséhez vö. →*fakad*. A *pattan* 3. jelentéséhez valamint a *pattog* 2., 7. jelentéséhez vö. ném. *springen* 'ugrál, szökdécsel; elreped, elhasad'. A *pattint* 1. jelentéséhez vö. votj. (G.) *vir pottj-* 'megsebez, vért ont; eret nyit', tkp. 'vért pattint'.

■ A **patt** elvonás. | ⊕ A *patt* a szócsalád igéiből lett elvonva.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊖ Talán ugyanebből a töből keletkezett folyamatos melléknévi igenévképzővel: 1211/ *Pata* [SZN.], *Pota* [SZN.] (PRT. 10: 507, 511); 1229 *Potov* [SZN.] (Wenzel: ÁÚO. 6: 476).

📖 SzegFüz. 1: 221; TESz.; EWUng. • Vö. *csetepaté, patél, pattantyú*

pattant → *pattan*

pattantyú A: 1405 k. *pathtante* (SchlSzej. 681.); 1460 *Pathantyws* [sz.] [SZN.] (OkI Sz.); 1476 k. *pattantywkwal* (SzabV.); 1556 *Panthantywba* (MNY. 80: 375); 1574 k. *pattantyós* [?] [sz.] (NySz.); 1575 *patanttyut* (Heltai: Krón. 160b); 1784 *pattantyús, pattyantús* [sz.] (Baróti Szabó: KisdédSz. 65) J: 1. 1405 k. 'löveg, különösen ágyú | Geschütz ⟨haupts. Kanone⟩' (↑); 2. 1875 'halhólyag | Fischblase' (Nyr. 4: 236); 3. 1883 'a mogyorófa rugalmas kérge | elastische Rinde der Hasel' (Nyr. 12: 189); 4. 1894 'a pukkanó dudafürt termése | Frucht des Blasenstrauchs' (MTsz.) Sz: ~s 1460 [SZN.] (↑)

■ Származékszó szófajváltása. | ⊕ A *pattant* (→*pattan*) -ú képzős folyamatos melléknévi igenevének főnevesülésével keletkezett; vö. →*kallantyú*, →*kopoltyú* stb. ⊕⇒ A magyarból: szbvh. (R.) *patantija* 'egy fajta ágyú, löveg'; ez az -é szóvégi magyar változatra megy vissza.

📖 TESz. *pattan* a.; EWUng. • Vö. *pattan*

pattint → *pattan*

pattog → *pattan*

pattogat → *pattan*

patvar Δ **A:** 1393 k. *pathwariam* [lat. *-iam* végződés] (OkI Sz.); 1416 u./¹ *patuart* (BécsiK. 188) **J:** **1.** 1393 k. 'rágalom, rágalmazás | Verleumdung' (↑); **2.** 1435 ? 'perpatvar, veszekedés | Streit, Zank' (OkI Sz. *patvaros* a.), 1552 'ua.' (Heltai: Dial. I2b); **3.** 1552 'fene, ördög {mint tréfás szitokszó, ill. mint tagadás kifejezése} | Teufel {in Ausdrücken wie: geh zum Teufel!, was zum Teufel, weiß der Teufel usw.}' (Heltai: Dial. A6a); **4.** 1838 'kellemetlenség, baj, vesződés, bajlódás | Ärger, Schererei' (Tsz.) **Sz:** ~**os** 1435 *pathwarus* Er [HN.] 'civódás, civakodás, veszekedés | Zank' (OkI Sz.) | ~**kodik** 1456 k. *pathwarkodokath* [sz.] (SermDom. 1: 457) | ~**ista** 1524 *pathwariste* [latin többes számú, nominatívuszi alak] 'joggyakornok | Rechtspraktikant' (OkI Sz.)

■ Jövevényszó egy szláv nyelvből. | ⊕ Szbhv. *potvora*, (R.) *potvor* 'rágalmazás, rágalom, hamis vád'; cseh (R.) *potvor* 'ua.', *potvora* 'szörnyeteg'; le. *potwór*, *potwora* 'ua.', *potwarz* 'rágalmazás, rágalom, hamis vád'; ukr. *nomŭopa* 'szörnyeteg'; stb. [< szláv **po* [igekötő] + **tvoriti* 'tesz, alkot']. Azl. jelentés egy jogi szakkifejezés, leginkább a szerbhorvátból kerülhetett át, de a cseh és a lengyel is tekintve ez teljes bizonyossággal nem állítható. A 3. jelentés a szláv 'szörnyeteg' jelentésre vezethető vissza. A magyar jogi terminológiába a *patvar*-nak a magyarországi latinban élő változata, a lat. (h.) *patvaria* 'joggyakornokság' is bekerült; vö. *patvaria* 'gyakorlat, gyakornoki idő, bojtárság egy ügyvédnél, jogásznál' (1780: Nyr. 95: 113); 'a patvaristák írószobája' (1809: Nyr. 95: 113).

📖 I.OK. 7: 242; Kniezsa: SzIJs. 404; WeltSlav. 2: 70; TESz.; EWUng. • Vö. *perpatvar*

patyókál × **A:** 1808 *patyókálva* [sz.] (NSz.); 1878 *bebatyókáll* (Nyr. 7: 138) **J:** 'burkol, betakar | einwickeln, einhüllen'

pátyol × **A:** 1870 *patyol* (CzF.); 1890–1906 *pátyoni* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1870 'burkol, betakar | einwickeln, einhüllen' (↑); **2.** 1890–1906 'dédelget, figyelemmel, gonddal bánik vkivel | liebkosen' (↑)

■ Játszi szóalkotással, fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ A szótó bizonytalan, esetleg onomatopoetikus eredetű és a →*bugyolál* tövével lehet összefüggésben. A szóvég *-kál*, *-l* gyakorító képzők; vö. →*cirókál*, →*bugyolál*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bugyolál*, *patyolat*

pátyol → *patyókál*

patyolat Δ **A:** 1515 *patyolatot* (RMKT. 2: 366); 1575 *pattyalatot* (NySz.); 1616 *potyolat* inget (MNy. 89: 511); 1801 *Bogyolat* (NSz.); 1820 *pátyolat* (NSz.); NYJ. *fátyoladba* (ÚMTsz.) **J:** <FN> **1.** [jelzői értékben is] 1515 'finom, fehér gyolcs | feines schneeweißes leinwandartiges

Gewebe' (↑); **2.** 1542/ 'egy fajta fejfedő, különösen turbán | Art Kopfbedeckung, haupts. Turban' (RMKT. 3: 279); **3.** 1811 'fehérség, fehér szín | Weiß, weiße Farbe' (NSz.) | <MN> 1788 'fehér, hófehér | (schnee)weiß' (NSz.)

■ Belső keletkezésű, valószínűleg származékszó egy relatív fiktív töből. | ⊕ A relatív tö -l gyakorító képzővel keletkezett. Az abszolút tö a →*bonyolít*, →*bugyolál*, ill. a →*batyu*, →*patyókál*, →*pongyola* stb. szócsaládjának tövével függhet össze. A szóvég -at névszóképző. Az eredeti jelentés 'finom fehér lenvászon a fej betakarására' lehetett, a főnévi 2. jelentés bizonyosan ebből alakult ki metonimikusan. ⊖ Idetartozik: *fátyolat* 'finom lenvászon' (1620: TörtTár 1857: 247), szövegyüléssel keletkezhetett a →*fátyol* és a *patyolat* szavakból. ⊕ Egy, a →*fátyol*-al való etimológiai kapcsolat alakítani és hangtani okok miatt kevésbé valószínű.

📖 Kniezsa: SzJlsz. 710; TESz.; EWUng. • Vö. *batyu*, *bonyolít*, *bugyolál*, *patyókál*, *pongyola*

pauza → *pauzál*

pauzál Δ **A:** 1632 *pausal* (MNY. 89: 511); 1799 *pauzálni* [sz.] (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Pausiren* a.) **J:** 'szünetet tart, szünetel | pausieren'

pauza Δ **A:** 1787 *pausa* (NSz.); 1792 *Pauza* (NSz.); 1816 *Pauza* (Gyarmathi: Voc.) **J:** **1.** 1787 'szünet, megszakítás | Pause, Unterbrechung' (↑); **2.** 1865 'szünetjel | Pausenzeichen' (Babos: KözhSzt.)

■ Latin jövevényszó. | ⊕ Lat. *pausare* 'szünetel, szünetet, pihenőt tart' | lat. *pausa* 'szünet', (h.) '(zenei) szünetjel' [< gör. *παύσις* 'szünet' < gör. *παύω* 'szünetel']. ⊕ Megfelelői: ném. *pausieren*, *Pause*; fr. *pauser*, *pause*; stb.: 'szünetel', 'szünet'. Hangzóközi *zs*-vel való kiejtéshez a korábbi változatoknál is vö. →*bazsalikom* stb.; a *z*-s alakhoz vö. →*bazilika*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *póz*

páva **A:** 1395 k. *pana* [ɔ: *paua*] (BesztSzt. 1170.); 1541 *pávát* [? /] (NádLev. 72); 1723 *pávo* (NySz.); NYJ. *páhatullu-virág* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1395 k. 'pompás tollazatú, hosszú farkú, rikácsoló hangú fácánféle madár | Pfau (*Pavo cristatus*)' # (↑); **2.** 1541 ? 'pulyka | Turthahn' (↑), 1567 'ua.' (OkISz.) **Sz:** ~**skodik** 1762 *pávaskodik* (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | ⊕ Lat. *pava* 'pávajérce', *pavo* 'páva' [ismeretlen eredetű; de vö. gör. *παῶς* 'ua.', valószínűleg egy keleti, közlelebből nem meghatározható nyelvből]. ⊕ Megfelelői: sp. *pava*; or. *ναῶα*; stb.: 'pávajérce'.

📖 TESz.; EWUng.

pávián **A:** 1798 *Paviánokra* (Sokféle 5: 6); 1800 *Pavián* (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 1807 *Pávián* (Márton J.: MNSz.–NMSz.) **J:** **1.** 1798 'a cerkófmajmok családjában tartozó, nagy termetű, a kutyára emlékeztető fejű és testalkatú (afrikai) majom | Pavian (*Papio*)' (↑), 1800 'ua.' (↑); **2.** 1846 'visszataszító, ostoba ember | Scheusal, Dummkopf' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | ⊕ Ném. *Pavian* 'egy fajta majom; szörnyeteg, ostoba' [< holl. *baviaan* 'ua.']. ⊕ Megfelelői: szbhv. *pavijan*; cseh *pavián*; stb.: 'ua.'.

📖 TESz.; EWUng.

pavilon A: 1793 *Pavillon* (NSz.); 1824 *Pavillionok* (NSz.); 1839 *pavilonával* (NSz.); 1859 *pavillum* (NSz.) J: 1. 1793 'épületszárny; épülettömb, intézmény különálló épülete | Gebäudeflügel; alleinstehendes Gebäude eines Baublocks, einer Anstalt' (↑); 2. 1815 'kisebb kerti épület, ház | Gartenhäuschen' (NSz.); 3. 1896 'árusító fülke, bódé; kiállítás, vásár stb. | Kiosk; freistehendes Gebäude einer Messe, eines Ausstellungshauses' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Pavillon* 'nagy négyszögletű sátor; kicsi, nyitott épületek a kertben v. kiállítások; árusító bódé' [< fr. *pavillon* 'sátor, épületszárny; kerti lak; stb.']. (≈) Megfelelői: ang. *pavilion* 'kerti lak'; or. *павильон* 'ua.; műterem'; stb.

📖 TESz.; EWUng.

pazar → *pazarol*

pazarol [1] A: 1598 *elpázárlot* (Baranyai Decsi: Adag. 67); 1604 *Pazarloc* (Szenczi Molnár: Dict.); 1643 *pazarolva* (Comenius: Jan. 186); 1664 *pazdorlása* [sz.] (TörtTár 1861: 157); 1693 *pazérlották* (KárOkl. 4: 580); 17. sz. *pazolljatok* (Thaly: VÉ. 1: 373); 1740 *pazsárlókkal* [?] (NSz.); 1750 k. el *paszlatta*, el *passzallotta* (MNY. 53: 515); 1771 *elpozorollyák* [l-j] (NySz.) J: 'eltékozol | verschwenden' #

pazar A: 1794 *pazér* (NSz.); 1805 *pazar* (Szily: NyÚSz.); 1806 *pazárnak* (NSz.) J: <MN> 1. 1794 'pazarló, bőségben élő | verschwenderisch' (↑); 2. 1807 k. ? 'fényűzésre vallóan díszes, gazdag, bőséges | luxuriös, prachtvoll, reichlich' (NSz.), 1830 'ua.' (NSz.); 3. 1882 'naplopó | faulenzerisch' (Nyr. 11: 39); 4. 1896 'remek, nagyszerű | großartig' # (NSz.) | <FN> 1834 'pazarlás, tékozlás | Verschwendung' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **pazarol** valószínűleg szerbhorvát jövevényszó. | (≡) Szbhv. *pazariti* 'kereskedik, elad, cserél' [< szbhv. *pazar* 'vásár, piac; kereskedelem, üzlet']. A szerbhorvát főnév az oszm. *pazar* 'vásár, piac' közvetítésével az újperzsa *bāzār* 'ua.' szóra megy vissza; vö. → *bazár*, → *vásár*. (⇒) Az ige feltehetőleg a török seregben szolgáló szerbekkel, ill. az 1526 után Magyarországon menedéket lelt szerb telepeseikkel került a magyar nyelvbe. (△) A jelentésváltozáshoz vö. fr. (argó) *bazarder* 'elad; túlad vmin'; or. (N.) *базарумъ* 'üzletel vagy seftel', *пазбазарумъ* 'elpazarol, elpocsékol'.

■ A **pazar** elvonás. | (△) A *pazar* a *pazarol* szóból elvonással keletkezett a nyelvújítás korában; főleg melléknévi 2. és 4. jelentésben használatos. (≈) Valószínűleg idetartoznak: 1138/ *Pazarí* [SZN.] (MNY. 32: 133); 1417 *Pazar-nyr* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 1: 515); ezek bizonyosan a szerbhorvát főnév korábbi külön átvételei, ezért nem függnék össze szótörténetileg a *pazar* szóval.

📖 Bárczi: SzófSz.; MNY. 51: 225; TESz.; EWUng. • Vö. *bazár*, *vásár*

pázsit A: 1303 *pasyth* (Nyr. 43: 21); 1454 *Pasthfew* [HN.] (Oklsz.); 1592 *pasintott* (HOklszj. 115); NYJ. *pázsint* (MTsz.) J: 1. 1303 'rendszerint gondozott, füves terület, gye | Rasen' # (↑); 2. 1531 k. 'fű | Gras' (MKsz. 1984: 230)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Óe. szl. *pažitъ* 'fűzfa, rét, legelő'; szb. (e.) *pažitъ* 'fű'; szlk. *pažit* 'pázsit, gye'; or. (N.), (R.) *пáжумъ* 'legelő'; stb. [< szláv **pa* [igekötő] + **žiti* 'él']. (△) A *pást* változat valószínűleg úgy keletkezett, hogy a szó belseji *i* a *pázsit* ragozott alakjaiban egy nyílt szótagban fordult elő, amelyből kiesett. – A *pást* 'keskeny küzdőtér a vívásban' (1940: Msn. 9: 34) jelentéskülönüléssel jött létre a *pást* változatból a nyelvi gazdaságosságra való törekedés termékeként a sportnyelvben; viszonylag hamar elterjedt.

📖 Kniezsa: SzJlsz. 406; StSl. 2: 63; TESz.; EWUng. • Vö. *biológia, parazita, vivát, zsír, zsitár*

peca × **A**: 1825 *Pitze* (NSz.); 1870 *picze* (CzF.); 1890 *pöce* (Nyr. 19: 480); 1895 *pecálja* [sz.] (Nyr. 24: 470) **J**: 'halászhorog | Angel'

pecázik **A**: 1839 *picéz* (MTsz.); 1895 *pecázza* (Nyr. 24: 470); 1961 *pecázik* [▽] (ÉrtSz.); NYJ. *pöcézni* [sz.] (ÚMTsz.) **J**: 'horgászik | angeln' #

■ A szócsalád alapja, a **peca** származékszó szófajváltásának eredménye. | (△) Főnevesült folyamatos melléknévi igenév *-e ~ -a* képzővel a *→pedz* szó *pec* változatából, így tulajdonképpen szóhasadás útján, párhuzamosan keletkezett megfelelője a *péce* (*→pécéz*) kifejezésnek. Az alaktanához vö. *→cinege, →fene*, ill. *→csusza, →hulla* stb.

■ A **pecázik** származékszó. | (△) Igeképzővel keletkezett a *peca* szóból. Ez a származékszó a bizalmas nyelvhasználatban gyakran előfordul.

📖 Kniezsa: SzJlsz. 907; StSl. 12: 50; TESz. *pecázik* a.; Benkő: Fiktl. 99; EWUng. • Vö. *pedz, pécéz*

pecázik → *peca*

péce → *pécéz*

pecek [4] **A**: 1405 k. *pechek* (SchlSzej. 1280.); 1427 ? *Pechkesfew* [sz.] [HN.] (Oklsz.); 1522 *Pechkes* [sz.] [szN.] (MNyTK. 86: 58); 1664 *föl-póczkólik* [sz.] (Lippay: PosoniK. 2: 229); 1668 *peczkét* [*pecke* □] (NySz.); 1792 *Pötzk, pötzök* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1805 *péczék* (NSz.); 1806 *pötzék* (MNy. 65: 471); 1838 *Peczeg* (Tsz.); 1893 *piczkázott* [sz.] (NSz.) **J**: **1.** 1405 k. 'vminek a kitámasztására, rögzítésére, eldugaszolására szolgáló rövid, erős fadarab; szétfeszítő, széttartó eszköz | Stift, Pflock; Knebel' (↑); **2.** 1585 'hangszer húrjának pengetője | Spielblättchen' (Cal. 214); **3.** 1792 'zömök ember, gyerek | Knirps' (Baróti Szabó: KisdedSz.); **4.** 1792 'egy fajta, hegyes, vékony fadarabokkal játszott játék | Art Spiel mit spitzen Holzstücken' (Baróti Szabó: KisdedSz. *Pige* a.); **5.** 1806 'ruhanemű betoldása | Zwickel' (↑); **6.** 1897 'csikló | Kitzler' (MTsz.) **Sz**: **peckes** 1427 ? [HN.] (↑); 1522 *Pechkes* [szN.] (MNyTK. 86: 58); 1668 *peczkes* 'fenn hordott {orr} | hochgetragen {Nase}' (NySz.); 1796 'fesztes tartású, járású | stolz, steif' (NSz.) | **peckel** [főleg *fel~*] 1664 'pecekkel megtámaszt, kifeszít | knebeln, spreizen' (↑)

■ Származékszó, kialakulásmódja azonban bizonytalan. | (△) Az alapszó a *→pedz* lehet. A *pecek* korai adatoltsága miatt azonban (és esetleg a szóvég miatt) lehetséges, hogy ez a főnév az eredeti igenévszó névszói értékű tagjából jött létre, amelynek igei értékű tagja a *→pedz*. A szóvég deverbális vagy denominális *-k* névszóképző, vö. *→meredek*, ill. *→ének, →fészek* stb. A *pecke* változat szóvége egybeolvadt E/3. személyű birtokos személyjel lehet. Az 1., 2. jelentések a *→pedz* eredeti jelentésére mennek vissza, a többi jelentés valószínűleg metaforikusan keletkezett.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *pedz*

pecér **A**: 1209 *pezer* [HN.] (MonStrig. 1: 190); 1416 *Ebpezer* (Oklsz.); 1560 k. éb *peczer* (GyöngySzt. 3003.); 1570 *peszszeriből* (NySz.); 1585 *talpószerkedni* [sz.] (Cal. 476); 1870

péczer (CzF.); NYJ. *piszer*, *püszér* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1209 ? 'vadászkutyák gondozója | Wärter der Jagdhunde' (↑), 1416 'ua.' (↑); **2.** [főleg összetélt utótagként] 1585 'szolga; vmely munkakörben foglalkoztatott személy | Knecht, Diener; in irgendeinem Arbeitskreis tätige Person' (Cal. 809); **3.** 1773 'sintér, gyepmester | Abdecker, Schinder' (Nyr. 101: 219); **4.** 1838 'kutyakedvelő | Hundeliebhaber' (Tsz.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *psar*, (R.) *p̣saṛ* 'kutyagondozó'; szlk. *psiar* 'ua.; <főleg a vadászkutyáké>'; or. *ncap̣*, (R.) *nc̣ap̣* 'vadászkutyák gondozója'; stb. [< szláv **p̣ṣ* 'kutya'>]. (⊕) A magyar szó palatális magánhangzórendszere folytán az átvétel még a 10. sz. előtt lezárulhatott. A két legfontosabb mozzanat a *pecér* alak keletkezésénél: hangrendi kiegyenlítődé és affrikálódás. A 2. jelentés jelentésbővülés eredménye. A 4. jelentés metonímia az 1. jelentés alapján. – A szó ma leginkább összetételek utótagjaként él; az előtag többnyire →*kutya* vagy →*szoknya*.

📖 Kniezsa: SzJsz. 407; TESz.; EWUng. • Vö. *poszáta*

pécéz A: 1788 ki *pétzézett* (NSz.); 1839/ kibecézhetné [sz.] (NSz.) **J: 1.** [*ki~*; ma csak pejoratív jelentésben] 1788 'kiválaszt; <hibát> céltáblául vesz | auserlesen; aufs Korn nehmen <Fehler>' (↑); **2.** 1803 'kijelöl | abstecken' (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Abstecken* a.)

péce × A: 1800 *Pétzét*-is (NSz.); 1843 *Pecze* (Kunoss: UjdSzóf.); NYJ. *béce* (ÚMTsz.); *pecza* (MNY. 14: 212) **J:** 'határpózna, jel | Grenzmarke od. ähnl. Zeichen(>)

■ A szócsalád alapja, a **péce** származékszó szófajváltásának eredménye. | (⊕) Főnevesült folyamatos melléknévi igenév -e képzővel a →*pedz* szó *pec* változatából, így tulajdonképpen szóhasadással párhuzamosan keletkezett megfelelője a →*peca* kifejezésnek. Az alaktanához vö. →*fene*, →*cinege* stb. A jelentésekhez vö. →*pecek*.

■ A **pécéz** származékszó. | (⊕) A *péce* szóból jött létre igeképzővel. Ez a származékszó sokkal gyakrabban használt, mint az alapszava.

📖 TESz.; Benkő: FiktI. 99; EWUng. • Vö. *peca*, *pedz*

pech A: 1852 *pechnek* (MNY. 66: 338); 1858 *pehnek* (NSz.); 1883 *pekhem* (NSz.); 1904 *péh*, *pekk* (MNY. 1: 336) **J:** 'szerencsétlenség, balszerencse | Mißgeschick, Pech'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Pech* 'fekete, ragadós anyag; szerencsétlen véletlen' [< lat. *pix*, *picis* [birtokos eset] 'szurok, kátrány']. (≈) Megfelelői: szbhv. *peh*; cseh *pech*; stb.: 'balszerencse'. (⊕) A szóvégi *k*-hoz vö. →*cech*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pakura*, *pokol*

pecsenye A: 1395 k. *pechenýe* hulathas (BesztSzj. 1306.); 1405 k. *pechine* hullatas (SchlSzj. 1911.); 1533 *Petzőnes* [sz.] (Murm. 1861.); 1570 k. *pöcsenye* [✍] (Radvánszky: Csal. 3: 49); 1805 *pöcsénye* (NSz.); NYJ. *pöcsennyé*, *picsinye* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1395 k. '(sült) hús | Braten' # (↑); **2.** 1566 'pecsenyének való hússzelet marha, disznó, es. vaddisznó húsból | versch. Schlachtteile vom Rind, Wild und Schwein als rohes Fleisch' (NySz.); **3.** 1690 'zsír; szalonna | Fett; Speck' (NySz.) **Sz:** ~s 1397 *Pechenyas* [szn.] (OkI Sz.); 1405 k. *pechenes* (SchlSzj. 1888.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *pečenje*; szlk. *pečeňa*; ukr. *печення*; stb.: 'pecsenye, sült' [< szláv **pečeṇ* 'sült', amely a **pek-* 'süt, megsüt' befejezett melléknévi igeneve]. (⊕) A magyarba átkerült alak **pečenja* vagy **pečenje* lehetett; az elsónél a magyarban hangrendi kiegyenlítődé ment végbe. A 2., 3. jelentés metonímia.

pecsét A: 1416 u./¹ *megpeletle* [sz.] (BécsiK. 146); 1529 *pewchethy* (KL. 81.); 1544 *pechetwnkkel* (MNY. 85: 510); 1552 *pecytemwel* (MNY. 68: 222); 1558 *pichety* (MNY. 59: 360); 1805 *pěcsét* (NSz.); NYJ. *picsát* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1416 u./¹ 'bélyegző, ill. annak lenyomata | Siegel' # (↑); 2. 1791 'folt {szöveten} | Schmutzfleck {auf einem Stoff}' (NSz.); 3. 1793 'különféle árukra, az ezüstbe stb. nyomott jel, mesterjel | eingepprägtes Zeichen auf Waren' (NSz.); 4. 1896 'szeplő | Sommersprosse' (Nyr. 25: 575) **Sz:** ~**el** [főleg igekötővel] 1416 u./¹ (↑); 1568 [sz.] 'megjelöl, pecsétet nyom vmire {átvitt értelemben is} | besiegeln' (NySz.) | ~**es** 1453 *pechethees* [szN.] (TörtTár 1882: 540)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Óe. szl. *pečatъ*; szbhv. *pečat*; szlk. *pečat*; or. *печатъ*; stb.: 'pecsét' [valószínűleg 'eszköz egy jel beégetéséhez' jelentésben < szláv **pek-* 'süt, éget']. (⇒) Mivel a szó a jogi terminológiához tartozik, átadó nyelvként mindenekelőtt egy déli szláv nyelv jöhet szóba. (△) A 2–4. jelentés metafora; a 3. jelentéshez vö. ném. *Stempel* 'pecsét; árura nyomott jel stb.'.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 409; TESz.; EWUng. • Vö. *pecsenye*

pedagógia → *pedagógus*

pedagógus A: 1537 *pedakogwffa* (MNY. 46: 386); 1562 *pedagogus* (MNY. 66: 339); 1571–1576 *poedagogufwalis* (MNY. 27: 260); 1840 *paedagog* (NSz.); 1885/ *pedagógjaink* (ÉdAny. I/1: 3); 1896 *pedagógusnak* (Heckenast: IdSzT.) **J:** <FN> 1537 'nevelő, tanár | Erzieher, Lehrer' # (↑) | <MN> 1562 'nevelésre, tanításra alkalmas, képes {személy}; nevelői | zum Erziehen, Lehren fähig; erzieherisch' (↑)

pedagógia A: 1792 *Paedagogiára* (MKurir 1792. dec. 7.: 1546); 1835 *Paedagogia* [ES. NEM M.] (Kunoss: Gyal.); 1862/ *pedagógiait* [sz.] (NSz.) **J:** 'neveléstan, -tudomány | Pädagogik'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *paedagogus* 'nevelő, pedagógus, tanító, tanár' [< gör. *παιδαγωγός* 'gyerekvezető (rabszolga); iskolamester, nevelő'; vö. még gör. *παῖς, παιδός* [birtokos eset] 'gyerek' + *αγωγός* 'vezető, vezér'] | lat. *paedagogia* 'neveléstan, pedagógia' [< gör. *παιδαγωγία* 'nevelés']. (≈) Megfelelői: ném. *Pädagoge*, (R.) *pädagogie*; fr. *pédagogue, pédagogie*; stb.: 'pedagógus', 'neveléstan, pedagógia'. (△) A *pedagógus* szóvégi *s*-éhez vö. →*ámbitus* stb. Az *us* végződés nélküli változatok német, ill. francia hatást mutatnak. (◊) Idetartoznak: *pedagogika* 'neveléstan, pedagógia' (1809: NSz.), a ném. *Pädagogik* 'nevelés és képzés tudománya' szóból latin végződéssel.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *ágál, enciklopédia*

pedál A: 1818 *Pedáléval* (TudGyűjt. 2/1: 120); 1835 *Pedál* (Kunoss: Gyal.); 1840 *pedálék* (NSz.); NYJ. *pédál* (Bálint: SzegSz.) **J:** 'vmely szerkezet lábbal működtethető alkatrésze, hajtókara | Pedal'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pedal*; ang. *pedál*; fr. *pédale*; ol. *pedale*; stb.: 'pedál', az olaszban 'nyüstlábító, nyüstemelő' is. Az olaszból terjedt el [< ol. *pedale deli'organo* 'az orgona (fa) billentyűsora, amit lábbal működtetnek', ez a lat. *pedalis* 'lábhoz tartozó' szóra megy vissza]. (⇒) A magyarba elsősorban a németből került át; a *pedale* változat esetleg közvetlenül az olaszra vezethető vissza.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *expediál, fuszekli, orgánium, pad, pedáns, pedikűr, pódium*

pedáns **A:** 1790 *Pedánt* (NSz.); 1799/ *Pedantság* [sz.] (NSz.); 1845 *pedansnak* (NSz.); 1850–1879 *pedáns* (NSz.) **J:** <FN> **1.** 1790 'szőrszálhasogató ember | Haarspalter' (↑); **2.** 1847 'rendszerető ember | ordnungsliebende Person' (NSz.) | <MN> **1.** 1799/ 'szőrszálhasogató | haarspalterisch' (↑); **2.** 1840 'akadékoskodó, aprólékoskodó; pontoskodó | minuziös; penibel, allzugenau' (NSz.)

pedantéria **A:** 1790/ *Pedanteriának* (NSz.); 1817 *Pedantériától* (NSz.) **J:** 'pedánság | Pedanterie'

■ Nemzetközi szók. | (≡) Ném. *Pedant*; ang. *pedant*; fr. *pédant*; ol. *pedante*; stb.: 'pedáns, aprólékoskodó ember', a franciában és a régi olaszban 'iskolamester' is. Az olaszból terjedt el [bizonytalan eredetű, végső soron esetleg a lat. *pes, pedis* [birtokos eset] 'láb' szóra megy vissza] | ném. *Pedanterie*; ang. *pedantry*; fr. *pédanterie*; ol. *pedanteria*; stb.: 'kicsinyeskedés', a régi franciában 'tanítói mesterség' is. (⇒△) A magyarba leginkább a németből kerültek át, mindkettő latinositott végződésel; vö. →*frappáns*, →*gáláns* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pedál*

pedantéria → *pedáns*

pedellus △ **A:** 1655 *pedellus* (ÚjÍrás 1981/8: 100); 1793 *Pédellus* (NSz.); 1806 *Bedellus* (NSz.); 1891 *pedelus* (NSz.) **J:** 'iskolai altiszt, hivatalsegéd | Pedell'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (k.) *bedellus*, (k.), (h.) *pedellus*: 'altiszt' [germán eredetű; vö. ang. (óang.) *bedul* 'kérelmező'; ném. (ófn.) *bitil* 'szóvivő, hirdető']. (≈) Megfelelői: ném. *Pedell*; ol. *bidello*; stb.: 'egy (fő)iskola házmestere'. (△) A szóvégi *s*-hez vö. →*ámbitus*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pitizik*

pedig **A:** 1498/ *pedigh* (MNY. 32: 53); 1499 *penighath* (MNY. 49: 207); 1535 *pegeg* (Ozorai: Vit. C4a); 1535 *pedeg, pegeeg* (NySz.); 1540 *pedyk* (RMNY. 2/2: 33); 1547 *penieg* (LevT. 1: 47); 1549 *pennyg* (LevT. 1: 57); 1599 *penett* (MNY. 63: 95); 1608 *pedid* (NySz.); 1786 *pedigy* (NSz.); 1787/ *pedég* (NSz.); 1863 *penyét* (Krizsa [szerk.] Vadr. 512); 1872 *pedzig* (Nyr. 1: 378); 1881 *peding, pejitt* (Simonyi: Költőszók 1: 136–137); NYJ. *peddig, pety* (MTsz.) **J:** <KSZ> **1.** 1498/ 'és, viszont | und, hinwieder' # (↑); **2.** 1499 'mégpedig | und zwar' (↑); **3.** 1547 'noha, bár | obgleich, zwar' (↑); **4.** 1553 'de, azonban | (wo) doch, aber' (LevT. 1: 119) | <HSZ> 1500 k. 'meg, viszont <nyomatékosításként> | doch <zur Verstärkung>' (AporK. 91) **R:** ~**len** 1511/ 'peniglen' (TörtTár 1903: 215)

■ Szóhasadás. | (△) A →*kedig* (~ *kenig*) szóból jött létre *k > p* elhasonulással; vö. →*köldök*, →*pöszméte* stb. A szó eredetileg egy nyomatékosító határozószó volt, kötőszói funkciója ebből alakult ki. A *pediglen* megszilárdult ragos alakulat *-len* nyomatékosító szuffixummal, kötőszói szerepben jött létre.

📖 MNY. 61: 50; TESz.; TNyt. 2/1: 783; EWUng. • Vö. *kedig, még-*

pedikűr **A:** 1894 *pedicure-jének* (FövL. 1894. márc. 18.: 658); 1904 *pédicure* [ES. NEM M.] (Radó: IdSz.); 1911 *pedikür* (NSz.); 1922 *pedikür* (RévaiLex. *Pédicure* a.) **J:** **1.** 1894 'lábápolással foglalkozó személy | Fußpfleger(in)' (↑), 1904 ? 'ua.' (↑); **2.** 1928 'lábápolás | Fußpflege' # (Tolnai: MagySz. 226)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pediküre* 'lábápolás; lábápolással foglalkozó személy'; ang. *pedicure* 'ua.'; fr. *pédicure* 'lábápolással foglalkozó személy'; stb. A franciából terjedt el [tudatos szóalkotás a lat. *pes* 'láb' + *cura* 'ápolás' szavakból.]. (⇒△) A magyarba francia és német közvetítéssel került.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kúrák*, *pedál*

pedz A: 1792 *peczczette* (NSz.), de vö. → *pecek*, de vö. → *pöcköl*, de vö. → *pécéz*; 1819 *pedzi* (NSz.); 1899 *pödzeti* [sz.] (NSz.); NYJ. *pöddz* (Bálint: SzegSz.) **J:** 1. 1792 'eltalál | treffen' (↑); 2. 1801 'megérint; kezd hatással lenni vkire, vmire | berühren; auf jmdn, etw zu wirken anfangen' (NSz.); 3. 1832 '⟨horog⟩ fogja a halat | den Fisch fangen ⟨Angel⟩' (NSz.); 4. 1835 'meg-megérint ⟨hal a horgot, csalétket⟩ | anbeißen ⟨an die Angel, an den Anbiß⟩' (Kassai: Gyökerésző 4: 112); 5. 1835 'kezd megérteni, sejteni, a megoldásra rátalálni | kapieren' # (Kassai: Gyökerésző 4: 112); 6. 1860 'le-lecsap a zsákmányra ⟨ragadozó madár a levegőben⟩ | einige Male auf die Beute herabstoßen ⟨Raubvogel in der Luft⟩' (NSz.); 7. 1883 '⟨bajusz, szakáll⟩ serked | hervorsprossen ⟨Bart⟩' (NSz.); 8. 1886 'penget ⟨hangszer húrját⟩ | die Saiten schlagen' (NSz.)

■ Onomatopoetikus eredetű. | (△) Eredetileg a gyengéd érintés hangjának utánzására jött létre. Az onomatopoetikus ige képzőjének és a belőle képzett szó hiánya arra utalnak, hogy a *pedz* eredeti változata jóval korábbi mint felbukkanása. Nem zárható ki, hogy egy igenévszó igei értékű tagjáról van szó; az esetleges névszói értékű taghoz vö. → *pecek*. Az ige (esetleg a palatoveláris párhuzamosság alapján) összefüggésben állhat a → *piszkál* tövével. A *pedz* alak zöngésedéssel keletkezett. Az 5. jelentéshez vö. → *érdekel*, → *ért* stb.

📖 MNy. 24: 91; TESz.; Benkő: FiktI. 57, 99, 115; EWUng. • Vö. *biccent*, *peca*, *pecek*, *pécéz*, *piszkál*, *pöcköl*

peg † A: 1296 *peeg* (OkI Sz.); 1322 *peg* (Györffy: ÁMTF. 1: 686); 1444 *peyg* (OkI Sz.) **J:** 'tarka ⟨ló⟩ | scheckig ⟨Pferd⟩'

■ Szlav jövevényszó. | (≡) Szbhv. *pjega* 'folt a bőrön, szeplő', *pjegav* 'foltos, szeplős'; szlk. *peha* 'szeplő'; or. *nez(uü)*, (R.) *pěgъ* 'foltos, tarka ⟨ló⟩'; stb. [indoeurópai eredetű; vö. óind *piņas* 'rőt, barna'; lat. *pingere* 'fest; hímez'; stb.]. (△) A 15. sz. közepétől nincs több adat a szóra.

📖 Kniezsa: SzIJs. 409; TESz.; EWUng. • Vö. *pingál*, *piszra*

pegazus A: 1604 *Pegafushoz* (Szenczi Molnár: Dict. *Pegafärius* a.); 1781 *Pégazusnak* (NSz.); 1789/ *Pegazusi* [sz.] (NSz.); 1845 *Pegaz* (NSz.) **J:** 'mitológiai szárnyas paripa ⟨mint a költői ihlet jelképe⟩ | Pegasus ⟨Dichterroß⟩'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *Pegasus* 'mitológiai szárnyas paripa ⟨a költői ihlet jelképeként⟩' [< gör. *Πήγασος* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ném. *Pegasus*; fr. *Pégase*; stb.: 'pegazus'. (△) A korábbi változatok szó belseji *zs*-s ejtéséhez vö. → *bazsalikom* stb.; a *z*-s alakhoz vö. → *bazilika* stb.; a szóvégi *s*-hez vö. → *ámbitus*. – A régi *pegaz* változat a francia kiejtést tükrözi. (◊) A *pegazhal* 'szárnyas csikóhal' (1800: Márton J.: MNSz.–NMSz.) összetétel első tagja ugyanarra az etimonra megy vissza: vö. ném. *Pegasusfisch*; fr. *pégase*: 'ua.'.

📖 TESz.; EWUng.

pegyveth † A: 1395 k. *pegueth* (BesztSzj. 1076.); 1435 *pegyveth* (ZichyOkm. 8: 552); 1442 *pedwethat* (OkI Sz.); 1519 *pethweth* (OkI Sz.); 1561 *petyuetel* (OkI Sz.); 1590 *Pegymet* (Szikszai

Fabricius: LatMSzj. 67); 1632 *pegvitt* (Nyr. 43: 22); 1643 *penyvet* (Comenius: Jan. 40); 1657 *pegiet* mállal (Nyr. 5: 161); 17. sz. *pigwet* (Nyr. 5: 161); 1736 *penved* bélléssel (Nyr. 43: 22); 1743 *petymeget* (Oklsz.); 1870 *pegymeg* bőrrel (CzF. *pegymetés* a.); 1870 *pèymeg*, *petyveg* (CzF.) **J: 1.** 1395 k. 'hermelin; {különféle prêmes állatok megnevezésére} | Hermelin; {versch. Arten Peltzier}' (↑); **2.** 1435 'ezeknek az állatoknak a prémje | Pelz dieser Tiere' (↑)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg összetett szó. | (△) Az utótag talán az →*evet* szóval azonos; az előtag ismeretlen eredetű. Összetételként mindenestre elhalványult. A *d*, *g*-s változatok bizonyosan másodlagos keletkezésűek.

📖 NyK. 47: 454; MNy. 66: 219; TESz.; EWUng. • Vö. *evet*

pehely [4] **A:** 1346 ? *Pehul* [SZN.] (MNy. 63: 369); 1349 ? *Peuhul* [SZN.] (MNy. 63: 369); 1460 k. *peleeh* (JászGl. 22.); 1550 k. *peleh* (KolGl.); 1577 k. *pělyhēt* (OrvK. 41); 1600 k. *pelyhes* [sz.] (Radvánszky: Szak. 82); 1636 *pelyh* (NySz.); 1647 *pöly* (NySz.); 1748 *pelyhék* [*pelyhe* □] (NySz.); 1755 *pölhödzik* [sz.] (MNy. 6: 327); 1762 *pilyhekk* (Mátyus I.: Diaet. 1: 82); 1769 *pehely* fűrtők (NSz.); 1789 *pejh* (NSz.); 1792 *pili* [□] (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1801 *péjhek* (NSz.); 1803 *pehej* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Flaumfeder* a.); 1805 *pēhēly* (NSz.); 1820 *pőhőj* (NSz.); 1851 *pölre* (NSz.); 1863 *aranypülüs* [sz.] (Krizsa [szerk.] Vadr. 334) **J: 1.** 1346 ? 'finom, puha szörzet; bolyhosság | Flaumhaare; Flaum' # (↑), 1460 k. 'ua.' (↑); **2.** 1550 k. 'pernye | Flugasche' (↑); **3.** 1577 k. ? 'finom, apró, puha toll | Flaumfeder' # (↑), 1600 k. 'ua.' (↑); **4.** [főleg *hó~*] 1655 'hópihe | Schneeflocke' # (NySz.); **5.** 1897 'pelyva; növény héja | Spreu; Spelze' (MTsz.) **Sz: pelyhe(d)zik** 1590 *pölyhőzni* [sz.] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 87) | **pelyhes** 1600 k. (↑)

pih² × A: 1513 *pyh* (Oklsz.); 1835 *pije* (Kassai: Gyökerésző 4: 114); NYI. *pi* (MTsz. *pēhēly* a.) **J: 1.** 1513 'finom, apró pehelytoll | Flaumfeder' (↑); **2.** 1551 'bolyhosság, pehelyszerű képződmény | Flaum' (NySz.); **3.** [főleg *hó~*] 1757 'hópehely | Schneeflocke' (NSz.)

pihe **A:** 1566 *pihe* (NySz.); 1585 *piti* [ɔ: *pihi*] (Cal. 1072); NYI. *pehe* (NyIrK. 7: 83); *pēhe*, *pihē*, *pihē* (Nyatl. *pehely* a.); *pöhe* (ÚMTsz.); *pöhe* (Deme: NyatlFunk. 50); *pūhe* (Nyatl. *pehely* a.) **J: 1.** 1566 ? 'finom, apró pehelytoll | Flaumfeder' # (↑), 1585 'ua.' (↑); **2.** [főleg *hó~*] 1881 'hópehely | Schneeflocke' # (NSz.); **3.** [jelzői értékben is] 1892 'vékony, gyenge {ember} | dünn, schwach {Person}' (Nyr. 21: 475); **4.** 1900 'bolyhosság, pehelyszerű képződmény | Flaum' # (NSz.)

■ Valószínűleg a szócsalád alapja, a →*pih²* onomatopoetikus eredetű. | (△) Egy eredeti igenévszó névszói realizációja lehet, amelynek igei realizációja a →*pih¹*. A főnév jelentése metonímiával magyarázható, mert az egy lehelettel elfújható tárgyak megnevezéséről van szó.

■ A **pehely** származékszó. | (△) A *pehely* valószínűleg a *pih*-ből keletkezett kicsinyítő képzővel, bár a szó belseji *i*-s változat meglehetősen kései felbukkanása feltűnő. (△) A *peleh*-hez hasonló változatok hangátvetés eredményei. A szó belseji *h* kiesése egyes változatok keletkezéséhez vezetett.

■ A **pihe** származékszó. | (△) A *pihe* vagy a →*pih²* kicsinyítő képzős származékszava, vagy egy megszilárdult E/3. személyű birtokos személyjelet tartalmaz. (◊) Idetartozik a *pehely* szó *pelyh* veláris párhuzamos alakja: *polyh* 'pehely' (1590: Szikszai Fabricius: LatMSzj. 16).

📖 NytudÉrt. 1: 20; NyIrK. 7: 81; TESz.; EWUng. • Vö. *bolyh*, *pih*

pej **A:** 1270 *Feketeupey* (Györffy: ÁMTF. 1: 67); 1787 *Pelykója* [sz.] [ÁLLATN.] (NSz.) **J:** <MN> 1270 'vörösesbarna színű, többnyire fekete sörényű és farkú {ló, ritkán más állat} | braun {Pferd, selten anderes Tier}' (↑) | <FN> 1794 'barna ló | braunes Pferd' (NSz.) **Sz: ~kó** 1787 '{ló tulajdonneveként} | {als TN}' (↑); 1852 'ló | Pferd' (NSz.)

■ Ismeretlen eredetű. | (⊕) A szó különböző összetételekben él, amelynél az előtag mindig a *pej* egy meghatározott színárnyalatát jelenti; vö. *veres pej* 'vörösesbarna <ló>' (1488: MNy. 16: 79), ill. *fehér pej* 'világosbarna <ló>' (1590: Szikszai Fabricius: LatMSzj. 65).

📖 TESz.; EWUng.

pejsli Δ **A:** 1875 *pájsli* (NSz.); 1924 *peisli* (Szirmay: TolvSz.) **J:** 1. 1875 'különféle állati belsőségekből készült étel, szalontüdő | Gericht aus Lunge, Herz' (↑); 2. 1897 'tüdő | Lunge' (MTsz.)

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Beuschel* 'egy állat tüdeje; borjú v. bárány tüdejéből, szívéből, májából stb. készült étel', (N.) *baischl* 'bélfodor, fodorháj' [? < ném. *bauschen* 'hajtogatva összerakott']. (≈) Megfelelői: szbhv. *pajšl* 'belsőségek, pacal'.

📖 TESz.; EWUng.

pék **A:** 1519 *Peek* [szn.] (Oklsz.); 1595 *pekert* (Úriszék 113); NYJ. *bék* (ÚMTsz.) **J:** 'kenyeret, péksüteményt készítő iparos, szakmunkás | Bäcker' # **Sz:** ~**ség** 1831 *Pékség* (HazKülfTud. 1831. dec. 3.: 360); 1838 *Pékség* (Tsz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *beck*, (h. baj.-osztr.) *pekch*: 'pék' [< ném. *backen* 'süt']. (≈) Megfelelői: szbhv. (N.) *pëk*, *pêk*; szln. (N.) *pék*; stb.: 'pék'. (⊕) A szó belseji é a hangsúlyos szótag révén hangzónyúlással jött létre.

📖 Striedter-Temps: DLwSkr. 171; TESz.; EWUng. • Vö. *bakfis*, *cibak*²

pelargónia × **A:** 1831 *Pelargonia* (HasznMul. 1831. okt. 5.: 224); 1842 *pelargoniákkal* (NSz.); 1875 *pelargónia* (NSz.); NYJ. *bellargónia* (ÚMTsz.); *pelárgónia* (Csűry: SzamSz.) **J:** 'muskáтли | Pelargonie (Pelargonium)'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Pelargonie* 'egy fajta dísznövény, muskátli, gólyaorr' [a lat. (tud.) *Pelargonium (zonale)* 'ua.' alapján, ez a gör. *πελαργός* 'gólya' szóra megy vissza]. (≈) Megfelelői: ang. *pelargonium*; fr. *pélargonium*; stb.: 'muskátli'. (⊕) Latinosított végződéssel.

📖 TESz.; EWUng.

pél **A:** 1372 u./ *beldajt*, *peldatt* (JókK. 15, 93); 1526 *peeldaŷok* (SzékK. 97); 1541 *pildaia* (Sylvester: ÚT. 2: 90a); 1761 *pelda* (NSz.); NYJ. *pelda* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1372 u./ '(követendő, tanulságul szolgáló) minta | Beispiel, Vorbild' # (↑); 2. 1456 k. 'hasonlat | Gleichnis' (SermDom. 1: 53); 3. 1519 'mintapéldány, eredeti példány | Prototyp, Urbild' (JordK. 63); 4. 1519 'tanító célzatú elbeszélés, parabola | lehrhafte Erzählung, Parebel' (JordK. 393); 5. 1531 'kép, alak, szobor | Bild, Figur, Standbild' (ÉrsK. 452); 6. 1560 k. 'másolat; példány | Abschrift; Exemplar' (GyöngySzt. 1583.); 7. 1585 'jelkép, szimbólum | Symbol' (Cal. 77); 8. [jelzői értékben is] 1860 'csúnya, visszataszító, utálatos személy | scheußliche, ekelhafte Person' (MNysz. 5: 128); 9. 1887 'számítási feladat | mathematische Aufgabe' (NSz.) **Sz:** ~**s** 1382 ? *peldas* [szn.] (MNy. 63: 369); 1723 *példás* (Nyr. 38: 225) | ~**z** 1416 u./¹ *p[e]eldazia* (BécsiK. 239) | ~**zat** 1416 u./¹ *peldazat* (BécsiK. 258) | ~**ny** 1790 *Példánnyait* (NyF. 14: 43)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn.) *bild*, *bilde*, (kfn. bajor) *pilde*: 'képzőművészeti alkotás; emberkép, alak; alakítás, mód; példakép, példa, hasonlat', – ném. *Bild* 'festmény, rajz, fénykép; állókép; jelkép; stb.' [germán eredetű; vö. ófríz *bild* 'kép'; holl. (kholl.) *bilde* 'képmás, alak, példa']. (⊕) A szó elejéhez vö. →*pánt*, →*pintér* stb.; a szóvégi *a-*

hoz vö. →*ciha*, →*kályha* stb. A szó belseji *é* valószínűleg az *i ~ é* hangcsere hatására keletkezett; vö. →*cérna*, →*zsémbes* stb. A 8. jelentés esetleg az 5. jelentéssel, a 9. jelentés pedig az elsővel függ össze. (⇒) A magyarból: szbhv. (Kaj) *pél*da; rom. *pildă*: 'példa; hasonlat'; stb.

📖 MNy. 49: 199, 403; TESz.; EWUng. • Vö. *pél*da-

***pél*da-**

I. ~beszéd A: 1416 u./¹ *pelda bèzed* (BécsiK. 248) **J:** 1. 1416 u./¹ 'példázat, hasonlat | Parabel' (↑); 2. 1456 k. 'közmondás; mondás, bölcs mondás | Sprichwort; Spruch' (SermDom. 2: 293) | ~**mondás** † **A:** 1784 köz-*pél*da mondása (NSz.) **J:** 'közmondás | Sprichwort' | ~**mese** Δ **A:** 1838 *Példame*se (Tzs.) **J:** 'példázat, hasonlat | Parabel' | ILYENEK MÉG: ~**szó** 'közmondás | Sprichwort' (1830: NTársalkodó 1830. febr. 20.: [1])

II. ~kép A: 1776–1821 *Példakép* (NSz.) **J:** 'mintakép | Vorbild' # | ~**mondat** **A:** 1839 *példamondatokban* (NSz.) **J:** 'példaképpen idézett, mintát adó mondat | Beispielsatz' | ~**tár** **A:** 1842 *példatár* (Hirnök 1842. jan. 17.: [4]); 1876 *példatárát* (NSz.) **J:** 'példák gyűjteménye | Beispielsammlung' | ILYENEK MÉG: ~**mutatás** 'követendő, minta értékű példa | nachahmenswertes Beispiel' (1776: NSz.); ~**tétel** 'figyelmeztető, intő példa | warnendes Beispiel' (1819: Nagy P.: Simonyi 173)

■ Összetett szavak előtagja, azonos a →*pél*da szóval. | (△) Az 1. csoportban az előtag 'közmondásos' jelentésben áll, és mindenekelőtt magára a nyelvre vonatkozik. A 2. csoportban az előtag 'példakép; minta' jelentésben áll, és az összetételek keletkezésében német minták is szerepet játszottak; vö. *Beispielsatz*, *Beispielsammlung*; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *beszéd*, *kép*¹, *mese*, *mond*, *pél*da, *tár*²

pele × **A:** 1211 ? *Pehleh* [sz.] (PRT. 10: 507); 1219/ ? *Peles* [sz.] [HN.] (VárReg. 4.); 1395 k. *peley* (BesztSzj. 1081.); 1405 k. *peleh* (SchlSzj. 1664.); 1447 ? *Pelee* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 1: 562); 1527 *Ewethpelehnel* (Heyden: Puerilium 10); 1531 *pelyvnel* (NySz.); 1533 *Pőle* (Murm. 541.); 1590 *Pőlió* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 66); 16. sz. *pöhölynek* [?] (Thaly: VÉ. 1: 346); 1763 *pele* (NSz.); 1808 *Pely* (Sándor I.: Toldalék); 1832 *Pőle* (TudGyűjt. 3: 79); 1863 *Pülü* (Krizsa [szerk.] Vadr. 513); NYJ. *pēli* (ÚMTsz.); *pirimókus* (MTsz.); *pőjű* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1395 k. 'a mókushoz hasonló rágcsáló állat | Bilch (Glis glis)' (↑); 2. 1629 'cickány | Spitzmaus' (NySz.), 1647 'mókus | Eichhörnchen' (NySz.)

■ Jövevényszó egy déli szláv vagy nyugati szláv nyelvből. | (≡) Szbhv. *puh* 'alvó <egy fajta pele>'; szln. *polh* 'ua.'; cseh *pich* 'pele', (R.) 'cickány'; szlk. *pich* 'mogyorós pele'; stb. [valószínűleg indoeurópai eredetű; vö. gör. *πολιός* 'fehéres szürke'; lett *pele* 'egér'; stb.]. (≈) Megfelelői a keleti szláv nyelvekben is megvannak. (△) A hangalak a szó eleji mássalhangzótorlódás feloldásával keletkezett; hangátvetéssel és palatalizációval alakult ki. A 3. jelentés metafora. (⊙) Állattani szakszóvá vált. (△) Németből való származtatása kevésbé valószínű, mivel egy vadon élő állatot jelöl.

📖 TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *pele*

pelenka **A:** 1781 e./ *Pelinka* (NSz.); 1790 *pelenkakat* (NSz.); NYJ. *pēlenke* (MTsz.); *pellenka* (Csűry: SzamSz.); *pilyinka* (ÚMTsz.) **J:** 'csecsemő, kisgyermek alsótestének beburkolására, vizeletének, székletének felfogására használatos textildarab | Windel' # **Sz:** ~**z** 1925 *pelenkáz*za (UjElőre 1925. dec. 15.: [2]); 1957 *pēlénkáz* (Bálint: SzegSz.)

■ Ukrán (Kárp.), esetleg cseh jövevényszó. | (≡) Ukr. (Kárp.) *пеленка*; cseh *plenka*, *plénka*, *plínka*: 'pelenka' [vö. ukr. *пелена*, ill. cseh *plena*: 'ua.; takaró']. vö. még szlk. *plienka* 'pelenka'.

– Feltehetőleg egy népi átvételű ipari termék meghonosodott nevééről van szó, ezért meggyőző az ukránból való származtatás.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 411; TESz.; EWUng. • Vö. *csimpolya, dupla, flekk, polha*

pelerin **A:** 1833 *Pelerine*-nyakkendővel (Honművész 1833. máj. 16.: 106); 1835 *pelerin*, *pelerínnel* (Rajzolatok 1835. márc. 14.: 128, 1835. jan. 1.: 8); 1895 *pellerinet* [*pellerine* □] (NSz.) **J:** 'a vállat fedő, széles, ujjatlan körgallér | *Pelerine*'

■ Francia jövevényszó, valószínűleg német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *pèlerine* 'galléros kabát, vállkendő'; – vö. még ném. *Pelerine* 'bő, ujjatlan köpeny'. A franciában a fr. *pèlerin* 'zarándok, utazó, küé földi' szó alapján [< lat. (e.) *pelegrinus* 'ua.' < lat. *peregrinus* 'ua.']. (△) A szó belseji í német közvetítésre mutat.

📖 D. Éltes: FrSz. 83; TESz.; EWUng.

pelikán **A:** 1395 k. *pellikan* (BesztSzj. 1179.); 1416 u.³ *bellicanussal* (AporK. 104); 1522 *peellycanus*, *pellicanus* madar (KeszthK. 266, 425); 1612 *pellikán* (Oklsz. *publikán* a.); 1708 *Pelikán* (Pápai Páriz: Dict.); 1757 *Pelikány* (NSz.); 1783 *Pelekán* (NSz.); NYJ. *pilikán*-madár (MTsz.) **J:** 1. 1395 k. 'egy fajta nagy vízimadár, gödény | Pelikan (Pelecanidae)' (↑); 2. 1742 'régimódi, kampós foghúzó | gekrümmte Zahnzange' (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 122)

■ Latin jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Lat. *pelicanus*, *pelecanus* 'egy fajta nagy vízimadár, gödény'; – vö. még ném. *Pelikan*, (kfn.) *pel(l)ikān* 'ua.', (R.) 'foghúzó'. A latinban a gör. *πελεκῖνος*, (bibl.) *πελεκάν*, (N.) *πελεκᾱνος* 'pelikán; zöld harkály' [< gör. *πέλεκυς* 'egy fajta fejsze' kifejezésből ered; a megnevezés a madarak csőrének formája és a fejsze, balta hasonlóságán alapul]. (≈) Megfelelői: fr. *pélican*; ol. *pellicano*; stb.: 'pelikán; görbített foghúzó'.

📖 TESz.; EWUng.

pellengér **Δ A:** 1519 *pelenger* (MNy. 2: 369); 1538 *pelengeer* (Pesti: Nomenclatura H1); 1553 u. *perlengérig* (MonÍrók. 3: 49); 1561 *póllongér* (NySz.); 1575 *perengerre* (Heltai: Krón. 64b); 1575 *prenger* (NySz.); 1589 *pilinger* (Úriszék 222); 1669 *póllongér* (MNy. 69: 419); 1787 *pellengérnél* (NSz.); 1805 *pēlengér* (NSz.) **J:** 'szégyenfá, szégyenoszlop | Schandpfahl, Pranger' **Sz:** ~ez 1568 *ki pelengereztete* (NySz.)

■ Alnémet jövevényszó. | (≡) Aln. (kaln.) *prēnger* 'szégyenoszlop' [< aln. (kaln.) *prangen* 'nyom, sajtol, csíp']. Vö. még ném. *Pranger*, (kfn.) *pranger*, *branger*: 'szégyenoszlop'. (≈) Megfelelői: szbhv. (N.) *prangar*; le. *pręgierz*; stb.: 'pellengér'. (⇒△) A szó a magdeburgi városi jog közvetítésével kerülhetett a magyarba. (△) A hangalak mindenekelőtt *r-r* > *l-r* elhasonulással formálódott meg. A nyilvános megszégyenítés nyelvi kifejezéséhez vö. a *pellengérre állít* (1789: NSz.) szófordulatot.

📖 TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng.

pelyp **Δ A:** 1533 *Pelp* (Murm. 870.); 1541 megh *polpoltuala* [sz.] (KazK. 94); 1550 k./*peljpen* (NySz.); 1585 *pélp* (Cal. 112); 1595 *Pelyvv* (Ver. 12.); 1863 *Pejp* (Krizsa [szerk.] Vadr. 512) **J:** <MN> 1533 'selype, pösze | lispelnd' (↑) | <FN> 1533 'selype, pösze beszédű személy | Lispler' (↑)

pelypeget † **A:** 1585 *pelypegetni* [sz.] (Cal. 122); 1585 *Pelypégetők* (Cal. 122) **J:** 'selypít, pöszén beszél | lispeln'

pelypeg **A:** 1604 *Pelpegőc, pelypegőc* (Szenczi Molnár: Dict. *Titubo* a., *Balbútio* a.); 1604 *Pelpégőc* (Szenczi Molnár: Dict.) **J:** 'selypít, pöszén beszél | lispeln'

pelypes × **A:** 1784 *Pelypeskedni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 64) **J:** 'selypítő, pöszén beszélő | lispelnd'

■ Onomatopoetikus eredetű szócsalád tisztázatlan viszonyú tagokkal. | (△) **A** → *selyp*-hez hasonló hangutánzás; mindkét szócsaláddal való kapcsolatához vö. *pösze* : *csösze* (→ *pöszöget*). **A** *pelypeget* és a *pelypeg* az onomatopoetikus többől keletkeztek gyakorító-műveltető és gyakorító képzővel; származékszóként való értelmezésük a *pelyp*-ből nem meggyőző.

■ A **pelyp** elvonás. | (△) A *pelyp* elvonással jött létre ezekből az igékből, vagy velük párhuzamosan keletkezett.

■ A **pelypes** származékszó. | (△) A *pelypes* a *pelyp* származékszava, vagy az igetöből jött létre melléknévképzővel. (◡) Ugyanebből a többől: (R.) *pelypez* 'selypít' (1702– 6: Nyr. 37: 321).

📖 TESz.; EWUng.

pelypeg → *pelyp*

pelypeget → *pelyp*

pelypes → *pelyp*

pelyva **A:** 1372 u./ *pelyua* (JókK. 86); 1395 k. *polua* (BesztSzj. 443.); 1416 u./² *poluakat* (MünchK. 57rb); 1532 *peluatul* (TihK. 70); 1763 *pojva* (NSz.); 1855 k./ *péva* (NSz.); NYJ. *pělyva* (MTsz.); *pilva* (ÚMTsz.) **J:** 'a gabonaszemet borító hártyás levélke | Spreu'

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Óe. szl. *plěva*; szbhv. *pljeva*; szlk. *pleva*; or. (R.) *пелева*, (N.) *полова*; stb.: 'pelyva' [indoeurópai eredetű; vö. óind *palāvās* [többes szám]; lat. *palea*; stb.: 'ua.']. (⇒) Az átvétel ideje és iránya nem határozható meg pontosan, bár számolni lehet annak lehetőségével, hogy még a honfoglalás előtt került a magyarba a három szótagú szláv változat.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 433; TESz.; EWUng. • Vö. *pojáca*

pemete × **A:** 1549 koh *pemet* (OkI Sz.); 1621 *Penet* (Szenczi Molnár: Dict.); 1693 *Pemete* (Gyöngyösi: ÖK. 2: 74); 1788 *Pemét-rongy* (NSz.); 1838 *Pemeteg* [□] (Tsz.); 1863 *Penető* (Kriza [szerk.] Vadr. 512); NYJ. *pematet* (ÚMTsz.); *pemetē* (Nyatl. 243); *penēte* (ÚMTsz.); *pömetöl* [□] (Nyatl. 243) **J:** 1. 1549 'kemenceseprű | Ofenkehrwisch' (↑); 2. 1578 'pemetefű | Andorn (Marrubium)' (Melius Juhász: Herb. 100) (Gombocz E.: BotTört. 47); 3. 1621 'lósóska, lórom | Ampfer' (Szenczi Molnár: Dict.); 4. 1693 'nyélre erősített, különféle anyagból való köteg törölgetésre, tisztogatásra, vminek a belocsolására | Bündel an einem Holzgriff zum Wischen, Reinigen, Bespritzen, unordentlicher Büschel (haupts. Haar)' (↑); 5. 1788 'borzas ember; vénasszony | zerauste Person (oft pejor.); altes Weib' (NSz.)

■ Bolgár jövevényszó. | (≡) Blg. (N.) *nómem* 'kemenceseprű; törölrongy, porrongy' [< szláv **po* [igekötő] + **met-* 'seper']. Vö. még szln. (N.) *pomèt* 'vminek a vége', *pometáča* 'kemenceseprű'; szlk. *pometlo* 'seprű'; stb. (△) Az eredeti *pemet* változat hangrendi

kiegyenlítődéssel keletkezett. Ez a folyamat veláris irányban is végbement; vö. *pamat* 'kéve, nyaláb' (1804/: NSz.). A *pemet* és a *pamat* között szóhasadás ment végbe; vö. →*cseléd* : →*család*. A *pemete* alak szóvége elhomályosult birtokos személyjelnek tűnik. A szóvégi *ő*-s változathoz vö. →*serpenyő*. A *pömetől* változat szóvége a →*pendely* típusú változat hangalakjának hatására keletkezett. A 2., 3. jelentés keletkezése valószínűleg azzal magyarázható, hogy ezt a növényt is használták kemencetisztításra. A 4., 5. jelentés metafora az 1. jelentés alapján.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 411; TESz., *pamat* a. is; EWUng. • Vö. *métely*

pempő A: 1798 *Pempő* (MNy. 70: 20); NYJ. *pömpő* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1798 'püré, pépes étel | Brei, Pampe' (↑); **2.** 1838 'rosszul sült kenyér | schlecht gebackenes Brot' (Tsz.); **3.** 1888 'pépes anyag | breiige Masse' (Nyr. 17: 555)

■ Játszi szóalkotással keletkezett származékszó. | (⊕) A →*pép* 'kása, pép; puliszka' szóból keletkezett -ő kicsinyítő képzővel; a szervetlen szó belseji *m* hanghoz vö. →*cibál*, →*göb* : →*gömb* stb. Hasonló onomatopoetikus szó: ném. *Pampe, Pampf, Pappe* 'kása, pép'. A nyelvjárásokban a szónak sok származéka van; vö. (N.) *pempőke* 'élesztővel készített tészta búzalisztből; nem átsült, keletlen sült tészta' (MNy. 24: 108), *pempőz* 'homokkal és vízzel játszik' (MTsz.); (N.) *pempöl* 'hígít, kotyvaszt' (MTsz.); stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pép*

penzli A: 1550 k. *penchellel* (MNy. 64: 227); 1676 *pinzelkét* [sz.] (NySz.); 1767 *Pénzel* (Pápai Páriz–Bod: Dict.); 1794 *penzelyt* (NSz.); 1799 *penseleket* (NSz.); 1799 *festő-penzli* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Pinsel* a.); 1808 *Penzel, Penzli* (NSz.); 1816 *pënzël* (NSz.) **J:** 'ecset | Pinsel'

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *pemsel, pems'l, pensl, pimsl* 'ecset', – ném. *Pinsel* 'folyadék felviteléhez használt eszköz' [< fr. (ófr.) *pincel* 'ua.' (lat. (vulg.) **penicellus* 'ua.' < lat. *penicillus* 'ua.')] (≈) Megfelelői: szbhv. (N.) *pënzl, pìnzl*; cseh *penzlík*; stb.: 'ua.'. (⊕) A változatok többszöri átvételre utalnak. Az időrendileg korábbi változatok szó belseji *c*-je az eredeti *sz* affrikálódásával keletkezhetett, amelynél a →*penicilus* analógiás hatása is szerepet játszhatott.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *penicilus*

pendely × A: 1431 ? *Pentel* [szN.] (Oklsz.); 1458 *Pentheles* [sz.] (Oklsz.); 1508 *penthelyes* [sz.] (Oklsz.); 1563 *phendel* (MNy. 56: 264); 1585 *Pendelye* [□] (Cal. 170); 1604 *Péndelyes* ing [sz.] (Szenczi Molnár: Dict. *Cáftula* a.); 1670–1704 *Péntölöm* (SzDal. 120); 1763 *pentej* (NSz.); 1786 *pendélben* (NSz.); 1798 *Péntő* (MNy. 70: 19); 1805 *pëndél* (NSz.); 1808 *Pintöly* (Sándor I.: Toldalék); 1820 *pöndöl* (NSz.); 1863 *Pëndikés* [sz.] (Kriza [szerk.] Vadr. 512); NYJ. *böndöl, pengyel, pentyöl, pöndör*-háló (MTsz.) **J: 1.** 1431 ? '⟨ruhadarabot tartó⟩ szalag, madzag ⟨a korcban v. vállpántként⟩ | Band, Schnur ⟨als Träger od. im Bandsaum an Kleidungsstücken⟩' (↑), 1458 'ua.' (↑); **2.** 1563 ? 'közvetlenül a testen viselt, hosszú ing ⟨női fehérneműként, gyermekruhaként⟩; alsószoknya | langes Hemd ⟨als Unterkleid von Frauen od. als Kinderkleid⟩; Unterrock' (↑), 1585 'ua.' (↑); **3.** 1912 'egy fajta kerek vetőháló | Art rundes Wurfnetz' (NéprÉrt. 13: 33) **Sz:** ~**es** 1458 'vállpánttal, korcmadzaggal ellátott ing | mit einem Band, einer Schnur versehen ⟨Hemd⟩' (↑); 1771 'egy fajta alsóruhába, alsószoknyába öltözött | in eine Art Unterhemd, Unterrock gekleidet' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (N.), (R.) *bendel* 'szalag, pántlika, kötő' [< ném. (kfn.) *bant* 'szalag, pántlika; lánc, köté; kötés, kötelék; stb.']. Vö. még ném. (szász Sz.) *bendelhemd* 'egy fajta női ing'. (△) A szó eleji *p*-hez vö. →*pánt*, →*pint* stb. A szóvégi *e*-s változat esetleg egy megszilárdult ragos alak (E/3. személyű *-e* birtokos személyjel) lehet. A 2. jelentés önállósodás útján és elvonással alakult ki a (R.) *pendelyes ing* 'egy fajta alsóruházat' (1604: Szenczi Molnár: Dict. *Cáftula* a.) összetételéből, amely esetleg tükörfordítás a szepesi szászból (↑). A 3. jelentés ugyancsak önállósodással alakult ki a (N.) *pendelyháló* 'egy fajta kerek vetőháló' (MTsz.) összetételéből.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pánt*, *pintli*

penderedik **A:** 1647 *meg-penderedik* [▽] (NySz.); 1832 *Pöndörödik* (Kreszn.); 1870 *péndérédik* (CzF.); NYJ. *böndörödik* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1647 'csattan | knallen' (↑); 2. [gyakran igekötővel] 1792 'perdül, fordul | sich drehen' (Baróti Szabó: KisdedSz.); 3. 1813 'hirtelen keletkezik, támad | entstehen' (NSz.); 4. 1897 'csavarodik | sich schlingen' (ÚMTsz.)

penderít **A:** 1647 *penderittetik* [sz.] (NySz.); 1750 k. *pönderétsem* (ItK. 12: 217); 1832 *Pöndöríti* (Kreszn.); 1838 *Binderíttni* [sz.] (Tsz.); 1860 *pendelíteni* [sz.] (NSz.); 1870 *péndérít* (CzF.) **J:** 1. 1647 'csattanva üt | schlagen, klatschen' (↑); 2. 1750 k. 'megszólaltat, megpendít | erklingen lassen' (↑); 3. [ma főleg *ki~*] 1789 'kihajít, kidob | hinauswerfen' (NSz.); 4. 1789 'hirtelen, gyorsan elkészít, előteremt vmit | etw schnell zubereiten, auftreiben' (NSz.); 5. 1838 'pödör, sodor; fon | drehen, zwirbeln; spinnen' (Tsz.)

penderül **A:** 1792 *penderül* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1875 *pöndörül* (NSz.) **J:** 1. 1792 'perdül, penderedik | sich drehen' (↑); 2. 1865 'kerekedik, támad | entstehen' (NSz.)

■ Származékszó. | (△) A →*pödör*-ből keletkezett különböző igeképzőkkel. A szó belseji *n* ennek hatására tulajdonképpen egy, a *pödörödik*, *pödörít* származékszó és a *penderedik*, *penderít* közötti szóhasadás ment végbe, a →*peng* szócsalád analógiás hatása is tükröződhet; a szócsalád jelentéstani hatása is megfigyelhető. A *penderedik* főleg a 2. jelentésben, a *penderít* ma leginkább a 3. jelentésben használatos.

📖 MNy. 11: 359; Grétsy: Szóhas. 82; TESz.; Benkő: FiktI. 160; EWUng. • Vö. *pödör*

penderít → *penderedik*

penderül → *penderedik*

pendít → *peng*

pendli → *pendlizik*

pendlizik △ **A:** 1909 *pendliznek* (PestiH. 1909. nov. 21.: 19); 1939 *pëndliz* (MNy. 35: 115); 1957 *pendlizett* (NSz.); 1961 *pendlizik* [▽] (ÉrtSz.) **J:** 1. 1909 'két hely között rendszeresen ide-oda jár | sich ständig zwischen zwei Orten hin und her bewegen' (↑); 2. 1957 '〈színész, előadóművész〉 ugyanazon az estén két v. több helyen fellép | am selben Abend auf zwei od. mehreren Bühnen erscheinen 〈Schauspieler〉' (↑)

pendli Δ A: 1924 *pendli* (SzínháziÉ. 2: 65); 1939 *pëndli* (MNY. 35: 115); 1957 *pendlije* (NSz.) J: 1. 1924 'színésznek, előadóművésznek két v. több színpadon való fellépése ugyanazon az estén | Auftritt eines Schauspielers auf zwei od. mehreren Bühnen am selben Abend' (↑); 2. 1939 'a munkahely és a lakóhely közötti rendszeres ide-oda járás, ingázás | regelmäßiger Berufsverkehr zwischen Arbeitsstätte und Wohnort' (↑)

■ A szócsalád alapja, a **pendlizik** német jövevényszó. | ⊕ Ném. *pendeln* 'ide-oda inog; két hely közt állandóan ide-oda mozog' [< ném. *Pendel* 'inga']. ⊕ A -z igeképzőhöz vö. →*bifláz*, →*csakliz*.

■ A **pendli** elvonás. | ⊕ A *pendliz(ik)*-ből lett elvonva.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *panzió*

pendül → *peng*

penész A: 1211 ? *Peneze* [sz.] [szn.] (PRT. 10: 512); 1395 k. *pelezn* (BesztSzj. 1278.); 1405 k. *pelignes* [sz.] (SchlSzj. 1873.); 1405 k. *penjzl* (SchlSzj. 1872.); 1531 *penez* (ÉrsK. 173); 1550 k. *penyz* (KolGl.); 1577 k. *pjnyjzth* (OrvK. 202); 1604 *Penyifzeffeg* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict. *Paedor* a.); 1790 *pilisnyedett* [sz.] (NSz.); 1816 *Piliszyne* [□] (Gyarmathi: Voc. 100 [o: 108]); 1835 *Pilisz* (Kassai: Gyökerésző 4: 85); 1855–1860 *piriszyne* [□] (MNY. 38: 387); NYJ. *pëliszëny*, *penesz* (ÚMTsz.); *pëněsz*, *peněssz* (Nyatl.); *piliszyň* [□] (ÚMTsz.); *piliz*, *pönösz* (ÚMTsz.) J: 1. 1211 ? 'szerves anyagokon elszaporodott, fonalas gombák tenyésztéséből képződött, szürkés, zöldes bevonat | Schimmel' # (↑), 1395 k. 'ua.' (↑); 2. 1813 'rég, idejétmúlt, túlhaladott dolog jelképeként' | (symbolisch für Altes, Überholtes)' (NSz.); 3. 1830/ 'vén, csúf személy | alte, häßliche Person' (NSz.); 4. 1845/ 'semmiség, apróság | Kleinigkeit, Schmarren' (Petőfi: ÖM. 1: 280) Sz: ~es 1395 k. *pelezn* (BesztSzj. 1279.) | ~edik [gyakran meg~] 1519 meg *penyylödeek* (JordK. 45)

■ Szláv jövevényszó. | ⊕ Szbhv. *pljesan*, *plesan*, *plisan*; szlk. *pleseň*; or. (e.) *plēsny*; or. *плесень*; stb.: 'penész' [indoeurópai eredetű; vö. óind *palitás* 'szürke' < gör. *πελιός* 'színtelen, sápadt'; stb.]. ⊕ A magyarba átkerült alak **plēsny* lehetett; ez a hangalak arra utal, hogy az átvétel még a 10. sz. vége előtt végbement. A szóalak keletkezésében nagy szerepet játszott a szó eleji mássalhangzótorlódás feloldása és a hangátvetés. Még az ómagyar korban megkezdődhetett a folyamat, amely a szóvégi *szn* ~ *szl* mássalhangzótorlódás második tagjának kieséséhez vezetett, ilyen hangkapcsolat azonban több nyelvjárásban megmaradt. A *piliszyne* típusú változat szóvége valószínűleg egy elhomályosult birtokos személyjel; a *piliszyň* változathoz vö. →*serpenyő*.

📖 MNY. 8: 153; Kniezsa: SzlJsz. 412; TESz.; EWUng. • Vö. *pele*

peng A: 1470 *penghe* [sz.] (SermDom. 2: 312); 1536 *peneg* (Pesti: Fab. 50b); 1548/ *pöngetni* [sz.] (Tinódi: Cronica k2b); 16. sz. *pönög* [?] (Thaly: VÉ. 1: 24); 1815 *pëněg* (NSz.) J: 1. 1470 'hangszer megérintett, rezgő húrja' zenei hangot ad; (vékonyabb fémtárgy ütésre) csengő, érces hangot ad | tönen (eine angeschlagene Saite eines Musikinstruments); einen klingenden, metallenen Ton geben (dünnerer Metallgegenstand beim Anschlagen)' # (↑); 2. 1636 'forog, pörög | sich drehen, wirbeln' (NySz.); 3. 1786 'hallat | ertönen lassen' (NySz.); 4. 1790 '(beszéd) szól, hangzik, cseng | lauten, klingen (Rede)' (NSz.) Sz: ~et 1548/ [sz.] (↑)

pendít A: 1507 *Pendethew* [sz.] [szn.] (MNY. 10: 280); 1617 *penditeni* [sz.] (NySz.); 1640 *elpöndét* (NySz.); 1805 *pëndít* (NSz.) J: 1. [főleg meg~] 1507 ? '(húrt, vékony fémtárgyat)

rezgésbe hoz, megszólaltat | erklingen lassen' # (↑), 1748 'ua.' (NySz.); 2. [ma főleg meg~] 1617 'mond, szól; megemlít | sagen; erwähnen' (↑); 3. 1668 'üt, csap | schlagen, hauen' (NySz.)

pendül A: 1584 lant *pendülés* [sz.] (NySz.); 1807 *pendőljetek* (NSz.); 1812 *pöndült* (NSz.)
J: 1. [ma főleg meg~] 1584 'megszólal (húr, fémtárgy stb.) | ertönen, erklingen (Saite, Metallgegenstand)' # (↑); 2. 1791 'javul, gyarapodik | sich bessern, zunehmen' (NSz.); 3. 1801 'szökken, ugrik | hüpfen, springen' (NSz.)

■ Onomatopoetikus eredetű. | (△) Eredetileg vékonyabb fémtárgyak érintésekor keletkezett hang utánzására keletkezett. A tö a palatoveláris párhuzamosság alapján a →*bong*-gal állhat összefüggésben. A szóvégek különféle igeképzők. A *peng* 2. jelentése és a *pendül* 3. jelentése a →*penderedik* szócsalád hatását tükrözi. A *pendít* 3. jelentése, tekintettel az eredeti jelentésre, az intenzitás bővülését és különbségét mutatja. A *pendül* 2. jelentéséhez vö. a →*csattan* továbbá *tendül* (→*teng*) 'erősödik' jelentését. A *pendül* ma gyakran az *egy húron pendül* 'egy véleményen van', tkp. 'egy húron szólal meg' (1668: NySz.) szófordulatban jön elő.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *bong, penge, pengó*

penge A: 1802 *pengéjét* (NSz.); 1818 fűrész *plengének* (NSz.); 1862 *pönögéje* (NSz.) **J: 1.** 1802 'vágó-, v. szűrőeszköz fémből készült, éles lapja | Klinge' # (↑); 2. 1862 'sarkantyútaraj | Spornrädchen' (↑); 3. 1958 'borotvapenge | Raiser Klinge' # (NSz.)

■ Egy származékszó szófajváltása tudatos szóalkotással. | (△) Főnevesült folyamatos melléknévi igenév -e képzővel a →*peng* szóból. A jelentések bizonyos tárgyak, ill. azok részeinek fém és üvegszerű hangjával magyarázható. A jelentésváltozáshoz vö. ném. *Klinge* 'penge'. Az ugyancsak a →*peng*-ből keletkezett →*pengő* és a *penge* között szóhasadás ment végbe. (⊞) Nyelvújítási szóalkotás.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *peng, pengő*

pengő A: 1501 ? *Pengew* [szN.] (OkI Sz.); 1707 *pengőt* (MNY. 89: 511); 1838 *pengü* (Tsz. Szeker a.); 1863 *pengő* (Krizsa [szerk.] Vadr. 163); NYJ. *pëngël* [□] (ÚMTsz.); *pingő, pöngü* (MTsz.) **J: 1.** 1707 '(ezüst)érme; pénz | (Silber)münze; Geld' (↑); 2. 1735 '(különbféle, fémesen csengő hangot adó tárgyak megnevezésére) | {als Name versch. klingender, metallenen Ton gebender Dinge}' (MNY. 58: 226); 3. 1927 'magyar pénznem 1927. január 1-jétől 1946. augusztus 20-ig | Währungseinheit in Ungarn zwischen 1927 und 1946' (PallasLex.)

■ Származékszó szófajváltásának eredménye. | (△) Főnevesült folyamatos melléknévi igenév →*peng*-ből keletkezett -ő képzővel. A szó korábban főleg különböző szószerkezetekben élt. A 1. jelentéshez vö. még *pengő pénz* 'pénzérme', tkp. 'csengő pénz.' 1794 (NSz.); *pengő forint* 'ua.' (1833: NSz.) szószerkezeteket.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *peng, penge*

penicillin A: 1943 *Penicillin* (8ÓraiÚjs. 1943. márc. 29.: [2]); 1947 *Penicillin* (Horovitz: IdSzMagy.); 1960 *penicilin*-érzékenyek (NSz.) **J:** 'gennykókozó baktériumok szaporodását gátló gyógyszer | Penicillin' #

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Penicillin, Penizillin*; ang. *penicillin*; fr. *pénicilline*; stb.: 'penicillin'. Az angolból terjedt el [tudatos szóalkotás a lat. (tud.) *Penicillium (notatum chrysogenum)* 'egy fajta ecsetpenész(gomba)' (< lat. *penicillum* 'ecset' alapján, a kémiai szaknyelvben általános -in(e) képzővel)]. (⇒△) Az angolból és a németből került a magyarba.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *penicilus*

penicilus × **A:** 1550 k. *pinczólossal* (MNY. 64: 227); 16. sz. *pinczellust* (Radvánszky: Csal. 3: 48); 1723 *penicillusoddal* (Nyr. 46: 152); 1753 *penicilussal* (Nyr. 46: 152); 1782 *Penna czillús* (Nyr. 32: 400); 1799 *penitzilus* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Federmesser* a.); 1865 *peneczilus* (NSz.); NYJ. *penecélussal*, *pēnēcír* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1550 k. 'ecset | Pinsel' (↑); 2. 1753 ? 'tollkés | Federmesser' (↑), 1771 'ua.' (NSz.)

■ Latin jövevényyszó. | (≡) Lat. *penicillus* 'ecset' [< lat. *peniculus* 'ecset, kefe' < lat. *penis* 'farok; hímvessző']. (≈) Megfelelői: ném. *Pinsel* 'ecset'; fr. *pinceau* 'ecset; nyaláb, köteg, csomó; festő'; stb. (⊕) A (R.) *us* ~ *os* nélküli változat a →*pemzli* hatását mutatja. A szóvégi *s*-hez vö. →*ámbitus* stb. A 2. jelentés úgy keletkezhetett, hogy az íróecset funkcióját az írópennáéval társították, amelynél a szót a lat. *penna* 'toll' (vö. →*penna*) származékának fogták fel. A 2. jelentés különböző összetételek kialakulását is elősegíthette, pl. *pennacsináló kés* 'zsebkés' (1533: Murm. 1873.); *pennakés* 'ua.' (1800: Márton J.: MNSz.–NMSz.).

TESz.; EWUng. • Vö. *pemzli*, *penicillin*

penitencia **A:** 1372 u./ *peñetenczedert* (JókK. 11); 1416 u./¹ *penitenciat* (BécsiK. 257); 1519 k. *peladonczet* (DebrK. 131); 1566 *poenitentiában* (Heltai: Fab. 53); 1719 *pénitentziát* (NSz.); 1805 *pénitencziatartás* (NSz.); NYJ. *pēnētēnciát* (ÚMTsz.) **J:** 'bűnbánat, vezeklés | Pönitenz'

■ Latin jövevényyszó. | (≡) Lat. *paenitentia*, *poenitentia* 'megbánás', (e.) 'bűnbánat, vezeklés' [< lat. *paenitere* 'megbán']. (≈) Megfelelői: ném. *Pönitenz*; fr. *pénitence*; stb.: 'bűnbánat, vezeklés'. (⊕) A hapaxnak tűnő *peladönc* keletkezése főleg elhasonulással és zöngésüléssel történhetett.

TESz.; EWUng.

penna Δ **A:** 1519 u. *pennat* (DebrK. 105); 1774 *pénnám* (NSz.); 1805 *penna* (NSz.); 1808/ *penáját* (NSz.) **J:** 1. 1519 k. 'írásra használt lúdtoll | Gänsekiel zum Schreiben' (↑); 2. 1533 'fém íróeszköz | metallenes Schreibgerät' (Murm. 2509.); 3. 1585 'ecset | Pinsel' (Cal. 772); 4. 1651 'költői tehetség | Dichtergabe' (Zrínyi: MM. Az olvasónak); 5. 1795 'tollforgató ember | Literat' (NSz.)

■ Latin jövevényyszó. | (≡) Lat. *penna*, *pinna* 'madártoll; írópenna' [indoeurópai eredetű; vö. iráni (óír) *ēn*; breton (óbreton) *etn*–; stb.: 'madár']. (≈) Megfelelői: ang. *pen*; ol. *penna*; stb.: 'madártoll; írópenna; irodalom'. (⊕) A 'madártoll' > 'írópenna' jelentésfejlődés már a latinban végbement és a tárgytörténetből könnyen érthető; vö. még →*toll*. A 3. jelentés metafora, a 4., 5. jelentés metonímia.

TESz.; EWUng. • Vö. *féder*

péntek **A:** 1135/ *Pentük* [SZN.] (MNL (OL) DL. 5775); 1138/ *Pentuk* [SZN.] (MNY. 32: 133); 1165 *Pentiki* [SZN.] (MNL (OL) DL. 39417); 1199 *Pentheca* [sz.] [SZN.] (MNL (OL) DL. 200618); 1332–1335/ *Pintuk* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 368); 1372 u./ *pentektewl* (JókK. 65); 1508 *pentokpon* (NádK. 11); 1805 *pinték* (NSz.); 1883 *pentek* (NSz.); NYJ. *pēntēk* (ÚMTsz.) **J:** 'a hétfővel kezdődő hét ötödik napja | Freitag' #

■ Szláv jövevényyszó, esetleg a déli szlávból. | (≡) Blg. *nemъk*; szbhv. *petak*; szln. *petek*; – óe. szl. *pętękbъ*; szlk. *piatok*; or. (R.) *pjatok*; stb.: 'péntek' [< 'ötödik nap (a héten)' jelentésben a szláv **pętę* 'ötödik' szóból]. Vö. még or. *пятница* 'péntek'. (⊕) A déli szláv nyelvből való származtatás mellett szól a →*csütörtök* eredete. A szó belseji *n* vagy arra utal, hogy a szó még a

10. sz. vége előtt, vagy pedig egy bolgáros szláv nyelvváltozatból a 12. sz. végéig került a magyarba; vö. →*abroncs*, →*dorong* stb.

📖 AkÉrt. 16: 17; Melich: SzJlsz. 1/2: 269; Kniezsa: SzJlsz. 413; Nyr. 88: 188; TESz.; EWUng.; H.Tóth-Eml. 383 • Vö. *nagy*⁻², *peták*

pénz A: 1211 ? *Peneze* [sz.] [szn.] (PRT. 10: 512); 1229 *uothpenez* (Wenzel: ÁÚO. 1: 262); 1230 *utpiniz* (Wenzel: ÁÚO. 1: 271); 1370 *Penzes* [sz.] [szn.] (Oklsz.); 1372 u./ *penct* (JókK. 80); 1456 k. *pezth* (SermDom. 1: 319); 1512 *pyznel kyl* (KárOk. 3: 86); 1528 *pensbwl* (SzékK. 363); NYJ. *péndz* (MTsz.) **J:** 1. 1229 'általános értékmérőként és csereeszközként használt érme, bankjegy a gazdasági életben | Geld' # (↑); 2. 1372 u./ 'pénzdarab, érme | Geldstück' (↑); 3. 1511/ 'a középkor végi magyar forint századrésze | ungarische Währungseinheit im ausgehenden Mittelalter (1/100 Forint)' (TörtTár 1903: 416); 4. 1784 'a hal pikkelye | Fischschuppe' (NSz.) **Sz:** ~**es** 1370 [szn.] (↑) | ~**el** 1780 *pénzelhet*-is (NSz.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Óe. szl. *pěnězъ* 'pénzérme'; szbhv. (R.) *pjěněz*, (N.) *penez*, *pinez* 'érme; <többsz. számban> pénz'; szlk. *peniaz* 'ua.'; or. (R.) *пéнязь* 'érme, kis fémpénz'; stb. [*<ném. (ófn.) pfennig 'fillér', (őszász) penning 'frank ezüstdénár'*]. Forrása: lat. *pondus* 'súly méréshez, teher stb.'. (⊕) Az átvétel korában a szláv szó belseji *ę* már denazalizált magánhangzó volt. Ez a magánhangzó a magyar ragozott alakokból kiesett, a *pénz* alak ennek a folyamatnak a folytatása. A *péz*, *píz* változatok későbbi denazalizációval keletkeztek. A 3. jelentés a 2. jelentésre megy vissza. A 4. jelentés metafora a 2. jelentés alapján. – A *penyáz* 'pénz' (1724: MKsz. 1987: 233) tájszó egy újabb külön átvétel a szlovákból.

📖 MNy. 5: 172, 21: 57; Kniezsa: SzJlsz. 414; TESz.; EWUng. • Vö. *fa*-, *fehér*-, *font*, *hópénz*, *kézpénz*, *pénz*-, *ponyva*

pénz-

I. ~váltó A: 1416 u.² *penz ualtocnac* (MünchK. 26va) **J:** 'pénz(nemek és -címletek) átváltásával foglalkozó személy | Geldwechsler' | ~**tartó** **Δ A:** 1508 *penz tartoba* (DöbrK. 438) **J:** 'pénzes fiók | Geldkasten' | ILYENEK MÉG: ~**tár** 'pénztárkészlet, kézpénz(készlet), kassa | Kassenbestand, Barschaft, Zahlraum, Kasse' (1786: Szily: NyÚSz.)

II. ~szerető A: 1585 *Penz zerető* (Cal. 709) **J:** 'pénzsóvár | geldgierig' | ~**őrző** † **A:** 1618 *pénz-őrző* (NySz.) **J:** 'fukar, fösvény, zsugori | geizig' | ~**éhes** **A:** 1808 *Pénz ehés* (NSz.) **J:** 'pénzsóvár | geldgierig' # | ILYENEK MÉG: ~**szomjas** 'ua.' (1835: Honművész 1835. ápr. 5.: 222); ~**sóvár** 'pénzéhes | geldgierig' (1837: Társalkodó 1837. szept. 2.: 277)

III. ~ügy A: 1816 *pénzügy* (Márton J.: OskolaiLex. 1: 170); 1823 *pénzügy* (NSz.) **J:** 'anyagi helyzet, ill. vele kapcsolatos ügyek, körülmények | Finanzen' | ~**ember** **A:** 1836 *pénzembere* (Jelenkor 1836. szept. 21.: 307); 1839 *pénzemberek* (NSz.) **J:** 'tőkepénzes | Geldmann' # | ~**arisztokrácia** **A:** 1834 *pénzarisztokrátiát* (Jelenkor 1834. máj. 24.: 336); 1844 *pénzaristocrátia* (NSz.) **J:** 'a nem arisztokrata származású (dús)gazdag, kiváltságos személy(ek), fináncarisztokrácia | Finanzaristokratie' | ILYENEK MÉG: ~**intézet** 'pénzügyi műveleteket bonyolító intézmény | Geldinstitut' (1837: Jelenkor 1837. júl. 5.: 209)

■ Összetett szavak előtagja, azonos a →*pénz* szóval. | (⊕) Az 1. és 2. csoportban az előtag 'pénz', a 3. csoportban 'tulajdon; érték' jelentésben áll; az 1. és 3. csoport összetételei birtokos, szervetlen alárendelések, a 2. csoportéi határozói alárendelések. Az 1. csoport szavainak egy részét illetően találhatók -ás/-és képzős származékszavak is; vö. *pénzverés* (1750: NSz.); *pénzváltás* (1782: NSz.); stb. A 3. csoport szavainak keletkezésében német minták is szerepet játszhattak; vö. ném. *Finanzaristokratie* 'pénzmágnás', *Geldmann* '(nagy)tőkés'; stb.

TESz. *pénztár* a.; EWUng. • Vö. *arisztokrácia, éh, ember, ő^{r2}, pénz, szerelem, tart, ügy², vált*

pép **A:** 1405 k. *pep* (SchlSzej. 1395.); 1750 *pép* (Wagner: Phras. *Puls* a.) **J:** 1. 1405 k. 'egy fajta hasé | Art Haschee' (↑), 1533 'ua.' (Murm. 2077.); 2. 1456 k. 'kása, püré, pompó | Brei, Pampf' # (SermDom. 2: 624); 3. 1577 k. '⟨kása, püré állagú dolgok megnevezésére⟩ | ⟨zur Benennung breiartiger Stoffe⟩' # (OrvK. 9) **Sz:** ~**es** 1777 *pépes* (NSz.)

■ Onomatopoeitikus eredetű. | (△) A kisgyerekek szájának evés közben kiadott hangjának utánzására keletkezett. Eredetileg a gyerekek evésére vonatkozhatott; a 'pép, pompó, kása stb.' jelentés metonimikusan jött létre. A 3. jelentés metafora a 2. jelentés alapján. Hasonló jelentéskörű onomatopoeitikus természetű szavak: →*papi*; vö. még lat. *pap(p)a* 'étel (gyermekeknek)'; ném. *Pappe*, (N.) *papp* 'kása, pép'; cseh *papu* 'étel'; stb. (△) A németből való származtatása kevésbé valószínű.

TESz.; EWUng. • Vö. *papi, pompó*

pepecsel [1] **A:** 1508 *pepeielnek* (DöbrK. 116); 1628 *pepecséllyenec* [l-j] [?] (NySz.); 1771 *pepetslésben* [sz.] (NSz.); 1794 *pepetselünk* (NSz.); 1810 k. *pepetsőlődést* [sz.] (NSz.); 1863 *Pepöcsöl* (Krizsa [szerk.] Vadr. 512) **J:** 1. 1508 'lassan, ügyetlenül, sikertelenül csinál, tesz vmit; elfoglalja magát, foglalatostodik vmivel | langsam, ungeschickt, erfolglos machen, tun; sich beschäftigen' (↑); 2. 1577 'gesztikulál | gestikulieren' (KolGl.); 3. 1833 '⟨italfélét⟩ mesterséges beavatkozással, pancsolással készít, ront | verpanschen' (NSz.)

■ Származékszó egy fiktív töből. | (△) A szótó bizonytalan, esetleg onomatopoeitikus eredetű, a lassú, eredménytelen munka utánzására; a szótó esetleg az →*ekecsel* tövével függhet össze. A szóvég gyakorító képző. A 3. jelentéshez vö. →*pancsol*.

TESz.; EWUng. • Vö. *ekecsel*

pepita **A:** 1857 *pepita*-köpenybe (NSz.) **J:** [jelzői értrékben is] 'kétszínű, kockás szövetminta | Pepita'

■ Vitatott eredetű. | 1. Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Pepita* 'kiskockás kétszínű anyagminta; ilyen anyag' [< sp. *Pepita* [SZN.] '⟨Pepita de Ortega spanyol táncosnő nevéből⟩']. A megnevezés az egyéni ruhadarabjáról – egy mintás kendőről – ered. (≈) Megfelelői: rom. *pepit(a)*; le. *pepita*: 'pepítés'. 2. Belső keletkezésű, köznévvé vált tulajdonnév. | (△) A sp. *Pepita* (↑) személynévből ered. A megnevezés a táncosnő Magyarországon való fellépésével (1853) függhet össze. Vö. még 1853 *Pepita-szalag*, *Pepita-frizura* (MNY. 15: 107), ezek a szószerkezetek elősegíthették a szó keletkezését.

MNY. 15: 107; TESz.; EWUng.

per¹ **A:** 1213/ *Perrus* [sz.] [SZN.] (VárReg. 252.); 1214/ *Pers* [sz.] [SZN.]; *Pris* [sz.] [SZN.] (VárReg. 310., 303.); 1395 k. *per* (BesztSzej. 180.); 1464 *Pewrews* [sz.] [SZN.] (Csánki: TörtFöldr. 1: 588); 1551 *pwrws* [sz.] (LevT. 1: 87); 1870 *pér* (CzF.); NYJ. *pér* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1213/ ? 'jogi vita, ill. ennek eldöntésére való törvényes eljárás | Rechtsstreit, Prozeß' # (↑), 1395 k. 'ua.' (↑); 2. 1456 k. 'pörlekedés, szóváltás | Streit, Wortwechsel' (SermDom. 2: 150) **Sz:** ~**es** 1213/ [SZN.] (↑); 1511 'pertárs, perbeli ellenfél | prozeßführend' (Zolnai Gy.: Nyelveml. 197) | ~**eskedik** 1810/ *pörösködik* (NSz.)

perel [1] **A:** 1416 u./² *perlèni* [sz.] (MünchK. 11vb); 1470 *perelni* [sz.] (SermDom. 2: 240); 1532 *porprietok* (TihK. 254); 1863 *Pèlleni* [sz.] (Krizsa [szerk.] Vadr. 512); 1870 *pèrèl* (CzF.) **J:** 1. 1416 u./² 'pert folytat, pereskedik | Prozeß führen' # (↑); 2. 1493 k. 'veszekszik, perlekedik | srteiten, zanken' (FestK. 391); 3. 1881 '⟨tűz⟩ ropog, morogva, duruzsolva ég | lodern, prasseln ⟨Feuer⟩' (NSz.) **Sz:** **perlekedik** 1613 *perlekedgyünk* (NySz.)

■ A szócsalád alapja, a **perel** jövevényszó egy szláv nyelvből, valószínűleg a szerbhorvátból. | (≡) Szbhv. (R.) *prèti* 'vádol', *prèti se* 'pereskedik'; – óe. szl. *prèti* 'civakodik, perlekedik, veszekedik, ellentmond', *prèti se* 'kétkedik, kétségbe von'; szlk. *priet* 'sa' 'civakodik, perlekedik'; or. (N.) *npem* 'ua., vitatkozik'; stb. [indoeurópai eredetű; vö. óind *pýt-* 'viszály, harc, küzdelem; sereg'; lat. *spernere* 'vissszalök, továbbtol, lenéz, megvet'; stb.]. – A szerbhorvátból való származtatás mellett szól az a körülmény, hogy az ige jogi szakszóként csak ebben a nyelvben adatolt. (⊕) A *perel* és a *pöröl* változatok között az irodalmi nyelvben szóhasadás ment végbe; ma az első főleg az 1., az utolsó a 2. jelentésben használatos.

■ A **per** elvonás. | (⊕) A *perel*-ből lett elvonva.

📖 Nyr. 31: 129, 308; Kniezsa: SzJsz. 415; TESz.; EWUng. • Vö. *al*⁻¹, *fel*⁻¹, *gyanúper*, *parittyá*, *perpatvar*, *viszont*-

per² **A:** 1768 *per* te (Nyr. 101: 218) **J:** 1. 1768 '⟨megszólításként használatos szó v. név előtt⟩ tegezve, magázva stb. ⟨megszólít⟩ | per, mit ⟨du, Sie usw., als Anrede⟩' (↑); 2. 1873 '-(n)ként, -(já)val, -(jé)vel | pro, je ⟨Zeiteinheit, Stück usw.⟩' (NSz.); 3. 1897 '⟨közönséges törték kimondásakor, a nevező ragtalan alakját használva⟩ osztva vmivel | gebrochen durch ... ⟨zB. 2/3⟩' (PallasLex. Tört. a.)

■ Latin jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Lat. *per* 'át, keresztül; át; -val/-vel'; stb.; – vö. még ném. *per Jahr* 'évenkénti, évi, évente', *per Stück* 'darabjával, darabonként; stb.'. A latinban indoeurópai eredetű; vö. óind *pári* 'körben, körös-körül; vmi fölött kifelé, körül; ellen'; gör. *περί* 'körül; át, keresztül'; stb. A szó a németben olasz mintára, főleg a kereskedelmi szaknyelvben terjedt el; vö. ol. *per diritto* 'igazság szerint, jogilag', *dieci per volta* 'nyolc-nyolc'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *persze*, *pertu*

péra × **A:** 1395 k. huzus*péra* (BesztSzj. 1268.); 1813 Nyelves *péra* (Nyr. 14: 33); NYJ. *peráját* (ÚMTsz.) **J:** 1. [*húsos* ~] 1395 k. 'hússal töltött tésztaféle | mit Fleisch gefülltes Gebäck, Pastete' (↑); 2. 1538 'nőstény állat ivarszerve; alfél | Geschlechtsorgan der Weibchen; Gesäß' (Pesti: Nomenclatura F1); 3. 1550–1568 'batyu, tarisznya | Ranzen' (NySz.); 4. [főleg ~fű] 1578 '⟨különböző gyógynövények nevéként⟩ | ⟨zur Benennung versch. Heilpflanzen⟩' (Nyr. 66: 24)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *pera* 'zacskó, erszény, iskolatáska, tarisznya' [< gör. *πήρα* 'ua.']. (⊕) A 3. jelentés lehetett az eredeti; az 1., és 4. jelentés metaforikusan keletkezett. A 2. jelentés eufemisztikus metafora. (⊕⇒) A magyarból: cseh (N.) *pěra* 'töltött gombóc'; szlk. (N.) *piera*, *perky* [többes szám] 'egy fajta töltött tésztaféle'. (↺) Nem tartozik ide: (N.) *péra* 'burgonya' (1838: Tsz. *Burgonya* a.), esetleg szórövidülés a *korompéra* (→*krumpli*) szóból.

📖 TESz.; EWUng.

perc **A:** 1742 u./ *pörzig* (Krizsa [szerk.] Vadr. 92); 1749 új *percznyi* [sz.] (MNY. 60: 493); 1951 *ujjperecei* (Nyr. 75: 145) **J:** 1. 1742 u./ 'egy óra időtartamának hatvanad része; igen rövid idő | Minute; Augenblick' # (↑); 2. 1749 'az új egy íze; növény szárának egy íze | Fingerglied;

Stengelglied' (↑); **3.** 1760–1787 'kicsi rész, porcika | Teilchen, Stückchen des Körpers' (NSz.); **4.** 1788–1789 'rövid hosszmértékegység | kleines Längenmaß' (NyF. 14: 44); **5.** 1812 'a mértani és a földrajzi foknak hatvanad része | Sechzigstel eines Grades' (Keresztési: Mat. 135); **6.** 1861 'szikra | Funke' (MNysz. 6: 319)

■ Elvonással keletkezett. | (≡) A →*percen* szócsalád igéiből jött létre, az óra ketyegésének és a rövid időtartam metonimikus összefüggése alapján; vö. a →*percen* szó *percenés* és *percenet* származékaival. A *percec* változat a →*percec* hatására keletkezett. 1. jelentésében a nyelvújítás korában kiszorította a →*minuta* szócsaládot. A 2–6. jelentések metaforák a rövideg és az idő és tér összefüggése alapján.

📖 Nyr. 32: 539; Horger: MSzav. 140; TESz.; EWUng. • Vö. *másodperc*, *percen*

perceg → *percen*

percen **A:** 1598/ *percen* (ErdTörtAd. 4: 227); 1693/ *pörczentés* [sz.] (NySz.); 1880 *pérczen* (Nyr. 9: 565) **J:** **1.** 1598/ 'moccan, mozdul | sich rühren' (↑); **2.** 1748 'egyetlen percegő hangot ad | einen knisternden Ton geben' # (NySz.); **3.** 1880 'sülés közben fröccsen | beim Braten Spritzen' (↑) **Sz:** ~**és** 1617 *perczes* 'pillanat, időpont | Augenblick, Zeitpunkt' (NySz.) | ~**t** 1652 *pertzentése* [sz.] (NySz.) | ~**et** 1786 *pertzenet* 'perc, pillanat | Minute; Augenblick' (NSz.)

perceg **A:** 1759 *Pertzegő* [sz.] (NSz.); 1895 *pörczögése* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1759 'ismétlődő ketyegő hangot ad | ticken' (↑); **2.** 1759 ? 'halk, kaparásszerű hangot ad | knirschen, knistern' # (↑), 1847 'ua.' (NSz.); **3.** 1766 'pezseg, gyöngyözik; buzog | brausen; quellen, aufwallen' (NSz.); **4.** 1787 'sercegeve, pattogva, sisteregve ég | prasseln' (NSz.); **5.** 1926 'szellent | furzen' (ÚMTsz.)

■ Onomatopoeitikus eredetű. | (⊕) A *tő* a palatoveláris párhuzamosság alapján a →*porcog* szócsalád tövével áll összefüggésben. A szóvég mozzanatos és gyakorító képző. A *percen* leginkább a 2. jelentésében használatos; ehhez a jelentéshez és a *percen* 3. jelentéséhez vö. →*serceg*. A *percenés* és *percenet* származékszóhoz vö. →*perc*, →*pillanat*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *perc*, *porcog*, *pörc*

percent **Δ A:** 1811 *percentumot* (HazKülfTud. 1811. szept. 25.: 216); 1832 *percentet* (NSz.) **J:** 'százalék | Prozent'

■ Német (au.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Perzent* 'százalék' [< ol. *per cento* 'százra vonatkozik']. Vö. még ol. *percento* 'százalék'. (≈) Megfelelői: ang. *percent*; fr. *pour-cent*; stb.: 'ua.'

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *centi*

perdit → *pereg*

perdül → *pereg*

perec **A:** 1395 k. *perech* (BesztSzj. 1258.); NYJ. *përëc* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1395 k. 'kenyértésztából készült, kettős hurokba v. karikába font, vékony rúd alakú, ropogós sütemény |

Art Gebäck, Brezel' (↑); **2.** 1519 k. 'kör, karika; koszorú | Kreis, Ring; Kranz' (DebrK. 55); **3.** 1551 'karkötő; karika alakú ékszer | Armband; kreisförmiges Schmuckstück' (MNY. 67: 493); **4.** 1643 'fonalköteg; tekercs | Strähne (Garnfaden)' (Comenius: Jan. 97); **5.** 1742 'kulcsont | Schlüsselbein' (NSz.); **6.** 1773 'bilincs | Handfessel' (NySz.); **7.** 1838 'fejre helyezett ruhatekercs, járomkoszorú | ringförmig zusammengeflochtenes Handtuch auf dem Kopf, Tragkranz' (Tsz.) **Sz:** ~**es** 1434 *Pereches* [SZN.] (OkLSz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn.) *prêze*, (R.) *bretze*, (h. baj.-oszt.) *pretz*: 'egy fajta sütemény', – ném. *Brezel* 'ua.; nyolcas alakú fonás' [? < lat. (k.) *bracellus* 'egy fajta (fonott alakú) sütemény'; végső soron a lat. *brachium* 'kar' szóra megy vissza]. (≈) Megfelelői: cseh *preclík*; le. *precel*; stb.: 'perec'. (⊕) A *perec* alak a szó eleji mássalhangzótorlódás feloldásával keletkezett. A 2–7. jelentés metafora. (⇒) A magyarból: szbhv. *pereca*, (Kaj) *pèrēc*: 'perec'.

📖 TESz. *perec*¹ a.; EWUng. • Vö. *brácsa*

pereg [1] **A:** 1468 *Pergew* [SZ.] [SZN.] (OkLSz.); 1558 *peregtek* (MNY. 45: 131); 1604 *Pörgő* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict.); 1651/ *pörögvén* (Zrínyi: MM. 1: 51); 1805 *përëg*, *përg* (NSz.) **J:** **1.** 1558 'gördül, gurul | rollen' (↑); **2.** 1616 'tengelye körül forog | sich schnell drehen, kreiseln' # (NySz.); **3.** [~ *a nyelve*] 1636 'gyorsan beszél | eine geläufige Zunge haben' (NySz.); **4.** 1787/ 'idő, esemény stb.) gyorsan halad, (le)zajlik | laufen, fließen (Zeit, Ereignis usw.)' (NSz.); **5.** 1792 'szemenként) hull; (cseppenként) folyik | einzeln fallen (von Körnern); rinnen, träufeln' # (Baróti Szabó: KisdédSz.); **6.** 1794 'szapora, egybefolyó hangot ad (dob stb.) | gerührt werden (Trommel usw.)' # (NSz.); **7.** [bepörög] 1972 'megharagszik, megdühödik | zornig werden' (ÉKsz.) **Sz:** **pergő** 1468 [SZN.] (↑) | **pörge** 1734 'felmeredő, feltornyosuló | aufragend' (MNY. 58: 226)

perget **A:** 1473 *Pergethew* [SZ.] [SZN.] (OkLSz.); 1590 Orso *pergetû* [sz.] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 187); 1604 *Pörgetem* (Szenczi Molnár: Dict.); 1870 *përget* (CzF.) **J:** **1.** 1590 'gyorsan forgat | kreiseln, quirlen' # (↑); **2.** 1632 'gyakran, gépiesen mond | oft, mechanisch sagen' (NySz.); **3.** 1653 'szapora hang adására készlet, (dobot) ver | (die Trommel) rühren' (NySz.); **4.** 1792 'magot, szemcsés anyagot, könnyet) hullat; (mézet) a lépből forgatással kicsorgat, kicsap | einzeln fallen lassen (Körner, Tropfen); schleudern (Honig)' (Baróti Szabó: KisdédSz.) **Sz:** **pörgettyű** 1473 [SZN.] (↑); 1590 'orsó tengelye | Achse einer Spule' (↑); 1643 'egy fajta gyermekjáték | Art Kinderspielzeug' (Comenius: Jan. 208)

perdit **A:** 1600 k. *perdëts* [*perdét* □] (Radvánszky: Szak. 43); 1605 *perditven* [sz.] (NySz.); 1615 *pördëtéd* elő (NySz.); 1870 *përdit* (CzF.) **J:** **1.** [gyakran igekötővel] 1600 k. 'hint, szór | streuen' (↑); **2.** [ma főleg meg~] 1605 '(dobot) megüt | (die Trommel) rühren' (↑); **3.** 1615 'hirtelen létrehoz | schnell hervorbringen' (↑); **4.** 1616 'tengelye körül forgat, forgatni kezd | drehen, schwingen' # (NySz.)

perdül **A:** 1604 *pördöl* (Szenczi Molnár: Dict. *Spöndylus* a.); 1668 *perdülyön* [l-j] (NySz.); 1799 *Përdülös* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1604 'tengelye körül hirtelen megfordul, forogva halad; gördül | sich drehen, kreisen; rollen' # (↑); **2.** 1799/ '(dob) peregni kezd | ertönen, gerührt werden (Lied, Trommel)' (I.OK. 30: 261); **3.** 1860 'pörögve hull | einzeln fallen' (NSz.); **4.** 1877 '(könny) kicsordul | rinnen, überlaufen (Träne)' (NSz.)

■ Onomatopoetikus eredetű. | (⊕) Eredetileg a →*fordít* típusú hangjelenségek érzékeltetésére szolgálhatott; vö. még →*fertő*, →*fürösz* stb. A szóvégek különféle igeképzők. Az illabiális formák és a labiális változatok között néha részleges szóhasadás jele figyelhető meg, ez a tendencia azonban nem érvényes következetesen.

📖 NyK. 47: 470; TESz.; EWUng. • Vö. *permetez*, *sertepertél*

perel → *per*¹

perem A: 1229/ *Peremus* [sz.] [SZN.] (VárReg. 360.); 1372 u./ *peremet* (JókK.); 1416 u./ *pèrèmit* (BécsiK. 306); 1518 k. *prémelt* [✍] [sz.] (MNY. 56: 264); 1579 *premezet* [sz.] (Radvánszky: Csal. 2: 31); 1585 *Perém* (Cal. 604); 1590 *Pórem* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 227); 1635 *primmel* (Radvánszky: Csal. 2: 266); 1702 *brémet* (NéprÉrt. 22: 35) **J:** 1. 1229/ ? '(ruha)szegély; rojt | Verbrämung, Besatz am Kleid; Franse' (↑), 1372 u./ 'ua.' (↑); 2. 1533 'kötés | Binde' (Murm. 2032.); 3. 1595 'ránc, redő | Falte' (Ver. 53.); 4. 1669 'vminek a határa, vége | Rand, Grenze' (NySz.); 5. 1750 'tárgy külső széle, karimája; földrajzi alakulat, térség széle | Rand, Kante; Ufersaum, Waldsaum' # (Wagner: Phras. Ora a.) **Sz:** ~**es** 1229/ [SZN.] (↑); 1585 *Perémős* <MN> 'szegélyezett | verbrämt' (Cal. 576); 1787 <FN> 'süteményfajta | Art Gebäck' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn.) *brēm* 'perem, szegély, szegélyezés; keret, foglalat', (kfn. bajor) *prem* 'ua.', (R.) *breme* 'ua.; egy rét v. föld erdős pereme', – ném. *Bräme* 'ua.' [ismeretlen, esetleg germán eredetű; vö. ang. *brim*; holl. *braam*: 'perem, szegély']. (≈) Megfelelői: szln. *pram*; cseh *prým*; stb.: 'szegélyezés, szegélydísz, stb.'. (△) Az eredeti hangalak *perém* lehetett, ez a szó eleji mássalhangzótorlódás feloldásának következtében jöhetett létre. A *perem* alak elvonatkoztatással jött létre a *peremet*, *peremes* stb. típusú alakokból. A szó eleji *p*-hez vö. →*pánt*, →*pintér* stb. A 2–5. jelentés metafora az 1. jelentés alapján. (△⇒) A magyarból: szbhv. (Kaj) *perem*; rom. (N.) *prim*: 'szegély'.

📖 Grétsy: Szóhas. 167; TESz.; EWUng. • Vö. *prém*

pereputty A: 1532 *pereputtiat* (TihK. 207); 1533 *perepwtyanak* (NySz.); 1763 *Pérepúty* (NSz.) **J:** 1. 1532 'utód(ok); nemzetség, család, a rokonok összessége | Nachkömmling, Nachkommenschaft; Familie, Sippschaft' (↑); 2. 1568 'cókmók | Sack und Pack' (MNY. 56: 264); 3. 1790 'vkinek a társasága, fajtája, atyafiság | Koterie' (NSz.); 4. 1838 'szegény v. cigány család | arme Familie, Zigeunerfamilie' (Tsz.)

■ Ismeretlen eredetű. | (△) A 1. jelentés látszik eredetinek, a többi ez alapján keletkezett.

📖 TESz.; EWUng.

pereszlen × A: 1568–1573 *pereszlen* (Gl.); 1604 *Perefzlénés* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict.); 1774 *pöröszlenes* [sz.] (NSz.); 1795 k. *pereszlénny* (NSz.); 1870 *pérészlen* (CzF.) **J:** 1. 1568–1573 'az orsó karikája, perdítője | Schwungrad einer Spindel' (↑); 2. 1783 'az ajakosok családjába tartozó növénynemzetség, ill. ebbe a nemzetségbe tarozó növény | Saturei bzw. Wirbeldost, Steinquendel' (NSz.); 3. 1799 'egy szárcsomóban nyalábszerűen álló növényi részek, örv | Quirl, Wirtel (Bot)' (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Quirl* a.); 4. 1818 'keverő kanál | Rührlöffel' (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Rütäbülum* a.); 5. 1883 'gyors, fürge, ügyes | flinke, geschickte Person' (Nyr. 12: 429); 6. 1885 'különféle, az orsó karikájához hasonló géprészek megnevezésére) | {zur Benennung versch. wirtelähnl. Maschinenteile}' (Nyr. 14: 525)

■ Jövevényszó egy déli szláv vagy nyugati szláv nyelvből. | (≡) Szbhv. *pršljen* 'csigolya; virágörv <növénytani>', (R.) 'az orsó lendítőkereke', *prešljen* 'ua.; csomó a növényen'; szln. (N.) *preslèn* 'rokka'; cseh *přeslen* 'az orsó lendítőkereke; (levél)örv'; szlk. (N.) *preslen* 'az orsó lendítőkereke'; stb. [< szláv **pręs-* 'fon']. (△) A szó az első szótagi magánhangzó denazalizálódása után került a magyarba. A régi helynevek mint a 1245 *Perezlen* (FNESz. *Pereszlénny* a.) egy másik etimonra mennek vissza, hangalakjuk azonban a *pereszlen* népetimológiás hatását tükrözi; ez arra utal, hogy a *pereszlen* sokkal korábbi átvétel, mint

bizonyíthatósága. Átadó nyelvként a szó belseji *sz* alapján leginkább a szlovén vagy a szlovák jön szóba. A 2. jelentés a 3. alapján keletkezett, mivel az efféle növényekre jellemző az örv. A 4–6. jelentés metafora az 1. jelentés alapján; az 5. jelentéshez vö. *fürge, mint a pereszlen* ’gyors mint az orsógyűrű’ (1792: Baróti Szabó: KisdedSz.). ☉ A 2. jelentésben botanikai műszóként is él.

📖 Kniezsa: SzJisz. 416; TESz.; FNESz. *Pereszlény* a.; EWUng.

perfekt → *perfekte*

perfekte Δ **A:** 1605/ *perfecte* (MNy. 66: 339); 1958 *perfekte* (Bakos F.: IdSz.) **J:** ’tökéletesen, befejezetten, készen | perfekt {Adv.}’

perfekt **A:** 1698 *perfecta* (MNy. 64: 468); 1865 *perfectus* (Babos: KözhSzt. *perfectibilis* a.); 1877 *perfect* (NSz.); 1886 *perfekt* (NSz.) **J:** <MN> 1698 ’tökéletes | vollkommen’ (↑) | <HSZ> 1854 ’tökéletesen | perfekt’ (Forst.)

■ Latin jövevényszó, részben német közvetítéssel is. | ☉ Lat. *perfecte* ’tökéletesen <határozószó>’ | lat. *perfectus*, -a, -um ’befejezett; teljes, tökéletes’; – vö. még ném. *perfekt* ’teljes, tökéletes’. A latinban a lat. *perficere* ’befejez, véghezvisz’ igéből ered. ☹ Megfelelői: ang. *perfect*; ol. *perfetto*; stb.: ’tökéletes’.

📖 TESz. *perfekt* a.; EWUng. • Vö. *faktum*, *parfé*

pergamen **A:** 1510/ *Pargaminára* (MNy. 80: 375); 1533 *Pergamenum* (Murm. 2530.); 1544 *pargamenomot* (OkI Sz.); 1578 *pergomenumos* [sz.] (MNy. 63: 95); 1673 *pargamenára* (NySz.); 1697 *porgaména* (NySz.); 1708 *Pergamen, Pergámen* (Pápai Páriz: Dict. *Pergāma* a., *Membrāneus* a.); 1801 *Pergamentet* (NSz.); 1809 *pargament* [□] (Nyr. 14: 358); NYJ. *pagramin* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1510/ ’írási céljára is használt simára kidolgozott’ állatbőr | *Pergament*’ (↑); 2. 1895 ’pergamenpapír, hártypapír | *Pergamentpapier*’ (NSz.)

■ Latin jövevényszó, később a németből is. | ☉ Lat. *Pergamena, Pergamina* (*charta*) ’pergamen’, (k.) *pergamenum, pergamentum, pergaminum* ’ua.’ [< gör. *περγαμηνός* ’pergamenből’ < gör. *Πέργαμον* [HN.] ’város Kis-Ázsiában’]; – vö. még ném. *Pergament* ’írásra szolgáló állatbőr’, *Pergamentpapier* ’vasatg tömör papír’. ☹ Megfelelői: fr. *parchemin*; ol. *pergamena*; stb.: ’pergamen’. ☉ A dolgok efféle megnevezéséhez vö. → *damaszt*, → *muszlin* stb. – A *pergamen* alak a tárgyragként felfogott szóvégi *t* elhagyásával keletkezett.

📖 TESz.; EWUng.

perget → *pereg*

periféria **A:** 1721 *peripheriája* (MNy. 79: 246); 1788 *periferián* (Honism. 11/6: 28); 1901 *perifériákon* (NSz.) **J:** 1. 1721 ’perem; kerület | Umkreis, Umfang’ (↑); 2. 1788 ’környék | Umgebung’ (↑); 3. 1848 ’peremterület; külső terület | Stadtrand, Außenbezirke’ (NSz.); 4. [főleg többes számban] 1973 ’olyan számítógépes hardver, amellyel a számítógép képességeit bővíthetjük | Peripheriegerät {Computertechnik}’ (Bakos F.: IdSz.)

■ Latin jövevényszó. | ☉ Lat. *periphēria* ’körvonal’, (k.) ’kerület; szél, perem’, (h.) ’környék, vidék, környezet’ [< gör. *περιφέρεια* ’körbemenés, körforgás, keringés; kerület; hajlat,

görbület’]. (⊗) Megfelelői: ném. *Peripherie*; ol. *periferia*; stb.: ’kerület; szél, perem, szegély; peremterület’. (⊕) A 4. jelentéshez vö. ném. *Peripherie* ’periferikus készülék <számítógépes technika>’.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *szemafor*

periodikus → *periódus*

periódus A: 1627 *periodust* (MNy. 89: 511); 1808/ *periodokban* (NSz.); 1913 *periódus* (Horváth: HSz.) J: 1. 1627 ’hosszú, összetett mondat; szakaszos ismétlődés | zusammengesetzter längerer Satz; regelmäßig wiederkehrende Erscheinung’ (↑); 2. 1789/ ’időszakasz; fázis, szakasz | Zeitabschnitt; Phase’ # (NSz.); 3. 1854 ’havi tisztulás | Monatsblutung’ (Heckenast: IdSzT.)

periodikus A: 1789/ *Periodicus* (NSz.); 1803/ *periodikus* (NSz.); 1949 *periódikus* (NSz.) J: 1. 1789/ ’időszaki <kiadvány, folyóirat> | periodisch <Zeitschrift>’ (↑); 2. 1790/ ’szakaszosan ismétlődő | regelmäßig wiederkehrend’ (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (⊖) Lat. *periodus* ’fázis, szakasz, fejezet; többszörösen alárendelő mondat szerkezet’ [< gör. *περίοδος* ’körüljárás, keringés, körforgás; körforgás <az időé>; ismétlés; szakasz, periódus <mondat felépítése>’ < gör. *περί* ’körül’ + *όδός* ’út’] | lat. *periodicus* ’szakaszonkénti, visszatérő; átmeneti, időleges’ [< gör. *περιοδικός* ’rendszeresen visszatérő’]. (⊗) Megfelelői: ném. *Periode, periodisch*; fr. *période, périodique*; stb.: ’szakasz, periódus’, ’időszakos’. (⊕) A szóvégi *s*-hez vö. → *ámbitus* stb. A régi *period* változat német vagy francia hatást mutat.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *epizód, zsinat*

perje A: 1245 ? *Periese* [sz.] [HN.] (HOkm. 8: 45); 1411 *Keserewperye* [HN.] (Oklsz.); 1500 k. *perje* (MNy. 21: 141); 1522 ? *Pwrnyes* [sz.] [HN.] (MNyTK. 105: 36); 1577 k. *Përjének* (OrvK. 101); 1697 *perge* [? ɔ: *pergye*] (NySz.); 1800 k. *perenye* (NSz.); 1805 ? *përnye* (NSz.); 1835 *pergye* (NSz.); NYJ. *përjē, përje* (Nyatl.); *pürgye* (ÚMTsz.) J: 1. 1245 ? ’a pázsitfüvek családjába tartozó, kaszálóréteken, hegyi réteken, zöld legelőkön stb. gyakori növény | Rispengras’ (↑), 1411 ’ua.’ (↑); 2. 1577 ’páfrány | Farnkraut’ (KolGl.); 3. 1585 ’a csalánfélék családjába tartozó növény, falgym | Kraut aus der Familie der Brennesselgewächse, Glaskraut’ (Cal. 756); 4. 1753 ’a pázsitfüvek családjába tartozó gyomnövény, tarackbúza | gemeine Quecke’ (NSz.); 5. 1892 ’mezei zsurló | Ackerschachtelhalm’ (Ethn. 3: 59)

■ Szláv jövevényszó. | (⊖) Szln. (N.) *pîrje* ’közönséges tarack’; szlk. (N.) *pýrie* ’perje’; or. *nypeü* ’közönséges tarack’; stb. [< szláv **pyro* ’köles’]. (⊕) Egyes változatok szó belseji *gy ~ ny* váltakozásához vö. → *borjú*, → *varjú* stb. A jelentések valószínűleg az 1. jelentésre mennek vissza, bár például a 4. jelentés egy szláv nyelvből is származhat. (⊗) A *perje* tájszóként és növénytani szakszóként él.

📖 MNy. 6: 19; Kniezsa: SzlJsz. 416; TESz.; EWUng.

perjel A: 1556 e./ *piriel* (RMKT. 3: 322); 1575 *Piryal* (Heltai: Krón. 80); 1843 *pörjelt* (NSz.) J: ’előljáró; prior | Vorgesetzter; Prior’

■ Német (feln.) jövevényszó. | (⊖) Ném. (kor. úfn.) *piel, priol*, (baj.-osztr.) *preiol*: ’előljáró, prior’ [< lat. (k.) *prior (officii)* ’(hivatali) előljáró’, (k.), (e.) *prior (claustralis, conventualis)*

'előljáró (kolostoré, gyülekezeté, rendé)'; vö. →*prior*]. (△) A szó eleji mássalhangzótorlódás feloldásához vö. →*perváta* stb. (△) A latinból való közvetlen származtatása kevésbé valószínű.

TESz.; Mollay: NMÉr. *pirijel* a.; EWUng. • Vö. *prior*

perkál A: 1808 *perkál* laiblija (NSz.); 1810 *parkál* (MNY. 71: 126); 1817 *perkály* (MNY. 71: 126); 1833 *pargálból* (MNY. 71: 126); 1833 *Pergátból* (NSz.); 1856 *perkal* (NSz.); 1874 *pèrkát* (Nyr. 3: 374) **J:** 'sűrű vászonkötésű, finom pamutszövet | Perkal'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Perkal*; ang. *percale*; fr. *percale*; stb.: 'tömör, finom fonalú pamutszövet', a régi angolban 'egy fajta indiai szövet' is. Forrása: újpertzsa *pargāle* 'könnyű anyag; abból készített ruha'; stb. A franciából terjedt el, amelyben a mai jelentés is keletkezett.

(⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át.

TESz.; EWUng.

permet → *permetez*

permeteg → *permet*

permetez A: 1780 *permetezést* [sz.] (NyF. 50: 32); 1784 *permetezik* [□] (Baróti Szabó: KisdedSz. 49); 1785 *permedező* (NSz.); 1810 k. *permetező* [sz.] (NSz.); 1844 *permetézett* (NSz.); 1860 *pörmeteznek* (NSz.); NYJ. még ... *börmetözve* [sz.] (MNYj. 1: 48) **J:** 1. 1780 'szemerkél (eső) | tröpfeln (Regen)' (↑); 2. 1844 '(le)pereg, (le)gördül (csepp) | (herab)perlen' (↑); 3. 1890 'apró cseppekre porlasztott folyadékkal behint, ilyen folyadékot fröcsköl | besprengen' # (NSz.)

permet A: 1808 *Permet* (NSz.) **J:** <FN> 1. 1808 'szemerkélő eső; cseppekre széthulló víztömeg | Sprühregen; Gischt' (↑); 2. 1870 'verejték, izzadság | Schweiß' (NSz.); 3. 1898 'vegyszeres permetezőlé | Sprühmittel' # (NSz.)

permeteg × A: 1815 *Permeteg* (NSz.); 1863 *pèrmeteg* (Krizsa [szerk.] Vadr. 512); 1870 *permedeg* (CzF. *permed* a.) **J:** <FN> 1815 'szemerkélő eső | Sprühregen' (↑) | <MN> 1. 1854/ 'szemerkélő, apró cseppekre porlasztott (eső, víz, permetezőlé) | sprühend (Regen, Wasser, Sprühmittel)' (NSz.); 2. 1887 'legördülő (csepp) | herabperlend (Tropfen)' (NSz.)

■ A szócsalád egy relatív fiktív töből származik, tisztázatlan viszonyú tagokkal. | (△) A relatív tő esetleg egy *-m* mozzanatos képzővel keletkezhetett. Az abszolút tő a →*pereg* szócsaládjának tövével azonos. A *permetez* szóvége gyakorító képző. A *permeteg* szóvégeéhez vö. *görgeteg* (→*görög*¹), *kergeteg* (→*kerge*) stb. A *permet* éppúgy lehet a relatív tő analogikusan keletkezett származékszava mint elvonás a *permetez* szóból. A szócsalád tagjainak jelentésváltozásához vö. esetleg: →*pereg*. (⊙) A *permeteg* ma leginkább székely tájszóként él.

TESz. *permetezik* a.; EWUng. • Vö. *pereg*

pernahajder A: 1720 *pernahajder* (MNY. 73: 244); 1762 *Pernehaiter* (MNY. 10: 84); 1792 *Perna hájder* (NSz.); 1816 *Pernekájder* (Gyarmathi: Voc.) **J:** 'semmirekellő, haszontalan személy | Faulenzer, Nichtsnutz'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Bärenhäuter*, (R.) *perenheuter*, *bernheuter* 'naplopó, semmirekellő, mihaszna' [a ném. *auf der Bärenhaut liegen* 'lustálkodik' szolás alapján]. (⇒△) A

változatok bajor-osztrák átvételre utalnak. ☐ A *pernahajder* alak a szó belseji mássalhangzótorlódás feloldásával keletkezett. A szó eleji *p*-hez vö. →*pánt*, →*pintér*, stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *barna, huta, láger*

pernye A: 1416 u.¹ *perñeiebè* (BécsiK. 122); 1508 *perieben* (DöbrK. 523); 1522 ? *Pwrnyes* [sz.] (MNYTK. 105: 36); 1565 *porñoy* (NySz.); 1621 *põrnye* (Szenczi Molnár: Dict.); 1805 ? *përnye* (NSz.); 1870 *përnye* (CzF.); NYJ. *pěřnye* (MTsz.); *pérnye* (ÚMTsz.); *pornya* (MTsz.); *pörgye* (NytudÉrt. 67: 156) **J:** 1. 1416 u.¹ ? 'parázs; hamu, különösen szalma, nád és hasonló anyagok hamuja | Asche (haupts. von Stroh, Schilf usw.); Flugasche' (↑), 1531 'ua.' (ÉrsK.); 2. 1416 u.¹ 'izzó, parázsló szén | glühende Kohlen' (↑), 1792 'ua.' (Baróti Szabó: KisdedSz.); 3. 1875 'törek, pelyva | Rüttstroh, Spreu' (Nyr. 4: 226); 4. 1880 'száraz gally, rözse | Reisig' (Nyr. 9: 567)

■ Nyugati szláv vagy orosz jövevényszó. | ☐ Cseh (R.) *pýření* 'parázs'; szlk. (N.) *pyrina* 'hamu'; le. *perzyna* 'szállópernye; parázs'; or. (N.) *пурѣнь* 'hamu <szalmából, tőzegtől>' [*<szláv *pyr- 'fűt; süt'>*]. ☐ A szó belseji *gy ~ j* hangváltakozást tartalmazó változathoz vö. →*borjú*, →*perje* stb. A *pornya* szóhoz hasonló változatok a veláris irányba történő hangrendi kiegyenlítődés eredményei. A 3., 4. jelentés keletkezése feltehetőleg azzal magyarázható, hogy a törek, rözse, pelyva hamuja olyan, mint a szalmáé és a nádé. Ma leginkább az 1. jelentésében használatos. ☐ Valószínűleg a magyarból: szlk. (N.) *pyrňa* 'hamu'.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 417; TESz.; EWUng.

peron A: 1856 *perronra* (BpHírlap 1856. dec. 25.: [3]); 1876 *perron* (NSz.); 1927/ *perrónon* (NSz.); 1930 *peron* (Csorba: IdSz.) **J:** 1. 1856 'az állomáson várakozók számára fenntartott, kijelölt terület | Bahnsteig' (↑), 1876 'ua.' (↑); 2. 1880 '〈vasúti v. villamoskocsi két végén〉 fel- és leszállásra való rész | Plattform (an Eisen- und Straßenbahnwagen)' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | ☐ Ném. *Perron* 'peron; várakozók számára kijelölt hely <vasúti és villamoskocsinál>' [*<fr. perron 'nyitott lépcső'>*]. ☐ Megfelelői: ang. *perron* 'ua.'; or. *neppon* 'peron'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *petróleum*

peronoszpóra A: 1870 *Peronosporát* (TermtudKözl. 2/14: 207); 1883 *Peronospora* [ES. NEM M.] (MagyLex. 13: 522); 1896 *Peronoszpóra*-betegség (PallasLex.); 1898 *peronospora* fecskendőiket (NSz.); 1910 *peronoszpóra* (NSz.); NYJ. *fenërospóra* (ÚMTsz.); *feneroszpór* (Ethn. 12: 216); *perenoszpór*, *poneroszpóra* (ÚMTsz.) **J:** 'egy fajta kultúrnövény-penész(gomba) | Blattfallpilz (Plasmopara, Peronospora)'

■ Nemzetközi szó. | ☐ Ném. *Peronospora*; ang. *peronospora*; fr. *péronospora*; stb.: 'peronoszpóra'. Vö. még lat. (ú.) *peronospora* 'ua.' [tudatos szóalkotás a gör. *περόνη* 'csat; (rögzítő)kapocs, tű; stb.' és a gör. *σπορά* 'vetés; csíra, mag, spóra' szavakból; az első görög szó a spórák alakjára utal]. ☐ A magyarba elsősorban a németből került át. ☐ A különböző változatok hangátvétellel, szórövidüléssel és népetimológiával keletkeztek.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *porta, spóra*

perpatvar A: 1495 e. *perpatuar* (GuaryK. 131) **J:** 'civódás, civakodás, veszekedés | Zank'

■ Összetett szó. | ⊕ A $\rightarrow per^1 + \rightarrow patvar$ szavakból keletkezett, tautologikus összetétellel. Az alaktanhoz vö. *hírnév* ($\rightarrow hír-$), $\rightarrow szélvész$ stb. Olyan szószerkezetre megy vissza, mint a *pert patvart indít* 'veszekedést szít; pert indít' (1601: LevT. 2: 114).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *patvar*, *per*¹

perpence × A: 1576 *perpenche* was (OklSz.); 1872 *perpenczéje* (Nyr. 1: 281); NYJ. *pērpence* (MTsz.); *pörpöncze* (ÚMTsz.) J: 1. 1576 'malomkőguzsaly, a felső malomkövet járató szálvas | Eisen am oberen Mühlstein' (↑); 2. 1838 'szitafa, szemrázó fa a malomban | Siebbalken in der Mühle' (Tsz.)

■ Vitatott eredetű. | 1. Román jövevényszó. | ⊕ Rom. *pîrpăriță*, (N.) *pîrpîriță*: 'malomkőguzsaly; malomkorong; szemeresztő' [az eredetéhez vö. a szláv adatokat (↓)]. ⊕ A szó belseji *n* a magyarban inetimologikus. 2. Jövevényszó egy déli szláv nyelvből. | ⊕ Vö. blg. (N.) *npenpuya* 'labdajáték ütője; szög, pecek, faszeg, tipli; stb.'; szb. (e.) *pъprica* 'játékabroncs, pörgettyű'; szbhv. (N.) *paprica* 'malomkőguzsaly, szemrázó fa a malomban'; szln. *poprica* 'keresztvas a felső malomkövön' [az eredetéhez vö. $\rightarrow parittyá$]. ⊕ Bár ez egy székely tájszó, településtörténeti okoknak nem mond ellent a származtatás.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 711; NyK. 73: 77; TESz.; EWUng. • Vö. *parittyá*

persely A: 1536 *pewsselybe* (NySz.); 1560 k. *pössöl* (GyöngySzt. 3888.); 1574 *Berselyt* (MNY. 56: 264); 1604 *pesoellyben* (Vámosi: Csizm. 129); 1605 *Persely* (OklSz.); 1777 *persejek* (NSz.); 1805 *pózsöly* (NSz.); 1870 *pérsél* (CzF.); NYJ. *pirsül* (ÚMTsz.) J: 1. 1536 'pénz gyűjtésére szolgáló, zárható, tetején keskeny nyílással ellátott doboz | Sparbüchse; Almosenbüchse' # (NySz.); 2. 1605 'kerékagy vasbélése, vaskarikája; csapágy cserélhető része | Eiseneinlage an der Radnabe, Nabenring; Buchse, Hülse' (↑) Sz: ~ez 1843 *perselyezés* (ProtestEIL. 1843. febr. 25.: 95); 1881 *perselyezés* [sz.] (NSz.)

■ Valószínűleg német (feln.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (kfn.) *purse* 'erszény, pénzes zacskó', (R.) *börsch* 'ua.', (baj.-osztr.) *bürsch* 'ua.' [< lat. (k.) *bursa* 'ua.']. ⊕ A származtatás nehézsége, hogy egy bajor-osztrák kicsinyítő képzős alak, mint a **pörschel*, *pürschel* nem adatolt. A szó belseji *ss* hasonulás eredménye. A 2. jelentés metafora; ehhez vö. $\rightarrow puska$. ⊕ Nem tartozik ide: 1260 *Persul* [SZN.] (MNY. 8: 371). ⊕ Származtatása a ném. (kfn.) *püchse* 'szelence, persely' szóból téves.

📖 TESz.; Mollay: NMÉr.; EWUng. • Vö. *börze*

persze A: 1737 *per se* [ES. NEM M.] (MNY. 43: 307); 1809/ *perse* (NSz.); 1825 *perszé* (NSz.); 1838 *Persze* (MNY. 43: 308) J: 1. 1737 ? 'hogyne, természetesen, magától értetődő(en) | freilich, selbstverständlich {Adv.}' # (↑), 1809/ 'ua.' (↑); 2. 1838 'igenis, rendben, biztos, helyes | jawohl, gewiß' # (MNY. 43: 308)

■ Jövevényszó egy latin szószerkezet alapján. | ⊕ Vö. lat. *per se* 'önállóan magától', (h.) 'magából, magától' [< lat. *per* [előjáró szó] (vö. $\rightarrow per^2$) és a lat. *se* [visszaható névmás] összetétele]. – A jelentésfejlődés 'magától' > 'magától értetődő' egy lat. *per se intelligitur* 'magától értetődő' szószerkezetre vezethető vissza. ⊕ Az előjárós szószerkezet elemei csak a magyarban olvadtak egy szóvá.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *per*²

perszóna **A:** 1598 *perfonakra* (Házi: SoprLev. 239); 1869 *persónához* (NSz.); 1883 *perszóna* (NSz.) **J:** 1. 1598 'személy | Person' (↑); 2. 1604 'személy {a grammatikában} | Person {Grammatik}' (Szenczi Molnár: Dict. *Imperfonális* a.); 3. 1679 'nőszemély, némbér | Frauenzimmer, Weib(sbild)' (MNY. 42: 78)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *persona* 'színészalarc; (jellem)szerep; (jellem)színész; személy {a nyelvtenban is}', (h.) 'személy' [bizonytalan eredetű; esetleg az etruszk *persu* 'álarc' szóra megy vissza]. (≈) Megfelelői: ném. *Person*; fr. *personne*; stb.: 'személy'. (⊕) A szó belseji *s*-es ejtéshez vö. →*alabástrom*, →*árestál*; stb. Az *sz*-es alakhoz vö. →*abszolút*, →*amnesztia* stb. Ma csak a pejoratív árnyalatú 3. jelentésében használatos.

📖 TESz.; EWUng.

pertli × **A:** 1813 *Pertli* (NSz.); 1900 *perkli* (Lumtzer–Melich: DOLw. 201) **J:** 1. 1813 'keskeny szalag v. zsinór {főleg ruhát díszítő szegélyként} | schmales Band os Schnur, Borte' (↑); 2. 1900 'madzag; cipőfűző | Bindfaden; Schnürsenkel' (NSz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *pertl* 'szegély, szegélydísz; szalag, zsinór, pántlika' [< ném. *Borte* 'szegély, szegélydísz']. (≈) Megfelelői: szbhv. *pertla* 'szalag, pántlika, szegélydísz'. (⊕) A *li* végződéshez vö. →*cetli*, →*cucli* stb. A 2. jelentés metafora.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *párta*

pertu **A:** 1798 *per te 's tu* (NSz.); 1858 *pertu* (NSz.) **J:** <HSZ> 1798 'tegeződve, tegező viszonyban | auf dem Duzfuß {stehen}, per du' (↑) | <MN> 1. 1858 'tegeződő (barát, pajtás) | Duz(-freund, -bruder)' (↑); 2. 1885 'a tegeződést, a tegező viszonyt illető | die Duzbruderschaft betreffend' (NSz.) | <FN> 1. 1867 'tegeződés | Duzbruderschaft' (NSz.); 2. 1889 'tegeződő barát, pajtás | Duzfreund, -bruder' (NSz.)

■ Jövevényszó, valószínűleg egy magyarországi latin szószerkezet alapján. | (≡) Vö. lat. (h.) *per tu* 'veled v. általad {megszólít}' [< lat. *per* {előljáró szó} (vö. →*per*²) és a lat. *tu* 'te' szavakból]. (⊕) Az eredeti határozói jelentésből kiindulóan a melléknévi jelentés olyan szószerkezetekben keletkezett, mint a *pertu barát* 'tegeződő barát', *pertu viszonyban van*, a főnévi jelentés *pertuban van* 'ua.', *pertut iszik* típusú szószerkezetekben jött létre.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *per*², *te*

perváta × **A:** 1562/ *peruatara* (MNY. 74: 511); 1568 *porváta* [?] (NySz.); 1708 *Perváta* (Pápai Páriz: Dict.); 1754 *parvata* (NSz.); 1789 *pervátára* (MNY. 60: 117); 1815 k. *Pirvata* (Kassai: Bef. 299); 1823 *Pervétáját* (MNY. 71: 126); NYJ. *pelváta*, *perváta* (MTsz.); *priváda* (ÚMTsz.) **J:** 'árnyékszék, illemhely | Abort, Abtritt'

■ Latin (k.) jövevényszó. | (≡) Lat. (k.) *privata*, *privada* 'árnyékszék', tkp. 'személyes, elkülönített, privát' [< lat. *camera privata* vagy *cella privata* 'elkülönült kamrácska' < lat. *privatus* 'elkülönült, különvált, privát'; vö. *privát* (→*privátim*)]. (≈) Megfelelője: fr. *privé* 'árnyékszék'. (⊕) A szó eleji mássalhangzótorlódás feloldásához vö. →*berkenye*, →*perjel* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *privátim*

perverz → *perverzitás*

perverzitás A: 1844 *perversitását* (Honderü 1844. márc. 2.: 301); 1845 *perversitás* (NSz.); 1899 *Perverzitás* (NSz.) **J:** 'rendellenes v. kóros nemi hajlam, ösztön, tulajdonság | Perversitát'

perverz A: 1865 *perversus* [ES. NEM M.] (Babos: KözhSzt.); 1900 *Pervers* [ES. NEM M.] (Tolnai: MagySz.); 1900 *perverz* (NSz.); 1901 *perverzus* (NSz.) **J:** 'rendellenes v. kóros nemi hajlamú | pervers'

■ Latin jövevénytyszó, német közvetítéssel is. | (≡) Lat. *perversitas* 'ellenszenvenesség, kellemetlenség, visszásság'; – vö. még ném. *Perversität* 'helytelen ösztön, ill. cselekvés' | lat. *perversus* 'fonák, visszája vminek, perverz', (k.) (*mos*) *perversus* 'hanyattság, léhaság, züllöttség <illem, modor>'; – vö. még ném. *pervers* 'perverz'. A latin szavak a lat. *pervertere* 'megfordít, átfordít; felfordít <tárgyas>' szóra mennek vissza. (≈) Megfelelői: ang. *perversity*, *perverse*; fr. *perversité*, *pervers*; stb.: 'perverzitás', 'perverz'. (△) A *perverzitás* szóvégéhez vö. →*fakultás* stb. A *perverz* szóvégi *z*-je bizonyosan a *perverzitás* hatását mutatja.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *vers*

perzekutor Δ A: 1614/ *persecutora* (MNY. 79: 247); 1851/ *perzekutorok* (NSz.); 1868 *perzekutor-hadnagy* (NSz.); 1882 *pèrszékútor* (NSz.); NYJ. *percekutor* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1614/ 'üldöző | Verfolger' (↑); 2. 1792 '(megyei) csendbiztos; poroszló, törvényszolga | (Komitats)polizeikomissar; Häscher' (NSz.)

■ Latin jövevénytyszó. | (≡) Lat. *persecutor* 'üldöző; keresztényüldöző; vádló, panasztevő' [< lat. *persequi* 'vkit lépten-nyomon követ; üldöz, kerget']. (≈) Megfelelői: ang. *persecutor*; fr. *persécuteur*; stb.: 'üldöző, követő'. (△) A *sz*-es, *z*-s kiejtés német hatást mutat. (◊) Idetartozik: (R.) *perzekució* 'bírósi perelés; üldözés' (1619: Úriszék 397).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *szekta*

perzsa A: 1526 *persák* (SzékK. 94); 1819–1825/ *Perzsa* (NSz.) **J:** <FN> 1. 1526 'tömegében Iránban élő, indoeurópai eredetű nyelvet beszélő nép tagja | Perser' (↑); 2. 1912/ 'perzsaszőnyeg | Perserteppich' (NSz.) | <MN> 1604 'Perzsiával, a perzsákkal kapcsolatos | persisch' (Szenczi Molnár: Dict. *Góbyras* a.) – De vö. 1416 u./¹ *Pèrfayak* 'tömegében Iránban élő, indoeurópai eredetű nyelvet beszélő nép tagja | Perser' (BécsiK. 83)

■ Latin jövevénytyszó. | (≡) Lat. *Persae* [többes szám], *Persa* 'perzsa személy' [< gör. *Πέρσαι* [többes szám] 'ua.']. (≈) Megfelelői: ném. *Perser*; fr. *Perse*; stb.: 'ua.'. (△) A szó belseji *zs*-hez vö. →*balzsam*, →*kámzsa* stb. A főnévi 2. jelentés önállósodás útján alakult ki a *perzsa szőnyeg* (1858: NSz.) szószerkezetből. – A 1416 u./¹ *Perfia* 'perzsiái' (BécsiK. 147) származékszó a *Perzsia* 'Perzsia' [HN.] (1416 u./¹: BécsiK. 292) helynévből ered [< lat. *Persia* [HN.]]; a (R.) *perzsai* (↑) az ország tévesen kikövetkeztetett nevéből származik.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *barack*

perzsel A: 1429 *Perzelew* [sz.] [szN.] (Oklsz.); 1519 *megh perföllýed* [l-j] (JordK. 83); 1522 *Pwrswlt* [sz.] [szN.] (Oklsz.); 1527 *pórföllhetee* [sz.] (ÉrdyK. 465); 1870 *pèrzsél* (CzF.) **J:** 1. 1519 'pörkölt | rösten' (↑); 2. 1519 'éget; tűzzel pusztít | brennen; versenden' (JordK. 899); 3. 1600 k. 'vminek a felületéről a rajta levő szőrt, tollat, szálakat égetéssel eltávolítja | sengen' # (Radvánszky: Szak. 62); 4. 1643/ 'csalán' égető, csipő érzést okoz a bőrfelületen | brennen <Brennessel>' (NySz.); 5. 1794 'tüzel <átvitt értelemben> | brennen <abstr.>' (NSz.); 6. 1815 'nap, hőség' forrón süt, éget | brennen <Sonne, Hitze>' (NSz.); 7. 1863 'korhol, szid | rügen; beláztat' (NSz.) **Sz: meg-ődik** 1519 *megh perföllódeek* (JordK. 899)

■ Onomatopoetikus eredetű. | ⊕ A szótő a →*pörköl* tövével és a →*pirít*, →*pirong* szócsaládjának tövével függ össze. A szóvég gyakorító képző. – A (N.) *pörzs* 'pörköl, pirít, ég' (1577 k.: OrvK. 184) elvonással keletkezett a *perzsel*-ből. A (R.) *perzsed* 'megperzselődik' (1790: NySz.) és a *perzseg* 'ua.' (1810: NSz.) igék a *perzsel* alapján jöttek létre. ⊖ Idetartozik a *perzsel* veláris párhuzamos alakjaként: *porzsol* 'ég; pörköl, éget' (1580 *Perzselt* [sz.], [szn.] (Kázmér: CsnSz.), 1767 *Perzselt* 'ua.' (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Frictorium* a.).

📖 NNyv. 1: 193; MNy. 59: 158; TESz.; EWUng. • Vö. *pirít*, *pirong*, *pörköl*, *pörsed*

peshed × A: 1726 *peshed* (Mikes: TLev. 91); 1757 *pöshettek* [d-t] (NSz.); 1764 *pessedett* [d-t] [sz.] (NSz.); 1785 *pesvedett* (NSz.); 1789 *pressett* [d-t] [sz.] (NSz.); NYJ. *kipëssed* (MTsz.) J: 1. 1726 '(meg)poshad, elkorhad, elrothad | verfaulen, verrotten, abstehe(n)' (↑); 2. 1757 'tesped | faulenz(n), untätig sein' (↑); 3. 1835 '(meg)savanyodik | sauer werden' (Kassai: Gyökerésző 4: 101)

pesheszt × A: 1835 *pesheszteti* [sz.] (Kassai: Gyökerésző 4: 101) J: 1. 1835 'savanyít | säuern' (↑); 2. 1870 'elrothaszt, poshaszt | verfaulen, verrotten machen' (CzF.)

■ Származékszó egy fiktív töből. | ⊕ A szócsalád tagjai a →*poshad* szócsalád palatális párhuzamos formái. A tö onomatopoetikus eredetű. A szóvég kezdő-visszaható igeképző, műveltető képző. A *pessed* változat hasonulás eredménye. A *pressed* változat szó belseji *r*-je inetimologikus. A *peshed* 2. jelentése metafora.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *poshad*

pesheszt → *peshed*

pest A: 1061/ ? *Pest* [HN.] (Györffy: DHA. I: 173); 1335 *Mezpesth* [HN.] (SztárOkl. 1: 97); 1401 *Mesespesth* (OklSz.) J: 1. 1061/ ? 'mészégető kemence; kemence | Kalkofen; Ofen' (↑), 1335 'ua.' (↑); 2. 1401 'bánya (különösen mészbánya) | Grube (haupts. Kalkgrube)' (↑); 3. 1822 'olvasztókemence, kohó | Schmelzofen; Hochofen' (Wagner: Phras. *Fornax* a.); 4. 1838 'kemencezug, sut | Ofenwinkel' (Tsz.)

■ Bolgár jövevényszó. | ≡ Blg. *neuy* 'kályha, kemence; olvasztókemence, nagyolvasztó, kohó', (N.) 'tűzhely, tűzhely' [vö. blg. *neka* 'süt']. Vö. még óe. szl. *peštъ* 'kályha, kemence; üreg, barlang, lyuk'; szlk. *pec* 'kályha, kemence'; or. *neчъ* 'ua.'; stb. ⊕ Néhány régi helynév (mint pl. az első adat) szláv névadáson is alapulhat. A 3. jelentés nyelvújítási termék. A 4. jelentés metonímia az 1. jelentés alapján. ⊙ A szó főleg a székely nyelvjárásban, ill. a technikai szakszóként él.

📖 MNy. 6: 397; Kniezsa: SzlJsz. 418; TESz.; EWUng. • Vö. *pecsenye*

pestis A: 1554 *pestis* (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 63) J: 1. 1554 'csoma, fekete halál, dögvész | Pest' (↑); 2. 1772 'ártalmas szél; egészségtelen időjárás | unzutraglicher Wind; ungesunde Witterung' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | ≡ Lat. *pestis* 'járvány, ragály, fertőző betegség; pestis; egészségtelen időjárás; hanyatlás, pusztulás', (tud.) 'pestis' [tisztázatlan eredetű]. ≈ Megfelelői: ném. *Pest*; fr. *peste*; stb.: 'ua.'. ⊕ A szó belseji, ill. szóvégi *s*-hez vö. →*árestál*, →*április* stb.

📖 TESz.; EWUng.

peszérce × **A**: 1395 k. *pezerche* (BesztSzj. 394.); 1520 k. *bezerche* (MNY. 11: 133); 1522 ? *Pwzerchjyes* [sz.] [szn.] (MNYTK. 105: 41); 1577 k. *pēzerczenek* (OrvK. 51); 1775 *Pöszericze* (MNY. 6: 274); 1779 u. *Pesztertze* (NSz.); 1792 *petzertzt* (NSz.); 1793 *Peszérce* (NSz.); 1805 *pēszerce* (NSz.); 1807 *peszértz* (MagyFüvészk. 338); NYJ. *pöszircze*, *pöszörce* (ÚMTsz.) **J**: **1.** 1395 k. 'pemetefű | Andorn (Marrubium)' (↑); **2.** 1578 'az ajakosak családjába tartozó növény, bujdosó csalán, fekete pemetefű | Schwarznessel' (Gombocz E.: BotTört. 39); **3.** 1578 'cigányfű, farkaslábfű | Wolfsfuß (Lycopus; Ballota)' (Gombocz E.: BotTört. 47)

■ Valószínűleg szláv jövevényszó. | (⊕) A hangalak és az alaktani felépítés szláv átadó nyelvre utal, bár a szláv nyelvekben nincs a szónak megfelelője. – A *peszérc* változat az E/3. személyű birtokos személyjelként értelmezett szóvégi *e* elhagyásával keletkezhetett. A *peszterce* változat a →*peszterce* hatását tükrözi. (⊙) A szó a botanikai szaknyelvben is él.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 714; TESz.; EWUng.

peszmeg¹ × **A**: 1600 *peszmegöt* (MNY. 89: 511); 1662/ *peszmettel* (NySz.); 1668 *peszmétet* (NySz.); 1682 *pekszmetet* (MNY. 64: 228); 1792 *Pészmeget* (NySz.) **J**: **1.** 1600 'kétszersült | Zwieback' (↑); **2.** 1808 'keletlen v. sületlen, rossz kenyér; sületlen, ragacsos tészta | sitzengebliebenes, unausgebackenes Brot; Klitsch' (Sándor I.: Toldalék)

■ Oszmán-török jövevényszó. | (≡) Oszm. *peksimet*, (R.) *beksimad*, *peksimad*, *pessimet*, *pesmet*: 'kétszersült' [< újgör. *παζιμά* 'ua.' vagy az újperzsa *baksamāt* 'ua.' szavakból ered]. (≈) Megfelelői: blg. *nekceded*, *nekcumem*; szbhv. *peksimet*, *peksimit*; stb. 'ua.'. (⊕) A szóvégi *g* keletkezése tisztázatlan. A 2. jelentés metafora. (⊕⇒) A magyarból: rom. *pesmet* 'ua.'.

📖 MNY. 1: 162; Kniezsa: SzlJsz. 712; Kakuk: ÉIOsm. 324; TESz.; EWUng.

peszmeg² × **A**: 1734 *pefzmeggel* (Mikes: TLev. 145); 1814 *petymeg* (NSz.); NYJ. *pekmece*, *peszmece* (MTsz. *pekmez* a.); *pëkmëz* (Nyatl. *lekvár* a.) **J**: **1.** 1734 'lekvár, gyümölcsíz | Marmelade, Mus' (↑); **2.** 1873 'köttyalék | PANTSCH' (Nyr. 2: 561)

■ Oszmán-török jövevényszó. | (≡) Oszm. *pekmez*, (R.) *pekmes*, (N.) *petmez* 'szirupos, mézgás folyadék szőlőből v. más gyümölcsből; must' [< újperzsa *bigmāz* 'must; bor'] vagy a szbhv. *pekmez* 'gyümölcsszirup' [< oszm. *pekmez* 'szirupos, mézgás folyadék szőlőből v. más gyümölcsből; must']. (≈) Megfelelői: újgör. *πεκμέζι*; blg. *nekmez*; albán *pekmez*; stb.: 'gyümölcsszirup'. (⊕) A magyarban részben hangátvetés ment végbe. A 2. jelentés metafora.

📖 MNY. 1: 162; Kniezsa: SzlJsz. 713; Kakuk: ÉIOsm. 324; TESz.; EWUng.

pesszimista **A**: 1810/ *Pessimista* (NSz.); 1853/ *pesszimista* (NSz.) **J**: <MN> 1810/ ? 'borúlátó | pessimistisch' (↑), 1845 'ua.' (NSz.) | <FN> 1810/ ? 'borúlátó {ember} | Pessimist' (↑), 1848 'ua.' (NSz.)

pesszimizmus **A**: 1837 *pessimismus* (Hirnök 1837. okt. 13.: [3]); 1842 *pessimismus* (NSz.); 1844/ *pesszimizmus* (NSz.) **J**: 'borúlátás | Pessimismus'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pessimist*; ang. *pessimist*; fr. *pessimiste*; stb.: 'pesszimista, borúlátó' | német. *Pessimismus*; ang. *pessimism*; fr. *pessimisme*; stb.: 'pesszimizmus'. A franciából terjedt el [tudatos szóalkotás a lat. *pessimus* 'legrosszabb']. (⇒⊕) A magyarba elsősorban a németből kerültek át. (⊕) A *pesszimista* szóvége latinosítás eredménye.

📖 TESz.; EWUng.

pesszimizmus → *pesszimista*

peszter → *peszterke*

peszterce × **A**: 1584 k. *Peztritz* (NytudÉrt. 80: 13); 1600 k. *Pisztriczgomba* (NySz.); 1798 *Pesztertze* (NSz.); 1838 *Pesztericz* (Tsz.); NYJ. *pesztërce* (ÚMTsz.) **J**: '(különféle ehető gombák megnevezésére) | {zur Benennung versch. eßbarer Pilze}'

■ Jövevényszó egy nyugati szláv vagy keleti szláv nyelvből, a román közvetítésével is. | (≡) Cseh *pestřec* 'áltrifla', (R.) 'szarvasgomba'; szlk. (K.) *pestrak* 'egy fajta gomba'; or. *necmpeu* 'tinóru; vargánya', *necmpjak* 'egy fajta lemezesgomba'; ukr. *necmpak* 'egy fajta tarka foltos gomba'; stb. – vö. még rom. *burete pestriț* 'ua.'. A szláv nyelvekben a szláv **pъstrъ* 'tarka' szóból ered; vö. →*piszra*. (△) A székely nyelvjárásba a románból került, valószínűleg a részfordítás előtagjaként →*gomba* utótaggal. A *peszterce* alak a →*peszérce* hatására keletkezhetett. (⊙) A *pisztriczgomba* (↑) összetételben növénytani szakszóként is él.

📖 Kniezsa: SzJlsz. 419; NyK. 74: 344; TESz.; EWUng. • Vö. *piszra*

peszterke △ **A**: 1688 *peszterge* (Radvánszky: Csal. 2: 388); 1734 *peszterkéivel* (OkI Sz.) **J**: 'kis törserű kardfajta | Art kleiner Säbel'

peszter △ **A**: 1792 *pefzter* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Pefzterkedni* a.) **J**: **1.** 1792 'kis törserű kardfajta | Art kleiner Säbel' (↑); **2.** 1808 'sebészkes | Bistouri' (Sándor I.: Toldalék)

■ Ismeretlen eredetű szócsalád, tisztázatlan viszonyú tagokkal. | (△) A *peszterke* a *peszter* származékszava lehet, de ez utóbbi épp úgy lehet a *peszterke* szóból való elvonás is. A *peszter* 2. jelentése metaforikusan keletkezett.

📖 TESz.; EWUng.

peszterkedik × **A**: 1767 *Pezderkedni* [sz.] (Pápai Páriz–Bod: Dict.); 1771 *peszterkedő* [sz.] (NSz.); 1791 *peszterkédzik* [▽] (Görög–Kerekes: HadiT. 4: 771); 1799 *puzdorkodni* [sz.] (NSz.); NYJ. *pěstërkédik*, *pöstörködik* (MTsz.) **J**: **1.** 1767 'fellázad; ellenkezik | sich empören; sich widersetzen' (↑); **2.** 1771 'kakaskodik; viaskodik | ' (↑); **3.** 1791 'forgolódik, sündörög vhol, vki körül | herumstreichen, scharwenzeln' (NSz.); **4.** 1791 'szóródik; leesik, repül | zerstreut werden, herabfallen, -fliegen' (↑); **5.** 1792 '(késsel) hadonászik | (mit einem Messer) herumfuchtn' (Baróti Szabó: KisdedSz.); **6.** 1840 'erőlködik, kapaszkodik, (tehetetlenül) igyekszik | sich anstrengen, sich hilflos bemühen' (NSz.); **7.** 1908 'píszmog, pepecsel | herumpusseln' (ÚMTsz.)

peszterkél × **A**: 1835 *Piszterkél* (Kassai: Gyökerésző 4: 132); 1839 *peszterkél* (MTsz.); NYJ. *peszterkel* (MTsz.); *pisztergál* (ÚMTsz.) **J**: **1.** 1835 'különféle dologgal (hozzáértőként) foglalkozik | sich mit versch. Sachen (als Experte) abgeben' (↑); **2.** 1839 'babrál, piszkál; kotorászik, vájkál | stochern; herumstöbern' (↑); **3.** 1897 'háborgat, ingerel; noszogat | (auf)reizen; antreiben' (MTsz.); **4.** 1897 'píszmog, pepecsel | pusseln' (MTsz.)

■ Származékszó egy relatív fiktív töből. | (△) A relatív tö -*r* gyakorító képzővel keletkezett. Az abszolút tö bizonytalan, onomatopoetikus eredetű, amely a nyugtalan mozgást fejezi ki. Esetleg a →*píszmog*-gal függhet össze. A szóvég gyakorító-visszaható képző, ill. gyakorító képző. (⊖) Idetartozik: *böstörködik* 'mérgeződik, bosszankodik' (1805: NSz.), '(fel)borzolódik'

(1807: Márton J.: MNSz.–NMSz.), 'vkit ugrat, húz, ingerkedik' (1887: Nyr. 16: 527). – Idetartoznak még: *pezderget* 'vkit vonz, izgat, megintít, sarkall' (1787: NSz.); *puzdori* 'kötekedő, izgága' (1797: NSz.); stb.

📖 TESz., *böstörködik* a. is, *peszterkél* a. is; EWUng. • Vö. *piszmog*

peszterkél → *peszterkedik*

pesztonka × **A:** 1709 *pesztunkát* (ItK. 14: 332); 1751 *pesztonkanak* (MNY. 75: 381); 1791 *pesztankájára* (NSz.); 1852 *peszronka* (NSz.); 1880 *pesztronkája* (NSz.); NYJ. *pesztuntya* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1709 'dada, szárazdajka | Kinderfrau, Kinderfräulein' (↑); 2. 1791 'fiatal leánycseléd; még nem serdülő lány | junges Dienstmädchen; noch nicht herangewachsenes Mädchen' (↑)

■ Szlovák vagy ukrán jövevényszó. | (≡) Szlk. *pestúnka*; ukr. *нецунка*: 'dada' [vö. szlk. *pestún*, ill. ukr. (R.) *нецун*: 'nevelő']. Vö. még óe. szl. *pestunъ* 'ua.'; szln. *pestunja* 'dada'; stb. (⊕) A szó belseji *r*-t tartalmazó változatok valószínűleg a végső soron ugyanarra az etimonra visszamenő → *pesztra* szó hatására keletkeztek. A 2. jelentés azzal magyarázható, hogy a kisgyermekes gondozására gyakran fiatal lányokat alkalmaztak.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 419; TESz.; EWUng. • Vö. *pesztra*

pesztra × **A:** 1799 *pefzra* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Kindermädchen* a.); 1832 *pesztrát* (NSz.); 1879 *pészra* (Nyr. 8: 331) **J:** 1. 1799 'szárazdajka, pesztonka | Kindermädchen, -fräulein' (↑); 2. 1835 'még nem serdülő, fejletlen lány | noch nicht herangewachsenes Mädchen' (Kassai: Gyökerésző 4: 107); 3. 1860 'fiatal leánycseléd | junges Dienstmädchen' (NSz.) **Sz:** ~1 1881 *pesztrálja* (MNV. 1881. jan. 23.: 62); 1909 *Pesztrálni* [sz.] (MNY. 5: 469)

■ Valószínűleg egy déli szláv nyelvből származó, esetleg szlovén jövevényszó. | (≡) Szln. (N.) *pěstrnja*; – szbhv. *pestrnica*, *pestrnača*: 'dada' [< szláv **pest-* 'gondoz, ellát, nevel']. (⇒⊕) A *pesztra* hangalakja noha legkönnyebben a szlovénből vezethető le, a szó meglehetősen széles elterjedését figyelembe véve (főleg az Alföld nyelvjárásaiban) átadó nyelvként a szerbhorvát is szóba jön. (⊕) A *pesztra* alak a szlovén szóval ellentétben egy egyszerűbb mássalhangzótorlódást, míg a *peszra* változat a mássalhangzótorlódás feloldásának további lépését szemlélteti. A *peszre* változat hangrendi kiegyenlítődéssel keletkezett. A 2., 3. jelentés keletkezéséhez vö. → *pesztonka*, amely végső soron ugyanarra az etimonra megy vissza.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *persztonka*

peták Δ **A:** 17. sz. *petákat* (Thaly: VÉ. 2: 172); 1863 *pötákat* (Kriza [szerk.] Vadr. 346); NYJ. *peták* [többes szám] (Nyr. 41: 81); *pěták* (MTsz.) **J:** 1. 17. sz. 'kis értékű pénzdarab: ötkrajcáros, később (valószínűleg a napóleoni háborúk idején) hétkrajcáros | Münze von kleinem Wert: zuerst Fünfkreuzerstück, später (wahrsch seit den Napoleonischen Kriegen) Siebenkreuzerstück' (↑); 2. 1845 'hetes mint ütőkártya | Sieben als Trumpfkarte' (NSz.); 3. 1887 'temetés, amelyen diákok énekszóval kísérik a halottat | Leichenbegängnis mit Chorgesang von Schülern' (NSz.)

■ Jövevényszó egy szláv nyelvből, valószínűleg a szerbhorvátból. | (≡) Szbhv. (R.) *pětāk* 'öt para értékű aranyérme'; – szln. *petak* 'ötös <érme, ill. pénz, életkor stb. jelölésére>'; szlk. (R.) *piatka* 'ötös <öt egységnyi pénzdarab>'; stb. [< szláv **pěť* 'öt']. (⊕) A *peta* változat a többes szám jeleként értelmezett szóvégi *k* elhagyásával keletkezett; vö. → *csárda*, → *poltura* stb. A 3.

jelentéshez vö. *petákért énekel* 'kis értékű pénzért énekel' (1886: Jókai: JubÖM. 74: 245). ☉ A szó ma leginkább a néprajzi szövegekben él.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 420; TESz.; EWUng. • Vö. *könting, péntek, pungs, pünkösdi*

petárda A: 1605 *petardonak* (MonÍrók. 30: 342); 1615 *petárdgya* [d-j] (NySz.); 1643 *petárdát* (Horváth M.: NEL.); 1773 *Pétárdával* (NSz.); 1779 k. *Petardákkal* (NSz.) **J:** 1. 1605 'kapuk, falak robbantására használt egykori robbantóeszköz | Sprengkörper zum Sprengen von Toren od. Mauerwerken' (↑); 2. 1870 'rakéta, röppentyű | (Signal)rakete' (NSz.); 3. 1889/ ? 'robbanótöltet <hang- és fényhatáshoz> | Sprengbüchse <für Knall- und Lichteffekte>' (NSz.), 1958 'ua.' (NSz.)

■ Vándorszó. | ☹ Ném. *Petarde*, (R.) *petard, petarda*; fr. *pétard*; ol. *petardo*, (mil.) *petàrd*; cseh *petarda*; or. *nemapda*; stb.: 'petárda', a francia népnelvben 'fenék, ülep; robaj, zaj, láрма' is; stb. A franciából terjedt el [< fr. *péter* 'recseg, ropog, durran; szellent']. ☞☞ A magyarba főleg a német és olasz nyelvből került át.

📖 TESz.; EWUng.

pete A: 1778 *Pete* (Szily: NyÚSz.); 1816 *Pet* (Gyarmathi: Voc. 58) **J:** 1. 1778 'tojás <szárnyasoké> | Hühnerei' (↑); 2. 1816 'ember, állat hímjének nemi szerve | Penis' (↑); 3. 1828 'női ivarsejt | Eizelle' (NSz.); 4. 1858 'rovarok tojása | Ei eines Insektes' # (NSz.); 5. 1858 'növényi, női ivarsejt, bibe, mag | Narbe, Same <Bot>' (NSz.) **Sz:** ~**zik** 1833 *Petézik* 'madár hímjé' közöszl a nősténnyel | sich begatten' (Kassai: Gyökerésző 2: 304); 1961 'petét rak le | Eier legen (Insekten)' (ÉrtSz.)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg egy magyar tulajdonnévből származó köznév. | ☹ Talán a *Pete* [SZN.]-ből (1138/: MNy. 32: 134) keletkezett, amely a *Péter* személynév becéző alakja. Hasonló köznévhez vö. →*geci*, (N.) *jancsi* 'hímvesző'. – Köznév a *Péter*: *péterke* 'gyerek; az ember maga' (1594 e./: Balassi: Camp. 52)), 'magzat' (1820: NSz.), 'csap <építőfáé>' (1832: NSz.) a személynév egy másik becéző alakjából.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *petróleum*

petrence × A: 1663 *petröncze* (MNy. 89: 511); 1696 *petrencze* (MNy. 89: 511); 1870 *pétröncze* (CzF.); NYJ. *pětrěncě* (ÚMTsz.) **J:** 'kis szénacsomó; más szálas takarmányból egybeállított csomó | Heuhäufel; kleiner Haufen von Futterpflanzen'

■ Jövevényszó, valószínűleg a szlovákból. | ☹ Szlk. (N.) *petrenec, petrence* [többes szám] 'szénapetrence; kis rakás takarmánynövényekből' [< szláv **petro-* 'padlás; nyíl, lövedék; faállványzat']. A szlovák szó eredeti alakja és jelentése **pětrěnyce* 'szénaszárító állvány' lehetett. ☹ A magyarba vagy a nem adatolt egyes számú alak, vagy a többes számú alak került. A származtatás nehézsége, hogy a szlovákból sem a 'szénaszárító' jelentés, sem egy **petrence* egyes számú alak nem mutatható ki. A szlovákból való származtatás ellen szól az a tény, hogy a szó a szénagyűjtés terminológiájába tartozik; vö. →*kasza*, →*kazal* stb. ☞☞ A magyarból: szln. (V.) *petrinica* 'szénapetrence; kis rakás takarmánynövényekből'.

📖 MNy. 46: 118; Kniezsa: SzJIsz. 420; TESz.; EWUng.

petrezselyem [4] A: 1395 k. *ptrofol* (BesztSzj. 344.); 1405 k. *pet^solū^m* (Gl.); 1516 u. *petroselyum* (Nyr. 34: 201); 1520 k. vad *petrosium* (MNy. 11: 133); 1520 k. *petresilom* (MNy. 11: 134); 1538 *petrifolyjom* (Pesti: Nomenclatura O1); 1544 *Petriselmet* (Oklsz.); 1559

Presilivm (Székely I.: Krón. 227a); 1566 *petrosollyomat* (Heltai: Fab. 238); 1566 *peterföelleyem* (MNY. 29: 151); 1570 *petrisoliumot* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 265); 1577 k. *petrefelém*, *petrefelyem* (OrvK. 23, 609); 1758 *Petersejem* (HOKlSzej. 116); 1794 *petrezirom* (NSz.); 1805 *pétrészelyem* (NSz.); 1834 *petrezzelkoszorut* (NSz.); 1854 *Petem'sirom* (NSz.); NYJ. *petérsze* (MTsz.); *petrés* (Nyatl. 57); *petrezelem*, *petrezzél*, *petrezzsíl*, *pétrézzsín* (ÚMTsz.); *petrizs* (MTsz.); *pötrözsejem* (Nyatl. 57) **J**: 'ernyős virágú, illatos, szárnyalt levelű, elvékonyodó fehéres gyökerű konyhakerti növény | Petersilie (*Petroselinum crispum*)' #

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *petroselinon*, *petroselinum*, (k.) *petrosillum*, *petrisellum*, (k.), (h.) *petrosilium*: 'petrezselyem' [< gör. *πετροσέλινον* 'ua.', tkp. 'kövi zeller']. (≈) Megfelelői: ném. *Petersilie*; fr. *persil*; stb.: 'petrezselyem'. (⊕) A hangzóközi *zs*-hez vö. → *bazsalikom* stb. A *ly*-s, (*j*)-s és *l*-es változatok különbsége már az átadó nyelvben is létezhetett. A változatok keletkezésénél a hangrendi kiegyenlítődés, a hangátvetés, hasonulás, esetleg a népetimológia is közreműködhetett. – A szó a kolostori kertészet közvetítéssel került át a magyarba.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *petróleum*, *zeller*

petró → *petróleum*

petrol → *petróleum*

petróleum A: 1604 *Petroleum* olay (Szenczi Molnár: Dict. *Petrelaeon* a.); 1876 *petlóreum* (Nyr. 5: 331); 1877 *piklórium* (Nyr. 6: 234); 1883 *petróleumos* [sz.] (NSz.); NYJ. *pétlóljóm* (Nyatl. 229); *petrójom* (ÚMTsz.); *pétröléum* (MTsz.); *pétrolíny* (ÚMTsz.); *pétrolom* (Nyatl. 229); *pétrom* (ÚMTsz.) **J**: 'ásványolajból lepárolt, világításra, tüzelésre használt szintelen v. sárgás színű folyadék | Petroleum' #

petrol × A: 1889 *pëtra*^ol (Nyr. 18: 459); 1897 *petrol* (MTsz.); NYJ. *pétlór* (Nyatl. 229) **J**: 'ásványolajból lepárolt, világításra, tüzelésre használt szintelen v. sárgás színű folyadék | Petroleum'

petró × A: 1901 *petró* (ÚMTsz.); 1905–1908 *pétró* (ÚMTsz.) **J**: 'ásványolajból lepárolt, világításra, tüzelésre használt szintelen v. sárgás színű folyadék | Petroleum'

■ A szócsalád alapja, a **petróleum** vándorszó. | (≡) Ném. *Petroleum*, (kor. úfn.) *petroleum*, (R.) *petroleum*; ol. *petrolio*; szbhv. *petroleum*; szlk. *petroleum*, (N.) *petrolín*; stb.: 'kőolaj'. Vö. még lat. (k.) *petroleum* 'ua.' [a lat. *petra*, *petrae* [birtokos eset] 'szikla, kő' + *oleum* 'olaj' összetételi tagok alapján; vö. még gör. *πετρέλαιον* 'kőolaj']. (⇒⊕) A magyarba elsősorban a németből, esetleg a latinból került át.

■ A **petrol** és **petró** szórövidülések. | (⊕) A *petrol* és a *petró* szórövidülések a *petróleum*-ból; a *petrol*-hoz vö. még ném. *Petrol* 'petróleum', esetleg a rom. *petrol* 'ua.' szavakat.

📖 TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *fegyver*, *olaj*, *peron*, *pete*, *petrezselyem*

petúnia A: 1839 *petuniá-ról* (Honművész 1839. szept. 12.: 580); 1883 *Petunia* (MagyLex. 13: 567); 1897 *betunia* (NSz.); 1897 *petúniás* [sz.] (NSz.); NYJ. *bëtónia* (ÚMTsz.) **J**: 'széles tölcseres virágú, enyhe illatú csucsorféle növény; tölcserke | Petunia (*Petunia*)' #

■ Latin (tud.) jövevényszó, esetleg német közvetítéssel is. | (≡) Lat. (tud.) *Petunia* 'petúnia'; – vö. még ném. *Petunie* 'tölcserke, petúnia'. A latinban tudatos szóalkotás a fr. *pétun*

'kapadohány, dohány' szóból. A megnevezés a két növény feltételezhető fajbeli hasonlóságán alapulhat. (≈) Megfelelői: ang. *petunia*; fr. *pétunia*; stb.: 'petúnia'.

TESz.; EWUng.

petyhüdt A: 1645 *Meg-pettyhüdt* [*d-t*]; *Pettyütt* [*d-t*] (NySz.); 1785 *pettyet* [*d-t*] (NSz.); 1841 *pötyyedt* (NSz.); NYJ. *petyhüdt* (MTsz.) J: 1. 1645 'korhadt | morsch' (↑); 2. 1785 'rugalmasságát, feszségét elvesztett, ernyed, fonnyadt (főleg bőr, hús stb.); ilyen bőrrű (személy) | schlaff, welk (haupts. Haut, Fleisch); schlaffhäutig (Person)' (↑); 3. 1839 'lagymatag, erőtlen (lélek, érzés, gondolat) | schlapp (Seele, Gefühl, Gedanke)' (NSz.); 4. 1883 'lazán álló (vitorla, zászló) | labbernd (Segel, Fahne)' (NSz.)

petyhüszik Δ [3] A: 1808 *Petyhüdni* [sz.] (Sándor I.: Toldalék); 1835 *Petyhüszik* [▽] (Kassai: Gyökerésző 4: 108); 1838–1845 *petyhed* (MNYTK. 107: 31) J: 1. 1808 ? 'korhad | morsch werden' (↑), 1835 'ua.' (↑); 2. 1838–1845 'ernyed | schlaff werden' (↑)

■ A szócsalád alapja, a **petyhüszik** származékszó egy fiktív töből. | (⊕) A szótó bizonytalan, esetleg onomatopoetikus eredetű és a →*pittyed* szócsalád tövével, valamint a →*pötyög* tövével lehet összefüggésben. A szóvég gyakorító-visszaható képző.

■ A **petyhüdt** származékszó. | (⊕) A *petyhüdt*, amely a *petyhüszik* *d*-s töváltozata, befejezett melléknévi igenévképzővel keletkezett, gyakrabban használt (főleg a 2. jelentésben) mint a kiinduló elem.

TESz.; EWUng. • Vö. *pittyed*, *pötyög*

petyhüszik → *petyhüdt*

petty → *pettyeget*

pettyeget A: 1602 *pettegettetet* [sz.] (NySz. *pöttöget* a.); 1643 *pöttögetet* [sz.] (Comenius: Jan. 38); 1720 *pettyegetve* [sz.] (NSz.); 1786 *pötyögetett* [sz.] (MNY. 60: 373); 1790 k. *Pötyögetett* [sz.] (Nyr. 85: 210) J: 1. 1602 'pettyekkel, foltokkal tarkáz, díszít | tüpfeln, sprenkeln' (↑); 2. 1886/ 'gyakorlatlanul, betűnként írogat | ungeübt schreiben' (NSz.); 3. 1923 'szemenként fejt (kukoricát) | die Maiskörner einzeln abrebeln' (ÚMTsz.) Sz: ~ett 1643 (↑)

pettyegtet A: 1784 *Pettegetteti* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 65); 1786 *Pettyegtetett* [sz.] (NSz.) J: 'pettyekkel tarkáz, foltoz, díszít | tüpfeln, sprenkeln'

petty A: 1788 *pettyek* (NSz.); 1800 *Pötty* (MNY. 4: 420); 1816 *Pety* (Gyarmathi: Voc. 59); 1834 *Pett* (Kunoss: Szóf. 56); 1843 *Pöt* (Kunoss: UjdSzóf. 84); 1870 *Petty* (CzF.) J: 1. 1788 'vmely felületen eltérő színű, (kör alakú) kis folt | Tupfen' # (↑); 2. 1800 'pont | Punkt' (↑); 3. [főleg jelzői értékben] 1883 'kicsike (méret); kevéske (mennyiség) | kleinwinzig (Größe); ein ganz wenig (Quantität)' (NSz.) Sz: ~ez 1794 k./ *pettyezett* [sz.] (NSz.) | ~es 1808 *Pettyes* (Sándor I.: Toldalék)

pötyyent A: 1880 *pötyyent* (VasárnapiU. 1880. jún. 27.: 424); 1899 *pötyyentött* [sz.] (NSz.) J: 1. 1899 'pettyel, foltal ellát, tarkáz | tüpfel, sprenkeln' (↑); 2. 1907 'közösül | sich begatten' (NyF. 40: 65)

■ A szócsalád alapja, a **pettyeget** valószínűleg onomatopoetikus eredetű. | (⊕) Eredetileg az érintésnél keletkezett zaj utánzására jött létre, később metonímia által ennek a zajok által előidézett mozgásnak és a pötyöknek a megnevezésére utal. A jelentésekhez vö. lat. *pungere*

’szúr, döf’ : *punctum* ’pont, kis folt’; ném. *tupfen* ’megérint, hozzáér’ : *Tupfen* ’érintés; az érintés következtében keletkezett foltok’; stb. A tő végső soron a →*pötyög* tövével állhat összefüggésben. A szóvég gyakorító-műveltető képző.

■ A **pettyegtet** képzőcsere. | ☞ A *pettyeget* hatására keletkezett.

■ A **petty** elvonás. | ☞ A *pettyeget* szóból keletkezett; azonban az sem zárható ki teljesen, hogy ez a főnév egy eredeti igenévszó névszói értékű tagja, amelyből a *pettyeget* igei értékű tag lett képezve. A *petty* 3. jelentéséhez vö. →*csepp*.

■ A **pötttyent** származékszó. | ☞ A *pötttyent* szó valószínűleg a *pettyeget* alapján keletkezett mozzanatos-műveltető képzővel.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pityke, pöttöm, pötyög*

pettyegtet → *pettyeget*

pezsdít → *pezsdül*

pezsdül A: 1577 k. *pēzdwlyēn* megh [l-j] (OrvK. 170); 1600 k. *felpesdül* [ʔ] (Radvánszky: Szak. 216); 1833 *Bezsdül* (Kassai: Gyökerésző 1: 309); 1887 *bizsdül* (Nyr. 16: 92) J: 1. 1577 k. ’hevítve buzogni, sisteregni kezd | zu wellen, zu knistern anfangen’ (↑); 2. 1617 ’(vér) gyorsabb keringésbe kezd | lebensfrisch zu zirkulieren anfangen (Blut)’ (NySz.); 3. 1618 ’(növény) kihajt; (csirke) kikel | aufkeimen (Pflanze); ausschlüpfen (Küken)’ (NySz.); 4. 1647 ’(must, bor) forni, gyöngyözni kezd | zu brausen, zu gären anfangen (Most, Wein)’ (NySz.); 5. 1787 ’(bajusz, szakáll) kiserked | hervorsprießen (Bart)’ (MNy. 65: 469); 6. 1788 ’(folyamat, történés) kezd elevenebbé válni; (ember, embercsoport) sürgésforgásba, mozgolódásba kezd | sich beleben (Prozeß, Geschehen); sich lebensfrisch bewegen (Mensch(engruppe))’ (NSz.); 7. 1887 ’hemzsegeve előjön | wimmelnd hervorkommen’ (↑)

pezseg [1] A: 1577 k. *pēzeogh* (OrvK. 352); 1585 Meg *pősgók* (Cal. 1026); 1645 *peseg* (NySz.); 1786 *piz’eg* (NSz.); 1791 *pe’seg* (NSz.); 1793 *pēzség* (NSz.); 1805 *pőzsg* (NSz.) J: 1. 1577 k. ’bizsereg; zsibbad (végtag) | prickeln; einschlafen, erstarren (ein Glied)’ (↑); 2. 1585 ’csaknem forrásig hevül | beinahe aufkochen (intrans.)’ (↑); 3. 1645 ’hemzseg, nyüzsög; nagy számban előfordul | wimmeln; massenhaft vorkommen’ (↑); 4. 1767 ’(must, bor. gáztartalmú folyadék) gyöngyözik | brausen, gären (Most, Wein, gashaltige Flüssigkeit)’ # (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Rōro* a.); 5. 1798 ’(folyamat, történés, élet) élénken, változatosan folyik; (hely) élettél, mozgolódással, zsibongással van tele | wechsellvoll vor sich gehen (Prozeß, Geschehen, Leben); voll Leben, Bewegung, Getön sein (Platz)’ (NSz.) Sz: **pezsgő** 1767 *Pefgő* pohár (FOLY MN-I IGENÉV) (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Rōro* a.); 1830 *pezsgőt* (FN) ’cukorral utólag is erjesztett borból sokáig érlelt, nagy szén-dioxid-tartalmú szeszes ital | Sekt’ (NSz.)

pezsdít A: 1600 k. *megpösdéts* [ʔ ɔ: megpösdétsd] [ʔ] (Radvánszky: Szak. 25); 1838 *Pezsdít* (Tzs.) J: 1. 1600 k. ’csaknem forrásig hevít | beinahe aufkochen (trans.)’ (↑); 2. 1617 ’bizserget | Kribbelgefühl machen’ (NySz.); 3. 1844 ’pezsegtet, forral, erjeszt | brausen, gären machen’ (NSz.); 4. [gyakran *fel~*, *meg~*] 1892 ’élénk működésre késztet, felindít, felbuzdít, felgerjeszt | anregen (Kreislauf, Geist, Stimmung)’ (NSz.)

■ Onomatopoetikus eredetű. | ☞ A szócsalád tagjai a →*pozsg* szócsalád igeinek palatális párhuzamos alakjai. A szótő összefüggésben áll a →*bizserél* szócsalád és talán a →*pisil* szócsalád tövével is, valamint a →*pizseget* tövével. A szóvégek különféle igeképzők. A *pezsdül* ma főleg a 6. jelentésben, a *pezsdít* a 4. jelentésben használatos.

📖 Nyr. 68: 27, 71: 120; TESz. *pezseg* a.; EWUng. • Vö. *bizserél, pisil, pizseget, pozsg*

pezseg → *pezsdül*

pézsma A: 1504 *pesma* (MNY. 1: 80); 1525 k. *pezma* (MNY. 11: 81); 1660 *Pézsma*vizet [✓] (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 270); 1708 *Pézma* (Pápai Páriz: Dict.); 1757 *pisma* (NSz.) **J:** **1.** 1504 'átható szagú anyag | Moschus' (↑); **2.** 1525 k. 'őz nagyságú állat, amelynek egyik mirigyéből az illatanyagot nyerik | <zur Benennung von Tieren mit starkem Geruch>' # (↑); **3.** 1577 k. 'különféle gyógynövények megnevezéseként' | <zur Benennung versch. duftender Pfalzen>' (OrvK. 50)

■ Vándorszó. | ≡ Lat. (k.) *bisamum* 'jó illatú kenőcs'; ném. *Bisam* 'a pézsmapocok bundája', (R.) 'mósusz, pézsma', (kfn.) *bisem* 'ua.', *pisemtier* 'pézsmaszarvas'; szln. *pižem* 'mósusz, pézsma'; cseh *pižmo* 'ua.', (N.) 'egy fajta illatos növény'; or. *νύσμα* 'különféle növények megnevezése'; stb. Forrása: héber *bāšām* 'balzsamcserje'. △ Az átadó nyelv tisztázatlan, de a hangtanilag eltérő (*pézsma*, *pézma*) változatok kettős átvételt sejtetnek. △⇒ A magyarból: szbhv. (Kaj) *pižma* 'mósusz, pézsma <illatanyag; illatszer>'; rom. *pejmă* 'pézsma búzavirág'.

📖 Nyr. 80: 372; TESz.; EWUng. • Vö. *balzsam*

pfű A: 1541 *py* (NySz.); 1604 *Pfiha* (Szenczi Molnár: Dict.); 1637 *Piyh* (NySz.); 1673 *phűha* (NySz.); 1717 *pih* (MNY. 58: 226); 1793 *fi* (NSz.); 1836 *fi* (NSz.); 1873 *Pfü* (NSz.); 1881 *Pfüjjha* (NSz.); NYJ. *pfő*, *phűj* (ÚMTsz.); *pü* (MNY. 23: 44) **J:** 'pfuj <indulatszó az undor, utálat, megvetés kifejezésére> | pfui'

■ Onomatopoetikus eredetű. | △ Spontán hangkitörés az undor, utálat, megvetés kifejezésére. A *j*-s változatok a →*fuj* hatását mutatják. Hasonlóan más nyelvekben is: gör. *φῦ*; ang. *fie*; ném. (kfn.) *phī*; fr. *fi*; stb.: 'pfuj'.

📖 TESz. *fi*¹ a.; EWUng. • Vö. *piha*

pia → *piál*

piac A: 1372 u./ *pȳaczott* (JókK. 39); 1550 k./ *piarcz* (NySz.); 1640 *piattzara* (NySz.); NYJ. *piharc* (MTsz.) **J:** **1.** 1372 u./ 'sík terület | Ebene' (↑); **2.** 1456 k. 'tér; város főtere | (Haupt)platz (einer Stadt); Burgplatz' (SermDom. 1: 318); **3.** 1499 'vásártér | Markt(platz)' # (OkI Sz.); **4.** 1536 'utca | Gasse' (NySz.); **5.** 1750 'nyilvánosság | Öffentlichkeit' (NSz.); **6.** 1787 'ítélőszék | Gerichtshof' (MNY. 12: 132)

■ Olasz (É.) jövevényszó. | ≡ Ol. (mant.), (tr.), (tr.) *piazza* 'hely', (bol.) *piazza* 'ua.; piactér', (rom.) *piátza* 'hely', (v.-ven.) *piàza* 'hely; piactér', – ol. *piazza* 'ua.' [lat. *platea* '(széles) út; hely; udvar']. △ A *piac* alak a birtokos személyjelként értelmezett *a* elhagyásával jött létre; vö. →*kárpit*, →*lapát* stb. Az *rc* szóvég elhasonulással keletkezett a *cc*-ből. △⇒ A magyarból: szbhv. *pijac* 'hely; piactér'.

📖 MNY. 43: 102; MNYTK. 73: 11; TESz.; EWUng. • Vö. *fekete-*, *placc*

piál A: 1862 *Piálni* [sz.] (NSz.); NYJ. *pihelni* [sz.] (Nyr. 32: 459) **J:** 'szeszes italt' iszik | (alkoholisches Getränk) trinken'

pia **A:** 1862 *Pia* (NSz.) **J:** 1. 1862 'kábulatot, mámort okozó szer (ital, füst stb. is) | Rausch herbeiführendes Getränk' (↑); 2. 1917 'szesz ital | alkoholisches Getränk' (Kabdebó: Jassz. 36) **Sz:** ~s 1862 *piás* 'kábitószert fogyasztó (személy) | narkotisierend (Person)' (NSz.); 1917 'részes | trunksüchtig' (Kabdebó: Jassz.)

■ A szócsalád alapja, a **piál** cigány jövevénytípus. | (≡) Cig. (h.) *piel*, *pijel* 'alkoholos italt iszik; dohányzik' [indoeurópai eredetű; vö. óind *pī-*; óiráni *pībati*: 'szik'].

■ A **pia** elvonás. | (⊕) Elvonás a *piál* igéből.

■ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊕) Mindkét szó a bizalmas nyelvhasználatban él.

📖 MNy. 27: 239; TESz.; EWUng. • Vö. *pityizál*, *pivó*

pianínó → *pianó*

pianó **A:** 1804 *Pianóján* (MKurir 1804. szept. 14.: 333); 1836 *Piano* (NSz.); 1966 *pianó* (ÉrtSz.) **J:** 'zongora | Klavier'

pianínó **A:** 1854 *pianino* (BpHírlap 1854. márc. 19.: 2094); 1877 *pianino* (NSz.); 1956 *pianínó* (NSz.) **J:** 'álló szekrényű zongora | Pianino'

■ Nemzetközi szók. | (≡) Ném. *Piano*; ang. *piano*; fr. *piano*; ol. *piano*; stb.: 'zongora'; – az olaszból terjedt el [< ol. *pianoforte* '(ütőkalapácsos) zongora'] | ném. *Pianino*; ang. *pianino*; fr. *pianino*; ol. *pianino*; stb.: 'álló szekrényű zongora'; – az olaszból terjedt el [< ol. *piano* (↑)]. (⇒) A magyarba is az olaszból kerültek át. (⊖) A (R.) *pianoforte* 'zongora' (1833: NSz.) közvetlenül az olaszból (↑) ered.

📖 TESz. *pianínó* a.; EWUng. • Vö. *forsz*, *pláne*

piarista **A:** 1704 *Piaristák* (Nyr. 47: 165); 1774 *Piáristaság* [sz.] (NSz.) **J:** <FN> 1704 'kegyesrendi szerzetes | Piarist' (↑) | <MN> 1769 'kegyesrendi | zum Piaristenorden gehörig; Piaristen-' (Nyr. 47: 165)

■ Latin (e.) jövevénytípus. | (≡) Lat. (e.) *piaristae* [többes szám] 'piaristák' [< lat. (e.) *Piar.*, ez a *Patres*, ill. a *Ordo scholarum Piarum* 'kegyes iskolák páterei' rövidítése]. (≡) Megfelelői: ném. *Piarist*; fr. *piariste*; stb.: 'piarista'. A rend alapítója, Kalazanci Szent József 1597-ben nyitotta meg Olaszországban az első ingyenes népiskolát (*scholae piae* 'kegyes iskola'). (⊕) A szó belseji *s*-hez vö. →*árestál* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *iskola*, *ordináré*, *páter*

pici → *piciny*

piciny **A:** 1569 *pyžyn* (MNy. 56: 264); 1585 *Piczinok* [sz.] (Cal. 778); 1763 *piczinke* [sz.] (NSz.); 1783 *pitzynekből* (NSz.); NYJ. *pěcěnkó* [sz.] (MTsz.); *pucinkó* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** <MN> 1. 1569 'igen kicsi | kleinwinzig' (↑); 2. 1783 ? 'igen kevés | wenig' (↑), 1844 'ua.' (ItK. 6: 345) | <FN> 1. 1748 'kis gyermek | kleines Kind' (NySz.); 2. 1802 '(főleg megszólításként:) szeretett személy | Liebling, Liebste(r) (haupts. als Anrede)' (NSz.)

picorok † **A:** 1585 *piczorok* (Cal. 759); 1604 *pitzirok* (Szenczi Molnár: Dict. *Púpula* a.) **J:** 'picike | kleinwinzig'

picí A: 1796 *pitzi* (NSz.); 1799 *Putzi* (NSz.); 1838 *paczi* (Tsz.) **J:** <MN> **1.** 1796 'igen kicsi | kleinwinzig' # (↑); **2.** 1838 'csekély, kevés | gering, wenig' (↑) | <FN> **1.** 1870 'versláb, pirrichius | Pyrichius (Versfuß)' (NSz.); **2.** 1883 'kis gyermek | kleines Kind' (NSz.)

picurka A: 1837 *Piczurka* (NSz.); 1854 *Piczirka* (NSz.); 1870 *pinzurka* (CzF.); NYJ. *picorka* (MTsz.); *pucurka* (ÚMTsz.) **J:** 'apró, picike | kleinwinzig'

■ Származékszó egy fiktív töből. | ⊕ A tö onomatopoetikus eredetű, a kicsiség, apróság kifejezésére jött létre. A szóvégek különböző játszi melléknévképzők. Hasonló onomatopoetikus szavak ebben a jelentésben: →*pindurka*, →*pirinyó*. ⊗ Tisztázatlan idetartozású: *picur* [SZN.] (1198: MNL (OL) DL 40001).

📖 Nyr. 49: 50; TESz.; EWUng. • Vö. *icipici*

picorok → *piciny*

picula A: 1855 *piculát* (BpViszhang 1855. nov. 18.: 337); 1858/ *piczuláért* (NSz.); NYJ. *pěcula* (ÚMTsz.) **J:** '(egykori, ezüst) tízkrajcáros váltópénz, hatos | Zehnkreuzerstück (aus Silber)'

■ Olasz (É.) jövevényszó. | ⊕ Ol. (R. É.) *pizolo* 'kis értékű pénzérme' [< ol. *piccolo* 'kicsi'; vö. még ol. (fri.) *pičul*, (tr.) *pi'sul*; stb.: 'ua.']. ⊗ Megfelelői: szbhv. *pikula*; cseh *pikula*; stb.: 'aprópénz'. ⊕ A szóvéghöz vö. →*datolya*, →*pálya* stb.

📖 Nyr. 14: 66; TESz.; MNy. 90: 74; EWUng. • Vö. *pikoló*

picurka → *piciny*

picsa A: 1405 k. *picha* (SchlSjz. 385.) **J:** **1.** 1405 k. 'női szeméremtest | weibliche Scham' (↑); **2.** 1897 'ülep, fenék | Gesäß, Hintern' (MTsz.)

■ Valószínűleg jövevényszó egy déli szláv vagy nyugati szláv nyelvből. | ⊕ Blg. *nučka*; szln. *pička*; szlk. *pička*; le. *piczka*; stb.: 'női szeméremtest' [< szláv **pik-* 'vizek']. ⊕ A *picsa* alak úgy keletkezhetett, hogy a magyar nyelvérzék a szláv szóból egy nem adatolt szláv alapszót alkotott meg, amely aztán a magyarban meghonosodott. A 2. jelentéshez vö. or. *nuzda* 'női szeméremtest'; plb. *peizda* 'ülep, far'.

📖 Bárczi: SzófSzTold.; Kniezsa: SzlJsz. 714; TESz.; EWUng.

piff-puff A: 1786 *Piff, paff* (NSz.); 1848 *pif, páf* (NSz.); 1855–1856/ *pif, puf* (NSz.); 1863/ *Piff, puff* (NSz.); 1874–1876/ *pif-pof* (NSz.) **J:** [jelzői értékben is] '⟨hangfestő szó az ütődés, puffanás hangjának érzékeltetésére⟩ | piff paff! ⟨lautmalend für Schüsse od. Schläge⟩' #

■ Játszi szóalkotás útján keletkezett ikerszó. | ⊕ A →*puff* 'puff!' szóból jött létre. A kialakulásmódjához vö. *dirr-durr* (→*dérrel-dúrral*), *kipp-kopp* (→*koppant*) stb. Keletkezésénél a ném. *piff paff* is közrejátszhatott. ⊗ Hasonlóan más nyelvekben is: ang. *puff-puff*; or. *nuḡ-naḡ*; stb.: 'ua.'. ⊕ Egy harmadik taggal kiegészülve is előfordul: *pif-paf-puf* (1794: NSz.); *pif-puf-paf* (1804: NSz.); stb.

📖 Kelemen J.: Monds. 155; TESz.; EWUng. • Vö. *puff*²

pih¹ † **A:** 1430 k. *pih* (SchlGl. 2270.); 1647 *Péhők* (NySz.) **J:** 1. 1430 k. 'tollat foszt, tollal bánik | abfedern; Federn schließen' (↑); 2. 1577 k. '⟨láng, meleg⟩ levegőt lebegtet | die Luft wehen lassen ⟨von Flamme, Hitze⟩' (OrvK. 494); 3. 1577 k. 'lélegzik; liheg | atmen; keuchen' (OrvK. 143)

pihes Δ **A:** 1578 *Piheskedőknek* [sz.] (NySz.) **J:** 'nehezen lélegző, lihegő | schwer atmend, keuchend'

piheg **A:** 1669 léheg *piheg* (NySz.); 1725 *Péhegés* [sz.] (NSz.); 1788–1789 *pihengő* [sz.] (NSz.); 1804 *pihög* (NSz.); 1805 *pihög* (NSz.) **J:** 1. 1669 'eröltetetten, szaporán, aprókat lélegzik, liheg | keuchen' # (↑); 2. 1787 'gyenge, elhaló hangon mond; elhaló hangon hallatszik | mit sterbender Stimme sprechen; kaum hörbar sein' (NSz.); 3. 1788 '⟨kebel⟩ szapora lélegzéstől fel-alá hullámoz | wogen ⟨Brust⟩' (NSz.); 4. 1805 'eped, vágyakozik | sich sehnen, begehren' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **pih¹** onomatopoetikus szó. | ⊕ Egy eredeti igenévszó igei realizációja, amelynek névszói tagja a *pih²* (→*pehely*). A 3. jelentés lehetett az eredeti, a 2. jelentés valószínűleg metaforikus a 3. jelentés alapján; mindkét jelentéshez vö. még a →*leh* szóval alkotott mellérendelő összetételeket: *leh-pih* 'levegőt kifúj, lélegzik, liheg, zihál' (1577 k.: OrvK. 494) és *pih-leh* 'lélegzik, liheg, zihál' (1585: Cal. 70), amely ikerszóként viselkedik. A metonimikus 1. jelentés (vö. →*pehely*) tudatos írói szóalkotásnak tűnik.

■ A **pihes** származékszó. | ⊕ A *pih¹* szóból keletkezett melléknévképzővel; vö. →*piros*, *tilos* (→*tiloszik*) stb.

■ A **piheg** származékszó. | ⊕ A *pih¹* szóból jött létre gyakorító képzővel. Az ige 3., 4. jelentése metonímia.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊕ A *pih* 'levegő, lélegzet' (1788: NSz.) főnév a *piheg* igéből lett elvonva.

📖 NyIrK. 7: 87; SyntUr. 42; TESz. *piheg* a.; EWUng. • Vö. *pehely*, *pihen*

pih² → *pehely*

piha Δ **A:** 1578 *piha* (MNY. 89: 512) **J:** 'pfuj ⟨indulatszó az undor, utálat, megvetés kifejezésére⟩ | pfui'

■ Összetett szó. | ⊕ A *pi* (a →*pfű* változata) + →*ha²* összetételi tagokból keletkezett, szeretlen összetétellel. Spontán hangkitörés az undor, utálat, ill. megvetés kifejezésére.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *ha²*, *pfű*

pihe → *pehely*

piheg → *pih¹*

pihen **A:** 1536 *pýhenne* (Pesti. Fab. 47); 1590 *pihhenéfem* [sz.] (NySz.); 1598 *pienheték* [sz.] (NySz.); 1608 *megpihenik* [v] (NySz.); 1756 *póhenne* (MNY. 65: 471); 1804 *Pühenésnek* [sz.] (NSz.) **J:** 1. 1536 'lélegzik; piheg, liheg | atmen; keuchen, schauben' (↑); 2. 1590 '⟨mozgás, fárasztó tevékenység után⟩ nyugalmi állapotban van; megszokott munkájából kikapcsolódva mással tölti idejét | ruhen; der Ruhe pflegen, feiern' # (↑); 3. [vmi ~ vmin] 1780

’vmin, mint alapon nyugszik, attól függ | sich gründen’ (NSz.); 4. [vmi ~] 1815/ ’(tárgy, szerkezet) nem mozog, nem működik; (művelet, tevékenység) nem halad, szünetel | sich nicht bewegen, nicht in Betrieb sein; stillstehen, stocken’ (NSz.); 5. 1837/ ’holtan nyugszik | tot ruhen’ (NSz.)

■ Származékszó. | ⊕ A → *pih*¹ igéből keletkezett mozzanatos képzővel. A 2. jelentés keletkezése azzal magyarázható, hogy a megerőltető testmozgás félbeszakításakor az ember rövideket és gyorsakat lélegzik. A 3–5. jelentések a hangutánzás elhomályosulása következtében erre a jelentésre mennek vissza. – A *pihenj* ’parancsszó’ (1809: NSz.) a *pihen* felszólító mód E/2. személyű alakjának szófajváltásával jött létre.

📖 Horger: MSzav. 141; TESz.; Benkő: Fiktl. 113; EWUng. • Vö. *pih*¹

***pihes* → *pih*¹**

***pika* Δ A:** 1546 ? *Pyka* [SZN.] (Kázmér: CsnSz.); 1644 *pikások* [sz.] (Horváth M.: NEL.) **J:** ’hosszú nyelű szúrófegyver | Landsknechtsspieß, Pike’

■ Olasz (É.) jövevényszó, valószínűleg német közvetítéssel is. | ⊖ Ol. (N.), (R.), (mant.) *pica*, (mil.) *pîca*, (pad.) *pico*: ’lándzsaszerű szúrófegyver, dzsida, pika’; – vö. még ném. *Pike* ’ua.’. Az olaszba a fr. *pique* ’ua.’ [? < holl. (kholl.) *pike* ’ua.’ vagy fr. *piquer* ’szúr, bök, döf, lök’] szóból került. ⊗ Megfelelői: ang. *pike*; or. *nuka*; stb.: ’ua.’. Ez a fegyver a 17–18. sz.-ban különösen elterjedt volt Olaszországban, bár a német zsoldosok körében is ismert volt.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *piké*, *pikk*²

***pikáns* A:** 1787 *pickántos* [sz.] (NSz.); 1806/ *pikánttá* (NSz.); 1827 *pikantsága* [sz.] (NSz.); 1858/ *pikáns* (NSz.) **J:** 1. 1787 ’kötekedő, csípősen gúnyolódó | bissig, stpitz (Rede, Person)’ (↑); 2. 1806/ ’az érzékiséget finoman ingerlő, enyhén erotikus; ingerlően érdekes (női külső) | schlüpfrig; anreizend’ (↑); 3. 1838 ’ínycsiklandóan fűszeres, kellemesen csípős ízű | scharf, pikant (Speise)’ (NSz.)

***pikantéria* A:** 1847 *pikanteriájokat* (Honderü 1847. máj. 25.: 407); 1857 *pikantéria* (NSz.); 1875 *pikanteria* (NSz.) **J:** ’pikánság | Pikanterie’

■ Német jövevényszó. | ⊖ Ném. *pikant* ’csípős, pikáns (étel); kétértelmű, sikamlós’ [< fr. *piquant* ’ua.; szúró, döfő’] | ném. *Pikanterie* ’pikáns jelleg, természet; személyeskedés’. ⊗ Megfelelői: szbhv. *pikantan*. *pikanterija*; cseh *pikantní*, *pikanterie*; stb.: ’pikáns’, ’pikantéria’. ⊕ A *pikáns* szóvégehez vö. → *frappáns*, → *gáláns* stb.; a *pikantéria* szóvége latinosítás eredménye.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *piké*

pikantéria* → *pikáns

***piké* A:** 1785 *pigvetből* (MNY. 65: 469); 1785 *Pikvetbúl* (MNY. 65: 469); 1786 *pikből* (MNY. 65: 469); 1787 *piket* [□] (MNY. 65: 469); 1801 *pikét* [□] (MNY. 49: 534); 1818 *Piqué* (NSz.); 1864 *pikkét* [□] (NSz.); 1898 *pikémellénykét* (NSz.) **J:** ’egy fajta kidomborodó és bemélyedő mintákkal díszített kettős pamutszövet | Baumwollgewebe mit Reliefmuster’

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pikee*; ang. *piqué*; fr. *piqué*; stb.: 'piké'. A francia nyelvből terjedt el [< fr. *piquer* 'szúr, döf; palántákat a keltetőágyból egyenként kiültet; stb.']. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át. (△) A szóvégi *t*-s változat a →*pikét* hangtani hatására keletkezhetett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pika*, *pikáns*, *piknik*, *pikó*

pikét Δ **A**: 1659 *pikéta* (MNy. 89: 512); 1720 *pikétet* (NSz.); 1796 *Pigétet* (NSz.) **J**: 'egy fajta kártyajáték | Art Kartenspiel'

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Pikett*; fr. *piquet*, (R.) *piquette*; ol. *picchetto*; cseh *piket*; or. *nukem*; stb.: 'egy fajta (francia) kártyajáték'. A francia nyelvből terjedt el [< fr. *pique* 'pikk mint kártyaszín'; vö. →*pikk*²]. (⇒△) A magyarba főleg a francia és német nyelvből került.

📖 TESz. *piké* a.; EWUng. • Vö. *pikk*¹

pikk¹ **A**: 1749 *pik* (D. Éltés: FrSz. 83); 1796 *Pikket* (I.OK. 30: 259) **J**: 'a francia, ill. a tarokk-kártyának stilizált, fekete falevéllel jelölt színe, lapja | Pik als Spielkartenfarbe'

■ Francia jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *pique* 'pikk kártyaszínként'; – vö. még ném. *Pik*, *Pique* 'ua.'. A franciában jelentésselkülönüléssel keletkezett a *pique* 'lándzsa' szóból [< holl. (kholl.) *pike* 'ua.']. A kártya színének megnevezése metaforikusan keletkezett. (≈) Megfelelői: ang. *pick*; or. *nuk*; stb.: 'pikk' kártyaszínként.

📖 TESz. *pikk*¹ a.; EWUng. • Vö. *pikét*, *pikk*²

pikk² Δ **A**: 1835 *Pickje* (Kunoss: Gyal.); 1844 *pikkem* (NSz.); 1886 *pik-je* (NSz.) **J**: [*~je van vkire*] 'neheztelés, harag | Groll'

pikkel **A**: 1901 *pikkelt* (PécsiF. 1901. jún. 22.: 4); 1904 *Pikkölni* [sz.] (PKSz.); 1904 *pikkel* (Radó: IdSz. 133) **J**: 'tartósan neheztel, haragszik vkire | einen Pik auf jmdn haben'

■ A szócsalád alapja, a **pikk**² német jövevényszó. | (≡) Ném. *Pik* 'neheztelés, harag', csupán az *einen Pik auf jmdn haben* 'neheztel, haragszik vkire' kifejezésben él [< fr. *pique* 'lándzsa, dárda; neheztelés, harag'; vö. még fr. *avoir une pique contre quelqu'un* 'pikkel vkire']. (≈) Megfelelője: szbhv. *imati pik na koga* 'ua.'. (△) A *pikkel* -l igeképzővel keletkezett a *pikk*¹ szóból.

📖 TESz. *pikkel* a.; EWUng. • Vö. *pika*, *pikk*¹

pikkel → *pikk*²

pikkely **A**: 1635 *pikkelyes* [sz.] (OklSz.); 1708 *pikelekkel* (HOklSzj. 121) **J**: **1.** 1635 'ötvösművészeti tárgyon halpénzt utánzó díszítőelem | schuppenartige, erhabene Metallverzierung' (↑); **2.** 1708 'ruhanemű, bőráru díszeként alkalmazott lapos fémgomb, kis fémlap | Flitter' (↑); **3.** 1798 'főleg hal, ritkábban egyéb állat testfelületén található, ívelt alakú, vékony szarulemezke, ill. ezek összessége | Schuppe, haupts. Fischschuppe' # (NSz.); **4.** 1807 'halpikkelyhez hasonló képződmény növénynek, növényi termésnek a felületén | schuppenartiges Gebilde an Pflanzen' (MagyFüvészk. 17)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg német (feln.) jövevényszó. | (≡) Vö. ném. (kfn.) *bukkel*, (R.) *puckeln* [többes szám] 'félkör alakú, domború fém díszítés, hegyes fémveret a pajzs közepén;

kicsi aranypénz; kis fémlemez <a bőráru díszeként>; stb.], (baj.-osztr.) *büchel* 'ívelés, boltozat, domborulat, dudor, púp', (E.) *pikəl* 'petty, kerek folt <edények v. bútorok díszé, bőrbe nyomott díszítés>', – ném. *Buckel* 'púp, dudor, kitüremkedés; domború fém díszítés; stb.' [< fr. (ófr.) *boucle* 'félkör alakú, domború fémveret a pajzs közepén']. (⇒△) A származtatás nehézsége, hogy a *pikkely* jelentése a bajor-osztrákban, amelynek közvetítésével a szó a magyarba kerülhetett, nem igazolható. A német szó jelentésmezője egyébként fedi a magyar szóét. (△) A 3. jelentés metafora az 1. jelentés alapján. Hasonló nézet alapján keletkezett a *a hal pénze* 'halpikkely' (1784: NSz.) szószerkezet és a *halpénz* 'ua.' (1799: Márton J.: MNSz.–NMSz.) összetétel. A 4. jelentés metafora a 3. jelentés alapján.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *boglár*

piknik **A:** 1791 *Piknyikbe* (NSz.); 1835 *Piknik* (Kunoss: Gyal.) **J:** 1. 1791 'társas összejövétel | gesellige Zusammenkunft' (↑); 2. 1858/ '(kültéri, esetleg táncos) összejövétel, ahova a résztvevők maguk viszik az enni- és innivalót, batyubál | Picknick' (NSz.)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Picknick*; ang. *picnic*; fr. *pique-nique*; stb.: 'piknik'. A franciából terjedt el [vö. fr. *piquer* 'szúr, döf; csipeget' + *nique* 'csekélység, apróság; csúfolás, kigúnyolás']. A kifejezés egy fajta baráti összejövételre utal. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át.

📖 Nyr. 92: 227; TESz.; EWUng. • Vö. *piké*

pikó **A:** 1883 *Picot* (*pikó*) (MagyLex. 13: 602) **J:** 'csipkeszerű szegély külső szélén egy-egy kiálló fülecske, göb, félkör | Fadenöse, kleine Zacke am Rand von Spitzen'

■ Francia jövevénytyszó, esetleg német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *picot* 'fonalkarika a csipke szélén'; – vö. még ném. *Picot* 'ua.'. A franciában a fr. *pic* 'csúcs; csúcs, tető stb.' szóból ered. (≈) Megfelelői: ang. *picot* 'szegélyhurok, pikó'; le. *pikoty* 'egy fajta tűvel végzett kézimunka'. (⊕) Nem tartozik ide: *pikó* 'ittas, mámoros; mulatságos, mókás, bohókás' (1723: NySz.), ez ismeretlen eredetű, és csak némely nyelvjárásban él.

📖 TESz. *pikó*¹ a., *pikó*² a.; EWUng. • Vö. *piké*

pikoló **A:** 1886 *piccolót* (NSz.); 1889 *pikolót* (NSz.) **J:** <FN> 1. 1886 ? 'kis adag <kávéból, sörből stb.> | kleine Portion <Kaffee, Bier>' (↑), 1889 'ua.' (↑); 2. 1891 ? 'pincérfiú | Kellnerlehrling' (NSz.), 1892 'ua.' (NSz.) | <MN> 1891 'kicsi | klein' (Füredi: IdSz.)

■ Olasz jövevénytyszó, német (au.) közvetítéssel is. | (≡) Ol. *piccolo* 'kicsi; kis adag, porció <étel, ital>; gyerek', (R.) 'lőre, másolás', (N.) 'szállodai pincér; pincér a kávézóban'; – vö. még ném. (au.) *Pikkolo* 'pincértanonc; meghatározott (kis) kávémenyiség; lőre, másolás'. Az olaszban bizonytalan eredetű, esetleg az ol. *picca* 'vminek a hegyes vége' szóval van összefüggésben. (≈) Megfelelői: fr. *piccolo* 'lőre, másolás'; cseh *pikolo* 'pincértanonc'; stb.

📖 TESz. *pikoló*² a.; EWUng. • Vö. *picula*, *pikula*

pikonhog † **A:** 1372 u./ *pykonhokual* (JókK. 147); 1395 k. *pokenhog* (BesztSzj. 105.); 1395 k. *picohog* (BesztSzj. 91.) **J:** 'sisakfajta | Art Helm'

■ Valószínűleg a német (feln.) jövevénytyszó. | (≡) Ném. (kfn.) *beckel-hübe*, *becken-hube* 'a lovagi felszerelés nézőke nélküli sisakja', (kor. úfn.) *bickelhaube* 'ua.', (R. baj.-osztr.) *peklhaubn* 'közönséges zsoldos vassisakja', – ném. *Pickelhaube* 'bőrsisak fémhegygel' [< ném.

Becken 'lapos tál, csésze stb.' a *Picke* 'hegyes kapa, csákánykapa' + *Haube* '(női) fejfedő; sapka, süveg; a sisak egy formája stb.' szavak összetétele alapján]. (≈) Megfelelői: le. *pikielhauba* 'hegyvel díszített porosz sisak'. (△) A származtatás jelentős nehézsége a szóvégi *g ~ k* tisztázatlan keletkezésmódja. A szó a középkorban csak ritkán volt adatolt.

TESz.; EWUng. • Vö. *cimbalom, hofnica, kúp, kupa*¹

pikszis Δ **A:** 1557/ *Pixisben* (MNY. 89: 512); 1758 *piksisébül* (NySz.); 1788 *Pikszissel* (NSz.); 1816/ *pükszüst* (ItK. 19: 76) **J:** 'szelence, doboz | Büchse, Dose'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *pyxis* 'gyógyszeres doboz (puszpángfából)', (k.) 'ostyatartó', (h.) *pyxis, pixis* 'doboz, tok, tartó (puszpángfából), szelence' [< gör. *πυξίς* 'ua.' < gör. *πύξος* 'puszpángbokor'; vö. →*bukszus*]. (≈) Megfelelői: ném. *Büchse, Buchse*; fr. *boîte*; stb.: 'doboz, tok, tartó, szekrényke, ládika'. (△) A szóvégi *s*-hez a magyarban vö. →*április* stb. A korábbi változatok szó belseji *ks*-es ejtéséhez vö. →*iksz*. A szó ma főleg a *benne van a pikszisben* '(nagy) becsben, kegyben van vki; előnyös helyzetben van', tkp. 'a szelencében van' (1950: Nyr. 74: 184) szólásban él.

TESz.; EWUng. • Vö. *bukszus*

piktor Δ **A:** 1439 ? *Piktor* [SZN.] (Kázmér: CsnSz.); 1584 *pictorral* (MNY. 68: 89); 1803 *Piktorral* (NSz.); NYJ. *pittor* (ÚMTsz.) **J:** 'festő(művész) | Maler'

piktúra Δ **A:** 1620 *picturaual* (Nyr. 92: 341); 1820 *Piktúra* (NSz.) **J:** 1. 1620 'festmény | Gemälde' (↑); 2. 1803/ 'festészet; festőművészet | Malerei; Malkunst' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *pictor* 'festő; hímező' [< lat. *pingere* 'fest; hímez'; vö. →*pingál*] | lat. *pictura* 'festőművészet, festészet; festmény, kép'. (≈) Megfelelői: fr. *peintre, peinture*; ol. *pittore, pittura*; stb.: 'festő', 'festészet, festőművészet'.

TESz.; EWUng. • Vö. *pingál*

piktúra → **piktor**

pikula **A:** 1825 *Pikulim* (NSz.); 1834 *pikulájok* (NSz.); 1845 *pikolának* (NSz.) **J:** 1. 1825 'fuvola | (Pickel)flöte' (↑); 2. 1856 'klarinét | Klarinette' (NSz.) **Sz:** ~**z**, ~**zik** 1863 *pikulázson* (Bolond Miska 1862. jún. 22.: 99); 1863 *pikuláz* (NSz.); 1884 *pikulázik* (NSz.)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pikkolo*; ang. *piccolo*; fr. *piccolo*; ol. *piccolo*; cseh *pikola*; szlk. *pikola*; stb.: 'pikoló, kislefuvola'. Az olaszból terjedt el [< ol. *flauto piccolo* 'pikoló, kislefuvola', tkp. 'kis fuvola']. (⇒△) Az Osztrák–Magyar Monarchiában esetleg a cseh fúvósok által által érkezett. A magyarba is főleg a csehből került át. (△) A *pikoló* 'pikoló, kislefuvola' (1870: NSz.) külön átvétel az olaszból (↑).

TESz., *pikoló*¹ a. is; EWUng. • Vö. *flóta, ló-, pikoló*

pilács → **pilácsol**

pilácsol × **A:** 1786 *Pillácsolás* [sz.] (Nyr. 44: 210); 1833 *pilácsolt* (NSz.); 1840 *pilláncsolának* (NSz.) **J:** 1. 1786 'könnyezik | Tränen vergießen' (↑); 2. 1833 'pislákol;

halványan világít | glimmern, blinzeln; schwach leuchten' (↑); **3.** 1897 'pislog | zwinkern' (MTsz.)

pilács × **A:** 1786 *Pillacs* (Nyr. 44: 210); 1897 *Pilács* (MTsz.) **J:** **1.** 1786 'könnyezés | Weinen' (↑); **2.** 1897 'gyengén világító fényforrás; mécses | schwach leuchtende Lichtquelle; Nachtlicht' (↑)

■ A szócsalád alapja, a **pilácsol** valószínűleg fiktív töből keletkezett származékszó. | (△) A töből azonos a →*pilla* és a →*pillant* szócsaládjának tövével. A végződés -*ácsol* gyakorító képző; vö. *kopácsol* (→*koppant*), →*rikácsol* stb. A *pilláncsol* szóalak *n*-je inetimologikus. Az 1. jelentés valószínűleg metonímia a 3. jelentés alapján.

■ A **pilács** elvonás eredménye. | (△) A *pilácsol* szóból keletkezhetett.

📖 Nyr. 58: 15; TESz.; EWUng. • Vö. *pilla*, *pillant*

piláf **A:** 1841 *pilaff* (Regélő 1841. máj. 16.: 312); 1870 *piláf* (NSz.); 1877 *pilaf* (NSz.); NYJ. *piláp* (NyF. 57: 13) **J:** 'birkahúsból és rizsből készült török nemzeti étel; ludaskása | orientalisches Reisgericht mit Hammelfleisch; Gänserisotto'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pilau*, *Pilaf*; ang. *pilau*, *pilaw*; fr. *pilau*, *pilaf*; stb.: 'piláf'. Forrása: újperzsa *palav*, *pilav* 'ua.', az oszm. *pilav*, (N.) *pilaf* 'ua.' közvetítésével. A franciából és angolból terjedt el. (⇒△) A magyarba egy világnyelvből került. (⊖) A *pila* 'ua.' (1963: MNy. 84: 251) bizonyosan ugyanaz a szó, aminek átadó nyelve, továbbá formázása tisztázatlan.

📖 TESz.; EWUng.

pilinc → *pilinke*

pilinke × **A:** 1792 *Bintzk* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1792 *pilintzk*, *pilintzke* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1803 *pintzke* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Schnellkäulchen* a.); 1839 *plinke* (MTsz.); 1863 *Piczka* (NyK. 2: 379); 1877 *pincikéztünk* [sz.] (NSz.); 1891 *pinszkát* (NSz.) **J:** **1.** 1792 'két végén kihegyezett fadarab mint játékszer, bige | spitzen Holzstück als Spielzeug' (↑); **2.** 1887 'az a fácska, amelyre a horog zsinórját feltekerik | ein Stückchen Holz, auf das die Schnur der Angel aufgewickelt wird' (Herman: HalK. 773) **Sz:** ~**zik** 1792 *Pilintzkezni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. *Pige* a.)

pilinc × **A:** 1826 *Bentzi* [sz.] (TudGyűjt. 1826/2: 43); 1835 *Pilintz* (Kassai: Gyökerésző 4: 117); NYJ. *plénc* (ÚMTsz.) **J:** 'pilinke mint játékszer; az ezzel való játék | spitzen Holzstück als Spielzeug; das mit diesem gespielte Kinderspiel'

■ A szócsalád alapja, a **pilinc** bizonytalan eredetű, esetleg onomatopoetikus szó. | (△) A *piling* 'függönylakat; ajtóretesz, tolózár; kilincs' (1838: Tsz.) szóval függhet össze. A végződés -*c* játszi kicsinyítő képzőnek tűnik.

■ A **pilinke** valószínűleg származékszó. | (△) A *pilinc*-ből keletkezhetett kicsinyítő képzővel.

📖 StSl. 12: 49; TESz., *piling* a. is; EWUng.

pilinga × **A:** 1792 *Pilinga* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1818 *plengéjéből* (NSz.); 1838 *Pilingya*, *Pilonga* (Tsz.); 1866 *késpelengék* (NSz.); NYJ. *pëngli* (ÚMTsz.); *piling* (NytudÉrt. 72: 86); *pillinga*, *plënge* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1792 'kés v. kard pengéje | Klinge eines Messers, Säbels, Schwertes' (↑); **2.** 1955 'borotvapenge | Raiser Klinge' (ÚMTsz.)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg német jövevényszó. | (≡) Vö. ném. *Klinge* 'egy szerszám éles része' [< ném. *klingen* 'erős hangot ad, felhangzik, felharsan']. (⊕) A szó eleji *p* a → *penge* hatására keletkezhetett.

📖 TESz.; EWUng.

pilis × **A**: 1405 k. *piles*; *plis* kőnek (SchlSzm. 299., 300.); 1499 *Pelyses* [sz.] [SZN.] (OkLSz.); 1517 *piljse* (DomK. 128); 1551 *pilést* (NySz.); 1756 *piliz'* (NSz.); 1797 *pillését* (NSz.); 1835 *Pilisz* (Kassai: Gyökerésző 4: 117–118); 1838 *Pilis* (Tzs.) **J**: **1.** 1405 k. 'tonzúra | Tonsur' (↑); **2.** 1750 e. 'reteknek és más gyökeres növénynek felső része | oberer Teil vom Rettich und ähnl. Wurzelwerk' (MNY. 6: 185); **3.** 1797 'kenyér gyürkéje | Ranft' (↑); **4.** 1807 'a virágzat része: mézfejtő, méztartó | Honigdrüse, Nektarium' (MagyFűvészk. 18)

■ Jövevényszó egy déli szláv vagy nyugati szláv nyelvből. | (≡) Szbhv. (R. Ča) *pliš*, (R. Kaj) *pleš*; szln. (R.) *plēš*; cseh (R.) *pleš*; le. (R.) *plesz*: 'tonzúra' [szláv eredetű; vö. még lett *pliks*; litv. *plikas*: 'kopasz, tar']. Vö. még szln. *pleša* 'a fej kopaszodó része; kopaszság'; or. *плешь* 'ua.; sivár hely'; stb. (⊕) Az 1. jelentés arra utal, hogy az átadó nyelvnek csak a latin szertartással lehetett kapcsolata; a korábbi *i*-s változat alapján leginkább a csakáv nyelvjárás jöhet szóba. Néhány második szótagi hosszú magánhangzó egyes változatokban feltehetőleg az *-és* ~ (N.) *-is* névszóképző analógiás hatására alakult ki. A 2., 3. jelentés valószínűleg metafora. A 4. jelentés tudatos szakszóalkotás eredménye. A szó ma csupán a 3. jelentésben él. (⊖) Ugyanerre az etimonra mennek vissza a *Pilis*, *Peleske* helynevek; vö. *1075/1217 *pleši* [HN.] (MonStrig. I: 53); 1348 *Pylyske* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. I: 483) stb. Ezek nem tartoznak a magyar szótörténethez, mivel itt szláv névadásról van szó.

📖 Melich: SzlJsz. 1/2: 371; Kniezsa: SzlJsz. 420; TESz.; EWUng.

pilla **A**: 1784 *fzem-pilla* (Baróti Szabó: Kisdedsz. 74); 1830 k. *pila* (NSz.) **J**: <FN> **1.** [főleg *szem*~] 1784 ? 'szemhéj | Augenlid' (↑), 1789 'ua.' (MNY. 65: 477); **2.** [gyakran *szem*~] 1785 'a szemhéj szőre | Augenwimpern' # (MNY. 65: 477); **3.** 1802 'lepke | Schmetterling' (NSz.); **4.** 1858 'csillószőr | Zilie' (NytudÉrt. 71: 27) | <MN> 1898 'tarka; cicomás | bunt; aufgeputzt, geziert' (NSz.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó szófajváltásának eredménye. | (⊕) Főnevesült folyamatos melléknévi igenév *-a* képzővel (vö. → *csusza*, → *hulla* stb.) a → *pillant* szócsaládjának tövéből; vö. még → *pille*, amely a *pilla*, ill. a *pillantó* ~ *pillantyú* 'pillanat; szem' (1753/: NSz.) tájszó palatális párhuzamos alakja, főnevesült folyamatos melléknévi igenév a → *pillant* szóból. A 2. jelentés metonímia; a szempillák megnevezésére korábban a *szeme szőre*, tkp. 'a szem haja' (1532: TihK. 105) szószerkezetet használták. A 3. jelentéshez és a melléknévi jelentéshez vö. → *pillangó*. A 4. jelentés a lat. *cilium* 'szempilla; csillószőr' mintájára jött létre.

📖 Nyr. 58: 15; TESz.; EWUng. • Vö. *pilácsol*, *pillant*, *pille*, *pilled*

pillanat **A**: 1813 *pillanat* (NSz.) **J**: **1.** 1813 'egy szempillantásnyi idő | Augenblick; Zeitpunkt' # (↑); **2.** 1816 'pillantás | Blick' (NSz.) **Sz**: ~**nyi** 1831 *pillanatnyi* (NSz.) **R**: ~**nyilag** 1838 *pillanatnyilag* (Rajzolatok 1838. aug. 26.: 122)

■ Tudatos szóalkotással keletkezett származékszó. | (⊕) A *pillanik* (→ *pillant*) szóból *-at* névszóképzővel. Korábbi megnevezése: *pillantat* 'szempillantás, pillanat, mozzanat, időpont' (→ *pillant*). (⊖) Ugyanebből az alapszóból *-t* névszóképzővel: *pillant* 'tekintet, pillantás' (1790: NSz.), *pillant* 'időpont' (1813: NSz.). (⌘) Nyelvújítási származékszó.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pillant*

pillangó **A:** 1548 *pillago* (Oklsz.); 1660–1661/ *pillangókkal* (Zrínyi: MM. 2: 178); 1685 *pillangos* [sz.] (MNY. 80: 375); 1780 *pillongó* (NSz.); 1785 *pilongosok* [sz.] (NySz.) **J:** <FN> **1.** 1548 'ruhadíszül alkalmazott fém- v. gyöngyházpikkely, flitter | Flitter' (†); **2.** 1612 'bőrárun) díszítésül alkalmazott, egy pontján v. vékony végén felerősített bőrdarabka | Zierat auf einer Lederware' (Radvánszky: Csal. 2: 183); **3.** 1689 ? 'lepke | Schmetterling' # (NySz.), 1702 'ua.' (NySz.); **4.** 1752 'hártyás képződmény a bor felületén | Kahm' (MNY. 38: 56); **5.** 1824 'virágszirom | Blütenblatt' (NSz.); **6.** 1853/ 'könnyelmű, csapongó természetű ember; prostituált nő | leichtsinnige, flatterhafte Person; Prostituierte' (NSz.); **7.** 1887 'halpikkely | Fischschuppe' (Herman: HalK. 820); **8.** 1898 'nádbuga | Rispe des Rohrs' (Nyr. 27: 412); **9.** 1906 'szemhéj | Augenlid' (NépkGy. 8: 60); **10.** 1935 'pillangóúszás | Schmetterlingsschwimmen' (SportH. 1935. szept. 11.: 7) | <MN> **1.** 1575 'pillantgató, pislogó | blizelnd, ab und zu hinblickend' (NySz.); **2.** 1595 'csillogó | glänzend' (Ver. 92.); **3.** 1625 ? 'rezgő | zitternd' (Nyr. 73: 344), 1835 'ua.' (Kassai: Gyökerésző 4: 119); **4.** 1876 'rövid ideig tartó | kurze Zeit dauernd' (NSz.); **5.** 1877 'könnyelmű | leichtsinnig' (NSz.); **6.** 1901 'szállingózó, pehelyszerű | herumflatternd' (ÚMTsz.)

■ Származékszó. | ☞ *A pillog ~ pillang →pillant* szóból (befejezett) melléknévi igenévképzővel. A főnévi 3. jelentéshez vö. →*lepentyű*, →*lepke* stb.

📖 Nyr. 58: 13; TESz.; EWUng. • Vö. *pillant*

pillanik → *pillant*

pillant **A:** 1372 u./ *pýllontafaban* [sz.] (JókK. 19); 1416 u.¹ *pillantatban* [sz.] (BécsiK. 4); 1535 *zempellantasban* [sz.] (Ozorai: Vit. H4a); 1551 *szem pilantásba* [?☞] (MNY. 68: 92); 1790 *pillántották* (NSz.) **J:** **1.** 1372 u./ 'hunyorít; rövid ideig néz, lát | einmal zwinkern; kurz anblicken' # (†); **2.** 1777 'megvillan, fénylik | aufleuchten' (NSz.) **Sz:** ~**ás** 1372 u./ (†) | ~**at** 1416 u.¹ 'pillanat | Moment' (†); 1416 u.² 'pillantás | Blick' (MünchK. 58ra) | ~**ásnyi** 1456 k. *zempillantafne* (SermDom. 2: 738)

pillog **A:** 1552/ *pillagto* (Tinódi: Cronica L2b), de vö. →*pillangó*; 1581 *pillogtok* (MNY. 68: 89); 1808 *Pillangok* (Sándor I.: Toldalék) **J:** **1.** 1552/ 'pislog; nézeget | zwinkern; besehen' (†); **2.** 1595 'csillog, ragyog | glänzen' (Ver. 92.); **3.** 1689 'pislákol | glimmern' (NySz.)

pillogat **Δ A:** 1585 *Pillogatok* (Cal. 702 [v: 698]); 1725–1764/ *Pillongatnak* (NSz.) **J:** **1.** 1585 'hunyorog, pislog | blinzeln, zwinkern' (†); **2.** 1630 'tekintget, nézeget | herumblicken, besehen' (NySz.)

pillanik **Δ A:** 1689 *fepillanik* [▽] (NySz.); 1860 *pillennek* (NSz.) **J:** 'szemhéj) hirtelen mozdulattal csukódik és nyitódik; <szem> nézésre nyílik | einmal zwinkern; sich zum Schauen öffnen (Auge)' **Sz:** ~**cs** 1838 'lepke | Schmetterling' (Tsz.); 1897 'mécses; pislákoló fényforrás | Nachtlicht; glimmernde Lichtquelle, Funzel' (MTsz.)

■ Onomatopoetikus eredetű. | ☞ Eredetileg a lebegő mozgás hangjának utánzására és a levegő ezzel járó remegésére utalt. A *tő* a →*pilla* tövével és a →*pilácsol* szócsalád tövével azonos; vö. még *pila* 'rövidlátó, gyenge szemű, hunyorogó, pislogó, pilákoló; bolondos, bohó, gyámoltalan, ügyetlen' (1840: MNY. 12: 44), 'egy fajta levesbetét' (1898: Ethn. 9: 310), amely ugyanabból a töből keletkezhetett -*a* (folyamatos) melléknévi igenévképzővel (vö. →*csusza*, →*hulla* stb.). A szótő a →*billeg* szócsaládjának tövével is összefügg; vö. (N.) *pillig ~ pillög* 'röpköd, szálldos; tántorog, dülöngél' (1897: MNY. 10: 381). A végződéses különféle igeeképzők.

📖 Nyr. 58: 15; TESz., *pila* a. is, *pillancs* a. is; Benkő: Fiktl. 112; EWUng. • Vö. *billeg*, *pilácsol*, *pilla*, *pillanat*, *pillangó*, *pille*, *pilled*, *pislog*

pille A: 1525 k. *pýllýe* (MNy. 11: 82); 1688 *pille* (Thaly: VÉ. 2: 70); 1763 *pile* (NSz.) J: 1. 1525 k. 'lepke | Schmetterling' (↑); 2. 1759 'hártyszerű képződmény vmely folyadék felszínén; forralt tej fölé | häutiges Gebilde an der Oberfläche einer Flüssigkeit; Haut auf der Milch' (NSz.); 3. 1807 'szemhéj | Augenlid' (NySz.); 4. 1818 'cimpa; lelógó hús, bőr, leffentyű | Läppchen; Haut-, Fleischlappen' (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Ála* a.); 5. 1822 'pehely; hópihe | Flaum; Flocke' (NSz.); 6. 1877 'könnyelmű, csapongó személy; lepke módra tünékeny, mulandó (lény) | leichtsinnige, flatterhafte Person; flüchtiges, vergängliches Geschöpf' (NSz.); 7. 1961 'könnyű, ostyszerű teasütemény | Waffel, leichtes Teegebäck' (ÉrtSz.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó szófajváltásának eredménye. | ⊕ A → *pilla* palatális párhuzamos alakja. Főnevesült melléknévi igenév -e képzővel (vö. → *cinege*, → *fene* stb.) a → *pillant* szócsalád tövéből. A jelentéshez vö. → *pillangó*. Az 5. jelentés a → *pehely* hatását tükrözi.

📖 Nyr. 58: 13; TESz.; EWUng. • Vö. *pilla*, *pillant*, *pilled*

pilled A: 1825 *pilled* (Kreszn.); 1838 *billedni* [sz.] (Tsz.); NYJ. *pilladt* [sz.] (MTsz. *pilladt* a.) J: 1. 1825 'fárad, lankad, ernyed, gyengül | ermattet, verschmachtet werden' (↑); 2. 1863 'pehelként száll | wie eine Feder fliegen' (Kriza [szerk.] Vadr. 512)

■ Származékszó egy fiktív töből. | ⊕ A szótó a → *pillant* szócsaládjával és a → *pilla*, → *pille* tövével azonos. A végződés kezdő-visszaható igeképző. Az 1. jelentés a bizonytalan mozgás és a kimerültség közti metonimikus összefüggés alapján keletkezett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *billeg*, *pilla*, *pillant*, *pille*

pillér A: 1860 *pillérek* (BpSzemle 11/37: 311) J: 1. 1860 'épületek terhet tartó v. a falat oldalról megtámasztó építőelem | Pfeiler' # (↑); 2. 1902 'hídláb | Brückenpfeiler' # (NSz.); 3. 1941 'támasz | Stütze, Anhalt' (NSz.)

■ Nemzetközi minta alapján keletkezett tudatos szóalkotás. | ⊖ Vö. ném. *Pfeiler*; ang. *pillar*; fr. *pilier*; stb.: 'pillér, oszlop'. Vö. még lat. (k.) *pilare* 'ua.' [< lat. *pila* 'ua.']. ⊕ A végződés a → *fillér*, → *tallér* stb. analógiájára keletkezhetett.

📖 Nyr. 86: 330; TESz.; EWUng. • Vö. *pilóta*²

pillog → *pillant*

pillogat → *pillant*

pilóta¹ A: 1694 *Pilotot* [*Pilot* □] (MNy. 79: 247); 1814 *Pilótra* (NSz.); 1816 *pilota* (MNy. 66: 339); 1918 *pilótanövendékek* (NSz.) J: 1. 1694 'révkalauz; kormányos | Lotse; Steuermann' (↑); 2. 1918 'repülőgépvezető | Flugzeugführer' # (↑); 3. 1958 'sofőr | Autofahrer (haupts. Lkw-, Busfahrer)' (NSz.)

■ Nemzetközi szó. | ⊖ Ném. *Pilot*; ang. *pilot*; fr. *pilote*; ol. *pilota*, *piloto*; stb.: 'révkalauz; repülőgépvezető, pilóta; gépkocsivezető, autós (főleg tehergépkocsi-, buszsofőr, ill. autóversenyző)'. Ezek végső soron a gör. (biz.) **πηδότης* 'révkalauz' [< gör. *πηδών*

’kormánylapát’] szóra mennek vissza; vö. még [ol. (R.) *pedoto* ’révkalauz’]. Az olaszból terjedt el, a repülési szaknyelvben pedig a franciából. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át.

📖 TESz.; EWUng.

pilóta² Δ **A:** 1836 *Piloták* (HOKISzj. 116); 1875/ *pilóták* (NSz.) **J:** ’(vízbe, aljzatba levert) cölöp | Pfahl, Pfeiler’

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Pilote* ’cölöp amit az építési aljzatba beledöngölnek’ [< fr. *pilot* ’alapcölöp’]. Megfelelői: szb hv. *pilot*; cseh *pilota*; stb.: ’cölöp, karó’. (△) A szóvégi *a* hanghelyettesítéssel keletkezett; vö. →*cérna*, →*ciha* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pillér*

pimasz **A:** 1781 *pimasz* (MNY. 8: 375); 1784 *piřma* (Baróti Szabó: KisdedSz. 67); 1793 *bimasz* (NSz.) **J:** <MN> **1.** 1781 ? ’hetykén, hetvenkedően szemtelen, arcátlan | unverschämt, frech’ # (↑), 1848/ ’ua.’ (NSz.); **2.** 1784 ’tunya, semmittevő | nichtstuend, träge’ (↑); **3.** 1792 ’balga, ügyefogyott; élheterlen | dumm, täppisch; unbeholfen’ (Baróti Szabó: KisdedSz. *Süsü* a.); **4.** 1793/ ’ízléstelen, műveletlen (személy); ízléstelen, illetlen (dolog, tárgy) | geschmacklos; ungebildet (Person); unschicklich (Sache)’ (NSz.); **5.** 1798 ’otromba, nagy (tárgy) | ungeheuer groß (Ding)’ (NSz.); **6.** 1846/ ’cudar, komisz (helyzet, körülmény) | übel, schlimm (Zustand, Umstand)’ (NSz.) | <FN> **1.** 1789 ’durva, faragatlan ember | Flegel, Lümmel’ (NSz.); **2.** 1804 ’gazember; csavargó, haramia | Gauner; Strolch, Bandit’ (NSz.); **3.** 1814 ’kamasz; jól megtermett legény | Bengel; Koloß, Ungeheuer’ (NSz.)

■ Valószínűleg jövevényszó, esetleg a cigányból. | (≡) Vö. cig. *bimosko* ’arcátlan, szemtelen, szemérmetlen’ [< cig. *bi-* ’nélkül’ + cig. *mosko* ’arc; álarc, maszk’]. (△) A szó eleji *p* problémás. A *pimasz* alak a magyar kicsinyítő képzőként értelmezett végződés elhagyásával keletkezhetett. A jelentésekhez vö. *arcátlan* (→*orca*). A jelentések metaforikusan jöttek létre a melléknévi l. jelentés alapján.

📖 TESz.; MNY. 89: 201; EWUng.

pimpinella → *pimpónya*

pimpó → *pimpónya*

pimpónya × **A:** 16. sz. eleje *pinponya* (Nyr. 8: 169); 1577 k. *Pimponyanak* (OrvK. 429); 1897 *pimpónyas* [sz.] (MTsz.); NYJ. *pimpina* (ÚMTsz.) **J:** ’(különféle gyógynövények nevéként) | (Benennung versch. Heilkräuter)’

pimpinella Δ **A:** 1578 *Pimpinella* (Gombocz E.: BotTört. 49); 1751 *pínpinellát* (NSz.) **J:** ’(különféle gyógynövények (főleg a Pimpinella és a Sanguisorba nemzetség) nevéként) | (Benennung versch. Heilkräuter, haupts. der Geschlechter Pimpinella und Sanguisorba)’

pimpó **A:** 1590 *pimpo* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 20) **J:** **1.** 1590 ’(különféle tejes nedvű gyomnövények elnevezéseként) | (Benennung versch. Unkräuter mit milchigem Saft, haupts. der Geschlechter Pimpinella und Sanguisorba)’ (↑); **2.** 1784 ’barka | Palmkätzchen’ (Baróti Szabó: KisdedSz. 65); **3.** 1826 ’(bor, folyadék felületén) fehéres hártya, penészfolt | Kahm; Schimmel (Potentilla)’ (NSz.)

■ A szócsalád alapja, a **pimpinella** latin (k.) jövevényszó. | (≡) Lat. (k.) *pipinella*, *pimpinella*, (h.) *pimpinella*: 'különböző gyógynövények megnevezése, főleg a Pimpinella és a Sanguisorba nemzetségbe tartozóké' [tisztázatlan eredetű]. A latin szó utat talált néhány nyelvbe és így európai vándorszóvá vált; vö. ném. *Pimpinelle*; ang. *pimpernel*; fr. *pimprenelle*; stb.: 'pimpinella'.

■ A **pimpónya** játszi szóalkotás eredménye. | (⊕) A *pimpinella* alakból keletkezett.

■ A **pimpó** elvonás eredménye. | (⊕) A *pimpónya* szóból jött létre. A 2., 3. jelentés metafora az eredeti 1. jelentés alapján.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊖) Hasonlóan játszi szóalkotásmóddal, ugyancsak a *pimpinella* szóból: *pimpimparé* 'különböző gyógynövényeknek, főleg a Pimpinella nemzetség tagjainak megnevezése' (1809: NSz.); 'gyermekláncfü' (1878/: NSz.).

📖 TESz., *pimpimparé* a. is, *pimpinella* a. is, *pimpó* a. is; EWUng.

pina A: 1199 ? *Pena* [SZN.] (MNL (OL) Dl. 200618); 1280 k. ? *Pina* [SZN.] (NévtVizsg. 186); 1326 ? *Pona* [SZN.] (MNY. 59: 124); 1513 *Pynas* [SZ.] [SZN.] (MNY. 10: 375); 1794 k. *Pina*-leső (MNY. 90: 122); 1853 *Punalapofs* [HN.] (MNY. 40: 383); NYJ. *pena*-vágó (MTsz.) **J:** 'női szeméremtest | Vulva'

■ Bizonytalan eredetű, esetleg belső fejlődés eredménye. | (⊕) Az alapszó talán a →*fan* szóból való szóhasadással jött létre. A szóvégi *a* vagy birtokos személyjel vagy kicsinyítő képző lehet. Az eredeti jelentése 'fanször' lehetett, amiből az adatolt jelentés metonimikusan fejlődhetett ki.

📖 MNY. 56: 241; TESz.; EWUng. • Vö. *fan*

pince A: 1255/ *Pynche* [HN.] (OkI Sz.); 1336 *vokpynche* (OkI Sz.); 1405 k. *penche* torok (SchlSzj. 1048.); 1669 *péncék* (MNY. 69: 419) **J: 1.** 1255/ 'föld alatti (tároló) helyiség | Keller' # (↑); **2.** 1770 ? '(eredetileg pincében levő) vendéglő | (urspr. im Keller befindliche) Gaststätte' (NSz.), 1817 'ua.' (NSz.); **3.** 1799 ? 'a hajó orrában levő tárolóhely | Lager-, und Vorratsraum im Vorderschiff' (NSz.), 1870 'ua.' (CzF.) **Sz:** ~s 1391 *Pinchees* [SZN.] (MNY. 63: 369); 1784 *pintzést* 'pincér | Kellner' (NSz.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *pivnica* 'söröző; pince'; szlk. *pivnica* 'pince; borkimérés'; ukr. *пивниця* 'söröző; (boros)pince'; stb. [< szláv **pivo* 'sör'; az eredetéhez vö. →*pívó*]. (⊕) A *pince* alak hangrendi kiegyenlítődéssel és a szó belseji *v*, valamint a második szótagi magánhangzó kiesésével keletkezett; hasonló hangváltozáshoz vö. →*pózna*. A 3. jelentés metafora az 1. jelentés alapján.

📖 Nytud. 4: 173; MNY. 29: 271; Knieszsa: SzlJsz. 422; TESz.; EWUng. • Vö. *pincér*, *privó*, *vak-*

pincér A: 1786 *Pinczér* (Szily: NyÚSz.) **J: 1.** 1786 'vendéglői felszolgáló | Kellner' # (↑); **2.** 1812 'pincemester | Kellermeister' (Szily: NyÚSz.)

■ Német mintájú képzett tükörszó. | (⊕) Vö. ném. *Kellner* 'főúr egy étteremben', (R.) 'pincemester' [< lat. (k.) *cellenarius* 'pincemester, konyhamester']. (⊕) A magyarban: a →*pince* szó a képzőként értelmezett -*ér* végződéssel, amely a →*böllér*, →*hóhér* stb. analógiájára keletkezett. (⊕) Nyelvújítási származékszó.

📖 TESz. *pince* a.; EWUng. • Vö. *fő-²*, *pince*

pincsi A: 1831 *Pindzsi* (TudGyűjt. 15/7: 22); 1844 *pincsijét* (NSz.); 1845 *pinchemet, pincser* (NSz.) **J:** 'egy fajta kis öleb; {kis testű kutyák megnevezéseként} | Pinscher, Schnauzer; {Benennung vor anderen kleinwüchsigen Hundarten}'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Pinscher* 'kicsi kecses kutya faj; snaucer, pincsi', (R.) *pintscher* 'ua.', (N.), (R.) 'más kutya fajta megnevezése is', (B.), (T.) *pintsch* 'pincsi, snaucer' [tisztázatlan eredetű]. (≈) Megfelelői: szbhv. *pinč, pinči*; cseh *pinč*; stb.: 'ua.'. (△) A változatok többszöri átvételre utalnak. A szóvégi *i*-hez vö. →*gázsi*, →*módi* stb.

📖 TESz.; EWUng.

pinduri → *pindurka*

pindurka × **A:** 1838 *Pindirkó, pindurka* (Tsz.); NYJ. *pandzurka* (MTsz.) **J:** 'parányi | kleinwinzig'

pinduri × **A:** 1915 *pindurika* [sz.] (Nyr. 1915. okt. 15.: 381); 1962 *pinduri* (NSz.) **J:** 'parányi | kleinwinzig'

■ Játszi szóalkotással, fiktív töből keletkezett származékszó. | (△) A szótő onomatopoetikus eredetű. A végzések különböző kicsinyítő képzők. Hasonló onomatopoetikus szavak ebben a jelentésben: →*piciny*, →*pirinyó*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pirinyó*

pingál A: 1604 *rea ... pingalom* (Szenczi Molnár: Dict. *Superpíngo* a.); 1803 *pingálni* [sz.] (NSz.); NYJ. *pěngál* (Bálint: SzegSz.) **J:** 1. 1604 '(be)fest, (be)mázol | malen, anstreichen, bemalen' (↑); 2. 1803 'ír | schreiben' (↑)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *pingere* 'fest; hímez; díszít', (h.) '(le)ír' [indoeurópai eredetű; vö. óind *piṅktē* 'fest'; tokhár *pik-, pek-* 'ír'; stb.]. (≈) Megfelelői: fr. *peindre*; ol. *pingere*; stb.: 'fest'. (△) Az *ál* végződéshez vö. →*ágál*. (⊙) A szó csak az 1. jelentésében él a bizalmas köznyelvben.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *freskó*¹, *peg*, *piktor*, *pint*

pingpong A: 1901 *ping-pong* (Nyr. 95: 207) **J:** 'asztalitenisz | Tischtennis' **Sz:** ~**ozik** 1912 *ping-pongoznak* (Ujság 1912. ápr. 4.: 101)

■ Angol jövevényszó. | (≡) Ang. *ping-pong* 'asztalitenisz' [tudatos szóalkotás az ang. *ping* 'kopogás utánzása' és *pong* 'durranás, robaj utánzása' onomatopoetikus szavak alapján]. (≈) Megfelelői: ném. *Ping-pong*; fr. *ping-pong*; stb.: 'asztalitenisz'.

📖 Nyr. 95: 207; TESz.; EWUng.

pingvin A: 1801 *Pengwin* fajokat (Földi: TermHist. 1: 212); 1802 *Pinguin* (Nyr. 95: 367); 1805 *Pingin* (NSz.); 1922 *Pingvin* (RévaiLex.) **J:** 'a déli sarkvidéken élő, repülni nem tudó, fekete-fehér, zömök testű madár | Pinguin' #

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pinguin*; ang. *penguin*; fr. *pingouin, pinguin*; stb.: 'pingvin'. Az angolból terjedt el [tudatos szóalkotás a lat. *pinguis* 'zsíros, kövér' alapján vagy összefügg a

breton *penngwenn* 'fehér fejű' szóval]. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át.

📖 TESz.; NytudÉrt. 120: 38; EWUng.

pinka △ **A:** 1888 *Pinka* (NSz.) **J:** 1. 1888 'kártyapénz tartója | Geldbüchse, Kasse im Kartenspiel' (↑); 2. 1904 'a kocsmáros számára összerakott kártyapénz | für den Gastwirt bestimmte Geldsumme beim Kartenspiel' (Radó: IdSz.)

■ Jövevénytyszó valószínűleg a jiddisből, talán német közvetítéssel is. | (≡) Jidd. *pinke* 'persely; pénz'; – vö. még ném. (argó) *pinke* 'pénz', (szil.) 'ua.; takarékpersely; persely, amiben a vendéglős az összegyűjtött pénzt tárolta'. A jiddisben a szó tisztázatlan eredetű. (≈) Megfelelői: cseh *pinka* szlk. *pinka* 'kártyapénz; pénztár a kártyajátékban'. (△) A szóvégi *a*-hoz vö. →*cérna*, →*ciha* stb.

📖 MNy. 54: 116; TESz.; EWUng.

pinnáta † **A:** 1544 *pynata* födelet (Oklsz.); 1550 *pynnyatath* (Oklsz.); 1570 k. *pynyatha* (MNy. 56: 264); 1600 k. *pinnátában* (Radvánszky: Szak. 35); 1650 *penata* (MNy. 80: 375) **J:** 'sütőforma; sütőlábas | Backform; Backpfanne'

■ Olasz (É.) jövevénytyszó. | (≡) Ol. (vel.), (ver.) *pignata*, (fri.) *pináta* 'fából vagy agyagból készült edény', – ol. (R.) *pegnata*, *pignatta* 'edény' [lat. (k.) *pignata* 'ua.']. (≈) Megfelelői: fr. (R.) *pignate*; sp. *piñata*: 'ua.'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pinyol*

pint △ **A:** 1363 *Feelpynth* [szn.] (NytudÉrt. 28: 88); 1389 *Phinthus* [sz.] [szn.] (MNy. 64: 328); 1525/ *pint* (TörtTár 1908: 84); 1606 *pintával* (MNy. 90: 122); 1608 *pénthet* (MNy. 90: 122); 1824 *pinte* [□] (NSz.) **J:** 'egy fajta régi ürmérték | Art altes Flüssigkeitsmaß' **Sz:** ~**es** 1389 [szn.] (↑)

■ Német (feln.) jövevénytyszó. | (≡) Ném. *Pinte* (R.) *pint*, *pinta* (kor. úfn.), (baj.-osztr.) *pint* 'régii folyadékmérték, 0,9 l' [< fr. *pinte* 'ua.', a lat. (k.) *pincta canna* 'festett korsó' (az edényt köbözési jellel látták el) alapján]. (≈) Megfelelői: ang. *pint*; ol. *pinta*; cseh *pinta*; stb.: 'egy fajta folyadékmérték'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kanna*, *pingál*

pintér **A:** 1406 ? *pyter* [ɔ: *pynter*] [szn.] (Oklsz.); 1510 *pinter* (MargL. 139); 1587 *Pynterseggel* [sz.] (Oklsz.); 1626 *penternek* (MNy. 90: 122); 1754 *Péntéreknek* (NSz.) **J:** 'kádár, bodnár | Faßbinder'

■ Német (baj.-osztr.) jövevénytyszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *binder*, (R.) *pinter* – ném. *Binder*: 'kádár, pintér' [< ném. *binden* 'köt, megköt']. Ez a foglalkozásnév úgy keletkezett, hogy a hordódongákat korábban felezett fűzfavesszővel kötözték egymáshoz. (≈) Megfelelői: szbhv. *pintar*, *pinter*; szln. *pintar*: 'kádár, pintér'. (⊙) A szó ma leginkább családnévként elterjedt.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pánt*

pintli × **A:** 1761 *Pintli* (MNy. 80: 375) **J:** 1. 1761 'a fejkötő fölé kötött fejdísz | Kopfputz über der Haube' (↑); 2. 1797 'homlokszorító; fejkötő, pártá | Stirnband; Kopfbinde, Haube' (NSz.)

■ Német (au.) jövevénytörzs. | (≡) Ném. (au.) *Bindel*, (B.) *bind'l*: 'nyakkendő, sál' [< ném. *Binde* 'csikozás ékszeren; nyakkendő stb.']. (△) A *li* végződéshez vö. → *cetli*, → *hecsedli* stb. (◊) Idetartozik: *pintli* 'batyu' (1844: NSz.), ez a ném. (baj.-oszl.) *püntel* 'ua.', (h. baj.-oszl.) *pintl* 'ua.' [< ném. *Bund* 'csomó, összekötött nyaláb'] szóra megy vissza. (⊙) Nyelvjárási szó.

📖 TESz. *pintli*¹ a., *pintli*² a.; EWUng. • Vö. *pendely*

pinty **A**: 1326 ? *Pynch* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 1: 105); 1533 *Pyntg* madar [ɔ: *Pynty*] (Murm. 1111.); 1577 *bincz* (KolGl.); 1604 *Pintz* (Szenczi Molnár: Dict.) **J**: 'veréb nagyságú, tarka tollazatú énekesmadár | Fink (Fringillidae)' **Sz**: ~**ő** 1590 *Pintyőke* [sz.] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 77) | ~**őke** 1590 (↑)

■ Onomatopoetikus eredetű. | (△) Szorosan összefügg (esetleg az eredeti igenévszó névszói értékű tagjaként) a → *pityereg* szócsalád tövével. A szó belseji *n* inetimologikus. Hasonló onomatopoetikus szavak: ném. *Fink*; ang. *finch*; ol. (N.) *pincione*; stb.: 'pinty'. (⇒) Valószínűleg a magyarból: rom. (N.) *pínchi* 'ua.'.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *kanári, pityereg*

pinyol † **A**: 1544 *pineelt* (OklSz.); 1545 *piníolt* (OklSz.); 1549 *bynyólt* (Nyr. 73: 82); 1560 *pynnyoth* (MNY. 3: 376); 1626 *piníolát* (Nyr. 73: 82) **J**: 'egy fajta édes vörösbor | Art süßer Rotwein'

■ Olasz (É.) jövevénytörzs. | (≡) Ol. (R.) *pignolo, pignuolo* 'kék szőlőfajta; az abból készült bor', (v.-ven.) *pignóla* 'szőlőfajta', (rom.) *pignóla* 'ua.' [< ol. *pignolo* 'fenyőtoboz' < ol. *pigna* 'ua.']. A jelentésváltozás a fenyőtoboz és a szőlő hasonló alakján alapul. (≈) Megfelelői: ném. (R.) *pinol* 'egy fajta bor'; fr. *pinot* 'fekete szőlő; az abból készült bor.'

📖 MNY. 2: 194; TESz.; EWUng. • Vö. *pinnáta*

pióca → **pióka**

pióka × **A**: 1533 *pioka* (Murm. 1251.); 1585 *pióka* (Cal. 484); 1854 *Pihóka* (NSz.); NYJ. *pijuka* (Nyatl.) **J**: 'nadály, pióca | Blutegeľ'

pióca **A**: 1595 *Pieücze* (Ver. 120.); 1723 *piocza* (Nyr. 38: 395); 1750 *piócza* (Wagner: Phras. *Hirudo* a.); 1791 *pivótzákkal* (NSz.); NYJ. *pihóca* (MTsz.); *pijuka* (Nyatl.) **J**: **1.** 1595 'nadály | Blutegeľ' # (↑); **2.** 1790 'olyan ember, aki mások rovására gazdagodik, másokat gátlástalanul kizsákmányol | Ausbeuter, Wucherer' (NSz.); **3.** 1876 'giliszta, bélféreg | Darmwurm' (NSz.)

■ Szláv jövevénytörzsök, különböző nyelvekből. |

■ A **pióka** déli szláv jövevénytörzs. | (≡) Részben a szbhv. *pijavka* 'pióca <állattani műszóként>' és a szln. *pijavka* 'pióca' szóból, részben a szlk. *pijavka* 'ua.' és az ukr. *п'явка* 'ua.' szavakból.

■ A **pióca** déli szláv vagy szolvák jövevénytörzs. | (≡) Vö. blg. *пиявица* 'pióca'; szlk. *pijavica* 'ua.; kizsákmányoló' [< szláv **pija-* 'iszik']. Vö. még or. *пиявка*, (N.) *пиявица*: 'pióca'.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (△) Az átadó nyelvre a szóföldrajzi képből is lehet következtetni. A *pióka* és a *pióca* fejlődésére a szláv szó belseji *v* vokalizálódása döntően hatott. A *pióca* szó *piőce* változata hangrendi átcsapás eredménye. A *pióca* 2. jelentése metaforikusan keletkezett az 1. jelentésből valószínűleg a magyarban; ehhez vö. a szláv jelentéseket, valamint a fr. *sangsue* 'pióca; kizsákmányoló' szavak hasonló jelentésváltozását. A 3. jelentés metafora az 1. jelentés

alapján. ☉ A *pióka* általánosan elterjedt volt, de a 19. sz. közepétől csak nyelvjárási szóként élt.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 422; TESz. *pióca* a.; EWUng. • Vö. *pivó*

píp¹ × **A:** 1662 *pípiek* (NySz.); NYJ. *pép* (MTsz.) **J:** 1. 1662 'kóros bőrkeményedés a szárnyasok nyelvén | Pips' (↑); 2. 1767 'síp nyelve | Pfeifenzunge' (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Līgūla* a.); 3. 1886 'bőrnýúlvány a pulyka fején | häutiger Anhang am Kopf des Truthahns' (Nyr. 15: 333)

pípíte × **A:** 1792 *pípíte* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1835 *prípíte* (Kassai: Gyökerésző 4: 123); 1838 *Pipta* (Tsz.); 1843 *prípítyét* (NSz.); NYJ. *pípíte* (MTsz.); *plípítyő* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1792 'kóros bőrkeményedés a szárnyas nyelvén | Pips' (↑); 2. 1880 'a száj széle | Mundrand' (Nyr. 9: 333); 3. 1890 'pípes csirke | an Pips erkranktes Huhn' (Nyr. 19: 189)

■ Vitatot eredetű szócsalád. | 1. A szócsalád alapja, a **píp¹** esetleg elvonás eredménye. | ☉ A *pipeg* (→*pipe*) szóból keletkezhetett. Jelentéstani alapjához hozzájárulhatott a fiatal madarak csipogása és a madárkatarrusban szenvedő szárnyasok sípoló légzése közti hasonlóság. ☉ A *pípíte* a *píp¹* szóból keletkezett *-ite* kicsinyítő képzővel; vö. (N.) *lepíte* 'pillangó'; vö. még →*bóbíta*. 2. A szócsalád alapja, a **pípíte** jövevényszó. | ☹ Összefüggésben állhat különféle indoeurópai eredetű szavakkal; vö. lat. *pipita*, (h.) *pipeta*; ném. *Pips*; ol. *pipita*; blg. *nunka*; szlk. *pípet*; stb.: 'tyúkbetegség' [az eredetéhez vö. óind *pīvan* 'duzzanat, zsír'; gör. *πίπερος* 'zsír']. Ebben az esetben a *píp¹* a *pípíte* szóból keletkezhetett elvonással.

■ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ☹ A →*púp* szócsaládjával való összefüggése kevésbé valószínű.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 716; TESz., *pípíte* a. is; EWUng. • Vö. *pipe*, *pipelle*, *pipitér*

píp² → *pípes*

pípa **A:** 1672 *pipájú* [sz.] (Thaly: Adal. 1: 41); 1708 *Pípa* (Pápai Páriz: Dict.); 1762 *Pépádba* (MNY. 71: 126); NYJ. *pelpa* (ÚMTsz.); *pélpa* (MTsz.) **J:** 1. 1672 'az égő dohány tartására való, fejből és szárból álló dohányzó eszköz | Tabakspfeife' # (↑); 2. 1839 'pipa alakú (pipa alakban hajlított) alkatrész, eszköz | Bestandteil, Gerät in Form einer Tabakspfeife' (MTsz.); 3. [főleg jó~] 1898 'gúnyos jelzővel: furfangos, fifikus személy | pffífiger Kerl' (Dobos: DiákSz.); 4. [állítmányi használatban] 1916 'düh, harag | Zorn' (Zolnay–Gedényi); 5. 1959 'jegyzék elintézett tételét jelölő ék alakú jel | Zeichen vom Abhaken' (NSz.) **Sz:** ~**zik** 1708 *Pipázni* [sz.] (Pápai Páriz: Dict.) | ~**l** 1771 *pipál* (MNY. 71: 126) | ~**s** 1792 *pipások* '(pipával) dohányzó személy | (Pfeifen) rauchende Person' (NSz.); 1961 'dühös, haragos | zornig' (ÉrtSz.)

■ Olasz jövevényszó. | ☹ Ol. (N.) *pipa* 'pipa; cső; hordócska', (R.) *pippa* 'pipa' [< fr. *pipe* 'ua.', (R.) 'nadsíp; szívócső, pipetta; hordó']. ☹ Megfelelői: ném. *Pfeife* 'hangszer; pipa'; sp. *pipa* 'hordócska, cső, pipa; szivornya, szívóemelő'; stb. Vö. még lat. (h.) *pipa* 'pipa'. ☹ A 3. jelentés az argóban keletkezett a *pipás* 'haragos, dühös' származékszóból való elvonással, amely bizonyosan önállósodás a *pipás ló* 'vad ló' típusú szószerkezetből, az ilyen lovakat ugyanis egy pipaszerű eszközzel az orránál fogva tartották meg. ☹ Idetartoznak: (R.) *pipatórium* 'dohányzó(szoba)' (1848: NSz.), 'pipagyűjtemény' (1887: NSz.), 'pipaállvány' (1896: NSz.), amely az →*oratórium*, →*purgatórium* stb. analógiájára keletkezett latin végződésel; a *lepípál* 'lefőz vkit, meghalad vkit' (1875: NSz.) esetleg a pipát gyűjtő ember azon törekvésén alapul, hogy a másikat fölülmúlja; a *bepípul* 'haragossá, dühössé válik' (1962: Zolnay–Gedényi) a *pipa* 4. jelentése alapján jött létre. ☹ Latin származtatása kevésbé valószínű.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 910; TESz., *lepípál* a. is, *pipatórium* a. is; EWUng. • Vö. *makrapipa*

pipacs **A:** 1252 ? *Potoch* [HN.] (MNY. 21: 265); 1466 k. ? *Pathach* [SZN.] (MNYTK. 105: 6); 1469 ? *patocz* [SZN.] (MNY. 57: 361); 1525 k. *Pachko* [□]; *pýpanch* (MNY. 11: 38); 1578 *papacz*, *pippancz* (NySz.); 1585 *Papits*; *papitsk* [□] (Cal. 65 [o: 69]); 1590 *Pipacz* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 24); 1604 *Patacz* (Szendzi Molnár: Dict.); 1647 *piparts* (NySz.); 1783 *Patác* (NSz.); 1833 *Pápits* (MNY. 57: 164); NYJ. *pacsat* [□] (MTsz.); *pacsok* [□] (MNY. 57: 164) **J:** 1. 1252 ? 'a mákkal rokon, nagy piros virágú gyomnövény | Klatschrose (Papaver rhoeas)' # (↑), 1578 'ua.' (↑); 2. 1585 'szellőrózsa | Windröschen' (↑); 3. 1877 '(honvédek gúnyneveként) | (als Spottnamen der ungarischen Soldaten)' (Nyr. 6: 234)

■ Onomatopoeitikus eredetű. | (△) A → *paskol*, ill. a → *pattan* szavakhoz hasonló hangjelenség utánzására. A megnevezés azzal magyarázható, hogy a gyerekek játékként csettintő, csattanó hangokat adnak ki virágszirommal és bimbóval; vö. → *pitypang*. A növények onomatopoeitikus megnevezéséhez vö. ném. *Klapperrose*, *Klatschrose*; fr. *coquelicot*; stb.: 'pipacs'. A *pipacs* változatai részben egymástól függetlenül, részben hangátvetéssel és játszi szóalkotással keletkeztek. Az irodalmi nyelvi *pipacs* alak, ill. a katonák egyenruhájának színével magyarázható 3. jelentés a → *piros* hatását mutatja. (⊖) Idetartozik: *pip* ~ *pép* 'ua.' (1588: NySz.); ez a rövid alak nyelvjárási szóként élt.

📖 Rapaics: MagyVir. 116; MNY. 57: 162; TESz.; EWUng.

pipe × **A:** 1325/ ? *Pype* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 559); 1578 *pipe* húr (NySz.); 1592 *Püpett* [? /] (MNY. 67: 217); 1783 *Pipe*-fü (NSz.); 1785 *Pipé* (NSz.) **J:** 1. 1578 'kisliba | Gäslein' (↑); 2. 1604 'kiscsirke | Küken' (Szendzi Molnár: Dict.); 3. 1702 'madárfióka | junger Vogel' (NySz.)

pipeg × **A:** 1643 *pipegnec* (Comenius: Jan. 29); 1820 *pepegő* [sz.] (NSz.) **J:** 1. 1643 '(madárfióka) csipog | piepen (junger Vogel)' (↑); 2. 1683 'kényeskedve, nyafogva beszél | empfindlich, quäkend sprechen' (NySz.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszók. | (△) A tő onomatopoeitikus eredetű, a madarak éles, vijjogó hangjának utánzása alapján jött létre; a → *pipis* szócsaláddal lehet azonos. A *pipe* kicsinyítő képzővel vagy E/3. személyű -e (folyamatos) melléknévi igenévképzővel keletkezett. Ha eredetileg folyamatos melléknévi igenév volt, főnevesülés ment végbe. A *pipeg* egy -g gyakorító képzővel jött létre. Mindkét szó főleg az erdélyi nyelvjárásokban élt.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 911; MNY. 67: 216; TESz.; EWUng. • Vö. *píp*¹, *pipi*, *pipis*

pipeg → *pipe*

pipelle × **A:** 1550 k. Torma *pipellyeth* (MNY. 29: 188); 1604 *púpölle* (Szendzi Molnár: Dict. *Oropygium* a.); 1835 *Pipelle* (Kassai: Gyökerésző 4: 125) **J:** 1. 1550 k. 'torma, retek, petrezselyem gyökerének csíráképes fejrésze | keimfähiger Kopfteil der Kren-, Rettich-, Petersilienwurzel' (↑); 2. 1604 'püspökfalat | Bürzel' (↑)

■ Belső keletkezésű, valószínűleg játszi szóalkotással létrehozott származékszó. | (△) Az alapszó a → *píp*¹ lehetett. A végződés -le kicsinyítő képző; vö. (N.) *csibele* '(kis)csibe', *pizsele* (→ *pizseget*) stb. A 2. jelentés metafora. A magyarázat nehézsége, hogy a szó időrendileg sokkal korábbi, mint az állítólagos alapszó.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *píp*¹

pipere → *pipérés*

pipérés Δ **A:** 1566 *pippēres* (Heltai: Fab. 123); 1616 *pipérés* (NySz.); 1754 *péperéskedik* [sz.] (NSz.); 1805 *pipérés* (NSz.) **J:** 1. 1566 ? 'fűszeres | gewürzt' (↑); 2. 1566 ? 'díszes, felcicomázott | geziert, geputzt' (↑), 1621 'ua.' (Szenczi Molnár: Dict.); 3. 1616 'cikornyas, sallangos (beszéd, írás) | verschnörkelt (Rede, Schrift)' (NySz.)

pipere **A:** 1621 *Pipere* (Szenczi Molnár: Dict.); 1803 *pipöréskodik* [sz.] (NSz.); 1805 *pipere* (NSz.); 1845 *pipere-munka* (NSz.) **J:** 1. 1621 'fűszer | Gewürz' (↑); 2. 1621 'díszítés; cicoma, cifraság | (geschmückte) Obstschüssel; Verzierung, Aufputz' (↑); 3. 1784 'cikornya, sallang (beszédben írásban) | Schnörkelwerk' (Baróti Szabó: KisdedSz. 85)

piperkőc **A:** 1832 *piperkőcz* (Társalkodó 1832. nov. 10.: 360) **J:** 'kínos gonddal öltözködő, külsejével nevetséges módon sokat törődő férfi, divatmajom | Modegeck'

■ A szócsalád alapja, a **pipérés** latin jövevényszó, magyar képzéssel. | ⊕ Vö. lat. *pipere* 'bors' [< gör. *πέπερι* 'ua.']. A végződés -s névszóképző. A származtatás kis nehézsége, hogy a 'fűszeres' jelentés bizonytalan adatolású.

■ A **pipere** elvonás eredménye. | ⊕ A *pipérés* szóból jött létre.

■ A **piperkőc** tudatos szóalkotás eredménye. | ⊕ A → *gömböc*, *gyerkőc* (→ *gyermek*) stb. analógiájára jött létre.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊕ A *píp* (→ *pípes*) szócsaládjával való összefüggés aligha valószínű.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz. *pipere* a.; Nyr. 103: 71; EWUng. • Vö. *biber*

piperkőc → *pipérés*

pípes × **A:** 1435 *Pipes* [SZN.] (Oklsz.); 1631 *püposkodtek* [sz.] (AkNyÉrt. 11/8: 57); 1667 *pípes* (Lippay: PosoniK. 3: 1); 1689 *pihessen* (NySz.); 1742/ *pipésen* (NSz.); 1784 *püpos-kodni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 64); 1863 *Pípös* (Krizsa [szerk.] Vadr. 513); 1870 *pípés* (CzF.); NYJ. *pémpes* (OrmSz.) **J:** 1. 1435 ? 'kevély, büszke; hetyke | stolz; keck' (↑), 1631 'ua.' (↑); 2. 1667 'cikornyas (beszéd) | geziert, floskehaft (Reden)' (↑); 3. 1669 'díszes, cifra | verziert, aufgeputzt' (MNY. 74: 254) **Sz:** ~**kedik** 1631 'kevélykedik | sich brüsten' (↑); 1640 'cifrálkodik | sich herausputzen' (NySz.)

píp² Δ **A:** 1508 ? *pípparnara* (NádK. 540); 1632 *píp* (MNY. 12: 299); 1793 *péppel* (NSz.) **J:** <MN> 1508 ? 'szép, díszes | schön, verziert' (↑), 1632 'ua.' (↑) | <FN> 1784 'dísz, cifraság | Putz, Pracht' (Baróti Szabó: KisdedSz. 85)

■ Valószínűleg belső keletkezésű szócsalád, tisztázatlan viszonyú tagokkal. | ⊕ Az alapszó a *píp²* lehetett, amely ismeretlen eredetű. A *pípes* a *píp²* szóból -s melléknév képzővel keletkezhett. De avval is számolhatunk, hogy a *pípes* a kiindulási szó és a *píp²* ebből lett elvonva. ⊕ Összefüggése a *púp* szócsaládjával kevésbé valószínű.

📖 TESz.; EWUng.

pípi **A:** 1832 *pípi* (Kreszn.) **J:** <ISZ> 1. 1832 '(tyúk- v. csirkehívogató szó) | (Lockruf für Hühner od. Küken)' (↑); 2. 1851 '(más háziszárnyasokat hívó szó) | (Lockruf für anderes Hausgeflügel)' (NSz.) | <FN> 1. 1876 'tyúk, csirke | Huhn, Küken' (Bálint: SzegSz.); 2. 1877 '(kedveskedő megszólításként) | (als liebkosende Anrede)' (NSz.)

■ Összetett szó. | (△) A tyúkok, ill. kiscsibék *pi* hívószavának megkettőzésével 1835 A főnévi 2. jelentéshez vö. → *cica*, → *galamb*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pipe*, *pite*²

pipis × **A:** 1486 *Pypys* [HN.] (FNESz. *Pipishegy* a.); 1560 k. *pypys* (GyöngySzt. 872.); 1803 *Pipis* (NSz.) **J:** '(búbos)pacsirta | (Hauben)lerche'

pipiske × **A:** 1630 *Pypyske* hegi [HN.] (FNESz. *Pipis-hegy* a.); 1784 *pipiske* (Baróti Szabó: *KisdédSz.* 78); 1795 k. *Pipiske* (NSz.); NYJ. *pipicske*, *pipiliske*, *pipíska*, *püpylyüske* (Nyatl. *búbos pacsirta* a.) **J:** 1. 1630 'pacsirta, búbos pacsirta | (Hauben)lerche' (↑); 2. 1830 e. 'kényeskedő, finomkodó fiatal nő | sich zierende, zimperliche junge Frau' (NSz.); 3. 1897 'madár alakú, kis fonott kalács | vogelförmiger kleiner Striezel' (MTsz.) **Sz:** ~**dik** 1838 *Pipiskedni* [sz.] 'lábujjhegyen jár; finomkodva lép | auf den Zehen gehen; zimperlich gehen' (Tsz.)

■ A szócsalád alapja, a ***pipis*** fiktív töből keletkezett származékszó. | (△) A szótő onomatopoetikus eredetű és a → *pipe* szócsaládjának tövével lehet azonos. A végződés -s névszóképző. Hasonló onomatopoetikus szavak: ném. *Pieper* 'pacsirta'.

■ A ***pipiske*** származékszó. | (△) A *pipis*-ből kicsinyítő képzővel jött létre. A 2., 3. jelentés metafora. (⊙) A *pipiskedik* származékszó az irodalmi nyelv szava is.

📖 Kniezsa: *SzlJsz.* 715; TESz.; Kiss J.: *Mad.* 240; EWUng. • Vö. *pipe*

pipiske → *pipis*

pípíte → *píp*¹

pipitér **A:** 1409 ? *Pipthyr* [SZN.] (MNY. 67: 234); 1745 *pipitért* (MNY. 75: 381); 1798 *Pipíternek* (NSz.); NYJ. *pipityér* (MTsz.) **J:** 1. 1745 ? 'a kamillához hasonló gyomnövény | Hundskamille (Anthemis)' (↑), 1796 'ua.' (NSz.); 2. 1745 ? 'kamilla, orvosi székfű | Kamille (Anthemis)' (↑), 1798 'ua.' (MNY. 6: 185)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg játszi szóalkotással létrejött származékszó. | (△) Az alapszó esetleg a → *píp*¹ lehet. A végződés névszóképzőnek tűnik. A megnevezés azon alapulhat, hogy a virágnak a termő része a viráglevelekből kimagaslik. (⊂) Más, éppúgy játszi képzővel ellátott megnevezése ugyanennek a virágnak: (N.) *pipike*, *pipire* 'kamilla; pipitér' (TESz.).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *píp*¹

pipogya **A:** 1799 *Pipogyás* [sz.] (NSz.); 1865 *pipotya* (NSz.) **J:** 1. 1799 'testileg, egészségileg gyenge | körperlich, gesundheitlich schwach' (↑); 2. 1804 'gyámoltalan, bátortalan <személy, főleg férfi> | unbeholfen <Person, haupts. Mann>' (I.OK. 30: 256); 3. 1808 'komolyan nem vehető <személy, főleg férfi> | nicht ernst zu nehmend, schlapp <Person, haupts. Mann>' (NSz.); 4. 1838 'alávaló, hitvány; gyenge jellemű | niederträchtig; charakterschwach' (Tsz.); 5. 1857 'cudar, rossz <időjárás> | schlecht <Wetter>' (NSz.); 6. 1865 'jelentéktelen <dolog> | unbedeutend <Ding>' (↑)

■ Bizonytalan, esetleg onomatopoetikus eredetű. | (△) A gyámoltalan, ügyetlen viselkedés kifejezésére jött létre; a jelentéséhez vö. → *nyápic*. A végződés kicsinyítő képzőnek tűnik. (△) A

cigányból való származtatása kevésbé valószínű.

📖 TESz.; MNy. 89: 202; EWUng.

pippan × **A:** 1628/ *Pippan* (NSz.); 1792 *Pippany* (Baróti Szabó: KisdedSz.) **J:** 'aranka | Seide als Schmarotzerpflanze (Cuscuta)'

■ Bizonytalan eredetű, esetleg szóhasadás eredménye. | (⊕) Talán a →*tippán*²-ből keletkezett a →*pitypang* hatására.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *tippán*²

pír → *pirít*

piramis **A:** 1752 *piramis* (Nyr. 46: 152); 1801 *Pirámisok* (NSz.); 1806 *Pirámok'* (NSz.); 1812/ *pyramiszokra* (NSz.); 1844/ *Piramíd* (NSz.); NYJ. *pyramusokba* (ÚMTsz.) **J:** 'gúla; gúla lakú építmény, pl. síremlék | Pyramide; pyramidenförmiges Bauwerk, zB. Grabmal'

■ Latin jövevénytyszó. | (≡) Lat. *pyramis, pyramidis* [birtokos eset] 'piramis <geometriai alakzat, ókori épület>' [< gör. πυραμῖς 'ua.']. (≈) Megfelelői: ném. *Pyramide*; fr. *pyramide*; stb.: 'ua.'. (⊕) A szóvégi *s*-hez vö. →*április* stb. A szóvégi *is* nélküli változatokhoz vö. *generál* (→*generális*²). A *pyramid* változat német, esetleg francia hatást mutat. (↺) Nem tartozik ide: 1416 u.¹ *Peirimis kouèl* (BécsiK. 48); az előtag talán rossz fordítása a lat. *parius (lapis)* 'márvány Párosz szigetéről' (Vulgata, Eszter 1:6) szónak.

📖 TESz.; EWUng.

piricske Δ **A:** 1555 *prychket* (MNy. 17: 112); 1577–1580 *pirichket* (NySz.); 1616 *piricsikokra* [?] (NySz.); 1649 *pritssekvel* (NySz.); 1784 *piritskélni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 63) **J:** 1. 1555 'verésre, fenyítésre használt lécs; ezzel mért ütés | Latte zum Prügeln; Schlag, Hieb mit einer solchen Latte' (↑); 2. 1649 'lapos fa, sulyok | flaches Schlagholz' (↑)

■ Szerbhorvát vagy szlovén jövevénytyszó. | (≡) Szbhv. (Kaj) *prička* 'nevelőpálca, bot; lapát; lapocka'; szln. (N.) *prīčka* 'gyufa; sulyok; ütés, folt; szóváltás' [< ném. *Pritsche* 'sulyok; deszkaágy; stb'; vö. →*priccs*]. (⊕) A *piricske* változat hangrendi kiegyenlítődéssel és a mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. A korai adatok alaktani szerkezete nem teljesen világos, mivel a szó belseji *é* vagy *e* vagy a *tőhöz* vagy a *-t* tárgyraghoz tartozik. A szóvég elmaradásához vö. →*kolbász*, →*lapát* stb. A *pricsek* változat hangátvétellel jöhetett létre. (⊖) A *pirics* 'sulyok, vetőfa; pálcával mért csapás' (1808: Sándor I.: Toldalék) a *piricske* szóból való elvonás eredménye.

📖 MNy. 17: 112; TESz. *piricsk* a.; EWUng. • Vö. *priccs*

pirinyó **A:** 1792 *pirinyó* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Parányi* a.) **J:** 'igen kicsiny, csekély | kleinwinzig, gering'

■ Fiktív tőből keletkezett származékszó. | (⊕) A szótő onomatopoetikus eredetű és a →*pindurka* szócsaládjának tövével lehetett összefüggésben. A végződés *-ó* játszi kicsinyítő képző. A szó belseji *ny* ugyancsak egy képző lehet; vö. →*piciny*; vö. még a *kicsiny* (→*kicsi*), →*parányi* stb. analógiája alapján.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pindurka*

pirít A: 1271 *Pyrotha* [sz.] [SZN.] (Wenzel: ÁÚO. 8: 363); 1349 *piruhtolt* [sz.] [SZN.] (MNY. 10: 326); 1372 u./ meg *poroÿtuan* [sz.]; meg *pyroÿtando* [sz.] (JókK. 157, 75); 1416 u./ *megporeituā* [sz.] (BécsiK. 245); 1453/ *Pyrito* [sz.] [SZN.] (OklSz.); 1460 *pirothoth* [sz.] [SZN.] (MNY. 10: 326); 1549 *Pyretot* [sz.] (OklSz.); 1592 *piritet* [sz.] (NySz.) J: 1. [ma főleg *vkire rá~*] 1372 u./ 'megszégyenít, korhol, szid | beschämen, schelten' (↑); 2. 1510 k. 'ételneműt) piroásra süt | rösten' # (OklSz. *pirított-hús* a.); 3. 1525 k. 'pirosra változtat, fest | rot färben' (MNY. 11: 80); 4. 1595 'szárít, aszal | dörren, trocknen <trans.>' (Ver. 107.) Sz: ~ós 1364 *Pyrothos* [SZN.] (OklSz.); 1761 *piritos* <MN v. FN> 'megpirított kenyérszelet | geröstete Brotscheibe' (NSz.)

pirul A: 1470 *pirulas* [sz.] (SermDom. 2: 236); 1493 k. *pýrolas* [sz.] (FestK. 382) J: 1. 1470 'szégyenkezik, szemérmeskedik | erröten, sich schämen' # (↑); 2. 1493 k. 'pirossá válik, pirosodni kezd | rot werden' # (↑); 3. 1600 k. 'ételnemű) piroásra sül | sich bräunen' # (Radvánszky: Szak. 108); 4. 1900 'szárad | trocknen <intrans.>' (Nyr. 29: 591)

pír A: 1783 *pír* (Szily: NyÚSz.) J: 'pirosság | Röte'

■ A szócsalád igei tagjai, a **pirít**, **pirul** fiktív töből keletkezett származékszavak. | ☐ Az onomatopoetikus szótó a →*pirong* szócsaládjának tövével és a →*pirkad*, →*piros* tövével azonos. A végződés műveltető, visszaható igeképző. A *pirít* 1. jelentése: metonímia.

■ A **pír** elvonás eredménye. | ☒ A nyelvújítás korában keletkezett a szócsalád igéiből.

■ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ☞ Ugyanebből a töből: (R.) *pirhonyodik* 'vörösén világít; vörösödik' (1513: CzechK. 55). Az *irul-pirul* 'teljesen elvörösödik' (1767: NSz.) ikerszó játszi szóalkotással jött létre a *pirul*-ból.

☞ MNY. 59: 286; TESz., *irul-pirul* a. is; EWUng. • Vö. *perzsel*, *pirkad*, *pirók*, *pirong*, *piros*, *pörköl*

pirkad A: 1807 *pirkadó* [sz.] (Kreszn.) J: 1. 1807 'pirosodik, lassan pirul (főleg gyümölcs) | rot werden <haupts. Obst>' (↑); 2. 1838 'hajnali ég, hajnali napsugár) pirosolni kezd, vörös lesz | rötlich leuchten <Morgenhimmel, Morgensonnenstrahl>; tagen, sich röten <Morgen>' # (NSz.) Sz: ~at 1841 *pirkadat* (Honművész 1841. máj. 20.: 316)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | ☐ A szótó a →*pirít*, →*pirong* szócsaládjának tövével és a →*piros* tövével azonos. A végződés kezdő képző, amelyben a *k* egy ősi mozzanatos képző; vö. még *perked* (→*pörköl*). A 2. jelentés, amelyben a szó leginkább használatos, jelentésszűküléssel jött létre.

☞ TESz.; EWUng. • Vö. *pirít*, *pirong*, *piros*, *pörköl*

pirók Δ A: 1788 *pirokos* [sz.] (MNY. 71: 126); 1800 Búbos*pirók*-Magnyító (Márton J.: MNSz.–NMSz.) J: <MN> 1. 1788 'vörös szőrű, tollú <állat> | rothaarig, rotfederig <Tier>' (↑); 2. 1807 'pirosas <növény, haj, arc stb.> | rötlich <Pflanze, Haar, Wange usw.>' (MagyFűvészk. 99); 3. 1875 'pirosra sült | rot gebacken' (NSz.) | <FN> 1. 1800 'pirosas tollazatú madár; a pintyek családjába tartozó piros mellű énekes madár, süvöltő, vörösbegy | Vogel mit rötlichem Gefieder; Gimpel' (↑); 2. 1803 'vörös szőrzetű állat (főleg szarvasmarha, ló) | rothaariges Tier <bes. Rind, Pferd>' (NSz.); 3. 1833/ 'vörös hajú, bőré ember | rothaarige, rothäutige Person' (NSz.); 4. 1840 'együgyű ember, balek | einfaltige Person, Gimpel, Pimpf' (NSz.)

■ Származékszó. | ☐ A *pír* (→*pirít*) szóból keletkezett kicsinyítő képzővel. A főnévi 1. jelentés ezeknek a madaraknak a vörös tollazatával magyarázható. A főnévi 4. jelentéshez vö. ném. *Gimpel* 'vöröshasú énekes madár; együgyű személy'.

pirong Δ A: 1416 u./¹ *pirongafnalkül* [sz.] (BécsiK. 5) J: 1. 1416 u./¹ 'szégyenkezik | sich schämen' (↑); 2. [el~] 1559 'szégyenkezve eltávozik | sich mit Scham entfernen' (NySz.) Sz: ~ás 1416 u./¹ (↑) | ~ság 1565 *Pirongságra* 'szégyen; szégyenkezés | Scham; Beschämung' (NySz.)

pirongat A: 1456 k. *pirongatta* (SermDom. 1: 212); 1519 k. *porongatnya* [sz.] (DebrK. 164); 1552 *pirongotás* [sz.] (Heltai: Dial. M7b); 1762 *pirangató* [sz.] (NSz.); 1781 *Pirogatom* (NSz.) J: 'leszid, megszid, megszégyenít | schelten, beschämen'

pironkodik A: 1508 *pironkoának* [d-j] (DöbrK. 83); 1510 k. *poronkodol* [▽] (KrisztL. 14v) J: 1. 1508 'szégyenkezik, szégyenkezve elpirul | sich schämen, erröten' (↑); 2. [igekötővel] 1566 'szégyenekezve eltávozik | sich schämend entfernen, einstellen, zurückziehen' (Heltai: Fab. 35); 3. 1882 'piroslik | rötlich leuchten' (NSz.)

■ A szócsalád időrendben legkorábbi tagja a **pirong** onomatopoetikus eredetű. | ☞ Eredetileg a szégyentől vagy a megszégyenítéstől elvörösödő arc kifejezésére keletkezett. A tő a →*pirít* szócsalád tövével és a →*pirkad*, →*piros* tövével azonos. A végződés gyakorító képző; a szó belseji *n* inetimologikus. A 2. jelentés metonímia.

■ A **pirongat** származékszó. | ☞ Mozzanatos képzővel jött létre a *pirong*-ból.

■ A **pironkodik** származékszó. | ☞ A *pirong* tövéből jött létre gyakorító-visszaható képzővel.

📖 MNy. 59: 287; TESz. *pirongat* a.; EWUng. • Vö. *perzsel*, *pirít*, *pirkad*, *piros*, *pörköl*

pirongat → *pirong*

pironkodik → *pirong*

piros A: 1237/ *Pyros* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 231); 1267 *Pyrus* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 231); 1405 k. ? *pirofolthrac*[us] [sz.] (SchlSzj. 2138.); 1519 *pýroff* (JordK. 404); 1578 *pörös* (Bornemisza: ÖrdKis. 135) J: <MN> 1. 1237/ ? 'olyanféle, színű, mint a friss, egészséges vér; a bőrön áttetsző, vöröses <arc, test, ilyen arcú, testű ember> | rot; rötlich <Wange, Körper, Person>' # (↑), 1416 u./¹ 'ua.' (BécsiK. 231); 2. 1405 k. ? 'sütés, pirítás következtében vörössé vált <ételnemű> | rot geröstet, gebraten, gebacken <Speise>' (↑), 1600 k. 'ua.' (Radvánszky: Szak. 188); 3. 1748 'vidám, élénk | lustig, flott' (NSz.) | <FN> 1. 1748 'piros szín | Rot' # (NySz.); 2. 1843 'a kártyalap pirosa | Rot der Spielkarte' (NSz.); 3. 1961 'piros jelzés <közlekedési tilalom jeleként> | Rot der Verkehrsampel' # (ÉrtSz.) Sz: ~ul 1405 k. [sz.] (↑) | ~odik 1519 *pyrofoduan* [sz.] (CornK. 248) | ~ság 1519 *piroffagan* (CornK. 239) | ~ít 1577 k. megh *piroffjytia* (OrvK. 454) | ~lik 1582/ *pirosolik* (NySz.) | ~ító 1645 *pirossítóval* 'pirosító szepítőszer | rote Schminke' (NySz.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | ☞ A szótő a →*pirít*, →*pirong* szócsaládjának tövével és a →*pirkad* tövével azonos. A végződés deverbális melléknévképző; vö. →*szoros*, *tilos* (→*tiloszik*) stb. A melléknévi 2. jelentés lehetett az eredeti; Az 1. jelentés ebből keletkezett ellentétes jelentésváltozással, ahogy a jelentéstanilag rokon →*vörös* szónál megfigyelhető.

📖 MNy. 59: 286; TESz.; EWUng. • Vö. *császár*-, *pirít*, *pirkad*, *pirong*, *pirospozsgás*, *tulipiros*

pirospozsgás **A:** 1634 *Piros pozgás* (NySz.); 1719 *piros-posgás* (NSz.) **J:** 'egészségesen, kicsattanóan piros, telt {arc} | rotwangig, pausbackig'

■ Összetett szó. | ⊕ A → *piros* + → *pozsgás* 'pufók, kicsattanó arcú' tagokból jött létre; mellérendelő összetétel. A szó az egészségtől duzzadó ember jelölésére szolgál.

📖 Nyr. 76: 148; TESz.; EWUng. • Vö. *piros, pozsgás*

pirul → *pirít*

pirula **A:** 1554 *pilulat* (Oklsz.); 1560 k. *pyrrűla* (GyöngySzt. 4103.); 1604 *Pillula* (Szenczi Molnár: Dict.); 1604 *Pilullac* (Szenczi Molnár: Dict. *Catapótia* a.); 1783/ *pirulákat* (NSz.) **J:** 'golyócska v. apró korong formájú gyógyszer | Pille'

■ Latin jövevényszó. | ≡ Lat. (tud.) *pilula*, (k.) *pillula*: 'golyócska, pirula' [< lat. *pila* 'labda']. ≡ Megfelelői: ném. *Pille*; fr. *pilule*; stb.: 'pirula'. ⊕ A *pirula* alak elhasonulással keletkezett; vö. → *kelepel* : *kerepel* stb.

📖 TESz.; EWUng.

pisa → *pisil*

pisál → *pisil*

pisi → *pisil*

pisil **A:** 1558 *pewzewlesrel* [sz.] (Magyary-Kossa: OrvEml. 1: 236); 1565 *pesselót* [sz.] (NySz.); 1668 *peselő* [sz.] (NySz.); 1792 *pifelni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. *Pes* a.); 1863 *pisilel* [~ik □] (Kriza [szerk.] Vadr. 122); 1870 *pisíl* (CzF.); 1897 *pisil* (MTsz.); NYJ. *pēsējjék* [l-j] (MTsz.) **J:** 'vizelet | pissen, harnen' #

pös Δ **A:** 1604 *Pös* (Szenczi Molnár: Dict.); 1792 *Pes* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1808 *Pis* (Sándor I.: Toldalék) **J:** 'vizelet | Harn'

pisál **A:** 1763 *Pisálni, pizálni* [sz.] (NSz.) **J:** 'vizelet | pissen, harnen'

pisa **A:** 1838 *Pisa* (Tsz.) **J:** 'vizelet | Harn'

pössent × **A:** 1873 *Pessent, Pössent* (Ballagi M.: MNyTSz.); NYJ. *pēssent* (ÚMTsz.) **J:** 'vizelet | pissen, harnen'

pisi **A:** 1876 *pisi* (Bálint: SzegSz.) **J:** 'vizelet | Harn' **Sz:** ~s [jelzői értékben] 1930 *pisil* 'serdülő lány | halbwüchsiges Mädchen' (Zolnay-Gedényi)

■ Onomatopoetikus eredetű szócsalád tisztázatlan viszonyú tagokkal. | ⊕ Az igék töve végső soron a → *pezsdül* szócsalád tövével függhet össze. Az igék végződése -l, -ál gyakorító képző, -nt műveltető képző. A *pös* egy eredeti igenévszó névszói értékű tagja lehet (vö. → *fos*, → *szar* stb.), amelynek igei értékű tagjából lettek képezve az igék. Azonban az is lehetséges, hogy ez a főnév elvonás az igékből. Hasonló onomatopoetikus szavak: ném. *pissen* 'vizelet', *Pisse* 'vizelet' tagokból jött létre; fr. *pisser* 'vizelet', *pisse* 'vizelet' tagokból jött létre stb. A *pisil*

alak az ige tréfás természete miatt került az irodalmi nyelvbe. A *pisa* és a *pisi* elvonással keletkeztek a *pisál* és a *pisil* szavakból.

📖 TESz.; Benkő: Fiktl. 112; EWUng. • Vö. *pezsdül*

piskár † **A:** 1113 *Piscan* [ɔ: *Piscar* ~ *Piscari*] [HN.] (Györffy: DHA. I: 393) **J:** 'réti csík | Schlammbeißer (*Misgurnus fossilis*)' **Sz:** ~**os** 1232 *Piscarustou* [HN.] (OkISzPótl.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *piskor*, *piškor* 'réti csík; egy fajta nyálkás angolna'; szlk. (K.) *piskor* 'réti csík'; or. *nećkap* 'fenékjáró küllő'; stb. [< szláv **pisk-* 'sípól, füttyül; csicsereg, csiripel; sziszeg, fűgyül'; stb.]. A réti csík onomatopoeitikus megnevezéséhez vö. →*csík*¹. (≈) Megfelelői: ném. (N.) *peitzker*, *peisker*; rom. (N.) *pișcár*: 'réti csík'. (△) A magyarban csupán helynevekben adatolt; vö. →*ság*, →*ség*.

📖 MNny. 6: 12; NytudÉrt. 71: 26; EWUng.

piskolc △ **A:** 1550 k. *piskolchot*, *pisclocz* (Századok 11: 233); 1619 *piskolocz* (MNy. 90: 122); 1782 *piszkóltz* (NSz.); 1784 *Pisgoltz* (NSz.); 1797 *Spiszkoltz* (NSz.); 1809 *Pisgólcs* (NSz.); 1816 *pizsgaltz* (Gyarmathi: Voc. *Antimonium* a.); 1870 *piskolt* (CzF.); 1879 *spiglócz* (Nyr. 8: 566) **J:** 'antimon; antimonérc | Antimon; Spießglanzerz'

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kés. kfn.) *spießglas*, *spitzglas*, (kor. úfn.) *spißglas*, – ném. *Spießglanz*: 'antimon' [< ném. *Spieß* 'kopja, dárda, lándzsa' + *Glanz* 'fényesség, ragyogás, csillogás'; a megnevezés alapja az antimonérc fémesen fénylő, tűszerű, sugár alakú, hosszúkás kristálya]. (△) A szó eleji mássalhangzótörődés a legtöbb változatban a szó eleji *s* kiesésével oldódott fel; vö. →*sparhelt*, →*strázsa* stb. A hangalak hangátvetéssel is formálódott. A szó belseji *o* bajor-osztrák közvetítésnek vélhető. (◡) Magyarítási kísérlet: *dárdany* (1870: ↑), a →*dárda* szó alapján valószínűleg a német mintára. (⊕) Nem tartozik ide: (R.) *piszkóc* 'havasi pinty, fenyőpinty' (1835: Tzs. *Mistfink* a.)R. .

📖 Nyr. 61: 62; TESz.; EWUng. • Vö. *gelét*, *glazúr*, *góstyán*

piskóta **A:** 1395 k. *bifcad* (BesztSzj. 1260.); 1600 k. *Piszkótot* (Radvánszky: Szak. 244); 1726 *Pisshotumért* (MNy. 80: 376); 1738 *piskotával* (Magyary-Kossa: OrvEml. 1: 344); 1762 *Biskótákat* (NSz.); 1767 *Piskolt* (Pápai Páriz–Bod: Dict.); 1797 *biskotta* (NSz.) **J:** 1. 1395 k. 'kétszersült | Zwieback' (↑); 2. 1600 k. 'egy fajta finomabb sütemény | Biskuit, Biskotte' # (↑)

■ Vándorszó. | (≡) Ném. (au.) *Biskotte* 'egy fajta aprósütemény', (kfn. baj.-osztr.) *piscot* 'ua.', (baj.-osztr.) *pischotten* 'ua.'; fr. *biscotte* 'kétszersült; keksz'; ol. *biscotto* 'ua.', (v.-ven.) *biskòt*, *biskòta* 'ua.'; szln. *piškot* 'keksz, piskóta'; cseh *piškot* 'ua.'. Vö. még lat. (k.) *biscoctus*, *biscoctum* 'kétszersült' [< lat. *bis* 'kétszer' + lat. *coctum* 'sütött']. Az olaszból terjedt el. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből és az olaszból került át. (△) A *piskótum* változat latin végződéssel jött létre. (◡) Idetartozik: (R.) *biszkvit* 'kétszersült; keksz' (1877: NSz.), ez a ném. *Biskuit* 'ua.' vagy a fr. *biscuit* 'ua.' szóból származik. (△⇒) A magyarból: rom. (N.) *pișcotă*; szbhv. (R.) *piškota* stb.: 'keksz, piskóta'.

📖 NytudÉrt. 50: 86; TESz.; EWUng. • Vö. *billió*, *kulináris*

pisla → *pislog*

pislákol → *pislog*

pislant → *pislog*

pislen × **A:** 1343 *Pyslen* [SZN.] (KárOkl. 1: 158); 1416 u.² *piflenit* (MünchK. 29va); 1416 u./³ *púsléninek* (AporK. 162); 1847 *pislenyek* (NSz.); NYJ. *piszleny* (ÚMTsz.); *pizslen* (MTsz.) **J:** 'madárfióka (főleg kiscsirke) | junger Vogel (haupts. Küken)'

pizse × **A:** 1643 *piseknek* (MNY. 69: 425); 1792 *Pizse* (Baróti Szabó: KisdedSz.) **J:** 'madárfióka (főleg kiscsirke) | junger Vogel (haupts. Küken)'

pizsele × **A:** 1779 *Piselye* (NyF. 50: 32); 1784 *pifele* (Baróti Szabó: KisdedSz. 66); 1805 *pizselyét* (NSz.); 1817 *pizselljét* (NSz.); 1818 *pizselének* (NSz.); NYJ. *pizsele*, *püzsölle* (MTsz.) **J:** 'kiscsibe | Küken'

■ A szócsalád alapja, a **pizse** származékszó, kialakulásmódja azonban bizonytalan. | (△) A *pis* ~ *pizs* 'a csibék és tyúkok hívószavaként' (1835: Kassai: Gyökerésző 4: 129) szóból kicsinyítő képzővel vagy a →*pizseget* szócsaládjának tövéből -e folyamatos melléknévi igenév képzővel keletkezett; vö. →*csibe*, →*réce* stb. Ha a *pizse* eredetileg melléknévi igenév volt, akkor főnevesülésen ment keresztül.

■ A **pizsele** származékszó. | (△) A *pizsele* a *pizse* szóból keletkezett, a *pislen* pedig a *pizselé*-ből kicsinyítő képzővel jött létre; a *pizse* és a *pizsele* sokkal korábbiak, mint első adataik.

■ A **pislen** származékszó. | (△) Keletkezéséhez a második nyílt szótagbeli hangzókiesés vezetett; ez a nyelvjárási szó Erdélyben és Szlavóniában él.

📖 MNY. 6: 65; TESz., *pizseget* a. is; EWUng. • Vö. *pizseget*, *pizsétek*

pislog **A:** 1547 *pislag* (RMKT. 2: 213); 1683 *pislog* (NySz.); 1723 *pissoksz* [g-sz] (NySz.); 1815 *pislongó* [sz.] (NSz.); 1834 *pizslognak* (NSz.); NYJ. *paslog* (Bálint: SzegSz.) **J:** 1. 1547 'hunyorog; titokban nézeget | blinzeln, zwinkern; zublinzeln, schielen' # (↑); 2. 1736 'pislákol | glimmern' (NySz.); 3. 1873 'villámlik | blitzen' (Nyr. 2: 88); 4. 1897 'pitymallik | dämmern (Morgen)' (MTsz.)

pislogat × **A:** 1598 *pfogatáffal* [sz.] (MNY. 90: 122); 1645 *pislogatják* (NySz.); 1751 *pissogatva* [sz.] (MNY. 60: 373); 1824 *pislongatnak* (NSz.) **J:** 1. 1598 'pislogva nézeget | blinzeln schauen' (↑); 2. 1824 'pislákol | glimmern' (↑)

pislákol **A:** 1647 ? *sipákol* (NySz.); 1791 *pislákol* (NSz.); 1883 *pislákol* (NSz.) **J:** 1. 1647 ? 'tűz, fényforrás' gyengén ég, gyengén világít | schwach glimmern (Feuer, Lichtquelle)' # (↑), 1803 'ua.' (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Glimmern* a.); 2. 1791 'hunyorog; hunyorogva néz | blinzeln; blinzeln schauen' (↑); 3. 1813 'kezd megnyilatkozni, sejlik | dämmern (abstr.)' (NSz.)

pisla × **A:** 1791 *Pisla*-szemeinek (NSz.) **J:** <MN> 1. 1791 'pislogó, hunyorogó | zwinkernd, blinzeln' (↑); 2. 1798 'pislákoló | glimmernd' (NSz.); 3. 1895 'pirkadó, pitymalló | tagend, dämmernd' (Nyr. 53: 131) | <FN> 1. 1833 '(álmosan) pislogó szem | (schlāfrig) zwinkerndes Auge' (NSz.); 2. 1840 'szempilla | Augenwimper' (MTsz.); 3. 1895 'pislákoló fényforrás | glimmernde Lichtquelle' (Nyr. 24: 478)

pislant **A:** 1792 *Pislantani* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz.); NYJ. *paslant* (Bálint: SzegSz.) **J:** 1. 1792 'egyet hunyorít; titkon tekintet | einmal blinzeln; zublinzeln, schielen' (↑); 2. 1931 'rövidet alszik | kurz schlafen' (NéNy. 3: 61)

■ A szócsalád alapjai, az igék onomatopoetikus eredetűek. | ☐ Ezek az igék a →*pillant* szócsaláddal szorosan összefügghetnek, a szó belseji *sl* keletkezésmódja azonban hangtanilag és alaktanilag nem teljesen világos. A végződéses különféle igeképzők.

■ A ***pisla*** valószínűleg elvonás. | ☐ A *pislálkol* vagy a *pislant* szóból jöhetett létre.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *pillant*, *pitymallik*

pislogat → *pislog*

pisze **A:** 1757 *pisze* (MNy. 60: 373); 1837 *Pisza* (NSz.) **J:** <MN> **1.** 1757 'rövid, kissé felhajló hegyű <orr>; ilyen orrú <ember> | stumpf, aufgestülpt <Nase>; stumpfnasig <Person>' # (↑); **2.** 1803 ? 'pisze orrhoz hasonló alakú <tárgy>, torzult alakú <tárgy> | difform <Gegenstand>' (NSz.), 1806 'ua.' (NSz.) | <FN> 1851 'pisze orrú ember | stumpfnasige, stupsnasige Person' (NSz.)

■ Valószínűleg fiktív töből keletkezett származékszó. | ☐ A szótő a →*piszkál*, →*piszmog* tövével lehet azonos, bár a jelentéstani összefüggés nem teljesen világos. A végződés feltehetőleg -e (folyamatos) melléknévi igenévképző; vö. →*cinege*, →*fene* stb.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *piszkál*, *piszmog*

piszkafa **A:** 1793/ *piszkafa* (NSz.) **J:** 'fából készült kotrószerszám | Schürhaken aus Holz' #

piszkavas **A:** 1823 *piszkavas* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Anschürhaken* a.) **J:** 'vasból készült kotrószerszám | Schüreisen' #

■ Összetett szó. | ☐ Az önálló szóként nem adatolt *piszka* 'kotróvas <főleg salakkaparó>' + →*fa*, ill. →*vas*; jelzői alárendeléssel keletkezett. A előtag elvonással keletkezett a →*piszkál* szóból.

📖 TESz. *piszka*- a.; EWUng. • Vö. *fa*, *piszkál*, *vas*

piszkál **A:** 1536 *pýzkalōk* (Pesti: Fab. 40a) **J:** **1.** 1536 'bökdösve vhová juttat | durch Stupsen irgendwohin kommen lassen' (↑); **2.** 1603 'turkál vmiben, kotor vmit; babrál | stochern, herumfingern; durch wiederholte Berührung reizen' # (NySz.); **3.** 1611 'hozzá-hozzáérve ingerel; bosszant, sérteget, zaklat | sticheln, boshaft tadeln; mit Enthüllungsabsicht an etw rühren' (Szenczi Molnár: Dict.); **4.** [ma főleg *fel*~] 1734 'szutyongat, uszítgat; szít | antreiben; anstiften' (NSz.) **Sz:** ~**ődik** 1626–1627 *piszkálódván* [sz.] (NySz.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | ☐ A szótő onomatopoetikus eredetű és a →*piszmog* tövével, valamint a →*piszok* szócsaládjának tövével azonos. Ez (tulajdonképpen a palatoveláris párhuzamosság alapján) a →*pedz* szóval is összefügghet. A végződés gyakorító képző. ☹ A *pitiskál* 'kotorász, keresgél' (1790: NSz.) játszi szóalkotással keletkezett a *piszkál*-ból.

📖 Bárczi: SzófSz.; MNy. 56: 309; TESz.; EWUng. • Vö. *bizgat*, *maszat*, *pedz*, *piszkafa*, *pisze*, *piszke*, *piszmog*, *piszok*

piszkavas → *piszkafa*

piszke × **A**: 1783 *Piszke* (NSz.); 1792 *Bifzke* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Bifzke* a.); 1792 *bőfzke* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Köfzméte* a.); 1792 *büfzke* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Bifzke* a.); 1841 *bickéce* [sz.] (MTsz. *bickéce* a.) **J**: 'egres | Stachelbeere (*Ribes uva-crispa*)'

■ Belső keletkezésű, de keletkezésmódja vitatott. | 1. Jelentésselkülönülés eredménye. | (⊕) Metonimikus jelentésselkülönüléssel (vagy önállósodással a *piszkebokor* 'köszmécserje' típusú összetétel előtagjából) a *biszke* ~ *büszke* ~ *piszke* 'hegyes bot, csáklya, kampós bot stb.' (1825: EtSz. 2. *biszke* a.) szóból, ami feltehetőleg a →*piszkál* tövéből jött létre; a végződéshez vö. →*cinke*, →*fecske* stb. Az értelemezés fő nehézsége egy 'növény tüskéje' jelentés hiánya. 2. Szórővidülés eredménye. | (⊕) A →*ribiszke* szóból, a növények rokonsága és hasonlósága alapján. Ennek az értelmezésnek főleg szóföldrajzi (és időrendi) gyengéje van.

📖 EtSz. 1. *biszke* a.; EWUng.; Nyr. 59: 225; TESz. • Vö. *bokor*, *piszkál*, *ribiszke*

piszkol → *piszok*

piszli × **A**: 1706 *piszli* (MNY. 74: 414) **J**: 1. 1706 'jelentéktelen; kicsi | unbedeutend; klein' (↑); 2. 1869 'kevés | wenig' (NSz.); 3. 1928 'haszontalan (ember) | nichtsnutzig (Mensch)' (ÚMTsz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (⊕) Ném. (baj.-osztr.) *bissl*, (Kr.) *piss-l*: 'egy kicsit' [< ném. *Bissen* 'falat, korty, harapás']. (⊕) A szóvégi *li*-hez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb.

📖 MNY. 74: 414; EWUng. • Vö. *fisztula*, *piszlicsár*

piszlicsár **A**: 1780 *Pisliczár* (MNY. 53: 519); 1825 *Piszlitzár* (NSz.); 1898 *piszlicsár* (NSz.); NYJ. *piszlicsáré*, *piszlicsári* [□] (ÚMTsz.) **J**: 1. 1780 ? 'jelentéktelen, csekély | minderwertig, geringfügig' (↑), 1844 'ua.' (NSz.); 2. 1898 'kicsinyes; fukar | schäbig; geizig' (↑)

■ Szerbhorvát jövevényszó. | (⊕) Szbhv. (N.) *pīšličar* 'szatócs, kiskereskedő; kicsinyes ember' [< ném. (baj.-osztr.) *bissl* 'egy kicsi, kevés' (vö. →*piszli*), szerbhorvát képzéssel]. Vö. még szbhv. *pisličariti* 'kicsinyes'. (⊕) A *pislicár* változathoz vö. *sárca* (→*szárcsa*), *secka* (→*szecska*) stb. A *piszlicsáré* változat szóvége egy játszi, képzőszerű elem; vö. →*hacacáré*, *hoppáré* (→*hopp*). A *piszlicsári* változat feltehetőleg a *piszlicsáré* változathoz keletkezett, az -i kicsinyítő képzős szavak hatására. A szerbhorvát főnév a magyarban melléknévvé vált, aminek következtében egy 'kicsinyes' > 'jelentéktelen' jelentésváltozás ment végbe. A jelentés első szótörténeti adatai bizonytalanok, mivel a *piszlicsár háló* (↑) szószerkezet esetleg egy sűrű szövésű hálót jelölhetett.

📖 MNY. 53: 472; TESz.; EWUng. • Vö. *piszli*

piszmog **A**: 1630 *piszmog* (NySz.) **J**: 1. 1630 'haszontalanul tölti az időt; aprólékos módon foglalatostkodik, pepecsel vmivel | die Zeit vergeuden; langsam an etw herumarbeiten, pusseln' (↑); 2. 1870 'piszkol, piszkít | beschmutzen' (CzF.)

■ Relatív fiktív töből keletkezett származékszó. | (⊕) Az -*m* gyakorító képzős relatív töből összefüggésben áll a →*buszma* szóval. Az abszolút töből a →*piszkál* tövével és a →*piszok* szócsaládjának tövével azonos. A végződés -*g* gyakorító képző. (⊖) Ugyanebből a relatív töből -*s* melléknévképzővel, ill. -*a* (folyamatos) melléknévi igenévképzővel: *piszmos* 'piszkos, koszos <elvont értelemben is>; gyalázatos, becstelen' (1649: ItK. 13: 247); *piszma* 'piszmogó, késlekedő, késedelmes, hanyag, lusta;' (1784: Baróti Szabó: KisdedSz. 67); *piszma* 'piszkos,

koszoló' (1870: CzF.). Az abszolút töből gyakorító képzővel: *piszog* 'elfecsérel az időt; piszmog' (1835: Kassai: Gyökerésző 4: 131).

📖 NéNy. 5: 81; TESz.; EWUng. • Vö. *buszma, maszat, perszterkedik, pisze, piszkál, piszok*

piszok [4] **A:** 1577 ? *Pysok* [SZN.] (MNY. 26: 328); 1748 *piſzkos* [sz.] (Mikes: TLev. 196); 1767 *piſzok* (Pápai Páriz–Bod: Dict.); NYJ. *pucok* (ÚMTsz.) **J:** <FN> **1.** 1748 'mocsok, szenny, tisztátalanság | Schmutz' # (↑); **2.** 1767 'szennyes testi váladék; ürülék | schmutzige Absonderung; Exkrement' (↑); **3.** 1792 'aljas, becstelen személy | schändliche Person' (NSz.); **4.** 1796 'szégyen, szégyellnivaló, becstelen állapot | Schande' (NSz.) | <MN> **1.** 1804 'becstelen | schändlich' (NSz.); **2.** [határozói értékben] 1964 'nagyon | sehr' (Zolnay–Gedényi) **Sz:** **piszkos** 1748 (↑) | **piszkít** 1808 *Piſzkítani* [sz.] (Sándor I.: Toldalék) | ~**ság** 1835 *piszokságból* (VasárnapiU. 1835. máj. 3.: 448) | **piszkoskodik** 1864 *piszkoskodjék* [▽] (Bolond Miska 1864. jún. 19.: 98) | **piszkozat** 1891 *piszkozatomat* (BpHírlap 1891. jún. 14.: 6); 1941 [*pisz*]*kozat* 'fogalmazvány | Kladde' (Bárczi: SzófSz.)

piszkol **A:** 1650 *megpiszolásával* [sz.] (NySz.); 1788 *piszkolódásból* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1650 'elcsúnyít | verhäßlichen' (↑); **2.** 1788 'gyaláz, ócsárol, szid | schimpfen' (↑); **3.** [ma főleg *be~*, *össze~*] 1801 'piszkossá tesz, beszennyez | beschmutzen' # (NSz.); **4.** [*vhová ~*] 1856 'vizeletét, székletét olyan helyre üríti, ahová nem volna szabad | auf unerlaubter Stelle Unrat machen' (NSz.) **Sz:** ~**odik** 1788 *piszkolódni* [sz.] 'gyalázkodik, sértő módon vitatkozik | schmähen, beleidigend diskutieren' (NSz.); [gyakran *be~*, *össze~*] 1808 'szennyeződik | schmutzig werden' (Sándor I.: Toldalék)

■ Onomatopoetikus eredetű töből származó szócsalád, melynek tagjai tisztázatlan viszonyban állnak egymással. | ☞ Eredetileg a kotorászással járó bepiszkítás kifejezésére szolgált. A szótő a →*piszkál*, →*piszmog* tövével azonos. A kiinduló elem a *piszkol* lehetett, amelynek végződése valószínűleg gyakorító képző. A *piszok* a *piszkol*-ból keletkezhetett elvonással. Az is lehetséges azonban, hogy a *piszok* a töből keletkezett -*k* névszóképzővel, és a *piszkol* egy ebből képzett szó. Az eredeti 'beszennyez, bepiszkol, bepiszkít', ill. 'piszok, kosz' jeletések alapján a többi jelentés metonimikusan keletkezett; a *piszok* melléknévi 1. jelentése jelzői használatban alakult ki. ☹ A *piszkozat* származékhoz vö. *piszkázat* 'piszkozat' (1898: Dobos: DiákSz.), amely játszi szóalkotással *piszok*-ból, a *tisztázat* (→*tiszta*) származékszó analógiájára lett képezve.

📖 NéNy. 5: 80; MNY. 56: 308; TESz.; EWUng. • Vö. *maszat, piszkál, piszmog*

piszra × **A:** 1709 *piszra* (Nyr. 22: 520); 1903 e. *pisztra* (Nyr. 32: 158); NYJ. *pésztra* (Nyatl.) **J:** <MN> 1709 'fehér orrú, illetőleg az orrán fehér foltos (ló, ritkábban más állat) | weißnasig bzw. weißfleckig auf der Nase (Pferd, seltener anderes Tier)' (↑) | <FN> 1940 'fehér folt a juh stb. orrán | weißer Fleck auf der Nase des Schafs usw.' (ÚMTsz.)

■ Szláv jövevényszó. | ☹ Blg. *нѣсм(ѣ)р*, -*a*, -*o*; szlk. *pestrý*, -*á*, -*é*; or. *нѣсмр(ь)*, *несмпа*, *несмпо* stb.: 'tarka' [indoeurópai eredetű; vö. óind *péčas* 'alak, alakzat, forma; szín'; ném. (ófn.) *fēh* 'tarka'; stb.]. ☞ A magyarba a szláv nőnemű vagy esetleg a semleges nemű szó került.

📖 Nyr. 62: 79; TESz.; EWUng. • Vö. *peg, peszterce, pisztráng*

pissz → *pisszent*

pisszeg → *pisszent*

pisszeget → *pisszent*

pisszen → *pisszent*

pisszent **A:** 1649 *piszentnek* (NySz.); 1791 *piszszengett* (NSz.) **J:** 1. 1649 'selypegve beszél | lispelnd sprechen' (↑); 2. 1791 '(meg)mukkan | mucksen' (↑)

pisszeg **A:** 1693 *pisszegnél* (MNY. 64: 469); 1777 *peszeget* (MNY. 46: 274); 1794 *pisszegett* (NSz.); 1870 *piszég* (CzF.); NYJ. *piszög* (MTsz.) **J:** 1. 1693 ? '⟨figyelmeztetésül v. nemtetszés kifejezéseként⟩ sziszegő hangot hallat | zischeln ⟨zur Mahnung od. zum Ausdruck des Mißfallens⟩' # (↑), 1792 'ua.' (Baróti Szabó: KisdedSz. *Szimmogni* a.); 2. 1693 ? 'szipog, sírdogál | wimmern, weinen' (↑), 1792 'ua.' (Baróti Szabó: KisdedSz.); 3. 1802 'serceg | knistern' (NSz.); 4. 1826 'gúnár' sziszeg | zischen ⟨Gänserich⟩' (NSz.)

pisszen **A:** 1713 *peßbenni* [sz.] (Kis-Viczay: Sel. 336); 1717 e./ *pisszenni* [sz.] (NySz.) **J:** '(meg)mukkan | mucksen' #

pisszeget **A:** 1772 *pefzfzgetéssel* [sz.] (MNY. 46: 274); 1785 *piszszegette* (NSz.); 1792 *püfzögetni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz.) **J:** 1. 1772 'pisszeg | zischeln' (↑); 2. 1785 '(lovat, esetleg más állatot) sziszegő hanggal hívogat | (ein Tier, haupts. ein Pferd) mit einem zischenden Laut locken' (↑)

pissz **A:** 1793 *písi* [sz.] (NSz.); 1794 *pisz* (NSz.); 1794 *Pissz* (NSz.); 1961 *psz*, *pssz* (ÉrtSz.) **J:** <sz> 1. 1793 '⟨kutyahívogató, -noszogató szóként⟩ | ⟨Beschwichtigung od. Lockruf für Hunde⟩' (↑); 2. 1794 '⟨macskariasztó szó⟩ | ⟨Scheuchruf für Katzen⟩' (↑); 3. 1835 'csitt!, pszt! | pst' | <FN> 1. 1842 'pisszegés | Zisch' (NSz.); 2. 1852 'mukkanás | Muck' (NSz.) **Sz:** **piszi** 1793 'kutyus | Hündchen' (↑)

■ A szócsalád alapjai, az igék onomatopoetikus eredetűek. | ⊕ A szótő a →*pöszöget* szócsaládjának tövével és a →*pszt* tövével függ össze. A végződéses különféle igeképzők. A *pisszeget* 2. jelentése a →*pizseget* hatását tükrözheti.

■ A **pissz** elvonás eredménye. | ⊕ A szócsalád igéiből keletkezhetett, azonban az igék és az indulatszavak párhuzamos keletkezésének lehetőségével is számolni lehet.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊕ A *piszi* származékszó, amely állatnévként is ismert, főleg a *hiszi a piszi* 'senki sem hiszi el', tkp. '(csak) egy kiskutya hiszi el' (1793: ↑) beszédfordulatban fordul elő.

📖 TESz. *pisszeg* a., *piszi* a. is; EWUng. • Vö. *pöszöget*, *pszt*, *pusmog*

pisztoly¹ **A:** 1616 *piztolt* (MNY. 80: 376); 1620 *pistolt* (Horváth M.: NEL.); 1627 *pisztolypuska* (MNY. 64: 228); 1635 *pistrolt* (Oklsz.); 1777 *püstöllyel* (NSz.); 1781 *Pistolly* (MNY. 38: 304); 1816 *pöstöly* (Kassai: Bef. 300); 1863 *pistajját* (Krizsa [szerk.] Vadr. 440); NYJ. *pistuj* (MTsz.); *pisztu* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1616 'rövidebb csövű, kisebb lőfegyver | kurze Handfeuerwaffe' # (↑); 2. 1779 'pistolypárbaj | Pistolenduell' (NySz.); 3. 1844 'palack | Flasche' (NSz.)

■ Vándorszó. | ⊕ Ném. *Pistole*, (R.) *pistol* (f.-ném.) *pistolə*; fr. *pistole*; ol. *pistola*; szbhv. *pištola*, *pištolj*; szln. *pištola*: 'pisztoly'; cseh *pistole* 'ua.; egy fajta palack, üveg'; stb. A németből terjedt el [< cseh (R.) *pišťala* 'nádsíp, pásztorcip, cső']. A cseh *pistole* 'pisztoly'

visszakölcsönzés a németből. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át. A szót a korábbi nyelvekben *s* és *sz* hanggal is ejtették. (△) A szóvégi *a*-hoz vö. →*lapát*, →*piac* stb. A 3. jelentéshez vö. még holl. *pistool* 'pisztoly', (R.) 'kis parfümösuveg'.

📖 TESz. *pisztoly* a.; EWUng. • Vö. *pisztoly*²

***pisztoly*²** △ **A:** 1620 *pistolnak* (MNY. 74: 511); 1836 *pisztolaink* (NSz.); 1847 *pisztolyok* (NSz.) **J:** 'spanyol v. francia aranypénz | spanische od. französische Goldmünze'

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Pistole*, (R.) *pistol*; holl. (R.) *pistool*; ol. (R.) *pistola*: 'spanyol aranypénz'; fr. (R.) *pistole*; rom. (R.) *pistol*: 'ua.; francia aranypénz 10 frank értékben'. A franciából terjedt el [*<* fr. *pistolet* 'spanyol aranypénz' *<* 'kis pénz']. A jelentésbővülés oka, hogy a spanyol érme mérete kisebb volt, mint a franciáé; a megnevezés motivációja, hogy a pisztoly más fegyverekkel összehasonlítva kicsi. (⇒△) A magyarba főleg a német és olasz nyelvből került át.

📖 TESz. *pisztoly* a.; EWUng. • Vö. *pisztoly*¹

pisztráng **A:** 1261 *Pistrungus* potoc [SZ.] [HN.] (MNY. 3: 466); 1271 *Pistrunk* [HN.] (NytudÉrt. 41: 126); 1364 *Pistrongus* [SZ.] [HN.] (Šmilauer: Vod. 210); 1395 k. *piſtrang* (BesztSzej. 300.); 1560 *pisztrángos* [?✍] [SZ.] (MNY. 68: 89); 1679 *Piszrangászo* [SZ.] (GyaluiUrb. 214) **J:** 'tisztá vizű hegyi patakokban élő, pettyes testű hal | Forelle (~félék Salmonidae, sebes ~ *Salmo trutta*)' #

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szln. *pestroga*, *pestruga*; szlk. *pstruh*; ukr. (N.) *ncmpyz*: 'pisztráng'; stb. [*<* szláv **pъstrъ* 'tarka'; az eredetéhez vö. →*piszra*]. (△) A szó belseji *n* vagy arra utal, hogy a szó még a 10. sz. vége előtt, vagy pedig egy bolgáros szláv nyelvváltozatból a 12. sz. végéig került a magyarba; vö. →*abroncs*, →*dorong* stb. A *pisztrang* változat még ma is él Erdélyben. Amikor az *á*-s alak keletkezett, nem megállapítható, hogy átírásról volt-e szó.

📖 Nyr. 62: 79; Kniezsa: SzJsz. 424; NytudÉrt. 41: 125; TESz.; EWUng.; H.Tóth-Eml. 383 • Vö. *piszra*

***píte*¹** **A:** 1598 *Pita* (MNY. 90: 122); 1740 *píte* (Mikes: TLev. 184); NYJ. *pitit* (ÚMTsz.) **J:** 'lepényforma sült tészta | Art Fladen'

■ Vándorszó. | (≡) Újgör. *πίττα*, *πίττα* 'egy fajta sütemény, kalács', oszm. *pide*, (N.) *bide*, *pīde*, *píte*, *pīte* 'lepénykenyér', albán *píte* 'ovális cipó', blg. *numa* 'lapos, rendszerint kovásztalan kenyér; lepény, egy fajta kalács'; szbhv. *pita* 'kalács, gyümölcsös vagy sajtos stb. sütemény'; rom. (N.) *pîță* 'kenyér; élelem'; stb. Az újgörög terjesztette el [*<* gör. *πηκτή* 'sajt']. (⇒△) A magyarba a szerbhórvátból került, esetleg oszmán, román közvetítéssel.

📖 Kniezsa: SzJsz. 718; NyK. 73: 87; Kakuk: ÉIOsm. 330; TESz. *píte*² a.; EWUng.

***píte*²** × **A:** 1604 *Pite* (Szenczi Molnár: Dict.); 1808 *Pitye* (Sándor I.: Toldalék); NYJ. *pittyé* (ÚMTsz.) **J:** <FN> 1604 'csirke | Küken' (↑) | <ISZ> 1835 'csirke- és tyúkhívó szó' | <Lockruf für Küken und Hühner> (Kassai: Gyökerésző 4: 133)

■ Belső keletkezésű, de keletkezés módja vitatott. | 1. Összetett szó. | (△) Az állatcsalogató szó *pi* (→*pipi*) + →*te* tagokból; szervetlen összetétel. 2. Játszi szóalkotással keletkezett származékszó. | (△) ugyancsak a *pi* (→*pipi*) állatcsalogató szóból -*te* kicsinyítő képzővel; a végződéshez vö. (N.) *lepíte* 'lepke', →*pípíte* stb.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | △ Eredetileg indulatszó lehetett; ennek főnevesüléséhez vö. →*koca* stb. A szó belseji *ty*-s változat a *pityeg* →*pityereg* hatását tükrözheti.

📖 TESz. *pite*¹ a.; EWUng. • Vö. *pipi*, *te*

***piti* A:** 1888 *Piti* (NSz.) **J: 1.** 1888 'nem valódi; értéktelen | nicht echt; wertlos' (↑); **2.** 1908 ? 'lényegtelen; kicsinyes | unbedeutend; kleinlich' (Zolnay–Gedényi), 1921 'ua.' (Zolnay–Gedényi)

***pitiáner* Δ A:** 1911 *pitiáner* (Zolnay–Gedényi) **J: 1.** 1911 'pénztelen személy | geldarme Person' (↑); **2.** 1922 'kicsinyes személy | kleinliche Person' (Zolnay–Gedényi)

■ A szócsalád alapja, a ***piti*** valószínűleg francia jövevényszó. | ≡ Fr. *petit* 'kicsi; kicsinyes, aprólékos; értéktelen; stb.' [< lat. (kés.) *pitinnus* 'kicsi; kisfiú, fiúgyermek']. △ A szó belseji *i*-s változatot a *pici* (→*piciny*) is befolyásolhatta.

■ A ***pitiáner*** belső keletkezésű. | △ A *piti* alapján a (R.) *börziáner* 'tőzsdés' (1862: NSz.), *indiáner* 'indiáner, szerecsenfánk' (1882: NSz.) stb. alaktanának analógiájára lett képezve; az utolsó két szó a németből (au.) jött létre. A *pitiáner* jelentése a *piti* szó jelentéséből magyarázható.

📖 ÉKsz.; EWUng.

pitiáner* → *piti

***pitizik* A:** 1881 *pitizik* (Bolond Istók 1881. jan. 2.: 4); 1900 *bitiző* [sz.]; *pitiző* [sz.] (Zolnay–Gedényi); 1923 *bittiző* [sz.] (Zolnay–Gedényi); 1930 *pitizik* [▽] (Zolnay–Gedényi) **J: 1.** 1900 '⟨kutya⟩ szolgál | aufwarten, schön machen ⟨Hund⟩' (↑); **2.** 1930 '⟨ember⟩ kér, kunyerál | bitten, betteln ⟨Mensch⟩' (Zolnay–Gedényi)

■ Német jövevényszó. | ≡ Ném. *bitten* 'udvarisan felkér, megkér' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *πείθω* 'kér, kérlek, rábeszél, meggyőz'; óész. germ. *biðja* 'kér, megkér' stb.]. △ A szabályos *-l* igeképző helyett fellépő *-z* igeképző esetleg azzal magyarázható, hogy a magyarba az E/1. személyű jelen idő vagy az E/2. személyű felszólító mód került át. A szó eleji *p*-hez vö. →*pánt*, →*pék* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pedellus*

***pitle* × A:** 1606 *Pittelihez* [*pitteli* □] (MNy. 80: 376); 1634 *piteles* [sz.] (Oklsz.); 1700 k. *Pitlés* [sz.] (MNy. 80: 376) **J: 1.** 1606 'malomszita | Beutelsieb' (↑); **2.** 1897 'szitált liszt | gebeuteltes Mehl' (MTsz.)

■ Szlovák jövevényszó. | ≡ Szlk. (N.) *pytel'*, *pytle* [többes szám] 'tasak, erszény, zsák; lisztszita' [< cseh *pytel* 'zsák, liszteszsák' < ném. (kfn.) *biutel* 'ua.; malomszita; stb.']. △ Az eredeti változat *pitel* volt. A *pitle* alak valószínűleg a [4] tőtípus analógiájára keletkezett, feltehetőleg a szlovák többes számú alak hatására. A 2. jelentés metonímia.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *boglár*, *buja*

***pitvar* A:** 1300 k. *pitvaranak* (ÓMOlv. 131); 1604 *Pitvári* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict.); 1638 *pitvarban* (MNy. 80: 376); 1669 *Pidvarbul* (MNy. 80: 376); NYJ. *pittar*, *pitvor*, *pityvarban* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1300 k. 'előcsarnok; tornác | Vorsaal; breite Diele' (↑); **2.** 1601 'lakóháznak, ma

csak régimódi parasztháznak az a középső, konyhaként is használt része, amelybe közvetlenül az udvarról v. a tornácról lehet bejutni | auch als Küche gebrauchter Mittelraum eines Wohnhauses, mit Zugang vom Hof od. vom Flur aus' (OkISz.); **3.** 1801 'az anatómiában' bevezető nyílás; a szív két felső üregének egyike | Eingangsöffnung in einen Hohlraum (Anat); Vorhof des Herzens' (NSz.); **4.** 1809 'az a hely, ahova limlomot, hulladékot hánynak | Rumpelkammer' (NSz.); **5.** 1812/ 'szabadkőműves-páholy | Freimaurerloge' (NSz.)

■ Szláv, valószínűleg óegyházi szláv vagy szerbhorvát (e.) jövevényszó. | (≡) Óe. szl. *pritvorъ* 'oszlopos folyosó, oszlopsor, csarnok'; szb. (e.) *pritvorъ* 'ua.'; – blg. *npumњop* 'templom előcsarnoka'; or. *npumњop* 'ua.'; stb. [? < gör. (bibl.) *πραϊτώριον* 'a római helytartó palotája' < lat. *praetorium* 'ua.; fővezéri sátor, főhadiszállás']. A szláv szó hangalakja népetimológiával keletkezett a szláv **pri* (igekötő) + **tvor-* 'tesz, csinál, alkot' hatására. (△) A mássalhangzótorlódás némileg hasonló feloldásához a magyarban vö. →*hála*, →*kór* stb. A *pitar* típusú változatok szó belseji *v*-jének kieséséhez vö. →*körtvély*, →*kurva* stb. Az 1. jelentés eredetileg a palota és a templom előcsarnokára vonatkozhatott. A 2. jelentés metafora az 1. jelentés alapján; a 4., 5. jelentésnek ugyanaz az eredete. A 3. jelentés a lat. *vestibulum* 'előtér, előszoba, bejárat, udvar', (tud.) 'egy üreg bevezető nyílása (anatómia)', ill. a lat. *atrium* 'csarnok, nagy terem', (tud.) 'a szív felső ürege' alapján jött létre. (⊙) A 3. jelentés orvosi szakszóként él; a 2. jelentés többek között még a nyelvjárásokban használatos. (△⇒) A magyarból: szlk. *pitvor* 'folyosó, falusi ház előtere, pitvar'.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 425; NytudÉrt. 41: 118; TESz.; EWUng.

pityeg → *pityereg*

pityeredik → *pityereg*

pityereg [1] **A:** 1527 *pytyeregne* (ÉrdyK. 673); 1597 *petyeregue* [sz.] (NySz.); 1628 *pityergenec* (NySz.); 1767 *pityergésre* [sz.] (NSz.); 1803 *pityörgéssei* [sz.] (NSz.); 1824 *pityerg* (NSz.); 1863 *pötyörgők* (Kriza [szerk.] Vadr. 55); NYJ. *pětyěrěg*, *pöcsörög* (MTsz.) **J:** **1.** 1527 'sírdogál | flennen' (↑); **2.** 1881 '(eső) csepereg | tröpfeln, rieseln (Regen)' (Nyr. 10: 327)

pityeg × **A:** 1585 *pintyögők* (Cal. 435); 1604 *Pityegőc* (Szenczi Molnár: Dict.); 1810 *Pityegeek* (NSz.); 1856 *Pütyögés* [sz.] (NSz.); 1870 *pityég* (CzF.) **J:** **1.** 1585 'csipog, csiripel | piepen, zwitschern' (↑); **2.** 1761 'sír, sírdogál | weinen, flennen' (NSz.); **3.** 1825 '(billentyűs v. pengetős hangszer) szól | tönen (von Tasten- os Zupfinstrumenten)' (NSz.); **4.** 1853 '(eső) csepereg, szemerkél | tröpfeln, rieseln (Regen)' (NSz.); **5.** 1897 'csacsog, fecseg | plappern, schwätzen' (MTsz.)

pityeredik **A:** 1669 *Pityeredve* [sz.] (NySz.); 1797 *el-petyeredett* (NSz.); 1845 *elpityeredik* [▽] (NSz.) **J:** **1.** [ma főleg *el~*] 1669 'pityeregni kezd | zu flennen beginnen' (↑); **2.** 1794 'esni kezd | zu regnen beginnen' (NSz.)

■ Onomatopoetikus eredetű szavak. | (△) A szótő a →*pötyög* tövével függ össze. A végződéses különböző gyakorító képzők, *-edik* kezdő-visszaható igeképző; a szó belseji *r* gyakorító képző. Az is lehetséges, hogy a szócsalád tagjai egy eredeti igenévszó igei értékű tagjaiból képződtek, a névszói értékű tag esetleg a →*pinty* lehet. (⊖) A ? *pityer* 'búbospacsirta' (1772/: NSz.), 'pinty' (1895 u.: Ethn. 82: 417) nyugat-magyarországi tájszó a *pityereg*-ből vagy a *pityeredik*-ből keletkezhett elvonással, bár az alaktani kapcsolat nem egészen világos. A *picsog* ~ *pityog* 'bölg, zokog, bömböl' (1792: TESz.) tájszó a *pityeg* veláris párhuzamos alakjaként szintén idetartozik.

📖 Bárczi: SzófSz.; Kodály-Eml. 1957: 155; TESz., *picsog* a. is, *pityer* a. is; EWUng. • Vö. *pinty*, *pityipalkó*, *pötyög*

pityipalkó **A:** 1860 *Pityi Palkótól* (Bolond Miska 1860. júl. 22.: 30); 1937 *pityipalkó* (Sauvageot: MFrSz.) **J:** 'jelentéktelen ember, akárki | Niemand, Herr Soundso'

■ Összetett szó. | (△) A *pityi* + *Palkó* [SZN.] (a *Pál* személynév becézett alakja; vö. →*pali*) szavakból; (jelzői) alárendelés. Az önállóan nem adatolt előtagnak, feltehetően *sírdogál* a jelentése, és a →*pityereg* szócsaládjának a tövéből -i (folyamatos) melléknévi igenévképzővel játszói szóalkotással keletkezhetett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pali*, *pityereg*

pityizál **Δ A:** 1666 *pitizálj* (Kreszn.); 1717 e./ *pityizálni* [sz.] (NySz.) **J:** 'iddogál | picheln, bechern'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *pytissare* 'kiköp; bort ízlel <lenyelés nélkül>', (k.), (h.) *pytissare* 'iszogat', (h.) 'ízlel' [< gör. *πυτίζω* 'köp(köd); egy korty folyadékot kiköp; ízlel, lenyelés nélkül kóstol'; onomatopoetikus eredetű].

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *piál*, *pityókos*, *pivó*

pityke × **A:** 1800 *Pityke* (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 1838 *Petyke* (Tsz.); NYJ. *pitkés* [sz.]; *pütyköztek* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** <FN> **1.** 1800 'fémgomb | Metallknopf' (↑); **2.** 1801 'pitykeszerű képződmény növényen; halpikkely | schuppenartiges Gebilde an Pflanzen; Fischschuppe' (MNy. 46: 274); **3.** 1848 '(jelentéktelen dolog jelölésére) | <zur Bezeichnung einer Kleinigkeit>' (NSz.) | <MN> 1812/ 'apró | kleinwinzig' (NSz.)

■ Belső keletkezésű, de keletkezésmódja vitatott. | **1.** Fiktív töből keletkezett származékszó. | (△) A szótó onomatopoetikus eredetű és a →*pittyed* szócsaládjának tövével lehet összefüggésben. A végződés kicsinyítő képző. Az eredeti jelentése 'kis függelék' lehetett. **2.** Származékszó. | (△) A *petty* (→*pettyeget*) szóból kicsinyítő képzővel. Ebben az esetben a főnévi 2. és 3. jelentés az eredeti.

📖 MNy. 63: 204; TESz.; EWUng. • Vö. *pettyeget*, *pittyed*

pitymallik **A:** 1784 *pitymallani* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 66); 1792 *Pitmallani* [sz.]; *Pitmánlani* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1795 k. *Pittymallik* [▽] (NSz.); 1844 *pitymalik* (NSz.) **J:** **1.** 1784 'hajnali (ritkán alkonyati) szürkület kezdődik | dämmern <der Morgen>' (↑); **2.** 1784 'pislog | blinzeln, glimmern' (↑); **3.** 1792 'villámlik | es blitzt' (↑); **4.** 1837 'jóra fordul, sikerülni kezd | sich zum Guten wenden, zu gelingen beginnen' (NSz.) **Sz:** ~**at** 1828 *Pitymallatkor* (ErdélyiH. 1828. júl. 5.: 21)

■ Valószínűleg relatív fiktív töből keletkezett származékszó. | (△) A relatív tő egy -*m* kezdő képzővel keletkezett. Az abszolút tő a →*pislog* szócsalád tövével függhet össze, jóllehet ez korábban az R. onomatopoetikus (R.) *pittog* 'gyengén, erőtlenül csillog' (1792: Baróti Szabó: KisdedSz.) igével állt szorosabb kapcsolatban. A *pitymallik* végződése gyakorító-visszaható képző. (≡) A nyelvújítás korában került át a nyelvjárásokból az irodalmi nyelvbe. (◡) Ugyanebből a relatív töből: *pitymorodik* 'ua.' 1816. (△) Az ukránból vagy a szlovákból való származtatása főleg alaktani (részben jelentéstani) okokból nem meggyőző.

📖 TESz.; NytudÉrt. 105: 48; EWUng. • Vö. *pislog*

pityóka × **A:** 1778 *Pityóka* (MNY. 63: 203); 1780 *pityokát* (MNY. 64: 469); 1891 *picsóka* (Nyr. 20: 93) **J:** 1. 1778 'burgonya | Kartoffel' (↑); 2. 1792 'csicsóka | Topinambur' (Baróti Szabó: KisdedSz. *Tsitsóka* a.)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg játszi szóalkotással létrejött származékszó. | (△) A szótó ismeretlen eredetű. A végződés kicsinyítő képzőnek tűnik; vö. még →*csicsóka*.

📖 MNY. 63: 203; TESz.; EWUng.

pityókos **A:** 1835 *Pityókás* (Kassai: Gyökerésző 4: 135); 1838 *Pityókos* (Tsz.); 1848 *pityokás* (NSz.); 1855 *pityákos* (NSz.); 1877 *pityogósan* (NSz.) **J:** 'kissé ittas; becsípett, spicces | beschwipst'

■ Fiktív töből, játszi szóalkotással keletkezett származékszó. | (△) A szótó a →*pityizál* tövével függ össze. A végződés -*ókos* tréfás kicsinyítő képző; vö. *csajbókos* (→*csajbók*), *habókos* (→*habókol*) stb. (◡) Ugyanebből a töből: (R.) *pityó* 'részeg, ittas' (1835: Kassai: Gyökerésző 4: 135); *pityók* 'mámor bódulat, ittasság, spicc' (1881: NSz.); stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pityizál*

pitypalatty → *pitypalattyoz*

pitypalattyol → *pitypalattyoz*

pitypalattyoz Δ **A:** 1766 *pity-palattyozzon* (NSz.); 1800 *pittypalattyoz* (NSz.); 1804 *pitypalatyoznak* (NSz.) **J:** 'csattog {fürj} | schlagen {Wachtel}'

pitypalatty **A:** 1777 *Pitty palattyal* (NSz.); 1787 *pity palaty* nótát (NSz.); 1799 *pitypalatty* (Kiss J.: Mad. 137); 1835 *Pitypurity* (Kassai: Gyökerésző 4: 133); 1863 *Putypuruty* (Kriza [szerk.] Vadr. 513) **J:** <FN> 1. 1777 'a fürj hangja | Wachtelschlag' (↑); 2. 1793 'fürj | Wachtel' (Kiss J.: Mad. 137) | <ISZ> 1799 'a fürj hangjának utánzására' | <zur Nachahmung des Wachtelschlages>' (↑)

pitypalattyol **A:** 1786 *pitypalatyołni* [sz.] (NSz.); 1789 *pitypalattyolás* [sz.] (NSz.) **J:** 'csattog {fürj} | schlagen {Wachtel}'

■ Onomatopoetikus eredetű szócsalád tisztázatlan viszonyú tagokkal. | (△) A szócsalád a →*fityfirittyel* szóval szorosan összefügg. Az igék *pitypalatty*-hoz való kapcsolatánál számolni lehet képzéssel vagy elvonással éppúgy, mint a párhuzamos keletkezés lehetőségével is. Az igék végződése gyakorító képző. Hasonló onomatopoetikus szavak: észt *putpadadi* 'fürj'; rom. *teptalac* 'ua.', *pitpalac* 'ua.; pitypalattyolás, a fürj hangja'; szbhv. *pućpura* 'a fürj tojója'; stb.

📖 Bárczi: SzófSz. *pitypalatty* a.; Nyr. 97: 99; TESz. *pitypalatty* a.; EWUng. • Vö. *fityfirittyel*

pitypang **A:** 1798 *Pippan* (MNY. 6: 185); 1798 *Pity-pang* (NSz.); 1806 *Pittypang* (NSz.); 1892 *pitypángból* (NSz.) **J:** 1. 1798 'gyermekláncfű | Löwenzahn' (↑); 2. 1966 'a Taraxacum növénynevezettség összefoglaló neveként' | <als Name des Pflanzengeschlechtes Taraxacum> (Taraxacum; Taraxacum officinale)' (Csapody–Priszter: MNövSz. 15)

■ Onomatopoetikus eredetű. | (△) A megnevezés azzal magyarázható, hogy a gyermekláncfű csőszerű szára leszakításkor pattanó hangot ad; vö. →*pipacs*. A *pippan* változat a →*pippan*

hatását tükrözheti.

TESz.; EWUng.

pitty → *pittyed*

pittyed **A:** 1592 el *pittyedet* (NySz.); 1786 *lepityett* [*d-t*] [sz.] (MNy. 65: 470) **J:** 'lebiggyed, lefittyen | herabhängen, sich unterwärts verziehen'

pittyeket × **A:** 1748 *pittyengeti* (NySz.); 1776 *Pittyegeti* (NSz.) **J:** 'biggyesztget | wiederholt aufwerfen (Lippen)'

pittyeszt **A:** 1791 *Pittyeszt* (NSz.); 1867 *pityesztett* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1791 'biggyeszt | auswerfen (Lippen)' (↑); **2.** 1795 k. 'függeszt | anhängen' (NSz.)

pitty × **A:** 1792 *Pitty* (Baróti Szabó: KisdedSz.) **J:** **1.** 1792 'szájjal való pattintás | Schnalzer mit dem Mund' (↑); **2.** 1838 'szájbiggyesztés | Maulhängerei' (Tsz. *Pittyet veszek* a.); **3.** 1838 'alsó ajak; lebiggyesztett ajak | Unterlippe; Hängelippe' (Tsz. *Gamba* a.)

■ A szócsalád alapjai, az igék fiktív töből keletkezett származékszavak. | (△) A szótő bizonytalan, esetleg onomatopoetikus eredetű, és a →*biggyeszt*, →*fityeg* és a *petyhüszik* (→*petyhüdt*), →*pőtyög* szócsaládjának tövével lehet összefüggésben. A végződéses különféle igeképzők.

■ A **pitty** elvonás eredménye. | (△) a szó a szócsalád igéiből lett elvonva. Az 1. jelentés metonimikus kapcsolatban áll a többivel.

TESz.; EWUng. • Vö. *biggyeszt*, *fityeg*, *petyhüdt*, *pityke*, *pőtyög*

pittyeket → *pittyed*

pittyeszt → *pittyed*

pívó × **A:** 1560 k. *piua* (GyöngySzt. 4456.); 1876 *pívót* (Nyr. 5: 181); NYJ. *pívó* (MTsz.) **J:** **1.** 1560 k. 'sör | Bier' (↑); **2.** 1876 'sörélesztő | Bierhefe' (Nyr. 5: 12)

■ Szláv, esetleg nyugati szláv jövevényszó. | (≡) Óe. szl. *pivo* 'ital'; szbhv. *pivo* 'sör'; szln. *pivo* 'ua.'; szlk. *pivo* 'ua.'; or. *nuvo* 'ua.'; stb. [< szl. **pi-* 'szik']. (△) Lehetséges, hogy a korábbi és a későbbi változatok különböző nyelvekből való átvételek. A szóvégi *a* és *ó* hanghelyettesítés eredményei. A *piva* változat átadó nyelve nem határozható meg pontosabban. A későbbi változatok Szlavóniából és a Dunántúlról adatolhatók, tehát a szerbhorvátból, esetleg a szlovénból származnak.

TESz.; EWUng. • Vö. *piál*, *pince*, *pióka*, *pityizál*

pizsama **A:** 1897 *pyjamas-t* (PestiH. 1897. aug. 21.: [5]); 1921 *pyjamák* (NytudÉrt. 93: 96); 1926 *pizsama* (Horovitz: IdSzMagy. 355) **J:** 'nadrágból és felsőből álló hálórúha | Pyjama' #

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pyjama*; ang. *pyjamas* [többes szám]; fr. *pyjama*; stb.: 'pizsama'. Az angolból terjedt el [< hind. *pā-jāma*, *pāi-jāma* 'nadrág' < újperzsa *pāy-jāmah* 'nadrág', tkp. 'láb + ruha']. (⇒△) A magyarba a francia és a német nyelvből került.

TESz.; EWUng.

pizse → *pislen*

pizseg → *pizseget*

pizseget † **A:** 1568 *pisogatua* [sz.] (NySz.); 1590 Lo *piſegetes* [sz.] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 110); 1663 *pthrúsogetés* [sz.] (NySz.) **J:** 1. 1568 'ajakkal, nyelvvel való csettintgetéssel v. pisszegetéssel hív, csalogat (állatot) | Tiere durch Schnalzen od. Zischen locken' (↑); 2. 1685 'csipog | piepen' (NySz.)

pizseg × **A:** 1616 *pisegtek* (NySz.); 1792 *pizseg* (NySz.); NYJ. *pizség* (ÚMTsz.) **J:** 'csipog | piepen'

■ Onomatopoetikus eredetű. | (△) A szótő a *pizse* (→*pislen*) tövével azonos és végső soron a →*pezsdül* szócsaládjának tövével állhat összefüggésben. A végződés gyakorító-műveltető képző, gyakorító képző. A szó mássalhangzótörődéses változathoz vö. →*prüszköl*.

TESz.; EWUng. • Vö. *pezsdül*, *pislen*, *pizsétek*

pizsele → *pislen*

pizsétek Δ **A:** 1604 *Pifetóc* (Szeneci Molnár: Dict.); 1673 *püseték* (NySz.); 1702 *pisitneknek* (NySz.); 1795 *piséték* (ÁllatKözl. 29: 150); 1800 *Pizsitnek* (Márton J.: MNSz.–NMSz.) **J:** 'búbos pacsirta | Haubenlerche'

■ Valószínűleg fiktív töből keletkezett származékszó. | (△) A tő a *pizse* (→*pislen*) tövével és a →*pizseget* szócsaládjának tövével függhet össze. A végződés játszi névszóképző; vö. →*süsétek*. A szó belseji *n*-es változat keletkezésmódja nem világos. (△) A csehből való származtatása kevésbé valószínű.

TESz.; EWUng. • Vö. *pislen*, *pizseget*

placc **A:** 1641 *placzot* (Horváth M.: NEI.); 1644 *placcot* (StSl. 27: 330); NYJ. *palacra* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1641 'hely, tér | Platz' (↑); 2. 1773–1774 'küzdőtér; nyilvánosság | Kampfplatz; Öffentlichkeit' (Nyr. 92: 227)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Platz* 'hely, helyszín; terület; város; stb.' [< fr. (ófr.) *place* 'ua.']. Megfelelői: ang. *place*; szbhv. (N.) *plác*; stb.: 'ua.'. (⊕) Nem tartozik ide: *plac* 'hotel, vendéglő, fogadó' (1632/ (MNy. 84: 251), ami a fr. *palace* 'luxushotel' szóból ered.

TESz.; EWUng. • Vö. *piac*

plafon **A:** 1805/ *Plafondján* (ItK. 15: 330); 1839 *plafonton* (NSz.); 1842 *plafonjaikkal* (NSz.); 1882 *plafond* (NSz.) **J:** 1. 1805/ 'mennyezet | Zimmerdecke' (↑); 2. 1950 'felső határ, legmagasabb összeg | obere Grenze, Höchstbetrag' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. (R.) *plafond* '(díszes) mennyezet; hitel felső határa', (B.) *plafon* 'mennyezet, plafon' [< fr. *plafond* 'ua.']. (≡) Megfelelői: ang. *plafond*; or. *плафон*; stb.:

'ua.'. (⊖) A (R.) *platfond* 'ua.' (1832: NSz.) külön átvétele a fr. (R.) *platfond* 'ua.' szónak.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fundál, plató*

plága → *plágál*

plágál × A: 1533 *Plagalo* [sz.] (Murm. 1284.); 1585 *Plágáló* [sz.] (Cal. 416) J: 'üt, csap | schlagen, prügeln'

plága × A: 1648 *plága* (NySz.); 1801 *palágázás* [sz.] (NSz.); 1810 k. *pelágába* (NSz.) J: 'ütés, csapás | Schlag'

■ Latin jövevényszók. | (≡) Lat. *plagare* 'csap, ver, üt, vág' | lat. *plaga* 'csapás, ütés, vágás; (vágott)seb' [vö. lat. *plangere* 'csap, ver, üt'; vö. még gör. *πληγή* 'csapás, ütés', *πλάζω* 'csap, ver, üt']. (≈) Megfelelői: ném. *Plage* 'nagy fáradtság, vesződés, nehéz baj, panasz', (R.) 'balszerencse'; ang. *plague* '(sors)csapás, balszerencse'; stb. (⊖) Nem teljesen kizárható, hogy a *plága* a *plágál*-ből jött létre elvonással.

📖 TESz. *plága* a.; EWUng. • Vö. *plájás*

pláj → *plájás*

plájás × A: 1647 *plajas* (Bakos F.: REL. 241); 1667 *pleás* (ApafiUdvt. 7); 1789 *Palajás* (NSz.) J: 1. 1647 'határőr | Grenzsoldat' (↑); 2. 1667 'erdőőr, mezőőr; hajdú, megyei szolga | Wald-, Feldhüter; Komitatsdiener' (↑)

pláj Δ A: 1758 *Plajak* (TESz.); 1762 *plájokra* (MonÍrók. 38: 22); NYJ. *palaj* (Moldován: AlsófőhérVm. 1/2: 803); *paláj* (ÚMTsz.) J: 1. 1758 'hegy | Berg' (↑); 2. 1762 'hegyi ösvény, átjáró | Bergpfad, Durchweg' (↑); 3. 1899 'havasi tisztás, legelő, mező | Lichtung im Gebirge, Almwiese' (Bakos F.: REL. 269)

■ Román jövevényszó. | (≡) Rom. *plăiaș* 'határőr, vadőr; hajdú' [< rom. *plai* (↓)] | rom. *piai* 'hegy; havasi legelő; hegyi ösvény; környék, vidék', (R.) 'kerület, megye, körzet, kör' [az eredetéhez esetleg vö. lat. *plaga* 'környék, vidék, tájegység stb.', (k.) *plagia* 'tengerpart, síkság, alföld']. (⊖) A *Play* [HN.] (1491: Csánki: TörtFöldr. 5: 125) valószínűleg román névadáson alapul.

📖 Nyr. 37: 275; Blédy: Infl. 76; TESz. *pláj* a.; EWUng. • Vö. *plágál, plató*

plajbász × A: 1671 *Playbajft* (MNY. 80: 376); 1699 *plajbáft* (MNY. 80: 376); 1708 *Plébáft* (Pápai Páriz: Dict.); 1759 *plajbáccal* (NySz.); 1766 *plaivatss* (NSz.); 1767 *Pleibáft* (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Praeductal* a.); 1787 *pláivász* (NSz.); 1794 *plebásszal* (NSz.); 1809 *Palajbász* (NSz.); 1820 *blajvájsz* (NSz.); 1843/ *pelejbászom* (NSz.); NYJ. *klajbáck, pělájbász, plajbács* (ÚMTsz.); *polojbász* (MTsz.) J: 1. 1671 'ólomfehér | Bleiweiß' (↑); 2. 1708 ? 'íróeszköz, ceruza | Bleistift' (↑), 1759 'ua.' (↑)

■ Német (f.-ném.) jövevényszó. | (≡) Ném. (szlk.), (N.) *blaeuaes, plaevaes* 'ólomfehér', (al.), (R.) 'ceruza', – ném. *Bleiweiß* 'ólomkarbonát; ebből készült festék' [< ném. *Blei* 'nehéz, fehér fényű fém' + ném. *Weiß* 'fehér szín']. Vö. még ném. (baj.-osztr.) *plai* 'ólom', ném. (baj.-osztr.) *waiss* 'fehér'. (≈) Megfelelői: szbhv. *plajvaz* 'ólom, ceruza'; szln. *plajbes* 'ceruza'; stb. (⊖) A szó bajor-osztrák közvetítéssel került át a magyarba. A szó eleji *p*-hez vö. → *pánt*, → *pék* stb. A

szó belseji ném. *w* > m. *b* hangváltozáshoz vö. → *bakter*, → *bükköny* stb. A változatok mindenekelőtt a mássalhangzótorlódás különböző feloldási módjaival és *p–b* > *k–b* elhasonulással keletkeztek.

TESz.; EWUng. • Vö. *fédervejsz, pléh*

plakát **A:** 1831 *placatokkal* (HazKülfTud. 1831. nov. 23.: 332); 1848/ *placatumocat* (NSz.); 1848/ *plakát* (NSz.); 1850 *plákátot* (MNY. 65: 470); NYJ. *plagát* (ÚMTsz.) **J:** 'falragasz | Plakát' #

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Plakat* 'nyilvános hirdetmény a falakon, hirdetőoszlopokon stb.' [< holl. *plakkaat* 'ua.']. (≈) Megfelelői: szbhv. *plakat*; cseh *plakát*; stb.: 'ua.'. (△) A *plakátum* változat latinositás eredménye.

TESz.; EWUng. • Vö. *plakett*

plakett **A:** 1897–1898 *plakettre* (MIparműv. 1/4: 187) **J:** 'egyik oldalán domborművű, fém kispasztikai alkotás | Plakette'

■ Francia jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *plaque* 'kis lemez, lap, tábla; emlékérmé; kis füzet'; – vö. még ném. *Plakette* 'kis lemez domborzatábrázolással'. A franciában a fr. *plaque* 'lemez, lap; tábla; stb.' szóból keletkezett. (≈) Megfelelői: ang. (R.) *placket* '(térkép)lap'; ol. *plaque* 'plakett'; stb.

TESz.; EWUng. • Vö. *plakát*

pláne **A:** 1841 *plane* (NSz.); 1849/ *pláne* (NSz.); NYJ. *pláně* (Bálint: SzegSz.); *pláné* (ÚMTsz.) **J:** <HSZ> **1.** 1841 'éppenséggel | gerade, erst recht' (↑); **2.** 1870 'különösen, kiváltképpen; minden bizannyal | insbesondere; schon gar' # (NSz.) | <FN> 1900 k. 'különlegesség, sajátosság | das Besondere' (Zolnay–Gedényi)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *plane* 'simán; világosan; teljesen; valóban; stb.' [< lat. *planus* 'sima; világos; stb.']. (△) Nyomatékosító szerepe a magyarban erősebb, mint a latinban. (◎) A bizalmasabb színezetű köznyelvben is használatos főnévi jelentés az argóban keletkezett.

TESz.; EWUng. • Vö. *palánta, pálma, pianó, plató*

planéta **Δ A:** 1538 *planetak* (Pesti: Nomenclatura V2); 1592/ *Planéta* (NSz.); 1668 *Plánétáknak* (Szabó K.: RMK. 444); 1848 *planétvilág* (NSz.); 1863 *palánéta* (Krizsa [szerk.] Vadr. 168) **J:** **1.** 1538 'bolygó | Planet' (↑); **2.** 1592/ '(szerencsés, szerencsétlen) csillagzat | (Glücks-, Unglücks)stern' (↑); **3.** 1847 'jóskönyv; álmoskönyv | Wahrsagebuch; Traumbuch' (NSz.); **4.** 1891 'jövendőelő cédula | weissagender Zettel' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *planetae* [többes szám], *planetes* [többes szám] 'bolygó, planéta', (kés.), (h.) *planeta* 'ua.' [< gör. (ἀστέρες) πλανῆται [többes szám] 'ua.', tkp. 'bolygók'; vö. gör. πλανᾶσθαι 'bolyong, barangol']. (≈) Megfelelői: ném. *Planet*; fr. *planète*; stb.: 'bolygó'. (△) A *planét* változat német hatást mutat. A 2–4. jelentés azon az elképzelésen alapul, hogy a csillagok állása meghatározza a sorsot és az újszülöttek életét.

TESz.; EWUng.

plántál → *palánta*

platán **A:** 1575/ *Plantanus* fáia (Assz. G1b); 1585 *Platanus* fa (Cal. 812); 1604 *Platanos*fa (Szenczi Molnár: Dict. *Platanétum* a.); 1669 *Platán*-fa (NySz.); 1673 *Plántán*-fa (NySz. *platán*-fa a.); 1880 *platanuszt* (NSz.); 1884–1887 *platána* [□] (NSz.) **J:** 'tenyeresen tagolt levelű, hámló kérgű, lecsüngő virágzatú, terebélyes lombhullató fa | *Platane* (*Platanus*)'

■ Latin jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Lat. *platanus* 'platán'; – vö. még ném. *Platane*, (R.) *platan* 'ua.'. A latinba a gör. *πλάτανος* 'ua.' kifejezésből került (a szó kapcsolata a gör. *πλατύς* 'széles' szóval téves). (≈) Megfelelői: ang. *platan*; fr. *platane*; stb.: 'platán'. (△) A szóvégi *us*-os, ill. *us* nélküli változatokhoz vö. →*trónus* : →*trón*. A korábbi változatok szóvégi *s*-sel való kiejtéséhez vö. →*ámbitus* stb. A szóvégi *a*-s változat a német alapján végbement hanghelyettesítés eredménye lehet. Az *n*-es változatok a *plánta* (→*palánta*) hatására utalhatnak.

📖 TESz.; EWUng.

platina **A:** 1777–1783 *platina* (Szökefalvi Nagy: KémEl. 32) **J:** 'szürkésfehér, nagy fajsúlyú, puha nemesfém | *Platin*' #

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Platin*, (R.) *platina*; ang. *platinum*, (R.) *platina*; fr. *platine*; sp. *platino*, (R.) *platina*; stb.: 'platina', tkp. 'kis ezüst'. A spanyolból terjedt el [tudatos szóalkotás a sp. *plata* 'ezüst' szóból]. Forrása: lat. (k.) *plata* 'fémlemez; érme; ezüst'. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *plató*

platni × **A:** 1875 *pälätten* (Nyr. 4: 236); 1880 *platten* (Nyr. 9: 428); 1894 *platni* (Nyr. 23: 577); NYJ. *patni*, *plaktën*, *platt*, *plotynyi* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1875 'takaréktűzhely főzőlapja | Kochplatte des Sparherds' (↑); 2. 1880 'takaréktűzhely | Sparherd' (↑); 3. 1914 'lemez | Platte' (ÚMTsz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *plattn*, (h. baj.-osztr.) *plättŋ*: 'lap, lemez', – ném. *Platte* 'sima, sík alakzat, korong, tárcsa stb.' [< lat. (k.) *plat(t)a* 'fémlemez; tonzúra']. Vö. még ném. *Herdplatte* 'a tűzhely főzőlapja'. (≈) Megfelelői: cseh *plát* '(fém)lemez'; le. *plyta* 'ua.; tűzhelylap'; stb. (△) A *ni* végződéshez vö. →*dózni*, →*fecni* stb. A 2. jelentés metonímia.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *plató*

plató **A:** 1832 *plátó*-tért (NSz.); 1941 *Plató* (ÚILex.) **J:** 1. 1832 'fennsík | Hochebene' (↑); 2. 1961 'étel- és italhordó tálca {a vendéglátó iparban} | Tablett, Servierbrett {in Gaststätten}' (ÉrtSz.); 3. 1972 'rakodóterület {teherautóé} | Ladefläche {auf Transportmitteln}' (ÉKsz.)

■ Francia jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *plateau* 'felület, felszín; lemez, lap; (fenn)sík', (R.) 'medence; lapos tálca'; – vö. még ném. *Plateau* '(fenn)sík; tálca'. A franciában a fr. *plat* 'sima, egyenes' [lat. (vulg.) **plattus* 'ua.']] szóból keletkezett. (≈) Megfelelői: ang. *plateau* 'fennsík; díszes csésze'; ol. *plateau* 'fennsík'; stb. (△) A köznyelvben a szó a 3. jelentésében él.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *felcser*, *flastrom*, *palacka*, *plafon*, *plájás*, *pláne*, *platina*, *platni*

plébánia **A:** 1269 *plebania* (OkI Sz.); 1673 *plébániájának* (NySz.); 1825 *plébániaház* (NSz.) **J:** 'parókia; egyházközség | Pfarre; Pfarrgemeinde'

plébános **A:** 1405 k. *plebang* (SchlSzj. 495.); 1517 *plebanos* (TörtTár 1890: 558); 1575 *Plebános* (Heltai: Krón. 33a); 1623 *Plébánosság* [sz.] (Ballagi A.: RNySz. 413); 1796 *Plébánust* (NSz.); 1871 *plébányos* (NSz.); NYJ. *pélébános* (MTsz.) **J:** 'a plébánia élén álló pap | Pfarrer'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (k.), (e.), (h.) *plebania* 'plébánia, parókia, lelkészi hivatal, egyházközség' | lat. (k.), (e.), (h.) *plebanus* 'plébános, lelkész'. Mindkettő a lat. *plebs* 'nép' szón alapul; vö. *plebsz* (→*plebejus*). (≈) Megfelelői: ol. *pievania, pievano*; le. *plebania, pleban*; stb.: 'plébánia, parókia, lelkészi hivatal', 'plébános, lelkész'. A reformáció óta a kifejezés tipikus katolikus szónak számít.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *plebejus, vice-*

plébános → *plébánia*

plebejus **A:** 1795/ *plebejus* (NSz.) **J:** <MN> 1795/ 'nem nemesi, (köz)népi | plebejisch' (↑) | <FN> 1865 'nem nemes(i), (köz)népi személy | Plebejer' (Babos: KözhSzt.)

plebsz **A:** 1848 *plebse* (NSz.); 1926 *plebsz* (Horovitz: IdSzMagy.) **J:** '(köz)nép, tömeg | Plebs'

■ Latin jövevényszók. | (≡) Lat. *plebeius* 'nem patrícius; a plebejusokhoz tartozó; közönséges, általános' | lat. *plebs* 'a nép, plebejus' [? < lat. **ple-* 'megtölt; tömeg, mennyiség'; vö. még lat. *complere* '(fel)tölt; gazdagon ellát; eleget tesz, elvégez; eleget tesz']. (≈) Megfelelői: ném. *plebejisch, Plebejer, Plebs*; fr. *plébéien, plèbe*; stb.: 'plebejeusi, közönséges', 'plebejus, plebejus, plebs'. (△) A *plebejus* szóvégi *s*-éhez vö. →*ámbitus* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *plébánia, plénum*

plebsz → *plebejus*

plecsni **A:** 1912 *plecsni*-gyűjteményüket (SportV. 1912. dec. 23.: 11); 1924 *plecsni* (Szirmay: TolvSz. 41) **J:** 1. 1912 'érem, kitüntetés | Medaille' (↑); 2. 1961 'nagy folt | großer Fleck' (ÉrtSz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (baj.-osztr.) *blätschen, blädsch·n* 'nagy, széles növényi levél; formátlan, széles, lapos tárgy', (B.) *pledsch·n* 'a fejessaláta, káposzta stb. nagy levele; folt a bőrön; nagy folt a ruhán' [? < ném. (óbajor) *pletzo* 'rongy, foltदारab']. (△) A szó, ami ma már csak a bizalmas nyelvhasználatban fordul elő, bizonyosan korábbi mint első adata. A *ni* végződéshez vö. →*dózni*, →*fecni* stb. A 'nagy lapos tárgy' > '(nagy) érem' jelentésváltozás a katonai nyelvben ment végbe.

📖 MNy. 64: 215; TESz.; EWUng.

pléd **A:** 1817 *Plaidjaba* (MKurir 1817. febr. 4.: 78); 1832 *plaid* (NSz.); 1846 *pléd* (Nyr. 95: 477) **J:** 1. 1817 '(kockás) gyapjútakaró | (karierte) Reisedecke aus Wolle' (↑); 2. 1846 '(skót) köpeny, vállkendő | Überwurf, großes Umschlagtuch (der Schotten)' (↑)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Plaid*; ang. *plaid*; fr. *plaid*; stb.: 'gyapjú útítakaró, pléd; vállkendő; kabát, köpeny'. Az angolból terjedt el [kelta eredetű; vö. gael *plaide*; ír *ploid*: 'takaró']. (⇒△) A magyarba az angolból került át, valószínűleg német (au.) közvetítéssel is.

pléh A: 1490 *pleh* (Oklsz.); 1490 k. *vaſpele* [□] (NagyvGl. 88.); 1518 k. *plenek* (PeerK. 42); 1585 *peleh* (Gl.); 1595 *Pleeh* (Ver. 53.); 1660 *peléhekkel* (NySz.); 1770 *Pleért* (HOklSzj. 16); 1786 *Plé* ...forma (NSz.); 1855–1860 *pilikalán* (MNy. 38: 387); NYJ. *ajtupelhe*-lik, *pöléh* (MTsz.); *plěj* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1490 'fémlemez; bádog | Metallplatte; Blech' # (↑); **2.** 1490 'zár | Schloß, Verschuß' (Oklsz.); **3.** 1797 'tepsi | Backblech' (NSz.); **4.** 1885/ 'ruhaszegély | Kleiderbesatz' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn.) *blēch* '(fém)lemezke; dísz a női ruhán', (baj.-osztr.) *blech* 'bádóg, pléhlemez; bádógedény; ruhaszegély', – ném. *Blech* 'vékony fémlemez' [indoeurópai eredetű; vö. ang. (óang.) *blīcan* 'fénylik, ragyog'; litv. *blyškėti* 'ua.; szikrázik, csillog, villog, csillámlik, fénylik'; stb.]. (≈) Megfelelői: szbhv. *pleh*; cseh *plech*; stb.: 'bádóg, pléhlemez'. (⊕) A ném. *ch* > m. *h* hangváltozás következtében egy szó belseji *e* > *é* hangzónyúlás is végbement; vö. →*céh*. Az irodalmi nyelvben a szóvégi *h* néma maradt. A *pelé* típusú változatok a szó eleji mássalhangzótörlődés feloldásával keletkeztek. A 2. jelentés metonímia az 1. jelentés alapján; a záruk ugyanis fémlemezből készültek.

plenáris **A:** 1859 *plenáris* (Üstökös 1863. dec. 12.: 187); 1865 *plenaris* [ES. NEM M.] (Babos: KözhSzt.). **J:** 'teljes (létszámú) $\langle$ ülés $\rangle$ | voll(zählig); Plenar- $\langle$ Sitzung $\rangle$ '

plénum **A:** 1863 *plenumnak* (BpHírlap 1859. aug. 17.: [1]); 1900 *plénumnak* (NSz.) **J:** 1. 1863 'teljes létszámú ülés | Plenarsitzung' (↑); 2. 1892 'a jelenlevők összessége; nyilvánosság | alle Anwesenden bzw. Mitglieder; Öffentlichkeit' (Ethn. 3: 219)

■ Nemzetközi szók. | (≡) Ném. *Plenum* ang. *plenum*; fr. *plenum*; stb.: 'plenáris ülés, plénüm': – vö. még lat. (k.) *plenum officium* '(nagy)mise', (ú.) *plenum consilium* 'plenáris ülés' [*lat. plenus, -a, -um* 'teljes, egész'] | ném. *Plenar-*; ang. *plenary*; ol. *plenario*; stb.: 'teljes számú'; – vö. még lat. *plenarius* 'teljes, egész', (k.) *plenaris* 'ua.; egész'. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át; *plenáris* latin végződéssel.

plénum → *plenáris*

pletyka **A:** 1705 *pletykahír* (StSl. 23: 277); 1705 *pletkával* (RákFLev. 4: 579); 1840 *peletykát* (NSz.); 1878 *plétýkálnak* [sz.] (NSz.); NYJ. *pělětyka* (MTsz.); *pleska* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1705 'szóbeszéd, mendemonda | Gerede, Gerücht, Klatsch' # (†); **2.** [jelzői értékben is] 1808/ 'pletykás személy | Zuträger(in), Klatschbase' (NSz.); **3.** 1942 'heverő v. lelógó szárú cserepes futónövény | Tradescantie ⟨Pflanze⟩ (Tradescantia)' (ÚlEx. *Tradescantia* a.) **Sz:** ~1 1790 *pletykálkodni* [sz.] 'híresztel, fecseg | zutragen, klatschen' (NSz.) | ~**lkodik** 1790 [sz.] (†) | ~**s** 1804 *pletykások* (NSz.) | ~**z(ik)** 1817 *pletykázzunk* (NSz.)

■ Szlovák jövevényszó. | (≡) Szlk. *pletka* 'cselszövés, intrika; pletyka, szóbeszéd, fecsegés; semmiség, csekélység, apróság', (N.) 'kellemetlenség; felkelés, lázadás, zendülés' [vö. szlk. *pliest'* 'fon, befon; köt']. Vö. még le. *plotka*; or. *сплетня*, (N.) *сплѣмка*; stb.: 'pletyka, szóbeszéd'. (⊕) A szó belseji *t* palatalizációjához vö. *hotymán* (→*hutmány*), *trotyli* (→*trotli*) stb. A 2. jelentés valószínűleg a *pletykál*, *pletykáz* stb. származékszó alapján keletkezett. A 3.

jelentés feltehetőleg sokkal korábbi mint az első adata, ez azzal magyarázható, hogy ez a növény úgy burjánzik mint a pletyka.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 426; TESz.; EWUng. • Vö. *komplikál*

plezúr × **A:** 1785 *plezuos* [sz.] (MNY. 71: 127); 1795/ *plezúr* (I.OK. 30: 253); 1881 *Plézúrral* (NSz.); NYJ. *perezúr* (Bálint: SzegSz.) **J:** 'sebhely, karcolás; ütésnyom | Ritzer, Narbenriß; Quetschung'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Blessur* 'sérülés, (meg)sebesülés' [< fr. *blesure* 'ua.']. (≈) Megfelelője: holl. *blesure* 'sérülés'. (⊕) A szó az osztrák katonai nyelv közvetítésével került a magyarba. (⊙) Nyelvjárási szóként főleg a Tiszától keletre él.

📖 TESz.; EWUng.

plik Δ **A:** 1550 k. *plikekben* (MNY. 79: 174); 1561 *plikben* (MNY. 79: 174); 1584 *plitt* ezüst (MNY. 79: 174); 1592 *pilik* aranyat (MNY. 79: 174); 1601 *plihben* (MNY. 79: 174); 1606 *plékben* (MNY. 79: 174); 1683 *plikk*-ezüstöt (Horváth M.: NEL.) **J:** 'ezüst- ill. aranyöntvény; ezüst- ill. aranylap | Silber- bzw. Goldguß; Silber- bzw. Goldplatte'

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (R.) *blick* 'az ezüst felvillanása olvadásnál és maga a massa', (h. kor. úfn.) *pligk* 'ólom és ezüst ötvözetéből kinyert ezüst, ami aranyat és platínát is tartalmaz' [jelentéskülönülés a ném. (kfn.) *blic* 'felvillanás; ragyogás; villám, villanás; tekintet, pillantás']. Vö. még ném. *Blicksilber*, (kor. úfn.) *plicksilber*: 'még nem egészen tiszta ezüst'. (≈) Megfelelői: szbhv. (R.) *plika* 'egy darab ezüst'; szlk. (R.) *plik* 'ua.; ezüstöntés'; stb. (⊕) A *pilik* változat a szó eleji mássalhangzótörődés feloldásával keletkezett, a *plih*, *plék* változatok hangalakja a →*pléh* hatására alakult. A *plik* a fémmegmunkálás és az ezüst- és aranykovács mesterség szakszava volt.

📖 Horváth M.: NEL.; MNY. 79: 174; EWUng.

plomba → *plombíroz*

plombál → *plombíroz*

plombíroz Δ **A:** 1793 *plumbirozta* (NSz.); 1853 *plombíroz* (NSz.) **J:** 'ólomzárral ellát | Bleiverschluß versehen'

plomba **A:** 1870 fog *plombe*, (*plomb*) (MPolgár 1870. nov. 22.: 732); 1884 *Plombe*, (*plomb*) (MagyLex. 14: 17); 1913 *blomba*, *plomba* (Horváth: HSz.) **J:** 1. 1870 'fogtömés | Zahnfüllung' (↑); 2. 1884 'ólomzár | Bleiverschluß' (↑)

plombál **A:** 1876 *plombálás* [sz.] (FövL. 1876. szept. 24.: 1031); 1891 *plombálni* [sz.] (Füredi: IdSz.); 1913 *blombál* (Horváth: HSz.) **J:** 1. 1876 'lyukas fogat töm | einen hohlen Zahn füllen' (↑); 2. 1891 'ólomzárral ellát | mit Bleiverschluß versehen' (↑)

■ A szócsalád alapja, a **plombíroz** német jövevényszó. | (≡) Ném. *plombieren* 'ólomzárral ellát; lyukas fogat töm' [< fr. *plomber* 'ólommal lezár']. (≈) Megfelelői: cseh *plombovati*; le. *plombować*; stb.: 'plombával ellát, plombál'.

■ A **plombál** képzőcserével keletkezett. | (⊕) A *plombíroz*-ból jött létre; vö. →*blamíroz*, →*flangíroz* stb.

■ A **plomba** elvonással jöhetett létre. | ⊕ A *plombál* szóból alakulhatott ki, de a ném. *Plombe* 'ólmózár; fogtömés' átvétele sem teljesen kizárt; ebben az esetben a szóvégi *a*-hoz vö. →*cérna*, →*ciha* stb. A *plomb* változat a francia kiejtést tükrözi.

■ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊖ Ugyanerre az etimonra megy vissza: (R.) *plomboz* 'ólmózárral ellát' (1884: MagyLex. *Plombe* a.).

📖 TESz. *plomba* a.; EWUng.

plömplöm Δ **A:** 1908/ *plöm-plöm* (Zolnay–Gedényi); 1930 *plemplem* (Zolnay–Gedényi) **J:** 'hülye | idiotisch'

■ Német jövevényszó. | ⊕ Ném. *plemplem* 'bolond, ütődött <csak állítmányként>' [esetleg a ném. (N.) *plampen* alapján; valószínűleg onomatopoetikus eredetű] ⊕ Hasonló jelentésű szavakra a magyarban vö. *bomlik* (→*bont*), →*hibban* stb.

📖 NytudÉrt. 71: 66; TESz.; EWUng.

plundra Δ **A:** 1615 *plundraiat* (NySz.); 1623 *Pluder* (MNY. 80: 376); 1685 *plundérok* (NySz.); 1699 *prundájok* (MNY. 80: 376); 1750 *plúdra* (Wagner: Phras. *Subligaculum* a.); 1764 *pulidert* (MNY. 60: 375); 1785 *Pundrával* (NSz.); 1792 *puleder* (Baróti Szabó: *KisdedSz. Salavári* a.); 1793 *Puladert* (NSz.); 1806/ *plundriban* (NSz.); NYJ. *pundorás* [sz.]; *pundré* (MTsz.) **J:** 1. 1615 'bő férfinadrág | Pluderhose' (↑); 2. 1785 ? 'narág üleprésze, lovaglófolt | Sitz <der Hose>' (MNY. 60: 375), 1790 'ua.' (NSz.); 3. 1785 'kabát; felsőruha | Mantel; Oberkleid' (↑); 4. 1890 'gyermekbugyogó | Kinderplumhose' (Nyr. 19: 94)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (kfn. baj.-osztr.) *blundrah*, *plundrach* 'ruha, fehérnemű; ágynemű', (kor. úfn.) *plunder* 'ua.', (R.) *plunder* 'széles, gyűrött nadrág', *pludern* [többes szám] 'a plundra buggyos része' [< ném. *pludern* 'röpköd, szálldos; kidagad, buggyosodik, tágul']. Vö. még ném. *Pluderhose* 'bő, félhosszú, gyűrött nadrág'. ⊕ Megfelelői: szbhv. *plundre*; cseh (N.), (R.) *plundry*; stb.: 'ua.'. ⊕ A változatok főleg a mássalhangzótorlódás különböző feloldásával és a szó belseji *l*, ill. *n* kisülésével keletkeztek. A 2. jelentés jelentésszűkülés; a 3. jelentés metonímia; a 4. jelentés metafora. ⊖ Tisztázatlan idetartozású: (N.) *plundra* 'rongyos, tépett ruha' (MTsz.), ez vagy a *plundra* szó 3. jelentéséből jött létre a →*condra* hatására, vagy a ném. *Plunder* 'használatlaná vált kacat; értéktelen dolgok' hatására keletkezett. ⊕ A szláv nyelvekből való származtatása kevésbé valószínű.

📖 Kniezsa: SzJsz. 915; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng.

plusz **A:** 1577 *Plus* (Aritm. P3b); 1875 *plusz* (NSz.) **J:** <FN> 1577 ? 'többség | Mehrbetrag' (↑), 1812/ 'ua.' (NSz.) | <HSZ> 1. 1577 ? 'hozzáadva <az összeadásban> | plus <in der Addition>' (↑); 2. 1865 'ua.' (Babos: KözhSzt. *pluralis* a.) | <MN> 1812/ 'a nullánál nagyobb értékű <szám> | positiv <Zahl>' (↑)

■ Latin jövevényszó. | ⊕ Lat. *plus* 'több' [? < lat. **ple-* 'tölt; tömeg, mennyiség'; vö. még lat. *completere* '(tele)tölt; bőségesen ellát vmivel; kiegészít, kipótol; elvégez, befejez', *plerus(que)* 'jónéhány, sok', *plurimus* 'legtöbb; nagyon sok; többnyire, általában' stb.]. ⊕ Megfelelői: ném. *plus*, *Plus*; fr. *plus*; stb.: 'többség, plusz'. ⊕ A korábbi változatok szóvégi *s*-éhez vö. →*ámbitus*; a szóvégi *sz*-hez vö. →*cirkusz* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *plénium*

plüss A: 1776 *Plusbul* (MNY. 65: 470); 1816 *Plüs* (Gyarmathi: Voc.); 1853 *plüssére* (NSz.)
J: 'bolyhos felületű, bársonyszerű szövet | Plüsch'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Plüsch* 'pamutszövet hosszú bolyhokkal' [< fr. *peluche* 'ua.']. (⊕) Megfelelői: ang. *plush*; szbhv. *pliš*; stb.: 'ua.'. (⊕) A *plus* változat egy *u*-val írt német alakon alapulhat; vö. ném. (R. h.) *plusch* 'ua.' (1787: MNY. 65: 470).

📖 TESz.; EWUng.

poc × A: 1469 ? *pocza* [sz.] [szn.] (MNY. 57: 239); 1792 *potzos* [sz.] (NySz.) **J:** 'pocak | Wanst'

pocak [4] A: 1469 *poczokg* [sz.] [szn.] (MNY. 57: 363); 1485 *Poczak* [szn.] (Oklsz.); 1784 *potzokos* [sz.] (Baróti Szabó: Kisdedsz. 33); 1800 *potzokosok* [sz.] (Nyr. 111: 465); NYJ. *pucok* (ÚMTsz.) **J:** 'bendő, has | Wanst, Bauch' **Sz:** ~os 1469 [szn.] (↑)

■ A szócsalád alapja valószínűleg a **poc**, bizonytalan eredetű, esetleg belső keletkezésű. | (⊕) Összefügghet a →*bonc*¹ eredeti *boc* változatával.

■ A **pocak** valószínűleg származékszó. | (⊕) A *poc* szóból keletkezhetett kicsinyítő képzővel; vö. →*torok*, →*törzsök* stb.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊖) Idetartoznak a *poc* további származékszavaként: (N.) *pocók* 'kövér; nagyhasú, hasas, pocakos' (MTsz.), *poci* 'has' (ÉrtSz.).

📖 TESz. *pocak* a.; EWUng. • Vö. *bonc*¹

pocak → *poc*

pocegér A: 1759 *Potz-Egerek* (NSz.); 1799 *Patz-egér* (NSz.); 1860 *póczegér* (NSz.); NYJ. *pucegér* (ÚMTsz.) **J:** 'patkány | Ratte'

■ Összetett szó. | (⊕) Az önálló szóként nem adatolt *poc* + →*egér* szóból keletkezett; tautologikus összetétel. Az előtag elvonás a →*pocok* 'patkány' szóból.

📖 TESz. *poc*¹ a.; EWUng. • Vö. *egér*, *pocok*

pocok [4] A: 1519 *poczok*, *pŵczók* (JordK. 95); 1611 *Potzic* (Szenczi Molnár: Dict.); 1750 *pótzik* (Wagner: Phras. Mus a.); 1795 k. *Putzok* (NSz.); 1806 *poczok* (NSz.); 1832 *Poczok* (Kreszn.) **J:** 1. 1519 'az egérhez hasonló rágsáló állat: földi, mezei stb. pocok | Feldmaus, Erdmaus usw.' # (↑); 2. 1611 'egér | Maus' (↑); 3. 1792 'kis növésű gyerek, ember | Knirps, Pimpf' (NSz.); 4. 1810 k. 'vakondok | Maulwurf' (MNY. 61: 105); 5. 1870 'patkány | Ratte' (CzF.)

■ Valószínűleg keleti szláv jövevényszó. | (≡) Or. *насюк* 'hombári patkány', (N.) *паци́окъ* 'nagy barna házi patkány'; f.-or. *пацик* 'patkány'; ukr. *паци́ок* 'ua.; malac' [valószínűleg onomatopoetikus eredetű; vö. or. *паци́ю* 'disznóhívogató szó']. Vö. még or. (N.) *паци́ь* 'nagy barna házi patkány'; ukr. (Kárp.) *паци́кунь* 'patkány', *паци́я* 'kis malac'. A *malac* > *patkány* jelentésváltozás a két állat falánksága közti hasonlóság miatt következhetett be. (⊕) A *püccök* változat játszi hangrendi átcsapással keletkezett. A 2., 4., 5. jelentés metafora. A becézgetéshez használt 3. jelentéshez vö. →*csibe*, →*mókus* stb. (⇒) A magyarból: rom. (N.) *poțoc* 'mezei pocok'.

📖 Nyr. 63: 30; TESz.; EWUng. • Vö. *pocegér*

pocs → *pocsaték*

pocsaték × **A**: 1456 k. *pochatekban* (SermDom. 1: 351); 1616 *pocsadékbán* [?] (NySz.)
J: 'pocsolya, híg sár | Pfütze, Kotlache'

pocs × **A**: 1551 *locsé-pocsé* [] [sz.] (MNY. 64: 94); 1578 *pochjakat* (MNY. 90: 122); 1754 *lóts-póts* (NSz.); 1899 *poccs* (NSz.) **J**: **1.** 1551 'pocsolya, híg sár | Pfütze, Kotlache' (↑); **2.** 1780 ? 'baj, kellemetlen helyzet | unanagenehme Lage, Bedrängnis' (NSz.), 1886/ 'ua.' (NSz.)

pocskol **A**: 1779 *potskolja* (NSz.) **J**: **1.** 1779 'gyaláz, pocskondiáz | beschimpfen' (↑); **2.** 1784 'vizet, sarat csapkod, paskol, fröcsköl; pancsol | platschen; Matschigkeit machen' (Baróti Szabó: KisdedSz.); **3.** 1808 'nedves mocsokkal bepiskít | mit feuchtem Schmutz beschmutzen' (Sándor I.: Toldalék)

pocséta **A**: 1786 *potsétábul* (NSz.); 1787 *potsótának* (NSz.); NYJ. *pocsitta* (Nyatl. *pocsolya* a.) **J**: **1.** 1786 'posványos állóvíz, mocsár | Sumpf' (↑); **2.** 1803 'esőtócsa, pocsolya | Pfütze' (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Pfütze* a.); **3.** [jelzői értékben is] 1804 'szégyenletes dolog | etw Schändliches' (NSz.)

■ Onomatopoetikus eredetű szócsalád tisztázatlan viszonyú tagokkal. | ☐ A szócsalád időrendben legkorábbi tagjai eredeti igenévszóból keletkezetteknek tűnnek; ebben az esetben a *pocs* a névszói értékű tag, a *pocsaték*, ill. a *pocskol* az igei értékű tagból jöttek létre névszóképzővel, ill. gyakorító képzővel. Azonban az sem zárható ki, hogy a *pocs* elvonás a *pocsaték* vagy a *pocskol* szóból. A szótó a →*pocsékol* szócsaládjának tövével, valamint a →*pocskondia* és a *pocsol* (→*pocsolya*) tövével azonos.

■ A **pocséta** származékszó. | ☐ Főként a 2. jelentésben fordul elő, és a *pocs* kicsinyítő képzős származékszava; vö. →*bokréta*, →*bóbíta*.

☐ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ☐ Ugyanebből a töből: *pocskál* 'lubickol, pancsol, pacskol; latyakot, sarat csinál' (1795 k.: NSz.).

📖 TESz. *pocskol* a., *pocséta* a. is; EWUng. • Vö. *locspocs*, *pacsmagol*, *paskol*, *pocsékol*, *pocskondia*, *pocsolya*

pocsék → *pocsékol*

pocsékol **A**: 1702 *potsékolni* [sz.] (NySz.); 1787 el *patsékoltak* (NSz.) **J**: **1.** 1702 'gyaláz, tönkretesz | beschimpfen, zugrunde richten' (↑); **2.** 1774 'legázolva, lelegelve tönkretesz | niedertreten, vernichten' (NSz.); **3.** 1787 '⟨eső, jég⟩ elver, lucskossá, sárossá tesz; tönkretesz | zerschlagen; matschig machen ⟨Regen, Hagelschlag⟩' (NSz.); **4.** 1808 '(el)pazarol, tékozol | vergeuden' # (Sándor I.: Toldalék); **5.** 1870 'lucskokban, sárban gázol; locspocsot csinál | im Matsch waten; plantschen' (CzF.)

pocsék **A**: 1786 *potsékká* (NSz.); 1870 *pocsok* (CzF.) **J**: <FN> **1.** [főleg ~ká tesz, ~ba megy] 1786 'kár, tönkremenetel | Schaden, Zugrundegehen' (↑); **2.** 1803 'lucskos sár, pocsolya | Pfütze' (Szily: NyÚSz.); **3.** 1834 'gyalázás, rágalom | Schimpf, Verleumdung' (NSz.); **4.** 1846 'moslék, kotyvalék | Fraß, Pansch' (NSz.); **5.** 1853 'kellemetlen helyzet | unangenehme Lage, Bedrängnis' (NSz.); **6.** 1861/ 'pazarlás | Verschwendung' (NSz.) | <MN> **1.** 1787 'esőtől, jégveréstől lucskossá vált, tönkrement, kárbaveszett | vom Regen, Hagelschlag naß geworden, zugrunde gegangen, verloren' (NSz.); **2.** 1803 ? 'lucskos, sáros | triefnaß, kotig' (NSz.), 1836 'ua.' (NSz.); **3.** 1803 ? 'ronda, gyalázatos; silány, vacak | häßlich; schlecht' # (NSz.), 1854 'ua.'

(NSz.); **4.** 1856 'olcsó, kedvezőtlen, értéknek nem megfelelő {ár} | gering {Preis}' (NSz.); **5.** 1895 'pazarló | verschwenderisch' (NSz.); **6.** 1897 'gyalázkodó {beszéd} | schimpfend {Rede}' (NSz.)

■ A szócsalád alapja, valószínűleg a **pocsékol**, fiktív töből keletkezett származékszó. | (△) A szótó a →*pocsaték*, →*pocskondia* szócsaládjának tövével és a *pocsol* (→*pocsolya*) tövével azonos. A végződés gyakorító képző. Azzal is számolni lehet, hogy a *pocsékol* tulajdonképpen egy eredeti igenévszó igei értékű tagjának származéka; vö. →*pocsaték*.

■ A **pocsék** elvonás eredménye. | (△) A *pocsékol*-ból keletkezhetett. Ugyanakkor nem zárható ki teljesen, hogy a *pocsék* a szócsalád -ék névszóképzős kiinduló elemeként a töből jöhetett létre, és a *pocsékol* szó a *pocsék* igeképzős származéka.

📖 TESz. *pocsék* a.; EWUng. • Vö. *pacsmagol*, *paskol*, *pocsaték*, *pocskondia*, *pocsolya*

pocséta → *pocsaték*

pocskol → *pocsaték*

pocskondia † **A:** 1643 *potskondiánac* (Comenius: Jan. 177) **J:** '(durva) tréfa | Posse'

pocskondiáz **A:** 1787 *potskondiázza* (NSz.); 1838–1845 *pacskondiáz* (MNyTK. 107: 30) **J:** 'mocskol, szidalmaz | besudeln, beschimpfen'

■ A szócsalád alapja, a **pocskondia** valószínűleg tudatos szóalkotásból eredő származékszó. | (△) Latinosított -ia névszóképzővel egy relatív fiktív töből. Ez a tő gyakorító képzővel keletkezett; az alaktanához vö. *focskand* (→*fecskend*), amellyel az etimológiai összefüggés sem kizárható. Az abszolút tő a →*pocsaték*, →*pocsékol* szócsaládjainak tövével azonos.

■ A **pocskondiáz** származékszó. | (△) A *pocskondia* szóból igeképzővel keletkezett.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (△) A *pocskondiáz* magyarázata egyik másik képzési móddal (ami alapján a *pocskondia* a *pocskondiáz*-ból jött létre elvonással) nem meggyőző.

📖 TESz. *pocskondiáz* a.; EWUng. • Vö. *fecskend*, *pocsaték*, *pocsékol*, *pocsolya*

pocskondiáz → *pocskondia*

pocsolya **A:** 1585 *potsolyo* (Cal. 577); 1647 *potsolya* (NySz.); 1788 *potsojába* (NSz.); 1792 *potsolák* (NSz.) **J:** **1.** 1585 'kicsi, sekély, sáros vizű tó, mocsár | Sumpf' (↑); **2.** 1585 'esőtócsa | Kotlache' # (↑); **3.** 1769 'erkölcsi züllöttség, fertő | Pfuhl {abstr.}' (NSz.); **4.** 1790 'sár; nedves mocsok | feuchter Staub, Kot, Dreck; feuchter Schmutz' (NSz.)

■ Származékszó szófajváltásának eredménye. | (△) Főnevesült folyamatos melléknévi igenév -ó ~ -a képzővel (az utóbbihoz vö. →*csusza*, →*hulla* stb.) a *pocsol* 'vízzel fecskendezik, fröcsköl' (1792: Baróti Szabó: KisdedSz.) szóból. Az alapszó -l gyakorító képzővel keletkezett egy onomatopoeitikus töből, amely a →*pocsaték*, →*pocsékol*, →*pocskondia* szócsaládjainak tövével azonos. Feltehetőleg a →*mocsolya* analógiás hatása vezetett ahhoz, hogy a *pocsolya* alak előtérbe került. A 3. jelentéshez vö. →*fertő*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pocsaték*, *pocsékol*, *pocskondia*

podagra Δ **A:** 1628 *podagrának* (RMKT.XVII. 8: 474); 1760 *Podágrásoknak* [sz.] (NSz.); 1779 *podográs* [sz.] (MNy. 66: 346); 1791 *podegra* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 309) **J:** '(láb)köszvény | Podagra'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (h.), (tud.) *podagra* 'köszvényes fájdalom a lábban; lábfájás' [< gör. *ποδάγρα* 'ua.', tkp. 'térdreborulás, béklyó, (láb)bilincs' < gör. *πούς, ποδός* [birtokos eset] 'láb' + *ἄγρα* 'csapda, fogás']. (≈) Megfelelői: ném. *Podagra*; fr. *podagra*; stb.: 'köszvény, podagra'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pódium*

pódium **A:** 1795/ *Podiumon* (NSz.); 1800 k. *pódiumon* (NSz.) **J:** 1. 1795/ 'tornác; erkély | Hausflur, Laube; Balkon' (↑); 2. 1835 'emelvény, dobogó | Podium' (Kunoss: Gyal.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *podium* 'lábazat, alapzat, talapzat; esztrád; erkély; stb.' [< gör. *πόδιον* 'lábazat, alapzat, aljzat, talp', tkp. 'lábacska']. (≈) Megfelelői: ném. *Podium* 'emelvény, dobogó, pódium'; fr. *podium* 'emelvény, dobogó; oszlopláb; kőpadka a fal körül; válaszfal az arénában'; stb. (⊕) A szó mára csak a 2. jelentésében használatos. (⊖) A (R.) *podium* 'alsó rész, lábrész az állati bőrön' (1793/: NSz.) valószínűleg az ugyancsak idetartozó gör. *ποδεῶν* 'ua.' szóra megy vissza.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fuszekli, kaliber, pad, pedál, podagra, polip, trapéz*

podlupka × **A:** 1664 *Podluskat-is* (Lippay: PosoniK. 2: 125); 1795 *podlopka* (MNy. 65: 470); 1857 *podlupkával, podlutka* (NSz.); 1898 *plutyka* (Dobos: DiákSz.); NYJ. *pogylonka* (ÚMTsz.); *purutyka* (MTsz.) **J:** 'nagylevelű friss zöldségfélék leveléből készült főzelék | Gericht aus den Blättern frischer großblättriger Gemüsepflanzen'

■ Szlovák jövevényszó. | (≡) Szlk. (N.) *podlupok, podlupky* [többes szám] 'káposzta, gyógynövény, répa stb. levelei; ezekből készült főzelék' [< szlk. *pod* (előljárószó) + *lupa* 'bőr, héj']. (⊕) A változatok a *-ka* kicsinyítő képző hatására jöttek létre, a hangalak keletkezéséhez azonban a játszi szóalkotás is hozzájárult. A *podluska* változathoz vö. *pleska* (→ *pletyka*).

📖 Kniezsa: SzlJsz. 427; TESz.; EWUng.

poéma → *poéta*

poén¹ **A:** 1803/ *pointe* (I.OK. 30: 256); 1810/ *point* (NSz.); 1907 *poentje* (NSz.); 1926 *poént* (Horovitz: IdSzMagy. *Pointe* a.); 1941 *poen* (Szécsi: ÚjMSzav.); 1961 *poén* (ÉrtSz.) **J:** 'csattanó (rövid irodalmi műben, adomában, beszélgetésben stb.), szellemes, meglepő fordulat | Pointe'

■ Francia jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *pointe* 'csúcs; tüske, fullánk, szög; végseredmény <a viccé>; stb.'; – vö. még ném. *Pointe* 'végeredmény <viccé>'. A franciában a lat. (vulg.) *puncta* 'szúrás, döfés; csúcs, hegyes vég' továbbélése. (≈) Megfelelői: ang. *point*; cseh *pointa*; stb.: 'csattanó, poén'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *poén², punktum*

poén² Δ **A:** 1855–1856/ *point* (NSz.); 1874–1876/ *poénre* (NSz.); 1937 *poen* (Sauvageot: MFrSz.) **J:** 'nyerő egység, nyerő pont (ütés, dobás stb.) (kártya- kockajátékban, egyes sportágakban stb.) | Punkt, Stich (im Spiel), Point (auch in einigen Sportarten)'

■ Francia jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *point* 'pont (geometriában, fizikában stb.); pont (írásjel); egység; stb.'; – vö. még ném. *Point* 'ütés; pont (különbféle játékokban)'. A franciában a lat. *punctum* 'ütés, pont stb.' továbbélése (vö. →*punktum*). (≈) Megfelelője: ang. *point* 'ütés, pont (játékban, írásjegyként stb.)'.

TESz.; EWUng. • Vö. *poén¹*, *punktum*

poéta **A:** 1490 *poeta* kyppen (SzalkGl. 244.); 1575 *Poëta* (Heltai: Krón. 130b); 1604 *Poëta* (Szenczi Molnár: Dict. *Afranius* a.) **J:** 'költő | Poet'

poézis **A:** 1605/ *Poësis* (Pázmány: ÖM. 1: 442); 1708 *Poëfishoz* (Pápai Páriz: Dict. *Attingo* a.); 1788 *Poëzist* (NSz.); 1810/ *poezist* (NSz.); 1811/ *Poezisz* (NSz.) **J:** 'költészet | Poesie'

poétika **A:** 1653/ *poetica* (Farkas: GLEl.); 1801 *Poetikája* (Gáldi: Szótir. 393); 1809/ *Poétikámnak* (NSz.) **J:** 'költészet; költészettan | Dichtung; Poetik'

poéma **A:** 1767 *poemája* (NSz.); 1787 *Poëma* (NSz.); 1797 *poéma* (MlLex. 1: 710) **J:** 1. 1767 'mű, alkotás | Werk' (↑); 2. 1787 'költemény | Poem' (↑)

poétikus **A:** 1789/ *poëticus* (NSz.); 1809/ *poetikus* (NSz.); 1889 *poétikus* (NSz.) **J:** 'költői | poetisch'

■ Latin jövevényszók. | (≡) Lat. *poeta* 'alkotó, költő' [< gör. ποιητής 'ua.'] | lat. *poesis* 'költészet, poézis' [< gör. ποίησις 'gyártás, előállítás, alkotás; költészet'] | lat. *poetica* 'költészet, költészettan, poétika' [< gör. ποιητική (τέχνη) 'ua.' | lat. *poema* 'költemény, vers' < gör. ποίημα 'mű, alkotás; költészet, költemény, vers'] | lat. *poeticus* 'költői' [< gör. ποιητικός 'a műre vonatkozó; költői, poétikus']. A görög szavak a gör. ποιέω 'tesz, csinál, elvégez' szóra mennek vissza. (≈) Megfelelői: ném. *Poet*, *Poesie*, *Poetik*, *Poem*, *poetisch*; fr. *poète*, *poésie*, *poétique*, *poème*, *poétique*; stb.: 'költő, poéta', 'poézis, költészettan', 'poétika, költészet', 'költemény, vers, poéma', 'költői, poétikus'. (⊕) A *poézis* szó belseji z-jéhez, ill. szóvégi s-éhez vö. →*bazilika*, →*április* stb.; a *poétikus* szóvégi s-éhez vö. →*ámbitus* stb.

TESz.; EWUng. • Vö. *csín*, *fűzfapoéta*

poétika → *poéta*

poétikus → *poéta*

poézis → *poéta*

pofa **A:** 1490 *pophayath* (SzalkGl. 4.); 1552 *poffamon* (Heltai: Dial. I3b); NYJ. *pufa* (MTsz.) **J:** 1. 1490 'az emberi arcnak a száj körüli része, a szájüreg lágy fala; az egész arc | Backe; Gesicht' (↑); 2. 1574 'állat fejének a száj körüli része | Maul des Tieres' # (MNY. 56: 264); 3. 1668 'az emberi száj (mint a beszéd szerve) | Mund als Sprechorgan' (NySz.); 4. 1865/ 'alak, pasas | Kerl, Patron' (NSz.); 5. 1885 '⟨gépen⟩ súrlódó, fékezésre való alkatrész, ill. olyan szabályozható szerkezet, amellyel két oldalról rögzítenek vmit | Wange, Backe einer Maschine' (Révész: VasutiSz. *Backe* a.); 6. 1887 'hajó orrának díszes, faragott része | verzierter,

geschnitzter Teil des Buges' (Herman: HalK. 821); 7. 1909 'a kemence belső része | der innere Teil des Ofens' (NéprÉrt. 10: 14) **Sz:** ~**s** 1560 k. *poffaas* (GyöngySzt. 3330.) | ~**zik** 1636 *pofázni* [sz.] 'pofoz | ohrfeigen' (NySz.); 1800 'zabál | fressen' (NSz.); 1915 'beszél | sprechen' (NSz.) | ~**tlan** 1846 *pofátlanul* (NSz.) | **pofika** 1912 *Pofikámat* (NSz.)

pofon A: 1636 *pofon* (Nyr. 40: 405); 1752/ *Poffon* (NSz.); 1788 *pofonn* (NSz.); NYJ. *pofontot* (ÚMTsz.) **J:** <HSZ> 1636 '(állandó szókapcsolatokban) arcát érintve, arcul | ins Gesicht' # (↑) | <FN> 1793 'tenyérrel az arcra mért ütés | Ohrfeige' # (NSz.)

pofoz A: 1669 *meg-pofoz* (NySz.); 1842 *poffózkodásnak* [sz.] (NSz.); NYJ. *pufozta* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1669 'tenyérrel arcul üt | ohrfeigen' # (↑); 2. 1825 'ütemesen vereget, ütöget | rhythmisch schlagen, tätscheln' (NSz.) **Sz:** ~**kodik** 1820 *pofózkodik* (TudGyűjt. 4/3: 42); 1838 *Pofozkodik* (Tzs.)

■ A szócsalád **pofa** és **pofoz** tagjai származékszók, keletkezés módjuk azonban bizonytalan. | (△) Az onomatopoetikus alapszó egy eredeti igenévszó lehetett. A névszói értékű taghoz vö. a →*pufók* tövét, az igei értékű taghoz vö. a →*puff*² szócsalád igeinek tövét. Az igenévszó a palatoveláris párhuzamosság alapján összefügg a →*pöfög* szócsalád tövével. A *pofa* vagy az igei értékű tagból -a képzővel keletkezett folyamatos melléknévi igenév főnevesülése (vö. →*csusza*, →*hulla* stb.), vagy pedig E/3. személyű birtokos személyjellel vagy kicsinyítő képzővel jött létre a névszói értékű tagból. A *pofoz* az igei vagy névszói értékű tagból jött létre vagy gyakorító képzővel, vagy denominális ige-képzővel.

■ A **pofon** ragszilárdulás eredménye. | (△) A névszói értékű tagból jött létre (az eredetileg szuperesszívuszi) -on határozóraggal. A főnevesülés másodlagos; vö. →*rokon*. (⊖) A (R.) *pof* 'pofon' (1705: MNy. 90: 122) a *pofon* főnévből keletkezett elvonással.

📖 MNy. 24: 38; TESz.; EWUng. • Vö. *pöfög*, *puff*², *pufók*

pofon → *pofa*

pofoz → *pofa*

pogácsa A: 1345 ? *Pakachatelke* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 5: 724); 1365 ? *Pagachteluk* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 5: 724); 1395 k. *pagacha*, *pakacha* (BesztSzt. 1259., 1254.); 1402 ? *Pakochateleke* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 5: 724); 1405 k. *pogacha* (SchlSzt. 1843.); 1577 k. *pogachkakat* [sz.] (OrvK. 306); 1585 *pogátsa* (Cal. 362); 1749 *Bogácsára* (MNy. 37: 36); NYJ. *pugácsát* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1395 k. 'omlós, kerek, apróbb sütemény | Art Gebäck, Plätzchen' # (BesztSzt. 1259.); 2. 1395 k. 'kovásztalan kenyér | ungesäuertes Brot' (BesztSzt. 1254.); 3. 1569 'kenyér v. kalács formájú massa | Material, Masse in Laib- od. Kuchenform' (ComBal. A4a); 4. 1766 'méhlepény | Mutterkuchen' (NSz.)

■ Jövevényszó egy déli szláv nyelvből. | (≡) Blg. (N.) *nozáua* 'kerek, kovásztalan lepény'; szbhv. *pogača* 'kerek kenyér; torta, sütemény, lepény'; szln. *pogača* 'kalács, sütemény; lepény' [< ol. *focaccia*, (É.) *fogaccia* 'édes tésztaféle, sütemény a sütőformából']. Ez a végső soron a lat. *focus* 'tűzhely, tűzrakó hely' (vö. →*fókusz*) kifejezésre visszamenő szó részben a déli szláv nyelvek, részben a magyar által terjedt el; vö. ném. (au.) *Pogatscherl* 'egy fajta pogácsa'; rom. (N.) *pogáce* 'ua.'; szlk. *pagáč*, *pogáč* 'ua.'; albán *pogaçe* 'leveles tészta'; stb. (△) A második szótagi magánhangzóján hangzónyúlás ment végbe. A *pogács* változat szóvégi -a-jának eltűnéséhez vö. →*kolbász*, →*lapát* stb. A 3., 4. jelentés metafora, az utóbbi valószínűleg tudatos szóalkotásként a lat. *placenta* 'kalács, sütemény, lepény; méhlepény' alapján. A 3., 4. jelentéshez

vö. még ném. *Kuchen* 'sütemény; a préselt olajos magvak, mazsola stb. masszája, kohótermék', *Mutterkuchen* 'méhlepény, placenta'.

📖 MNy. 1: 161; Kniezsa: SzlJsz. 427; TESz.; EWUng. • Vö. *fókusz*

pogány **A:** 1086 *Pagandi* [sz.] [szn.] (MNL (OL) Dl. 208421); 1329/ *Pogan* [szn.] (Oklsz.); 1341 *Puganwar* [hn.] (Oklsz.); 1526 *pogany* (SzékK. 84); 1585 *pogánság* [sz.]; *Pogány* (Cal. 563, 374); 1604 *paganyoc* (Szenczi Molnár: Dict. *Cómus* a.) **J:** <FN> 1086 ? 'nem keresztény ember; sokistenhívő | Nichtchrist; Heide' # (↑), 1264 'ua.' (Oklsz.) | <MN> **1.** 1086 ? 'nem keresztény; sokistenhívő, bálványimádó | nichtchristlich; götzendienerisch, heidnisch' # (↑), 1416 u./¹ 'ua.' (BécsiK. 41); **2.** 1456 k. 'falusi; műveletlen | ländlich; ungebildet' (SermDom. 2: 243); **3.** 1518 k. 'idegen, nem honos | ausländisch' (PeerK. 63); **4.** 1788–1789 'kegyetlen, szörnyű | grausam, grimmig' (NSz.); **5.** [határozói értékben] 1858 'nagyon | sehr' (NSz.)

■ Latin jövevényszó, esetleg szláv közvetítéssel. | (≡) Lat. (e.), (k.), (h.) *paganus* 'falusi ember, vidéki, kisvárosi ember; polgári személy; durva, goromba, műveletlen; istentelen, bálványimádó, nem keresztény'; – vö. még óe. szl. *poganъ*; szln. *pogan*; cseh *pohan*; or. (N.) *поганъ* stb.: 'nem keresztény személy'. A latinban a lat. *pagus* 'fal, táj, föld <a várossal ellentétben>, falusi közösség' szóból. A jelentésváltozás azzal magyarázható, hogy a kereszténység megerősödésével a nem keresztény lakosság kisebb falvakba szorult vissza, visszaköltöztek vidékre, ill. azzal, hogy a keresztények Krisztus katonájaként nevezték magukat, ami azzal járt, hogy az eredetileg polgári személyt jelölő szót a 'nem keresztény' fogalom megjelölésére használhatták. (≈) Megfelelői: ang. *pagan*; ol. (R.) *pagan*; stb.: 'pogány'. (⊕) A latin *us* végződés kieséséhez vö. →*angyal*, →*dékán* stb. Az első szótagi *a* > *o* változás elhasonulással keletkezett.

📖 Melich: SzlJsz. 1/2: 376; NyK. 51: 271; Kniezsa: SzlJsz. 719; TESz.; EWUng. • Vö. *fach*, *paktum*, *pohánka*, *propagál*

pogonya **Δ A:** 1604 *Pogonya* (Szenczi Molnár: Dict.); 1763 *Pogony* (NSz.); 1838 *Pagonya* (Tsz.) **J:** <FN> **1.** 1604 'fiú | Knabe' (↑); **2.** 1604 'törpe | Zwerg' (↑) | <MN> **1.** 1784 'kicsiny; törpe növésű | klein; zwerghaft' (Baróti Szabó: KisdedSz. 50); **2.** 1831 'gyáva, félénk | feigherzig, zaghaft' (NSz.)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg szláv jövevényszó. | (≡) A szláv megfelelőkhöz és az eredetükhöz vö. →*pagony*; vö. még szbhv. *pogonja* 'hajsza, üldözés, vadászat'; szlk. *pohona* 'hajtóvadászat, hajsza'; or. *погоня* 'ua.; üldöző <falka, csapat, osztag>'; stb. (⊕) Ennek a származtatásnak mindenekelőtt jelentéstani gyengéi vannak; az eredeti jelentés 'hajtó, hajcsár, pásztor <fiú>, pásztorfiú' lehetett, ami azonban nem bizonyítható. Egy ilyen jelentésváltozást az ugyanarra az etimonra visszamenő (N.) *pogonyics* 'marhapásztor gyerek' (1840: MTsz.) szó igazolhat; vö. szbhv. *pogonič* 'hajtó, hajcsár, pásztor <vadászatkor>'; szlk. *pohonič* 'hajtó, hajcsár, pásztor' stb.; vö. még rom. *pogonici* 'marhapásztor gyerek'. A nehézség csak azzal a feltevessel hárítható el, hogy a *pogonyics* sokkal korábbi, mint az adatoltsága.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pagony*

poggyász **A:** 1749 *podgyász* (Szily: NyÚSz.); 1791 *pogygyászszával* (NSz.); 1836 *pogyászokkal* (NSz.); 1838 *Padgyász* (Tsz.) **J:** **1.** 1749 ? 'utazáshoz becsomagolt holmik összessége | Reisegepäck' (↑), 1783 'ua.' (NSz.); **2.** 1749 ? 'holmi, limlom | Habseligkeiten, Siebensachen' (↑), 1784 'ua.' (Baróti Szabó: KisdedSz. 62)

■ Ismeretlen eredetű. | (△) A hangtani és alaktani struktúra alapján jövevényszónak tűnik, azonban erre vonatkozó idegen nyelvi megfelelés nem található. A nyelvújítás korában került be az irodalmi nyelvbe. (△) Szerbhorvát származtatása téves.

📖 TESz.; MNy. 81: 353; EWUng.

pohánka × **A:** 1494 *Pohanka* (Oklsz.); 1738 *Pohányka* (MNy. 80: 376); 1788 *Pogánka*-kásádba (NSz.) **J:** 'hajdina, tatárka | Buchweizen (Fagopyrum, Fagopyrum vulgare)'

■ Szlovák jövevényszó. | (≡) Szlk. *pohánka* 'pohánka, hajdina' [< szlk. *pohan* 'nem keresztény, pogány']. Vö. még cseh *pohanka*; le. (N.) *poganka*: 'pohánka, hajdina'. A megnevezés alapja, hogy ezt a növényt főleg a török és a mongol népek hozták be a Fekete-tenger térségébe, ahonnan elterjedt; vö. még →*tatárka*. (△) A szó a szlováksággal határos országrészben él. A szó belseji g-s változat a →*pogány* hatására keletkezett.

📖 MNy. 1: 258; Kniezsa: SzlJsz. 428; TESz.; EWUng. • Vö. *pogány*

pohár **A:** 1346 *Poharus* [sz.] [szN.] (Oklsz.); 1347 *Paharus* [sz.] [szN.] (Oklsz.); 1347 *Peharus* [sz.] [szN.] (EperjOk. 22); 1359 *Puharus* [sz.] [szN.] (Oklsz.); 1372 u./ *poharokott* (JókK. 83); 1585 k. *Pohár* (Gl.); NYJ. *pojár* (ÚMTsz.); *povár* (MTsz.) **J:** 1. 1346 'üvegből, fémből stb. készült kisebb ivóedény; az edény mint mérték | Trinkgefäß, Becher; das Gefäß als Maß' # (↑); 2. 1664 'csésze (virágé) | Blumenkelch' (Lippay: PosoniK. 1: 51); 3. 1854 'kis fazék, csupor | kleiner Topf' (NSz.) **Sz: poharas** 1346 [szN.] (↑)

■ Német (bajor) jövevényszó. | (≡) Ném. (óbajor) *pehhari* 'pohár, serleg; kehely; áldozati edény, áldozati tál; korsó, amelyben vizet és bort elegyítenek; egy fajta űrmérték', – ném. *Becher* 'ivóedény' [< lat. (vulg.) *bicarium*, *picarium* 'ua.' < gör. *βῆκος* 'agyagedény, boroskancsó']. (≈) Megfelelői: ang. *pitcher* 'korsó'; szbhv. (Kaj) *pehàr* 'pohár, serleg, kehely'; stb. (△) A tárgytörténeti és társadalomtörténeti körülmények az óbajor származtatás mellett szólnak. A szó hangalakját a hangrendi kiegyenlítődés alakította. (△⇒) A magyarból: szlk. *pohár*; rom. *pahar*, *păhar*: 'serleg, kupa, pohár; ivópohár'.

📖 MNy. 6: 342; Kniezsa: SzlJsz. 719; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *bagatell*, *pohárnok*

pohárnok Δ **A:** 1395 k. *paharnok* (BesztSzj. 547.); 1405 k. *poharnak* (SchlSzj. 1099.); 1438 *Poharnok* [szN.] (Oklsz.); 1592 *főpáhárník* [? /] (Bakos F.: REL. 218); 1736 *pohárnékokat* (NySz.); 1766 *pohárník* (NSz.) **J:** 'királyi, fejedelmi, főúri udvarban az a személy, akire az italok gondja van bízva | Mundschenk'

■ Vitatott eredetű. | 1. Származékszó. | (△) A →*pohár* szóból jött létre foglalkozásnévképzővel; vö. →*tálnok* (→*tál*). Ez alapján a magyarázat alapján a megfelelő szavak a szomszédos nyelvekben (↓) a magyarból jöttek létre. 2. Keleti szláv vagy román jövevényszó. | (≡) Vö. ukr. (R.) *пахарник*, *пѣхѣрник*; rom. (R.) *pahárníc*, *păhárníc*: 'pohárnok' [< ném. (ófn.) *pehhari* 'pohár, serleg', szláv képzővel]. Vö. még szbhv. (R.) *pèhârnîk*; szlk. (R.) *pohárník*; stb.: 'pohárnok'. A tisztség elnevezése a korai szláv okiratokban Moldovában gyakran előfordul.

📖 MNy. 22: 277; Kniezsa: SzlJsz. 720; TESz.; EWUng. • Vö. *fő⁻¹*, *pohár*

pohos **A:** 1561 ? *Pohos* [szN.] (Kázmér: CsnSz.); 1770–1780 k. *pohosságával* [sz.] (NSz.); NYJ. *puhos* (ÚMTsz.) **J:** 'nagyhasú, pocakos | dickwanstig, dickbäuchig'

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | (△) A szótő a →*páhog* szócsaládjának tövével és a →*puha*, →*puhatol* tövével függ össze. A végződés melléknévképző; vö. →*piros*, →*szoros* stb. Az eredeti jelentése 'puha, megduzzadt' lehetett. (⊖) A *poh* 'has, bendő, pocak' (1877: NSz.) elvonással keletkezett a *pohos* szóból.

📖 MNy. 24: 39; TESz.; EWUng. • Vö. *páhog*, *puha*, *puhatol*

pojáca A: 1829 *Pajáczo* (Nyr. 88: 209); 1835 *Pojác* (Kunoss: Gyal.); 1845 *pajazzo* (MNy. 67: 74); 1869/ *pojácza* (NSz.) **J: 1.** 1829 'bohóc, komédiás | Hanswurst, Possenreißer' (↑); **2.** 1957 'nevetségesen, ízléstelenül kiöltözött és viselkedő személy | lächerlich gekleidete, alberne Person' (Bálint: SzegSz.)

■ Olasz (É.) jövevényszó. | (≡) Ol. (vern.) *pajazzo*, (giul.) *paiazo*, (tr.) *paiaza*, (mant.) *paiaz*, – ol. *pagliaccio*: 'bohóc' [< ol. *pagliaccio* 'szalmazsák' < ol. *paglia* 'szalma']. A 'szalmazsák' > 'bohóc, komédiás' jelentésváltozás a népies olasz színművészet szakszókincsében ment végbe, amelyben a bohócok szalmazsákhoz hasonló öltözetet viseltek. (≈) Megfelelői: ném. *Bajazzo*, (baj.-osztr.) *pojaz*, *pojazer*; cseh *pajac*; le. *pajac*; stb.: 'bohóc'. (△) A szó belseji *o*-hoz vö. →*boszorkány*, →*pogány* stb.

📖 MNy. 67: 73; TESz.; EWUng. • Vö. *pelyva*

pojána × A: 1489 ? *Polyana* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 2: 58); 1799 *Poján*, *Pojána*, *Poljana* (Gyarmathi: Affinitas 323) **J:** 'havasi, erdei tisztás | Alm(wiese), Waldlichtung'

■ Román jövevényszó. | (≡) Rom. *poiană*, [végartikulussal] *poiana* 'erdei tisztás, legelő' [szláv eredetű; vö. óe. szl. *poljana* 'síkság'; szbhv. *poljana* 'ua.'; or. *поляна* 'erdei rét, tisztás'; stb.]. A havasalföldi oláh pásztorkodó kultúra műszava. (△) A szóvégi *a*-hoz vö. →*áfonya* stb. A *poján* változathoz vö. →*beszéd*, →*lapát* stb.

📖 MNy. 6: 113; Kniezsa: SzJIsz. 917; TESz.; EWUng. • Vö. *polyák*

pók A: 1261/ ? *Pokh*, *Pook*, *Pookh* [HN.] (MNL (OL) Dl. 210757); 1395 k. *pok* (BesztSzj. 1115.); 1405 k. *poukh* (SchlSzj. 1699.); 1792 *Pank* (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1831 *Punkháló* (TudGyűjt. 7: 79); 1838 *Pánk* (Tsz.); 1863 *Ponk* (Krizsa: Vadr. 513) **J: 1.** 1261/ ? 'többnyire kerekded testű, négy pár ízelt lábú, zsákmányát gyakran hálóval fogó gerinctelen állat | Spinne (Araneae)' (↑), 1395 k. 'ua.' (↑); **2.** 1585 'kőrisbogár | spanische Fliege' (Cal. 159); **3.** 1604 '(különféle rovarok megnevezésére) | (zur Benennung versch. Insekten)' (Szenczi Molnár: Dict. *Típula* a.); **4.** 1729 'inpók | Flechsengalle' (MNy. 50: 499); **5.** 1870 '(különféle pókszerű tárgyak megnevezésére) | (zur Benennung versch. spinnenähnl. Gegenstände)' (CzF.); **6.** 1939 'alak, pasas | Kerl, Patron' (Zolnay–Gedényi); **7.** 1984 'csomagok rögzítésére szolgáló kampós végű gumikötél' (Autó-Motor Magazin Ősz: [2])

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *pauk* 'pók'; szlk. *pavúk* 'ua.; élősködő <ember>'; or. *nayk* 'pók'; stb. [? < szláv **pa* (előljárószó) + **okъ* 'kampó, horog']. Vö. még óe. szl. *paqčina*, *pajqčina* 'pókháló'. A megnevezés a pókok kampó formájú lába alapján érthető. (△) A szó belseji *n* vagy arra utal, hogy a szó még a 10. sz. vége előtt, vagy pedig egy bolgáros szláv nyelvváltozathoz a 12. sz. végéig került a magyarba; vö. →*abroncs*, →*dorong* stb. A *pók* alak a szláv denazalizálódást követően került a magyarba. A jelentések többsége metafora az 1. jelentés alapján. A 4. jelentéshez vö. →*inpók* és →*béka*, →*rák* stb. A 6. jelentés az argóban és az alacsonyabb szintű köznyelvben élt, mára már elavult. . Ez utóbbi talán már sokkal korábban keletkezett a nyelvjárásokban mint tréfás metafora; vö. pl. *haspók* 'potrohos, nagy hasú ember, falánk ember' (1784: Baróti Szabó: KisdedSz. 33); esetleg a korai helynevek (↑) is idetartoznak.

Ez a jelentés azonban önállósulással magában az argóban is létrejöhetett a *csodapók* 'különös viselkedésű és gondolkodású, különc ember' (1920: Zolnay–Gedényi) összetételből, esetleg a ném. *Spinner* 'hóbortos, nem komolyan veendő ember' alapján. Az összetétel korábban 'vásári mutatványos látványosság' (1900: Zolnay–Gedényi) jelentésben is előfordult: ennek az eredete a pókszerű maszkírozásban és beállításban megjelenő vásári jósokra megy vissza.

📖 MNy. 26: 85; Kniezsa: SzlJsz. 428; TESz.; EWUng.; H.Tóth-Eml. 383 • Vö. *inpók*

póka × **A:** 1395 k. *polka* (BesztSzj. 48.); 1456 k. *pokasztath* [sz.] (SermDom. 1: 135); 1611 *Polika* (Szenczi Molnár: Dict.); 1784 *póka* (Baróti Szabó: KisdedSz. 65) **J:** 'pólya | Wickelbinde, Fasche; Windel'

pólya **A:** 1490 k. *polalo* [sz.] (NagyvGl. 268.); 1536 *polaba* (Pesti: NTest. 116a); 1587 *polja* (OklSz.); 1590 *Pólyákban* (NySz.); 1794 *pola* (NSz.); 1799 *Poválni* [sz.] (NSz.); 1810 *Pólyázok* [sz.] (NSz.); 1820 *Pójában* (NSz.); NYJ. *pollában* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1490 k. 'rendszerint csíkokból álló kötözőanyag | Wickelbinde, Fasche' (↑); 2. 1519 k. 'párnás vászon, amibe a csecsemőt göngyölik | Windel' # (DebrK. 100); 3. 1796 'vízszintes sáv a címer mezőjében | Balken (Heraldik)' (NSz.) **Sz:** ~**l** [ma főleg *be~*] 1490 k. [sz.] (↑) | ~**z** [főleg *be~*] 1590 *be nem póláztanac* (NySz.) | ~**s** 1773 *pólás* 'összegöngyölített, átkötött | umwickelt' (NSz.); 1879 'pólyásbaba | Wickelkind' (NSz.)

■ Jövevényszavak egy vagy több szláv nyelvből. | (≡) A *póka* szónál az eredeti változat nem állapítható meg, így az átvétel több, különböző szláv nyelvből is végbemehetett. Egy *polka* > *póka* változás esetén vö. a kiindulási változathoz: szlk. *polka* '(kis) kötény; hosszú fejkendő; (nagy méretű) gyerektörölköző'; f.-or. *полка* 'nagy kendő, vászon', (N.) 'pólya, pelenka'; ukr. *nilka* 'lenvászon terítő, nagy vászonkendő; sál, női vászon vállkendő' [< szl. **pol* 'fél, félig']. A *póka* > *polka* ellentétes irányú változása esetén vö. a kiindulási alakhoz: szbvh. (R.) *povivka* 'pólya, pelenka'; ennek az eredete a szláv főnévvel azonos, a *pólya* szóból származhatott. A *pólya* valószínűsíthető eredetéhez esetleg vö. szbvh. (Kaj) *povijalo*; szln. (N.) *povijalo*; szlk. *povijadlo*; stb.: 'ua.' [< szláv **po* [igekötő] + **vi-* 'teker, csavar, (be)köt']. (△) A származtatásnak kisebb hangtani nehézsége van. A *pólya* 3. jelentése az 1. jelentésből lett elvonva. (◡) Idetartozik: (N.) *paló* ~ *páló* 'pelenkafásli, pólya' (1585: Cal. 409); ez valószínűleg íráshibán alapul és csak szótárakban fordul elő, de a beszélt nyelvben nem honosodott meg. (△) A *pólya* szó *pólyál*-ból elvonással való eredeztetése kevésbé valószínű.

📖 MNy. 6: 399; SzegFüz. 1: 246; Kniezsa: SzlJsz. 432; TESz. *pólya* a.; NytudÉrt. 105: 50; EWUng. • Vö. *polha, polhák, villa*¹

póker **A:** 1873 *poker-t* (FövL. 1873. nov. 19.: 1158); 1898 *póker* (Zolnay–Gedényi) **J:** 'francia kártyával játszott szerencsejáték | Poker' **Sz:** ~**ezik** 1893 *pókerezett* (Hét 1893. okt. 8.: 231)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Poker*; ang. (am.) *poker*; fr. *poker*; stb.: 'póker'. Az amerikai angolból terjedt el [bizonytalan eredetű, esetleg a ném. *Poch* 'szerencsejáték kártyákkal és pókertáblával' szó az alapja]. (⇒△) A magyarba angol és német közvetítéssel került.

📖 TESz.; EWUng.

pokla × **A:** 1656 ? *poklátáit* [sz.] (MNy. 18: 209); 1784 *pokla* (Baróti Szabó: KisdedSz. 66); 1794 *poklyát* (NSz.); NYJ. *fokla* (ÚMTsz.) **J:** 'állati' méhlepény | Mutterkuchen (von Tieren)'

■ Bizonytalan eredetű, esetleg szláv jövevényszó. | (≡) Vö. szbhv. *poklad* 'készlet, tartalék; raktár'; le. *poklad* 'szint, fedélzet; réteg, raktár'; ukr. *поклад* 'tárolás, raktározás; értelep'; stb. [$<$ szláv **po* (igekötő) + **klad-* 'rakodik, fektet, helyez']. (△) A *pokla* alak keletkezés módja nem teljesen tisztázott. A szóvégi *d* elhagyásához vö. esetleg $\rightarrow$ *jegenye*, $\rightarrow$ *medve*. Azonban az is feltehető, hogy a *d* $>$ *t* zöngétlenedés után tárgyagnak vélt szóvég lekopott. A *pokláta* változat ezt a *t-t* és egy illeszkedő E/3. személyű birtokos személyjelet tartalmazhatja; vagy a *pokla* alakból kicsinyítő képzővel alkotott származékszó is lehet (az alaktanához vö. $\rightarrow$ *pacsirta*). A származtatásnak jelentéstani nehézségei is vannak, bár a 'méhlepény' jelentésnek a 'raktár' vagy 'tárolás, raktározás' jelentéssel való összefüggése nem kizárható. (△) A *pokla* kapcsolata a $\rightarrow$ *pokol* szóval nem meggyőző. A *pokláta* szóból elvonással való magyarázata kevésbé valószínű.

📖 Nyr. 57: 114, 62: 79; TESz.; EWUng. • Vö. *kalangya*

pokol [4] **A:** 12. sz. vége/ *pucul* (HB.); 1213/ *Puklufteluc* [sz.] [HN.] (VárReg. 149.); 1234/ *poklos* [sz.] (OkISz.); 1300 k. *pulkul* [? ɔ: *pukul*] (ÓMOlv. 131); 1372 u./ *pocolt*, *pokkolban* (JókK. 32); 1767 *pokoly*-folyó-vizibe (NSz.); 1818 *Poku* (NSz.) **J:** <FN> **1.** 12. sz. vége/ 'az örök kárhozat helye a vallásos elképzelések szerint | Hölle' # (↑); **2.** 1213/ ? 'üreg, barlang | Höhle' (↑), 1309 'ua.' (MNY. 10: 326); **3.** 1372 u./ 'lepra | Aussatz, Lepra' (JókK. 101); **4.** 1560 k. 'az a hely, ahova a szennyvizet öntik | Ausguß (inder Küche)' (GyöngySzt. 1778.); **5.** 1748 'kín, szenvedés | Qual, Pein' (NSz.); **6.** 1775 'főleg állandósult kapcsolatokban, szitkozódásokban' ördög, fene | Teufel (als Schimpfw.)' (NSz.); **7.** 1842 'gyomor | Magen' (NSz.) | <MN> **1.** 1445 ? 'ellenséges, gonosz; rossz, csúnya | böse; schlecht, gräblich' (OkISz.), 1456 k. 'ua.' (SermDom. 1: 312); **2.** 1585 'komor, mogorva | trüb, dumpf' (Cal. 1019) **Sz:** **poklos** 1213/ [HN.] (↑); 1234/ <MN> (↑); 1372 u./ <FN> 'leprás | Aussätzige(r)' (JókK. 101) | **poklosság** 1416 u.² *pokloffaga* (MünchK. 13vb) | ~i 1560 k. *pokoly* (GyöngySzt. 2371.)

■ Szerbhorvát vagy szlovén jövevényszó. | (≡) Szbhv. *pakao*, *pakla* [birtokos eset], (R.) *пѣклѣ*, *pakal*; szln. *pekel*: 'pokol' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *πίσσα*; lat. *pix*: 'baj, balszerencse']. Vö. még szlk. *peklo*; or. (N.), (R.) *нѣкло*; stb.: 'pokol'. A szláv szó eredeti jelentése 'szurok'; vö. óe. szl. *ꙑѣꙑѣ*; or. (e.) *ꙑѣꙑѣ*; stb.: 'ua.'. A 'pokol' jelentést először csak a nyugati kereszténységéhez tartozó szlávok használták. (△) A legtöbb jelentés a főnévi 1. jelentésből jött létre. A 3. jelentés önállósulás útján alakulhatott ki szószerkezetből vagy a *pokolvar* 'kelés, furunkulus, forradásos seb' (1519: JordK. 144) összetételből, amelyben az előtag a melléknévi 1. jelentésben áll; a 3. jelentéshez vö. még $\rightarrow$ *bélpoklos*. A 4. jelentéshez vö. ném. *Hölle* 'az örök kárhozat helye; hulladéktartó a szabóasztalban, tárolóhely a hajó orrában'. Lehetséges, hogy a szláv szó 'szurok' jelentésben is bekerült a magyarba; talán a (R.) *Poklos* [HN.] (↑) egyes adataiban is ez a jelentés sejthető; esetleg vö. még *pokol* 'hínár és sár keveréke' (1914: Herman: Pászt. 730).

📖 Melich: SzlJsz. 1/2: 378; MNY. 30: 72; Knieszsa: SzlJsz. 428; TESz.; EWUng. • Vö. *-beli*, *bélpoklos*, *pech*

pokolbeli $\rightarrow$ *-beli*

pokróc **A:** 1495 *pokroch* (Neumann: Registrum 1488.); 1530 *pocrolch* (OkISz.); 1544 *pakrowcz* (OkISz.); 1635 *poklocziomt* [*poklociom* □] (HOkISzj. 118); NYJ. *pakluc*, *pokroc* (Nyatl. 219) **J:** **1.** 1495 '(ló)takaró vászon | (große) Decke' # (↑); **2.** [jelzői értékben is] 1774 'durva, goromba ember | grober Mensch' (NSz.)

■ Szláv jövevénytyszó. | (≡) Szbhv. *pokrovac* 'lópokróc, lótakaró'; szlk. *pokrovec* 'takaró'; ukr. (Kárp.) *покровець* 'ua.; lópokróc, lótakaró'; stb. [< szláv **pokrovъ* 'tető, védelem; takaró, tok, köpeny']. (△) A szláv szó harmadik szótagjának magánhangzója úgy esett ki a magyarban, hogy a ragozott alakokban egy nyílt szótaghoz tartozott, aminek következtében egy *ov* > *ou* > *ó* hangváltozás ment végbe. A *pokrolc* változat hangtani visszafejlődés eredménye. A *poklociom* változat latinositás eredménye. A 2. jelentés a '(ló)takaró' durva szövésén alapul; vö. még ném. (baj.-osztr.) *kotzengrob* 'nagyon durva'.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 429; TESz.; EWUng. • Vö. *kripta*

pólaj × **A**: 1532 *poleyfw* (ItK. 87: 662); 1577 k. *polaj*, *Polenak* (OrvK. 379, 550); 1578 *póla* (NySz.); 1592 *Pólét* [*Pólé* □] (Cisio K3b); 1793 *Poling* (NSz.); 1799 *Polyé* (NSz.); 1835 *Póli*, *Pólin*-fű (Kassai: Gyökerésző 4: 141); NYJ. *póline*-fű (MTsz.) **J**: 'csombormenta | Poleiminze (*Mentha pulegium*)'

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Polei*, (R.) *polai*, (N.) *pola*, *polich*; fr. (R.) *pulege*; ol. *poleggio*; cseh *polej*; or. *полей*; stb.: 'csombormenta'. Ezek a lat. *puleium*, *pulegium* 'ua.' szóra mennek vissza [< gör. *βλήχων* 'ua.']. (⇒△) A magyarba elsősorban a németből került át. (△) A *poling*, *póline* változatok valószínűleg a →*póling* szóalakjainak összekeveréséből jöttek létre.

📖 TESz.; EWUng.

polc **A**: 1177 k./ ? *Pulch* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 370); 1395 k. *polch* (BesztSzj. 1239.); 1480 *Pochos* [sz.] [szn.] (Oklsz.); 1873 *Pócza* (Nyr. 2: 563) **J**: **1.** 1395 k. 'falon, szekrényben, állványon levő vízszintes lap; állvány | Stellbrett für Bücher, Geschirr usw., Fach; Regal' # (↑); **2.** 1429 'pad, lóca | Sitzbank' (Oklsz.); **3.** 1597 'rang, méltóság | Rang, Stellung' (NySz.); **4.** 1799/ 'alátét | Unterlage' (I.OK. 30: 261) **Sz**: ~**os** 1480 [szn.] (↑) | ~**ol** [ma főleg *fel*-] 1669 *pótzolá* 'alátámaszt, megtámaszt; felpolcol | stützen; aufpolstern' (NySz.) | **pócik** 1792 *Póltzik*, *pótzik* 'ház előtti, illetőleg a kemence melletti, sárból tapasztott lóca | Lehmsitz vor dem Haus bzw. am Ofen' (Baróti Szabó: KisdédSz.); 1838 'sárból tapasztott fali polc | Wandbrett aus Lehm' (Tsz.) | **pócika** 1799 *Póltzika* 'polc | Wandbrett' (NSz.); 1856 'ház előtti, sárból tapasztott lóca | Lehmsitz vor dem Haus' (NSz.)

■ Szláv jövevénytyszó. | (≡) Szbhv. *polica*; szlk. *polica*; or. (N.) *полица*; stb. 'különböző dolgok tárolására használt deszka, polc' [< szláv **pola* 'deszka, tábla, padló']. Vö. még or. *полка* 'polc, pult, rekesz'. (△) A *polc* alak a második nyílt szótag magánhangzójának kiesésével keletkezett; a szóvégi *a* kieséséhez vö. →*kolbász*, →*lapát* stb. A *póc* változat pótlónyúlás eredménye az *l* kiesése után; a főleg ebből a változathoz képzett *pócik*, *pócika* származékszavak tájszóként élnek. A *póca* változat vagy a régi *a*-s hangalak maradványa, vagy egy későbbi átvétel. A 2., 4. jelentés metafora az 1. jelentés alapján; az elvont 3. jelentés is erre megy vissza.

📖 MNy. 6: 67; Kniezsa: SzlJsz. 430; TESz., *pócik* a. is; EWUng. • Vö. *takonypóc*

polémia → *polemikus*

polemikus **A**: 1789/ *Polemicus* (NSz.); 1854/ *polémikus* (NSz.); 1864/ *polemikus* (NSz.) **J**: 'vitázó, vitatkozó | polemisch'

polemizál **A**: 1817 *polemizálni* [sz.] (TudGyűjt. 1/12: 89); 1877 *polémizáljunk* (NSz.) **J**: 'vitázik, vitatkozik | polemisieren'

polémia **A:** 1827 *polémiánk* (NSz.); 1833 *Polemiáját* (NSz.) **J:** '(elvi) vita, vitatkozás | Polemik'

■ A szócsalád **polemikus**, **polémia** tagjai latin jövevénytörzsek. | (≡) Lat. (ú.) *polemicus* 'civakodó, vitatkozó, polemizáló' [< gör. *πολεμικός* 'harcias, harcos kedvű'] | lat. (ú.) *polemia* (*fidei*) '(hit)vita' [< gör. *πολέμια* 'hadügy, hadi ügyek']. (≈) Megfelelői: ang. *polemic* 'vitatkozó, vitázó, polemikus', *polemy* 'vita'.

■ A **polemizál** nemzetközi szó. | (≡) Vö. ném. *polemisieren*; ang. *polemize*; fr. *polémiser*; stb.: 'vitatkozik, vitázik, polemizál'. A francia nyelvi hatás által vált elterjedtté. (⇒) A magyarba főleg a németből került.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊂) A (R.) *polemika* 'vita' (1786: NSz.) külön átvétel lehet a fr. *polémique* 'vitafórum, véleménykülönbség' vagy a ném. *Polemik* 'ua.' szavakból, latinositott végződéssel.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *filc*, *pulzus*

polemizál → *polemikus*

polenta × **A:** 1762 *polentának* (NSz.); 1851 *polyentafaló* (NSz.); NYJ. *polënta* (ÚMTsz.) **J:** 'egy fajta, árpa- v. kukoricadarából készült étel | Art Speise aus Gersten- od. Maismehl'

■ Olasz (É.) jövevénytörzsek. | (≡) Ol. (vel.) *polenta*, (fri.) *polënta*, (ver.) *polènta*, – ol. *polenta*: 'egy fajta kukoricalisztból készült étel' [lat. *polenta* 'árpaliszt, kölesliszt' < lat. *pollis*, *pollen* 'liszt']. (≈) Megfelelői: fr. *polenta*; szbhv. *palenta*; stb.: 'egy fajta kukoricapép'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *puliszka*

polgár **A:** 1229/ *Pulgar* [HN.] (VárReg. 355.); 1234/ *Palgar* [HN.] (OkI Sz.); 1292 *Polgaar* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 799); 1329 *Palagar* [HN.] (OkI Sz.); 1332–1337 *Polkar* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 1: 524); 1359 *Pargar* [SZN.] (OkI Sz.); 1372 u./ *polgarok* (JókK. 146); 1519 *palogaar* (JordK. 110); 1860 *pogár* (NSz.); 1875 *pógár* (NSz.) **J:** 1. 1229/ ? 'vmely vár, város (teljes jogú) lakosa | (vollberechtigter) Bewohner einer Burg od. Stadt' # (↑), 1372 u./ 'ua.' (↑); 2. 1435 k. ? 'esküdt | Geschworener, Schöffe' (SoprSzej. 103.), 1525/ 'ua.' (TörtTár 1908: 80); 3. 1554–1562 'paraszt, gazda | Bauer, Landwirt' (Nyr. 102: 351); 4. 1740 'községi szolga, hajdú; kisbíró | Gemeindediener, Heiduck; Gemeindeweibel' (MNy. 65: 470); 5. 1787 'állampolgár, honpolgár | Staatsbürger' # (NySz.); 6. 1792 'az úgynevezett harmadik rend tagja | Angehöriger des Bürgerstandes' # (NSz.) **Sz:** ~**ság** 1519 *palogarsagot* 'polgári cím | bürgerlicher Titel' (JordK. 782); 1527 'a polgári rend | Bürgerstand' (ÉrdyK. 653) | ~**i** 1525/ *polgári* <MN> 'a polgársággal kapcsolatos | bürgerlich' (TörtTár 1908: 80); 1902 <FN> 'négy osztályos középfokú iskola (1949 előtt) | Art Mittelschule vor 1949' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevénytörzsek. | (≡) Ném. (kfn.) *purgære* 'egy vár, város lakója', (kor. úfn.) *purger* 'polgár', (h. kor. úfn.) *purigär* 'ua.', (N.) *burger* 'gazda, gazdálkodó', (szász Sz.) *pürger* 'esküdt', (E.) *borger* 'községi szolga', – ném. *Bürger* 'egy város vagy egy állam lakosa; a polgársághoz tartozó; civil, polgári személy'; stb. [< ném. (kfn.) *burc* 'vár, kastély, város']. (≈) Megfelelői: holl. *burger*; szbhv. *purgar*; stb.: 'polgár'. (⊂) A szó valószínűleg a bécsi német közvetítésével került a magyarba. Az *r-r > l-r* elhasonuláshoz vö. → *kalmár*. (⊂) A (R.) *purger* 'ua.' (1614: MNy. 79: 178) egy későbbi külön átvétel a ném. (baj.-oszt.) *purger* 'ua.' szóból. (⇒) A magyarból: rom. *pîrgar* 'a városi tanács tagja', (N.) 'csósz, mezőőr, erdőőr', (R.) 'esküdt'; szlk. (N.), (R.) *polgár* 'községi szolga'.

📖 ALH. 1: 393; Kniezsa: SzlJsz. 918; TESz.; EWUng. • Vö. *baraboly*, *burzsoá*, *hamburger*, *kenter*, *kis-*, *kuka*³, *nyárspolgár*, *porkoláb*, *purgelejt*

polha Δ **A:** 1611 *Polha* (Szenczi Molnár: Dict.); 1621 *polyha* (Szenczi Molnár: Dict.); 1708 *Pólha* (Pápai Páriz: Dict.) **J:** 'pólya | Wickelbinde, Fäsche; Windel'

■ Szláv jövevényszó, megfelelői azonban vitatottak. | 1. Nyugati szláv vagy ukrán jövevényszó. | (≡) F.-szorb *pjelucha* 'pelenka'; cseh *pelech*, *peloch*, *peluch* 'régii öltözk., ruha; ágy'; le. *pielucha* 'pelenka, pólya'; ukr. *пелюха* 'ua.'. A szó végül ugyanarra az etimonra megy vissza mint a →*pelenka*. A *polha* alak magánhangzó-kieséssel és hangrendi kiegyenlítődéssel keletkezett. 2. Szláv jövevényszó. | (≡) A szó ugyanarra az etimonra megy vissza, mint a →*póka* szócsalád tagjai. Egy megfelelő hangalakú szláv szó azonban nem mutatható ki.

📖 TESz. *pólya* a.; NytudÉrt. 105: 51; EWUng.

polhák † **A:** 1599 *pulhak* (MNY. 67: 230); 1607 *Polhak* (OkI Sz.); 1666/ *Polyhakot* (MNY. 80: 376); 1794 *Pólhákokkal* (NSz.) **J:** 'szakállas puska | Hakenbüchse'

■ Nyugati szláv jövevényszó. | (≡) Cseh (R.) *polhák*, *půlhák*, *polohák* 'rövid puska'; szlk. (R.) *polhák* 'mozsárgyú, muskéta'; le. *pólhak* 'rövid szakállas puska; pisztoly' [< le. *pól* 'fél-' + *hak* 'kampó, horog', a ném. (R.) *halber haken*, *halber hack* 'szakállas puska' szóból].

📖 Kniezsa: SzlJsz. 449; TESz.; EWUng. • Vö. *fél*², *póka*, *poltura*

póling **A:** 1795 k. *Poling*, *póling* (NSz.); 1835 *Pólintz* (Kassai: Gyökerészö 4: 141); NYJ. *pólimadár* (Herman: Mad. 285) **J:** 'a szalonkák rendjébe tartozó madárfajta | Brachvogel (Numenius)'

■ Onomatopoetikus eredetű. | (⊕) A madár hangjának utánzására; hangutánzó szóként vö. *póli* (1895: NSz.). A különböző változatok szövége feltehetőleg a →*bibic*, *szaláng* (→*szalonka*) stb. hatására keletkezett. (⊗) A szó főleg az állattani szaknyelvben és tájszóként él.

📖 Aquila 21: 203; TESz.; Kiss J.: Mad. 153; EWUng.

polip **A:** 1602/ *polipus* (MNY. 79: 247); 1795 *Pólip* (NSz.); 1800 *Polipus* (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 1833 *polypkarjaikkal* (NSz.); 1843 *polip-karjait* (NSz.) **J:** 1. 1602/ 'a puhatestűek közé tarozó, nyolc karú tengeri állat | Polyp {Zool} (Octopus)' (↑); 2. 1835 'nyálkahártyás testüregben támadt duzzanat | gestielte Geschwulst' (Kunoss: Gyal.)

■ Latin jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Lat. *polypus* 'egy fajta tengeri állat; daganat, duzzanat'; – vö. még ném. *Polyp* 'ua.'. A latinban a gör. *πολύπος* 'ua.', tkp. 'soklábú' szóból. (≈) Megfelelői: ang. *polyp*; fr. *polype*; stb.: 'polip'. (⊕) – A (R.) *polipus* (↑) változat szövégi s-éhez vö. →*ámbitus* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *plénium*, *pódium*

políroz → *politúr*

politika **A:** 1636/ *politica* (Pázmány: ÖM. 6: 497); 1653/ *politika* (Farkas: GLEI.) **J:** 1. 1636/ 'az államvezetésben követett alapelvek s ezek megvalósítására irányuló társadalmi

tevékenység | Politik' # (↑); **2.** 1707 'fondorlat, ravaszság | List, Schlaueit' (Pusztai)

politikus **A:** 1693 *politikusokkal* (MNY. 79: 247); 1800 *Politikos* (Márton J.: MNSz.–NMSz.) **J:** <FN> 1693 'politikával rendszeresen foglalkozó közéleti személy | Staatsmann, Politiker' # (↑) | <MN> **1.** 1695 ? 'az (uralkodói) udvarhoz tartozó, udvari; udvarias, csiszolt modorú | höfisch; höflich' (MNY. 79: 247), 1749 'ua.' (Nyr. 58: 141); **2.** 1770 'ravasz, fortélyos, óvatosan cselekvő | schlau, diplomatisch (abstr.)' (NSz.)

politizál **A:** 1724 *politizálly* [l-j] (Nyr. 38: 453) **J:** **1.** 1724 'ravaszkodik, fortélyoskodik | pffiffig sein' (↑); **2.** 1795 'politikával foglalkozik | politisieren' # (NSz.)

■ A szócsalád időrendben korábbi tagjai a **politika**, **politikus** latin jövevénytörzsek. | (≡) Lat. *politice*, (ars) *politica* 'államtudomány', (h.) *politica* 'ua.' [< gör. πολιτική (τέχνη) 'az államigazgatás művészete'] | lat. *politicus* 'államtudományi, a kormányzati ügyekre vonatkozó', (h.) 'politikuss' [< gör. πολιτικός '(állam)polgári, közös']. (≈) Megfelelői: ném. *Politik*, *politisch*, *Politiker*; le. *polityka*, *polityczny*, *polityk*: 'politika', 'politikai', 'politikuss'.

■ A **politizál** német jövevénytörzs. | (≡) Ném. *politisieren* 'politizál'. (⊕) A végződéshez vö. →guberál, liferál (→liferáns) stb.

📖 TESz. *politizál* a.; EWUng. • Vö. *agrár*-, *detektív*, *kozmpolita*, *kül*-, *metropolisz*, *plénium*, *struccpolitika*

politikus → *politika*

politizál → *politika*

politúr **A:** 1783 *Politúrában* (ItK. 88: 341); 1815 *politorozott* [sz.] (MNY. 65: 470); 1835 *Politur* (Kunoss: Gyal.); 1860/ *politéros* [sz.] (NSz.); 1877 *politúros* [sz.] (NSz.); 1881 *pulitíros* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1793 'csiszoltság, műveltség | Bildung (als geistige und innere Formung)' (↑); **2.** 1832 'fényezés | Poliermittel' (NSz.); **3.** 1835 'fényezés | (durch Polieren erzeugter) Glanz' (↑)

políroz **A:** 1797 *polírozott* [sz.] (NSz.); 1890 *polérozott* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1797 'csiszol, fényesít | polieren; glänzend machen' (↑); **2.** 1822 'simává tesz, egyenget | glätten' (Wagner: Phras. *Polio* a.); **3.** 1838 'palléroz, művel | ausbilden, verfeinern' (NSz.)

■ Német jövevénytörzs. | (≡) Ném. *Politur* 'ragyogás; polírozóanyag, fényesítőszer, politúr', (B.) 'műveltség, képzettség' [< lat. *politura* 'fényesítés; csiszolás, súrolás (elvont értelemben is)'] | ném. *polieren* 'fénylővé tesz; finoman fényesít; kiképez' [az eredetéhez vö. →palléroz]. (≈) Megfelelői: ang. *polish*, (R.) *politure*; fr. *polir*, (R.) *politure*; stb.: 'políroz, fényesít; fényezés, politúr'. (⊕) A szó valószínűleg osztrák közvetítéssel, ill. a hazai német kézművesek nyelvéből került a magyarba. A *politúra* változat latinosítással keletkezett. (⊖) Idetartozik: *politíroz* 'políroz, fényesít' (1815: NSz.); ez a tájszó a ném. (au.) *politieren* 'ua.' szóból jött létre. (⊖) Valószínűleg idetartoznak: ? 1550 k. *Polichyot*, *policz* 'polírozóanyag, fényesítőszer, politúr' (MNY. 90: 122), azonban a *politúr*-hoz való alaktani viszonyuk tisztázatlan.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *palléroz*

polka **A:** 1840 *Polkája* (Honművész 1840. júl. 30.: 497) **J:** 'kétnegyedes ütemű, gyors, páros tánc, illetőleg ennek zenéje | Polka'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Polka*; ang. *polka*; fr. *polka*; cseh *polka*; stb.: 'polka'. A csehből terjedt el [< cseh *Polka* 'lengyel nő']. A táncot egy lengyel népi táncnak tartják. A táncfajták népnévvel való megnevezéséhez vö. → *mazurka*. (⇒△) A magyarba leginkább a németből, esetleg még cseh közvetítéssel is kerülhetett.

📖 NytudÉrt. 71: 68; TESz.; EWUng. • Vö. *polyák*

póló A: 1876 *polo*-játék (Vadász-Vers. 1876. ápr. 19.: 112); 1884 *polo* (NytudÉrt. 93: 79); 1907 *póló*- ... játék (NSz.) **J: 1.** 1884 'lóhátról üzött labdajáték | Ballspiel zu Pferde' (↑); **2.** [főleg vízi~] 1903 'egy fajta vízisport, vízilabda | Wasserballspiel' (Bánhidi: Sportny. 322); **3.** 1992 'rövid ujjú, pamut ruhadarab, trikó | T-Shirt' (KDs.)

■ Angol jövevényszó. | (≡) Ang. *polo* 'egy fajta labdajáték <többnyire lóhátról v. kerékpárról>'; [< balti *polo* 'labda']. A játék keleti eredetű, Angliában csak 1871-től játsszák. (≈) Megfelelői: ném. *Polo*; fr. *polo*; stb.: 'egy fajta labdajáték'. (△) A 3. jelentés önállósodás a *pólóing* (1948: NSz.) szóból.

📖 TESz.; EWUng.

poloska A: 1702 *poloskák* (NySz.); 1825 *paloska* (NSz.); NYI. *poroska* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1702 'lapos tesű, vérszívó vagy mezei rovar | Wanze (Heteroptea)' # (↑); **2.** 1985 'lehallgatókészülék | Abhörgerät' (MArg.)

■ Cseh vagy szlovák jövevényszó. | (≡) Cseh (N.) *ploščka, ploška, ploštka* 'poloska' [< cseh *ploský* 'lapos']. A szó a szlovákból csak egy másik névszóképzővel adatolt, a magyarnak pontosan megfelelő alak korábbi létezése azonban nem kizárt; vö. szlk. *ploštica* 'poloska' [< szlk. *ploský* 'lapos']. Vö. még cseh *ploštice* 'poloska'. (△) A 2. jelentés, amely néhány évtizeddel kirábbi mint első adata, a ném. *Wanze*; ang. *bug*: 'poloska; lehallgatókészülék' mintájára keletkezett. (◡) A (N.) *polos* 'poloska' (1912: NSz.) elvonással keletkezett a *poloska* szóból.

📖 MNy. 6: 399; Kniezsa: SzlJsz. 431; TESz.; EWUng. • Vö. *palacka*

poltura × A: 1614 *poltura* (NySz.); 1623 *Pulteran* (MNy. 80: 376); 1625 *poturatt* (MNy. 9: 131); 1635 *Polturák* pénzt (OkI Sz.); 1690 *pótura* (NySz.); 1699 *poltrában* (NySz.); 1746 *Porturarát* [Ϸ: *Portura*-árát] (MNy. 60: 374); 1766/ *potrát* (NSz.); 1783 *poltoránkkal* (NSz.); 1807 *poltúrás* [sz.] (NSz.) **J:** 'kis értékű pénz | Art Münze von kleinem Wert'

■ Lengyel jövevényszó. | (≡) Le. *póltorak* 'ezüstpénz másfél garas értékben <a 17–18. sz.-ban>' [< le. *póltora* 'másfél']. (△) A szó a magyarban Erdélyből terjedt el, ahol ez az érme (más lengyel érmével együtt) már a 17. sz.-ban igen elterjedt volt. A 17. sz.-ban a lengyel szó tagi magánhangzója éppúgy *o* és *u* hangértékű volt, a magyarban vált nyíltabbá. A lengyel szóvéget a magyar nyelvrészek tévesen többesjelnek vélte és ezért lehagyta; vö. → *csárda*, *peta* (→ *peták*) stb. A változatok keletkezésénél fontos szerepet játszott a második szótagi magánhangzó, ill. a szó belseji *l* kiesése. (◉) A korábbi időkben a meglehetősen gyakori érmeleírás ma már csak néprajzi szövegekben fordul elő. (△⇒) A magyarból: szbhv. (R.) *põtura* 'török bronz érme', *poltura*, *potura* 'egy fajta magyar aranyérme'; szlk. *polturák*, (N.) *poltura* 'egy fajta régi pénz'; rom. (R.) *pótor*, (N.) *pótură* 'csekély értékű pénzerme'.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 431; TESz.; EWUng. • Vö. *polhák*

pólus A: 1589 *polusnak* (MNy. 79: 247); 1790 *Pólusig* (NSz.) **J: 1.** 1589 'égitestek azon pontja, ahol a forgási tengely metszi a felszínt | Drehpunkt eines Himmelskörpers, Polgend

auf der Erdkugel; Punkt der verlängerten Erdachse' (↑); **2.** 1776 'sarkcsillag | Polarstern' (NSz.); **3.** 1799 'áramforrás csatlakozó pontja; elektromos kimenet | Hauptpunkt der Kraftlinien; elektrische Anschlußklemme' (NSz.); **4.** 1830 'két ellentétes dolog végpontja | Endpunkt zweier Extreme' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *polus* 'a föld északi, ill. déli pólusa' [< gör. *πόλος* 'forgástengely; a Föld tengelye, annak végpontja']. (≈) Megfelelői: ném. *Pol*; fr. *polo*; stb.: 'sarok, pólus'. (△) A szóvégi *s*-hez a magyarban vö. → *ámbitus* stb. Különböző szaknyelvekből terjedt el. (⊖) Idetartoznak: *poláris* 'sark, amelyen az égbolt, ill. a föld pólusa megtalálható' (1776: NSz.); *polarizál* 'polarizál' (1879: NSz.); *polaritás* 'polaritás, ellentét' (1879/: NSz.); *polarizáció* 'polarizáció, elkülönülés' (1879/: NSz.).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *ciklus, kultúra*

pólya → *póka*

polyák Δ **A:** 1408 *Polyak* [szN.] (Oklsz.); 1576 *Polak* [szN.] (MNY. 63: 96); 1595 *polaknak* (MNY. 62: 236); 1848 *pollyákok* (NSz.) **J:** <FN> **1.** 1408 'lengyel ember | Pole' (↑); **2.** 1848 'az 1848–9. évi szabadságharc idején' császárhű katona | kaisertreuer Soldat zur Zeit des ungarischen Freiheitskampfes 1848–9' (↑); **3.** 1904 'palóc betelepülő | aus dem Norden des ungarischen SprGebietes stammender Siedler' (NéprÉrt. 5: 242); **4.** 1955 'szlovák fazekas | slowakischer Töpfer' (NéprÉrt. 37: 33) | <MN> **1.** 1408 'lengyel | polnisch' (MNY. 60: 374); **2.** 1848 'császárhű {katona} | kaisertreu {Soldat}' (NSz.)

■ Lengyel jövevényszó. | (≡) Le. *Polak* 'lengyel <fn>' [< le. *pole* 'föld']. A lengyelek önelnevezése más szláv nyelvekre, és egyéb nyelvekre is átszállt; vö. szbhv. *Poljak*; szlk. *Poliak*; or. *поляк*; ném. *Polack, Polacke*; stb.: 'lengyel <fn>'. (△) A főnévi 2–4. jelentés és a melléknévi 2. jelentés keletkezése az eredeti jelentés elhalványulásán alapul és azzal jár, hogy a szó egy enyhe gúnyos árnyalatot kapott. (⊙) A lengyelek magyar irodalmi nyelvi megnevezéséhez vö. → *lengyel*.

📖 NytudÉrt. 1: 12; Kniezsa: SzlJsz. 433; TESz.; EWUng. • Vö. *palacka, pojána, polka*

pomádé **A:** 1748 *pomádát* (NySz.); 1748 *pomáta* (MNY. 30: 31); 1762 *pomádiba* (NSz.); 1764 *pomádét* (MNY. 60: 118); 1771 ki ... *pomadázni* [sz.] (MNY. 60: 374); 1772 *pomáde* (NSz.); 1851 *pomádiba* (NSz.) **J:** 'erős illatú (haj)kenőcs | Pomade'

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Pomade*; fr. *pommade*; ol. *pomata*, (N.) *pomàd*, (mil.) *pomàda*, (bol.) *pumata*; le. *pomada*; or. *nomada*; stb.: 'pomádé'. Az olaszból terjedt el [< ol. *pomo* 'almafa, gyümölcsfa; alma', tkp. 'gyümölcshúsból készült krém' (lat. *pomum* 'gyümölcs')]. (⇒△) A magyarba a németből és az olaszból érkezett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pomagránát*

pomagránát Δ **A:** 1470 k. *pomagranat* (CasGl. 57.); 1525 k. *pomagranalma* (MNY. 11: 39); 1538 *pomograna* (Pesti: Nomenclatura O2); 1755 *pomagránát* (NSz.); 1791 *pomagránna* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 296) **J:** 'gránátalma | Granatapfel'

■ Olasz (É.) jövevényszó. | (≡) Ol. (giul.) *pomagrànà*, (bre.) *pom granat*, (vern.) *pom granà*, (R.) *poma granata*, – ol. *pomogranato*: 'gránátalma' [lat. (k.) *pomum granatum* 'ua.', tkp. 'magvas alma']. (≈) Megfelelői: fr. *pomme-grenade*; szbhv. (R.) *pomagrana*; stb.: 'gránátalma'. (△) Maga a növény is a földközi-tengeri területről került a magyarba.

pomána × **A:** 1750 *Pománában* [R.] (NyK. 73: 89); NYJ. *pamjana* (ÚMTsz.); *pohánnába* [R.] (ÚMTsz.); *pomana* (Moldován: AlsófehérVm. 1/2: 804) **J:** 1. 1750 'ajándék | Geschenk' (↑); 2. 1759 'halotti tor | Totenmahl' (Bakos F.: REL. 270); 3. 1760 'alamizsna, adomány | Almosen, Gabe' (MNY. 63: 225); 4. 1929 'lakoma, társas étkezés | Gastmahl, Geselligkeit' (ÚMTsz.) **R:** ~**ba** 1750 'ingyen | unentgeltlich' (↑)

■ Román jövevényszó. | (≡) Rom. *pomană*, [végartikulussal] *pomana*, (N.) *pomjana*: 'halotti tor; alamizsna, kegyes adomány' [szláv eredetű; vö. óe. szl. *poměň* 'emlék'; szbhv. *pomen* 'említés; gyászmise'; stb.]. (⊕) A szóvégi *a*-hoz vö. →*áfonya*. A magyarban általában *pománába*, *pománában* alakban fordul elő; ehhez vö. rom. *în pomană* 'ajándékként <ad>'.
 TESz.; EWUng.

pompa **A:** 1512 k. *pompasaganak* [sz.] (WeszprK. 147); 1787 *pómpával* (NSz.) **J:** 1. 1512 k. 'látványos, ünnepélyes külsőség, fényűzés | Prunk, Pomp' # (↑); 2. 1553/ ? 'körmenet, felvonulás | Festzug' (Tinódi: Cronica B1b), 1583 'ua.' (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 247) **Sz:** ~**zik** 1575 *pompáza* (NySz.) | ~**s** 1585 *Pompas* (Cal. 819)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *pompa* 'díszmenet, felvonulás; ragyogás, pomfa, fény' [< gör. *πομπή* 'küldés; kíséret; ünnepi felvonulás']. (≈) Megfelelői: ném. *Pomp*; fr. *pompe*; stb.: 'dísz, pompa'. (⊕⇒) A magyarból: rom. *pompă*.

TESz.; EWUng.

ponc → *poncol*

poncol Δ **A:** 1556 *pontyol* (Oklsz.); 1600 *Ponczolt* (Oklsz.) **J:** 'nemesfémből készült tárgyak megmunkálására szolgáló fémesszköz | Meißel'

ponc **A:** 1585 *ponczolo* [sz.] (Cal. 147); 1790 *Pontz* (NSz.) **J:** 'nemesfémből készült tárgyak megmunkálására szolgáló fémesszköz; fémjelzés | Meißel; Beschauzeichen'

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kor. úfn.) *punzel* 'szűrőszerszám, véső'; ném. (kfn.) *ponze*, (kfn.), (kor. úfn.) *punze*: 'szűrőszerszám, véső; fémjel', – ném. *Punze* 'ua.' [< ol. *punzione* 'ua.; lyukasztótüske; betükkölyű, patrica stb.' (lat. *punctio*, *punctionem* [tárgyeset] 'szúr, bök')]. (≈) Megfelelői: fr. *poinçon*; or. *пунсон*; stb.: 'ár, tűző, fúrótű; verőtüske, pontozóvas, ponc; fémjel; stb.'. (⊕) A *ponc* az ékszerészet szakszava.

TESz.; EWUng. • Vö. *punci*, *punktum*

pondró **A:** 1564 *pondrót* [✓] (Gyógyászat 1880: 106) (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 305); 1788 *Pondré* (MNY. 5: 286); 1835 *Prondó* (Kassai: Gyökerésző 4: 142); NYJ. *pundró* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1564 'egyes rovaroknak főleg gyümölcsben v. más ételneműben élő lárvája | Made' (↑); 2. 1795 'selyemhernyó | Seidenraupe' (NSz.); 3. 1808 'megvetésre méltó ember; satnya emberke | verachtenswerter Mensch; schwächliches Menschlein' (NSz.); 4. 1813 'orsóféreg | Madenwurm' (NSz.); 5. 1894 'csimasz, pajor | Engerling' (NSz.)

■ Nyugati szláv vagy szerbhorvát jövevényszó. | (≡) Cseh *ponrava* 'pajor', (R.) *ponrav*, *pondrav* 'kukac'; szlk. (N.) *pondrava* 'ua.; megvetendő, lenézendő ember'; le. (R.) *pandrow*

'pajor'; szbhv. *pundrav* 'kukac; végbélgiliszta' [< szláv **po* (igekötő) + **norvъ* 'behatoló, sompolygó, lebukó']. A szó belseji *d*-t tartalmazó szláv változatok másodlagosak. Vö. még or. (R.) *ponorovъ*, *ponorovъ* 'földigiliszta, pajor'. ☐ A jelentést megállapítva a különböző nyelvekből való átvétel sem elutasítható.

☞ MNy. 6: 112; Kniezsa: SzlJsz. 434; TESz.; EWUng.

pongyola **A:** 1788 *pongyolaságot* [sz.] (Szily: NyÚSz.); 1792 *pangyoláfon* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. *Pőre* a.); 1825 *ponyola* (NSz.); 1835 *Pelengye* (Kassai: Gyökerésző 4: 82); 1838 *Pengyelén* (Tsz.); 1840 *pongyolló* (NSz.); 1844 *pongyala-főkötők* (NSz.); NYJ. *pangyula* (MTsz.); *pengyula*, *plēntyuhāesző*, *pōngyöle* (ÚMTsz.) **J:** <MN> **1.** 1788 'fesztelenül könnyed | ungezwungen, zwanglos' (↑); **2.** 1791 'hiányosan, hanyagul öltözött (személy); hiányos, hanyag (öltözet) | salopp angezogen (Person); salopp (Kleidung)' (NSz.); **3.** 1832 'kevés szabatos (nyelvhasználat), köznapiasan megfogalmazott (szöveg) | nicht genau, ungepflegt (Sprachgebrauch, Text)' (NSz.) | <FN> **1.** 1805 'reggeli (főleg női) háziruha | Morgenkleid (haupts. von Frauen)' # (NSz.); **2.** 1851/ 'fesztelen magatartás | zwanglose Haltung' (NSz.)

■ Valószínűleg belső keletkezésű, esetleg származékszó. | ☐ Összefügghet a →*bonyolít* vagy a →*bugyolál* stb. szavakkal, a képzés azonban nem tisztázott. A végződés *-a* (folyamatos) melléknévi igenévképzőnek tűnik. A megnevezés eredetileg a laza beburkolásra utalhat; ez a körülmény vezethetett a melléknévi, abból főnevesüléssel a főnévi jeletés létrejöttéhez.

☞ TESz.; EWUng. • Vö. *bonyolít*, *bugyolál*, *patyolat*

póni **A:** 1822 *ponnyk* (Nyr. 96: 91); 1831 *Pony* (Nyr. 96: 91); 1851 *póny* (NSz.); 1861 *póni-fogatomtól* (NSz.) **J:** 'egy fajta kis termetű ló | Pony'

■ Angol jövevényszó. | ☐ Ang. *pony* 'kicsi lófajta' [? < fr. (kfr.) *poulenet* 'kis csikó; fiatal kanca']. ☐ Megfelelői: ném. *Pony*; or. *пони*; stb.: 'póni'. ☐ Az angoltól való átvétel mellett szól, hogy a legtöbb pónifajta Angliából származik.

☞ Nyr. 96: 91; TESz.; EWUng.

ponk × **A:** 1395 k. *panth* [o: *panch*] (BesztSzj. 1238.); 1460 ? *Ponkos* [sz.] [SZN.] (OklSz.); 1551 *Ponkhegye* [HN.] (OklSz.) **J:** **1.** 1395 k. 'pad | Bank' (↑); **2.** 1551 'kis domb, halom | Hügel' (↑); **3.** 1838–1845 'kemencepadka; kemencepárkány | Ofenbank; Ofengesims' (MNyTK. 107: 31)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ☐ Ném. (kfn.) *banc* 'pad; asztal; stb.' (E.) *bōŋk* 'pad, ülőke mint rakodó- vagy munkahely', – ném. *Bank* 'ülőbútor; közet- és homoklerakódás a vízfolyásban; stb.' [germán eredetű; vö. izl. (óizl.) *bakki* 'magaslat, kis hegy, domb, folyópart'; holl. *bank* 'ülőbútor'; stb.]. ☐ A szó főleg Erdélyben használatos, ezért az átvétel mindenek előtt az erdélyi németből lehetséges. A 2. jelentéshez vö. →*pad* 'dombhát'. ☐ Az 1455 k. *panko* 'pad' (OklSz. *pad* a.) egy latinositott német alak lehet.

☞ Nyr. 40: 305; TESz.; EWUng. • Vö. *bank*

pont **A:** 1513 *poncth* (NagyszK. 110); 1519 k. *punct* (DebrK. 448); 1527 *pontrol* (ÉrdyK. 343); 1580 *puntig* (NySz.) **J:** <FN> **1.** 1513 'meghatározott hely (a környező térben); kiterjedés nélküli térelem (a mértanban); fordulópont | bestimmter Ort, bestimmte Stelle; geometrischer Punkt; Wendepunkt' # (↑); **2.** 1527 'tagolt szövegrész, cikkely | Abschnitt, Textteil' (ÉrdyK. 556); **3.** 1535 'kis kiterjedésű, felületi folt, petty; mondatzáró írásjel | oberflächlicher Tupfen;

Satzzeichen am Satzende' # (Ozori: Vit. Fflb); **4.** 1767 'értékelési egység | Bewertungseinheit' # (NSz.); **5.** 1795 'nézőpont | Standpunkt' # (NSz.); **6.** 1843 '(ezzel) vége, kész, punctum | Schluss, Ende, Punctum (als Präd.)' (NSz.) | <HSz> 1876/ 'pontosan, pontban | pünktlich, genau' # (NSz.) **Sz:** ~**oz** 1585 *pontoztatot* [sz.] '(szöveget) központoszással ellát | interpunktieren' (Cal. 554); 1885 [sz.] 'értékel | bewerten' (Bánhidi: Sportny. *pont* a.) | ~**os** 1585 *pontos* 'ponttal ellátott | mit einem Punkt versehen' (Cal. 967); 1803 'fontos | wichtig' (NySz.); 1805 'helyes, megfelelő, időben történő, megbízhatóan működő stb. | genau, richtig' (NSz.) | ~**atlan** 1808 *pontatlan* 'pont nélküli | ohne Punkt' (NSz.); 1831 'nem pontos | ungenau' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kor. úfn. k.-ném.) *pont*, (kor. úfn.) *punkt*, *punt*: 'pont; osztály, csoport, részleg, rész, darab; pillanat; befejezés, lezárás'; stb., – ném. *Punkt* 'pont' [< lat. *punctum* 'szúrás, döfés; kis lyuk; petty, pötty, pont; szakasz, részlet; stb.'; az eredetéhez vö. →*punktum*]. (≈) Megfelelői: holl. *punt*; le. *punkt*; stb.: 'pont'. (△) A melléknévi jelentés a *pontosan* '(egészen) pontosan' határozószó jelentése alapján keletkezett.; vö. még a →*punktum* hasonló jelentésével.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *álláspont*, *holt-*, *közép-*, *punktum*, *szempont*

ponton **A:** 1663 *pontonokat* (Nyr. 96: 232); 1886 *pontónokon* (NSz.) **J:** **1.** 1663 'hajóhíd; rögzített úszómű különböző létesítmények (híd, kikötő stb.) víz felett tartására | Pontonbrücke; befestigter Schwimmkörper von Brücken, Docks usw.' (↑); **2.** 1813 ? 'uszály | Lastkahn' (NSz.), 1854 'ua.' (Heckenast: IdSzT.)

■ Francia jövevényszó, valószínűleg német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *ponton* 'pontonhíd, kikötőhíd, hajóhíd; lehorgonyzott hajótest; uszály'; – vö. még ném. *Ponton* 'lehorgonyzott vízi jármű; pontonhíd, kikötőhíd, hajóhíd'. A franciában a lat. *ponto*, *pontonem* [tárgyeset] 'komp, uszály' szó továbbélése [< lat. *pons* 'híd']. (≈) Megfelelői: ang. *ponton*; ol. *pontone*; stb.: 'uszály; pontonhíd, kikötőhíd, hajóhíd.'.

📖 TESz.; EWUng.

ponty **A:** 1403 *Ponthyos* [sz.] [SZN.] (MNY. 67: 234); 1508 *ponthy* (Oklsz.); 1533 *ponthffy* (Oklsz.); 1533 *Poong* (Murm. 1147.); 1763 *Poty* (NSz.) **J:** 'lassú folyókban, halastavakban élő hal | Karpfen (Cyprinus carpio)' #

■ Ismeretlen eredetű. | (△) A szó belseji *n* szervetlen járulékhang. Korábbi megnevezés: →*pozsár*. (≈) A 1590 *Ponttyo* 'ponty' (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 90) a tisztázatlan alaktani szerkezet miatt bizonytalan idetartozású.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *potyka*

pónyik × **A:** 1508 *pańika* almak (DöbrK. 480); 1531 *pwnyka* almaak (ÉrsK. 221); 1870 *ponyik*-almafa (NSz.); 1901 *pónyik* (Nyr. 30: 351) **J:** 'nagy méretű, sárgás színű almafajta | große, gelbliche Apfelsorte'

■ Jövevényszó, de az átadó nyelv bizonytalan. | (≡) Bizonyára a következő szavakkal függ össze: lat. (tud.) *punica* 'egy fajta alma', *punica granatum* 'gránátalma'; ol. *punica* 'egy fajta alma'; ang. (R.) *punic* 'ua.' [bizonytalan eredetű, vö. esetleg lat. *punicus*, *punicans* 'vöröses']. (△) A *pónyik* alak a birtokos személyjelként értelmezett szóvégi *a* elhagyásával keletkezhetett; vö. →*kolbász*, →*lapát*. Egy erdélyi almafajta népies megnevezéséről lehet szó; a gyéren adatolt rom. *poinic* és a ném. (szász E.) *poinik*, *poining* inkább magyar átvételnek tűnnek. (≈) Tisztázatlan idetartozású: *pojenics alma* 'egy fajta alma' (1812: Rapaics: MGyüm. 214); ehhez

vö. rom. *mere poienici* [többes szám] 'ua.'. (⇒) A magyarból: rom. (N.) *pónic* 'nagy, sárgás almafajta'.

📖 Rapaics: MGyüm. 269; Bakos F.: REL. 242; EWUng.

ponyva **A:** 1429 *ponywa* (Nyr. 43: 22); 1490 *Ponwa* (OkISz.); 1637/ *Penyvet* (MNY. 80: 376); 1810 *Ponya* (HOkISzj. 118); 1838 *penyva* (Tsz. Sátor a.); 1855–1860 *pónya* (MNY. 38: 387); NYJ. *panyó, pënva* (MTsz.) **J:** 1. 1429 'erős vászonból való takaró burkolásra, sátrak fedésére stb. | Plane' # (↑); 2. 1852 'ponyvairodalom | Kolportage-, Hintertreppenliteratur' (NSz.)

■ Déli szláv vagy orosz jövevényszó. | (≡) Szbhv. *ponjava* 'vászon lepedő, ágytakaró, paplan; asztalterítő'; szln. *ponjava* 'vászon lepedő; ponyva'; or. (R.) *понава, понева* 'lenvászon darab; takaró, terítő; függöny; alsószoknya', (N.) *пона́ва* 'takaró, terítő, borítás; sisak, süveg, fátyol, lepel'; – óe. szl. *poňava* 'vászon lepedő' [tisztázatlan eredetű]. (△) A *penyve* változat hangrendi átcsapással keletkezett. A *ponya* típusú változatokban a szó belseji *v* kieséséhez vö. *pitar* (→*pitvar*), →*zsálya* stb. A *panyó* változathoz vö. →*kagyló*, →*szittyó* stb. Az eredeti jelentése 'takaró' lehetett. A 2. jelentés önállósodás útján alakult ki; vö. *ponyvai irodalom* (1846: NSz.); *ponyvairodalom* (1847: NSz.): 'ponyvairodalom'. A kifejezés onnan származik, hogy bizonyos könyveket egykor a vásárok sátraiban vagy kiterített ponyvákön árusítottak.

📖 MNY. 6: 68; Kniezsa: SzlJsz. 435; TESz.; EWUng. • Vö. *panyóka, pénz*

pópa **A:** 1566 *pópa* [ES. NEM M.] (Nyr. 90: 87); 1632 *Popa* (Nyr. 90: 87); 1757 *Pópa* (Nyr. 86: 454) **J:** 'görögkeleti pap | orthodoxer od. griechisch-katholischer Geistlicher'

■ Román jövevényszó, szerbhorvát közvetítéssel is. | (≡) Rom. *popă*, [végartikulussal] *popa* 'pópa'; – vö. még szbhv. (N.) *popa* 'ua.'. A románban az óe. szl. *popъ* 'ua.' alapján . (△) A szóvégi *a*-hoz (egy románból való átvétel esetén) vö. →*áfonya*.

📖 Nyr. 86: 453, 90: 86; TESz.; EWUng. • Vö. *pap*

popi → **popó**

popó **A:** 1900 *popó* (Lumtzer–Melich: DOLw. 207) **J:** 1. 1900 'ülep | Gesäß' (↑); 2. 1915 'a szoknya hátsó részét megemelő tömés, turnűr | Turnüre' (MNY. 11: 429)

popsi **A:** 1911 *popsiját* (Hét 1911. nov. 5.: 721) **J:** 'ülep | Gesäß'

popi **A:** 1930 *popi* (Zolnay–Gedényi) **J:** 'ülep | Gesäß'

■ A szócsalád alapja, a **popó** német jövevényszó. | (≡) Ném. *Popo*, (B.) *popo*: 'ülep, far' [ikerszó a ném. *Podex* 'ua.' első szótagjából]. (≈) Megfelelői: ol. *popò* 'ua.'.

■ A **popsi** és a **popi** szórövidüléssel keletkeztek. | (△) A *-si*, ill. az *i* játszi kicsinyítő képzőkkel; vö. →*buksi*, *cigi* (→*cigaretta*) stb.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊗) Nem tartozik ide: *popi* 'baba, kislány' (1831: NSz.), ez a ném. *Puppe* 'gyermekjáték; kislány' stb. szóból eredhet.

📖 TESz., *popsi* a. is; EWUng.

popri † **A:** 1286 *popri* (MonStrig. 2: 211) **J:** 'szövetfajta | Art Tuch'

popring † **A:** 1339 *popreng* (Oklsz.); 1353 *popring* (Oklsz.); 1355 *papring* (Oklsz.) **J:** 'szövetfajta | Art Tuch'

■ Jövevényszó, valószínűleg a francia (ófr.) nyelvből. | (≡) Fr. (ófr.) *popre*, *porpre*, *propre* 'egy fajta drága kelme', *pupre* 'bíborszínű kelme, kendő' [lat. *purpura* 'bíborcsiga, bíborfesték, bíboranyag'] | fr. (ófr.) *porprin*, *porprine* 'színes kelme, kendő' [< fr. (ófr.) *porpre* (↑)]. Vö. még lat. (h.) *popri* 'bíbor <szín, anyag>'; prov. (óprov.) *polprin* 'bíborszínű anyagból készült <kelme>'. (△) A *popring* szóvégi g-jéhez vö. →*puszpáng*, →*rozmaring* stb.

📖 TESz.; MNy. 74: 79; EWUng. • Vö. *purpián*

popring → *popri*

popsi → *popó*

por **A:** 12. sz. vége/ *pur* (HB.); 1221 *por* [SZN.] (MNL (OL) DL 206866); 1366 ? *Portelek* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 1: 483); 1395 k. *por* (BesztSzj. 213.); 1518 k. *poor* (SándK. 2); NYJ. *pallik*, *parol*, *pollád* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** 1. 12. sz. vége/ 'a talaj szétmállott, finom részecskéi | Staub' # (↑); 2. 1508 'porított anyagú gyógyszer, háztartási kellék | Pulver {Arznei, Reinigungsmittel usw.}' # (DöbrK. 476); 3. 1535 k. 'puskapor | Schießpulver' (Zay: Lánd. 8); 4. 1784 'földi maradványok | Staubhülle {des Toten}' # (NSz.); 5. 1788/ 'elavultság; maradiság | Überlebtheit; Verstaubtheit' (NSz.) **Sz:** ~**os** 1337 *Purusucha* [HN.] (Oklsz.) | ~**oz** 1531 *porozo* [sz.] (Oklsz.) | ~**zó** 1531 ? *porozo* 'a nedves írás szárítására szolgáló finom homok, illetőleg ennek tartója | Streusand' (Oklsz.); 1544 'ua.' (Oklsz.); 1818 'a virág hím ivarszerve | Staubgefäß {Bot}' (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Anthēra* a.) | ~**lik** 1616 *porlo* [sz.] (NySz.) | ~**zik** 1717 e./ *porozni* [sz.] (NySz.) | ~**ol** 1835 *porolni* [sz.] (Tzs. *Staub* a.) | ~**lad** 1831 *porladékony* [sz.] (Minerva 7: 259); 1835 *porladék* [sz.] (Tzs. *Mulm* a.) | ~**laszt** 1834 *porlasztának* (MKurir 1834. jún. 6.: 288); 1835 *porlaszt* (Kunoss: Gyal. *Pulverizál* a.) | ~**oló** 1839 *porolóért* (Koszorú 19: 128); 1861 *por* 'porolásra való nyeles eszköz | Klopfer {Stange, Städler}' (NSz.) | ~**lasztó** 1863 *porlasztó* 'permetező készülék | Zerstäuber' (OrvH. 1863. aug. 23.: 689)

■ Bizonytalan eredetű, esetleg örökség az uráli korból. | (≡) Vö. vog. (T.) *porəš*, (P.) *pårš*, (É.) *porəs*, *pors* 'trágya, hulladék, por', finn *poro* 'hamu, por, üledék, zacc, törmelék'; – kam. *pure* 'homok, homokpad'; mot. *chura* 'ua.'; koj. *prja* 'ua.'; tajgi *huru* 'ua.' [uráli **porz* 'por, homok']. (≈) Megfelelői: alt. *pur* 'hamu'; mong. *bur* 'por, homok'; stb. (△) A magyarázat nehézsége a szó eleji **p* fennmaradása; vö. azonban →*para*². A 2–5. jelentés metafora. (△) Hangutánzó-hangfestő értelmezése nem meggyőző.

📖 FUF. 11: 222; SKES.; TESz.; EWUng. • Vö. *hímpor*, *izre-porrá*, *lő-*, *porhajás*, *porhanyó*

pór **Δ A:** 1211 ? *Pour* [SZN.] (Oklsz.); 1366 *Portelek* [HN.] (Csánki: TörtFöldr. 1: 483); 1380 k. *por* (KönSzj. 116.); 1459 *Poorzombathya* [HN.] (Oklsz.); 1566 *bór* (NySz.) **J:** 1. 1211 ? 'paraszt, földműves | Bauer, Landmann' (↑), 1380 k. 'ua.' (↑); 2. [jelzői értékben] 1435 k. 'köznépi, nem nemes (személy) | zum Bauernstand gehörig {auch Person}' (SoprSzj. 96.) **R:** ~**ul** 1554 *Porul* 'aljas módon | auf niederträchtige Weise' (Tinódi: Cronica N1a); 1604 *Pórul* 'paraszi módon | auf bäuerliche Weise' (Szenczi Molnár: Dict.); 1748 'kudarcosan, rosszul {hsz} | übel {Adv.}' (NySz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn.) *bûr*, (baj.-osztr.) *paur*: 'földműves, paraszt', – ném. *Bauer* 'falusi, paraszt, földműves' [< ném. *bauen* 'beültet, fásít']. (≈)

Megfelelői: holl. *boer*; szbhv. (N.) *päor, päur*; stb.: 'földműves, paraszt'. (△) A megszilárdult ragos alakulat ma csupán a *póru jár* 'ráfizet, a rövidebbet húzza' (1748: NSz.) szófordulatban használatos.

📖 MNy. 12: 313; TESz.; EWUng. • Vö. *bódé, búr*

póráz A: 1406 ? *porazfalua* [HN.] (MNy. 9: 133); 1554 *porazt* (Oklsz.); 1595 *Pooraz* (Ver. 120.); 1763 *Pórász* (NSz.); 1777 *porászra* (NSz.) **J: 1.** 1554 'kutya vezetésére használt kötel v. keskeny szíj | Hundeleine' # (↑); **2.** 1566 'kötél, pányva | Seil, Strick' (Heltai: Fab. 157); **3.** 1838 'bocskorszíj | Bundschuhriemen' (Tsz.)

■ Déli szláv vagy nyugati szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *povraz* 'zsineg, zsinór, kötel; fogantyú, fül, nyél'; szln. *povraz* 'kötél'; cseh *provaz* 'ua.; zsineg, madzag'; szlk. *povraz* 'kötél'; stb. [< szláv **po* [igekötő] + **verz-* '(meg)köt']. Vö. még or. *навопоз* 'madzag v. szíj a dohányzacskó összehúzására'; ukr. *новопоз* 'zsineg, zsinór'. (△) A magyar szó bizonyosan a vadászok nyelvének szakszavából honosodott meg.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 436; TESz.; EWUng.

porc A: 1808 *Portz* (Sándor I.: Toldalék) **J: 1.** 1808 'a csontok ízületi végénél, a csigolyák között stb. levő rugalmas, a csonttal ellentétben várgahó szövet | Knorpel' # (↑); **2.** 1870 'kemény bütyök növények indáin | hartes Knötchen an der Ranke' (CzF.); **3.** 1872 'vkinek a porcikája, vminek kis részecskéje | Teilchen' (NSz.)

■ Elvonással keletkezett tudatos szóalkotás. | (△) A *porcogó* 'porc' (→*porcog*) szóból jött létre. A 2. jelentés metafora. A 3. jelentéshez vö. →*porcika*; vö. még →*perc*. (⌘) Nyelvújítási szó.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *porcog*

porcan → *porcog*

porcelán A: 1612 *porcellana* pohár (Radvánszky: Csal. 2: 176); 1620 *porcelána* tálokat (Horváth M.: NEI.); 1626 *porcellánakkal* (Radvánszky: Csal. 2: 247); 1704 *Porczenel* (MNy. 61: 477); 1716 *Porcelénna* (MNy. 61: 477); 1776 *Porczalán* (MNy. 71: 127); 1782 *porczolán* (MNy. 10: 84); 1786 *porcelán* (MNy. 71: 127); 1900 *porcellánton* (NSz.); NYJ. *pôrcilán, porcoján* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1612 'kaolin, földpát és kvarc keverékének kerámiai terméke | Porzellan (Erzeugnis, Geschirr)' # (↑); **2.** 1782 'egy fajta vászon | Art Leinwand' (↑)

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Porzellan*, (R.) *porzel(l)in*; ol. *porcellana*, (tr.) *porzelana*, (párm.) *porzlàna*; cseh *porcelán*; le. *porcelana*; stb.: 'porcelán <termék, étkészlet>'; fr. *porcelaine* 'porcelán <termék, étkészlet>; porceláncsiga; fehér, indiai lenvászon'. Az olaszból terjedt el [jelentésselkülönülés az ol. *porcellana* 'vénuzkagyló, porcelánkagyló' < ol. *porcella* 'koca, emse' (lat. *porcella* 'ua.') szóból]. A megnevezés oka a porcelán fehér színe, amely hasonló a porcelánkagyló színéhez. (⇒△) A magyarba német, olasz és francia közvetítéssel került.

📖 Bárczi: SzófSz.; MNy. 61: 93; TESz.; EWUng. • Vö. *porcsin*

porcika A: 1578 *forczikaiat* [ɔ: *porczikaiat*] (Bornemisza: ÖrdKís. 134); 1616 ? *porcsitak* [?] (NySz.); 1755 *porczikájában* (NSz.); 1789 *portsikáit* (NSz.) **J: 1.** 1578 ? 'emberi, állati

testben igen kis részecske | Teilchen (auch im Körper)' # (↑), 1755 'ua.' (↑); **2.** 1578 ? 'porcos része vmely szervnek | knorpeliger Teil eines Organs' (↑), 1772 'ua.' (MNY. 60: 374)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | (⊕) A *tő* a →*porcog* szócsaládjával függ össze. A végződés *-ika* kicsinyítő képző; vö. *pálcika* (→*pálca*). (≈) Tisztázatlan idetartozású: *porcika* 'porcika-fű (Herniaria)' (1807: MagyFűvészk. 185); ez esetleg a →*porcsin* szócsaládjához tartozik.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *porcog*

porció **A:** 1564 *porcio* (MNY. 79: 247); 1738 *porciócskát* [sz.] (Magyary-Kossa: OrvEml. 1: 345); NYJ. *parció*, *porcia* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1564 '(osztály)rész | Anteil' (↑); **2.** [jelzői értékben] 1599 '(kimért) mennyiség, adag | abgemessene Menge' (MNY. 63: 96); **3.** 1716 'adó | Steuer, Abgabe' (MNY. 60: 374); **4.** 1848 ? 'régí ürmérték, kb. 0,1 l | altes Hohlmaß etwa 0,1 l' (NSz.), 1914 'ua.' (Herman: Pászt.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *portio* '(kiszabott) adag', (h.) *portio contributivialis* 'az adó részösszege; hozzájárulás' [< lat. *pars* 'rész, darab']. (≈) Megfelelői: ném. *Portion*; fr. *portion*; stb.: 'adag, porció'. (⇒) A magyarból: rom. *porție* 'adó; adag, porció; egy fajta ürmérték'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *párt*

porcog **A:** 1405 k. *po[r]chogo* [sz.] (SchlSzf. 411.); 1506 *parczagwan* [sz.] (WinklK. 206) **J:** **1.** 1405 k. 'csont, ín, porcos testrészt ropogó hangot adva törik, zúzódik | mit krachendem Ton brechen, sich zerschlagen (Knochen, Sehne, Knorpel)' (↑); **2.** 1619 '(halk) ropogó, pattogó, kuncogó hangot ad | (leisen) krachenden Ton geben' (MNY. 61: 477); **3.** 1805 e./ 'szellent | furzen' (NSz.) **Sz:** ~**ó** 1405 k. 'porc | Knorpel' (↑) | ~**ós** 1585 *Porczogós* (Cal. 168)

porcan † **A:** 1512 k. kette *porczana* (WeszprK. 51v) **J:** 'csont, ín, porcos testrészt ropogó hangot adva törik, zúzódik | mit krachendem Ton brechen, sich zerschlagen (Knochen, Sehne, Knorpel)'

porcogat × **A:** 1595 *Porczogatni* [sz.] (Ver. 39.) **J:** 'rágva ropogtat, ropogtatva eszik | knabbern, knuspern'

■ Onomatopoeitikus eredetű. | (⊕) A palatoveláris párhuzamosság alapján a szótó és a →*percen* szócsalád töve összefüggésben áll. A végzések különféle igeképzők.

📖 MNY. 59: 292; TESz.; EWUng. • Vö. *percen*, *porc*, *porcika*

porcogat → *porcog*

porcsin × **A:** 1500 k. *poncher* (Gl. *poncsér* a.); 1520 k. *porchin* (Gl.); 1525 k. *pwrchýn* (MNY. 11: 81); 1540 k. *porchon* fw (MNY. 11: 134); 1807 *portsinyfű* (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Portsfű* a.); 1835 *Portsény* (Kassai: Gyökerésző 4: 149); NYJ. *parcsing* (Bálint: SzegSz.); *porcsint* [□] (ÚMTsz.) **J:** **1.** [főleg *kövé* ~] 1500 k. 'kövérfű, egy salátának is készíthető gyomnövény | Portulak' (↑); **2.** [főleg ~*kese*űfű, *disznó*~] 1578 'keseűfű | Vogelknöterich' (NySz.); **3.** [főleg *kerti* ~, ~*rózsa*] 1940 'Kossuthcsillag, kukacvirág | Portulakröschen (Portulaca)' (Nyr. 69: 10)

■ Jövevényszó, valószínűleg olasz (É.). | (≡) Bizonyosan összefügg a következő olasz szavakkal, noha egy pontos alaktani és jelentéstani megfelelés nem bizonyítható; ol. (fri.) *purcín* 'ciklámen', *porcín*, *purcín* 'tinóru', (R.) *pòrci*, *èrba da porci* 'porcsin' [< lat. *porcinus* 'disznó-'

< lat. *porcus* 'disznó']. Vö. még ol. (vel.) *porcelana*, *erba porcelana*, *porcigiola*, (R.) *porcellana*: 'porcsin'. ⊕ A *poncsér* változat hangátvetésen is alapulhat. ⊖ Idetartozik: *porcsfű* összetétel 'ua.' (16. sz.: StUnBB. 1958/1: 164) összetétel, amelyben az előtag szórövidülés lehet a *porcsin* szóból; vö. még *porcs* 'ua.' (1805: NSz.). ⊖ Tisztázatlan idetartozású: *porcfű* 'egy fajta gyógynövény' (1745: NSz.); *porcika* 'ua.' (1807: MagyFűvészk. 185); ezek a →*porc*, →*porcog* szócsaládjaihoz is tartozhatnak.

📖 MNyTK. 73: 34; TESz.; EWUng. • Vö. *porcelán*

póré **A**: 1783 *Póré* (NSz.); 1838 *Pori* hagyma (Tsz.); NYJ. *púré* (ÚMTsz.) **J**: 'párhagyma | Porree'

■ Német jövevényszó. | ⊕ Ném. *Porree*, (baj.-osztr.) *pori*: 'póréhagyma' [< fr. (kfr.) *poree* 'ua.']. ⊕ A →*paraj* szóból szóhasadással való magyarázata kevésbé valószínű. ⊖ Nem tartozik ide: (R.) *póré* 'zsineg, amie a dohányt felfűzik; zsinigre felfűzött dohánycsomó' (1801/: NSz.), ez ismeretlen eredetű.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz. *póré*¹ a., *póré*² a.; EWUng. • Vö. *paraj*

porgolát × **A**: 1435 *Porgolath* (NytudÉrt. 50: 40); 1501 *Poroglath* (MNy. 90: 123); 1632 *porgolád* kaput (MNy. 1: 414); 1634 közporkolátokat [?] (MNy. 90: 123); 1640 *pergolat* (NytudÉrt. 50: 40); 1739 *Porgalátok* (MNy. 90: 123); 1757 *porkoláb* kapukkal (HOKISzj. 119); 1774 *Pargalát* (MNy. 90: 123) **J**: 'kerítés, különösen élősövény | (Ruten)zaun, Hecke'

■ Déli szláv jövevényszó. | ⊕ Blg. *npežpada* 'válaszfal, közfal, sövény, kerítés, palánk'; szbhv. *pregrada* 'rekesz, lécláda'; szln. *pregrad* 'hímnem:»ua., válaszfal', '«nőnem:» rekesz, fiók', *pregrada* 'válaszfal, rekesz' [< szláv **per* (igekötő) + **gord-* 'körülkerít, bekerít']. Vö. még szlk. *priehrada* 'válaszfal, kerítés, sövény; völgyzáró gát; sorompó'; or. (e.) *pręgrad* 'kerítés, sövény'; stb. ⊕ Az ilyen típusú változatok keletkezéséhez a hangátvetés és a hangrendi kiegyenlítődés döntően hozzájárult. Ha a szláv alak a szóvégi *a*-val lett átvéve, a szóvég elhagyásához vö. →*kolbász*, →*lapát* stb. A *porkoláb* változat a →*porkoláb* népetimológiás hatására jött létre. ⊕ Az északnyugati részek és a székelyek tájszáva.

📖 NytudÉrt. 50: 39; TESz.; EWUng. • Vö. *gárgya*

porhajas Δ **A**: 1590 *Porhais* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 46); 1604 *Pórhajas* (Szcenci Molnár: Dict.); 1714 *porhajost* (MNy. 80: 377) **J**: <FN> **1.** 1590 'szőlő lehajtott termővesszője, szőlőbujtás | abgelegene Weinrebe' (↑); **2.** 1854 'sarjúág; facsemete | Trieb; junger Baum' (NSz.) | <MN> **1.** 1604 'bolyhos, pelyhes | flaumig, haarig' (Szcenci Molnár: Dict. *Pórhajas* a. [o: Pórhajas]); **2.** 1604 'szaporításra alkalmas (szőlővessző) | fortpflanzungsfähig (Weinrebe)' (↑)

porhajaz Δ **A**: 1838 *Porhajazni* [sz.] (Tsz.) **J**: 'porhajas vesszővel szaporít | durch fortpflanzungsfähige Rebe vermehren'

■ A szócsalád alapja, a **porhajas** bizonytalan eredetű, esetleg összetett szó. | ⊕ Az előtag feltehetőleg a →*por* szó. Az utótag a *hajás* (→*haj*¹) 'rostos, szálkás' (1590: Szikszai Fabricius: LatMSzj. 32) szó lehet. A tagok egymáshoz való viszonya azonban tisztázatlan. A *porhajas* eredetileg melléknév volt, eredeti jelentése 'poros talajba lerakott <sarjúág>'. A főnévi jelentés különböző jelzői szószerkezetből keletkezhetett.

■ A **porhajaz** esetleg másodlagos keletkezésű. | ⊕ A *porhajas* szóból jöhetett létre.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 921; TESz.; EWUng. • Vö. *haj*¹, *por*

porhajaz → *porhajas*

porhanyít → *porhanyó*

porhanyó **A:** 1577 *poronio* (KolGl.); 1611 *Porhonyu* (Szenczi Molnár: Dict.); 1655 *porányosság* [sz.] (NySz.); 1664 *porhanyós, porhányos* [sz.] (Wagner: Phras. 2: 80, 100); 1793 *porhanyú* (NSz.); 1795 k. *porhonó, poronnyó* (NSz.); 1805 *poronyú* (NSz.); 1807 *Purhanyós* [sz.] (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 1808 *Parhányóvá* (NSz.); 1816 *Porhonya* (Gyarmathi: Voc.); 1825 *paranyú* (NSz.); 1863 *Poronyó* (Kriza [szerk.] Vadr. 513); NYJ. *parannyó* (ÚMTsz.) **J:** 'könnyen morzsolódó, laza szerkezetű | mürbe, locker' # **Sz:** ~s 1664 (↑)

porhanyít **A:** 1585 *porhonyttatot* [sz.] (Cal. 625); 1808 *Poronyítani* [sz.] (Sándor I.: Toldalék); 1818 *porhanyítani* [sz.] (Márton J.: MNSz.–NMSz. *Mācēro* a.) **J:** 'porhanyóvá tesz | mürbe machen, lockern'

■ Belső keletkezésű, valószínűleg származékszó. | (⊕) Az alapszó a →*por* lehetett. A szó belseji *h* denominális igeképzőnek látszik; vö. *bűnhődik* (→*bűn*), *bűzhődik* (→*bűz*) stb. (⊕) A szó belseji *h* igeképzői funkciója mellett szól: *porhál* 'kapál, meglazít, fellazít' (1787: MNy. 71: 127); *porhad* 'lágyl, puhul' (1808: Sándor I.: Toldalék); *porhul* 'ua.' (1808: Sándor I.: Toldalék); stb. A szó belseji *ny* deverbális névszóképző lehetett. A végződés -ó denominális névszóképző, ill. -ít denominális igeképző.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 920; MNy. 69: 79; TESz., *porhál* a. is; EWUng. • Vö. *por*

porkoláb **Δ A:** 1297 *purcurabio* [lat. -io végződéssel] (UBurg. 2: 313); 1368 *Purkulab* [szn.] (Oklsz.); 1398 *Parkolaab* [szn.] (Oklsz.); 1399 *Porkolab* [szn.] (Oklsz.); 1405 k. *pa'calab* (Gl.); 1531 *aporgolab* (TelK. 70); 1704 *polkoráb* (RákFLev. 1: 112) **J: 1.** 1297 'várnagy, várparancsnok | Burgvogt, Fesrungskommandant' (↑); **2.** 1570 'börtönőr | Kerkermeister' (NySz.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (kfn. baj.-osztr.) *purcrāv, purcrāve* 'vágróf; városi bíró; kamarás; stb.', – ném. *Burggraf* 'gróf, aki egyidejűleg a vármegye földesura is' [< ném. *Burg* 'lovagok szálláshelye, erőd' + ném. *Graf* 'a király államigazgatási hivatalnok; a középnemességhez tartozó']. (≈) Megfelelői: lat. (k.) *purchravius*, (h.) *purcravius*; szln. (R.) *purkrab*; cseh (R.) *purkrabě, purkrabí*; stb.: 'vágróf'. (⊕) A történelmi és szóföldrajzi körülmények arra utalnak, hogy az átvétel a 13. sz. kezdetén Nyugat-Magyarországon ment végbe. Az *r* : *r* > *r* : *l* elhasznuláshoz vö. →*borbély*, →*erkély* stb. A szóvégi *b* hanghelyettesítéssel keletkezett. (⊕⇒) A magyarból: szbhv. (R.) *pökulab* 'várnagy; börtönőr, porkoláb'; rom. (R.) *pîrcălab* 'ua.; bíró'.

📖 MNy. 23: 143; Kniezsa: SzlJsz. 921; NyI. 1: 114; TESz.; EWUng. • Vö. *gróf, polgár*

porond **A:** 1530 *porondon* (Oklsz.); 1712 *Porongot* (MNy. 75: 381); 1800 *porongyos* [sz.] (NSz.); NYJ. *poronty, prund* (ÚMTsz.) **J: 1.** 1530 'homok, kavics; zátony | Sand, Kies; Sandbank' (↑); **2.** 1712 'nedves rét; vizes, nyirkos talaj | nasse Wiese; feuchter fetter Boden' (↑); **3.** 1784 'egy fajta fűz, kosárkötő fűz | Art Weide, Korbweide' (Baróti Szabó: KisdedSz. 68); **4.** 1790 'térshíni emelkedés, hát | Erhöhung' (MNy. 37: 130); **5.** 1795 'vízmosás | Auskolkung' (NSz.); **6.** 1804 'küzdőtér, aréna; nyilvánosság | Kampfplatz, Arena; Feld (der Offenlichkeit)' # (NSz.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. *prud* 'homokzátony, dűne, homokbucka'; szlk. *prúd* 'áramlás, árvíz, dagály, áramlat'; or. *npυð* 'gát, töltés, (föld)feltöltés; (tározó)tó, elárasztott vidék'; stb. [indoeurópai eredetű; vö. óész. germ. *spretta* 'ugrik; dúcol, alátámaszt, megtámaszt; pezseg, gyöngyözik, bugyborékol'; ang. *sprint* 'fut, szalad; erőteljesen evez'; stb.]. (△) A szó belseji *n* vagy arra utal, hogy a szó még a 10. sz. vége előtt, vagy pedig egy bolgáros szláv nyelvváltozatból a 12. sz. végéig került a magyarba; vö. →*abroncs*, →*dorong* stb. A *porong* változat keletkezését a →*porong* szó befolyásolta. A *prud* változatra szóföldrajzi okokból esetleg az ugyanarra az etimonra visszamenő rom. *prund* 'sóder, kavics, homok; homokos hely' közvetítéséből lehet következtetni. A 3. jelentés valószínűleg mentonímia az 1. jelentés alapján, mivel a fűzfa a homokzátonyon is tenyészik. A 6. jelentéshez vö. →*aréna*.

📖 Nyr. 75: 312; Kniezsa: SzlJsz. 437; TESz.; EWUng.; H.Tóth-Eml. 383

porong × A: 1493 *porongh* (OkI Sz.); 1833 k. *Porond* (NSz.) J: 1. 1493 'a malomnak közelebről meg nem határozható tarozéka | ein Zubehör in der Mühle, evtl. Siebrahmen' (↑); 2. 1808 'fából v. vasból való eszköz, amellyel szövés közben a vásznat kifeszítik | Spannstock (Weberei)' (HOKI Szj. 119)

■ Bolgár jövevényszó. | (≡) Blg. (N.) *npъz* '(vas)keret a vászon szövés közbeni feszítésére a szövőszéken' [indoeurópai eredetű; vö. ném. (kfn.) *sprinke* 'csapda, kelepce'; litv. *sprangùs* 'fojtogató, szorító'; stb.]. Vö. még szlk. *pruh* 'csík, sáv, vonal'; or. (N.) *npύza* '(feszítő)rugó'; stb. (△) A szó belseji *n* vagy arra utal, hogy a szó még a 10. sz. vége előtt, vagy pedig egy bolgáros szláv nyelvváltozatból a 12. sz. végéig került a magyarba; vö. →*abroncs*, →*dorong* stb. A *porond* változat a →*porond* hatását tükrözi.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 438; TESz.; EWUng.; H.Tóth-Eml. 383

poronty A: 1570 *Poronty[i]* (MNY. 10: 187); 1808 *porontzal* (NSz.); NYJ. *purunyty* (OrmSz.) J: 1. 1570 'fattyú, zabigyerék; kisgyermek | Bänkelkind; kleines Kind' (↑); 2. 1708 'egyes állatok (madarak, béka) kifejletlen ivadéka | unentwickelter Nachkomme gewisser Tiere (Vogel, Frosch usw.)' (Pápai Páriz: Dict.); 3. 1784 'inas, szolga | Diener' (Baróti Szabó: KisdedSz. 66)

■ Román jövevényszó. | (≡) Rom. *prunc*, *prunci* [többes szám] 'csecsemő, kisgyermek; fickó, pasas' [ismeretlen eredetű]. (△) A szóvégi *k > t* hangváltozáshoz vö. →*pamut*. A 2., 3. jelentés metafora az 1. jelentés alapján.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 921; TESz.; EWUng.

porosz → *poroszka*

porosz¹ A: 1527 *pruzok* (ÉrdyK. 495); 1741 *borussus*, *prussus* (MNY. 40: 62); 1750 *Póroŕfz* [o: *Porofz*] (Wagner: Phras. *Praeda* a.); 1793 *Prussz* (NSz.); 1891 *prájsz* (NSz.) J: <FN> 1527 'Poroszország lakója | Preuße' # (↑) | <MN> 1742/ 'Poroszországot, illetőleg a poroszokat illető, rájuk vonatkozó | preußisch' # (NSz.)

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Preuße*, *Borusse*, (kfn.) *bruzzi*; cseh *Prus*; szlk. *Prus*; le. *Prusak*; or. *npycak*; lat. (k.), (ú.) *Prus(s)us*, *Pruzus*, *Borussus*, *Brussus*; stb.: 'porosz'. Végső forrása az óporosz *prūsis* 'ua.'; ez eredetében egy, az óporoszok által beszélt balti nyelvvel függ össze. (⇒△) A magyarba különféle nyelvekből került: a *pruz*, *prosz*, *prussz* variánsok egy nyugati szláv

nyelvből, az *us* végű a latinból, a *prájsz* változat a németből. ☐ A *porosz* alak a mássalhangzótorlódás feloldására jöhetett létre, esetleg az →*oros*z analógiás hatása alatt is.

📖 MNy. 36: 154, 40: 62; Kniezsa: SzlJsz. 438; TESz.; EWUng.

poroszká × **A**: 1222/ ? *Porozka* [HN.] (VárReg. 36.); 1395 k. *porozka* (BesztSzj. 948.); 1405 k. *parozka* (SchlSzj. 1364.); 1406 ? *Pruzka* [SZN.] (MNy. 71: 114); 1416 *poroska* (OkISz.); 1570 k. *Proszka* (MNy. 3: 86); 1590 *Poroczka* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 210) **J**: <FN> **1.** 1222/ ? 'ügető, ill. az azonos oldalon levő két lábával egyszerre lépő ló | Traber; Zelter' (↑), 1395 k. 'ua.' (↑); **2.** 1590 'egypúpú teve | Dromedar' (↑); **3.** 1763 ? 'gebe, rossz ló | Schindmähre' (NSz.), 1838 'ua.' (MNy. 53: 434); **4.** 1792 'keményfa szög, amely a garatból lerázza a gabonát a malomkövek közé | hölzerner Pflock; Rührnagel (Teil der Mühle)' (Baróti Szabó: KisdedSz.); **5.** 1861 'némely négylábú állat olyan járásmódja, hogy az azonos oldalon levő két lábával egyszerre lép | Paßgang' (NSz.) | <MN> **1.** 1577 'poroszkáló (ló, teve stb.) | trabend bzw. im Paßgang laufend (Pferd, Kamel usw.)' (KolGl.); **2.** 1853 'furcsa, bohó; kétértelmű, sikamlós | spaßhaft, drollig; schlüpfzig' (NSz.)

porosz² † **A**: 1234 *porosz* [?] (Ballagi A.: RNySz. 110) **J**: 'ügető, illetőleg az azonos oldalon levő két lábával egyszerre lépő ló | Traber, Zelter'

poroszkál **A**: 1585 *Porozkalua* [sz.] (Cal. 1072); NYJ. *poriszkál* (ÚMTsz.) **J**: **1.** 1585 'üget; az azonos oldalon levő két lábával egyszerre lépve halad | traben; im Paßgang laufen' (↑); **2.** 1591 'lassú ütemben, nehézkes mozgással, kocogva halad | langsam, schwerfällig gehen' (NySz.)

■ A szócsalád alapja, a **porosz²** szláv jövevényszó, esetleg cseh közvetítéssel is. | ☐ Egy hasonló jelentésű, de képző nélküli szó csak a csehből adatolt: cseh (R.) *prus* 'ügető ló' [tisztázatlan eredetű]. A szó más szláv nyelvben csak képzővel, ill. másik jelentésben fordul elő, de a hasonló jelentésű alapszó ebben a jelentésben is létezhetett; vö. szbhv. (R. Ča) *prusac*, (R. Kaj) *prusec* 'ua.'; szln. (N.) *prusec* 'ua.', ill. or. *npyc* 'vándorsáska'; az orosz szó jelentéséhez vö. →*kabóca*. ☐ A kiinduló elem mindenekelőtt egyetlen adattal bizonyítható.

■ A **poroszká** származékszó. | ☐ A →*porosz²* kicsinyítő képzős származéka. A főnévi 4. jelentés keletkezése valószínűleg ennek az elemnek a mozgásával magyarázható.

■ A **poroszkál** származékszó. | ☐ A *poroszká* szóból jött létre igeképzővel.

☐ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ☐ A →*porosz²*-ből feltehetőleg keletkeztek származékszavak nem csak a *-ka*, hanem a *-kó* kicsinyítő képzővel is; vö. 1398 *Porozkou* [HN.] (Századok 1985: 999).

📖 MNy. 50: 69, 53: 431; Kniezsa: SzlJsz. 439; TESz. *poroszkál* a.; EWUng.

poroszkál → *poroszká*

poroszló Δ **A**: [1200 k.] *Purozlou* [HN.] (An. 32.); 1212/ *Poroslofuca* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 328); 1244/ *Pruslo* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 126); 1245 *Purozlov* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 126); 1248/ *Poruzlou* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 126); 1253 *Prozlow* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 126); 1405 k. *porozlo* (SchlSzj. 515.); 1412 *Porozthohaza* [HN.] (OkISz.); 1573 *parozlok* (NySz.); 1585 *Poraszlohoz* (Cal. 602); 1787 *per-osztóra* (NSz.); 1792 *poroszlókat* (NSz.) **J**: 'bíróági végrehajtó; törvényszolga | Büttel; Scherge, Häscher'

■ Déli szláv jövevényszó. | ☐ Blg. (N.), (R.) *npícma*, (R.) 'rendőrfőnök', (N.) 'falusi cseléd; zsellér', (R.) *сѣдѣхъ npícma* 'bíróági végrehajtó'; szbhv. *pristav* 'bíróági őrnök; háziszolga; alárendelt jószágigazgató; hivatalsegéd', (R.) 'tanú a perben; a bíró segédje,

ítéletvégrehajtó'; szln. *pristav* 'intéző, uradalmi segédtsizt' [< szláv **pristavъ* 'vki mellett álló személy' < szláv **pri* (igeekötő) + **stati* 'áll']. Vö. még le. *przystaw*; or. *npucmae*: 'kísérő, felügyelő; rendőrfőnök a cári Oroszországban'. ⊕ A szó feltehetőleg a 11. sz.-ban került a magyarba; az ebből származó lat. (h.) *pristaldus* ~ *prestaldus* 'poroszló' a 11. sz. vége óta kimutatható. A magyar szó hangalakja a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával és hangrendi kiegyenlítődéssel keletkezett. A szó belseji *t*-t tartalmazó változat az eredeti. Az *szt* > *szl* változáshoz vö. →*boroszlán*, →*zászló*. A *perosztó* változat tudós etimologizálás terméke a →*per*¹ és az →*oszt* népetimológiás hatására. ⊖ A régi magyar helynevek és a szláv *Prěslav* [SZN.] összekapcsolása nem meggyőző.

📖 Melich: SzJlsz. 1/1: 162; AkNyÉrt. 20/3: 94; Kniezsa: SzJlsz. 439; TESz.; EWUng. • Vö. *zászló*

porta **A**: 1527 *portaya* (ÉrdyK. 340) **J**: **1.** 1527 'kapu; ajtó | Tor; Tür' (↑); **2.** 1541 'a török szultán udvara, a (Magas, Fényes) Porta | die (Hohe) Pforte' (MonÍrók. 3: 73); **3.** 1593 '(belső) telek a rajta levő építményekkel | (innere) Liegenschaft (mit den Baulichkeiten); jmds Zuhause (wo man Herr im Hause ist)' (MNY. 62: 237); **4.** 1598 'telekadó | Grundsteuer' (RMNY. 3/2: 119); **5.** 1822 ? 'a portástól ellenőrzött bejárat; portásfülke | vom Pförtner bewachter Eingang; Pförtnerloge' # (Wagner: Phras. *Janitor* a.), 1871 'ua.' (NSz.) **Sz**: ~**s** 1610 *Portas* <MN> 'házzal és a hozzá tartozó udvarral rendelkező | Haus und Hof besitzend' (NyK. 79: 294); 1619 <FN> 'telkes gazda | Haus und Hof besitzender Bauer' (uo.); 1664 'a Török Porta követe | Gesandter zur Hohen Pforte' (MonÍrók. 8: 275); 1822 *portás* 'intézmény, üzem stb. kapusa | Pförtner' (Wagner: Phras. *Janitor* a.)

■ Latin jövevénytyszó. | ⊖ Lat. *porta* 'kapu; ajtó'; (h.) *Porta Ottomanica (Fulgida)* 'a (Fényes) Magas (Török) Porta', *porta populosa* 'birtok, tanya (az emberekkel együtt)' [indoeurópai eredetű; vö. óind *píparti* 'átvezet'; av. *par-* 'átmegy'; stb.]. ⊗ Megfelelői: fr. *porte*, *la Porte (Ottomane)*, *la Sublime Porte*; ol. *porta*, *Porta (Sublime)*; stb.: 'ajtó, kapu; a Magas Porta'. ⊕ A 4. jelentés a *portapénz* 'telekadó' (1593: MNY. 62: 237) típusú összetételek alapján jött létre.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *deportál*, *export*, *fírol*, *importál*, *opportunist*, *part*, *peronoszpóra*, *portó*, *portuláka*, *portya*, *pórus*, *raport*, *transzport*

portéka **Δ A**: 1400 *Porteka* [SZN.] (ZsigmOkl. 2/1: 5); 1527 *porteka* (ÉrdyK. 640); 1553 u. *partikái* (MonÍrók. 3: 36); 1578 *Partekajja* (RMNY. 3/2: 113); 1703 *portikáját* (Pusztai) **J**: **1.** 1527 'dolog | Ding' (↑); **2.** 1553 u. 'holmi; úti csomag | Kram, Hausgerät; Gepäck' (↑); **3.** 1763 'árucikk | Ware' (NSz.)

■ Német (feln.) jövevénytyszó. | ⊖ Ném. (kor. úfn.) *partēke*, (N.) *parteke*: 'darabka, kis darab; egy koldusdiáknak adott kenyérszelet; alamizsna; mulandó javak' [< lat. (k.) *parthea* 'kenyérszelet' < gör. (biz.) *παρθεήκη* 'adás, részesítés']. Vö. még aln. (kaln.) *parteke*, *parteken* 'kenyérszelet (egy vándordióknak)'. ⊗ Megfelelői: cseh (R.) *partéka* 'szelet, korong, lemez'; le. (R.) *parteka*, *partyka* 'egy darab fa vagy kenyér'; stb. ⊕ Az eredeti német jelentés a 'kenyérszelet' volt, ez áll a magyar 'úti elemózsia' szóhoz a legközelebb, a továbbiak ebből magyarázhatók. A szóvégi *a*-hoz vö. →*cérna*, →*ciha* stb. ⊕⇒ A magyarból: szbhv. (R.) *parteka*, *portika* 'áru; kacat, holmi, portéka; szedett-vedett holmi, cókmók'; szlk. *partéka*, *partieka* 'kereskedelmi cikk'; stb.

📖 TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng.

portó A: 1793 *portója* (NSz.) **J:** 'postai viteldíj; szállítási pótdíj | Postgebühr; Strafporto'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném., (au.) *Porto* 'postai díj, illeték' [< ol. *porto* 'ua.; rakomány, szállítmány']. (≈) Megfelelői: cseh *porto*; or. *nopmo*; stb.: 'postai díj, illeték'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *porta*

portré A: 1758 *portrettje* (Nyr. 43: 22); 1787 *portrait* képei (NySz.); 1788 *portréját* (NSz.); 1792–1793 *portrétodat* (MNy. 64: 469) **J:** 1. 1758 'arckép, képmás | Porträt' # (↑); 2. 1851/ 'jellemrajz, jellemkép (irodalmi alkotásként) | Charakterschilderung (als literarisches Produkt)' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Portrait, Porträt* 'ábrázolás, egy ember arcképe' [< fr. *portrait* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ang. *portrait*; or. *nopmpem*; stb.: 'ua.'. (△) Az *ett* ~ *ét* végű változat a francia szó betű szerinti német kiejtésén alapul.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *traktál*

portugál A: 1453 *Porthogal* [SZN.] (OklSz.); 1635 ? *potugaly* [sz.] (MNy. 90: 123); 1660–1661/ *Portugallusokkal* (Zrínyi: MM. 2: 167); 1787 *Portugal, Portugall* (NSz.); 1832 *portugál* (NSz.) **J:** <FN> 1453 ? 'portugál ember | Portugiese' # (↑), 1660–1661/ 'ua.' (↑) | <MN> 1635 ? 'Portugáliával, annak lakóival kapcsolatos, rájuk vonatkozó | portugiesisch' # (↑), 1787 'ua.' (↑)

■ Köznévvé vált idegen nyelvű tulajdonnév. | (≡) Vö. ném. *Portugal* [HN.]; ol. *Portogallo* [HN.]; (N.) *Portogal* [HN.]; fr. *Portugal* [HN.]; port. *Portugal* [HN.]; stb.: 'Portugália'. A portugálban eredetileg *Portucale* 'ua.' [< lat. (k.) *Portas Cale* [HN.] 'Porto (város)']. (△) Az időrendi okok kevésbé valószínűsítik, hogy a magyar népnév elvonás a *Portugália* (1533: Gl.) helynévből; ez a magyarban az *ia*-s országnevek (*Arábia, Norvégia* stb.) analógiájára keletkezett. A *portugallus* változat latinositott.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *part*

portuláka A: 1664 *Portulaca* [ES. NEM M.] (Wagner: Phras. 2: 113); 1884 *Portulaca* (MagyLex. 14: 87); 1892 *Portuláka* (Nyr. 21: 409); 1897 *portulák* (NSz.); 1909–1910 *portulácska* (MNy. 24: 272); NYJ. *portolánka, portula* (ÚMTsz.) **J:** 'a porcsinfélék családjába tartozó kerti növény | Portulak (Portulaca)'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *portulaca* 'porcsin' [< lat. *portula* 'kapucska, ajtócska']. A megnevezés azon alapul, hogy a növények magházának felső része mint egy ajtócska csukódik a magházra. A szó népetimológiailag a lat. *porcus* 'disznó' származékához is kapcsolódik; vö. →*porcsin*. (≈) Megfelelői: ném. *Portulak*; ang. *portulaca*; stb.: 'porcsin'. (△) A szövégi *a* hangzovesztéshez vö. →*kolbász*, →*lapát*; néhány változat játszi kicsinyítő képzővel keletkezett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *porta*

portya A: 1590 *portyákban* [✍] (BékOkl. 202); 1643 *portájok* (NyK. 79: 290); 1644 *portya* (NyK. 79: 290) **J:** 1. 1590 'csatározás, portyázás | Streifzug' (↑); 2. 1643 'kalandozó fegyveres csapat; felderítő csapat | Streifschar; Aufklärungsschar' (↑); 3. 1933 'sportcsapat külföldi szereplése | Tournée (zB. einer Fußballmannschaft)' (Bánhidi: Sportny. 279) **Sz:** ~**zik** 1604 *portyázni* [✍] [sz.] (NyK. 79: 292)

■ Szóhasadás eredménye. | (△) A →*porta* szóból; ennek a fejlődésnek a jelentéstani alapja a →*porta* 'kapu; ajtó' jelentése és az a körülmény, hogy a kapuőrök a portyázásokon is részt

vettek. Ehhez hasonló fejlődéshez vö. lat. (k.) *porta* 'kapu' > 'kapuőr', (h.) 'lovas, kalandozó fegyveres kis csapat'. A →*porta* és a *portya* szavak megkülönböztetésére eléggé korai a szó belseji *ty*-vel keletkezett hangalak, bár magára a szó belseji *t*-s változatra a 18. sz.-ból számos adat van. A 2. jelentés az eredeti; a metonimikus 1. jelentésből keletkezett a metaforikus 3. jelentés. (A) Német származtatása téves.

TESz.; NyK. 79: 290; EWUng. • Vö. *porta*

pórus A: 1658 *pórusok* (NySz.); 1760 *Porusok* (NSz.) **J:** 'parányi nyílás (bőrfelületen, sejtiszövetben stb.) | Pore'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *porus* 'kicsi, csőszerű üreg a testben', (h.), (tud.) *porus sudoriferus* 'izzadságnylás a bőrön' [< gör. *πόρος* 'átjárás, kimenet; apró nyílás az emberi vagy állati testen']. (≈) Megfelelői: ném. *Pore*; fr. *pore*; stb.: 'pórus'. (⊕) A szóvégi *s*-hez vö. →*ámbitus* stb.

TESz.; EWUng. • Vö. *porta*

poshad A: 1519 *megh poffadnak* (JordK. 19); 1557 *Poshat* [*d-t*] [sz.] [SZN.] (MSzA. 27: 10); 1616 *posvat* [*d-t*] [sz.] (NySz.); 1682/ *posadéka*ban [sz.] (NySz.); 1835 *Passad* (Kassai: Gyökerésző 4: 101); 1846 *pushadt* [sz.] (NSz.) **J:** 1. 1519 'megromlik, megrothad; megerjed, megsavanyodik | verfaulen, verrotten; ausgären, sauer werden' (↑); 2. 1557 ? 'személy) tunyává válik; tétlenkedik | faul, träge werden (Person); faulzen' (↑), 1755 'ua.' (NSz.); 3. [ma főleg *meg~*] 1604 'folyadék) állott lesz; bűzhödtté válik | absteigen, schal werden (Flüssigkeit); stinkig werden' # (Szenczi Molnár: Dict.) **Sz:** ~t 1557 [SZN.] (↑)

poshaszt A: 1608 *megposhasztja* [*t-j*] (NySz.); 1792 *Poffasztó, posvasztó* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1835 *Passaszt* (Kassai: Gyökerésző 4: 150); 1855/ *posasztott* [sz.] (NSz.) **J:** 1. 1608 'megerjeszt; savanyít | (än)sauern' (↑); 2. 1808 'poshadttá tesz | faul machen, verfaulen machen' # (Sándor I.: Toldalék)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | (⊕) A szótő onomatopoetikus eredetű. Azonos a →*posvány* tövével, és a palatoveláris párhuzamosság alapján a →*peshed* szócsaládjainak tövével áll összefüggésben. A végződéses kezdő-visszaható igeképző, műveltető igeképző. A *possad* típusú változatok hasonulással keletkeztek.

MNy. 51: 94; TESz.; EWUng. • Vö. *peshed, posvány*

poshaszt → *poshad*

posta A: 1512 *postashaz* [sz.] (MNy. 10: 375); 1706 *póstauton* (MNy. 61: 478) **J:** 1. 1512 '(lovas) futárszolgálat; levél-, csomagküldemények stb. továbbításával foglalkozó (állami) intézmény | Reitpost; (staatliche) Einrichtung zur Beförderung von Briefen, Paketen usw.' # (↑); 2. 1577 'küldönc; postás | (Post)bote' (KolGl.); 3. 1604 ? 'postaállomások közötti távolság | Entfernung zwischen zwei Posthaltereien' (Szenczi Molnár: Dict. *Stathmus* a.), 1789/ 'ua.' (NSz.); 4. 1786 'postai küldemény; hír, értesítés | Postsendung; erhaltene Briefe, Nachricht' (NSz.) **Sz:** ~s 1512 'postai, a postához tartozó | zur Post gehörend' (↑); 1658 'küldönc; postás | (Post)bote' (SZT.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (k.), (h.) *posta* (*statio, mansio*) 'meghatározott (tartózkodási) hely, állomás; (lovas) posta' [< lat. *positus*, -a, -um ~ *postus* [bef mn-i igenév] < lat. *ponere* 'helyez, állít, (oda)tesz']. (≈) Megfelelői: ném. *Post*; fr. *poste*; stb.: 'posta (intézményként),

postahivatal’. ⊕ A szó belseji *s*-hez vö. →*alabástrom*, →*árestál* stb. A 2–4. jelentés metonímia, bár a 2. jelentés önállósodás útján is kialakulhatott a *postakocsis* (1544: OklSz.) összetételből. ⊕⇒ A magyarból: rom. *poștă*; ukr. *nouma*: ’posta’. ⊕ A (R.) *posta* ’egy fajta sörét, özsörét’ (1791: NSz.) közvetlenül nem tartozik ide; ez jövevényszó a ném. *Rehposten* ’egy fajta sörét’ összetétel utótagja alapján.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *gyalog*-, *pozíció*

posvány **A:** 1615 *posuanban* (NySz.); 1643 *posvány* (EgriTanFőiskKözl. 9: 221); 1784 *posványgosok* [sz.] (NSz.); 1801 *posoványos* [sz.] (NSz.); 1842 *pocsványban* (NSz.); NYJ. *Pasovány*, *pocsmánt* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1615 ’(bűzös) mocsár, pocsolya | Sumpf, Tümpel’ # (↑); 2. 1792 e./ ’erkölcsi romlottság | Sündenpfuhl’ (NSz.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ A szótó onomatopoetikus eredetű és a →*poshad* szócsaládjának tövével azonos. A végződés *-vány* névszóképző; vö. →*ingovány*, *irtvány* (→*irt*) stb. Néhány változat a →*pocsolya* hatására keletkezhetett.

📖 MNy. 4: 414; TESz.; EWUng. • Vö. *poshad*

posz → *poszog*

poszáta **A:** 1590 *poszata* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 76); 1621 *Poßáta* madár (Szenczi Molnár: Dict. *Curruca* a.) **J:** <FN> 1590 ’kicsi énekesmadár, vad fülemüle | Grasmücke (Sylvia)’ (↑) | <MN> 1792 ’nyomorék, ügyetlen (főleg kifejeletlen, fiatal állat, gyermek) | krüppelhaft, unbeholfen (haupts. unentwickeltes, junges Tier, Kind)’ (Baróti Szabó: KisdedSz.)

■ Valószínűleg szlovák jövevényszó. | ⊕ Szlk. *psota* ’ínség, nyomor; nyomorult teremtmény’ [vö. szlk. *pes* ’kutya’]. Vö. még cseh *psota* ’kutyának való idő; inség, nyomor, szükség’; le. *psota* ’csíny, tréfa, móka’; stb. ⊕ A főnévi jelentéshez vö. →*nyomorék*. A melléknévi jelentés talán a tautologikus *poszáta madár* (↑) szószerkezetre megy vissza.

📖 MNy. 56: 377; Nyr. 87: 255; TESz.; EWUng. • Vö. *pecér*

poszmat × **A:** 1739 *poszmátos* [sz.] (MNy. 53: 519); 1789 *Poszmatot* (MNy. 71: 127); 1876 *peszmet* (Nyr. 5: 572) **J:** 1. 1739 ’szemét; trágya | Kehricht; Dünger’ (↑); 2. 1878 ’szemétdomb, trágyadomb | Misthaufen’ (NSz.)

■ Szláv, esetleg a szlovén jövevényszó. | ⊕ Szln. *posmetuh* ’gazember, csirkefogó, szar alak, szarházi’; – le. (R.) *pošmíat* ’trágya, szemét, piszok, kosz, szemétkupac’; ukr. *nocmim* ’ua.; por’ [< szláv **po* [igekötő] + **śmet-* ’összesöpör’; az eredetéhez vö. →*szemét*]. A szlovén szó végződése egy személy megjelölésére használt képző. ⊕ A *poszmat* alak és a *peszmet* változatok veláris, ill. palatális irányba történő hangrendi kiegyenlítődéssel keletkeztek; vö. →*család* ~ →*cseléd*, *katroc* ~ →*ketrec* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *szemét*

poszméh **A:** 1786 *posz méhek* (NSz.); 1870 *poszméh* (CzF.) **J:** ’zömök, erősen szőrös testű rovar, földi méh, dongó | Hummel (Bombus)’

■ Összetett szó. | ⊕ A *posz* (→*poszog*) + →*méh*¹ szavakból jött létre jelzői alárendeléssel. A kifejezés arra utal, hogy a poszméh potroha egyedülálló zúgást hoz létre; a jelentéséhez vö.

osztj. (Ko.) *pǎnəŋ pus* 'darázs, méh' (*pǎnəŋ* 'fingó'). A hasonló onomatopoetikus szavakhoz más nyelvekben vö. lat. *bombus*; ném. *Hummel*; cseh *čmelák*; stb.: 'poszméh'. ☉ A szó tájszóként és állattani szakszóként él.

📖 NyK. 52: 362; TESz.; EWUng. • Vö. *méh*¹, *poszog*

poszog × **A**: 1156 ? *poſcolou* [sz.] [HN.] (MNL (OL) Dl. 238264); 1405 k. *pozogo* [sz.] (SchlSj. 1712.); 1566 *poszszoggássoddal* [sz.] (Heltai: Fab. 199); NYJ. *puszog* (ÚMTsz.) **J**: **1**. 1405 k. 'dong, zümmög | summen' (↑); **2**. 1566 'fingik | furzen' (↑); **3**. 1770/ 'szöszmötöl, pizmog | herumbrodeln, pusseln' (NSz.); **4**. 1867 'kevélykedik | sich hochmütig benehmen' (NSz.); **5**. 1900 'pöfög | paffen' (ÚMTsz.); **6**. 1903 'poshad | faul werden' (NyF. 10: 76)

posz × **A**: 1604 *Poß* (Szenczi Molnár: Dict.); 1798 vén asszony-*poszáját* (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 280); 1870 *possz* (CzF.) **J**: **1**. 1604 'fing | Furz' (↑); **2**. 1706 '(pöfeteg)gomba | (Staub)pilz' (MNY. 2: 322)

posszant Δ **A**: 1799 *Posszantani* [sz.] (NSz.) **J**: 'fingik | furzen'

posszan × **A**: 1835 *Poszszan* (Kassai: Gyökerésző 4: 150) **J**: **1**. 1835 'fingik | furzen' (↑); **2**. 1903 'megposhad | faul werden' (NyF. 10: 76)

■ Onomatopoetikus eredetű szócsalád tisztázatlan viszonyú tagokkal. | ☉ A →*fos*, ill. a →*poshad* típusú szavak hangjelenségeihez hasonlók utánzására. A *posz* egy eredeti igenévszó névszói értékű tagjának tűnik (vö. →*fing*, →*fos* stb.), amelynek igei értékű tagjából lehetnek képezve az igék. Az is lehetséges azonban, hogy a főnév az igékből lett elvonva, amelyek az onomatopoetikus tövek és különböző igeképzők összességeként a szócsalád kiinduló elemeiként szolgálnak. A *poszog* 3. jelentése a →*pizmog* hatását tükrözheti; vö. a *pöszög* 'pizmog, szöszmötöl' (1778: NSz.) palatális párhuzamos alakkal. A 4. jelentéshez vö. →*dohog*. A *posz* szó *posza* változata egy beillesztett birtokos személyjelet tartalmaz. Ennek a főnévnek a 2. jelentéséhez vö. →*pöfeteg*.

📖 I.OK. 6: 511; TESz.; EWUng. • Vö. *poszméh*

posszan → *poszog*

posszant → *poszog*

poszt **A**: 1722 *postokat, posztján* (MNY. 79: 504) **J**: **1**. 1722 'harcászatiilag (felderítés, védelem stb. szempontjából) fontos hely, a terep fontos pontja; harcászati állás | taktisch wichtiger Geländepunkt (im Kriegswesen); besetzter Geländeabschnitt, Stellung' (↑); **2**. 1722 'őrszem v. őrség felállítási helye, őrhely | Aufstellungsort einer Wache' (↑); **3**. 1787 'őrszem, őrt álló katona; őrség | Wache (als einzelne Person); Wache, Posten (als Gruppe)' (NSz.); **4**. 1789 '(jelentős) tisztség, (fontos) állás, beosztás | (bedeutendes) Amt, (wichtige) Stellung' # (NSz.); **5**. 1796 'egy bizonyos harcászati állást elfoglaló katonai egység, csoport | Mannschaft einer Stellung' (NSz.); **6**. 1797 'stratégiai szempontból fontos hely, erődítmény; katonai állomáshely | strategisch wichtiger Ort; Garnison' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | ☉ Ném. (R.) *post* 'stratégiaiilag fontos pozíció; elfoglalt terepszakasz; egy állást elfoglaló csapat; állomáshely, helyőrség; őr, őrszem; hivatal, tisztség, állás, munka', – ném. *Posten* 'az őrség állomáshelye; őrt álló katona' [< ol. *posto* 'hely; állomáshely; helység, település; hivatal, tisztség; stb.' és ol. *posta* 'posta; őr, őrszem; stb.']. Megfelelői: ang. *post* 'őr, őrszem; erőd'; fr. *poste* 'ua.; hivatal, tisztség, állás, munka' stb. ☉ Az

s és sz hanggal való kiejtés a németre mehet vissza. (⊖) Idetartozik: (R.) *posztírun* 'ör, örség' (1703: MNy. 79: 504), ez a ném. *Postierung* 'felállítás, elhelyezés', (R.) 'előörs, örszem' szóból jött létre.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pozíció*

posztó [6] **A:** 13. sz. eleje/ *puftobe*[l]e (KTSz.); 1372 u./ *poztoth* (JókK. 141); 1495 *Pozthomethew* [SZN.] (Neumann: Registrum 1740.); 1692 *posztajáért* (Oklsz.); NYJ. *posztávat* (ÚMTsz.) **J:** 1. 13. sz. eleje/ 'kártolt gyapjúból szőtt vastag szövet; nemez | Tuch (Art Gewebe); Filz' # (†); 2. [zöld ~] 1860 'biliárdasztal | Biliardtisch' (NSz.); 3. [rossz ~] 1885 'rossz, gonosz ember; haszontalan, csintalan gyerek | Bösewicht; kleiner Schelm' (NSz.) **Sz:** ~s 1451 *Pozthos* [SZN.] (Oklsz.)

■ Szláv jövevényszó. | (⊕) Szbhv. (R.) *pòstav* 'szövet, kelme, kendő'; cseh *postav* 'egy darab kelme, egy tekercs kelme'; or. (N.) *nocmáe* 'lenvászonköteg'; stb. [< szláv **po* (igekötő) + **stav* 'állít']. A 'szövet, kelme, kendő' jelentés keletkezésének oka nem egészen tisztázott; létrejöttének folyamata a kelme készítésére vagy tárolására vonatkozik. (⊕) A *posztáv* változat valószínűleg egy újabb átvétel. A 2. jelentés metonímia. A 3. jelentés a szólásokra mehetett vissza; vö. *ő se a közepéből való a posztónak* 'ő sem kifogástalan'; *roszul hasad a posztó* 'a dolog nincs teljesen rendben' stb.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 411; TESz.; EWUng. • Vö. *zászló*

pót → **pótol**

pót-

I. ~szer **A:** 1829/ *pótszere* (NSz.) **J:** 'vminek a helyettesítésére, kiegészítésére szolgáló anyag | Surrogat, Ersatz' # | **~kávé** **A:** 1845 *pótkávét* (Hetilap 1845. dec. 5.: 1151) **J:** 'malátából, cikóriából készült, kávé pótlására szolgáló anyag | Kaffee-Ersatz' # | **~kerék** **A:** 1875 *pótkerekekre* (Hon 1875. szept. 21.: [1]); 1940 *pót- ... ~kerék* (Balassa J.: MNySzót.) **J:** 'tartálék kerék | Ersatzrad, Notrad' # | ILYENK MÉG: **~mama** 'dajka | Amme' (1890: FővL. 1890. nov. 1.: 2222); **~cselekvés** 'kényszerből v. a látszat kedvéért végzett tevékenység | Ersatzhandlung' (1928: OrvtudSzemle 1928. márc. 1.: 211)

II. ~kereset **A:** 1833 *pótkeresete* (Fogarasi: Műsz. 41) **J:** 'az a hivatalos követelés, amelyet a más helyett fizető személy intéz az ellen, aki helyett fizetnie kellett | Regress' | **~kötet** **A:** 1835 *pótkötet* (Kunoss: Gyal. 105) **J:** 'kiegészítő kötet | Ergänzungsband' # | **~szék** **A:** 1869 *pótszék* (MPolgar 1869. dec. 29.: 648) **J:** 'ideiglenesen felállított szék (színházban, előadóteremben) | Notsitz, Vorratsstuhl' # | **~vizsga** **A:** 1899 *pótvizsgára* (NSz.) **J:** 'javítóvizsga | Nachprüfung' # | ILYENK MÉG: **~tag** '(testületben) rendes tagot helyettesítő személy | Ersatzmitglied' (1839: Figyelmező 1839. ápr. 9.: 227); **~hitel** 'kiegészítő hitel | Nachkredit; Ergänzungskredit' (1837: Jelenkor 1837. jan. 21.: 23); **~választás** 'megismételt választás | zusätzliche Wahl' # (1852: PNapló 1852. máj. 25.: [3])

■ Tükörfordítások előtagja, elvonás. | (⊕) A tükörfordítások német minták alapján keletkezett összetett szók; vö. *Ersatzmittel*, *Ersatzrad* ill. *Ergänzungsband*, *Nachprüfung* stb. (⊕) Az önállóan nem adatolt *pót* a →*pótol*-ból jött létre elvonással, és a folyamatos melléknévi igenév jelentéstani értékében áll. Az előtag az első csoportban 'vmit helyettesítő, pótló' jelentésben áll, a 2. csoportban 'utólagos, későbbi, pótló' jelentésben. (⊖) A tükörfordítás analógiájára keletkezett: *pótkocsi* 'pótkocsi, utánfutó, oldalkocsi' (1866: Sürgöny 1866. jún. 24.: [5]). (⊕) Az utótag a magyarban (címszók kivételével): *kereset* (→*keres*), *vizsga* (→*vizsgál*). (⊕) Nyelvújítási szó.

potentát A: 1641–1718 *potentátok* (Nyr. 46: 152); 1867 *potenta* (NSz.); 1868 *pótentát* (NSz.); 1877 *potentáta* [□] (NSz.); NYJ. *potëntát* (ÚMTsz.) J: 'a hatalom birtokosa, hatalmasság | Potentat'

■ Német jövevényszó. | ≡ Ném. *Potentat* 'hatalmon levő, a hatalom birtokosa; uralkodó fejedelem' [< lat. (k.) *potentatus* 'hatalom; főhatalom, legfőbb hatalom']. A 'főhatalom, legfőbb hatalom' > 'ezt gyakorló személy' jelentésváltozásra vö. lat. *magistratus* 'hatóság, hivatal, felsőbbség' > 'magas hivatal(nok)'. ≈ Megfelelői: ang. *potentate*; or. *nomeumam*; stb.: 'potentát'. ⊕ A *potenta* változat a tárgyragként értelmezett szóvégi *t* elhagyásával keletkezhett. A *potentáta* változat a *apelláta* (→*apellál*), →*perváta* stb. típusú szavak analógiájára utalhat.

TESz.; EWUng. • Vö. *despota, eszencia*

pótol [1] A: 1620 *pótolja* meg (LevT. 2: 222); 1766 *pótolni* [sz.] (NSz.); 1795 *pótléknak* [sz.] (NSz.); 1834 *pótlani* [sz.] (NSz.); NYJ. *tópol* (MTsz.) J: 1. 1620 'kiegészít; hozzátold | ergänzen; hinzufügen' # (↑); 2. 1668 'helyettesít {rendszerint megfelelőbb dolgot, ritk. személyt} | vertreten' # (NySz.); 3. 1692 '{kárt} kiegyenlít | ersetzen' (NySz.); 4. 1795 'vmit utólag megtesz, mulasztást helyrehoz | nachholen' # (NSz.) Sz: **pótlék** 1787 *pótolékkal* (MNy. 6: 454) R: **pótlólag** 1831 *pótlólag* (Sas 6: 110); 1833 *pótolólag* (NSz.)

pót Δ A: 1621 *Pót* (Szenczi Molnár: Dict.) J: 'kiegészítés, hozzátoldás | Ergänzung, Zusatz'

■ Ismeretlen eredetű szócsalád, tisztázatlan viszonyú tagokkal. | ⊕ A kiinduló elemnek a *pótol* tűnik és így a *pót* abból való elvonásnak. Ha a *pót* lenne mégis a kiinduló elem, akkor a *pótol* a *pót* származékszava lenne *-ol* igeképzővel. A *pót* ma összetételi előtagként él; vö. →*pót-*.

TESz.; EWUng. • Vö. *pót-*

potom A: 1784/ *potomba* (NSz.); 1807 *pótomot* (NSz.) J: <FN> 1. 1784/ 'semmisség, hitványság, hiábavalóság | Geringfügigkeit, Wertlosigkeit' (↑); 2. 1807 'veszteség, hiány | Verlust, Defizit' (↑); 3. 1821 'haszontalan, semmirekellő ember | nichtswürdiger Mensch' (NSz.); 4. 1895 'ingyen munka, robot | Fronarbeit' (MNy. 2: 142) | <MN> 1. 1787 'haszontalan, semmirekellő | geringfügig, nicht viel wert; nichtsnutzig, nichtswürdig' (NSz.); 2. 1833 'nagyon kevés, nagyon olcsó | sehr gering, spottbillig' (NSz.); 3. 1835 'csavargó | herumstrolchend' (Kassai: Gyökerésző 4: 152); 4. 1876 'ingyen való | kostenfrei' (Nyr. 5: 182) Sz: ~**ság** 1812 *potomság* (NSz.)

potomba Δ A: 1786 *potomba* (NSz.) J: 1. 1786 'hiába, hasztalan | umsonst, vergebens' (↑); 2. 1787 'vaktában, találomra | aufs Geratewohl' (NSz.); 3. 1791 'prédaként (hagy) | zur Beute {lassen}' (NSz.)

potomban Δ A: 1786 *pótomban* (NSz.); 1787 *potomban* (NSz.) J: 1. 'vaktában, találomra | aufs Geratewohl' (↑); 2. 1787 'hiába, hasztalan | umsonst, vergebens' (↑)

potomból Δ A: 1786 *potomból* (NSz.) J: 1. 1786 'vaktában, találomra | aufs Geratewohl' (NSz.); 2. 1786 'hiába, hasztalan | umsonst, vergebens' (↑)

potomra Δ A: 1793 *potomra* (NSz.) J: 1. 1793 'romlásba, pusztulásba (jut v. juttat) | zugrunde' (↑); 2. 1808 'hozomra, hitelbe | auf Borg (und Nimmerzahlen)' (Sándor I.: Toldalék); 3. 1826/ 'vaktában, találomra | aufs Geratewohl' (NSz.)

■ A szócsalád alapja valószínűleg a **potom**, szerbhorvát és szlovák jövevényszó. | (≡) Szbhv. *potom*; szlk. *potom*: 'azután, később' [< szláv **po* (előjárószó) + **tomъ* 'a mutató névmás vonzata, amely egy távoli személyre v. dologra utal']. Vö. még cseh *potom*; or. *nomom*; stb.: 'azután, később'. (⊕) E származtatás mellett szóföldrajzi okok szólnak. A *potom* a →*kótyavetye*, →*vígéc* jövevényszóhoz hasonló, amely az idegen nyelvi beszélő jellemző szóhasználatát tükrözi: a szláv határozószó bizonyosan gyakran fordult elő köncsönre való vásárlásnál; a jelentéséhez vö. *hozomra* (→*hoz*). Az jelentések időrendi keletkezése nem teljesen tisztázott; feltehetőleg a hitelképesség veszteségéből származhatnak. Ma a melléknévi 2. jelentés a leghasználtabb.

■ A **potomba**, **potomban**, **potomból** és a **potomra** megszilárdult ragos alakulatok. | (⊕) Különböző határozóragokkal keletkeztek. Bár alaktanilag a *potom*-ból jöttek létre, számolni lehet azzal, hogy tkp. a *potom* párhuzamos átvételeinek eredményei, amelyek ragjai elősegítették a szláv szó meghonosodását a magyar határozószók rendszerébe.

📖 Nyr. 35: 333; Kniezsa: SzlJsz. 441; TESz.; EWUng. • Vö. *tantusz*, *tétova*

potomba → *potom*

potomban → *potom*

potomból → *potom*

potomra → *potom*

potroh A: 1336 *Putruh* [SZN.] (OkI Sz.); 1352 *Potroh* [SZN.] (OkI Sz.); 1456 k. *potrohoffa* [sz.] (SermDom. 2: 249); 1514 *Potrohas* [sz.] [SZN.] (MNY. 10: 375); 1560 k. *potrok* (GyöngySzt. 18.); 1673 *potrohóknac* (NySz.); 1767 *Haspatroh* (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Abdōmen* a.) J: 1. 1336 'nagy has, pocak | Schmerbauch, Wanst' (↑); 2. 1878/ 'az ízelt lábúak testének leghátsó része | Hinterleib der Insekten' (NSz.) Sz: ~os 1456 k. 'pocakos | wanstig' (↑)

■ Orosz vagy ukrán jövevényszó. | (≡) Or. *nompox*, *nompoxa* [többes szám], (R.) *nómpoxu* [többes szám]; ukr. *nompox*, *nompoxu* [többes szám] *nompox*, *nompoxu* [többes szám]: 'belsőségek' [? < szláv **po* (előjárószó) + **trochъ*, **trocha* 'kevés']. Vö. még blg. *mpoxa* 'morzsa'; le. (R.) *patrochy* [többes szám] 'belsőségek'; stb. A szláv összetétel jelentéséhez vö. *aprólék* (→*apró*). (⊕) A *potroha*, ill. *potrohó* változat szóvégének funkciója elhalványult, eredetileg feltehetőleg birtokos személyjelről, ill. pejoratív névszóképzőről lehetett szó. Az 1. jelentés főleg a *potrohos* származékszóban él ma. (⊗) A 2. jelentésben a *potroh* ismert állattani szakszó. (⊕⇒) A magyarból: szlk. (N.) *putroh*, *potroh* 'has, bendő, pocak'.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 442; TESz.; EWUng.

potya → *potyára*

potyadék → *pottyán*

potyán → **potyára**

potyára **A:** 1832 *potyára* (NSz.) **J:** 1. 1832 'hiába | umsonst, vergeblich' (↑); 2. 1851 'ingyen, ellenszolgáltatás nélkül | kostenlos (als Adv.)' (NSz.)

potya **A:** 1842/ *potya* (MTsz.) **J:** <MN> 1. 1842/ 'hitvány, értéktelen | schlecht, wertlos' (↑); 2. 1857 'könnyen elérhető, megszerezhető | leicht erreichbar, erwerblich; sehr leicht (Arbeit, Aufgabe)' (NSz.); 3. 1859 'nevetségesen olcsó; ingyenes | spotbillig; kostenlos' (NSz.); 4. 1936 'fölös, fölösleges | überschüssig, überflüssig' (Csűry: SzamSz.) | <FN> 1847 'olyan alkalom, amikor ingyen lehet vmihez hozzájutni | Gelegenheit, bei der man zu etw kortenlos kommen kann' (NSz.) **Sz:** ~**z(ik)** 1878 *elpotyásztá* 'elfecsérel, eltékozol | verschwenden' (Nyr. 7: 189); 1879 'ingyen jut hozzá vmihez | zu etw kostenlos kommen' (NSz.)

potyán **A:** 1848 *potyán* (NSz.) **J:** 'nevetségesen olcsó; ingyenes | spotbillig; kostenlos (als Adv.)'

■ A szócsalád alapja, a **potya** fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ A szótő a →*pottyán* szócsaládjának tövével és a →*potyol* tövével azonos. A végződés *-a* (folyamatos) melléknévi igenévképző; vö. →*csusza*, →*hulla* stb. Az eredeti jelentéshez vö. *potyadék* (→*pottyán*), ami alapján a melléknévi jelentés metonimikusan keletkezett. A főnévi jelentése másodlagos.

■ A **potyára**, ill. a **potyán** ragszilárdulás eredményei. | ⊕ A határozószavak a *potya* szóból keletkeztek szublatívuszi, ill. módhatározói-esszívuszi raggal.

📖 Bárczi: SzófSz. *potya* a.; TESz. *potya* a.; EWUng. • Vö. *potyol*, *pottyán*

potyka × **A:** 1549 *pottýka* (MNY. 31: 125) **J:** 'ponty | Karpfen'

■ Származékszó. | ⊕ A *poty* szóból (feltehetőleg a →*ponty* eredeti változata) kicsinyítő képzővel. ⊖ A *potykasz* 'ponty' (1585: Cal. 167) a *potyka* szóból keletkezett játszi szóalkotással.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *ponty*

potyog → **pottyán**

potyol × **A:** 1784 *potyolni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 62) **J:** 1. 1784 'összezúz, összenyom; tapos | zerquetschen; treten' (↑); 2. 1794 'ütögetéssel, veregetéssel puhít | durch Klopfen weich machen' (NSz.); 3. 1845 'összekever, összezavar | vermischen, verwirren' (NSz.)

■ Onomatopoetikus eredetű. | ⊕ A szótő a *potya* (→*potyára*) tövével és a →*pottyán* szócsalád tövével azonos. A végződés gyakorító képző. A 3. jelentés a →*kutyul* hatására keletkezhett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *potyára*, *pottyán*

pottyán **A:** 1552 *pottyantnac* ki [sz.] (Heltai: Dial. E3a) **J:** 1. 1552 'leesik, lehull | plumpsen' (↑); 2. 1748 'hirtelen vhová kerül, cseppen | hineinfallen' (NySz.) **Sz:** ~**t** 1552 (↑)

potyadék × **A:** 1712 *potyadék* (Nyr. 72: 79) **J:** 1. 1712 'hulladék | Abfall' (↑); 2. 1860/ 'leszármazott, ivadék | Abkömmling, Nachkomme' (NSz.); 3. 1891 'eső | Regen' (Nyr. 20: 192)

potyog **A:** 1754 *potyognak* (NSz.); NYJ. *putyog* (ÚMTsz.) **J:** 'gyakran vagy egymás után leesik; le hull | (oft od. nacheinander) herunterfallen, plumpsen'

■ Onomatopoetikus eredetű többől származó szócsalád. | (△) Eredetileg a leeső dolgok és azok által keltett hangok utánzására. A tö a *potya* (→*potyára*), →*potyol* tövével azonos. A végződés mozzanatos, gyakorító képző, ill. -*adék* névszóképző; az utóbbihoz vö. →*csapadék*, *hulladék* (→*hull*) stb. Az igék jelentései metonimikusan keletkeztek. A *potyadék* 3. jelentéséhez vö. →*csapadék*. (◊) Idetartozik a *potyog* palatális párhuzamos alakjaként: *petyeg* 'leesik, lepottyán, puffan' (1892: Nyr. 21: 306).

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *potyára*, *potyol*

povedál **A:** 1795 *povedál* (NSz.); 1816 *Povédálás* [sz.] (Gyarmathi: Voc.); NYJ. *povědál*, *povegyál* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1795 'idegen (leginkább szlávnak hangzó) nyelven beszél | in einer fremden (haupts. slaw klingenden) Sprache sprechen, kaudern' (↑); 2. 1799 'fecseg, sokat beszél | plappern, viel reden' (NSz.)

■ Szlovák jövevényszó, talán szerbhorvát vagy szlovén is. | (≡) Szlk. *povedat* 'elbeszél, elmesél, mond'; – szbhv. *povedati*, (Kaj) *povědati* 'elbeszél, elmesél, beszél'; szln. *povedati* 'megmagyaráz, mond; közöl, tudat' [eredetileg 'tudtára ad' jelentésben < szláv **po* [igekötő] + **vědati* 'tud']. Vö. még cseh *pověděti* 'elbeszél, elmesél; közöl, tudat'; or. *novedam* 'ua.'; stb. (△) Az első szótörténeti adat szövegkörnyezete alapján a szlovák az átadó nyelv, a szóföldrajzi viszonyok miatt azonban a szerbhorvát és a szlovén is számításba jön. A 2. jelentéshez vö. ném. *parlieren* 'gyorsan és élénken beszél' < fr. *parler* 'beszél'.

📖 Nyr. 40: 90; Kniezsa: SzlJsz. 443; TESz.; EWUng. • Vö. *vicc*, *vizitáció*

póz **A:** 1879 *pose-okkal* (NSz.); 1891 *póz* (Füredi: IdSz. *pose* a.) **J:** 1. 1879 'mesterkélt testtartás | gekünstelte Positur' (↑); 2. 1890 'mesterkélt magatartás, pózolás | unnatürliche, affektierte Haltung' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Pose* 'mesterkélt tartás; állás, tartás (személyé) <a képzőművészetben>' [< fr. *pose* 'ua.; állás, fekvés, ülés']. (≈) Megfelelői: ang. *pose* 'póz'; or. *noza* 'ua.'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pauzál*

pozdorja × **A:** 1416 u.¹ *pozdoria* (BécsiK. 260); 1490 *pazdo[r]<ia>* (NagyvGl. 99.); 1757 *pozderjává* (NSz.); 1790 *pazdorát* (NySz.); 1816 *pazdornya* (Kassai: Bef. 298); NYJ. *pazderina*, *pazérgya*, *pēzdernyá*, *pozderha*, *puzderva* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1416 u.¹ 'len, kender fás hulladéka | Schäbe' (↑); 2. 1775 'gyolcs, vászon; ebből való ing, gatyá | Leinwand; Hemd, Unterhosen aus Leinwand' (MNY. 58: 108); 3. 1894 'enyhe, tréfás szitokszóként' | {als mildes, scherzhaftes Schimpfwort}' (NSz.)

■ Déli szláv vagy nyugati szláv jövevényszó. | (≡) Szbhv. (Kaj) *pozđerje*, (Ča) *pazdire*: 'pozdorja, fahulladék'; szln. *pazderje*, (N.) *pozdeerje* 'ua.'; f.-szorb *pazđerje* 'ua.'; szlk. *pazderie*, (N.) *pozderje* 'ua.'; stb. [< szláv **paz* ~ **poz* 'után' + **der-* 'elszakít']. Gyűjtőnévképző nélkül: blg. *nazdep* 'pozdorja, fahulladék'; le. *pazdzior* 'ua.'; or. *nazdep* 'ua.; szár, kocsány, szalma'; stb. (△) Az első szótagi *o*, ill. *a* hangot tartalmazó változatok különböző átvételre utalnak. A *pozdorja* forma hangrendi kiegyenlítődéssel keletkezett. A szó belseji *rj* hangkapcsolatot tartalmazó változatokhoz vö. →*perje*, →*varjú* stb. Az 1. jelentés a nyelvterület

legnagyobb részén él; az ezzel összefüggő *pozdorjává tör* vagy *pozdorjává zúz* 'összetör, összeroncsol, szétzúz' (1800: NSz.) szó szerkezetek az irodalmi nyelvben is használatosak. A 3. jelentés talán ezekre megy vissza. A régi argóban meglévő 2. jelentés valószínűleg metonimikusan keletkezett az 1.-ből. (↺) Nem tartozik ide a *pozdorján* 'molyszerű rovar' (1799: NSz.) és a *pozdor* 'feketegyökér' (1806: NSz.); ezek ismeretlen eredetűek.

📖 MNy. 6: 65; Kniezsa: SzJlsz. 443; TESz.; EWUng.

pozíció A: 1604 *Pofitionac* (Szenczi Molnár: Dict. *Pofitio* a.); 1790 *Póztízió, Pozitziókat; pozitzióskodni* [sz.] (NSz.) **J:** 1. 1604 'magánhangzónak mássalhangzó-torlódás előtti helyzete | Stellung des (an sich kurzen) Vokals, dem in der Silbe eine Konsonantenhäufung folgt' (↑); 2. 1790 'helyzet; hadállás | Stellung, Lage; Kampfstellung' (↑); 3. 1795 'tétel | Posten (Element einer Liste, Rechnung usw.)' (NSz.); 4. 1877 'állás, hivatal, tisztség | (gehobene) berufliche Stellung, Position' # (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *positio* 'állás, helyzet, fekvés; téma, tézis, tétel; stb.', *positio (syllabae)* 'egy szótag végi mássalhangzó-torlódást megelőző magánhangzó állása' [< lat. *ponere* 'tesz, állít']. (≈) Megfelelői: ném. *Position* 'állás, helyzet, pozíció'; fr. *position* 'ua.'; stb. (⊕) A korábbi változatok hangzóközi *zs*-vel való ejtéséhez vö. → *bazsalikom*, → *eklézsia* stb.; a *z*-s formához vö. → *ambrózia*, → *bazilika* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *depó, imponál, kompozíció, opponál, posta, poszt, pozitívum, prépost, proponál*

pozitív → *pozitívum*

pozitivizmus → *pozitívum*

pozitívum A: 1795/ *positivum* (MNy. 84: 251); 1913 *pozitívum* (Horváth: HSz.) **J:** 'pozitív tény, valóságos dolog | positive Tatsache, etwas Positives'

pozitív A: 1807 *positivushoz* (HazKülfTud. 1807. okt. 28.: 291); 1832/ *positív* (Keresztesi: Mat. 150); 1836/ *pozitív* (NSz.); 1848/ *positív* (NSz.); 1862/ *pozitív* (NSz.) **J:** <FN> 1. 1807 'alapfok (melléknév) | Grundstufe (der Adjektive)' (↑); 2. 1894 'pozitív fény(kép) | Positiv (Bild)' (PallasLex. *Fotográfia* a.) | <MN> 1. 1830 'tétéles (vallás) | auf Thesen beruhend (Religion, Recht usw.)' (NSz.); 2. 1831 'a negatív ellentéte (az elektromosságban is) | positiv als Gegensatz zu negativ (auch in der Elektrizität)' (NytudÉrt. 93: 37); 3. 1832/ 'a nullánál nagyobb (szám) | größer als Null (Zahl)' (↑); 4. 1835 'valóságos, tényleges | wirklich, tatsächlich' (Kunoss: Gyal.); 5. 1836/ 'helyes, jó | richtig, gutgesinnt' (↑); 6. 1848/ 'igenlő | bejahend' (↑); 7. 1880 'a negatívból előállított (kép) | von einem Negativ gewonnen (Bild)' (NSz.)

pozitivizmus A: 1855 *positivismusnak* (AkadÉrt. 15/2: 95); 1897 *pozitivizmus* (PallasLex.) **J:** 'csak az ún. pozitív tények pontos leírására korlátozódó polgári irányzat a filozófiában, a tudományokban | Positivismus in der Philosophie, in der Wissenschaft'

■ A szócsalád legkorábbi tagja, a **pozitívum** német jövevényszó. | (≡) Ném. *Positivum* 'valóan létező, bizonyos érték' [< lat. *positivus*, -a, -um 'meghatározott, adott, meglévő'].

■ A **pozitív** és a **pozitivizmus** nemzetközi szók. | (≡) Ném. *positiv* 'pozitív <mn>', *Positiv* 'pozitív <kép>'; ang. *positive* 'pozitív <mn>'; fr. *positif* 'pozitív <mn>'; stb. | ném. *Positivismus* 'pozitivizmus'; ang. *positivism* 'ua.'; fr. *positivisme* 'ua.'; stb. Ez utóbbi a franciában jött létre a

fr. *la philosophie positive* 'pozitivistika filozófia' szó szerkezet alapján. (⇒△) A magyarba főleg német közvetítéssel kerültek át; a *positivus* változat latin végződésű.

📖 TESz. *pozitív* a.; EWUng. • Vö. *pozíció*

pózna **A:** 1393 ? *pozna* [HN.] (Oklsz.); 1551 *poznat* (Oklsz.); 1585 *pozma, pózna* (Cal. 756, 60); 1664 *pólznakat* (Lippay: PosoniK. 2: 201); 1838 *Pózona* (Tsz.); 1860 *pózónára* (NSz.); NYJ. *pázmát, puozuna* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1393 ? 'hosszú, rendszerint függőleges helyzetben használt rúd | Stange, Stecken, Pfahl' # (↑), 1551 'ua.' (↑); 2. 1792 'rúd, amellyel a kazlat, szalmatetőt, megrakott szekeret lenyomtatják | Stange über einem Schober, Strohdach; Wiesbaum' (Baróti Szabó: KisdedSz.); 3. 1792 'szalmakötegből, zsúpból kiálló oszlop, rúd; csóva | Strohbund an einer Stange' (Baróti Szabó: KisdedSz.)

■ Szláv, talán ukrán (Kárp.) jövevényszó. | (≡) Ukr. (Kárp.) *на́зубна* 'pózna'; – szln. (N.) *pavozína* 'pózna; dorong, bot', (V.) 'szénásszekéren' nyomó-/szorítórúd'; or. (N.) *на́зубна* 'száraz ág a kazal takarására, védésére'; stb. [< szláv **pa* [igekötő] + **vęz-* '(össze)köt']. Vö. még szbhv. *pauznica* 'léc'; szlk. *pavúz*, (N.) *pavuz* 'szénásszekéren' nyomó-/szorítórúd'; stb. (△) A két szótagos változatok a szó belseji *i* és *v* kiesésével, ill. monoftongizálódással keletkeztek. A *pólzna* változat szó belseji *l*-je téves visszaütés eredménye lehet. Néhány változat szó belseji *m*-jének keletkezésmódja nincs teljesen tisztázva. A 3. jelentés metonimikus; magyarázata, hogy a jelzőcsóvát általában póznára kötik.

📖 Nyr. 39: 391; Kniezsa: SzlJsz. 444; MNy. 54: 286; SFU. 1: 120; TESz.; EWUng.

pozsár × **A:** 1138/ ? *Pazarí* [SZN.] (MNy. 32: 133); 1353 *Posar* [SZN.] (Csánki: TörtFöldr. 3: 531); 1361 *Posaar* [SZN.] (Oklsz.); 1395 k. *pařar* (BesztSzj. 294.); 1647 *pozsárt* [✍] (MHH. 24: 383); 1720 *pozárral* (NSz.); 1815 *pózsár* (Nyr. 3: 268) **J:** 'ponty | Karpfen (Cyprinus carpio)'

■ Ismeretlen eredetű. | (△) A → *ponty* szóval való egyeztetése téves.

📖 TESz.; EWUng.

pozsdt → *pozsog*

pozsdu → *pozsog*

pozsgás × **A:** 1551 *posgas* (NySz.); 1568 *pozgas* (NySz.); 1591 *piřgás* (MNy. 26: 127) **J:** 1. 1551 'egészséges színű, piros, telt {arc stb.} | rotwangig, pausbackig' (↑); 2. 1807 'húsos, vastag szárú, levelű {növény}; kövér, telt | sukkulend, saftig (Pflanze); dick, strotzend' (MagyFüvészk. 34)

■ Származékszó, az alapszó azonban bizonytalan. | (△) Talán a → *pozsog* igének egy nem adatolt, -a képzőjű (vö. → *csusza*, → *hulla* stb.), folyamatos melléknévi igenevéből jött létre -s melléknévképzővel. Az eredeti jelentése 'bővérű, pezsgő vérű' lehetett.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *pirospozsgás, pozsog*

pozslár † **A:** 1509 *poslar* (Oklsz.); 1575 *póplár* (Heltai: Krón. 8); 1592 *pozlároc* (NySz. *pozlár* a.) **J:** 'egy fajta kard | Art Hiebwaaffe'

■ Valószínűleg német (feln.) jövevényszó. | ≡ Ném. (kor. úfn.) *päßler*, *paslár*, *pasler* 'félhosszú, törserű, egy- v. kétélű kés', (baj.-osztr.) *pasler* 'egy fajta hosszú kés'. Forrása a lat. (k.) *basalardus*, *baselardus* 'ua.'. ≈ Megfelelői: fr. (ófr.) *badelaire*, *bazelaire* 'rövid, íves kard'; prov. (óprov.) *bazelaire* 'egy fajta kis kés'; stb. ⊕ A szó belseji *zs*-hez vö. →*házsártos*, →*mozsár*.

📖 TESz.; NyK. 81: 128; EWUng.

pozsg × [1] **A:** 1557 *posog* (MNY. 89: 511), de vö. →*pozsgás*; 1590 *posgasa* [sz.] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 173); 1792 *bozsogni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1805 *pozsg*, *pozsgog* (NSz.); 1808 *Bozsongani* [sz.] (Sándor I.: Toldalék) **J:** 1. 1557 ? 'bizsereg; zsibbad | prickeln; einschlafen, erstarren (ein Glied)' (↑), 1565 'ua.' (NySz.); 2. 1557 ? 'hemzseg, nyüzsög; nagy számban előfordul | wimmeln; massenhaft vorkommen' (↑), 1613 'ua.' (NySz.); 3. 1653 '⟨vér⟩ élénken kering, cselekvésre hajt | lebensfrisch zirkulieren, zu einer Tat bewegen (Blut)' (NySz.); 4. 1816 '⟨must, bor, gáztartalmú folyadék⟩ gyöngyözik | brausen, gären (Most, Wein, gashaltige Flüssigkeit)' (NSz.)

pozsdul × **A:** 1582/ *posdula* (NySz.); 1857/ *ki-pozsdul* (MTsz.) **J:** 1. 1582/ '⟨személy⟩ lelkileg felbuzdul; ⟨érzés⟩ gerjed | in Eifer geraten (Person); sich entflammen (Gefühl)' (↑); 2. 1636 'nagyon elszaporodik, sokasodik | sich sehr vermehren' (NySz.); 3. 1700 '⟨vér⟩ gyorsabb keringésbe kezd | lebensfrisch zu zirkulieren anfangen (Blut)' (NySz.); 4. 1791 'hevítve buzogni, sisteregni kezd (átv. is) | zu wellen, zu knistern anfangen (auch abstr.)' (NySz.); 5. 1857/ '⟨csirke⟩ kikel | ausschlüpfen' (↑)

pozsdít × **A:** 1653 *posditák* (NySz.) **J:** 1. 1653 'élénk működésre késztet, felindít, felbuzdít | anregen' (↑); 2. 1669 'csaknem forrásig hevít | beinahe aufkochen (trans.)' (NySz.)

■ Onomatopoetikus eredetűek. | ⊕ A →*pezsdül* szócsalád tagjainak veláris párjai. Végződéseik különféle igeképzők.

📖 Nyr. 71: 120; TESz. *pezseg* a.; EWUng. • Vö. *pezsdül*, *pozsgás*

pöccint → *pöcköl*

pöccöget → *pöcköl*

pöce × **A:** 1536/ ? *Petze* [HN.] (FNESz. *Pece* a.); 1585 *pőcze* (Cal. 168); 1763 *Pőcz* (NSz.); 1792 *Pőtze* (Baróti Szabó: KisdedSz.); NYJ. *pěce* güdör (ÚMTsz.) **J:** 1. 1536/ ? 'szennyvízelvezető fedetlen csatorna | unbedeckter Abortkanal, Schmutzkanal' (↑), 1767 'ua.' (Pápai Páriz–Bod: Dict.); 2. 1585 'árnyékszék; szobaárnyékszék | Abtritt; Leibstuhl' (↑); 3. 1788–1789 'tócsa, pocsolya; belvíz, vadvíz | Lache, Pfütze; Binnenwasser, Grundwasser' (NSz.); 4. [~*gödör* is] 1838 'árnyékszék gödre; szennyvízgyűjtő gödör, szemétgödör | Abtrittsgrube; Schlammwassergrube, Mistgrube' (Tzs.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | ≡ Ném. (baj.-osztr.) *bütze*, *pütze* 'gödör; kút', (T.) *pitze* 'tócsa, pocsolya', *píz* 'lápos, ingoványos hely', *píze* 'talajvízgyűjtő mesterséges kis tó a mezőn', (E.) *pätz* 'kút-', – ném. *Pfütze* 'tócsa, pocsolya', (R.) 'ua.; kút; ciszterna' [< lat. *puteus* 'gödör; kút; stb.']. ≈ Megfelelői: ang. (óang.) *pytt* 'kút; árok, gödör; pocsolya; stb.'; holl. (kholl.) *pít*, *put* 'ua.'; stb. ⊕ A szó többszöri átvétellel, 'tócsa, pocsolya' jelentésben kerülhetett a

magyarba. A többi jelentés metafora, ill. metonímia eredménye. ☞ Nem tartozik ide sem a (R.) *pece* 'egy fajta étolaj' (1518: OklSz.) (vö. még 1493 *peczeolayth* 'ua.' (OklSz.)), sem pedig a (R.) *pöc* 'sperma; takony; ürülék' (1870: CzF.). Mindkettő ismeretlen eredetű.

📖 TESz.; MNy. 75: 340; EWUng. • Vö. *disputál*

pöcköl **A:** 1604 *petzkelnek* (Szenczi Molnár: Dict. *Tropaei* a.); 1643 *pötkölés* [sz.] (Comenius: Jan. 138) **J:** 1. 1604 'ütöget | daraufschlagen' (↑); 2. 1604 'fricskáz, elugrat | schnippen, schnellen' # (↑)

pöccint **A:** 1621 *Pettzentem* (Szenczi Molnár: Dict.); 1624 *petzentésnél* [sz.] (MNy. 14: 27); 1876 *pöcczentette* (NSz.); 1898 *piczczentő-t* [sz.] (NSz.); 1957 *pöccint* (Bálint: SzegSz.); NYJ. *pëccënt* (MTsz.) **J:** 1. 1621 'gyengén megérint; gyengén ráüt | leicht berühren; leicht daraufschlagen' (↑); 2. 1879/ 'egy érintéssel (pontot) ír, pötytyent | mit einer berührung (einen Punkt) setzen' (NSz.); 3. 1898 'fricskáz, elugrat | schnippen' # (↑); 4. 1937 'pedz, érint | anbeißen (Fisch die Angel)' (NéprÉrt. 29: 287)

pöccöget × **A:** 1838 *Peczegetni* [sz.] (Tsz.); 1889 *pöccöget* (Nyr. 18: 335); NYJ. *pëccëget* (MTsz.) **J:** 1. 1838 'gyengén ütöget, pöccentget | wiederholt schnippen' (↑); 2. 1889 'horgászik | angeln' (↑)

■ Származékszók. | ☞ A → *pedz* ige *pec* változatából jött létre különféle igeképzőkkel.

📖 Bárczi: SzófSz. *peccent* a.; TESz.; Benkő: Fiktl. 115; EWUng. • Vö. *pedz*

pöcs **A:** 1482 *Peches* [sz.] [szN.] (OklSz.); 1533 *peczy* (Murm. 793.); 1604 *Pöcz* (Szenczi Molnár: Dict. *Pénis* a.); 1838–1845 *pet* (MNyTK. 107: 31); NYJ. *pëcs* (ÚMTsz.) **J:** 'hímvesző | Penis'

■ Ismeretlen eredetű. | ☞ Durva szó. ☞ Németből való származtatása kevésbé valószínű.

📖 Bárczi: SzófSzTold.; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng.

pöcsik **A:** 1643 *petsic* (Comenius: Jan. 42); 1787 *pötsök* (NSz.); 1795 k. *Pötsök* (NSz.); 1799 *Pötsikek* (NSz.); 1808 *Pötsög* (Sándor I.: Toldalék); 1835 *Pötzök* (Kassai: Gyökerésző 4: 169); 1838 *Pécsik* (Tsz.); NYJ. *petics* (MTsz. *petics* a.) **J:** 'egy éles tojócsövű bögölyfajta, marhabagócs | Rinderbremse (Tabanus bovinus)'

■ Ismeretlen eredetű. | ☞ Főleg a nyelvterület északnyugati részén él.

📖 TESz.; EWUng.

pödör [1] **A:** 1759 *pederéteni* [sz.] (NSz.), de vö. → *penderedik*; 1774 *podörni* [ɔ: *pödörni*] [sz.] (MNy. 60: 374); 1778 *pödrött* [sz.] (MNy. 60: 374); 1870 *pédér* (CzF.) **J:** 'forgat, fordít, sodor | drehen, zwirbeln' # **Sz:** ~**ít** 1759 [sz.] 'sodor | zwirbeln' (↑) | ~**ödik** 1810 *Pödörödöm* 'csavarodik, forog, összetekeredik | sich drehen, schlängeln' (NSz.) | ~**int** 1825/ *pedrinteni* [sz.] (NSz.)

■ Fiktív többől keletkezett származékszó. | ☞ A *tő* valószínűleg onomatopoetikus eredetű, feltehetőleg a gyors forgás következtében keletkező zajt utánozza. A végződés *-r* gyakorító képző. Nincs kizárva, hogy az ige (a palatoveláris párhuzamosság alapján) szorosan összefügg → *bodor*-ral.

📖 Grétsy: Szóhas. 82; TESz.; EWUng. • Vö. *bodor*, *penderedik*

pöfétel → pöfög

pöfeteg A: 1525 k. *pefete gh* (MNY. 11: 81); 1578 *Pöffeteg* (Gombocz E.: BotTört. 55); 1584 *Pöfeteg* (NySz.); 1835 *pöfeteg* (NSz.); 1898 *püfeteget* (NSz.); NYJ. *pöföteg* (MTsz.) J: 1. 1525 k. 'pöfeteggomba | Staubpilz, Bofist (Lycoperdon)' (↑); 2. 1577 k. 'daganat, csomó | Geschwulst, Knoten' (OrvK. 422)

■ Fiktív többől keletkezett származékszó. | ⊕ A töhöz vö. →*püffed*. Végződése *-eteg* névszóképző. A jelentésekhez vö. a →*püffed* 'dagad, duzzad' jelentését. ⊖ Idetartozik a gombafajtának végső soron ugyanebből a többől való, de más képzőjű megnevezéseként a (R.) *pöffedék* 'pöfeteggomba' (1629: NySz.).

📖 MNY. 24: 38; TESz.; EWUng. • Vö. *pöfög, püffed*

pöffent → pöfög

pöffeszkedik → püffed

pöfög A: 1779/ *pöffög* (NSz.); 1783 *pöfögő* [sz.] (MNY. 65: 471); 1792 *püfög* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Pufog* a.) J: 1. 1779/ 'dohog, morog | brummen, murren' (↑); 2. 1792 'gőzt fejlesztő v. tartalmazó anyag) a gőz eltávozása közben jellegzetes hangot ad | auspuffen' # (Baróti Szabó: KisdedSz.); 3. 1792 'pufog | puffen, knallen' (↑); 4. 1838 'sírdogál | vor sich hinweinen' (Tsz.); 5. 1853 'pöffeszkedik | sich aufblähen' (NSz.)

pöfétel A: 1818 *pöfétel* (NSz.); 1881 *püfékelve* [sz.] (NSz.); NYJ. *pöfököl* (ÚMTsz.) J: 1. 1818 'személy pipa v. szivar szívása közben) füstgomolyagokat ereget | paffen, schmauchen' # (↑); 2. 1879/ 'tárgy) lökésszerűen gőzt v. füstgomolyagokat bocsát ki | auspuffen, dampfen' (NSz.); 3. 1891 'dohog, morog | brummen, murren' (NSz.)

pöffent Δ A: 1842 *pöffentjük* ki (Regélő 1842. szept. 4.: 720); 1879 *püffenteni* [sz.] (NSz.) J: 'személy pipa v. szivar szívása közben) egy alkalommal füstgomolyagot ereszt ki | paffen, einmal schmauchen'

■ Onomatopoetikus eredetűek. | ⊕ A tö azonos a →*pöfeteg*-ével, továbbá összefügg a →*böfög*, →*püffed* stb. szócsaládokéval, a palatoveláris párhuzamosság alapján pedig a →*pofo* szócsaládéval. A végzések különféle igeeképzők.

📖 MNY. 24: 38; TESz.; EWUng. • Vö. *böfög, pofo, pöfeteg, püffed*

pökhendi A: 1829 *Pökhendi* (TudGyűjt. 13/11: 93); NYJ. *köphendi* (ÚMTsz.); *köphengyi* (MTsz.); *pökfëndi, pökhendli* (ÚMTsz.) J: 'fennhéjázó, felfuvalkodott, gögös, elbizakodott, nagyképu | anmaßend, überheblich'

■ Játsszi szóalkotással létrehozott származékszó. | ⊕ A →*köp* ige *pök* változatából alkották -*hendi* kicsinyítő képzővel; vö. →*ebhendi*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *köp*

pörce A: 1792 *Pertz, Pörtz* (Baróti Szabó: KisdedSz.); NYJ. *përc* (NyF. 34: 74); *pörce* [□] (MTsz.); *pörce* [□] (ÚMTsz.) J: 1. 1792 'töpörtyű; bőrkés, húsos sült szalonnadarab | Griebe; Art gebratener Speck' (↑); 2. 1882 'kiütés, pörsenés | Wimmerl, (Bläsen)ausschlag' (NSz.)

■ Elvonás eredménye. | (⊕) A *perceg*, ill. → *percen* 'sistergő hangot ad, serceg, pattog' igékből jött létre. A keletkezés módhoz vö. → *perc*, → *porc*. A *pörce*, *pörce* változatok végződése valószínűleg birtokos személyjel. Az 1. jelentés a húsnak a serpenyőben való sercegésére utal. A 2. jelentéshez vö. (N.) *kipörcedt* 'kiserkent, kibomlott «rügy, bimbó»' (1939: Ethn. 50: 16), valamint → *pörsed*.

📖 MNy. 59: 154; TESz.; EWUng. • Vö. *percen*

pöre A: 1584 ? *Pöre* [szN.] (OklSz.); 1757 *pöre* (NéprÉrt. 21: 56); 1786 *perjén* (NySz.) J: <MN> 1. 1757 'felsőruhával nem takart {alsóruha}; csak alsóruhában, gatyában levő {személy} | unbedeckt {Unterkleid}; bloß in Unterkleid' (↑); 2. 1794 'meztelen, fedetlen | unbekleidet' (NSz.); 3. 1801 'szépítetlen, kendőzetlen | unverblümt' (NSz.); 4. 1838 'oldal nélküli {szekér, kocsi} | {Wagen} ohne Wagenleiter' (Tsz. *Pöre szekér* a.); 5. 1853/ 'nincstelen, vagyontalan | (bettel)arm' (NSz.) | <FN> 1760 'alsóruha, pendely; alsónadrág | Unterkleid; Unterhose' (NSz.)

■ Ismeretlen eredetű. | (⊕) Nem állapítható meg, hogy melléknévi vagy főnévi szófaja az eredeti. (⊗) Ma leginkább a melléknévi 2. jelentésében ismert.

📖 TESz.; EWUng.

pörkök A: 1551 *pergelt* [sz.] (NySz.); 1555 *perkeljék* (MNy. 84: 253); 1577 k. *Pérkeld* megh (OrvK. 253); 1870 *pérgél* (CzF.) J: 1. 1551 '(terménymagvat, ételneműt) szárazon hevítve a felületén gyengén megéget | trocken rösten' (↑); 2. 1555 'napon szárít, aszal | dörren' (↑); 3. 1577 k. 'pirít; süt | bräunen; braten' (↑); 4. 1786 'perzsel | sengen' (NSz.); 5. [főleg *oda~*] 1790 'rálő, tüzel {ijesztésül} | anschließen {zum Erschrecken}' (NSz.); 6. 1793/ 'pirongat, korhol | rügen' (NSz.); 7. [főleg *meg~*] 1794 '(ruhaneműt) kissé megéget; ruhaneműn forró vasalással elszíneződést okoz | (Kleider) ansengen, verbrennen; mit Bügeleisen versengen' # (NSz.); 8. 1817 '(tűz, nap) erősen éget | röten {Feuer, Sonne}' (NSz.); 9. 1890/ '(ércet) hevít | Erz rösten' (NSz.) Sz: ~**ődik** 1590 *megperkelődik* (NySz.)

■ Onomatopoeitikus eredetű. | (⊕) A *tő* a → *pörsed* szócsaládával azonos, összefügg a → *perzsel* tövével, valamint a → *pirít*, → *pirong* szócsaládokéval. A végződés gyakorító képző. (⊗) Ugyanebből a töből való a (N.) *perked* 'kisül, kiaszik' (1838: Tsz.). A (N.) *porgol ~ porkol* 'süt, pörkök, pirít stb.' (1792: Baróti Szabó: KisdedSz.) a *pergel ~ pörkök* veláris párja. Idetartozik még a *pergál ~ pirkál* 'szárazra pirít; (meg)perzsel; szárít, aszal; stb.' (1794: NSz.). A *pörk* 'égetés, pörköldés' (1903: Nyr. 32: 478), 'var' (1932: Sauvageot: FrMSz.) a *pörkök* igéből jött létre elvonással.

📖 NNYv. 1: 193; MNy. 59: 152; TESz.; MNy. 76: 39; EWUng. • Vö. *perzsel*, *pirít*, *pirkad*, *pirong*, *pörkölt*, *pörsed*

pörkölt A: 1845 *pörköltet* (PestiH. 1845. aug. 7.: 88) J: 'paprikás, hagymás, zsíros lében készített és vele együtt fogyasztott (hús)étel | mit Paprika gewürztes gulaschähnl. Fleischgericht' # – De vö. 1795 *pörkölt húsnál* 'ua.' (NSz.)

■ Származékszó szófajváltásának eredménye. | (⊕) A → *pörkök* ige -*t* képzős befejezett melléknévi igenevének főnevesülése. Lehetséges, hogy a szófajváltás a *pörkölt hús* (↑) szerkezet jelzőjének önállósulásával, jelentéstapadással ment végbe. (⊕⇒) A magyarból több nyelvbe átkerült: ném. *Pörkelt, Pörkölt* 'pörkölt'; cseh *perkelt* 'ua.'; szlk. *perkelt* 'ua.'

pöröly **A:** 1536 *pewrewlljyel* (Pesti: Fab. 77) (Ballagi A.: RNySz. 339); 1538 *pewrewl* (Pesti: Nomenclatura N1); 1564 *Pewrelj* (Oklsz.); 1594 *pereólli* (MNy. 61: 241); 1708 *Pöröly* (Pápai Páriz: Dict.); 1791 *pöröjyel* (NSz.); 1795 *pöröly* (NSz.) **J:** 'kovácsoknak a vas formálására használt, kalapácshoz hasonló, súlyos kétkezi szerszáma, ráverőkalapács | großer Schmiedehammer, Vorschlaghammer'

■ Német (k.-ném.) jövevényszó. | (≡) Ném. (E.) *pēral*, *pîrel*, (szász Sz.) *pêral*, (h. kor. úfn.) *pörhel*: 'nagy kovácskalapács, ráverőkalapács, pöröly' [< ném. (kfn.) *bern* 'üt, ver, kopog']. Vö. még ném. (szil.) *berl*, *pir* 'kőfejtő kalapács'. (△) A szó, amely eredetileg a bányászat szókincséhez tartozott, egy magyarországi középnyémet típusú nyelvjárából került át a magyarba; vö. →*hámor*.

TESz.; EWUng.

pörsed × **A:** 1739 *pörsedezésből* [sz.] (MNy. 37: 130); 1771 *persedék* [sz.] (Nyr. 32: 93); 1772 *pörsedékit* [sz.] (NySz.); 1807 *pörsödék* [sz.] (NSz.) **J:** '⟨pattanás, kiütés⟩ keletkezik, ⟨bőr⟩ pattanásos lesz, pörsen | entstehen (Wimmerl, Pustel); pustulös werden (Haut)'

pörseg × **A:** 1742 *pörsegések* [sz.] (NSz.); 1784 *pörsögni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 68); 1786 *persegett* [sz.] (MNy. 71: 127); NYJ. *kipörséggett* (MTsz.) **J:** '⟨pattanás, kiütés⟩ keletkezik, ⟨bőr⟩ pattanásos lesz, pörsen | entstehen (Wimmerl, Pustel); pustulös werden (Haut)'

pörsen **A:** 1771 *pörsenésekis* [sz.] (MNy. 60: 375); 1784 *perfenni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 68); 1798 *pörszentek* (NSz.); 1878 *pörsönistül* [sz.] (NSz.) **J:** [ma főleg *ki~*] '⟨pattanás, kiütés⟩ keletkezik, ⟨bőr⟩ pattanásos lesz | entstehen (Wimmerl, Pustel); pustulös werden (Haut)'

■ Származékszók egy relatív fiktív töből. | (△) Eredetileg a bőr kiütéstől való kipirosodásának kifejezésére szolgáltak. A relatív tö -s gyakorító képzővel keletkezett, amely a →*perzsel* szó belseji *zs*-jével szorosan összefügg. Az abszolút tö a →*pörköl* igéével azonos. A végződéses különféle igeképzők. (◡) A *pörs* 'pattanás, bőrkütés' (1837: NSz.) az igékből keletkezett elvonással. Idetartozik még a *pörseg*, ill. a *pörsen* veláris párjaként a *porsog* 'keletkezik, létrejön ⟨pattanás, pörsenés⟩; pörsen ⟨bőr⟩' (1616: NySz.) és a *porsan* 'ua.' (1872: Nyr. 1: 331).

MNy. 59: 151; TESz. *pörsen* a.; EWUng. • Vö. *perzsel, pörköl*

pörseg → *pörsed*

pörsen → *pörsed*

pös → *pisil*

pössent → *pisil*

pösze → *pöszoget*

pöszméte × **A**: 1590 *köszmete* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 39); 1604 *Kőßméte* (Szenczi Molnár: Dict.); 1784 *pöfzmete* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Kőfzmete* a.); 1792 *pöfzmete* (Baróti Szabó: KisdedSz.) **J**: 'egres | Stachelbeere (Ribes uva-crispa)'

■ Jövevényszó, valószínűleg a szlovákból. | (≡) Szlk. *kosmatý*, -á, -é 'szőrös, pihés, bolyhos' [< szláv **kosmb* 'haj, szőr']. A szlovák melléknév nőneme talán önállósulással, jelentéstapadással főnevesült a szlk. *bobuľa* 'bogyó', *jahoda* 'ua.; eper', *ribezl'a* 'ribizli' alaptagú jelzős szószerkezetekből, ilyen főnév azonban sem 'egres' jelentésben, sem más növény jelölőjeként nem adathozható. Vannak viszont olyan szláv szavak ugyanebből a töből, amelyek a megfelelő főnév egykori meglétére engednek következtetni: szbhv. *kosmača* 'egres'; szlk. (N.) *kosmačka* 'ua.'; le. *kosmatka* 'perjeszittyó; szakállas búza; ribizli; földieper'; stb. (⊕) A szóföldrajz átható nyelvként a keleti szlovákokra mutat. Az a feltehető veláris változat, amelyből a *köszmete* ~ *köszméte* alak hangrendi átcsapással keletkezhetett, nem adathozható. A *pöszméte* forma valószínűleg a →*piszke* hatásával magyarázható.

📖 Nyr. 31: 12, 59: 224, 93: 172; Kniezsa: SzlJsz. 287; TESz.; EWUng. • Vö. *ribizli*

pöszög → *pöszöget*

pöszöget † **A**: 1615 *pöszögetésével* [sz.] (NySz.) **J**: 'sziszeg | zischen'

pösze **A**: 1780 *pöszésen* [sz.] (MNY. 60: 375); 1838 *Pisze* (Tsz.); NYJ. *pösze* (ÚMTsz.) **J**: <MN> 1780 'selyp, selypes | lispelnd' # (↑) | <FN> 1780 'selyp, selypes módon beszélő személy | Lispler' (↑)

pöszög **A**: 1792 *Pefzegni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz.); 1832 *pöszög* (Kreszn.) **J**: **1.** 1792 'szipog; szepeg | schnüffeln; weinend sprechen' (↑); **2.** 1870 'selypít, selypesen beszél | lispeln' (CzF.)

■ Onomatopoetikus eredetű töből származó szócsalád. | (⊕) A tö a →*pisszent* szócsaládjáéval függ össze. A végződés gyakorító-műveltető -get, gyakorító -g igeképző, ill. a folyamatos melléknévi igenév -e képzője; az utóbbihoz vö. →*cinege*, →*fene* stb., valamint a ? (N.) *csösze* 'pösze (személy)' [szn.] (1828: MNY. 59: 96), *csösze* 'ua.' (1836: Kassai: Gyökerésző 5: 231), amelynek hasonló hangalakja és ugyanolyan jelentése van, mint a *pösze* szónak. A *pösze* : *csösze* kapcsolathoz vö. →*pelyp* : →*selyp*. A *pösze* névszó dokumentáltsága alapján feltételezhető, hogy a *pöszög* igének a ma elevenebb 2. jelentése az adathozátjánál jóval korábbi lehet.

📖 TESz. *pöszög* a., *csösze* a. is; EWUng. • Vö. *pisszent*

pöttöm **A**: 1808 *Pöttön* (Sándor I.: Toldalék 310); 1834/ *pöttöny* (NSz.); 1835 *pöttönyöség* [sz.] (NSz.); 1879 *petten* (Nyr. 14: 185); 1900 *Pöttöm* [ÁLLATN.] (NSz.); NYJ. *pöttöm* (ÚMTsz.) **J**: 'igen kicsi, aprócska | kleinwinzig, knirpsartig' **Sz**: ~**nyi** 1912 *Pöttömnyi* (NSz.)

■ Származékszó. | (⊕) A szó a *pött* ~ *pötty* alakból (amely a *petty* 'aprócska' (→*pettyeget*¹) a változatából) keletkezett -n ~ -m kicsinyítő képzővel. (⊕) Eredetileg főleg dunántúli nyelvjárási szó volt. A 19–20. sz. fordulóján került a szépirodalom nyelvébe, és olykor a beszélt köznyelv bizalmas rétegében is felbukkan.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pettyeget*¹

pötyög **A:** 1708 *petyegő* [sz.] (RákFLev. 2: 279); 1755 *pötyögnének* (NSz.); 1801 *pettyegését* [sz.] (NSz.); 1805 *petyөгj* (NSz.); 1882 *Pöntyөг* (NSz.); 1900 *pettegte* (NSz.); NYJ. *pentyөг* (MTsz. *pentyөг* a.) **J:** 1. 1708 'egyhangú ismétlődéssel folyik (beszéd) | mit eintöniger Wiederholung lauten (Rede)' (↑); 2. 1713 'fecseg | schwatzen' (Kis-Viczay: Sel. 354); 3. 1755 'gagyog, gügyөг; motyog | lallen; unverständlich sprechen' (↑); 4. 1787 'madár, csirke' énekel, csipog | singen (Vogel), piepen' (NSz.); 5. 1801 'felesel | widerreden' (↑); 6. 1805 'perceg, ketyeg | ticken' (NSz.); 7. 1872 'rotyog, fortyog | brodeln' (NépkGy. 1: 13); 8. 1885 ? 'hüppөг, sírdogál | leise weinen' (NSz.), 1889 'ua.' (Nyr. 18: 335); 9. 1899 'idegen nyelven valamicskét beszél | ' (PNapló 1899. febr. 5.: 6); 10. [főleg *be~*] 1980 'billentyűzeten (lassan) gépel, adatot bevisz | ' (Világgazdaság 1980. okt. 15.: 3)

■ Onomatopoetikus eredetű. | ⊕ A tö összefügg a →*pityereg* szócsaláddal, vö ehhez a (N.) *pittyeg* 'ujjával csettintget' (1950 k.: Nyatl.) igét. A (N.) *pettyeget* 'ujjával, szájával csettintget' (1857: NSz.), 'vontatottan, apránként mondogat' (1897: MTsz.) arra mutat, hogy a →*pettyeget*¹ igével való eredetbeli összefüggés is számításba vehető. A *pötyөг* végződése gyakorító -g képző. ⊖ Ugyanebből a töből való más gyakorító képzővel keletkezett a (N.) *pötyörөг* ~ *petyereg* 'fecseg, pletykál; gügyөг' (1762: NSz.). ⊗ Az *el* vagy *ki* igekötővel is használt *pötyyent* ~ *pettyent* 'kikottyant, kikotyog (titkot)' (1810: NSz.), *pötyyent* ~ *pettyent* 'ráüt' (1844: NSz.) ide is, de a →*pettyeget*¹ igéhez is tartozhat.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *etyepetye*, *pettyeget*¹, *pityereg*

pötyög × **A:** 1774 *pötyөгös* [sz.] (NSz.); 1791 *pötyөгös* [sz.] (NSz.); 1870 *pötyөгő* [sz.] (CzF. *pötyөг* a.); NYJ. *pötyөгő* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** 'fityeg; lazán lötyөг | schlaff herabhängen; schlottern' **Sz:** ~**ős** 1774 'petyhüdt, ernyedt; lötyөгő, laza; bő ráncot, buggyt vető (ruha) | schlaff, schlotternd; weit, bauschig (Kleid)' (↑)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ A tö bizonytalan, talán onomatopoetikus eredetű. Összefügg a *petyhüszik* igéével (→*petyhüdt*), valamint a →*pittyed* szócsaláddal. A végződés gyakorító -g képző. ⊕ Az a magyarázat, amely szerint a *pötyөг* ige elvonás eredménye a *pötyөгös* (↑) melléknévből, téves.

📖 TESz. *pötyөгös* a.; EWUng. • Vö. *petyhüdt*, *pittyed*

pötyyent → *pettyeget*

pracli **A:** 1846 *praczlija* (NTársalkodó 1846. nov. 26.: 375); 1918 *pracni* (Nyr. 47: 77); NYJ. *praszli* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1846 'nagy, idomtalan kéz; kéz | große, formlose Hand; Hand' (↑); 2. 1895 'állati mancs | Tatze, Pfote' (NSz.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (baj.-osztr.) *bradzl* 'kis, kecses kéz', *brädzn* 'nagy kéz (tréfás)', (T.) *pratzl* 'mancs; kéz' [< ném. *Pratze* 'mancs; nagy, erős kéz' < ol. *braccio* 'kar' (lat. *bracchium* 'ua.') < gör. *βραχίον* 'ua.']. ⊗ Megfelelői: cseh *pracka*, *pracna* 'mancs; (nagy) kéz'. ⊕ A *li* ~ *ni* végződéshez vö. →*cetli*, →*dózni* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *brácsa*

praktika **A:** 1535 k. *prakthŷkaja* (Zay: Lánd. 13); 1566–1573 *praktikát* [?] (MNy. 68: 89); 1575 *prácticálni* [sz.] (Heltai: Krón. 138a); NYJ. *paradikája*, *paraktikát* (ÚMTsz.) **J:** 1.

1535 k. 'gyakorlat, praxis | Ausübung; Praxis' (↑); **2.** 1566–1573 'mesterkedés | Machenschaft, Praktik' (↑)

praktikus A: 1577–1598/ *practicus* (MNy. 74: 511); 1800 *Praktikos* (Márton J.: MNSz.–NMSz.); 1808/ *nem-praktikus* (NSz.) **J:** **1.** 1577–1598/ ? 'vmiben) járatos, gyakorlott; tapasztalt, ügyes | (einer Sache) kundig, gewandt; erfahren, geschickt' (↑), 1795 'ua.' (NSz.); **2.** 1655 'mesterkedő, fortélyos | pffiffig, Machenschaften treibend' (MHH. 23: 233); **3.** 1800 'gyakorlati, a gyakorlatot illető | die Praxis betreffend; praktisch' (↑); **4.** 1808/ 'gyakorlatias, leleményes; célszerű, hasznos | findig, praktisch; zweckdienlich' # (↑)

praxis A: 1632 *praxissabol* (MNy. 84: 251); 1802 *praksisban* (NSz.); 1881 *práxisa* (NSz.) **J:** 'gyakorlat | Praxis'

praktizál A: 1648 *practizáló* [sz.] (NySz.); 1770 *praktizállyák* [l-j] (NSz.) **J:** '(rendszeres) gyakorlatot folytat | praktisieren'

■ Latin jövevényszók. | ≡ Lat. (k.) *practica* 'gyakorlat; mesterkedés, fondorlat; megegyezés, szövetkezés' [< gör. *πρακτική (ἐπισήμη)* 'hasznos ismeret, képesség; gyakorlat'] | lat., (k.) *practicus*, -a, -um 'gyakorlati' [< gör. *πρακτικός* 'tevékeny, aktív; gyakorlati'] | lat. *praxis* 'eljárás, módszer, működés; gyakorlat' [< gör. *πράξις* 'tevékenység; cselekvés' < gör. *πράσσω* 'tevékenykedik, cselekszik'] | lat. (k.) *practizare*, (h.) *practisare*: 'praktizál, gyakorlatot folytat'. ≅ Megfelelőik: ném. *Praktik* 'mesterkedés, fogás, fortély, praktika, tapasztalat', *praktisch* 'gyakorlati', *Praxis* 'gyakorlat, alkalmazás, tapasztalat', *praktizieren* 'praktizál, gyakorlatot folytat'; ang. *practic* 'gyakorlati', *praxis* 'gyakorlat, alkalmazás, tapasztalat', *practise* 'praktizál, gyakorlatot folytat'; stb. ⊕ A *praktikus* szóvégi s-éhez vö. →*ámbitus*, →*glóbus* stb. Az *os* végű változat a görög alakot tükrözi. A *praxis* szó belseji ks-es, ill. ksz-es kiejtéséhez vö. →*bukszus*, →*iksz*, a szóvégi s-hez pedig vö. →*agilis*, →*április* stb.

📖 TESz.; EWUng.

praktikus → *praktika*

praktizál → *praktika*

praliné Δ A: 1869 *pralinék* (Nefelejts 1869. jan. 10.: 22) **J:** 'töltött, csokoládéval bevont édesség | Praline'

■ Német (au.) jövevényszó. | ≡ Ném. (au.) *Pralinee*, *Praliné* 'csokoládéval bevont és töltött kis bonbon', – ném. *Praline* 'ua.' [< fr. *praline* 'pörkölt, cukrozott mandula']. ≅ Megfelelői: ang. *praline*, *prawlin* 'pörkölt, cukrozott mandula'; ol. *pralina* 'ua.'; stb. ⊖ Idetartozik a (R.) *pralin* 'ua.' (1897: PallasLex.) ez közvetlenül a francia szó (↑) átvétele.

📖 TESz.; EWUng.

pranda × A: 1788 *prandaságot* [sz.] (MNy. 71: 128); 1792 *paranda* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Ronda* a.); 1792 *porondán* (NSz.) **J:** **1.** 1788 'ronda, csúf | ekelhaft' (↑); **2.** 1792 'alávaló, hitvány, rossz erkölcsű | ehrlos, schmachvoll' (NSz.); **3.** 1806 ? 'piszkos | schmutzig' (NSz.), 1809 'ua.' (NSz.)

■ Ismeretlen eredetű. | ⊕ Hangalakjára és jelentésére a →*ronda* hathatott. ⊕ Összefüggése a (R.) *poronyán* 'göggösen; zavarosan' (1616: NySz.) határozószóval kevésbé valószínű.

📖 TESz.; EWUng.

praxis → *praktika*

precíz **A:** 1796 *precis* (NSz.); 1823/ *praecis* (NSz.); 1869 *précis* (NSz.); 1881 *precízebb* (NSz.); 1910/ *precíz* (NSz.) **J:** 'pontos, gondos, aprólékos | präzis, genau'

precizitás **A:** 1865 *praecisítással* (Sürgöny 1865. dec. 7.: [2]); 1884 *precizitással* (NSz.) **J:** 'pontosság, gondosság | Präzision, Genauigkeit'

precíziós **A:** 1881 *Precíziós* (Vadász-Vers. 1881. ápr. 17.: 136); 1941 *Precíziós* műszerek (ÜILex. 21: 5161) **J:** 'különlegesen pontos {szerszám, műszer} | besonders genau, Präzisions- {Instrument, Gerät}'

■ A szócsalád legkorábbi tagja, a **precíz** nemzetközi szó. | (≡) Ném. *präzis* 'pontos, alapos'; ang. *precise* 'ua.'; fr. *précis* 'ua.'; stb. A franciából terjedt el [lat. *praecisus* '(rövidre) vágott; szaggatott; pontos' < lat. *praecidere* 'levág, lerövidít']. (⇒△) A magyarba főleg német és talán francia közvetítéssel került át.

■ A **precizitás** valószínűleg belső keletkezésű származékszó. | (△) A *precíz* melléknévből jöhetett létre latinos végződéssel a *legalitás* (→*legális*), →*realitás* stb. mintájára.

■ A **precíziós** latin jövevényszó magyar képzéssel. | (≡) Vö. lat. *praecisio* 'szakasz, rész'. (△) Végződése -s melléknévképző. Főleg a *precíziós műszer* (↑) típusú szószerkezetekben fordul elő; vö. ehhez ném. *Präzisionsgerät* 'precíziós műszer'.

■ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (⊖) Idetartozik a (R.) *precíze* 'pontosan' (1674: Századok 103: 73) határozószó. Ez a lat. *praecise* 'pontosan' korai külön átvétele.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *csízió*

precíziós → *precíz*

precizitás → *precíz*

préda **A:** 1495 e. *predat* (GuaryK. 116); 1555 *prédában* [?] (MNY. 67: 493); NYJ. *përédá* (ÚMTsz.) **J:** <FN> 1495 e. 'zsákmány, martalék | Beute' (↑) | <MN> 1. 1585 'a zsákmányolt, zsákmányul ejtett | erbeutet' (Cal. 638); 2. 1772 'tékozló, pazarló | verschwenderisch' (NSz.)

prédál **A:** 1519 k. el *predaltata* [sz.] (DebrK. 83); 1575 el *predállá* (Heltai: Krón. 94b); 1585 *prédálkodom* [sz.] (Cal. 585) **J:** 1. 1519 k. '(ki)rabol, fosztogat | plündern' (↑); 2. 1784 'tékozol, pazarol | verschwenden' (NSz.)

■ Latin jövevényszók. | (≡) Lat. *praeda* 'zsákmány, préda' [vö. lat. *prehendere* 'megragad, megfog'] | lat. *praedari* 'zsákmányol, rabol, fosztogat'. (△) A *préda* melléknévi 1. jelentése valószínűleg a főnév jelzői használatában alakult ki. A melléknévi 2. jelentés, valamint a *prédál* 2. jelentése azon a tapasztalaton alapul, hogy ha valamit nem becsületes munkával, hanem rablással és fosztogatással szereznek, azzal könnyelműen, nem takarékoskodva bánnak. (△) Az a magyarázat, hogy a *préda* melléknév elvonással keletkezett az igéből, kevésbé valószínű. (⊖) A *préda* főnév hosszú időn át köznyelvinek számított, ma már inkább a választékos vagy irodalmi nyelvhasználat eleme.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *aprehendál*

prédál → *préda*

prédikáció **A:** 1372 u./ *p[re]dicacioyanak* (JókK. 37); 1416 u./¹ *p[re]dikaciot* (BécsiK. 243); 1528 *peredicacyoyat* (SzékK. 333); 1549 *predicacionac* (Dévai: TízPar. E4b); 1585 *Prédikátezóhoz* [o: *Prédikátczóhoz*] (Cal. 232); 1604 *Predikáció* (Szenczi Molnár: Dict.); 1708 *Prédikátzió* (Pápai Páriz: Dict.); 1854 *Pördikáció* (NSz.); 1890 *pérdikációt* (NSz.) **J:** 1. 1372 u./ 'hitszónoklat | Predigt' # (↑); 2. 1575 'hosszadalmas, unalmas kioktatás | langweilige ermahnende Rede' # (Heltai: Krón. 15a)

prédikál **A:** 1372 u./ *predicalo* [sz.] (JókK. 66); 1416 u./¹ *predikalnac* (BécsiK. 250); 1549 *predicállác* [l-j] (Dévai: TízPar. E2b); 1585 *Prédikállók* (Cal. 232); 1863 *perédikál* (Kriza [szerk.] Vadr. 376); 1870 *perdikál* (CzF.); 1881 *pèredikáló* [sz.] (NSz.); NYJ. *pördikálni* [sz.] (ÚMTsz.) **J:** 1. 1372 u./ 'prédikációt mond | predigen' # (↑); 2. [meg~] 1519 'kinyilatkoztat, meghirdet | offenbaren, verkünden' (CornK. 196); 3. 1627 '⟨vkit kioktatva⟩ hosszadalmasan beszél | predigen ⟨immerfort mahnen⟩' # (NySz.) **Sz:** ~**ás** 1372 u./ *predicalafoknac* (JókK. 109)

prédikátor **A:** 1372 u./ *predicatoroknak* (JókK. 77); 1528 *p[re]dikátorok* (SzékK. 128); 1575 *predikátor* (Heltai: Krón. 104b); 1585 *Prédikátor* (Cal. 232); 1870 *perdikátor* (CzF.) **J:** 1. 1372 u./ 'domonkos rendi szerzetes; hitszónok | Dominikaner; Prediger' (↑); 2. 1618 'protenstáns pap | protestantischer Geistlicher' (NySz.)

■ Latin jövevényszók. | ≡ Lat. *praedicatio* 'nyilvános hirdetés; kijelentés, állítás', (e.) 'hitszónoklat, prédikáció, szentbeszéd' | lat. *praedicare* 'kihirdet, közhírré tesz', (e.) 'Isten szavát hirdeti, hitszónokként tevékenykedik' [vö. lat. *dicare* 'ajánl, dedikál, szentel, odaad'] | lat. *praedicator* 'közösségi hirdető', (e.) 'prédikátor, pap'. ≡ Megfelelők: fr. *prédication* 'szentbeszéd, hitszónoklat, prédikáció', *prêcher* 'hitszónoklatot tart, prédikál', *prédicateur* 'hitszónok'; ol. *predicazione* 'szentbeszéd, hitszónoklat, prédikáció', *predicare* 'hitszónoklatot tart, prédikál', *predicatore* 'hitszónok'; stb. ⊕ Néhány régi és nyelvjárási változat a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával keletkezett. ~ A (R.) *predika* 'prédikáló' (1831: NSz.) elvonással jött létre a *prédikál* igéből.

📖 TESz. *prédikál* a.; EWUng. • Vö. *diktál*

prédikál → *prédikáció*

prédikátor → *prédikáció*

prelátus **A:** 1520 *prelath* (GyöngySzt. 391.); 1786 *Prélát* (NSz.); 1793 *Praelatusok* (NSz.); 1897 *prelátusok* (PallasLex.) **J:** 'katolikus főpap | Prälat'

■ Latin jövevényszó. | ≡ Lat. (k.), (e.) *praelatus* 'főpap, prelátus', tkp. 'előljáró, felettes' [a lat. *praeferre* 'előad; előnyben részesít; előre visz; stb.' ige befejezett melléknévi igenevének főnevesülése]. ≡ Megfelelői: ném. *Prälat* 'főpap, prelátus'; fr. *prélat* 'ua.'; stb. ⊕ A szövegi s-hez vö. →*ámbitus*, →*glóbus* stb. A *prelát* változathoz vö. →*advent*, →*dékán* stb. ⊕ A német közvetítéssel való átvétel kevésbé valószínű.

📖 TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *referál*

prém **A:** 1450 ? *Peremes* [sz.] [SZN.] (Kázmér: CsnSz.); 1630 ? *perémezett* [sz.] (NySz.); 1635 *torokprémme* [? /] (OkISz.); 1798 *perémjök* (NSz.) **J:** 1. 1450 ? 'szörme | Pelz, Fell' #

(↑), 1635 'ua.' (↑); 2. 1787 'szempilla | Wimper' (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 319) **Sz:** ~**es** 1450 ? [SZN.] (↑); 1660–1661/ *prémes* (Zrínyi: ÖM. 2: 198) | ~**ez** 1630 ? [sz.] (↑); 1635 *megprémezik* (Oklsz. *torok-prém* a.)

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. (R.) *prem* 'szegély, szél, perem; prémszegély, prémdíszítés', (h. kor. úfn.) *prem* 'prém(szegély)', (baj.-oszt.) *präm* 'ua.; szempilla' [eredetéhez vö. →*perem*]. (△) Főleg bajor-osztrák követítéssel kerülhetett a magyarba, itt pedig a →*perem* és a →*prém* között szóhasadás ment végbe. (△⇒) A rom. (N.) *prim* 'szőrmeszegélyezés' a magyarból való.

📖 Grétsy: Szóhas. 167; TESz.; EWUng. • Vö. *perem*

premier A: 1877 *premièret* [*première* □] (NSz.); 1886 *premiéreje* (NSz.); 1891 *premjer* (Füredi: IdSz.); 1897 *premiereken* (NSz.); 1899 *premier* (NSz.); 1904 *prömjeer* (Radó: IdSz. *première* a.); 1941 *prömier* (ÚiLex. *Première* a.) **J:** 'színdarab, opera stb. bemutató előadása | Premiere'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Premiere* 'bemutató, premier'; ang. *première* 'ua.'; fr. *première* 'ua.'; stb. A franciából terjedt el [*< fr. première représentation* 'bemutató', tkp. 'első bemutatás'; vö. még lat. *primarius* 'első; első <a maga nemében>' < lat. *primus* '(leg)első']. (⇒△) A magyarba főleg francia és talán ausztriai német közvetítéssel került át. (∼) Idetartozik a (R.) *premier* 'miniszterelnök' (1848: NSz.). Ez vagy a ném. *Premier* 'ua.' átvétele, vagy a magyarban keletkezett a (R.) *premierminiszter* 'ua.' (1841: NSz.) előtagjának önállósulásával; az utóbbihoz vö. ném. *Premierminister* 'ua.'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *primer, reprezentál*

prémium A: 1593 *praemium* (MNY. 79: 247); 1621 *prémiumját* [? ✎] (MNY. 90: 123); 1698 *prémiumot* (MNY. 64: 469); NYJ. *périjumot* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1593 'jutalom, díj | Belohnung' (↑); 2. 1949 'teljesítményprémium | Leistungsprämie' # (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *praemium* 'előny; díj, jutalom', tkp. 'előre kivett zsákmányrész' [vö. lat. *prae* 'előre' + lat. *emere* 'kivesz']. (≈) Megfelelői: ném. *Prämie* 'prémium, jutalom'; ang. *premium* 'ua.'; stb. (△) A 2. jelentés metafora.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *irredenta*

premontrei A: 1844 *premontréi* (Thewrewk: MagySzülNapj. 69); 1847 *premontrei* (NSz.); 1860 *prémontréi* (NSz.) **J:** <MN> 1844 'a premontrei rendhez tartozó | zum Prämonstratenserorden gehörig; Prämonstratenser-' (↑) | <FN> 1884 'egy francia eredetű katolikus szerzetesrend tagja | Prämonstratenser' (MagyLex. 14: 125)

■ Származékszó egy francia tulajdonnévből. | (△) A fr. *Prémontré* [HN.]-ből, a premontrei szerzetesrend Északkelet-Franciaországban található alapítóhelyének nevéből keletkezett -i melléknévképzővel; idegen tulajdonnévből való hasonló képzésként vö. →*drákói*. (∼) Korábbi megnevezésként idetartozik a *premonstrabeli barát* 'premontrei szerzetes' (1559: Székely I.: Krón. 173a) szókapcsolat és a latinositott *premonstrátensis* 'ua.' (1760: MNY. 63: 225).

📖 TESz.; EWUng.

prepa Δ A: 1888 *prepák* (MPolgár 1888. febr. 17.: [3]) **J:** 'tanítóképzős hallgató | Student eines Lehrerseminars'

■ Szórővidülés eredménye. | ⊕ A (R.) *preparandisták* 'tanítóképzős hallgató' (1888: ProtestEIL. 1859. szept. 27.: 1030) főnévből jött létre, amelyet a (R.) *preparandia* 'előkészítő intézet' (1835: Kunoss: Gyal.) alapján alkottak [< lat. (h.) *praeparandia* 'tanítóképző']. Vö. még ném. (h.) *Präparand* 'kezdő néptanító'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *preparál*

preparál A: 1789/ *praeparálva* [sz.] (NSz.); 1878 *preparálni* [sz.] (NSz.) J: 1. 1789/ 'előkészít, felkészít | vorbereiten (auch abstr.), präparieren' (↑); 2. 1879 'preparátumot készít | Präparat anfertigen' (NSz.)

preparátum A: 1792 *viasz praeparátumokat* (NSz.); 1894/ *növénypreparátumok* (NSz.) J: 1. 1792 'készítmény | Erzeugnis' (↑); 2. 1884 'gyógyszerkészítmény; oktatási, bemutatási céllal tartósított szerves anyag | Arzneipräparat; konserviertes Lebewesen od. Teil davon für Lehr- und Schauzwecke' (MagyLex. *Praeparálni* a.)

■ Latin jövevénytörzsek. | ⊖ Lat. *praeparare* 'előkészít, elkészít, felszerel' [vö. lat. *parare* 'elkészít'] | lat. (tud.) *praeparatum* 'termék, elkészített dolog'. ⊗ Megfelelők: ném. *präparieren* 'előkészít, preparál', *Präparat* 'preparátum, készítmény'; ol. *preparare* 'ua.', *preparato* 'ua.'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *prepa*, *reparál*

preparátum → *preparál*

prépost A: 1297 *Prepostfelde* [HN.] (Oklsz.); 1405 k. *ṗpoft* [ɔ: *prepoft*] (SchlSj. 492.); 1604 *Prépoft* (Szenczi Molnár: Dict.); NYJ. *prépus* (ÚMTsz.) J: 1. 1297 ? 'katolikus papi előljáró | Propst' (↑), 1405 k. 'ua.' (↑); 2. 1508 'előljáró | Vorgesetzter' (Melich: SzlJsz. 1/2: 385)

■ Vándorszó. | ⊖ Lat. *praepositus* 'előljáró', (e.) 'prépost'; ném. (ófn.) *probost*, (kfn.) *probest*, *probst* 'előljáró; prépost'; fr. (ófr.) *prevost* 'ua.'; ol. (vel.) *preòsto*, (bre.) *preost*, (gen.) *preposto* 'ua.'; szbhv. (Ča) *pripošt*, *prepušt*, (Kaj) *prêpušt* 'prépost'; cseh *probošt* 'ua.'; stb. A latinban a lat. *praepondere* 'előre, fölébe helyez' főnevesült igeneve. ⊕ A magyarba főleg a latinból vagy az olaszból jutott; a végződéshez (pontosabban hiányához) vö. → *advent*, → *angyal* stb. ⊕ A szerbhorvátba (↑) és a szlovákba (vö. szlk. *prepošt* 'prépost') valószínűleg a magyarból került be.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 924; TESz.; EWUng. • Vö. *pozíció*

préri A: 1841 *prairie-k* (PestiH. 1841. máj. 19.: [1]); 1898 *préri* kutya (Dobos: DiákSz.); 1904 *preri* (Radó: IdSz.) J: 1. 1841 'Észak-Amerikában nagy kiterjedésű füves puszták | Prærie' (↑); 2. 1964 ? 'beépítetlen sík terület a város szélén | unbebaute Bodenfläche am Stadtrand' (NSz.), 1972 'ua.' (ÉKsz.)

■ Angol jövevénytörzsek. | ⊖ Ang. (am.) *prairie* 'észak-amerikai füves terület a Sziklás-hegységtől keletre' [< fr. *prairie* 'rét']. ⊗ Megfelelői: ném. *Prærie* 'préri'; or. *нрерия* 'ua.'; stb. ⊕ A 2. jelentés metafora. ⊕ Amerikai helynévként, ill. a földrajz idegen nyelvi szakszavaként már a korábbi időkben is adatolható; vö. *Prairie des Chiens* [HN.] (1802: Nyr. 96: 92).

📖 Nyr. 96: 92; TESz.; EWUng.

prés A: 1557 *pres* (MNY. 68: 89); 1574 *preofeolnÿ* [sz.] (MNY. 62: 237); 1579 *preőfzēot* (MNY. 62: 237); 1585 k. *Peress* (Gl.); 1587 *Prēs, Peoreos* (Oklsz.); 1595 *Prees* (Ver. 107.); 1645 *prūs* (MNY. 79: 506); NYJ. *përiës* (NytudÉrt. 72: 87) J: 1. 1557 'gyümölcsök, főleg szőlő levének kisajtolására használt készülék | Presse (haupts. Kelter, Weinpresse)' # (↑); 2. 1739 'sajtó, nyomdagép | Druckmaschine, Druckpresse' (NSz.) Sz: ~el 1565 *presöltek* (MNY. 62: 237)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ≡ Ném. (kfn.), (baj.-osztr.) *press* 'szőlőprés', – ném. *Presse* 'munkadarabok nyomással való alakítására szolgáló gép; nyomdagép; prés; napilapok összessége; stb.' [< lat. (k.) *pressa* 'nyomás, kényszer']. ≈ Megfelelői: szbhv. *preša* 'sajtó, prés'; szln. (N.) *prěša* 'ua.'; stb. ⊕ A magyarba való átvétel a 13. sz. vége előtt, a ném. *s* > *š* változás lefolyása előtt mehetett végbe; ehhez vö. a szláv adatokat is. A változatok egy része a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával jött létre. Az *sz*-t tartalmazó változat 1579-ből (↑) elszigetelt maradt.

📖 UngJb. 2: 103; Teuth. 9: 119; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *expressz, impressió*

presbiter A: 1469 ? *presbyter* [ES. NEM M.] [SZN.] (MNY. 57: 362); 1650 *Presbyterekről* (Szabó K.: RMK. 354); 1760 *Presbiterek* (MNY. 63: 225); 1886 *pérésmiter* (NSz.); NYJ. *përëzsbītēr, pëzmitēr, Pörösmiter, prézsmīter, prezsvīter* (ÚMTsz.) J: 1. 1469 ? 'a presbitérium tagja | Mitglied des Presbyteriums' (↑), 1650 'ua.' (↑); 2. 1760 'pap | Priester' (↑)

presbitérium A: 1650 *Presbyteriumat* (NSz.); 1757/ *presbytériom* (Farkas: GLEl.); 1886 *pérésmitériumába* (NSz.); 1900 *prezbitérium* (NSz.); 1913 *presbitérium* (Horváth: HSz.); NYJ. *perezsmīterem* (ÚMTsz.) J: 'egyházközségi tanács (protestánsoknál) | Presbyterium (bei den Protestanten)'

■ Latin jövevényszók. | ≡ Lat. *presbyter* 'egy a vének közül; pap' [< gör. *πρεσβύτερος* 'a vének egyike' < gör. *πρέσβυς* 'öreg, vén'] | lat. *presbyterium* 'a vének tanácsa' [< gör. *πρεσβυτέριον* 'az öregek gyűlése, a vének tanácsa']. ≈ Megfelelők: ném. *Presbyter* 'pap; presbiter', *Presbyterium* 'egyházi tanács, presbitérium'; ang. *presbyter* 'ua.', *presbytery* 'ua.'; stb. ⊕ Néhány változat a →*prézsmítál* népetimológias hatására keletkezett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *esperes*

presbitérium → *presbiter*

presszó → *eszpresszó*

presztízs A: 1853 „*prestige*“*nek* (BpHírlap 1853. ápr. 2.: [1]); 1876 *prestige* [-e birtokos személyjel] (NSz.); 1891 *presztízs* (Füredi: IdSz.); 1913/ *presztízzsel* (NSz.) J: 'tekintély, hírnév | Prestige'

■ Nemzetközi szó. | ≡ Ném. *Prestige* 'tekintély, hírnév'; ang. *prestige* 'ua.'; fr. *prestige* 'ua.; varázs, varázserő'; stb. A franciából terjedt el [< lat. *praestigiæ* [többes szám] 'bűvészmutatvány, szemfényvesztés; csalás, káprázat' < lat. *praestringere* 'összehúzó, összeszorító, összekötő; elvakító']. ⇒⊕ A magyarba francia és német közvetítéssel került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *istráng*

prézli **A:** 1863 *Prézli* (Bolond Miska 1863. ápr. 26.: [1]); 1886 *brézlinek* (NSz.) **J:** 'morzsa, zsemlemorzsa | Brotkrümel, Paniermehl'

■ Német (baj.-oszl.) jövevényszó. | (≡) Ném. (au.) *Brösel*, (baj.-oszl.) *brésl*, (h. baj.-oszl.) *prēzl*: 'zsemlemorzsa' [< ném. *Brosame* 'ua.']. (≈) Megfelelője: szbhv. *prezle* 'ua.'. (△) A li végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb.

📖 TESz.; EWUng.

prézsmítál × **A:** 1558 *elprosmítál* (PFÉvk. 1956: 141); 1668 *présmitálsz* [?'] (NySz.); 1793 *présbitáallyon* [l-j] (PFÉvk. 1956: 141); 1805 *prézsmítáltak* (NSz.); 1816 *brezsmítalni* [sz.]; *Prozsmítalni* [sz.] (Gyarmathi: Voc.); NYJ. *përëzsmítál*, *përëzsmítál*, *porozsmítál* (MTsz.); *prézsmítál* (ÚMTsz.); *prösmítál* (MTsz.) **J:** 'zsörtölődve, hosszasan beszél, papol, fecseg | nörgelnd, plappern'

prözsmál † **A:** 1558 *prosmálj* (PFÉvk. 1956: 141); 1621 *profalni* [sz.] (Szenczi Molnár: Dict.); 1708 *Prósálni* [sz.] (Pápai Páriz: Dict.) **J:** 'fohászt olvas, mond | Kollekte, Altargebet lesen, sprechen'

■ A szócsalád alapja, a **prözsmál** származékszó. | (△) A →*próza* főnév *prözsa* változatából jött létre -l igeképzővel. A *prözsmál* forma szó belseji m-je másodlagos.

■ A **prézsmítál** képzőcsere eredménye. | (△) Játszi szóalkotással keletkezett a *prözsmál* alapján. Hangalakját a *prédikál* (→*prédikáció*) és a →*presbiter* népetimológiás hatása is befolyásolhatta.

📖 PFÉvk. 1956: 141; TESz.; EWUng. • Vö. *próza*

pribék △ **A:** 1484 *Pribegh* [SZN.] (OklSz.); 1494 *prybech*, *pribech* (Neumann: Registrum 815., 972.); 1535 k. *prebegewkes* (Zay: Lánd. 45); 1544–1546 *prebigh* (MonÍrók. 1: 239); 1618 *Piribeki* (NySz.) **J:** <FN> **1.** 1484 ? 'az ellenséghez átpártoló személy; hite- v. pártjahagyott személy | Überläufer; Abtrünniger' (↑), 1494 'ua.' (↑); **2.** 1767 'rabszolgakereskedő | Sklavenhändler' (Pápai Páriz–Bod: Dict. *Andrapodista* a.); **3.** 1793/ 'hitvány, elvetemült alak; tolvaj, útonálló | Schuft; Dieb, Wegelagerer' (I.OK. 30: 261); **4.** 1820 'kegyetlen ember; poroszló, hóhér | grausamer Mensch; Büttel, Henker' (NSz.) | <MN> **1.** 1742 'szökevény, az ellenséghez pártoló, áruló | abtrünnig' (NSz.); **2.** 1751/ 'hitvány, semmirekellő | schuftig, nichtswürdig' (NSz.); **3.** 1800 'bősz, kegyetlen | grausam' (Márton J.: MNSz.–NMSz.); **4.** 1872 'csintalan, hamiskás, pajos | schelmisch, ausgelassen' (Nyr. 1: 380)

■ Szerbhorvát jövevényszó. | (≡) Szbhv. *prebeg* 'ellenséghez átpártoló személy' [< szbhv. *pre* [igekötő] + *beg-* 'fut, szökik']. (△) Vö. még szbhv. *pribegavati* 'vkihez menekül, átpártol, átáll'; erre az igére alapítva az egykori *pri-* előtagú főnév is feltehető. – Az eredeti főnévi 1. jelentés főleg a törököktől vagy a törökökhöz átállókat jelölte. A további jelentések keletkezése mindenekelőtt a hitszegők és az árulók megvetésével magyarázható. A melléknévi 4. jelentés és a pejoratív jelentések viszonyához vö. →*huncut*.

📖 Bárczi: SzófSz.; Knieszsa: SzlJsz. 446; TESz.; EWUng. • Vö. *üzbég*¹

priccs **A:** 1788 *pritsstet* (NSz.); 1791 *Pritsen* (NSz.); 1838 *pirics* (Tsz.); 1881 *prüts* (NSz.) **J:** **1.** 1788 'falécekből összerótt fekvőhely | aus Holzbrettern zusammengefügte Liegestatt' (↑); **2.** [~nyereg] 1849 'egy fajta nyereg | Art Sattel' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Pritsche* 'fából készült fekvőhely; könnyű, nyitott kocsi; lapos lovaglónyereg; stb.' [< ném. (ófn.) *britissa* 'vékony deszka, lécs']. (≈) Megfelelői: rom. *prici* 'priccs'; le. *prycza* 'ua.'. (△) A magyarba az osztrák katonai nyelvből került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *piricske*

prikulics A: 1796 *Prikulitsok* (NSz.); 1811 *Prikuritsokat* (NSz.); 1847 *prikolicsok* (NSz.); NYJ. *pirikulics* (MTsz.); *trikolics* (ÚMTsz.) J: 1. 1796 'kísértet; vérfarkas, farkasember | Gespenst; Werwolf' (↑); 2. 1930 'torzszülött, szörnyeteg | Mißgeburt' (ÚMTsz.)

■ Román jövevényszó. | (≡) Rom. *pricolici*, (N.) *priculici*, *pricorici*, *tricolici*: '(farkas- v. kutyaszerű) kísértet; vérfarkas' [ismeretlen eredetű]. (△) A magyar alakváltozatok többszörös átvételre mutatnak. (⊕) Az erdélyi nyelvjárásokban élő, az ottani regionális köznyelvben is használt szó.

📖 TESz.; EWUng.

prím A: 1802 *Primának* [*prima* □] (NSz.); 1880 *prim* hegedüst (NSz.); 1904 *prím* (Radó: IdSz. *prime* a.) J: 1. 1802 'a dallamot hordozó magasabb szólam | melodieführende Stimme' (↑); 2. 1888/ 'fejre mért vágás, ennek háritása (vívásban) | Primhieb, Primparade' (NSz.); 3. 1891–1892 'prímszám | Primzahl' (MatTermtudÉrt. 10: 6); 4. 1897 'zenei alaphang | musikalischer Grundton' (PallasLex.) – De vö. 1858 *prímszám* (AkadÉrt. 18: 301)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Prim*, *Prime* 'dallamvezető hang; fejre mért vágás, ennek háritása (vívásban)'; ang. *prime* 'ua.'; fr. *prime* 'fejre mért vágás, ennek háritása (vívásban)'; stb. Ezek a lat. *primus* 'első' sorszámnévre mennek vissza. A szó elterjedésében az ol. *prima voce* 'dallamvezető hang', *primo violino* 'első hegedű' szószerkezetek is szerepet játszhattak. (⇒△) A magyarba főleg német közvetítéssel került át. (△) Az *a*-s változathoz vö. →*dáma*.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *prima*, *prímás*²

prima A: 1199 ? *prima* [SZN.] (MNY. 47: 190); 1474 *p[ri]ma* (BirkK. 7); 1913 *prima* (Horváth: HSz.) J: <FN> 1. 1474 'reggeli ima | Morgengebet' (↑); 2. 1865 'a középiskola első osztálya | erste Lehrklasse einer höheren Schule' (Babos: KözhSzt.) | <MN> 1765 'első osztályú, elsőrendű | erstklassig' (MNY. 60: 375)

■ Latin jövevényszó, később átvétel a németből is. | (≡) Lat. *prima (classis)* 'első osztály', (e.) *prima (hora)* 'reggeli ima', tkp. 'első óra' [< lat. *primus*, -a, -um '(leg)első']; – ném. *Prima* 'a felsőbb iskola két utolsó osztályának egyike', *prima* 'első osztályú; kitűnő'. (≈) Megfelelői: ang. *prime* 'a reggeli ima ideje; reggeli ima; stb.'; ol. *prima (qualità)* 'első osztályú, legjobb minőségű'. (△) Ma már csak melléknévként használatos.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *prím*, *primadonna*, *prímás*¹, *primer*, *primitív*, *primőr*, *primula*, *principális*, *prior*, *privátim*

primadonna A: 1796 *prima Donna* (MHírm. 1796. febr. 2.: 151); 1840 *primadonnája* (NSz.) J: 'főszerepeket alakító színésznő, énekesnő | Primadonna'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Primadonna* 'primadonna'; ang. *prima donna* 'ua.'; fr. *prima donna* 'ua.'; ol. *primadonna* 'ua.'; stb. Az olaszból terjedt el [< ol. *prima* [nőnem] 'első' + *donna* 'asszony, nő, dáma']. (⇒△) A magyarba főleg olasz és talán bécsi német közvetítéssel került át.

prímás¹ **A:** 1570 *Primas* (MNy. 90: 123); 1653 *Primás* (MNy. 90: 123); 1770 *Prímás* (NSz.) **J:** 'a legmagasabb rangú katolikus püspök, főérsek | ranghöchster Erzbischof eines Landes'

■ Latin jövevényyszó. | (≡) Lat. (kés.) *primas* 'egy az elsők és legelőkelőbbek közül', (e.) 'a legmagasabb rangú püspök' [< lat. *primus* 'első'; a keletkezés módjához vö. →*mágnás*]. (≈) Megfelelői: ném. *Primas* 'a legmagasabb rangú érsek'; fr. *primat* 'ua.'; stb. (△) A szóvégi *s*-hez vö. →*fakultás*, →*humanitás* stb. A primási rangot Magyarországon kezdettől fogva az esztergomi érsek viseli, 1715-től 1945-ig hivatalosan mint *hercegprímás* 'hercegérsek' (1795: NSz.); vö. még *hercegi primás* 'ua.' (1786: NSz.); ehhez vö. ném. *Fürstbischof* 'főérsek', tkp. 'hercegérsek'.

TESz.; EWUng. • Vö. *prima, primás²*

prímás² **A:** 1838 *Prímás* (Tzs.); 1872 *pirímás* (NépkGy. 2: 328); 1881 *prémás* (NSz.) **J:** 'a cigánybanda vezető hegedűse | Zigeunerprimas' #

■ Származékszó. | (△) A →*prím* 'dallamvezető hang, szólam' szó *prima* változatából keletkezett -s névszóképzővel, a →*prímás¹* alakjához igazodva. (△⇒) A magyarból: ném. *Primas* 'cigányprímás'; rom. (E.) *primaș* 'ua.'; szbhv. *primaš* 'ua.'; szlk. *primaš* 'ua.'

TESz.; EWUng. • Vö. *prím, primás¹*

primer **A:** 1897 *primer* (PallasLex.); 1913/ *primér* (NSz.) **J:** 'eredeti; elsődleges | urspünglich; primär'

■ Francia jövevényyszó, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *primaire* 'elemi, kezdetleges; eredeti, elsődleges; <világossági> primer tekercs'; – vö. még ném. *primär* 'eredeti, alapvető'. A franciában a lat. *primarius* 'a legelsőkhöz tartozó; első (a maga nemében)' [< lat. *primus* 'első'] továbbélése. (≈) Megfelelői: holl. *primair* 'elsődleges'; cseh *primérní* 'ua.'; stb.

TESz.; EWUng. • Vö. *premier, prima*

primitív **A:** 1835 *Primitivus* (Kunoss: Gyal.); 1862/ *primitív* (NSz.) **J:** **1.** 1835 'ősi, eredeti; kezdetleges, egyszerű | urtümlich; einfach' # (↑); **2.** 1980 'az átlagosnál faragatlanabb, kevésbé művelt | ungehobelt' (MSzó 1980. márc. 1.: 6)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *primitiv* 'egyszerű, kezdetleges'; ang. *primitive* 'ua.'; fr. *primitif*; stb. Vö. még lat. *primitivus* 'első a maga nemében' [< lat. *primus* 'első']. (⇒△) A magyarba latin és német közvetítéssel került át.

TESz.; EWUng. • Vö. *prima*

primőr **A:** 1862 *primeur* (Sürgöny 1862. dec. 7.: [2]); 1904 *primeur...* ([*pri*]-*mőr*) (Radó: IdSz.) **J:** **1.** 1862 'jutalom | Lohnung' (↑); **2.** 1904 'piaci újdonság, zsenge | Erstlingsfrucht' (↑)

■ Francia jövevényyszó, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *primeur* 'az érés első ideje; újdonság; korai zöltség'; – vö. még ném. *Primeurs* [többes szám] 'korai zöltség, gyümölcs'. A franciában a fr. (R.) *prime* 'első' származéka [lat. *primus* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ang. *primeur* 'korai zöltség; újdonság'; holl. *primeur* 'ua.'; stb. (△) A magyarban csak 3. jelentésében terjedt el és

maradt eleven a köznyelv választékosabb rétegében, valamint a kereskedelmi és a sajtónyelvben. (⊕) Nem tartozik ide: (R.) *primőr* 'kiemelt értékű ütőlap <kártyajátékban>' (1874–1876: NSz.), a fr. *honneur* 'ua.' kölcsönzésével keletkezhetett.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *prima*

primula A: 1825 *Primulák* (TudGyűjt. 9/10: 114) J: 'kankalinféle virág | Primel (Primula)'

■ Latin (tud.) jövevényszó. | (≡) Lat. (tud.) *Primula veris* 'kankalinféle virág', tkp. 'a tavasz elsője (ti. első virága)' [< lat. *primulus*, -a, -um 'első' < lat. *primus* 'ua.'Primel 'kankalinféle virág'; fr. *primula* 'ua.'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *prima*

principális Δ A: 1585 *principalissa* (MNY. 63: 96); 1724 *Principálisától* (Nyr. 46: 152); 1848/ *principál* (NSz.); NYJ. *principálos* (ÜMTsz.) J: 'felettes, előljáró | Vorgesetzter'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *principalis* 'első; előljáró, felettes' [< lat. *princeps* 'első; az első', tkp. 'aki a legmagasabb rangot, az első helyet elfoglalja', a lat. *primus* 'első' + *capere* 'megragad, megfog, elfoglal' alapján]. (≈) Megfelelői: ném. *Prinzipal* 'felettes, előljáró'; ang. *principal* 'ua.'; stb. (⊕) A szóvégi *s*-hez vö. →*fatális*, →*fiskális* stb. A *principál* változat német hatást mutat.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *kapacitás, prima*

prior A: 1372 u./ *prior* (JókK. 68) J: 'perjel, kolostori előljáró | Prior'

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *prior* 'korábbi; első', (k.), (e.) *prior* (*claustralis, conventualis*) 'kolostor-, ill. rendfőnök', tkp. '(az apát utáni) első szerzetes' [< lat. (ólat.) *pri-*, ez etimológiailag összefügg a lat. *prae* 'előtt, elől stb.' szóval]. (≈) Megfelelői: ném. *Prior*; fr. *prieur*; stb.: 'prior'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *perjel, prima*

privát → *privátim*

privátim Δ A: 1583/ *privatim* (MNY. 66: 339); 1913 *privátim* (Horváth: HSz.) J: 'magánúton, nem hivatalosan | privatim'

privát A: 1662 u./ *privatus* (MNY. 84: 251); 1796 *privat, privát* (NSz.); 1818 *privát-ember* (NSz.) J: 'magán- | privat, Privat-' #

■ Latin jövevényszók, német közvetítéssel is. | (≡) Lat. *privatim* 'egyedül, magában'; – vö. még ném. *privatim* 'bizalmasan; nem hivatalosan' | lat. *privatus* 'elkülönített, magános; kifosztott, kirabolt'; – vö. még ném. *privat* 'nem hivatalos; bizalmas'. A latin szavak a lat. *privare* 'elkülönít, elválaszt; kirabol, kifoszt; stb.' igéből valók [< lat. *privus* 'egyedül álló, elkülönített, önálló']. (≈) Megfelelőik: fr. *privatim* 'privátim'; – ang. *private* 'magán-, személyes; magánügy; közlegény; stb.'; ol. *privato* 'magán-, személyes'; stb. (⊕) A *privátus* és *privát* kettősségéhez vö. →*tónus* : *tón*, →*trónus* : →*trón* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *perváta, prima, privilégium*

privilegium A: 1372 u./ *priuilegiumokrol* (JókK. 103); 1552–1553 *Priuilegioma* (RMNy. 2/2: 99); 1696 *privilegiomából* (NySz.); 1708 *Privilégium* (Pápai Páriz: Dict. *Privilégium* a.); 1765 *Privilegyiumok* (NSz.); 1787/ *Privilégiuma* (NSz.) J: 1. 1372 u./ 'kiváltság, előjog | Vorrecht, Privileg' (↑); 2. 1581 'kiváltságlevél | Privilegienurkunde' (EWUng.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *privilegium* 'kivételes rendelkezés; előjog, kiváltság', (h.) 'kiváltságlevél' [a lat. *privus* 'egyedül álló, kizárólagos, saját' + lat. *lex, legis* [birtokos eset] 'törvény, rendelet' alapján]. (≈) Megfelelői: ném. *Privileg, Privilegium* 'kiváltság, privilegium'; fr. *privilege* 'ua.'; stb. (⊕) A korábbi változatok szó belseji gy-s ejtéséhez vö. → *angyal*, → *spongya* stb.; a g-s formához vö. → *evangélium*, → *legenda* stb. A 2. jelentéshez vö. még (R.) *privilegiumlevél* 'kiváltságlevél' (1564: Radvánszky: Csal. 3: 101). (⊖) Idetartozik a *privilegizál* 'kiváltsággal felruház, előjogokat ad' (1793: NSz.).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *legális, privátim*

prizma A: 1693 *Prismak* (MNy. 74: 500); 1800 *prizmás* [sz.] (NSz.); 1870 *prizma*-alakban (NSz.) J: 1. 1693 '(háromszög alapú) egyenes hasáb | Prisma' (↑); 2. 1882 'ilyen formájú rakás, halom | Haufen, Stoß in Form einer Pyramide' (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *prisma* 'három oldalú hasáb' [< gör. *πρίσμα* 'ua.', tkp. 'fűrészelt hasáb' < gör. *πρίω* 'fűrész, szétvág']. (≈) Megfelelői: ném. *Prisma* 'prizma'; fr. *prisme* 'ua.'; stb. (⊕) A szó belseji zs-s ejtismódhoz vö. → *bazsalikom*, → *eklézsia* stb.; a z-s formához vö. → *ambrózia*, → *bazilika* stb.

📖 TESz.; EWUng.

próba → *próbál*

próbál A: 1493 k. megh *probálak* (FestK. 4); 1636 *próbálva* [sz.] (NySz.); 1760 *poróbálja* (NSz.); 1810 *Tróbálok* (NSz.); NYJ. *porbál, porubál, porvál, tērobál* (MTsz.) J: 1. 1493 k. 'megvizsgál | prüfen, untersuchen' (↑); 2. 1519 k. 'próbára tesz | auf die Probe stellen' # (DebrK. 7); 3. 1598 'megkísérel | versuchen' # (NySz.); 4. 1761 'bizonyít | beweisen' (NSz.); 5. 1878 'begyakorol | einüben' # (NSz.) Sz: ~**kozik** 1815 *próbálkozott* (NSz.)

próba A: 1559 ? *Proba* [SZN.] (Székely I.: Krón. 119b); 1577 *proba* kó (KolGl.); 1627 *próbakőre* (NySz.); 1853 *poróbát* (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 247); 1870 *tróba* (CzF.) J: 1. 1577 'kísérlet, próbálkozás | Versuch' # (↑); 2. 1577 k. 'bizonyítás, bizonyíték | Beweis' (OrvK. 361); 3. 1583 'vizsga, vizsgálat | Prüfung' # (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 247); 4. 1585 'ismertetőjegy | Kennzeichen' (Cal. 996); 5. 1596 'minta | Musterstück' (OklSz.); 6. 1843 'begyakorlás | Einübung' # (NSz.)

■ Latin jövevényszók. | (≡) Lat. *probare* 'megvizsgál; bizonyít, igazol' [< lat. *probus* 'hitelesített, bevált, jó'] | lat. *proba* 'vizsgálat', (k.) 'ismertetőjegy; kísérlet, próbálkozás'. (≈) Megfelelői: ném. *probieren* 'próbál', *Probe* 'próba'; ol. *provare* 'ua.', *prova* 'ua.'; stb. (⊕) Az alakváltozatok keletkezésében a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldása és *p > t* elhasonulás játszott szerepet. Az első szótagi *o ~ ó* váltakozás a latin hangsúlyviszonyokkal magyarázható, az *ó* állandósulása pedig a magyar hangsúly hatásának érvényesülésével.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fő⁻², futurizmus*

probléma A: 1603/ *probléma* (Pázmány: ÖM. 1: 80); 1609/ *problema* (Pázmány: ÖM. 2: 715) J: 'kitűzött, megoldandó feladat; nehézséget okozó körülmény | gestellte, zu lösende

Aufgabe; Schwierigkeit verursachender Umstand' #

problematicus A: 1830 *problematicus* (TudGyűjt. 14/3: 79); 1835 *Problematicus* [ES. NEM M.] (Kunoss: Gyal.) **J:** 'kérdéses, kétséges | problematisch'

problematika A: 1842 *problematikai* [sz.] (Társalkodó 1842. ápr. 16.: 124) **J:** 'problémák összessége, problémakör | Problematik'

■ A szócsalád legkorábbi tagja, a **probléma** latin jövevényszó. | (≡) Lat. *problema* 'kitűzött, megoldandó feladat' [< gör. *πρόβλημα* 'ua.', tkp. 'ami előre van helyezve' < gör. *προβάλλω* 'odavet, előrevet, elébe helyez']. (≈) Megfelelői: ném. *Problem* 'probléma, gond'; ol. *problema* 'ua.'; stb.

■ A **problematicus** és a **problematika** nemzetközi szók. | (≡) Ném. *problematisch* 'nehézséget okozó, problémás'; fr. *problématique* 'ua.'; ol. *problematico* 'ua.'; stb.; – vö. még lat. *problematicus*, *problematica* [nőnemű] 'kérdéses, problémás' [< gör. *προβληματικός* 'problémával kapcsolatos'] | ném. *Problematik* 'kérdéskör, problémakör, problematika'; fr. *problématique* 'ua.'; ol. *problematica* 'ua.'; stb.; – vö. még lat. *problematica* [többes szám] 'kérdéses, problematikusan esetek' [< gör. *προβληματικά* [többes szám] 'ua., problematika']. (⇒) A magyarba főleg német közvetítéssel kerültek át, latinos végződésel. (◡) Az idetartozó (R.) *problematika* 'nehézséget okozó, problémás' (1817: NSz.) melléknév a latin melléknév nőnemű alakjának felel meg.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *parabola*, *szimbólum*

problematika → *probléma*

problematicus → *probléma*

produkál A: 1559 *P[ro]ducálný* [sz.] (RMNy. 2/2: 153); 1567 *producálnának* (MNy. 90: 123); 1697 *produkáltassék* [🔪] [sz.] (Magyary-Kossa: OrvEml. 3: 455); 1794 *pródukáltak* (NSz.) **J:** 1. 1559 'bemutat, előad | vorlegen' (↑); 2. 1796 k. 'előállít, létrehoz, alkot | herstellen, erzeugen' # (NSz.)

produkcio A: 1791/ *productioba* (NSz.); 1856 *produkcio*t (NSz.) **J:** 1. 1791/ '(művészi) előadás | (künstlerische) Darbietung' # (↑); 2. 1835 'termék | Erzeugnis' (Kunoss: Gyal.)

produktív A: 1840 *produktiv* (BpSzemle 1: 7); 1842 *productivus* (NSz.); 1913 *produktív* (Horváth: HSz.) **J:** 1. 1842 'teremtő, alkotó | schöpferisch' (↑); 2. 1869/ 'termékeny | etw zu erzeugen vermögend; produzierend' (NSz.)

■ A szócsalád legkorábbi tagja, a **produkál** latin jövevényszó. | (≡) Lat. *producere* 'idehoz, elővezet, előállít, kiállít; színre visz, előad; alkot, létesít, előállít, létrehoz' [vö. lat. *ducere* 'vezet']. (≈) Megfelelői: ném. *produzieren* 'termel, előállít, gyárt'; fr. *produire* 'ua.'; stb.

■ A **produkcio** és a **produktív** nemzetközi szók. | (≡) Ném. *Produktion* 'produkció'; ang. *production* 'ua.'; fr. *production* 'ua.'; stb.; – vö. még lat. *productio* 'előadás; megnyújtás', (h.) 'előállítás, termelés; előadás' | ném. *produktiv* 'produktív, alkotó'; ang. *productive* 'ua.'; fr. *productif* 'ua.'; stb.; – vö. még lat. *productivus* 'nyújtható', (h.) 'gyümölcsöző, alkotó erejű'. (⇒) A magyarba főleg német közvetítéssel kerültek át, a *produkció* és a *productivus* latin végződésel.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *dózse*

produkció → *produkál*

produktív → *produkál*

profán **A:** 1779/ *profanus* (NSz.); 1790 *Profánus* (NSz.); 1850 *profán* (NSz.); 1880 *prófán* (NSz.) **J:** 1. 1779/ 'világi(as) | weltlich <nicht geistlich>' (↑); 2. 1850 'közönséges | gemein, unheilig' (↑)

profanizál **A:** 1806/ *profanisálva* [sz.] (NSz.); 1835 *profanizál* (Kunoss: Gyal. *Profanál* a.) **J:** 'lealacsonyít, megszentéstelenít | entweihen, profanieren'

■ A szócsalád alapja, a **profán** nemzetközi szó. | (≡) Ném. *profan* 'profán'; ang. *profane* 'ua.'; fr. *profane* 'ua.'; stb. Vö. még lat. *profanus* 'nem szent; közönséges', tkp. 'szent helyen kívüli' [< lat. *pro* [előjárósó] + *fanum* 'istenség szent helye']. (⇒△) A magyarba latin és német közvetítéssel került át.

■ A **profanizál** belső keletkezésű, képzőcsere eredménye. | (△) A (R.) *profanál* 'megszentéstelenít, lealacsonyít' (1789/: NSz.) [< lat. *profanare* 'ua.'] ige alapján jött létre a *moralizál* (→*morális*), *politizál* (→*politika*) stb. mintájára.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fanatikus*

profanizál → *profán*

prófécia → *prófétál*

professzor **A:** 1588 *professorival* (ErdEml. 3: 238); 1591 *Professzorokat* [? ✎] (MNY. 90: 123); NYJ. *profekszor* (ÚMTsz.); *profesztor* (Bálint: SzegSz.) **J:** 1. 1588 'tanult, művelt ember; nevelő, pedagógus <magasabb iskolában> | Lehrer <an höheren Schulen>; Akademiker, Studierter' (↑); 2. 1832 'egyetemi tanár | Universitätsprofessor' # (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *professor* 'nyilvános tanító' [< lat. *profiteri* 'nyilvánosan bevall, nyilatkozik']. (≈) Megfelelői: ném. *Professor* 'tanár, professzor'; fr. *professeur* 'ua.'; stb. (△) Az *ssz*-es formához vö. →*asszisztál*, →*komisszió* stb. A nyelvjárási változatok részben elhasonulással keletkeztek.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fabula*, *profi*

próféta → *prófétál*

prófétál **A:** 1372 u./ *p[ro]phetálna* (JókK. 29); 1510 k. meg *profetaltatýk* [sz.] (AporK. 61); 1519 *proffetaltanak* (JordK. 386); 1604 *Profétáloc* (Szenczi Molnár: Dict.); 1651 *prófétálás* [sz.] (Zrínyi: MM. 1: 141) **J:** 'jövendöl | prophezeien' **Sz:** ~**ás** 1372 u./ *prophetalas* (JókK. 63)

profetizál **A:** 1372 u./ *profetizalo* [sz.] (JókK. 18); 1743 *Prófétizálly* [l-j] (NSz.) **J:** 'jövendöl, prófétál | prophetizeien'

próféta **A:** 1405 k. *p[ro]p[he]ta* (SchlSzj. 2031.); 1510 k. *profeta* (AporK. 12); 1519 *proffetakat* (JordK. 366); 1623 *prófétaságában* [sz.] (NySz.); 1636 *próféta* (NySz.); 1794 *prófét*

(NSz.); 1872 *porufita* (Nyr. 1: 423) **J: 1.** 1405 k. 'látnok, jövendőmondó | Prophet' (↑); **2.** [többes számban] 1416 u.² 'a bibliai próféta könyvek | die prophetischen Bücher' (MünchK. 91rb)

prófécia **A:** 1416 u.¹ *p[ro]phecia* (BécsiK. 157); 1527 *Proffecya* (ÉrdyK. 38); 1604 *Profécia* (Szenczi Molnár: Dict.); 1777 *Prófétziák* (NSz.) **J:** 'jövendölés | Prophetie'

■ Latin jövevénytörzsek. | ⊕ Lat., (e.) *prophetare* '(meg)jövendöl' | lat. *prophetizare* '(meg)jövendöl' [< gör. *προφητίζω* 'ua.'] | lat. *propheta, prophetes* 'próféta' [< gör. *προφήτης* 'látnok, jövendőmondó, a jóslat kihirdetője' < gör. *προφημι* 'előre jelez, megjósol'] | lat. *prophetia* 'jövendölés, jóslat' [< gör. *προφητεία* 'ua.']. ⊗ Megfelelőik: ném. *prophezeien* 'jövendöl', *Prophet* 'próféta', *Prophetie* 'jövendölés, prófécia'; fr. *prophétiser* 'jövendöl', *prophète* 'próféta', *prophétie* 'jövendölés, prófécia'; stb. ⊕ A szó belseji hosszú ó hangsúlyos helyzetben keletkezett. A *prófétál* talán a *próféta* származékszava is lehet. A *próféta* szó *prófét* változata német hatást mutat. ~ Idetartozik a *prófétissza* 'prófétanő' (1416/²: MünchK. 56va); ez a lat. (e.) *prophetissa* 'ua.' átvétele.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fabula, telefon*

profetizál → *prófétál*

profi **A:** 1907 *profikat* (PNapló 1907. okt. 1.: 17) **J:** [jelzői értékben is] 'vmely tevékenységnek (főleg sportágnak) a hivatásos művelője | Profi, Berufssportler' #

■ Vitatott eredetű. | **1.** Német jövevénytörzs. | ⊕ Ném. *Profi* 'hivatásos sportoló' [< ném. *Professional* 'ua.']. **2.** Belső keletkezésű, szórövidítéses képzés eredménye. | ⊕ Az -i kicsinyítő képzővel ellátott rövidített szóalak a *professzionista* 'vmely szakma hivatásos művelője' (1807/: NSz.) főnévből keletkezett; vö. *cigi* (→ *cigaretta*), *csoki* (→ *csokoládé*) stb. ⊕ A kétféle származtatásban szereplő lehetőségek valószínűleg nem zárják ki egymást, együtt is érvényesülhetnek.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *professzor*

profil **A:** 1793/ *Profilbann* (NSz.) **J: 1.** 1793/ 'oldalnézet; az arc oldalnézete, arcél | Seitenansicht; Seitenansicht des Gesichts' # (↑); **2.** 1865 'hosszmetszet, szelvény | Längsschnitt, Querschnitt' (Babos: KözhSzt.); **3.** 1949 'vmely üzem, intézmény működési területe, iránya | Betätigungsfeld eines Betriebs, einer Institution' (NSz.); **4.** 1995 '(számítógépes, internetes, virtuális) személyi adatlap | Profil' (Kisalföld 1995. aug. 30.: [11])

profilíroz **A:** 1837 *profilírozással* [sz.] (HasznMul. 1837. nov. 8.: 299); 1951 *profilírozás* [sz.] (Terényi: IdSz.) **J:** 'üzemet, intézményt' meghatározott tevékenység végzésére korlátoz | (einen Betrieb, eine Institution) auf die Ausführung einer festgesetzten Tätigkeit beschränken'

■ A szócsalád korábbi tagja, a **profil** nemzetközi szó. | ⊕ Ném. *Profil* 'oldalnézet, arcél; körvonal, szelvény; idom, mintasablon; jelleg'; ang. *profile* 'oldalnézet, arcél; körvonal, szelvény; idom, mintasablon'; fr. *profil* 'oldalnézet, arcél; körvonal, szelvény'; ol. *profilo* 'ua.'; stb. Az olaszból terjedt el [< ol. *profilare* 'körvonalaz; profilban ábrázol'; vö. ol. *filo* 'fonál, szál' (lat. *filum* 'ua.; körvonal']. ⊕ A magyarba főleg német közvetítéssel került át.

■ A **profilíroz** német jövevénytörzs. | ⊕ Ném. *profilieren* 'profilban ábrázol; szelvényez; tagol; egy vállalatot egy irányba korlátoz' [< fr. *profiler* 'ua.']. ⊕ A magyarban való meghonosodását az or. *профиліровать* 'ua.' is elősegítette.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *filé*

profilíroz → *profil*

profit → *profitíroz*

profitál → *profitíroz*

profitíroz Δ **A:** 1763 *profitirozott* (MNY. 66: 340); 1841 *profitíroz* (NSz.) **J:** 'nyer, hasznot húz vmiből | Nutzen haben; Gewinn, Vorteil erzielen'

profit **A:** 1818 *profitja* (NSz.) **J:** **1.** 1818 'nyereség, haszon | Gewinn, Nutzen' (↑); **2.** 1875 'az értéktöbblet elsajátításából származó haszon | aus der Aneignung des Mehrwertes stammender Gewinn' (NSz.)

profitál **A:** 1857 *profitálsz* (Hölgyfutár 1857. nov. 7.: 111) **J:** 'nyer, hasznot húz vmiből | profitieren'

■ A szócsalád legkorábbi tagjai, a **profitíroz** és a **profit** német jövevényszók. | (≡) Ném. *profitieren* 'nyer, hasznot húz vmiből' [< fr. *profiter* 'ua., kihasznál' (lat. *proficere* 'előre megy; megy vmire; használ, segít') | ném. *Profit* 'nyereség, előny, haszon' [< fr. *profit* 'nyereség']. (≈) Megfelelők: ang. *profit* 'profitál'; cseh *profitovati* 'profitál', *profit* 'profit'; stb.

■ A **profitál** képzőcsere eredménye. | (⊕) A *profitíroz* alapján keletkezett; vö. *blamál* (→*blamíroz*), *flangál* (→*flangíroz*) stb.

📖 TESz. *profit* a.; EWUng. • Vö. *faktum*

profosz Δ **A:** 1604 *profosz*, *profóznak* (Horváth M.: NEI.); 1615 *profúsz* (MNY. 64: 228); 1622 *profos* (Horváth M.: NEI.); 1704 *profusz* (RákFLev. 4: 186); 1794 *Profutz* (NSz.) **J:** 'katonai börtönfelügyelő, ítéletvégrehajtó | Gefängnisaufer, Vollstrecker beim Militär'

■ Német (feln.) jövevényszó. | (≡) Ném. *Profos*, (kor. úfn.) *profos*: 'hadbíró, vádló és az ítélet végrehajtója a középkori zsoldosseregben' [< fr. (ófr.) *provost* 'előljáró' (lat. (kés.) *propositus* 'ua.')] (≈) Megfelelői: ang. *provost* 'ua.; igazgató; felügyelő; prépost, perjel; tábori csendőr'; cseh *profous* 'börtönőr, katonai foglár'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *proponál*

profunt Δ **A:** 1565 *profontra* (MNY. 1: 317); 1581 *profunthoz* (MNY. 1: 317); 1620 *profantnak* (Horváth M.: NEI.); 1629 *proventet* (Horváth M.: NEI.); 1630 *proviantot* (NySz.); 1632 *prófont* (Horváth M.: NEI.); 1643 *profiantálja* [sz.] (Horváth M.: NEI.); 1768–1769 *Profunkt* Házhoz (MNY. 90: 123); 1874 *porófontot* (Nyr. 3: 186) **J:** **1.** 1565 'katonai élelmiszerkészlet; korlátozott időtartamra való élelmiszer | Lebensmittelvorrat fürs Militär; Mundvorrat' (↑); **2.** 1577 'katonai élelmezési hivatal | Proviantamt' (MNY. 1: 317); **3.** 1793 'katonakenyér, komiszkenyér | Kommißbrot' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Proviant*, (R.) *profant*, *profiant*: 'élelmiszer, útravaló' [< fr. (ófr.) *provende* 'ua.; takarmány, abrak', ill. ol. (R.) *provianda* 'eleségkészlet, hadtáp']. Ezek a lat. (N.) *probenda* 'járandóság' [< lat. *praebenda* 'ua.' < lat. *praebere* 'átad, nyújt, szolgáltat'] szóra mennek vissza. (≈) Megfelelői: holl. *proviand* 'élelmiszerkészlet, útravaló'; cseh *proviant* 'ua.'; stb. (⊕) A változatok többszöri átvételre utalnak. A 2. jelentés a ném. *Proviantamt*

‘élelmezési hivatal’ hatására jött létre. A 3. jelentés önállósulással keletkezett a *prófuntkenyér* ‘komiszkenyér’ (1586: MNy. 1: 317) összetételből.

📖 Nyr. 66: 30; TESz.; EWUng.

program **A:** 1770 *Programmája* (NSz.); 1844 *programból* (NSz.); 1846 *programmját* (NSz.) **J:** **1.** 1770 ‘cselekvési tervezet | Darlegung von Aufgaben, Plänen; Plan’ # (↑); **2.** 1839 ‘(írással) hirdetmény; műsor | Verkündigung, Folge von Darbietungen’ # (NSz.); **3.** 1841 ‘meghívás, meghívó | Einladung (zu einer Veranstaltung)’ (NSz.); **4.** 1865 ‘előrajz | Vorzeichnung’ (Babos: KözhSzt.); **5.** 1907 ‘elfoglaltság, időtöltés | Beschäftigung, Zeitvertreib, Amusement’ # (BpHírlap 1907. júl. 21.: 2); **6.** 1955 ‘(számító)gép műveleteinek típusát és sorrendjét meghatározó utasítások sorozata | eingestellter Arbeitsablauf (Computer, Elektrogeräte)’ (MTAMatFizKözl. 5/2: 262) **Sz:** ~**oz** 1955 *programozás* [sz.] (MTAMatFizKözl. 5/2: 262)

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Programm* ‘(munka)tervezet; műsor; gépi program; stb.’; ang. *program, programme* ‘ua.’; fr. *programme* ‘ua.’; stb. Vö. még lat. *programma* ‘írással hirdetmény’, (h.) ‘ua.’; kijelentés, nyilatkozat; meghívás, értesítés’ [< gör. *πρόγραμμα* ‘ua.’, tkp. ‘minta, előrajz’]. (⇒) A magyarba főleg német közvetítéssel került át; a (R.) *programma* ‘meghívó’ (1818: Márton J.: MNSz.–NMSz. 2: 820) változat latin hatást mutat.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *gramm*

prókátor **Δ A:** 1418 *Prokathor* [szN.] (Oklsz.); 1495 k. *prokatorfagat* [sz.] (PiryH. 1); 1575 *Procátoroc* (Heltai: Krón. 167a); 1604 *Prókator* (Szenczi Molnár: Dict.); 1820 *porokátor* (NSz.) **J:** ‘szószóló; ügyvéd | Fürsprecher; Anwalt’

prokurátor † **A:** 1470 *procuratorfagrol* [sz.] (SermDom. 2: 44); 1588/ *prokurathora* (Nyr. 95: 111) **J:** ‘szószóló; ügyvéd | Fürsprecher; Anwalt’

■ A szócsalád alapja, a **prokurátor** latin jövevényszó. | (≡) Lat. *procurator* ‘intéző, kezelő; ügyvéd, ügyész’ [< lat. *procurare* ‘gondoskodik vmiről; elintéz, teljesít’]. (≈) Megfelelői: ném. *Prokurator* ‘helytartó’; fr. *procurateur* ‘ua.’; stb.

■ A **prókátor** szóösszerántás eredménye. | (⊕) A *prokurátor*-ból jött létre. (⇒) A magyarból: rom. (N.) *procătăr* ‘ügyvéd’; szbhv. *prokator* ‘ua.’.

📖 Nyr. 95: 109; TESz.; EWUng. • Vö. *kúrál*

prokurátor → **prókátor**

proletár **A:** 1806/ *proletarius* (NSz.); 1833 *proletárok* (Nyr. 92: 223); NYJ. *polētárnák* (ÚMTsz.) **J:** <FN> **1.** 1806/ ? ‘a vagyontalan osztály tagja a régi Rómában | Angehöriger der besitzlosen (untersten) Klasse im alten Rom’ (↑), 1833 ‘ua.’ (Nyr. 83: 2); **2.** 1833 ‘vagyontalan, kizsákmányolt bér munkás | besitzloser Lohnarbeiter, Proletarier’ # (↑) | <MN> 1840 ‘a proletariátussal kapcsolatos, rájuk vonatkozó | proletarisch’ (Nyr. 83: 8)

proletariátus **A:** 1843 *proletariatusnak* (Nyr. 83: 9); 1848 *proletariátust* (Nyr. 83: 9) **J:** ‘a bér munkások osztálya, proletárság | Proletariat’

■ Nemzetközi szók. | (≡) Ném. *Proletarier* ‘proletár <fn>’, *proletarisch* ‘proletár <mn>’; ang. *proletaire* ‘proletár <fn és mn is>’; fr. *prolétaire* ‘proletár <fn és mn is>’; stb.; – vö. még lat. *proletarius* ‘vagyontalan polgár, aki az államnak utódokat ad adó helyett’ [< lat. *proles* ‘utód,

gyermek’] | ném. *Proletariat* ’proletariátus’; ang. *proletariat(e)* ’ua.’; fr. *prolétariat* ’ua.’; stb. A franciából terjedtek el. (⇒△) A magyarba német és francia közvetítéssel kerültek át; a *proletariátus* latinosított végződésű. (⊖) Az idetartozó *proli* ’proletár’ (1920: MNy. 16: 11) szó -i kicsinyítő képzővel jött létre a *proletár* rövidült alakjából; vö. *cigi* (→*cigaretta*), *diri* (→*direktor*) stb.

📖 Nyr. 83: 1; TESz.; EWUng. • Vö. *alt*

proletariátus → *proletár*

prológus **A:** 1416 u./¹ *prologus*, *p[ro]logofa* (BécsiK. 178, 231); 1815/ *Prológus* (NSz.); 1816 *prologuszikban* (NSz.); 1832 *prológot* (NSz.) **J:** 1. 1416 u./¹ ’bevezetés, előszó | Einleitung, Vorwort’ (↑); 2. 1815/ ’színpadi mű v. műsor előbeszéde, előjátéka | Vorrede, Vorspiel eines Bühnenwerkes od. Programmes’ (↑); 3. 1864 ’az előbeszéd előadója | Vortragender des Prologs’ (NSz.)

■ Latin jövevénytyszó. | (≡) Lat. *prologus* ’előbeszéd, ill. elmondója’ [< gör. *πρόλογος* ’előbeszéd’]. (≈) Megfelelői: ném. *Prolog* ’előbeszéd’; fr. *prologue* ’ua.’; stb. (△) A szóvégi *s*-hez vö. →*ámbitus*, →*glóbus* stb. A *prológ* változat német hatást mutat.

📖 Farkas: GLEl.; EWUng. • Vö. *logika*

prolongál **A:** 1621/ *prolongálhatom* [sz.] (MNy. 79: 247) **J:** ’meghosszabbít | verlängern, prolongieren’

■ Latin jövevénytyszó. | (≡) Lat. *prolongare* ’meghosszabbít’ [vö. lat. *longare* ’hosszúra formál, nyújt’ < lat. *longus* ’hosszú’]. (≈) Megfelelői: ném. *prolongieren* ’meghosszabbít, prolongál’; fr. *prolonger* ’ua.’; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *langaléta*, *lombard*, *sezlon*

promenáád △ **A:** 1795/ *promenáde* [□] (I.OK. 30: 256); 1800/ *promonádén* (NSz.); 1805 e. *promanadé* [□] (ItK. 27: 69); 1807 *Promenade* (NSz.); 1817 *promenádat* [~a □] (NSz.); 1821 *Promenádaival* (NSz.); NYI. *pramonát* (NytudÉrt. 70: 96) **J:** 1. 1795/ ’sétány, sétatér; előkelő utca | Spazierweg; vornehme Straße’ (↑); 2. 1817 ’séta; szórakozásból, időtöltésből tett utazás | Spaziergang; Vergnügungsreise’ (↑); 3. 1821 ’kert- v. parkszerű létesítmény sétautakkal, pihenőhelyekkel | garten- od. parkähnliche Anlage mit Gehwegen und Ruheplätzen’ (↑)

■ Német jövevénytyszó. | (≡) Ném. *Promenade*, (B.) *promenad*: ’sétaút; séta’, (R.) ’kéjútazás’ [< fr. *promenade* ’séta; sétaút; kiruccanás; stb.’]. (≈) Megfelelői: ang. *promenade* ’séta; sétány’; cseh *promenáda* ’ua.’; stb. (△) A változatok többszöri átvételre utalnak. A szóvégi *a*-hoz vö. →*cérna*, →*ciha* stb.; a szóvégi *é*-hez vö. →*csokoládé*, →*pomádé* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *eminencia*

propagál **A:** 1620/ *propagálhatja* [sz.] (MNy. 79: 247) **J:** ’terjeszt, népszerűsít (eszméket, nézeteket stb.) | propagieren’

propaganda **A:** 1792 *Propaganda*’ (NSz.) **J:** 1. 1792 ’testület, társaság eszmék, nézetek, tanok stb. terjesztésére | Gesellschaft zur Verbreitung von Ideen, Lehrmeinungen usw.’ (↑); 2. 1840 ’eszmék, tanok, nézetek stb. terjesztése | Propaganda’ # (NSz.)

propagandista A: 1792 *Propagandisták* (NSz.) J: 'eszmék, tanok, nézetek stb. terjesztésével, propagandával foglalkozó személy | Propagandist'

■ A szócsalád **propagál, propaganda** tagjai latin jövevényszók. | (≡) Lat. *propagare* 'gyarapít, terjeszt' [vö. lat. *pagare, pangere* '(be)üt; elültet; megerősít'] | lat. (e.) *Propaganda* 'testület a hit elterjesztésére; terjesztés, propaganda' [< lat. (e.) *Congregatio ~ Collegium de propaganda fide* 'hitterjesztési testület <ellenreformációs érdekből létrehozotva>']. (≈) Megfelelőik: ném. *propagieren* 'terjeszt, propagál', *Propaganda* 'terjesztés, propaganda'; fr. *propager* 'terjeszt, propagál', *propagande* 'terjesztés, propaganda'. A főnév először a francia forradalom korában vált politikai tartalmúvá. (△) A magyarban ennek a főnévnek az eredeti, 1. jelentése elavult.

■ A **propagandista** nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Propagandist* 'propagandista'; ang. *propagandist* 'ua.'; fr. *propagandiste* 'ua.'; stb. A franciából terjedt el. (△) A magyarban a végződés latinosítás eredménye.

📖 TESz. *propaganda* a.; EWUng. • Vö. *pogány*

propaganda → *propagál*

propagandista → *propagál*

propeller Δ A: 1854 *Propeller* (BpHírlap 1854. máj. 30.: 2428); 1858 *propellerje, propellor* (Nyr. 95: 476) J: 1. 1854 'csavargőzös (hajó) | Schraubendampfer' (↑); 2. 1877 'hajócsavar | Schiffsschraube' (↑); 3. 1909 'légcsavar | Luftschraube' (Nyr. 95: 477)

■ Angol (am.) jövevényszó, német közvetítéssel is. | (≡) Ang. (am.) *propeller* 'csavargőzös; hajócsavar; légcsavar'; – vö. még ném. *Propeller* 'hajócsavar; légcsavar'. Az angolban az ang. *propel* 'előre hajt, mozgat' [< lat. *propellere* 'ua.'] származéka. (≈) Megfelelői: cseh *propeler* 'légcsavar; hajócsavar'; or. *пронеллер* 'ua.'; stb. (△) Az 1. jelentésében közvetlenül az amerikai angoltól, főleg útleírások révén került a magyarba. A 2. és 3. jelentésre nézve biztosan számolhatunk német közvetítéssel.

📖 Nyr. 95: 476; TESz.; EWUng. • Vö. *pulzus*

proponál A: 1535 k. *proponalthak* wala (Zay: Lánd. 21); 1583 *proponált-e* (Zay: Lánd. 21) J: 'javasol, ajánl | vorschlagen; anraten'

propozíció A: 1565 *propositiojából* (Nyr. 94: 232); 1569 *propositiókból* (Nyr. 94: 232); 1913 *propozíció* (Horváth: HSz. *proponál* a.) J: 'előterjesztés; kijelentés, nyilatkozat | Vorschlag; Anraten'

■ Latin jövevényszók. | (≡) Lat. *proponere* 'előrehelyez; előterjeszt' [vö. lat. *ponere* '(le)tesz, (oda)rak, (oda)tesz'] | lat. *propositio* 'javaslat, indítvány; szándék; téma; stb.'. (≈) Megfelelőik: ném. *proponieren* 'előterjeszt, javasol', *Proposition* 'javaslat, indítvány'; fr. *proposer* 'előterjeszt, javasol', *proposition* 'javaslat, indítvány'; stb. (△) Az *ál* igevégződéshez vö. →*ágál*. A *propozíció* z-s alakjához vö. →*ambrózia*, →*bazilika* stb.

📖 TESz. *propozíció* a.; EWUng. • Vö. *apropó, pozíció, profosz*

propozíció → *proponál*

prospektus **A:** 1662–1664 *prospectusú* [sz.] (MNY. 73: 174); 1793 *prospektusait* (NSz.); 1805/ *Prospektjeit* (ItK. 15: 331) **J:** **1.** 1662–1664 'perspektivikus kilátás; panoráma | perspektivische Aussicht; Panorama' (MNY. 66: 340); **2.** 1793 'perspektivikus (vázlat)rajz <épületekről, terekről stb.> | perspektivische Skizze <von Gebäuden, Plätzen usw.>' (↑); **3.** 1805/ 'képes ismertető, tájékoztató | (bebilderte) Werbeschrift' (NSz.)

■ Latin jövevényszó, német közvetítéssel is. | ≡ Lat. *prospectus* 'pillantás; kilátás, távlat, perspektíva'; – vö. még ném. *Prospekt* 'panoráma, kilátás; (többnyire képes) reklámanyag; távlati vázlat; stb.'. A latinban a lat. *prospicere* 'a távolba néz, kilátása van vmire' igének a származéka. ≈ Megfelelői: ang. *prospectus* 'képes ismertető, reklámfüzet'; fr. *prospectus* 'ua.'; stb. ⊕ A szó belseji, ill. szóvégi *s*-hez vö. →*alabástrom*, →*árestál* stb., ill. →*ámbitus*, →*glóbus* stb. A rövidebb, *us* nélküli változat a németből való. A 3. jelentés szintén; más nyelvekhez hasonlóan a szó használata a mai magyarban is ebben eleven.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *speciális*

prostituál **A:** 1708–1710 *prostituálni* [sz.] (MNY. 66: 340) **J:** 'morálisan (és főleg nemileg) kiszolgált | prostituieren' **Sz:** ~t 1778 *prostituálnak* 'magát morálisan (és főleg nemileg) áruba bocsátó személy (általában nő) | Prostituierte(r)' (MNY. 73: 244)

prostituáció **A:** 1718 *prostituációjával* (MNY. 66: 134); 1876/ *prostituáció* (NSz.); 1913 *prostituáció* (Horváth: HSz.) **J:** 'morális (nemi) kiszolgáltatottság, ill. az ezzel kapcsolatos tevékenység | Prostitution'

■ Latin jövevényszók. | ≡ Lat. *prostituere* 'prostituál', tkp. 'előreállít, kiállít' [vö. lat. *statuere* 'állít; hoz, helyez; bemutat; stb.'; vö. →*statuál*] | lat. *prostitutio* 'prostituáció'. ≈ Megfelelők: ném. *prostituieren* 'prostituál', *Prostitution* 'prostituáció'; fr. *prostituer* 'prostituál', *prostitution* 'prostituáció'; stb. ⊕ A szó belseji *s*-hez vö. →*alabástrom*, →*árestál* stb. Az *ál* végződéshez vö. →*ágál*, →*proponál* stb. A *prostituál* igének főleg a főnevesült befejezett melléknévi igenévi származéka, a *prostituált* használatos.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *statuál*

prostituáció → *prostituál*

prósza × **A:** 1747 *prószátis* (MNY. 75: 381); 1795 k. *prosza* (NSz.); 1798 *poroszat* (NSz.); 1838 *Porócza* (Tsz.) **J:** **1.** 1747 'köleslepény; kukoricaliszból készült pogácsa, lepény | Fladen aus Hirsebrei; Maiskuchen' (↑); **2.** 1795 k. 'kukorica | Mais' (↑); **3.** 1816 'köles | Hirse' (Kassai: Bef. 302)

■ Szláv, valószínűleg szerbhorvát jövevényszó. | ≡ Szbhv. *proso* 'köles'; – szlk. *proso* 'ua.'; or. *npoco* 'ua.'; stb. [tisztázatlan eredetű]. ⊕ A szerbhorvát származtatást a szóföldrajz támasztja alá, mivel a szó a dunántúli és dél-alföldi nyelvjárásokban él. Az 1. és 2. jelentésnek az eredeti 3.-ból való keletkezéséhez vö. →*málé*.

📖 MNY. 1: 257; Kniezsa: SzlJsz. 447; TESz.; EWUng.

proszata **A:** 1847 *prostata* (BpHiradó 1847. aug. 8.: 96); 1897 *Proszata* (PallasLex.) **J:** 'dűlmirigy | Prostata'

■ Latin (tud.) jövevénytör. | (≡) Lat. (tud.) *prostata (glandula)* 'proszata, dűlmirigy' [< gör. *προστάτης* 'ua.', tkp. 'elő álló']. (⊕) A mirigy elnevezését az magyarázza, hogy a hím emlősök és a férfi húgyhólyagjának a nyílásánál helyezkedik el; vö. még ehhez ném. *Vorsteherdrüse* 'proszata', tkp. 'elő álló mirigy'; ez tükörfordítás a latin minta alapján. (≈) Megfelelői: ném. *Prostata* 'proszata'; fr. *prostate* 'ua.'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *státus*

protekció **A:** 1610 *protectio*aban (MNy. 79: 247); 1858 *protekció* (NSz.) **J:** 'pártfogás | Protektion' #

protektor **A:** 1685 *protectora* (MNy. 79: 247); 1793 *Protektorok* (NSz.) **J:** 'védnök, pártfogó | Protektor'

protezsál **A:** 1702/ *protegaltatni* [sz.] (MNy. 80: 377); 1898 *protezsálta* (NSz.) **J:** 'pártfogol | protegieren'

■ Latin jövevénytör. | (≡) Lat. *protectio* 'védelem, fedezet' | lat. *protector* 'oltalmazó, védelmező' | lat. *protegere* 'befed, betakar, biztosít; oltalmaz, védelmez' [vö. lat. *tegere* 'befed, betakar; véd, oltalmaz, megóv']. (≈) Megfelelői: ném. *Protektion* 'pártfogás, protekció', *Protektor* 'pártfogó, támogató, jóakaró, mecénás', *protegieren* 'támogat, protezsál, elősegít, pártol'; fr. *protection* 'pártfogás, protekció', *protecteur* 'pártfogó, támogató, jóakaró, mecénás', *protéger* 'támogat, protezsál, elősegít, pártol'; stb. (⊕) Az igének a sokáig kritizált, franciás kiejtése vált uralkodóvá; latin jövevénytör franciás *zs-s* változatának megjelenésére vö. *enerzsia* (→*energia*).

📖 TESz. *protezsál* a.; EWUng. • Vö. *tégla*

protektor → *protekció*

protestál **A:** 1535 k. *p[ro]testalok* (Zay: Lánd. 10); 1560 *protestála* [?] (MNy. 68: 89); 1708 *Prótestálók* (Pápai Páriz: Dict.); 1899 *protěstál* (NyK. 29: 340) **J:** 1. 1535 k. 'tiltakozik | widersprechen' (↑); 2. 1560 'nyilvánosan bizonyít | öffentlich beweisen, bezeugen' (↑)

■ Latin jövevénytör. | (≡) Lat. *protestari* 'nyilvánosan bizonyít, kijelent', (e.) 'ellentmond, tiltakozik' [vö. lat. *testari* 'bizonyít, igazol, tanúsít']; vö. *testál* (→*testamentum*). (≈) Megfelelői: ném. *protestieren* 'ellentmond, tiltakozik'; fr. *protester* 'ua.'; stb. (⊕) A szó belseji *s*-hez vö. →*alabástrom*, →*árestál* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *protestáns, testamentum*

protestáns **A:** 1613 *protestansok* (NySz.); 1771 *Protestáns* (NSz.); 1794 *Protesztánsok* (NSz.) **J:** <FN> 1613 'azok közé a keresztények közé tartozó személy, akik hitük és cselekedeteik alapjául egyedül a Bibliát fogadják el | Protestant' (↑) | <MN> 1705 'a kereszténységnek a reformáció során kialakult ága, ill. vmelyik felekezete, ill. az ilyen közösséghez tartozó, velük kapcsolatos <személy, dolog> | protestantisch' (RákFLev. 4: 501)

protestantizmus **A:** 1800 *Protestantismushoz* (MHírm. 1800. aug. 29.: 273); 1864/ *protestantizmus* (NSz.) **J:** 'a protestáns vallás, ennek rendszere | Protestantismus'

■ A szócsalád korábbi tagja, a **protestáns** latin jövevénytör. | (≡) Lat. (e.), (ú.) *protestans* 'lutheránus vallású személy; lutheránus vallású', 'kálvinista vallású személy; kálvinista vallású', tkp. 'ellentmondó, tiltakozó, protestáló' [< lat. *protestari* 'tiltakozik, protestál'; vö. →*protestál*].

A megnevezés azon alapul, hogy a reformáció hívei a speyeri országgyűlésen (1529) az ellenük szóló hátrányos határozatok ellen tiltakoztak. (≈) Megfelelői: ném. *Protestant* 'protestáns vallású személy', *protestantisch* 'protestáns vallású'; fr. *protestant* 'protestáns <fn és mn is>'; stb. (△) A szó belseji, ill. szóvégi *s*-hez vö. →*alabástrom*, →*árestál* stb., ill. →*ágens*, →*evidens* stb.

■ A **protestantizmus** nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Protestantismus* 'protestantizmus'; ang. *Protestantism* 'ua.'; fr. *protestantisme* 'ua.'; stb.; – vö. még lat. (ú.) *protestantismus* 'ua.'. (⇒△) A magyarba latin és német közvetítéssel került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *protestál*

protestantizmus → *protestáns*

protézis **A:** 1820 *Prosthesis* (TudGyűjt. 4/6: 79); 1884 *Prothesis* [ES. NEM M.] (MagyLex. 14: 157); 1922 *Protézis* (RévaiLex.) **J:** 1. 1820 'hang- v. szótaghozzátoldás a szó elején | Voransetzen (eines Lautes, einer Silbe)' (↑); 2. 1905 'eltávolított testrészeket pótló készítmény, mű(vég)tag; műfogsor | künstlicher Ersatz verlorener Körperteile; künstliches Gebiß' (BpOrvU. 1905. ápr. 13.: 306)

■ Latin jövevénytörzs. | (≡) Lat. *prothesis, prosthesis* 'szó eleji toldás', (tud.) 'testrész pótlása, helyettesítése' [< gör. *πρόθεσις* 'előtétel; kirakás; hirdetmény; eljáró szó; stb.', ill. gör. *πρόσθεσις* 'toldás, pótlás, függelék stb.'; vö. gör. *θέσις* 'tétel, mondat'; vö. →*tézis*]. A latinba két azonos utótagú görög szó került be, jelentéseiket tekintve pedig keveredtek egymással. (≈) Megfelelői: ném. *Prothese* 'protézis'; fr. *prosthèse, prothèse* 'ua.'; stb. Orvosi szakszóként a franciából terjedt el. (△) A magyarba mindkét latin forma bekerült, de máig eleven csak a *protézis* maradt, a tudományos szóhasználaton kívül főleg 'műfogsor' jelentésármánylatban. A szó belseji *z*-hez vö. →*ambrózia*, →*bazilika* stb., a szóvégi *s*-hez pedig vö. →*agilis*, →*április* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *tézis*

protezsál → *protekció*

protokoll **A:** 1568 *Protocolomban, Protocolumban* (MNY. 7: 87); 1575 *protokolonja* (Nyr. 90: 314); 1662–1664 *protocollumokat* (MNY. 73: 174); 1794/ *protocollnak* (NSz.); 1832 *Protukuloma* (MNY. 84: 215); 1854 *Protokoll* (Forst.); 1867 *protokol* (NSz.) **J:** 1. 1568 'jegyzőkönyv | förmliche Niederschrift (einer Verhandlung, eines Verhörs)' (↑); 2. 1953 'a diplomáciai érintkezés formaságainak összessége | Gesamtheit der im diplomatischen Verkehr geübten Formen, diplomatische Etikette' (Ország: MAngSz.)

■ Latin jövevénytörzs, később nemzetközi szó is. | (≡) Lat. (k.), (h.) *protocollum* 'jegyzőkönyv, hiteles lejegyzés' [< gör. (biz.) *πρωτόκολλον* 'a papirusztekercs előzéklapja a hivatalos megerősítésének, keletkezési idejének stb. adataival'; vö. gör. *πρῶτος* 'első' + *κόλλα* 'enyv']; – ném. *Protokoll* 'jegyzőkönyv; hivatalos formaságok összessége, diplomáciai etikett'; ang. *protocol* 'ua.'; fr. *protocole* 'ua.'; stb. A franciából terjedt el. (⇒△) A magyarba nemzetközi szóként főleg német közvetítéssel került át.

📖 TESz.; EWUng.

provincia → *provinciális*

provinciális A: 1474 *puīcialifnac* [o: *prouincialifnac*] (BirkK. 5); 1743 *Provintziális* (NSz.) **J:** <FN> 1474 'tartományi előljáró | Provinzial' (↑) | <MN> **1.** 1518 k. 'tartományi, vidéki | provinzial' (SándK. 40); **2.** 1841 'vidéki; szűk látókörű | provinzierisch; engsichtig' (NSz.)

provincia A: 1565 *provinciaimban* (MNY. 90: 123); 1692 *Provinciáit* (MNY. 74: 511) **J:** **1.** 1565 ? 'tartomány, országrész, közigazgatási egység | Provinz, Landesteil, Verwaltungseinheit' (↑), 1605 'ua.' (MNY. 79: 247); **2.** 1575 ? 'vidék | Provinz (Land, ländliche Gebiete)' (MNY. 79: 247), 1846 'ua.' (NSz.)

provincializmus A: 1793 *provincializmus* (Gáldi: Szótir. 86) **J:** **1.** 1793 'nyelvjárási sajátosság | mundartliche Eigenart' (↑); **2.** 1846 'vidékiesség; szűklátókörűség | Provinzialismus; Provinzlerium' (NSz.)

■ Latin jövevényszók. | (≡) Lat. *provincialis* 'provinciális, egy tartományra vonatkozó', (e.), (h.) *provincialis (prior)* 'rendtartományi előljáró' | lat. *provincia* 'tartomány <mint a birodalom része>' [ismeretlen eredetű] | lat. (h.) *provincialismus* 'nyelvjárás, nyelvjárási sajátosság'. (≈) Megfelelői: ném. *provinziell, provinzial* 'vidéki(es), provinciális', *Provinzial* 'tartományi (előljáró)', *Provinz* 'tartomány', *Provinzialismus* 'provincializmus, szűklátókörűség'; fr. *provincial* 'vidéki(es), provinciális', *province* 'tartomány', *provincialisme* 'provincializmus, szűklátókörűség'; stb. (⊕) A provinciális szóvégi s-éhez vö. →*brutális*, →*fatális* stb.

📖 TESz.; EWUng.

provincializmus → *provinciális*

provokáció → *provokál*

provokál A: 1614 *prouocalni* [sz.] (MNY. 90: 123); 1621/ *provocált* [sz.] (MNY. 79: 247); 1793 *Provokállak* (NSz.); 1808 *Próvakálni* [sz.] (NSz.) **J:** **1.** 1614 'kihív, kihívó magatartást tanúsít | herausfordern, provozieren' (↑); **2.** 1621/ 'vkihez fordul; hivatkozik vkire, vmire | jmdn anrufen, appellieren; sich auf jmdn berufen' (↑)

provokáció A: 1826 *provocatiójira* (ÉletLit. 1/3: 217); 1870 *provocáció* (NSz.); 1910 *provokáció* (Kelemen B.: IdSz.) **J:** 'kihívás, kihívó magatartás | Herausforderung, Provokation'

■ Latin jövevényszók. | (≡) Lat. *provocare* 'előhív, előszólít; provokál; vkihez fordul, hivatkozik' [vö. lat. *vocare* 'hív, szólít, felkér; ingerel, izgat'] | lat. *provocatio* 'kihívás'. (≈) Megfelelői: ném. *provozieren* 'provokál', *Provokation* 'provokáció'; fr. *provoquer* 'provokál', *provocation* 'provokáció'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *voks*

próza A: 1533 *Profá* (Murm. 2516.); 1787/ *prózában* (NSz.); 1793 *Prózsának* (NSz.) **J:** **1.** 1533 'kötetlen folyóbeszéd; kötetlen formában (meg)írt mű | ungebundene Sprachform; Schriftwerk in ungebundener Form, Prosa' # (↑); **2.** 1809/ 'a hétköznapi, szépítés nélküli valóság | Nüchternheit, Nüchternes' (NSz.) **Sz:** ~i 1811/ *Prózai* (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. (*oratio*) *prosa* (~ *prorsa*) 'kötetlen beszéd- és írásmód' [< lat. *prorsus* 'kötetlen', tkp. 'előre fordult, egyenesen haladó' < lat. *proversus* 'ua.'; vö. még lat. *vertere* 'megfordít, átfordít, felcserél']. (≈) Megfelelői: ném. *Prosa* 'próza'; fr. *prose* 'ua.'; stb.

⊕ Egyes változatok *zs-s* kiejtéséhez *vö.* → *bazsalikom*, → *eklézsia* stb.; a *z-s* formához *vö.* → *ambrózia*, → *bazilika* stb.

📖 TESz.; EWUng. • *Vö. prézsmítál, vers*

prózsmál* → *prézsmítál

***pruszli* × A:** 1652 *priszly* (Horváth M.: NEL.); 1697–1698 *priczli* (Horváth M.: NEL.); 1756 ködmön *puszliban* (Nyr. 44: 125); 1781 *prusztlija* (MNy. 10: 84); 1789 *pruszlit* (NSz.); 1820 *puruszliban* (NSz.) **J:** 'mellény, pruszlik | Weste, Leibchen'

***pruszlik* × A:** 1696 u. *pruszlék* (MNy. 59: 106); 1699 *broszfliket* (MNy. 15: 39); 1733 *prusztlék* (Horváth M.: NEL. *pricli* a.); 1735 *Prusztfléket* (MNy. 58: 226); 1737 *Prusztfleket* (Ethn. 96: 259); 1740 *Pruszlikjátis* (MNy. 65: 472); 1771 *pruczlékban* (MNy. 60: 375); 1785 ködmön *puszlik* (MNy. 70: 477); NYJ. *poroszlik* (ÚMTsz.); *puruszlék* (Nyatl. mellény a.) **J:** 1. 1696 u. 'testhez álló, kivágott, rövid női mellény | Leibchen' (↑); 2. 1699 'ujjas, zeke, mándli | Wams, Jacke' (↑)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszók. | ⊕ Ném. (R. baj.-osztr.) *brüstl* 'a páncélruházat mellvértje', (T.) *pristl* 'mellkendő, sál' [< ném. *Brust* 'mellkas, mell'] | ném. (baj.-osztr.) *prustflek* 'mellény; mellkendő, sál', – ném. *Brustfleck* 'melldísz a ruhán, kötény v. nadrág' [< ném. *Brust* 'mellkas, mell' + *Fleck* 'hely; kisebb felület; stb.' összetételi tagokból]. ⊕ Megfelelői: szbhv. *prsluk* 'mellény'; szlk. *prusliak*, (N.) *prucel* 'ua.'; stb. ⊕ A *pruszli* végződéséhez *vö.* → *cetli*, → *hecsedli* stb. Néhány változat keletkezésében a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldása játszott szerepet. ⊕ Idetartozik: (R.) *pruszka* 'ua.' (1770: MNy. 60: 375), ez a ném. (R.) *brust* 'ua.' szóból *-ka* kicsinyítő képzővel keletkezett a magyarban.

📖 Horger: MSzav. 45; Kniezsa: SzJsz. 723; TESz. *pruszlik* a.; EWUng. • *Vö. flekk*

pruszlik* → *pruszli

***prücsök* [4] A:** 1517 *prwchek* (MNy. 86: 250); 1519 *pŵczók* (JordK. 95); 1525 k. *pŷchk* (MNy. 11: 82); 1592 *Ptŕűczóc* (Cisio G2b); 1595 *Peücheük* (Ver. 118.); 1598 *prützök* (NySz.); 1615 *ptŕűczkóknek* (NySz.); 1647 *pthűtsók* (NySz.); 1851 *prücsöknek* (NSz.); NYJ. *prücsög* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1517 'tücsök | Grille' (↑); 2. 1878 'kis gyermek | kleines Kind' (NSz.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ Összefügg a → *tücsök* szóval. A tö onomatopoetikus eredetű. A végződés *-k* kicsinyítő képző. A tücsök megnevezése más nyelvekben is onomatopoetikus eredetű; *vö.* ang. *cricket* 'tücsök'; ol. *cicala* 'ua.'; or. *сверчок* 'ua.'; stb. Egyes korai változatok szó eleji mássalhangzó-torlódásához *vö.* → *prüszköl*. A 2. jelentés tréfás metafora. ⊕ Az 1. jelentés nyelvjárásokban, a 2. a köznyelv bizalmas rétegében él.

📖 TESz.; EWUng. • *Vö. tücsök*

***prüd* A:** 1804 *Prüdot, prüde* (Kazinczy: Lev. 3: 160); 1881 *prüd* (NSz.) **J:** 1. 1804 'mesterkéltén merev magatartású; finomkodó, az illem és erkölcs tekintetében nagyon érzékeny és kicsinyes; finnyás, kényes | von gekünstelt steifen Benehmen; geziert, zimperlich' (↑); 2. 1892 'szemérmeskedő, álszemérmes | übertrieben sittsam' (NSz.)

prüdéria A: 1847 *pruderia* (Örangyal : 57); 1877 *prüderia* (NSz.); 1926 *Prüdéria* (Horovitz: IdSzMagy.) J: 'szemérmeskedés, álszemérem | Prüderie'

■ Francia jövevényszó, német közvetítéssel is. | ≡ Fr. *prude* 'az illem és erkölcs tekintetében nagyon érzékeny és kicsinyes; finnyás, kényes', (R.) 'szigorú erkölcsű'; – vö. még ném. *prüde* 'álszemérmes; finnyás, kényes; merev viselkedésű' | fr. *pruderie* 'finnyáskodás, kényeskedés; álszemérem, húzódozás <nemi dolgokban>'; – vö. még ném. *Prüderie* 'ua.'. A fr. *prude* (↑) valószínűleg szóhasadás eredménye a fr. (ófr.) *preux* 'bátor; alkalmas' melléknévből a fr. *prudent* 'óvatos; okos' hatására. ≈ Megfelelői: ang. *prude* 'szemérmeskedő, álszemérmes', *prudery* 'álszemérem, prüdéria'; holl. *prude* 'szemérmeskedő, álszemérmes', *pruderie* 'álszemérem, prüdéria'; stb. ⊕ A *prüdéria* végződése latinositás eredménye.

📖 TESz.; EWUng.

prüdéria → *prüd*

prüszköl A: 1527 *Ptrewffzkeleonek* [sz.] (Heyden: Puerilium 73); 1598 *pűszkölő* [sz.] (NySz.); 1690/ *ptrűszkölő* [sz.] (Magyary-Kossa: OrvEml. 2: 271); 1785 *prüszkölés-is* [sz.] (NSz.); NYJ. *prückel* (Nyatl. *tüsszent* a.) J: 1. 1527 'tüsszent, tüsszög | niesen' (↑); 2. 1790 '⟨ló⟩ orrával és szájával prr-féle hangot ad | schnauben ⟨Pferd⟩' (NSz.); 3. 1821 'húzódozik, vonakodik vmitől | sich vor etwas scheuen' (NSz.); 4. 1849 'dühöng, mérgelődik | sich ärgern' (NSz.); 5. 1877 '⟨gép, különösen mozdony⟩ pöfög | pusten ⟨Maschine, bes. Lokomotiv⟩' (NSz.)

prüsszent A: 1533 *Pizentis* [sz.] (Murm. 986.); 1533 *Pizsenteni* [sz.] (Murm. 986.); 1577 *pűrzenten* [sz.] (KolGl.); 1577 k. *pwzzenh* (OrvK. 104); 1590 *Pthrűszentes* [sz.] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 172); 1643 *ptrűzfűszentéssel* [sz.] (Comenius: Jan. 64); 1664 *prüfűszent*-utánna (Wagner: Phras. 2: 117); 1673 *Prűsszentéssel* [sz.] (NySz.); 1820 *prtűszentem* (NSz.); 1825 *ptrűsszöntés* [sz.] (NSz.); NYJ. *ptűsszent* (ÚMTsz.) J: 'tüsszent, tüsszög | niesen'

prüsszög A: 1565 *ptűszög* (NySz.); 1577 k. *pwfegeft* [sz.]; *pwzgeff* [sz.] (OrvK. 67, 185); 1590 *Pthrűszöges* [sz.] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 171); 1595 *prüszögest* [sz.] (NySz.); 1778 *ptrűsszeg* (NSz.); 1793 *prüsszögött* (NSz.); NYJ. *pűsszög* (OrmSz.) J: 1. 1565 'tüsszög | niesen' (↑); 2. 1793 '⟨ló⟩ prüszköl | schnauben ⟨Pferd⟩' (NSz.); 3. 1848 '⟨gép, különösen mozdony⟩ pöfög | pusten ⟨Maschine, bes. Lokomotiv⟩' (NSz.)

prüsszöget × A: 1643 *ptrűzfűzögetve* [sz.] (Comenius: Jan. 64); 1673 *prüszzögetve* [sz.] (NySz.); 1708 *Ptrűfzögetése* [sz.] (Pápai Páriz: Dict.) J: 1. 1643 'tüsszög | niesen' (↑); 2. 1708 '⟨ló⟩ prüszköl | schnauben ⟨Pferd⟩' (↑)

■ Onomatopoetikus eredetűek. | ⊕ A tö szorosan összefügg a →*tüsszent* szócsaládjával; a hangmegfeleléshez vö. →*prücsök* ~ →*tűcsök*. A végzések különféle igeképzők. Néhány régi adat írásformája nyilván nem pontos kiejtést tükröz, hanem kísérlet a bilabiális tremuláns jelölésére; vö. →*prücsök*. A *prüszköl* 3. és 4. jelentéséhez vö. →*fázik*, ill. →*fűj*.

📖 Bárczi: SzófSz. *tüsszent* a.; MNy. 53: 283; TESz.; EWUng. • Vö. *tüsszent*

prüsszent → *prüszköl*

prüsszög → *prüszköl*

prüsszöget → *prüszköl*

pszt **A:** 1792 *Piszt* (NSz.); 1793 *Pszt* (NSz.); NYJ. *pst* (ÚMTsz.) **J:** 1. 1792 'csitt | pscht, pst' # (↑); 2. 1909 '(kutyahívogató szó) | (Lockruf für Hunde)' (MNY. 5: 93)

■ Valószínűleg onomatopoetikus eredetű. | ☹ Feltehetőleg önkéntelen hangkitörésből keletkezett. Ez az indulatszó szorosan összefügghet a →*pisszent* szócsalád tövével, sőt az is lehetséges, hogy voltaképpen a *pissz* (→*pisszent*) mondatszónak olyan változata, amelynek hang- és írásalakja a ném. *pst*, *pscht* 'pszt' hatását tükrözi. Hasonló onomatopoetikus szavak: ang. 'sh, psht' 'pszt'; ol. *pst* 'ua.'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pisszent*

publicista → *publikál*

publikáció → *publikál*

publikál **A:** 1572 *ký* nem *publicalhatýak* vala [sz.] (ErdEml. 2: 525); 1598/ *publicáltatván* [sz.] (MNY. 74: 511); 1785 *publikállyák* [l-j] (NSz.) **J:** 1. 1572 'kihirdet, közzétesz | bekanntmachen; veröffentlichen' (↑); 2. 1808 'nyomtatásban közöl | in Druck geben' (NSz.)

publikum **A:** 1619/ *publicumot* (MNY. 74: 511); 1787 *Publikum* (NSz.); 1807 *Publikomat* (NSz.) **J:** 1. 1619/ ? 'hallgatóság, olvasók, közönség | Hörschaft, Leserschaft, Zuschauerschaft; Publikum' (↑), 1626 'ua.' (MNY. 90: 124); 2. 1619/ ? 'nyilvánosság | Öffentlichkeit' (↑), 1705 'ua.' (MNY. 90: 124)

publikáció **A:** 1712 *publicatio* (MNY. 79: 247); 1808/ *publicatiön* (NSz.); 1884 *publikáció* (NSz.) **J:** 1. 1712 ? 'közlés, közlemény | Mitteilung' (↑), 1796 'ua.' (↑); 2. 1712 ? 'nyilvánosságra hozatal, közzététel | Veröffentlichung' (↑), 1808/ 'ua.' (↑); 3. 1819/ ? 'nyomtatott közlemény | gedruckte Mitteilung' (NSz.), 1876 'ua.' (NSz.)

publicista **A:** 1797 *Publicisták* (NSz.); 1810/ *Puplicistáink* (NSz.); 1878/ *publicisza* (NSz.) **J:** 1. 1797 'jogász | Jurist' (↑); 2. 1826 'hírlapban, folyóiratban közérdekű cikkeket író személy, közíró | Publizist, Tagesschriftsterller über öffentliche Fragen' (Nyr. 96: 226)

■ Latin jövevénytyszó. | ☹ Lat. *publicare* 'lefoglal, elkoboz; közös használatra ad; kihirdet, közhírré tesz, közzétesz' [< lat. *publicus* ~ *poplicus* 'nyilvános; a közösségre vonatkozó' < lat. *populus* ~ *poplus* 'nép; embertömeg, emberek'] | lat. *publicum* 'nyilvánosság, közvélemény', (h.) 'közönség, publikum, nyilvánosság' | lat. (k.) *publicatio* 'közzététel, megjelentetés' | lat. (h.) *publicista* 'jogász'. ☹ Megfelelői: ném. *publizieren* 'kiad, publikál', *Publikum* 'közönség', *Publikation* 'kiadás, közzététel', *Publizist* 'publicista'; ol. *pubblicare* 'kiad, publikál', *pubblico* 'közönség', *pubblicazione* 'kiadás, közzététel', *pubblicista* 'publicista'; stb. ☹ Ma a *publikál* a 2. jelentésében, a *publikum* az 1.-ben, a *publikáció* a 3.-ban, a *publicista* pedig a 2.-ban eleven. ☹ Idetartoznak: *publicitás* 'nyilvánosság, közismertség' (1804/: NSz.); *publicisztika* 'közérdeklődésre számot tartó sajtóközlemények összessége' (1867: NSz.).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *respublica*

publikán † **A:** 1508 *publican* (OkI Sz.); 1538 *pwplykan* (OkI Sz.); 1544 *pupplikan* (OkI Sz.); 1579 *publikán* (MNY. 19: 43); 1580 *Públikan* (MNY. 63: 96); 1585 *publicany* (Cal. 880 [c: 870])

J: 1. 1508 'színes tollazatú madárfajta | Art Vogel mit buntem Federkleid; Papagei' (↑); **2.** 1585 'pelikán | Pelikan (Pelecanidae)' (Cal. 769); **3.** 1683 'szarka | Elster' (NySz.)

■ Ismeretlen eredetű. | (⊕) A 2. jelentés valószínűleg szótévesztésnek, a →*pelikán*-nal való felcserélésnek az eredménye. A szó gyakran a *publikánszín* 'sárgászöld' (1523: OklSz.) összetétel előtagjaként fordult elő.

📖 TESz.; EWUng.

publikum → *publikál*

puca × **A:** 1816 *Putzu* (Kassai: Bef. 303); 1842 *puca* (MTsz.) **J: 1.** 1816 'hímvestző | Penis' (↑); **2.** 1893 'kislány szeméremteste | Scham kleiner Mädchen' (MTsz.); **3.** 1943 'nudli | Kartoffelnudeln' (ÚMTsz.)

■ Román jövevénytörzs. | (⊖) Rom. *puță*, [végartikulussal] *puța* 'kislány v. kisfiú nemi szerve' [valószínűleg onomatopoetikus]. (⊕) A szóvégi *a*-hoz vö. →*áfonya*. A 3. jelentés a magyarban keletkezett; vö. *angyalbögyörő* (→*bögyörő*).

📖 AECO. 1: 202; TESz.; EWUng.

pucc Δ **A:** 1789 *Putz*-asztalhoz (NSz.); 1803/ *Putzos* [sz.] (NSz.) **J: 1.** 1789 'cicoma, pipere; cicomás öltözék | Aufputz; geschmückte Kleidung' (↑); **2.** 1844 ? 'cicomás öltözködés, cifrázkodás | aufgeputzte Kleidung, Putzsucht' (NSz.), 1880 'ua.' (NSz.) **Sz:** ~**os** 1803/ (↑)

■ Német jövevénytörzs. | (⊖) Ném. *Putz* 'cicomás ruha; díszítmény, cifraság, cicoma; cicomás öltözködés, cifrázkodás' [< ném. *sich putzen* 'csinosítja, cicomázza magát, csinosan felöltözik stb.']. (⊗) Megfelelői: szbhv. *puc* 'dísz, cicoma'; cseh *puc* 'ua.'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pucol*

pucer Δ **A:** 1881 *pucczerek* (BorsszemJ. 1881. okt. 30.: 5); 1956 *pucer* (NSz.) **J: 1.** 1881 'tisztiszolga | Offiziersbursche' (↑); **2.** 1939 'szidás, korholás | Rüge, Tadel' (MNyK. 243)

■ Német jövevénytörzs. | (⊖) Ném. *Putzer* 'vmit tisztító személy; tisztiszolga', (baj.-oszl.) *putzer* 'szidás, korholás' [< ném. *putzen* 'tisztít, díszít'; vö. →*pucol*]. (⊗) Megfelelői: szlk. *pucer* 'tisztiszolga'; le. (N.) *pucer* 'ua.'; stb. (⊕) A magyarba az osztrák katonai nyelvből került. (⊖) Idetartozik a szintén elavult, noha kissé elevenebb *puceráj* 'tisztító, mosoda' (1909: Toldy G.: Varázsrontó 527). Ez a ném. (au.) *Putzerei* 'ua.' átvétele.

📖 TESz., *puceráj* a. is; EWUng. • Vö. *pucol*

pucér **A:** 1646 *puczér* (MNy. 90: 124); 1831 *Czupér* (TudGyűjt. 7: 75); 1836 *Tsupér* (Kassai: Gyökerésző 5: 222); 1838 *Puczér* (Tsz.); 1861 *peczéren* (NSz.); NYJ. *pocéron*, *pucér* (ÚMTsz.); *pucor* (MTsz.) **J: 1.** 1646 'meztelen (ember, testrész); csupasz (föld, talaj) | nackt (Person, Körperteil); bloß (Erde, Boden)' (↑); **2.** 1860 'szőrtelen; tollatlan | unbehaart; federlos' (NSz.)

■ Ismeretlen eredetű. | (⊕) Összefügghet a következő népnyelvi szavakkal: *puszi* 'tollatlan fióka; meztelen' (1792: Baróti Szabó: KisdédSz.); *pucos* 'meztelen' (1880: Nyr. 9: 137); *puckos* 'tollatlan' (1891: Nyr. 20: 432); *pucori* 'tollatlan madárfióka' (1891: Nyr. 20: 432); stb. A *cupér* változat hangátvétellel, a *csupér* pedig a →*csupasz* hatására keletkezhetett.

📖 TESz.; EWUng.

pucol **A:** 1816 *puczol* (NSz.) **J:** **1.** 1816 'tisztít, tisztogat | reinigen' # (↑); **2.** 1821 'piperéz | schmücken' (MNY. 71: 128); **3.** 1914 'megszökik, sietve távozik | entlaufen' (Nyr. 43: 233); **4.** [be~] 1940 '(falat) bevakol | (Mauer) verputzen' (ÚMTsz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *putzen* 'tisztít, tisztogat; díszít, ékesít; (falat) vakol; eltávolít' [< ném. *Butze* 'magház; csomócska, gömböcske, darabka; elszenesedett kanócdarab; stb.']. (≈) Megfelelői: szbhv. *pucovati* 'tisztít'; szlk. *pucovat'* 'ua.'; stb. (⊕) Az argóból elterjedt 3. jelentés a német ige 'eltávolít' jelentésére megy vissza. (⊖) Idetartozik a (R.) *pucováł* 'tisztít, takarít' (1855: NSz.); ez a szlovákból (↑) vagy talán a szerbhorvátból (↑) való átvétel.

📖 Kniezsa: SzJsz. 448; TESz.; EWUng. • Vö. *pucc, pucer*

puccs **A:** 1845 *putsch'-ok* (BpHiradó 1845. jan. 17.: 42); 1878 *puccsban* (NSz.) **J:** 'kisebb csoport zendülése a hatalom átvételére, államcsíny | Putsch' **Sz:** ~**ista** 1921 *puccsisták* (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Putsch* 'lázadás; politikai rendszer megdöntése v. annak kísérlete' [< ném. (svájci) *Putsch* 'heves lökés, összecsapás, csattanás'; ez onomatopoeitikus eredetű]. A svájci szó az 1839-es zürichi puccs után vált politikai kifejezéssé. (≈) Megfelelői: szbhv. *puč* 'puccs'; cseh *puč* 'ua.'; stb.

📖 Nyr. 92: 227; TESz.; EWUng.

púder **A:** 1713 *puder* (MNY. 79: 247); 1769 haj *puteressen* [sz.] (MNY. 70: 226); 1787 *Púderezett* [sz.] (NSz.); 1891 *Púdër* (NSz.) **J:** **1.** 1713 'rizspor, hajpor | Reispuder (für Perücken)' (↑); **2.** 1777 '(nem gabonából való) liszt, örlemény | (nicht aus Getreide gemahlenes) Mehl, Mahlprodukt (als Lebensmittel)' (NSz.); **3.** 1791 '(zsírkőből, krétából stb. kozmetikai v. gyógyászati célra készült) arcpor, hintőpor | Puder (zur Körperpflege und zu Heilzwecken)' # (NSz.) **Sz:** ~**es** 1749 *Púdërös* (NySz.) | ~**ez** 1769 *puderezve* [sz.] (MNY. 71: 128)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Puder* 'testápolásra és gyógyításra használt finom por', (R.) 'rizspor' [< fr. *poudre* 'por; púder; stb.']. (≈) Megfelelői: ang. *powder* 'por; púder'; cseh *puďr* 'púder'; stb. (⊕) A 2. jelentés metafora az 1. alapján.

📖 TESz.; EWUng.

puding **A:** 1800 *Puddint* [tárgyeset] (NSz.); 1824 *puddingt* [tárgyeset] (NSz.); 1833 *Budint* [tárgyeset] (NSz.); 1834 *puddigformát* (NSz.); 1864 *pudinggal* (NSz.) **J:** 'sűrűre főzött, kocsonyaszerű édes (desszert)krém | Pudding' #

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pudding* 'sűrű, krémes édességfajta, puding'; ang. *pudding* 'ua.'; fr. *pouding* 'ua.'; stb., az angolban 'vízben főzött, kocsonyás lisztes étel (gyakran húsos töltelékkel)' jelentésben is. Forrása bizonytalan, talán a fr. *boudin* 'egy fajta májas-, ill. véreshurka'. Az angoltól terjedt el. (⇒⊕) A magyarba főleg angol, másrészt francia közvetítéssel került át.

📖 TESz.; EWUng.

pudli **A:** 1675 k. *pudli* (MNY. 42: 75) **J:** **1.** [jelzői értékben is] 1675 k. 'egy főleg vízi vadászaton jól beváló kutya fajta, uszkár | Pudél(hund)' (↑); **2.** 1936 'puli | zottiger, kleiner Schäferhund' (ÚMTsz. *puli*¹ a.)

■ Német jövevénytyszó. | (≡) Ném. *Pudel* 'göndör szőrű kutya fajta' [< ném. *Pudelhund* 'ua.'; az összetétel előtagjához vö. ném. *pudeln* 'vízben lubickol']. A pudlit eredetileg vízi vadászatra idomították. (≈) Megfelelői: szbhv. *pudl*, *pudla* 'uszkár, pudli'; cseh *pudl* 'ua.'; stb. (△) A *li* végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb. (⊕) Nem tartozik ide a (N.) *pudli* 'pult' (1785: MNy. 71: 128); ez a →*pult*-tal áll eredetbeli kapcsolatban.

📖 MNy. 39: 28, 42: 75; TESz.; EWUng. • Vö. *lajhunt*, *puli*

pudva → *pudvás*

pudvás **A:** 1770 *pudvás* (MNy. 60: 375); 1789 *podvás* (NSz.); 1805 *podvas* (I.OK. 30: 259) **J:** 'korhadt, redves, mállott | mulmig, schwammig'

pudva **A:** 1789 *podva* ette (NSz.); 1825 *pudva* (NSz.) **J:** **1.** 1789 'korhadás, mállás | Mulm' (↑); **2.** 1825 'fa, növény korhadt, reves belseje | mulmiges Baum-, Pflanzenmark' (↑)

■ Valószínűleg a szócsalád alapja, a **pudvás** bizonytalan eredetű, talán önállósulás eredménye. | (△) Előzménye egy olyan ikerszó lehet, amely játszi szóalkotással keletkezett az *odvas* (→*odú*) melléknévből; a *pudvás* ennek az előtagjaként önállósulhatott. A magyarázat mellett szól mind a jelentés, mind a *podvas* alakváltozat. Súlyos nehézséget jelent viszont az, hogy magát az említett, *odvas-podvas* féle ikerszót nem lehet adatolni.

■ A **pudva** valószínűleg elvonás eredménye. | (△) A *pudvás* végződésének elhagyásával jöhetett létre.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *odú*

pufajka **A:** 1947 *pufajka* (Félegyk. 1947. jún. 15.: [1]) **J:** 'vattával bélelt kiskabát | wattierte Jacke' **Sz:** ~s 1957 *pufajkasok* 'katonai jellegű, önkéntesekből álló, rendfenntartó egység tagja 1956–1957 idején | freiwilliges Mitglied paramilitärischer Einheiten 1956/57' (Kisalföld 1957. jan. 25.: 4)

■ Orosz jövevénytyszó. | (≡) Or. *пѹфѹйка*, (N.) *кѹфѹйка*: 'vattával bélelt dzseki; kötött dzseki, mellény' [ismeretlen eredetű]. (△) A második világháború alatt került be a magyarba. Elterjedéséhez és *p* kezdetű formájához a →*puff*² szócsaláddal való népetimológiai összekapcsolás járult hozzá, mivel a bélelt kabátka "puffadt"-nak látszik; vö. még (N.) *pufaj* 'tompá puffanás' (NyF. 34: 82).

📖 NytudÉrt. 58: 247; TESz.; EWUng.

puff¹ **A:** 1855 *puffot* (NSz.); 1874 *puf* (NSz.) **J:** **1.** 1855 'egy fajta kockajáték, táblajáték, triktrakjáték | Art Würfel-Brettspiel' (↑); **2.** 1857 'női ruha felső ujjának buggyos része | Puffärmel' (NSz.); **3.** 1877 'támla nélküli párnázott ülőbútor | gepolsterter Sitz ohne Lehne' (NSz.)

■ Német jövevénytyszó. | (≡) Ném. *Puff* 'lökés, ütközés; buggy, buggyos rész <a ruhán>; triktrakjáték; alacsony, párnázott, támla nélküli ülőbútor; hitel, adósság' [onomatopoetikus eredetű]. Más nyelvek hasonló onomatopoetikus szavaiként vö. ang. *puff* 'fuvallat, lehelet; buggyos ruhaujj; stb.'; fr. *pouf* 'ülőpárna; turnőr <női ruhán>; hitel, adósság; stb.'; stb. (△) Ma a szó leginkább a 3. jelentésben használatos, ebben csaknem köznyelvinek tekinthető. (⊖) Ugyanerre az etimonra megy vissza a (R.) *puffra* 'hitelre' (1834: NSz.) határozószó. Ez főleg a

puffra vesz 'hitelre vásárol' típusú szókapcsolatokban fordult elő, amelyek német mintára keletkeztek részfordításszerűen; vö. ném. (R.) *auf puff nehmen* 'ua.', tkp. 'puffra vesz'.

TESz.; EWUng.

puff² **A:** 1552 *puff* (Heltai: Dial. L6a); 1792 *Puf* (NSz.); 1861 *púff* (NSz.) **J:** <MSZ> 1552 'ütés, ütődés hangjának utánzására' | *puff* # (↑) | <FN> 1820 'ütés, verés' | *Schlag, Prügel* (NSz.)

puffad **A:** 1552 *fel-puffadot* (Heltai: Dial. E5a); 1590 *poффadozas* [sz.] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 97); 1604 *Poffodoc* (Szenczi Molnár: Dict. *Extúmeo* a.); 1754 *púfad'ttak* [sz.] (NSz.); NYJ. *buffad* (MTsz.) **J:** 1. 1552 'dagad, puffed' | (an)schwellen' # (↑); 2. 1748 'pöffeszkedik' | sich aufblähen' (NSz.); 3. 1777 'mérgeződik' | sich ärgern' (NSz.)

puffant **A:** 1590 *Ki puffantani* [sz.] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 155) **J:** 1. 1590 'durran, csattan' | knallen machen' (↑); 2. [ma le~] 1817 'lelő' | (ab)schießen' (NSz.)

puffaszt **A:** 1590 *meg poффasztja* [t-j] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 166); 1683 *felpuffasztjak* [t-j] (NySz.); 1753 *pufasztott* [sz.] (NSz.) **J:** 1. [gyakran igekötővel] 1590 'dagadtá tesz, felfúj' | blähen, schwellen' # (↑); 2. 1753 'gőgössé, felfuvalkodottá tesz' | stolz, hochmütig machen' (↑)

puffan **A:** 1655 *fel-puffan* (NySz.) **J:** 1. 1655 'puffad, dagad' | schwellen' (↑); 2. 1787 'durran, csattan' | knallen' (NSz.); 3. 1793 'huppan' | plumpsen' # (NSz.) **Sz:** ~cs 1838 *Puffancs* 'duzzadt, puffók formájú, édes, sült tészta' | Art Gebäck' (Tsz.)

pufog **A:** 1720 k. *púfogása* [sz.] (NSz.); 1720 k. *pufogásárúl* [sz.] (NSz.); 1780 *puffogni* [sz.] (NSz.) **J:** 1. 1720 k. 'tárgy ismételt ütésre' tompa hangot ad' | (wiederholt) knallen, puffen' (↑); 2. 1845 'mérgeződik' | sich ärgern' (NSz.); 3. 1878 'pöfög' | paffen' (NSz.) **Sz:** ~tat 1787 *pufogatás* [sz.] (NSz.)

■ Valószínűleg a szócsalád alapjai, az igék onomatopoetikus eredetűek. | (△) A *tő* a → *puffók* tövével azonos. Lehetséges, hogy az igék tulajdonképpen egy eredeti igenévszó igei értékű tagjának a származékszavai; vö. → *pofa*. A *tő* összefügg a → *bufa* szócsaládjával is, valamint a palatoveláris párhuzamosság alapján a → *püffed*, → *püföl* szócsaládokéval. A végződéses különféle igeképzők.

■ A **puff²** valószínűleg elvonás eredménye. | (△) A szócsalád igéiből keletkezhetett.

■ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | (◡) Ugyanebből a töből valók más igeképzőkkel: *puffaszkodik* 'mérgeződik; dölyfösködik' (1787: NSz.); *pufol* 'ütlegel' (1794: NSz.).

■ Bárczi: SzófSz. *puffad* a.; SyntUr. 42; TESz. *puffad* a.; EWUng. • Vö. *böfög, bufa, piff-puff, pofa, puffók, püffed, püföl*

puffad → **puff²**

puffan → **puff²**

puffant → **puff²**

puffaszt → **puff²**

pufog → **puff**²

pufók A: 1768 *pofók* (MNY. 60: 375); 1769 *pofók* (MNY. 65: 470); 1788 *pofofók* (MNY. 65: 470); 1835 *Pufók* (Kassai: Gyökerésző 4: 158) **J:** 1. 1768 'kövékés, kerekded (főleg arc) | dick und rund (Backe, Wange); pausbäckig' (↑); 2. 1890 'bóbitás (baromfi) | schopfig (Geflügel)' (Nyr. 19: 379)

■ Származékszó. | ⊕ Az alapszó egy eredeti igenévszó névszói értékű tagja lehet (vö. →*pofa*); az igei értékű taghoz vö. a →*puff*² szócsalád igéinek tövét. A végződés nagyító melléknévképző. A 2. jelentés metafora: a bóbita miatt a baromfi feje a szokásosnál nagyobbnak látszik. ⊖ Ugyanebből az alapszóból való a (R.) *pufit* 'kövér és kerek (arc); kerek képű, pufók' (1754: MNY. 65: 470).

📖 MNY. 24: 39; TESz.; EWUng. • Vö. *pofa*, *puff*²

puha A: 1438 *Puha* [SZN.] (Oklsz.); 1560 k. *pūha* (GyöngySzt. 791.); 1643 *pohulva* [sz.] (Comenius: Jan. 19) **J:** 1. 1438 ? 'elkenyéztetett; gyenge, erőtlen | verwöhnt, verweichlicht; schwach' (↑), 1560 k. 'ua.' (↑); 2. 1568 'kellemes, finom tapintású | samtartig, seidig' (NySz.); 3. 1585 'lágy, a nyomásnak könnyen engedő; laza szerkezetű (anyag) | weich, dem Druck leicht nachgebend; von loser Struktur (Stoff)' # (Cal. 631, 441) **Sz:** **puhít** 1636 *puhittya* [t-j] (NySz.) | **puhul** 1643 [sz.] (↑) | ~ny 1833 *Puhány* (Szily: NyÚSz.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ A tö azonos a →*puhatol* ige tövével; eredetéhez vö. →*páhog*. A végződés a folyamatos melléknévi igenév -a képzője; vö. →*csusza*, →*hulla* stb. Az eredeti 3. jelentéshez vö. a *páhol* ige (→*páhog*) 'ütéssel puhít' jelentését. Az 1. és a 2. jelentés metafora.

📖 MNY. 24: 37; TESz.; EWUng. • Vö. *csihi-puhi*, *páhog*, *pohos*, *puhatol*

puhatol A: 1767 *Puhatolódom* [sz.] (Pápai Páriz–Bod: Dict.); 1784 *puhatolni* [sz.] (Baróti Szabó: KisdedSz. 62); 1810 *Puhotollom* (NSz.) **J:** 1. [ma főleg ki~] 1767 'óvatosan igyekszik meg tudni vmit | erkunden' (↑); 2. 1844 'páhol | prügeln' (MNY. 65: 472) **Sz:** ~**ó(d)zik** 1823 *puhatolózzam* (Göttfy: Romlás. 24); 1836 *puhatolódzások* [sz.] (NSz.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ A tö azonos a →*puha* melléknév tövével; eredetéhez vö. →*páhog*. A végződés -tol gyakorító képző; vö. →*kasmatol*, →*zakatol* stb. Az 1. jelentésnek az eredeti 2.-ból való létrejöttéhez vö. a ném. *auf den Busch klopfen* 'vkit megpróbál kikérdezni', tkp. 'a bokorra ütöget' szószerkezetet.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *páhog*, *pohos*, *puha*

pukedli Δ **A:** 1797 *bukeli*-tsinálásokkal (NSz.); 1844 *pukerli* '-kat' (NSz.); 1855 *pukedlit* (NSz.); 1868 *pukkerliket* (NSz.) **J:** 'üdvözlő térdhajlítás | Verbeugung; Knicks'

■ Német (au.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (au.) *Buckerl* 'meghajlás', (B.) *puckerl* 'térdhajlás, pukedli' [< ném. (kfn.) *bucken* 'lehajol, hajlik, görbül']. ⊕ A végződéshez vö. →*karmonádli*, →*nokedli* stb. ⊖ Az idetartozó (R.) *pukli* 'meghajlás' (1790/: NSz.) összefügg a ném. *einen Buckel machen* 'hajbókol, hajlong, alázatosan viselkedik' szószerkezettel; vö. ném. *Buckel* '(púpszerű) hát'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *boglár*

pukkad → **pukkan**

pukkan A: 1328 ? *Pukano* [sz.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 456); 1754 *púkanásokat* [sz.]; *pukkanással* [sz.] (NSz.) J: 1. 1754 'hólyag, felfújt tárgy stb. szétszakadáskor, kidurranásakor' egyszeri rövid hangot ad | *platzen* # (↑); 2. 1797 'lővegyver, lövedék elsüléskor, robbanásakor' dörren | *knallen* (Feuerwaffe, Geschoß) (NSz.) Sz: ~t 1792 *Fel-pukkantották* (Baróti Szabó: KisdedSz. *Pukkanni* a.) | ~cs 1845 *Pukkanacs* [szn.] (PestiD. 1845. jan. 19.: [2])

pukkad A: 1799/ *Megpukkad* (I.OK. 30: 257) J: 1. [főleg *meg~*] 1799/ ? 'magában dühöng, a mérgét nyeli | *den Zorn in sich hineinfressen, fast platzen vor Ärger*' (↑), 1838/ 'ua.' (NSz.); 2. [ma főleg igekötővel] 1808 'hólyag, felfújt tárgy stb. szétszakadáskor' *pukkan* | *bersten, platzen* # (Sándor I.: Toldalék); 3. 1876 'felfúvódik | *sich aufblähen*' (NSz.) Sz: ~ozik 1838/ *pukkadozzanak* (NSz.)

pukkaszt A: 1808 *Pukkaſztani* [sz.] (Sándor I.: Toldalék) J: 1. [ma főleg igekötővel] 1808 'szétduzzant | *zerplatzen machen*' # (↑); 2. 1917 'bosszant | *ärgern*' (NSz.)

■ Onomatopoetikus eredetű szavak. | (△) Olyan típusú hangjelenségek utánzására, mint a →*fakad*. A végződéses különféle igeképzők.

📖 Bárczi: SzófSz.; TESz.; EWUng. • Vö. *köp*

pukkaszt → **pukkan**

puli A: 1765 *puli* ebecske (MNy. 37: 130) J: 'göndör szőrű, kis termetű juhászkutya | *zottiger kleiner Schäferhund*' #

■ Bizonytalan eredetű, talán német (f.-ném.) jövevényszó. | (≡) Vö. ném. (f.-ném.) *pu'!* 'uszkár, pudli' [eredetéhez vö. →*pudli*]. (△) Az 'uszkár, pudli' > 'puli' jelentésváltozás magyarázata a két kutyafajta külső hasonlósága (kis termet, bozontos, többnyire fekete szőr) lehet. Ez a juhászkutya valószínűleg a 18. században nyugatról került Magyarországra. Német származására a dunántúli (N.) *estreiber* 'egy fajta puli', tkp. 'osztrák ember' is utalhat. A li végződéshez vö. →*cetli*, →*hecsedli* stb. (△⇒) A magyarból (a német esetében talán visszakölcsönzésként): ném. *Puli* 'magyar juhászkutya'; ang. *puli* 'ua.'; szbhv. *pulin* 'ua.'; stb.

📖 MNy. 39: 28, 42: 69; TESz.; EWUng. • Vö. *pudli*

puliszka A: 17. sz. vége *puliszka* (MNy. 42: 78); 1708 *Pulitzka* (Pápai Páriz: Dict.); 1763 *pulyeszka* (NSz.); 1779 u. *pujiszka* (NSz.); 1782 *puiszkához* (HOKlSzj. 119); 1794 *pujoszka* (NSz.); 1796 *Poliszkát* (NSz.); NYJ. *piliszka* (ÚMTsz.) J: 1. 17. sz. vége 'kása, pép | *Brei*' (↑); 2. 1708 'kukoricaliszből készült sűrű kása | *Polenta, Maisgrieß*' (↑); 3. 1784 ? 'kukoricaliszből sült tészta, málé | *Maiskuchen*' (Baróti Szabó: KisdedSz. 65), 1794 'ua.' (↑)

■ Bizonytalan eredetű, talán latin jövevényszó magyar képzéssel. | (≡) A tőhöz vö. lat. *puls* 'lisztből készült kása' vagy lat. *pollis* 'liszt' [indoeurópai eredetű; vö. gör. *πόλτος* 'kása, pép'; óporosz *pelanne* 'hamu']. (△) A végződés kicsinyítő képző lehet. A szó talán az erdélyi diáknyelvben keletkezett. 2. jelentésében az ottani nyelvjárásokból elterjedve szinte köznyelvi elemmé vált.

📖 Knieszsa: SzlJsz. 926; TESz.; EWUng. • Vö. *polenta*

pulóver **A:** 1924 "*pull-over*" (Ujság 1924. szept. 28.: 27); 1928 *pull overeket*, lány-*pullover* (NytudÉrt. 93: 95); 1940 *pullóverekről* (NSz.); 1957 *pulóverben* (NSz.); NYJ. *plúvër* (Nyatl. kötött mellény a.); *polóver*, *pulúbër* (ÚMTsz.); *pulivër* (Nyatl. kötött mellény a.) **J:** 'a felsőtesten hordott, a fejen át felhúzott, zárt, kötött ruhadarab | Pullover' #

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Pullover* 'pulóver'; ang. *pull-over* 'ua.'; fr. *pull-over* 'ua.'; stb. Az angolból terjedt el [*< ang. pull 'húz' + over 'fölé, -ra/-re'*]. (⇒△) A magyarba főleg angol és feltehetőleg német közvetítéssel került át. (∼) Hasonló szemlélethez vö. (N.) *bujjbelé* 'egy fajta női dzseki' (MTsz.). A *pulcsi* 'pulóver' (1958: NSz.) játsszi szóalkotással, kicsinyítő képzővel jött létre a *pulóver* rövidült alakjából; ehhez a keletkezés módhoz más kicsinyítő képzővel vö. *cigi* (→*cigaretta*), *csoki* (→*csokoládé*) stb. A ruhadarab hasonló becéző megnevezéseként vö. ném. *Pulli* 'ua.'

📖 TESz.; EWUng.

pulpitus Δ **A:** 1541 *pulpitost*, *pulpitusra* (MonÍrók. 3: 68) **J:** 1. 1541 'állvány, emelvény (különbféle célokra); szószék | Gestell, Podium (zu versch. Zwecken); Kanzel' (↑); 2. 1600 k. 'olvasó-, írópolc | Lesepult, Schreibpult' (BrassSzt. 28)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *pulpitus* 'deszkaállvány, pult, dobogó', (k.) 'szószék' [tisztázatlan eredetű]. (≈) Megfelelői: ang. *pulpit* 'állvány, emelvény; szószék, katedra; olvasóállvány, írópolc'; fr. *pupitre* 'ua.'; stb. (△) A szóvégi *s*-hez vö. →*ámbitus*, →*glóbus* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pult*

pult **A:** 1789 *Pult* (NSz.) **J:** 1. 1789 'kottatartó állvány | Notengestell' (↑); 2. 1823 'asztalhoz hasonló, hosszú, keskeny állvány, polc | tischartiges Gestell' (NSz.); 3. 1887 'üzletben az elárúsítói asztal, amely mögött a kiszolgáló áll | Verkaufstisch' # (NSz.)

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Pult* 'ferde felületű, asztalszerű állvány; elárúsítópult', (R.) 'katedra, szószék' [*< ném. (kfn.) pulpít 'ferde felületű asztalszerű állvány; elárúsítópult; katedra, szószék' < lat. pulpitum 'deszkaállvány'; vö. →pulpitus*]. (≈) Megfelelői: szbhv. *pult* 'állvány, polc'; cseh *pult* 'ua.'; stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pulpitus*

pulzus **A:** 1560 *pulsus* ereket (MNY. 68: 90); 1750–1760 *pulzusból* (Magyary-Kossa: OrvEml. 1: 47); 1805 *pulszus* (Gáldi: Szótir. 213) **J:** 1. [jelzői értékben is] 1560 'ütőér | Pulsader' (↑); 2. 1577 k. 'érverés | Pulsschlag' (OrvK. 32)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat., (tud.) *pulsus (venarum)* 'érverés' [*< lat. pellere 'üt, lök'*]. (≈) Megfelelői: ném. *Puls* 'érverés; ütőér'; fr. *pouls* 'ua.'; stb. (△) A szóvégi *s*-hez vö. →*ámbitus*, →*glóbus* stb. A régi változat szó belseji *s*-sel való kiejtéséhez vö. →*alabástrom*, →*árestál* stb. A *z*-s formához vö. →*ambrózia*, →*bazilika* stb. Más nyelvekhez hasonlóan (↑) a jelentések a magyarban is metonimikus viszonyban állnak egymással. Közülük a 2.-ban a szó használata csaknem köznyelvinek tekinthető.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *apellál*, *filc*, *interpellál*, *polemikus*, *propeller*

pulya × **A:** 1525 k. *pwl̃ya* (MNY. 11: 82); 1565 *puláy* (NySz.); 1759 *púlyaságában* [sz.] (NSz.); 1782 *pujátúl* (NSz.); 1813 *Pullyátska* [sz.] (Mondolat 81) **J:** <MN> 1. 1525 k. 'kicsi,

apró | klein, winzig' (↑); **2.** 1808 'gyáva; elkényeztetett, kényes | feig, memmenhaft; zimperlich' (NSz.) | <FN> **1.** 1565 'kisgyermek | kleines Kind' (↑); **2.** 1750 'törpe | Zwerg' (Wagner: Phras. *Homulus* a.)

■ Valószínűleg román jövevényszó, talán magyar képzővel. | ⊕ Vö. rom. *pui* '(kis)csibe; kölyök, fióka <kisállat>; hajtás, sarj; kincsecske <gyerek>' [< lat. (vulg.) **pulleus*, **pullius* 'kölyök, fióka; csikó' < lat. *pullus* 'kölyök, fióka; (kis)csibe; fiatal sarj, hajtás'>]. ⊕ Az eredeti alak **pul'* (vö. rom. (arum.) *pul'u* 'állatok kicsinye') volt, ebből ered a m. *ly*-s változat. A végződés kicsinyítő képző vagy *-a* E/3. személyű birtokos személyjel; vö. →*anya*, →*apa* stb. A főnévi 1. jelentés az eredeti; a melléknévi metonimikusan keletkeztek belőle, a 2. főnévi jelentés pedig metaforával.

📖 Kniezsa: SzJisz. 724; Pais-Eml. 259; TESz.; EWUng. • Vö. *buli*

pulyka **A:** 1589–1591 *póka* [? ↗] (Balassi: ÖM. 1: 129); 1627 *puika* (HOKlSzt. 119); 1647 *Pulykát* (NySz.); 1668 *pulka* (NytudÉrt. 50: 43); 1760 *polykát* (Kelemen J.: Mondszt. 365) **J:** 'egy fajta nagytesű háziszárnyas | Truthahn (Meleagris gallopavo)' #

■ Származékszó. | ⊕ Az alapszó a *puly* 'hívószó a pulykakakas számára' (1817: NSz.). A végződés kicsinyítő képző. ⊖ Egyéb megnevezések: →*páva*; *indiai tyúk* (1598: NySz.); vö. még →*ind*. ⊕ A →*páva* szóval való eredetbeli összefüggése kevésbé valószínű.

📖 MNy. 49: 193, 196; NytudÉrt. 50: 41; TESz.; EWUng.

puma **A:** 1836 *Puma-hoz* (Regélő 1836. jan. 24.: 54) **J:** 'a tigrisnél kisebb, szürkésbarna színű, Amerikában honos, macskaféle ragadozó | Puma (Puma concolor)'

■ Nemzetközi szó. | ⊕ Ném. *Puma* 'puma'; ang. *puma* 'ua.'; fr. *puma* 'ua.'; sp. *puma* 'ua.'; stb. Forrása a kecsua *puma* 'ua.'. A spanyolból terjedt el. ⊕ A magyarba főleg német közvetítéssel került át. ⊖ Nem tartozik ide a (R.) *puma* 'ágyúgolyó' (1754: NSz.); (N.) 'hógolyó' (MNy. 33: 181); ezek eredete ismeretlen.

📖 TESz.; EWUng.

pumi → **pumli**

pumli **Δ A:** 1756 *Pumlija*, *Pumlyi* Kutyáját (MNy. 58: 227); 1808 *Pumedli* (NSz.) **J:** **1.** 1756 ? 'a pulihoz hasonló, de rövidebb szőrű, felálló fülű pásztorkutya | Spitz(hund)' (↑), 1792 'ua.' (NSz.); **2.** 1792 ? 'öleb | Schoßhund' (NSz.), 1808 'ua.' (NSz.); **3.** 1898 'puli | Art kleiner ungarischer Schäferhund, Puli' (NSz.)

pumi **A:** 1759 *pumi* kutyával (MNy. 75: 381); 1779 u. *Pumijok* (NSz.); 1808 *Pomi* (Sándor I.: Toldalék) **J:** 'egy fajta kistermetű kutya, spicc, pomerániai kutya | Art Spitzhund'

■ A szócsalád alapja, a **pumli** német (feln.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (baj.-oszt.) *pumə'l* 'kis termetű kutya fajta, spicc', *pummerl* 'ua.', (szil.) *pummel* 'kis kutya' [< ném. (N. D.) *pommer*, *pummer* 'ua.'; egy fajta spicc kutya', tkp. 'pomerániai kutya'>]. ⊕ A *pumedli* változat a bajor-osztrák szó belseji *r*-es alakra megy vissza; a *dli* végződéshez vö. →*cvekedli*, →*hecsedli* stb. A 3. jelentés a →*puli* hatását mutatja.

■ A **pumi** szórövidüléssel képzés eredménye. | ⊕ A *pumli* rövidült formájából keletkezhett -i kicsinyítő képzővel.

📖 TESz. *pumi* a.; EWUng.

pumpa → **pumpol**¹

pumpol¹ Δ **A:** 1793 *pumpolni* [sz.] (NSz.) **J:** 'pumpával előhoz, felhoz | mittels Pumpe hervor-, heraufbringen'

pumpa **A:** 1879 *pumpával* (BpKözlöny 1876. febr. 1.: 685); NYJ. *pompa* (Csűry: SzamSz.) **J:** 1. 1879 '(víz)szivattyú | Wasserpumpe' (↑); 2. 1932 'fűtató | Luftgebläse' (PHNyr. 192) **Sz:** ~1 1879 *pumpálni* [sz.] 'vizet szivattyúz | Wasser pumpen' (Hon 1879. jún. 25.: [1]); 1960 'pumpával felfúj | mittels Luftpumpe aufblasen' (NSz.)

■ Német jövevényszó. | ⊕ Ném. *pumpen* 'pumpával előhoz, felhoz' | ném. *Pumpe* 'szivattyú, pompa' [< holl. (kholl.) *pompe* 'ua.']. ≈ Megfelelői: fr. *pomper* 'szivattyúz, pumpál', *pompe* 'szivattyú, pompa'; cseh *pumpovati* 'szivattyúz, pumpál', *pumpa* 'szivattyú, pompa'; stb. A főnév eredetileg hajózási szakszóként főleg a hollandból terjedt el. ⊕ A szóvégi *a*-hoz vö. →*cérna*, →*ciha* stb. ~ A (R.) *pump* 'vízszivattyú' (1792: NSz.) elvonással jöhetett létre a *pumpol* igéből.

TESz. *pumpa* a., *pumpol* a. is; EWUng.

pumpol² **A:** 1866 *pumpolás* [sz.] (Bolond Miska 1866. máj. 20.: 79) **J:** '⟨pénzt⟩ kölcsönkér, megfej | anpumpen'

■ Német jövevényszó. | ⊕ Ném. *pumpen* 'kölcsönkér; kölcsönöz, hitelez' [?' < ném. *Pumps* 'lökés, szűrés, ütés']. ⊕ A jelentések kapcsolatában argóbeli vagy diáknyelvi 'lök' > 'szűr' > 'lopva odaad' > 'ad' irányú változási sorral számolhatunk. ≈ Megfelelői: szbhv. *pumpati* 'kölcsönkér; kölcsönöz, hitelez'; cseh *pumpovati* 'ua.'; stb.

TESz.; EWUng.

pun **A:** 1604 *Poenus* (Szenczi Molnár: Dict. *Amílcar* a.); 1797 *Pénusoknak, Pun* (NSz.); 1881 *pún* (NSz.) **J:** <MN> 1604 'a punokkal kapcsolatos, tőlük eredő, rájuk vonatkozó | punisch' (↑) | <FN> 1757 'az ókori Karthágó főníciai eredetű népéhez tartozó személy | Karthager, Punier' (MNY. 74: 511)

■ Latin jövevényszó. | ⊕ Lat. *Poeni* [többes szám], *Poenus* 'karthágói, pun személy', *Poenus, Punus* 'pun <mn>' [a gör. *Φοῖνιξ* 'föníciai, karthágói ember' alapján; vö. →*főnix*]. ≈ Megfelelője: ném. *Punier* 'karthágói ember'. ⊕ A korábbi változatok szóvégi *s*-éhez vö. →*ámbitus*, →*glóbus* stb. A *pun* formához vö. →*arab*, →*dán* stb.

TESz.; EWUng. • Vö. *főnix*

punci **A:** 1888 *Puncz* (NSz.); 1923 *punciját* (Zolnay–Gedényi); NYJ. *puncni* (Bálint: SzegSz.) **J:** 1. 1888 'női szeméremtest | weibliche Scham' (↑); 2. 1930 'prostituált | Prostituierte' (Zolnay–Gedényi)

■ Német jövevényszó. | ⊕ Ném. (argó) *punze* 'női szeméremtest; prostituált', (baj.-osztr.) *punzen* 'alacsony és kövér ember, rövid és terjedelmes tárgy; nagy mellű nő; női szeméremtest; stb.' [< ném. *Punze* 'szűrőszerszám; fémjel']. A németben 'szűrőszerszám' > 'matrica; öntőforma' > 'női szeméremtest' jelentésváltozás ment végbe. ⊕ A szó valószínűleg a bécsi argó közvetítésével került a magyarba. A szóvégi *i*-hez vö. →*gázsi*, →*módi* stb.

TESz.; EWUng. • Vö. *poncol*

puncs **A:** 1783 *Punts* italt (NSz.); 1792 *Ponts* (NSz.) **J:** 'rumból és teából ízesítő anyagokkal készített édes, forró ital | Puntsch'

■ Nemzetközi szó. | (≡) Ném. *Punsch*, (R.) *puntsch* 'puncs'; ang. *punch* 'ua.'; fr. *punch* 'ua.'; stb. Az angolból terjedt el [? < hindi *pānch* 'öt', az ital öt alkotóeleme alapján]. (⇒) A magyarba főleg német közvetítéssel került át.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *könting*, *peták*, *pünkösöd*

punktum **Δ A:** 1611 *punctumba* (MNY. 79: 247); 1669 *pontomi* [sz.] (NySz.); 1749 *Punktumokra* (NSz.) **J:** <FN> **1.** 1611 'iromány részlete, szakasza | Fragment, Absatz (eines Schriftstückes)' (↑); **2.** 1641 'szakasz, strófa | Strophe' (NySz.) | <MSZ> 1789 ? '(ezzel) vége, kész | Schluß, Punktum (als Präd.)' (NSz.), 1792 'ua.' (NSz.) | <HSZ> 1883 'pontosan, pontban | pünktlich, genau' (NSz.)

■ Latin jövevényszó, később átvétel a németből is. | (≡) Lat. *punctum* 'szúrás, döfés; szúrással keletkezett lyuk; festett pont; foltocska', (k.) 'szótag; szakasz, fejezet' [< lat. *pungere* 'szúr, döf']; – vö. még ném. (*und*) *damit Punktum* '(és) ezzel vége (állítmányként)'. (≈) Megfelelője: cseh *punktum* 'ezzel vége'. (△) A mondatközi alkalmazás német mintájú. A határozószói jelentés a magyarban keletkezhetett; de vö. ném. (R.) *punktum* 'egészen pontosan'.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *bonta*, *bunyó*, *poén*¹, *poén*², *poncol*, *pont*

púp **A:** 1408 *Pupus* [sz.] [SZN.] (Oklsz.); 1456 k. *popoztattath* [sz.] (SermDom. 2: 498) **J:** **1.** 1408 ? 'a gerincoszlop elgörbülése folytán támadt kóros kinövés a hátán, mellen | Höcker auf dem Rücken, auf der Brust' # (↑), 1604 'ua.' (Szenczi Molnár: Dict.); **2.** 1456 k. 'vminek kidomborodó része, csúcsa; halom, rakás | Ausbauchung; Erhebung, Stoß' (↑); **3.** 1643 '⟨néhány emlőállat hátán⟩ természetes kidomborodás | hohes Fettpolster von Kamel und Dromedar' # (Comenius: Jan. 35); **4.** 1784 'kenyér gyürkéje | Ranft' (Baróti Szabó: Kisdedsz. 19) **Sz:** ~**os** 1408 [SZN.] (↑) | ~**oz** 1456 k. [sz.] (↑)

■ Onomatopoetikus eredetű. | (△) A →*búb* főnév szóhasadással párhuzamosan elkülönült párja. A 2. jelentés lehet az eredeti; a többi ebből jelentésszűküléssel jöhetett létre. (↻) A (N.), (R.) *pup* ~ *púp* 'köldök, köldökzsinór' (1740: NSz.) szó valószínűleg nem tartozik ide, hanem szláv jövevényszó; vö. szlk. *pup* 'köldök'; ukr. (Kárp.) *nyn* 'ua.'

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *búb*, *pupdenevér*

pupák **A:** 1479 ? *Pupak* [SZN.] (PodmOkl. 1: 134); 1753 *pupákhoz* (MNY. 51: 503) **J:** <FN> 1753 'mulya, mamlasz ember | Tölpel' (↑) | <MN> 1874 'együgyű, ügyetlen, élhétetlen, mamlasz | einfältig, unbeholfen' (Nyr. 3: 386)

■ Szlovák jövevényszó. | (≡) Szlk. (N.) *pupák* 'takonypóc; otromba, modortalan ember; gyerek' [? < szlk. *púpä* 'rügy, bimbó; bakfis, fruska; baba, bábu']. (△) Széles szóföldrajzi elterjedése viszonylag korai átvételt sejtet. A nyelvjárásokból bekerült a köznyelv bizalmas rétegébe, ott azonban ma már elég ritka.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 449; TESz.; EWUng. • Vö. *buba*, *pupilla*

pupdenevér **Δ A:** 1405 k. *pub deneuere* [□] (SchlSzt. 1797.); 1536 *pubtenuere* [□] (Pesti: Fab. 23a); 1560 k. *pup denewer* (GyöngySzt. 1147.); 1566 *puppaneueret*, *puppaneuer* (Heltai:

Fab. 85) **J:** 'denevér | Fledermaus (Chiroptera)'

■ Belső keletkezésű, valószínűleg összetett szó. | (⊕) Feltehetőleg a →*púp* + →*denevér* jelzős alárendelő összetétele. Az elnevezés azon alapulhat, hogy a pihenő denevér kis szürke csomóra, púpra emlékeztet. Más elnevezéseként vö. →*bőregér*. (⊖) Az összetételi tagok fordított sorrendben is megjelennek: (R.) *teneripup* 'denevér' (1525 k.: MNy. 11: 83).

📖 EtSz. *denevér* a.; TESz.; EWUng. • Vö. *denevér*, *púp*

pupilla **A:** 1794 *Pupillája* (NSz.) **J:** 1. 1794 'nevelt lány; árva lány | Pflegetochter; Waisenmädchen' (↑); 2. 1844 'szembogár | Pupille' # (NSz.)

■ Latin jövevényszó. | (≡) Lat. *pupilla* 'árva lány; pupilla', (tud.) 'pupilla' [< lat. *pupa* 'kislány; baba, bábu']. (≈) Megfelelői: ném. *Pupille* 'pupilla'; fr. *pupille* 'ua.'; stb. A megnevezés azon alapul, hogy a pupillában a belenéző ember arca kicsinyített formában, "babányi" méretben tükröződik. Hasonló szemlélethez vö. gör. *κόρη* 'kislány; agyag- v. viaszbabu; pupilla'. Vö. még a (N.) *szembábó* 'pupilla' (MTsz.) összetételt, amely a →*szem* + (N.) *bábó* 'baba, bábu' elemekből áll; az utótagja a →*báb* kicsinyítő képzős származéka. (⊖) A pupilla egyéb megnevezései a magyarban: (R.) *szemfény* (1585: Cal. 886 [c: 876]); *szembogár* 'ua.' (1843: NSz.), ill. *szeme bogara vkinek* 'ua.' (1865: NSz.).

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *pupák*

puplin **A:** 1841 *popline*-t (NSz.); 1931 *puplin* (MNy. 27: 246) **J:** 'finom, selymes fényű fonalból egyenletes mintájú szövessel készült textiláru | Popelin'

■ Német jövevényszó. | (≡) Ném. *Popelin*, *Popeline* 'puplin' [< fr. *popeline* 'ua.']. (≈) Megfelelői: ol. *popeline* 'ua.'; cseh *popelín* 'ua.'; stb. (⊕) A szó belseji *u* a →*muszlin* hatására keletkezhetett.

📖 TESz.; EWUng.

purde **A:** 1568 *purdi* (NySz.); 1570 k./ *purdiákkal* (MNy. 64: 469); 1646 *pürdi* (OkI Sz. *Pürdi-pénz* a.); 1768 *Purdé* [? SZN.] (NSz.); 1785 *purgyédát* (NSz.); NYJ. *purde* (ÚMTsz.) **J:** <MN> 1. 1568 'hamis; értéktelen | falsch; wertlos' (↑); 2. 1880 'csupasz, meztelen; szőrtelen | nackt; unbehaart' (Nyr. 9: 565) | <FN> 1. 1570 k./ 'megvetett személyre való utalásban' | <im Hinweis auf eine verachtete Person> (↑); 2. 1617 'törvénytelen születésű ember | Bankert' (NySz.); 3. 1768 ? 'cigánygyerek; gyerek | Zigeunerkind; Kind' (↑), 1785 'ua.' (↑)

■ Bizonytalan eredetű, talán cigány jövevényszó. | (≡) Vö. cig. *phurde* 'fűjj' (ez a cig. *phurdel* 'fűj' felszólító alakja) [indoeurópai eredetű; vö. óind *phut-kri* 'ua.'; hind. *phukna* 'burok, hólyag'; stb.] vagy vö. cig. *xurdo*, *khurdo*, *pchurdo* 'kicsi, fiatal; puha, szétmorzsolts' [indoeurópai eredetű; vö. hind. *khurd* 'kicsi'; újperzsa *xord* 'ua.'; stb.]. (⊕) A származtatásnak részben jelentéstani, részben hangtani gyengéi vannak. A szó eredetileg olyan parancs lehetett, amellyel a cigány kovácsműhelyek segédeit a tűz felélesztésére szólították fel.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *csurdé*

purga × **A:** 1405 k. *po[r]ga* (SchlSjz. 1001.); 1863 *Purgamálé* (NyK. 2: 379); NYJ. *pirga*-málé (MTsz.) **J:** 1. 1405 k. 'dara, kása | Graupe, Grieß, Brei' (↑); 2. [~málé] 1863 'idő előtt letört, szárított kukorica | vorzeitig abgebrochener, getrockneter Maiskolben' (↑)

■ Szláv jövevényszó, később valószínűleg átvétel a románból is. | (≡) Szbhv. *prga* 'egy fajta árpagyöngykása, pép'; cseh (ócseh) *prha* 'kása, pép'; ukr. *nepa* 'virágpor'; stb.; – vö. még rom. *pîrgă* 'érés, első gyümölcs, első termés vmiből'. A szláv nyelvekben indoeurópai eredetű; vö. óind *parāgas* 'virágpor'; gör. *ἀσπάραγος* 'hajtás, sarj; spárga <növény>'; stb. (Δ) A magyarba **prga* alakban kerülhetett át. A *porga* változat és a *purga* forma hangrendi kiegyenlítődés eredménye. A 2. jelentés a szóföldrajz alapján a románból (is) származhat. A jelentéseket közvetlenül összekapcsolhatja az, hogy a kásafajtát friss termésből, zsenge magvakból készítették. (⊙) Ma a szó főleg a →*málé* (↑) utótaggal fordul elő.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 436; TESz.; EWUng. • Vö. *spárga*¹

purgáció † **A:** 1544 *purgatíot* (Oklsz.); 1592 *Purgacioual* (Cisio K4b); 1633 *purgátíu* (NySz.); 1750 *purgátziót* (Wagner: Phras. *Alvus* a.) **J:** 1. 1544 ? 'hashajtó | Purgiermittel' (Oklsz.), 1556 'ua.' (LevT. 1: 202); 2. 1544 ? 'purgálás, hashajtás | Reinigung, Abführung' (↑), 1600 k. 'ua.' (NySz.)

purgál Δ **A:** 1550–1575 meg *purgálhatod* [sz.] (AsszR.) **J:** 1. 1550–1575 'tisztít, meghajt | reinigen, abführen' (↑); 2. 1659 'tisztáz | bereinigen' (NySz.)

■ Latin jövevényszók. | (≡) Lat. *purgatio* 'tisztítás; tisztázás', (tud.) *purgatio alvis* 'purgálás, hashajtás' | lat. *purgare* 'tisztít; tisztáz' [< lat. *purus* 'tisztá']. (≈) Megfelelői: ném. *Purgation* 'megtisztítás, hashajtás', *purgieren* 'tisztít, meghajt'; fr. *purgation* 'megtisztítás, hashajtás; hashajtó', *purger* 'tisztít, meghajt'; stb. (Δ) A *purgáció* 1. jelentése metonímiával keletkezett az eredeti 2.-ból.

📖 TESz.; Benkő: FiktI. 78; EWUng. • Vö. *purgatórium*, *puritán*, *püré*

purgál → *purgáció*

purgamál Δ **A:** 1511 *porkamer* (Oklsz.); 1513 *pwrgamal* (Oklsz.); 1517 *purgamar* (Oklsz.); 1522 *perkamer* (Oklsz.); 1529 *pargamal* (Oklsz.); 1557 *porgomon* (MNY. 63: 96) **J:** 'egy fajta posztó | Art Tuch'

■ Valószínűleg német (h.) jövevényszó. | (≡) Ném. (h. kor. úfn.) *berggamer*, *berkammer*, *perchhamer* 'bergamói posztó' [egy nem adatolt, de feltehető ? ném. (kor. úfn.) *bergamoer tuch* 'ua.' szerkezet jelzőjének jelentéstapadásos önállósulása]. Bergamo (Olaszország) már a középkorban is a textilparáról ismert hely volt, így kapta a szövet a városról a nevét; vö. ném. (R.) *bergame* 'bergamói posztó; faliszőnyeg'; ang. *bergamot* 'ua.'; fr. *bergame* 'ua.'; stb. (Δ) A *purgamál* forma hangrendi kiegyenlítődéssel és *r-r* > *r-l* elhasonulással keletkezett; az utóbbihoz vö. →*borbély*, →*kvártély* stb. (⊖) Az idetartozó (R.) *bergám* 'ua.' (1503: Oklsz. *bërgám* a.) a németből (↑) vagy a franciából (↑) származhat.

📖 NéNy. 2: 223; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *bergám*, *tintok*

purgatórium **A:** 1490 k. *Purgatoriombeli* (MKsz. 1881: 107); 1493 k. *pwrgatorymom* (FestK. 376); 1495 e. *purgatoriumba* (GuayK. 67); 1513 *porgatoriomban* (NagyszK. 336); 1804/ *purgatóriumában* (NSz.); 1816 k. *Purgátériom* (Kassai: Bef. 303); 1898 *purgatilom* (Rell: LatSz. 18) **J:** 'tisztítóhely, tisztítótűz | Fegefeuer'

■ Latin (e.) jövevényszó. | (≡) Lat. (e.) *purgatorium* 'tisztítóhely, tisztítótűz' [lat. *purgare* 'tisztít'; vö. *purgál* (→*purgáció*)]. (≈) Megfelelői: ném. *Purgatorium* 'tisztítóhely, tisztítótűz'; fr. *purgatoire* 'ua.'; stb.

purgelejt † **A:** 1561 *bulgerrechtöt* (MNY. 79: 176); 1574/ *Purgályétot* (MNY. 79: 176); 1579/ *purgaletesek* [sz.] (MNY. 79: 176); 1583 *burgerectnek* (MNY. 79: 176); 1586 *purgelejtes* [sz.] (Oklsz.); 1622 *Purgleites* [sz.] (MNY. 79: 176); 1634 *purgrecht* (MNY. 79: 176); 1667 *purgarejteket* (MNY. 79: 176) **J:** 1. 1561 'polgárjog | Bürgerrecht' (↑); 2. 1667 'polgár | Bürger' (↑)

■ Német (feln.) jövevénytyszó. | (≡) Ném. (kfn.) *burcrēht*, (h. kor. úfn.) *purgerrecht* 'polgárjog; városjog', – ném. *Bürgerrecht* 'polgárjog' [< ném. *Bürger* 'polgár' + *Recht* 'jog']. (≈) Megfelelői: lat. (k.) *purchrecht*, *purkrecht* 'hűbérfeljegyzés'; cseh (R.) *purkrecht* 'polgárjog; városi bíróság'; szlk. (R.) *purgrecht*, *purgelet* 'polgárjog'. (⊕) Ez a jogi szakszó a céhek révén főleg a történelmi Magyarország északkeleti (?) részén terjedt el. Egyes változatok szó belseji *a*-ja hanghelyettesítéssel jelent meg a ném. *a* helyén, az *l* pedig elhasonulás eredménye. A szó belseji *j*-hez vö. →*ejtel*, →*selejt* stb.

EWUng. • Vö. *polgár*, *richtig*

puritán **A:** 1612 *Puritanufoknac* (NytudÉrt. 93: 18); 1757 *Puritánusok* (MNY. 74: 511); 1843 *puritán* (NSz.) **J:** <FN> 1612 'a 16–17. századi angol protestáns egyházi reformmozgalom híve, követője | Puritaner' (↑) | <MN> 1. 1757 ? 'a puritanizmust illető, azzal kapcsolatos, arra vonatkozó | puritanisch' (↑), 1843 'ua.' (↑); 2. 1859 'szigorú erkölcsű | sittenstreng' (NSz.)

■ Latin jövevénytyszó, később nemzetközi szó is. | (≡) Lat. (k.), (e.) *puritani* [többes szám], (h.) *puritanus*: 'a puritán protestantizmus követője' [< ang. *Puritan* 'ua.; tiszta hitű; szigorú erkölcsű' < ang. *purity* 'tisztaság, erkölcsösség' < lat. *puritas* 'tisztaság' < lat. *purus* 'tisztá']; – vö. még ném. *Puritaner* 'puritán személy', *puritanisch* 'puritán <mn>'; fr. *puritain* 'puritán <mn>'; ol. *puritano* 'ua.'; stb. A megnevezés abból indul ki, hogy ez az angol protestáns mozgalom a "tisztá" egyházat próbálta megvalósítani. (⊕) A korábbi változatok szóvégi *s*-éhez vö. →*ámbitus*, →*glóbus* stb. A *puritán* formához vö. →*alán*.

TESz.; NytudÉrt. 93: 18; EWUng. • Vö. *purgáció*

purparlé **A:** 1859 *pourparlerkben* (BpHírlap 1859. aug. 28.: [1]); 1884 *purparlé* (MagyLex. 14: 104) **J:** 'megbeszélés, eszmecsere; szóváltás | Unterredung, Meinungs austausch; Wortwechsel'

■ Francia jövevénytyszó, német közvetítéssel is. | (≡) Fr. *pourparler*, *pourparlers* [többes szám] 'tárgyalás, megbeszélés'; – vö. még ném. (R.) *pourparler* '(nem hivatalos) diplomáciai eszmecsere; megbeszélés'. A franciában a fr. (ófr.) *porparler* 'megbeszél, megtárgyal' igére megy vissza. (≈) Megfelelői: ang. *pourparler* 'nem hivatalos megbeszélés'; holl. *pourparlers* [többes szám] 'tárgyalás, megbeszélés'; stb. (⊕) A magyarban a bizalmas társalgási nyelvben fordul elő, többnyire némileg rosszaló értelemben.

TESz.; EWUng. • Vö. *parlament*

purpián † **A:** 1522 *purpian* (Oklsz.); 1750 *purpián* (Wagner: Phras. 1025) **J:** <FN> 1522 'bíborszövet; bíbor | Purpurstoff; Purpur' (↑) | <MN> 1590 'bíborszínű, bíborvörös | Purpur-, purpurrot' (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 109)

■ Latin (h.) jövevénytyszó. | (≡) Lat. (h.) *purpianus*, *purpian* 'bíbor <szövet>; bíborszínű', *purperianus* 'bíborszínű' [< ném. (R.) *purpurianisch* 'ua.'; végső soron a gör. *πορφύρα*

'bíborcsiga, bíborszín' szóra megy vissza]. (≈) Megfelelői: ang. (R.) *purpuren*; fr. (ófr.) *purprin*; stb.: 'bíborszínű; bíbor <szín, anyag>'.

TESz.; MNy. 74: 79; EWUng. • Vö. *popri*

puruttya × **A**: 1685 *puruttya* (NySz.); 1870 *purutya* (NSz.); NYJ. *pruttya* (MTsz.) **J**: 1. 1685 'ronda, csúf | ekelhaft, scheußlich' (↑); 2. 1748 'gyalázkodó, csúnya <beszéd>; szégyenletes, gyalázatos <magatartás, cselekedet> | garstig <Rede>; schändlich <Haltung, Handlung>' (NySz.); 3. 1805 'gyalázatos, erkölcstelen <nőszemély> | ehrlos <Weibsperson>' (NSz.); 4. 1808 'szennyos, mocskos, lucskos | schmutzig, sudelig, matschig' (Sándor I.: Toldalék); 5. 1817 ? 'lusta, tespedt; hanyag | faul; liederlich' (NSz.), 1872 'ua.' (Nyr. 1: 467)

■ Ismeretlen eredetű. | (△) A 2–5. jelentés metafora az 1. alapján.

TESz.; EWUng.

purzsa × **A**: 1774 *pursa* (MNy. 71: 128); 1792 *purzsa* (NSz.) **J**: <MN> 1774 'rövid, göndör szőrű <főleg juh> | mit kurzem zottigem Wollhaar <haupts. Schaf>' (↑) | <FN> 1792 'román juh fajta | rumänische Schafrasse' (Bakos F.: REL. 271)

■ Román jövevényszó. | (≡) Rom. (N.) *pîrj*, *pîrjă* [nőnem], [végartikulussal] *pîrja* 'rövid, bolyhos gyapjuszálú <juh>' [ismeretlen eredetű]. (△) A román nőnemű alak átvételéhez vö. → *tretina*. A magyarba a havasalföldi pásztorkodás szakszavaként került át; nemcsak Erdélybe, hanem az Alföldre és a Felvidékre is eljutott. A szóvégi *a*-hoz vö. → *áfonya*. (⊕) Nem tartozik ide a főleg nyugati nyelvjárásokban előforduló *porzsás* ~ *purzsás* 'morzsalódó, málló, korhadó <anyag>' (1803: Márton J.: MNSz.–NMSz. *Bröcklig* a.). Ez bizonytalan eredetű, végső soron talán a → *por* főnévvel függ össze.

TESz.; MNy. 40: 68; TESz. *purzsa*¹ a., *purzsa*² a. is; EWUng.

puska **A**: 1430 k. *puska* (SchlGl. 2267.); 1510 k. *pwzka* (OkISz.); NYJ. *piska* (MTsz.) **J**: 1. 1430 k. 'doboz, persely | (Geld)büchse' (↑); 2. 1443 'egy fajta kézi tűzfegyver | Art Handfeuerwaffe, Flinte' # (MNy. 13: 257); 3. 1554 'robbanótöltet | Sprengladung' (Nyr. 73: 344); 4. 1835 'kerékagy vasbélése | Buchse' (Kassai: Gyökerésző 4: 157); 5. 1887 'dolgozatíráskor használt, meg nem engedett segédeszköz | Spickzettel' (NSz.) **Sz**: ~ **s** 1509 *Pwskas* [szN.] (OkISz.); 1530 'puskával felfegyverzett katona | mit Flinte bewaffneter Soldat' (KL. 84.) | ~ **zik** 1636 *puskázni* [sz.] 'puskával lő | mit Flinte schießen' (NySz.); 1790/ 'a dolgozatírásnál meg nem engedett segédeszközt használ, kilesi a megoldást vhonnan | Spickzettel gebrauchen, abgucken; eigentlich eine Flinte benutzen' (NSz.)

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Büchse* 'kis tok, doboz, skatulya; vadászpuska', (R.) 'mindenféle kézi lőfegyver v. löveg', *Buchse* 'üreges henger mint csapágy; dugaszolóaljzat, konnektor; stb.', (kfn.) *bühse* 'tok, doboz; kézi lőfegyver', (kfn.), (bajor) *busche* 'lángcső, tűzcső', (h. kor. úfn.) *puchsen* [többes szám] 'szelence, dobozka'; rom. *pușcă* 'lőfegyver, puska', (R.) 'ágyú'; szbhv. *puška* 'lőfegyver, puska', (R.) *pukša* 'ua.'; cseh *puška* 'ua.'; or. *nyuka* 'ágyú, löveg'; stb. A németből terjedt el [*< lat. (vulg.) buxis 'puszpángfából készült dobozka, szelence'*]. A 'kézi lőfegyver' jelentés alapja, hogy a puszkacső a gyógyszeres dobozok eredetileg hengeres formájára emlékeztet. (⇒△) A magyarba főleg német és részint szláv közvetítéssel került át. (△) A 3. jelentés metonímia a 2. alapján. Az 5. jelentés elvonás a *puskázik* származékszóból. (⇒⇒) Lehetséges, hogy a *puska* egyes szomszédos nyelvekbe magyar közvetítéssel került át.

TESz.; MNy. 725; NytudÉrt. 38: 178; TESz.; Mollay: NMÉr.; EWUng. • Vö. *bukszus*, *flinta*, *géppuska*, *lesipuskás*, *tarack*¹

pusmog A: 1761 *pusmog* (NSz.); 1795 k. *Puszmogni* [sz.] (NSz.) J: 1. 1761 'suttog, sugdos | flüstern, wispern' (↑); 2. 1780 'dohog, zúgolódik | sich mucksen' (NyF. 50: 32); 3. 1894 'sír | weinen' (Nyr. 23: 44)

pustog × A: 1784 *pustogásban* [sz.] (NSz.); 1893 *pussogott* (NSz.) J: 1. 1784 'duzzog | schmollen' (↑); 2. 1863 'suttog, sugdos | flüstern, wispern' (Krizsa [szerk.] Vadr. *Pajmog* a.)

■ Fiktív töből keletkezett származékszó. | ⊕ A tö onomatopoetikus eredetű. A végződéses gyakorító képzők, amelyekben az *m*, ill. a *t* ősi mozzanatos képző. A *pussog* változat hasonulás eredménye. ⊖ Ugyanebből a töből való a (N.) *pustol* 'széltől kavargva esik, havazik' (1873: Nyr. 2: 326).

📖 TESz.; *pustog* a. is; EWUng. • Vö. *pisszent*, *suskus*

pustog → *pusmog*

puszedli A: 1843 *puszerlit* (Századunk 1843. júl. 9.: 432); 1863 *puszedli* (NSz.); 1889 *puszellit* (NSz.) J: 'apró, kerek, édes sütemény; csók | Art Gebäck, Plätzchen'

■ Német (au.) jövevénytyszó. | ⊕ Ném. (au.) *Busserl* 'csók; puszedli', (baj.-osztr.) *pusserl* 'csók' [eredetéhez vö. →*puszi*]. A süteményfajta megnevezése hangulati alapú metafora; vö. *csók* (→*csókol*). ⊕ A *dli* végződéshez vö. →*karmonádli*, →*nokedli* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *puszi*

puszi A: 1774 ? *puszimat* (NSz.); 1848 *puszizták* [sz.] (NSz.) J: 'csók | Kuß' Sz: ~I 1854 *puszilja* meg (Divatcsarnok 1854. máj. 20.: 640)

■ Német jövevénytyszó. | ⊕ Ném. (N.), (R.) *buß* 'csók', (T.) *puss* 'ua.' [< ném. (kfn.) *bussen* 'csókol; szerelmeskedik, flörtöl'; az ige onomatopoetikus eredetű]. Hasonló onomatopoetikus szavakként vö. ang. *buss* '(hangosan csattanó) csók'; sp. *buz* 'tiszteletadás; tiszteletet kifejező csók'; stb. ⊕ A szóvégi *i*-hez vö. →*bubi*, →*pacsi* stb.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *cvikipuszi*, *puszedli*

puszpáng A: 1525 k. *pwzpank* (MNY. 11: 38); 1531 k. *Puſpāgal* (MKsz. 1984: 232); 1533 *Pnzpan* [ɔ: *Puzpan*] (Murm. 1323.); 1538 *puzpangfa* (Pesti: Nomenclatura O4); 1560 k. *pyspank* (GyöngySzt. 3406.); 1577 *puz pong fa* (KolGl.); 1578 *Puxpam*, *puzban* (NySz.); 1585 *Puszpán* fa (Cal. 143); 1632 *puczpam* (Nyr. 43: 412); 1783 *Buzbám* (NSz.); 1788 *Puszpánt* [□] (NSz.); NYJ. *piszpáng* (Csűry: SzamSz.) J: 'buzsus | Buchsbaum (*Buxus sempervirens*)'

■ Német (baj.-osztr.) jövevénytyszó. | ⊕ Ném. (Kr.) *pukspam* 'puszpángbokor', (T.) *pugspāmen* 'puszpángfából készült', (h. kor. úfn.) *puxpaumen* 'ua.', – ném. *Buchsbaum* 'buzsusbokor, puszpángfa' [tautologikus összetétel a ném. *Buchs* 'ua.' (< lat. *buxus* 'ua.'; vö. →*buzsus*) + *Baum* 'fa' szavakból]. ⊕ Megfelelői: cseh (N.), (R.) *pušpan*; le. *bukspan*; stb.: 'puszpángbokor'. ⊕ A változatok többszörös átvételre utalnak. A *puszpáng* forma és a változatok nagy része a szó belseji mássalhangzó-torlódás enyhítésével, a *k* kiesésével jött létre. A szóvégi *g* szervesen járulékhang; vö. →*bojtorján*, →*rozmarin* stb. ⊕ Kertészeti szakszó.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *buzsus*, *kruspán*, *sorompó*

puszta **A:** 1306/ *Puztasag* [HN.] (Oklsz.); 1416 u./¹ *puzta* (BécsiK. 199) **J:** <MN> **1.** 1306/ 'üres, kopár, elhagyott | öde, wüst, verlassen' # (↑); **2.** 1533 'hajadon | unverheiratet (weibliche Person)' (NySz.); **3.** 1549 'csupa, merő | bloß, alleinig' # (Oklsz.); **4.** 1577 'tisza | rein' (NySz.); **5.** 1577 'egyszerű | einfach' (KolGl.); **6.** 1585 'műveletlen (föld) | un bebaut, brachliegend (Feld, Nutzland)' (Cal. 521); **7.** 1597 'fedetlen | unbedeckt' (Oklsz.) | <FN> **1.** 1416 'nagy kiterjedésű füves síkság | Art Steppe, Pußta' # (Oklsz.); **2.** 1416 u./¹ 'pusztaság; sivatag | Einöde; Wüste' (BécsiK. 207); **3.** 1769 'díszítetlenül hagyott része vminek | unverziert gelassener Teil von etw' (MNY. 60: 494); **4.** 1784 'major; nagy kiterjedésű birtok | Meierhof; großes Landgut' (Baróti Szabó: Kisdedsz. 83) **Sz:** ~**ság** 1416 u./¹ *puztafaga* (BécsiK. 205) **R:** ~**n** 1416 u./² *pužtan* 'elhagyatottan | verlassen' (MünchK. 29va); 1696 'csak, csupán | bloß, nur' (NySz.)

■ Szláv jövevényszó. | (≡) Óe. szl. *pustъ*, -a, -o; szbhv. *pust*, -a, -o; szlk. *pustý*, -á, -é; or. *nycm(oŭ)*, -a, o; stb.: 'sivár, kopár, üres' [szláv eredetű]. (△) A magyarba a szláv melléknév nőnemű vagy semleges nemű alakja került át. (△⇒) A magyarból néhány nyelv a főnévi 1. jelentésben vette át, ill. vissza; vö. ném. *Pußta*; rom. *pustă*; szbhv. *pusta*; szlk. *pusta*; stb.: 'nagy kiterjedésű füves síkság, sztyeppe (főleg a magyar alföldi pusztá)'.

📖 Kniezsa: SzlJsz. 450; TESz.; EWUng. • Vö. *mező*⁻¹, *pusztít*

pusztít **A:** 1398 *Puzthohthow* [sz.] [SZN.] (Oklsz.); 1416 u./¹ *megpuzteit* (BécsiK. 154); 1470 *puftetja* [t-j] (SermDom. 2: 249); 1493 k. megh *pwzthýhtho* [sz.] (FestK. 54); 1863 *Posztitni* [sz.] (Krizsa [szerk.] Vadr. 513) **J:** 'dühöng, tombol, dúl; megsemmisít, feldúl | wüten; vernichten, verheeren' #

pusztul **A:** 1416 u./¹ *Megpuztoltanac* (BécsiK. 190); 1495 e. el *puztul* (GuaryK. 129) **J:** **1.** 1416 u./¹ 'tönkremegy; kihál, sivataggá, parlaggá válik | zugrunde gehen, zerstört werden; veröden' # (↑); **2.** [főleg felszólító módban] 1870 'eltakarodik, odébbáll | sich fortmachen, sich packen' (CzF.) **Sz:** ~**at** 1416 u./¹ *puztolat* '(el)pusztulás, megsemmisülés; hanyatlás, bukás | Verwüstung, Verheerung; Untergang' (BécsiK. 158)

■ Származékszók. | (△) A →*puszta* 'sivár, kopár, elhagyott' melléknévből -*ít* gyakorító-műveltető képzővel, ill. -*ul* gyakorító-visszaható képzővel jöttek létre; vö. *tisztít*, *tisztul* (→*tiszta*).

📖 TESz. *puszta* a.; EWUng. • Vö. *puszta*

pusztul → **pusztít**

putina × **A:** 1625 *Putinaval* (MNY. 80: 377); NYJ. *putinyábq* (ÚMTsz.) **J:** **1.** 1625 'hordócska alakú faedény, bödön | Fäßchen, hölzernes Tönnchen' (↑); **2.** 1891 'hátlugombolós gyermeknadrág; kezeslábas | Kinderhöschen mit hinten angebrachtem Schlitz; Overall' (Nyr. 20: 288)

■ Román jövevényszó. | (≡) Rom. *putină*, [végartikulussal] *putina* 'faedény, csöbör' [eredetéhez vö. →*puttony*]. A szó útja a románba tisztázatlan. (△) A magyarban a havasalföldi pásztorkodás szavaként honosodott meg. A szövegi *a*-hoz vö. →*áfonya*. A 2. jelentés metafora.

📖 Nyr. 94: 488; TESz.; EWUng. • Vö. *puttony*

putnok × **A:** 1283/ *Puthnuk* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 536); 1283/ *Puthnok* [HN.] (Györffy: ÁMTF. 2: 536); 1590 *putnok* fű (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 23); 1771 *Putnak-fűnek* (NSz.);

NYJ. *putnyik* (ÚMTsz.) **J**: 'csombor, csombormenta | Polei(minze) (*Mentha pulegium*)'

■ Szláv jövevényszó. | ≡ Szln. (N.) *pōtnjak*; szlk. (N.) *pútnik*; or. (N.) *пунік*; stb.: 'lándzsás útifű' [< szláv **pōtь* 'út']. ⊕ A magyar szó eredeti jelentése nyilván szintén 'lándzsás útifű' volt, ez azonban nem adatolható. A szó a 16. sz. végétől gyakran a →*fű*¹ utótaggal alkotott tautologikus összetételben (↑) fordul elő. A *putnyik* változat valószínűleg későbbi külön átvétel a szlovákból.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 450; TESz. *putnokfű* a.; EWUng.

putri A: 1783 *putriban* (NSz.); 1784 *putra* (Baróti Szabó: KisdedSz. 64) **J**: 'szegényes kunyhó, viskó | armselige Hütte'

■ Ismeretlen eredetű. | ⊕ Néprajzi utalások vannak arra, hogy az eredeti jelentés talán 'vályogkunyhó, földbe vájt lakóhely' volt.

📖 TESz.; EWUng.

puttony A: 1414 *Pottinis* [lat. végződéssel] (OkI Sz.); 1479 *pwtton* (NyírkGl.); 1525 *pwthon* (OkI Sz.); 1751 *putonyt* (HOkI Szj. 47); 1787 *puttan* (NSz.) **J**: **1.** 1414 'háton hordozható kosár, edény | (eisenbeschlagene) Bütte, Tragkorb' (↑); **2.** 1533 'kenyérkosár v. egyéb tartóedény | Brotkorb od. Behälter für Mehl usw.' (Murm. 1818.)

■ Német (baj.-osztr.) jövevényszó. | ≡ Ném. (baj.-osztr.) *butten*, (h. kor. úfn.) *putten*, (h. baj.-osztr.) *puttn*, – ném. *Butte, Bütte*: 'fából készült víztartó edény; háton hordott puttony; stb.' [< lat. (k.) *butina* 'palack, üveg; edény; hordó' < gör. *βυτίνη, πτυίνη* 'kosaras üveg, demizson']. ⊕ Megfelelői: ang. *butt* '(nagy) hordó'; lat. (h.) *butina* 'ua.; dézsa, tartály'; cseh *putina* 'puttony'; stb. ⊕ A 2. jelentés metafora. ⊖ Idetartozik a *pitli* 'vödör; puttony; tartóedény' (1833: NSz.). Ez a ném. (au.) *Büttel* 'kis puttony fogantyúval' [< ném. *Bütte* (↑)] átvétele.

📖 TESz., *pitli* a. is; EWUng. • Vö. *böddön, butélia, putina*

puzdarék × A: 1585 *pusztarik* (Cal. 450); 1604 *Puzdarék* (Szenczi Molnár: Dict.); 1626 *Pusztorék* (Kassai: Bef. 303); 1784 *puzdrék* (Baróti Szabó: KisdedSz. 65); 1795–1796 *poszrikba* (IrNyDolg. 115) **J**: 'gyermek születésekor, keresztelekor adott lakoma | Geburts-, Taufschmaus'

■ Szlovák jövevényszó. | ≡ Szlk. (N.) *pozdravek* 'köszönés, üdvözlés', *pozdravok* 'pohárköszöntő; dorbézolás, tivornya' [< szlk. *pozdrav* 'köszöntés, üdvözlés']. ⊕ A változatok keletkezésében a szó belseji mássalhangzó-torlódás feloldása játszott a legfontosabb szerepet. Az első szótagi *u* talán a →*puzdra* analógiás hatására lett domináns.

📖 Kniezsa: SzJIsz. 451; TESz.; EWUng.

puzdra Δ A: 1380 k. ? *Puzrel* [? ɔ: *Puzra*] [ES. NEM M.] (KönSzj. 137.); 1395 k. *puzdra* (BesztSzj. 131.); 1405 k. *puzdora* (SchlSzj. 613.); 1527 *pozdorayaban* (ÉrdyK. 342) **J**: **1.** 1380 k. ? 'tegez, nyíltok | Köcher' (↑), 1395 k. 'ua.' (↑); **2.** 1405 k. 'fegyver hajítására szolgáló eszköz | Wurf-, Schleudermaschine' (SchlSzj. 619.); **3.** 1840 'holmi | Siebensachen' (MNY. 12: 44)

■ Nyugati szláv, valószínűleg szlovák jövevényszó. | ≡ Szlk. *puzdro* 'tartó, tok, hüvely, szelence, doboz; tegez, nyíltok'; – cseh *pouzdro* 'tartó, tok, hüvely, szelence, doboz'; le. *puzdro* 'ua.' [tisztázatlan eredetű]. Vö. még szbvh. *puzdra, puzdro* 'hímvestző <állatoké>'; or. (N.)

nyʒɔpɔ, *nyʒɔpó* 'has <állatoké>'; stb. (△) A szlovákból való származtatást az 1. és az abból létrejött 2. jelentés támogatja. A 3. jelentés az általános 'tartó, tok, hüvely' jelentésre megy vissza. Az első szótörténeti adat idetartozása írásformája miatt bizonytalan.

📖 Kniezsa: SzJlsz. 451; TESz.; EWUng.

púzs × **A**: 18. sz. *Posa* (Nyr. 2: 227); 1803 *Púzs* (NSz.); 1838 *Puzsa*, *Púzsú* (Tzs.); 1870 *puzsu* (CzF.); NYJ. *púzs*; *púzsé* [□] (ÚMTsz.) **J**: 'csiga | Schnecke'

■ Szerbhorvát jövevényszó. | (≡) Szbhv. *puž*, *pužu* [vokatívusz], (N.) *pûža*: 'csiga' [szláv eredetű; vö. szláv **pъlžě*- 'mászik, kúszik']. Vö. még szln. *polž*; szlk. *plž*; stb.: 'csiga'. (△) A magyarba mind a szerbhorvát szóvégi *a*-s, mind az anélküli forma átkerült. A szóvégi *u* ~ *ú*-s változatok pedig a szerbhorvát vokatívuszi alakra mennek vissza. (⊙) Dél-dunántúli tájszó.

📖 Kniezsa: SzJlsz. 451; TESz.; EWUng.

puzsér × **A**: 1337 ? *Puser* [szN.] (OkIlsz.); 1615 *puserók* (NySz.); 1832 *Púzsér* (Kreszn.) **J**: 1. 1615 'legény | Bursch' (↑); 2. 1832 'gyerek; gyereksereg | Kind; Kinderschar' (↑)

■ Ismeretlen eredetű. | (↔) A (N.) *puzsér* 'batyu, bugyor' (1874: Nyr. 3: 184) valószínűleg nem tartozik ide.

📖 TESz.; EWUng.

püff → **püföl**

püffed **A**: 1590 *Pöffedek* [sz.] (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 30); 1740 *püffedésben* [sz.] (NSz.); 1766 *Pöfedék* [sz.] (NSz.); 1780 *pöffödt* [sz.] (NSz.); 1848/ *pöffedik* [□] (NSz.) **J**: 1. 1590 'dagad, puffad | (an)schwellen' # (↑); 2. 1799 'pöffeszkedik | sich aufblähen' (NSz.); 3. 1829/ 'rotyog | brodeln' (NSz.)

püffeszt **A**: 1755 *pöffeszt* (NSz.); 1787 *püffeszd* [*püffeszt* □] (NSz.) **J**: 1. 1755 'göggössé, kevélyé tesz | stolz, hochmütig machen' (↑); 2. 1787 'puffaszt | aufblähen, aufreiben' (↑)

pöffeszkedik **A**: 1787 *püffeszkedj* (NSz.); 1804/ *pöffeszkedni* [sz.] (NSz.); 1824 *pöffeszkedik* [▽] (NSz.) **J**: 'felfúvódik, felfújja magát, felfuvalkodik | sich aufblasen'

■ Onomatopoetikus eredetű. | (△) A tö azonos a →*püföl* szócsaláddal, továbbá összefügg a →*pöfög* szócsaláddal, valamint a palatoveláris párhuzamosság alapján a →*puff*² szócsalád igéiével is. A végződéses különféle igeképzők. A *püffeszt* inkább a 2. jelentésében használatos. (⊖) Ugyanebből a töből, a →*pufók* palatális párjaként keletkezett a *pöfők* 'pufók' (1830: MNy. 65: 471). A *pöf* 'gög, kevélység' (1831/: NSz.) pedig valószínűleg elvonással jött létre a szócsalád igéiből.

📖 MNy. 24: 38; TESz.; EWUng. • Vö. *pöfeteg*, *pöfög*, *puff*², *püföl*

püffeszt → **püffed**

püföl **A**: 1835 *Püföl* (Kassai: Gyökerésző 4: 158); 1848 *püfföléseket* [sz.] (NSz.); NYJ. *pöföni* [*pöföl* □] [sz.] (ÚMTsz.); *püfөл* (ÚMTsz.) **J**: 'ver, ütlegel | prügeln'

püff **A:** 1844 *püffel* (NSz.); 1870 *püf* (CzF.); NYJ. *büff* (ÚMTsz.) **J:** <FN> 1844 'ütés | Schlag' (↑) | <MSZ> **1.** 'az ütés hangjának utánzására' | <zur Nachahmung der Prügel>' (NSz.); **2.** [*~neki*] 1877 '[(kellemetlen) meglepetés kifejezésére] | <zum Ausdruck der (unangenehmen) Überraschung>' (NSz.)

■ Valószínűleg a szócsalád alapja, a **püföl**, onomatopoetikus eredetű. | ⊕ A tö a →*püffed* szócsaládjáéval azonos. A végződés gyakorító képző.

■ A **püff** valószínűleg elvonás eredménye. | ⊕ A *püföl* igéből jöhetett létre.

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊖ Ugyanebből a töből keletkezett mozzanatos képzővel a *püffen* 'puffan, huppan' (1847: NSz.).

📖 MNy. 24: 38; TESz.; EWUng. • Vö. *puff*², *püffed*

pünkösd **A:** 1138/ *Pinkufti* [SZN.] (MNy. 32: 205); [1237–1240] *Pyncust* [SZN.] (PRT. 1: 782); 1239 *Pincusd* [SZN.] (Wenzel: ÁÚO. 7: 67); 1500 k. *pynkwos* hawa (MNy. 21: 142); 1508 *Piropinkost* (DöbrK. 340); 1519 *pynkefth* (JordK. 774); 1529–1541 *Pünkofst* (RMNy. 2/2: 48); 1590 *Pünkösd* (Szikszai Fabricius: LatMSzj. 222); 1595 *Ponkosd* (Ver. 58.); NYJ. *pünkös*d (ÚMTsz.) **J:** 'keresztény ünnep: a húsvét utáni 50. nap ünnepe, amely a Szentlélek apostolokra való kiadásának emlékét őrzi | Pfingsten' #

■ Jövevényszó, de az átadó nyelv vitatott. | **1.** Olasz (É.) jövevényszó. | ⊕ Ol. (bol.) *pèntikōst*, (comel.) *pentkōsti*, (rom.) *pintikōst*, (vel.) *pintekōste*, – ol. *pentecoste*: 'pünkösd' [< lat. (e.) *pentecoste* 'ua.' < gör. (bibl.) *πεντηκοστή (ἡμέρα)* 'az 50. nap (húsvét után); pünkösd']. **2.** Német (feln.) jövevényszó. | ⊕ Ném. (kés. ófn.) *pinkesten* [többes szám, tárgyeset], (kfn.) *pfingesten* [többes részes eset], – ném. *Pfingsten*: 'pünkösd' [< gör. (↑), a gót *paintēkustēn* [egyes szám, tárgyeset] 'pünkösd' közvetítésével].

▣ A SZÓCSALÁDHOZ MÉG | ⊗ Megfelelői: holl. *pinksteren*; szln. *binkešti*; stb.: 'pünkösd'. ⊕ Kultúrtörténeti szempontból mindkét származtatás lehetséges, hangtani okokból azonban az olasz előnyben részesül. A németből való származtatásnál a *pf* > *p* hanghelyettesítéssel és a szuperesszívusz-ragként felfogott *n* elhagyásával is számolni kell.

📖 Kniezsa: SzJsz. 928; NyK. 61: 270; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *könting*, *peták*, *puncs*

püré **A:** 1865 *püre* (Babos: KözhSzt.); 1930 *püré* (Csorba: IdSz.); 1938 *pire* (Bárczi: FrJsz. 33); 1961 *piré* (ÉrtSz.) **J:** 'pépszerű étel krumpliból, hüvelyesekből, gesztenyéből stb. | Püree' #

■ Francia jövevényszó, német közvetítéssel is. | ⊕ Fr. *purée* 'püre'; – vö. még ném. *Püree* 'ua.'. A franciában az ófr. *purier* '(meg)tisztít; átszitál, rostál; passzíroz' ige származéka, végső soron a lat. *purus* 'tisztá' melléknévre megy vissza. ⊗ Megfelelői: ang. *purée*; ol. *puré*; stb.: 'püre'.

📖 Bárczi: FrJsz. 33; TESz.; EWUng. • Vö. *purgáció*

püspök **A:** 1177/ *Pyspeky* [SZ.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 1: 324); 1219/ *Pisfuki* [SZ.] [HN.] (VárReg. 77.); 1256 *Puspuk* [HN.] (Századok 1947: 129); 1261/ ? *Pisfuky* [HN.]; *mezeupisfuky* [HN.]; *zurdukpisfuky* [HN.] (MNL (OL) DL. 210757); 1288 *Zurdukpyspyky* [SZ.] [HN.] (Györffy: ÁMTF. 3: 127); 1372 u./ *pispekek* (JókK. 75); 1416 u./¹ *pisfoc* (BécsiK. 44); 1495 e. *pisfoc* (GuaryK. 72); 1575 *püspekeknek* (NySz.); NYJ. *pözsök* (ÚMTsz.) **J:** '(vmely egyházmegye élén álló) felszentelt katolikus főpap | Bischof' # **Sz:** ~i 1177/ [HN.] (↑) | ~ség 1372 u./ *pispekfegeberre* (JókK. 6)

■ Vándorszó. | (≡) Ném. *Bischof*, (ófn. bajor) *piscof*; ol. *vescovo*, (R.) *episcopo*, (kal.) *piscopo*; szbvh. *biskup*, (Kaj) *biškup*; cseh *biskup*; le. *biskup*; stb.: 'püspök'. Vö. még lat. *episcopus* 'ua.; felügyelő' [< gör. *ἐπίσκοπος* 'felügyelő', (bibl.) 'püspök']. (⇒Δ) A magyarba főleg német közvetítéssel került át. (Δ) Az eredeti magyar alak *piskup* ~ *piskop* lehetett; ebből a *püspök* forma hangátvétellel és hangrendi kiegyenlítődéssel keletkezett.

📖 DUHbl. 3: 177; Kniezsa: SzlJsz. 929; TESz.; Mollay: NMÉR.; EWUng. • Vö. *érc-*, *érsek*, *lóránt*, *püspökfalat*, *szepticismus*

püspökfalat **A:** 1784 *püspökfalat* (Baróti Szabó: KisdédSz. 25) **J:** 'szárnyasok fara (mint étel) | Bürzel (als Speise)' – De vö. 1767 *Püspök-falatja* 'ua.' (Pápai Páriz–Bod: Dict.)

■ Összetett szó. | (Δ) A → *püspök* + *falat* (→ *fal¹*) jelentéssűrítő, alárendelő összetétele. A megnevezést az magyarázza, hogy a megkopasztott szárnyas fara püspöksüvegre emlékeztet. A szó keletkezéséhez a fr. *bonnet d'éveque* 'fartő, farok <ételként>' is hozzájárulhatott; vö. még cseh *biskup* 'fartő, farok <ételként>', tkp. 'püspök'. Az ételnév nemcsak összetett szó formájában, hanem (valamivel korábbi adattal) birtokos szerkezetben (↑) is előfordul.

📖 TESz.; EWUng. • Vö. *fal¹*, *püspök*